

Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași
Muzeul Universității

Historia Universitatis Iassiensis

VIII

2017

Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași
Muzeul Universității

Historia Universitatis Iassiensis

VIII/2017

Constantin Stere
Studii și documente

EDITURA UNIVERSITĂȚII „ALEXANDRU IOAN CUZA” DIN IAȘI

CONSILIUL EDITORIAL:

Stefan Albrecht (Römisch-Germanisches-Zentralmuseum, Mainz)
Pieter Dhondt (University of Eastern Finland, Joensuu)
Dorin Dobrinu (Institutul de Istorie „A. D. Xenopol” al Academiei Române, Iași)
Gheorghe Iacob (Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași)
Vasile Ișan (Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași)
Victor Karady (Central European University, Budapesta)
Inge Knudsen (Coimbra Group Office, Brussels)
Hans-Christian Maner (Johannes Gutenberg-Universität, Mainz)
Andi Mihalache (Institutul de Istorie „A. D. Xenopol” al Academiei Române, Iași)
Lucian Nastasă (Institutul de Istorie „George Bariț” al Academiei Române, Cluj-Napoca)
Cornel Sigmirean (Universitatea „Petru Maior”, Târgu Mureș)
László Szögi (Universitatea Eötvös Loránd, Budapesta)
Ion Toderășcu (Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași)
Nicolae Ursulescu (Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași)

COLEGIUL DE REDACȚIE:

Florea Ioncioaia, redactor-șef (Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași)
Leonidas Rados, redactor-șef adjunct (Institutul de Istorie „A. D. Xenopol” al Academiei Române, Iași)
Cătălin Botoșineanu, secretar de redacție (Arhivele Naționale ale României, Iași)
Ovidiu Buruiană (Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași)
Vasile Cotiugă (Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași)
Bogdan-Petru Maleon (Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași)
Ionuț Nistor (Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași)
Ana-Maria Stan (Muzeul Universității „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca)

Web editor: Ștefan Caliniuc
Coperta: Bogdan Panțir

ISSN 2285-9071

Historia Universitatis Iassiensis

VIII/2017

Sumar

STUDII ȘI ARTICOLE

Flavius Solomon, <i>Constantin Stere, ziarul Lumina și opțiunile României (1917-1918)</i>	9
Victor Durnea, <i>Publicistica lui Constantin Stere din prima perioadă a ziarului Lumina: teme, motive, idei directoare</i>	25
Andrei Cușco, <i>De părți opuse ale baricadei: Constantin Stere, Nicolae Iorga și Marele Război</i>	67
Cătălin Botoșineanu, <i>Trădători vs. patrioți la finalul Marelui Război. Excluderea lui Constantin Stere de la Universitatea din Iași</i>	81
Florea Ioncioaia, <i>Nil nisi bonum: moartea lui Constantin Stere și publicistica necrologică în presa anilor treizeci</i>	113

RESTITUTIO

<i>Constantin Stere și lumea sa</i>	169
<i>Biobibliografie (1895-1937)</i> (Camelia Stumbea, Elena Bondor, Cezara Gherghel, Irina Melinte)	375
<i>În atenția colaboratorilor</i>	421
<i>Communications</i>	425

Historia Universitatis Iassiensis
VIII/2017

Contents

STUDIES AND ARTICLES

Flavius Solomon, <i>Constantin Stere, the Lumina Newspaper and Romania's Options (1917-1918)</i>	9
Victor Durnea, <i>Constantin Stere's Journalism in the First Period of the Lumina Newspaper: Themes, Motives, Guiding Ideas</i>	25
Andrei Cușco, <i>On Opposite Sides of the Barricade: Constantin Stere, Nicolae Iorga and the Great War</i>	67
Cătălin Botoșineanu, <i>"Traitors vs. Patriots" at the End of the Great War. The Exclusion of Constantin Stere from Iași University</i>	81
Florea Ioncioaia, <i>Nil nisi bonum: Constantin Stere's Death and the Necrological Journalism in the Thirties</i>	113

RESTITUTIO

<i>Constantin Stere and his World</i>	169
<i>Biobibliography (1895-1937)</i> (Camelia Stumbea, Elena Bondor, Cezara Gherghel, Irina Melinte)	375
<i>Communications</i>	425

Constantin Stere, ziarul *Lumina* și opțiunile României (1917-1918)

Flavius Solomon

Cuvinte cheie: *Constantin Stere, ziarul Lumina, crime de război, colaboraționism, documente din Politisches Archiv (Berlin)*

Construcția unei concepții

Constantin Stere s-a numărat, fără îndoială, printre figurile de referință ale vieții politice și culturale românești din primele trei decenii ale secolului XX. Ajuns în România în toamna anului 1892, cu o experiență revoluționară călită mai ales în exilul siberian, în „umbra taigalei”¹, rebelul și justițiarul basarabean, prin tribuna oferită de *Evenimentul* și *Adevărul*², devine rapid o voce bine auzită a tinerei intelighenții de stânga românești. În paralel cu activitatea publicistică, nerăbdător să recupereze anii pierduți în peregrinările de la est de Ural, „distinsul student Stere” urmează cursurile de Drept la Universitatea din Iași, pe care le încheie cu o lucrare laudată și în presa ieșeană a epocii³.

Experiențele personale din timpul tinereții în Rusia, acumulările formative la Chișinău și Iași, lecturile bogate din exilul siberian și interacțiunea nu tocmai simplă cu realitățile din Vechiul Regat au contribuit la dezvoltarea unei personalități complexe și complicate deopotrivă. De pildă, unii dintre corifeii mișcării de stânga, parte a căreia s-a considerat aproape mereu (printre alții, Constantin Dobrogeanu-Gherea), îi vor

---

¹ „În umbra taigalei” – titlu al unui capitol din romanul autobiografic *În preajma revoluției*, apărut, în opt volume, în anii 1931-1936. Aici: Constantin Stere, *În preajma revoluției*, vol. III, *Lutul*, Chișinău, Editura Hyperion, 1990, p. 188 și urm.

² Z. Ornea, *Viața lui C. Stere*, vol. I, București, Cartea Românească, 1989; Lidia Troianowski, „C. Stere – N. Mihailowsky: confluente ideatice-estetice”, în *Constantin Stere. Prozator, publicist, jurist și om politic. 150 ani de la naștere*, coordonatori Ion Guceac, Gheorghe Cliveti, Gheorghe E. Cojocaru, Iași, Vasiliana 98, 2016, p. 343-344.

³ Susținerea tezei de licență, în iunie 1897, a fost documentată și de presa ieșeană. A se vedea „Constantin Stere. Biobibliografie (1895-1937)”, cercetare inclusă în acest volum.

reproșa faptul că a îmbrățișat prea ușor o doctrină politică, cea liberală, contrară idealurilor pentru care și-a sacrificat tinerețea. Chiar dacă astfel de reproșuri puteau fi considerate îndreptățite, cel puțin în parte, convingerile și atitudinile politice ale lui Stere, în comparație cu cele ale multor contemporani de-ai săi, au cunoscut, de-a lungul timpului, un traiect mai degrabă stabil și destul de previzibil, cel mai grăitor exemplu în acest sens fiind reprezentat de poziționarea sa în chestiunile de politică externă. Pentru Stere, la fel ca și pentru alte voci importante din publicistica și politica românească de la începutul secolului XX, raportarea la direcțiile politicii externe ale Regatului a fost condiționată de poziția ocupată în marea dezbateră privind „prioritățile naționale”, care, în esență, se reducea la stabilirea întâietății pe care le aveau pentru proiectul național românesc Transilvania și Basarabia. Dacă în primii ani de după stabilirea în România, Stere se putea considera parte a discursului dominant de politică externă, în care accentele antirusești erau încă cele care dădeau tonul, după 1910, în special după războaiele balcanice, el se regăsește într-un cerc tot mai subțire al susținătorilor alianței cu Germania și Austro-Ungaria. Nu este lipsit de interes faptul că în ceea ce se va numi „partida germanofilă” aveau să se întâlnească un timp cele două segmente mai puțin influente ale ideologiilor politice de la acea vreme – conservatorii tradiționali și socialiștii.

Criza europeană declanșată de asasinarea la Sarajevo a principelui moștenitor Franz Ferdinand și, în continuare, începutul ostilităților dintre Antanta și Puterile Centrale au oferit „antantofililor” și „germanofililor” ocazia de a-și prezenta argumentele în susținerea deciziilor pe care trebuia să le ia România pusă în fața conflagrației europene. Încă din primele zile ale războiului, Stere nu a lăsat nici o îndoială asupra faptului că rămâne fidel „politicii tradiționale a țării” și că, drept urmare, simpatiiile sale sunt în totalitate de partea Centralilor. Întors de urgență de la Viena, unde fusese surprins de primele salve de tun trase de armatele austro-ungare împotriva Serbiei, liberalul reformator a încercat să-și convingă colegii de partid de șansa unică pe care o putea avea România intrând în război de partea Puterilor Centrale. În acest scop, la solicitarea lui Ion I. C. Brătianu, a acceptat o misiune în Ardeal, considerată de către adversarii săi drept act de trădare⁴, pentru a-i convinge pe liderii românilor de acolo să-și declare loialitatea față de Coroana habsburgică⁵.

---

⁴ Z. Ornea, *Viața lui C. Stere*, vol. II, București, Cartea Românească, 1991, p. 59 și urm.

⁵ Ion Agrigoroaiei, „Constantin Stere și «politica idealului românesc integral»”, în *Constantin Stere. Prozator, publicist, jurist și om politic*, p. 97; Z. Ornea, *Viața lui C. Stere*, vol. II, p. 59-60.

Argumentele, folosite inclusiv în discuțiile aprinse purtate cu Brătianu, I. G. Duca⁶ și alți fruntași liberali, au fost formulate, inițial, la sfârșitul anului 1914 în articolul „România și războiul european”⁷ și dezvoltate în seria de texte „Din carnetul unui solitar”, publicate în 1915, în trei numere consecutive ale *Vieții Românești*⁸.

În articolele menționate, Stere a prezentat chestiunea alăturării României la războiul european nu doar din perspectiva obligațiilor de alianță pe care le avea față de Centrali și disputa privind alegerea între „modelul civilizațional” oferit de Germania, pe de o parte, și Rusia, pe de altă parte, ci și, sau poate mai ales, de soarta Basarabiei⁹. Înainte, însă, de a intra în discuțiile de fond ale politicii externe românești, Stere a ținut să-și clarifice poziționarea în disputa privind „prioritățile naționale”, respingând prin aceasta acuzațiile că ar neglija Transilvania, mult mai importantă, potrivit majorității, pentru viitorul României:

---

⁶ I. G. Duca scria mai târziu în *Amintirile* sale că, la scurt timp după Consiliul de Coroană, la care s-a decis păstrarea pentru moment a neutralității, Stere, „furios și disperat”, i-ar fi declarat următoarele: „Ce-ați făcut, ce-ați făcut? Cum ați putut să vă abateți de la politica tradițională a țării, de la aceea care călăuzea pașii lui Ion Brătianu, ai lui Rosetti, ai lui Kogălniceanu, ai lui Catargi, ai lui Ion Ghica, ai lui Alexandru Lahovary! Nu pricepeți că prin neutralitatea noastră permiteți victoria rușilor și pregătiți mormântul României?” (I. G. Duca, *Amintiri politice*, vol. I, München, Jon Dumitru Verlag, 1981, p. 69).

⁷ C. Stere, „România și războiul european”, în *Viața Românească*, nr. 10-12, 1914, p. 207-230.

⁸ Idem, „Din carnetul unui solitar”, în *Viața Românească*, (I), nr. 5 și 6, 1915, p. 169-194; (II), nr. 7, 8 și 9, 1915, p. 13-25; (III), nr. 10, 11 și 12, 1915, p. 161-211.

⁹ Pentru disputele intelectuale și politice privind politica externă a României în ajunul și după declanșarea Primului Război Mondial, inclusiv rolul jucat de Constantin Stere, a se vedea: Флавиус Соломон, *Румынские социалисты и проблемы войны и мира на Балканах. 1910-1916 гг.* [Socialiștii români și problemele războiului și păcii în Balcani, 1910-1916], în *Человек на Балканах накануне и во время Балканских войн (1912-1913)* [Omul în Balcani în ajunul și în timpul războaielor balcanice, 1912-1913], ответственные редакторы Р. П. Гришина, А. Л. Шемякин, Москва, Институт славяноведения РАН, 2012, p. 241-252; Andrei Cușco, Flavius Solomon, „The Controversy over the «Bessarabian Question» in the Romanian Kingdom (1914-1916)”, în „*The Unknown War*” from Eastern Europe. Romania between Allies and Enemies (1916-1918), edited by Claudiu-Lucian Topor and Alexander Rubel, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” / Konstanz, Hartung-Gorre Verlag, 2016, p. 51-67; Flavius Solomon, Andrei Cușco, „How much Ideology Can Diplomacy Endure? The Early Phase of Soviet-Romanian Relations, November 1917 – February 1918”, în *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas*, 63 (2015), 3. p. 395-396; Andrei Cușco, „Constantin Stere, the ‘Bessarabian Question’ and Romanian Foreign Policy Debates in the Early 20th Century”, în *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas*, vol. 60, 2012, nr. 1, p. 204-225.

Nu pot admite însăși concepția problemei noastre naționale, care se afirmă tot mai mult în opinia publică: nu pot admite opunerea Ardealului Basarabiei, nici trocul unei provincii românești pentru alta – acest dezgustător negoț al sufletelor românești¹⁰.

Foarte tăioasă, în stilul obișnuit, observația era adresată, cu precădere, oponentilor săi politici și ziariștilor din presa pro-antantistă, care, potrivit lui Stere, nu ar fi fost capabili să-și mărească suficient de mult orizontul de înțelegere a realităților europene, realități în care putea fi găsit inclusiv răspunsul la dilema politicii externe românești:

Astfel, interesul național al României coincide cu interesul istoriei universale, întrucât, prin înfrângerea Rusiei, se asigură și progresul politic și social general al lumii civilizate și realizarea aspirațiilor noastre naționale. De aci rezultă datoria noastră de a aduce prinosul tuturor puterilor noastre pentru a hotărî soarta războiului în această direcție¹¹.

Critica la adresa Rusiei, mai intensă în ocazii cu o mare încărcătură simbolică, așa cum a fost de pildă comemorarea celor o sută de ani de la anexarea Basarabiei¹², i-a adus lui Stere, în cercurile puterii de la Sankt-Petersburg, reputația unui rusofob incurabil, chiar dacă fostul supus al Imperiului Romanovilor putea lăsa și impresia împăcării cu trecutul său rus¹³. Prin contrast, în mediile politice de la Berlin și Viena, Stere, asimilat modelului de politician român „serios”¹⁴, era apreciat pentru curajul de a se opune curentului antantofil majoritar. Luările de poziție din timpul crizei bosniace și îndeosebi ieșirile publice categorice în

---

¹⁰ C. Stere, „Din carnetul unui solitar”, în *Viața Românească*, (I), nr. 5 și 6, 1915, p. 188.

¹¹ *Ibidem*, p. 194.

¹² Andrei Cușco, *A Contested Borderland. Competing Russian and Romanian Visions of Bessarabia in the Late Nineteenth and Early Twentieth Century*, Budapeșt – New York, Central European University Press, 2017, p. 137 și urm.

¹³ Vizita lui Nicolae II la Constanța în luna iunie 1914 a însemnat, pentru scurt timp, o reevaluare a lui Stere de către diplomații ruși din România. La aceasta a contribuit și insistența lui Ion I. C. Brătianu ca acesta să fie acceptat să participe la solemnitățile organizate în onoarea țarului rus. Într-o scrisoare din 3 iunie (21 mai st.v.) 1914 a lui Stanislaw A. Poklewski-Koziell către Serghei D. Sazonov se afirma printre altele că „Stere nu a avut [în ultimul timp] atitudine ostile față de Rusia” (Архив Внешней Политики Российской Империи [Arhiva de Politică Externă a Imperiului Rus], Moscova, fondul 183, Канцелярия, op. 470, an. 1914, dosar 350, f. 278).

¹⁴ Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes [Arhiva Politică a Ministerului de Externe], Berlin (în continuare: PA AA), dosar R 20940, f. 94-96.

favoarea Centralilor după declanșarea conflagrației europene îl vor transforma într-un partener dezirabil de dialog, mai ales în situația în care, la sfârșitul războiului, România ar fi urmat să-și regândească din temelii întreaga construcție politică. De altfel, proiectul alipirii la Imperiul Habsburgic, susținut de Stere, era receptat destul de bine și în mediile intelectuale austriece și germane¹⁵.

Despre poziționarea lui Constantin Stere în controversese politice și intelectuale din perioada neutralității și a refugiului la Iași al Curții Regale și al Guvernului, respectiv perioada de ocupație a Bucureștiului, s-a scris destul de mult, începând chiar cu martorii și contemporanii evenimentelor. Totuși, chiar dacă biografiei ilustrului basarabean i-au fost consacrate inclusiv monografiile și i-au fost republicate, cu ample comentarii, articolele de presă din anii amintiți¹⁶, rămân încă destule necunoscute, fără clarificarea căroro biografia sa din anii 1914-1918 nu poate fi reconstituită mulțumitor. A fost oare decizia de a rămâne în Bucureștiul ocupat dictată doar de dorința de a nu se despărți de noua sa parteneră de viață, Aneta Radovici¹⁷, sau de rațiuni mai degrabă politice, de pildă de o înțelegere intimă cu Ion I. C. Brătianu? S-a văzut oare Stere drept simplu membru al grupului de politicieni nemulțumiți de decizia intrării în război de partea Antantei și rămași în București după retragerea autorităților, sau și-a atribuit un rol mult mai important, anume cel de ideolog principal al viitorului stat românesc? Sunt întrebări la care am putea încerca să răspundem apelând și la documente care au rămas până în prezent în afara atenției speciale a istoricilor. Printre acestea se numără și piesele documentare păstrate la Arhiva Politică a Ministerului de Externe de la Berlin (Politisches Archiv).

În tranșeele gazetărești

„Colaboraționist notoriu”, așa cum a fost considerat începând cu sfârșitul anului 1916 de către majoritatea foștilor săi colegi de partid, Stere nu s-a numărat totuși printre persoanele arestate imediat după revenirea la București a autorităților, așa cum au fost cazurile lui B. Brănișteanu, Tudor Arghezi și Ioan Slavici, căroro le-au urmat, două luni mai târziu, Virgil Arion sau Lupu Kostake¹⁸. Era însă amenințat în permanență cu arestarea, era supus șicanelor polițienești, inclusiv perchezițiilor, în presă

¹⁵ A se vedea mai jos.

¹⁶ A se vedea volumele publicate de Victor Durnea.

¹⁷ Z. Ornea, *Viața lui C. Stere*, vol. II, p. 159.

¹⁸ *Ibidem*, p. 218-219.

nu încetau să apară articole cu injurii la adresa sa, tonul „intelectual” fiind dat de Nicolae Iorga¹⁹, iar mulți dintre apropiați, inclusiv basarabeni Ion Incuț și Daniel Ciugureanu, pe care i-a investit înainte cu foarte multă încredere, îi contestau chiar rolul jucat în decizia Sfatului Țării, din 27 martie 1918²⁰. Stere nu a rezistat presiunilor și, el însuși, a cerut imperativ să fie arestat, dacă acțiunile sale din timpul războiului justificau, într-adevăr, acest lucru. Autoritățile i-au dat, într-un sfârșit, satisfacție, prin comisarul regal Gheorghe Niculescu-Bolintin, care a emis pe numele său, la începutul lui mai 1919, un mandat de arestare²¹. Era acuzat de „atentat contra suveranului, ațâțarea locuitorilor contra autorității și înțelegere cu inamicul în scop de a-i favoriza întreprinderile”, acuze care au atras imediat după sine și înlăturarea de la universitatea ieșeană. Cu totul neașteptat pentru unii dintre contemporanii care îi cunoșteau mai puțin caracterul, Stere a refuzat orice apărare, personală sau prin avocat, preferând să se lase „judecat de posteritate”²².

Într-un context politic și juridic foarte complicat²³, la limpezirea căruia un „proces al trădătorilor” nu avea cum să contribuie, apariția lui Stere în fața unui complet de judecată a fost, nu fără intervenția regelui Ferdinand, la început amânată – invocându-se mai ales problemele de sănătate ale celui acuzat și, drept urmare, plasarea într-un spital militar –, pentru ca, mai apoi, să fie scos definitiv de sub pază. Paradoxal însă, Stere nu a primit vestea cu foarte multă satisfacție, considerând că, în lipsa unui proces, era privat de posibilitatea de a-și apăra onoarea și demnitatea. De aceea, va folosi orice alte ocazii pentru a-și justifica atitudinile și acțiunile din perioada războiului. Era vorba de „stabilirea adevărului pentru posteritate”, așa cum a insistat, având în minte „datoria de basarabean”, într-un discurs memorabil ținut în Camera Deputaților, la începutul lunii februarie 1921:

[...] dacă nu aș fi existat eu, trebuia inventat un basarabean de inimă, care să se sacrifice, ridicându-și glasul de protestare împotriva fatalității istorice, ca să rămână orice s-ar întâmpla în urmă, o mărturie pe veci, de voința

---

¹⁹ B. Brănișteanu, *Jurnal*, vol. I, prefață și note de Dumitru Hîncu, text îngrijit de Georgeta Pană, București, Editura Hasefer, 2003, p. 86-87.

²⁰ Z. Ornea, *Viața lui C. Stere*, vol. II, p. 219.

²¹ *Ibidem*, p. 221-222.

²² *Ibidem*, p. 224.

²³ Cu referire la „cazul Stere”, a se vedea pe larg studiul publicat în acest volum: Cătălin Botoșineanu, „Trădători vs. patrioți la finalul Marelui Război. «Excluderea» lui Constantin Stere de la Universitatea din Iași”.

îndărătnică, neînfrânată a Basarabiei de a rămâne și de a trăi ca o țară românească, în ciuda tuturor combinațiilor vremelnice ale diplomației²⁴.

„Datoria față de Basarabia” a fost, așadar, una dintre explicațiile pe care o va oferi până la apusul vieții pentru vehemența cu care a sprijinit în anii neutralității aderarea la blocul militar al Centralilor, decizia de a rămâne în Bucureștiul ocupat și, mai mult, de a iniția acțiuni care ar fi putut să atenueze, pe cât posibil, gustul amar al înfrângerii, așa cum arătau lucrurile în 1917, a României în război.

De cealaltă parte, a fost acuzat că „filogermanismul”²⁵ său a plecat nu doar de la perseverența cu care a știut să-și urmărească țintele politice, folosindu-se de dezastrul militar prin care a trecut România după intrarea în război, ci și din motive pecuniare. Ultima acuzație, pe care, de altfel, o considera descalificantă chiar pentru oponenții săi, a fost respinsă poate cel mai vehement, Stere aducând în discuție nu doar posibilitatea de a trăi în bogăție, ca singur moștenitor al importante moșii din nordul Basarabiei, ci și calitatea de membru, timp de 15 ani, al unui partid „care deschidea tuturor partizanilor posibilități mari de înavuțire”, mai ales în anii neutralității, „când pe străzi curgeau șiroaie de milioane, și când era de ajuns numai să te pleci pentru ele, eu, cu situația pe care am avut-o, credeți că nu aș fi avut toate permisele și toate vagoanele pe care le-aș fi cerut?”²⁶

Dacă am lăsa frâu liber imaginației și am încerca să elaborăm scenariul procesului de care a fost privat, în ciuda insistențelor lui Stere și ale unora dintre adversarii săi, ar trebui să acceptăm mai întâi o confruntare dintre pledoariile ireconciliabile. Pe de o parte, contestatarii lui Stere, care îi imputau acte de trădare și chiar îmbogățire de pe urma colaborării cu autoritățile germane de ocupație, iar de cealaltă parte acuzatul însuși, care se apăra susținând că atitudinile sale din timpul războiului, inclusiv în perioada în care sudul țării a fost ocupat de armatele Centralilor, au fost determinate exclusiv de convingeri ideologice și politice. Punerea problemei în acest registru de abordare nu este desigur nouă, discuția

²⁴ A se vedea: C. Stere, *Documentări și lămuriri politice. Prehudii: Partidul Național Țărănesc și „cazul Stere”*, București, Atelierele „Adevărul”, 1930, p. 234.

²⁵ La fel ca în cazul altor intelectuali și oameni politici români, în special la cei de stânga, atitudinile în favoarea Puterilor Centrale din anii premergători războiului și din perioada neutralității trebuie căutate, mai degrabă, în convingerile puternic antițariste, decât într-un filogermanism asumat ideologic. Pentru Constantin Stere, a se vedea și observațiile unor contemporani de-ai săi (B. Brănișteanu, *Jurnal*, vol. I, p. 86).

²⁶ C. Stere, *Documentări și lămuriri politice*, p. 237-238. Aluzia este, desigur, la activitățile de cumpărare de către emisari, diplomați și spioni ai celor două blocuri beligerante a bunăvoinței unor gazetari, oameni politici și militari români.

regăsindu-se deja în monografiile, ediții documentare, culegeri de studii și articole din reviste de specialitate²⁷. Totuși, faptul că s-a scris deja destul de mult despre „cazul Stere” nu înseamnă că istoricii au epuizat sursele care mai pot aduce argumente importante în favoarea uneia dintre pledoariile discutate. Dimpotrivă, există încă fonduri de arhivă, puțin sau deloc valorificate, dintre care unele edificatoare pentru întreg dosarul. Pentru exemplificare, în studiul de față vom analiza mai multe documente păstrate în Arhiva Politică a Ministerului de Externe al Germaniei referitoare, direct sau indirect, la biografia lui Constantin Stere în perioada războiului.

Înainte de a comenta însă documentele care interesează speța în sine, se cuvine a spune câteva cuvinte despre „preistoria” apariției lui Constantin Stere în rapoarte sau telegrame semnate de către diplomați germani din România. La fel ca reprezentanții celorlalte Mari Puteri de la București și din alte orașe importante ale Vechiului Regat (șefi delegații, consuli și atașați militari), și cei germani au trimis în ultimele trei-patru decenii către centrala Ministerului de Externe al Reich-ului nenumărate rapoarte ample în care au portretizat decidenți români de diferite ranguri, criteriile esențiale în alegerea numelor și a nuanțelor fiind poziția ocupată în *establishment*-ul politic românesc și atitudinea față de Germania. Tocmai de aceea, nu este de mirare faptul că Stere a rămas mult timp în afara atenției diplomaților germani activi în România sau din alte state, chiar dacă atitudinea sa ostilă față de Imperiul Romanovilor și, în opoziție, simpatia pentru Germania și Austro-Ungaria, nu era trecută cu totul neobservată. De pildă, într-un raport din ianuarie 1909 al ambasadorului german la Viena, la acea vreme încă puțin influentului Stere îi era atribuită paternitatea unui memorandum, asumat de către Dimitrie A. Sturdza, privind alipirea Regatului la Imperiul Habsburgic²⁸, memorandum care nu va rămâne chiar fără ecou în mediile diplomatice și militare austro-ungare și germane. Referințele au devenit însă mult mai frecvente în perioada neutralității, când Stere, considerat a fi un apropiat intim al lui Ion I. C. Brătianu, cu o poziție tot mai puternică în mediul politic liberal, s-a remarcat prin poziționări clare în favoarea Puterilor Centrale. Diplomații germani se interesau, printre altele, de opinia influentului, dar, totodată, foarte prudentului profesor în chestiunea mișcării revoluționare ruse²⁹, erau atenți și încurajau contactele cu mediile publicistice și

²⁷ Unele dintre acestea au fost deja invocate mai sus.

²⁸ PA AA, dosar R 9825, documentul din 3 martie 1915.

²⁹ PA AA, dosar R 20985, documentele din 26 decembrie 1914 și 6 ianuarie 1915.

politice germane apropiate guvernului³⁰ și intermediază contacte cu intelectualii bulgari cu viziuni filogermane³¹.

Situația se va schimba însă radical după intrarea României în război de partea Antantei și, drept consecință, ocuparea Bucureștiului de către Centrali.

Cel mai important corpus de documente germane din perioada ocupației militare, privindu-l pe Stere, se referă la afacerea *Lumina*, chestiune care, până în prezent, a fost discutată în literatură mai ales pe baza unor mărturii românești de epocă³², aparținând unor apropiați sau adversari ai lui Stere, și de personajul principal însuși, poziții care, având în vedere gradul ridicat de subiectivitate, ar trebui privite cu o mare doză de precauție.

Lumina, cu subtitlul „Ziar românesc independent”, a apărut, așa cum bine se știe, între 1 septembrie (19 august, stil vechi) 1917 și 26 noiembrie (13 noiembrie, stil vechi) 1918, avându-l director pe Constantin Stere, iar printre colaboratorii importanți pe George Topîrceanu (eliberat din prizonierat chiar la intervenția lui Stere la mijlocul lunii februarie 1918), Alexandru Beldiman (fostul șef al Legației României de la Berlin), cunoscutul publicist B. Brănișteanu și Victor Verzea (fost șef al Serviciilor Poștale și primar al Bucureștiului în timpul ocupației). Primele demersuri pentru înființarea publicației au fost făcute la scurt timp după instalarea administrației de germane la București. Astfel, într-o scrisoare din 8 ianuarie 1917 a lui von dem Bussche, subsecretar de stat în Ministerul de Externe al Germaniei³³, către Bronsart von Schellendorf³⁴, guvernator militar al Bucureștiului, era amintită reacția binevoitoare a autorităților germane la intenția lui Stere de a înființa un cotidian pentru partea ocupată a Regatului³⁵. Două luni mai târziu, proiectul unui nou ziar la București, condus de „cunoscutul profesor Stere, care este mai mult decât un *alter*

³⁰ S-a păstrat, de pildă, copia unei scrisori a lui Heinrich Molenaar către Stere, în care ultimul este lăudat pentru promovarea ideii de aderare a României la Dubla Monarhie (PA AA, dosar R 9825, documentul din 3 martie 1915). Pentru Molenaar, a se vedea: *Der künftige Drei-Kaiser-Bund: Ein Hort des Weltfriedens. Denkschrift über die notwendigen Ziele unserer Politik*, L. Kell, 1915.

³¹ PA AA, dosar R 20988, documentul din 21 martie 1915.

³² Victor Durnea, „Constantin Stere și «Lumina» (1917-1918). Din «preistoria» ziarului”, în *Constantin Stere. Prozator, publicist, jurist și om politic*, p. 414-427.

³³ Fost ministru la București al Reich-ului.

³⁴ În anii neutralității, atașat militar în România.

³⁵ PA AA, dosar R 122889 (Auszug aus einem Brief des Herrn Unterstaatssekretärs Frhrn. v. d. Bussche an Hn. Oberstleutnant Bronsart von Schellendorf. Bukarest, Militär-gouvernement, vom 8. Januar 1917).

ego al lui Carp”, „unde ar scrie, în sensul dorit de noi, publiciști români consacrați și apreciați”, era salutat din nou de către baronul von Mirbach-Harff³⁶ într-un raport detaliat trimis cancelarului von Bethmann Hollweg³⁷.

Corespondența dintre autoritățile de ocupație și capitala Reich-ului din anii 1917-1918 privitoare la *Lumina* conține informații edificatoare nu doar pentru istoricul propriu-zis al publicației, ci și pentru imaginea pe care o aveau în mediile diplomatice și militare germane politicienii români rămași în București, inclusiv Constantin Stere.

Astfel, într-un memoriu destinat Berlinului, elaborat în februarie 1917 de către Wilhelm Bock, responsabil pentru presă în teritoriile ocupate, era conturat grupul în jurul căruia putea fi format un guvern la București, chiar până la încheierea războiului, din care nu lipseau P. P. Carp, Titu Maiorescu, Dimitrie S. Nenițescu, Constantin C. Arion, Constantin Stere și, „eventual”, Alexandru Marghiloman³⁸. Schițându-i lui Stere portretul de politician, Bock reținea că ținuta morală impecabilă a acestuia (inclusiv faptul că era incoruptibil) îl transforma în „unul dintre cei mai respectați politicieni români”³⁹.

Imaginea lui Stere în mediul administrației de ocupație era una preponderent pozitivă. Totuși „filogermanismul” său a fost, nu de puține ori, relativizat⁴⁰. I-a fost, de asemenea, reproșat faptul că, prin trecutul său revoluționar, care continua să se reproducă în poziții excesiv de reformatoare, și, în egală măsură, prin ambițiile personale deseori exagerate, complica foarte mult încercările de coagulare a unei viziuni unitare asupra viitorului României la grupul de politicieni rămași la București⁴¹. Chiar dacă proiectul *Lumina* era plasat în „afara oricărui mariaj”, iar cenzurii îi era atribuit rolul de filtru în politica editorială a publicației, se exprima totuși temerea că strecurarea unor „articole problematice” ar fi putut să mobilizeze populația din teritoriile ocupate la o rezistență tacită⁴².

Acestea și alte rezerve au făcut ca proiectul *Lumina* să treneze luni întregi. Pentru a înlătura neîncrederea germanilor, în lunile martie și aprilie 1917, Stere a întreprins o călătorie la Berlin, în timpul căreia s-a

³⁶ La acea vreme șef al Direcției Politice în administrația de ocupație.

³⁷ PA AA, dosar R 122889, nr. 360, Bukarest, den 6 März 1917.

³⁸ PA AA, dosar R 122889, Betrifft: Herausgabe einer rumänischen Zeitung.

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ *Ibidem*.

⁴¹ A se vedea, de pildă, o amplă analiză din martie 1917 a lui von dem Bussche (PA AA, dosar R 9777, A 8059 vom 10. März 1917; PA AA, dosar R 122889, Bukarest, den 17. Juni 1917. Bock către Rheinbaden).

⁴² PA AA, dosar R 122889, Bukarest, den 17. Juni 1917. Bock către Rheinbaden.

oprit și la Viena, unde a prezentat un amplu memoriu despre responsabilitățile războiului, starea lucrurilor din România și reglementările postbelice, perspectivele sale asupra viitorului apropiat și îndepărtat al României fiind în acord parțial cu așteptările gazdelor. Printre altele, Stere propunea legarea economică și politică a României de Germania și Austro-Ungaria, inclusiv prin îndepărtarea dinastiei⁴³ și instituirea unei uniuni personale cu Coroana Habsburgică⁴⁴. În schimb, opoziția hotărâtă față de proiectata modificare a granițelor României, inclusiv ruperea Dobrogei, au amplificat sentimentul de neîncredere al politicianilor germani și austrieci față de Stere, urmarea imediată a neînțelegerilor fiind decizia Berlinului de a amâna din nou proiectul *Lumina*.

În iulie 1917, Stere părea să-și fi pierdut cu totul răbdarea, motiv pentru care a și decis să își prezinte, într-o formă și mai convingătoare, viziunea asupra unor aspecte considerate sensibile de către germani. Pentru aceasta, la începutul lunii iulie 1917, a apelat la oficiile de intermediar ale baronului von Mirbach-Harff⁴⁵, pentru a-i adresa lui von dem Bussche o lungă scrisoare în limba franceză⁴⁶.

În epistola care se dorea a fi una lămuritoare, Stere se plângea că este pregătit de două luni pentru apariția *Luminii*, dar că nu a putut realiza acest lucru din cauza diverselor piedici pe care a încetat demult să le mai înțeleagă. Insistând pentru aprobarea apariției ziarului, a adus în discuție faptul că, plecând de la acordul de principiu, a făcut cheltuieli foarte mari, pentru organizarea administrativă și tehnică a cotidianului⁴⁷, și a subliniat că a început lupta din prima zi a izbucnirii războiului, inițial „absolut singur”⁴⁸, pentru că *Moldova* lui Carp și *Arion* nu a apărut decât

⁴³ *Ibidem*.

⁴³ Flavius Solomon, „În căutarea unei dinastii sau a unei republici. România în proiecțiile postbelice ale Puterilor Centrale și ale Rusiei Sovietice”, în *Anuarul Institutului de Istorie „George Barițiu” din Cluj-Napoca*, Series Historica, 2014, p. 269-280.

⁴⁴ PA AA, dosar R 122889, Bukarest, den 6. Mai 1917. Horstmann către Rheinbaden.

⁴⁵ Lisa Meyerhofer, *Zwischen Freund und Feind. Deutsche Besatzung in Rumänien 1916-1918*, München, Martin Meidenbauer Verlagsbuchhandlung, 2010, p. 51. După încheierea Păcii de la Brest-Litowsk, von Mirbach-Harff a fost numit ambasador în Rusia Sovietică, fiind asasinat în iulie 1918, în urma unui complot inițiat de către social-revoluționarii de stânga și o facțiune a poliției secrete bolșevice – CeKa.

⁴⁶ PA AA, dosar R 122889, Bukarest, den 14. Juli 1917. Mirbach către von dem Bussche. A se vedea anexa de la sfârșitul articolului.

⁴⁷ 50.000 franci. Banii i-au fost împrumutați lui Stere de către Alexandru Vaida-Voevod, restituindu-i la scurt timp după apariția ziarului (Pentru confirmare: Z. Ornea, *Viața lui C. Stere*, vol. II, p. 171).

⁴⁸ Stere exagera aici cu bună știință, cunoscut fiind faptul că discursul favorabil Centralilor a fost îmbrățișat în anii 1914-1916 și de alte voci importante din mediul politic și publicistic românesc.

în martie 1915. Registrul de argumente care trebuiau să convingă destinatarul continua cu „propaganda” sa din România, călătoria din Transilvania din toamna anului 1914, activitatea în calitate de rector la Universitatea din Iași și de deputat, protestele deschise față de politica regelui Ferdinand, redactarea memorandumului privind viitorul României și, în sfârșit, cu faptul că oponentul său cel mai important din București, Carp, era bătrân și izolat. În eventualitatea deloc exclusă ca autorizarea finală de publicare a ziarului să întârzie sau să nu mai fie eliberată, Stere avertiza, printr-o întrebare pusă evident retoric, că „strangularea vocii” sale nu avea cum să fie cea mai bună politică, deoarece nu cerea o favoare personală care să justifice o asemenea atitudine, ci întreprindea o acțiune politică de o gravă răspundere, de care își dădea seama. În sfârșit, în stilul său caracteristic polemic, ținea să înlăture temerile că ar fi avut o agendă ascunsă, „deoarece nu putea lupta contra nemților, care au ocupat România, aveau mitraliere, avioane, submarine etc., pe când el avea doar penița, care este și ea supusă cenzurii”⁴⁹.

Din nou documentele germane

Corespondența politică și militară germană din primăvara-vara anului 1917, conexasă afacerii *Lumina*, conține foarte multe elemente importante pentru înțelegerea viitorului rezervat României de către Germania după încheierea războiului și rolul pe care îl putea avea Stere în modelarea opiniei publice și organizarea politică a țării. Într-o analiză amplă a Direcției de Informații a Ministerului de Externe al Reich-ului de la mijlocul lunii iulie 1917, Stere era așezat în tabăra „democratică” a viitoarei construcții politice românești, în opoziție, evident, cu P. P. Carp și grupul său de susținători conservatori⁵⁰. De altfel, documentul citat reprezintă o piesă de referință pentru înțelegerea dilemelor existente în birourile de decizie ale Reich-ului privitoare la starea României în 1917 și, mai ales, la viitorul țării. Era vorba, mai întâi, de excluderea oricărei posibilități de revenire la putere a lui Brătianu și a susținătorilor săi și, pentru o perspectivă îndelungată, legarea României, sub o formă sau alta, de Puterile Centrale⁵¹. Privitor la Stere, acest documente ca și altele asemenea, inclusiv memoriul elaborat de el cu ocazia amintitei călătorii

---

⁴⁹ PA AA, dosar R 122889, Bukarest, den 14. Juli 1917. Mirbach către von dem Bussche.

⁵⁰ PA AA, dosar R 122889, Auswärtiges Amt, Nachrichtenabteilung, Berlin, den 14. Juli 1917.

⁵¹ *Ibidem*.

la Berlin și Viena și scrisoarea din luna iulie adresată Ministerului de Externe german, trimit mai degrabă către o relație destul de complicată dintre cele două părți, fiecare urmărind o agendă proprie. În orice caz, documentele păstrate la Politisches Archiv nu confirmă una dintre acuzațiile grave care i-a fost adusă lui Stere imediat după încheierea războiului, anume aceea de a se fi aflat „în solda” Centralilor.

Chiar și după obținerea permisiunii de a publica *Lumina*, Stere și-a urmărit linia politică în registrul deja cunoscut. Pe de o parte, fostul rector al Universității de Iași a continuat războiul personal cu cei pe care îi considera, la vremea respectivă, singurii responsabili pentru soarta tristă a țării (inclusiv prin articolele publicate în cotidianul său), fapt care nu putea să nu fie pe placul Centralilor. Pe de altă parte, însă, el nu a ezitat să folosească orice ocazie pentru a pleda cu feroare cauza României în fața câștigătorilor posibili ai războiului (așa cum se prezentau lucrurile la sfârșitul anului 1917 și începutul anului 1918).

În fondul „Kommissionsakten Brest-Litowsk / Bukarest”, păstrat în arhiva ministerială germană amintită, în care se află documente privitoare la negocierile purtate de către Puterile Centrale cu Rusia Sovietică și România, începând cu lunile decembrie 1917 – ianuarie 1918, se găsește, alături de alte piese documentare originale (inclusiv Tratatul de la Buftea), un document de șapte pagini redactat la mașina de scris, în limba germană, purtând data de 21 februarie 1918, cu semnătura olografă a lui Constantin Stere și având, pe prima pagină, următoarea însemnare de mână: „Vertrauliche Denkschrift von Constantin Stere dem Auswärtigen Amt am 26. Februar 1918 übergeben durch A. Beldiman”⁵². Memoriul confidențial amintit, tradus foarte probabil și pus la îndemâna autorităților germane de către ultimul ministru al României la Berlin înainte de intrarea în război, s-a înscris în lista demersurilor publice sau de culise ale lui Stere de a convinge Puterile Centrale să trateze cu indulgență România, reducând din condițiile considerate umiltoare ale păcii separate.

La fel ca în articolele sale din *Lumina*, Stere insista mai întâi asupra faptului că intrarea în „războiul nefericit”, „contrar intereselor românești”, a fost rezultatul politicii nesăbuite a „unei cliici de politicieni lipsiți de raționament”, motiv pentru care Puterile Centrale „sunt îndreptățite să obțină garanții serioase că România nu va mai reprezenta niciodată un factor de încercuire a Europei de Mijloc”. Mai mult chiar, din punctul de vedere al lui Stere, pierderea războiului putea însemna începutul unei noi României, „legată constituțional de Puterile Centrale”,

---

⁵² PA AA, dosar R 22857.

fără „o oligarhie coruptă și vândută”. În cea mai mare parte a memoriului său, Stere discuta și despre rolul pe care îl poate juca noua Românie în ordinea postbelică dictată în special de Germania, punând accentul aproape exclusiv pe „pericolul reprezentat de slavism”. În demonstrațiile sale extinse găsim mai ales locuri comune atât din literatura geopolitică germană din deceniile premergătoare războiului, cât și din scrierile unor figuri de referință ale stângii politice românești antebelice. Textul este foarte asemănător cu unele scrieri ale lui Constantin Dobrogeanu-Gherea, în care filogermanismul este mai degrabă unul de antiteză, definindu-se nu neapărat prin discutarea și asumarea unor virtuți atribuite lumii germanice, cât mai ales prin respingerea modelului societal rus, sau slav prin extensie.

Anexă⁵³

4.VII.1917, Bucarest

Cher Monsieur,

Depuis deux mois je suis tout à fait prêt, mais je ne puis encore faire paraître mon journal, grâce aux différents atermoiements que j'ai cessé de comprendre depuis longtemps.

Je ne veux pas me placer sur le point de vue personnel, quoique j'y sois autorisé par la situation. En vérité, basé sur l'autorisation *donnée*, j'ai fait de grandes dépenses pour l'organisation administrative et technique d'un grand journal quotidien (quelques 50.000 francs). Donc si je ne parviens pas à publier « Viața Românească » de 1912-1913. Il est vrai qu'un simple professeur peut plus facilement faire abstraction des « contingences » de la lutte des partis qu'un professionnel de la politique.

La guerre mondiale éclatée, du premier jour j'ai commencé la lutte, que je menais d'abord de nouveau absolument seul, car la « Moldova », le journal de M. M. Carp et Virgil Arion, n'a paru qu'en Mars 1915. Vous connaissez ma propagande en Roumanie, mon voyage en Transylvanie, ce que j'avais fait comme recteur à l'Université de Jassy, et comme député à la Chambre (où, hors M. Carp, je fus le seul à lever la voix contre la politique russofile).

Après l'entrée de la Roumanie en guerre j'étais aussi *seul* à protester, dans la lettre adressée au roi Ferdinand (j'avais l'intention de publier

---

⁵³ Ortografia și conținutul documentului sunt redată conform originalului.

cette lettre dans mon journal), contre la destruction de notre industrie pétrolifère.

Enfin, après l'occupation de Bucarest, je vous ai transmis un « Memorandum » sur l'avenir de la Roumanie qui, comme vous le savez, a été bien reçu tant à Berlin qu'à Vienne.

Sur cette base j'ai demandé et obtenu l'autorisation de publier un journal roumain, car je crois qu'on ne peut rien faire de durable sans préparer l'opinion publique. M. Carp est un vieillard de 80 ans, et il n'a presque personne autour de lui – comment pourrait-on assurer l'avenir sans une pareille préparation ? Est-ce qu'on veut abandonner la Roumanie en proie à cette oligarchie avide et corrompue qui nous a jetés dans l'abîme ? Est-ce donc la bonne politique que celle d'étouffer ma voix dans de pareilles conditions ?

C'est à vous de décider. Si vous trouvez cela conforme à vos intérêts, je n'ai rien à dire.

Mais j'ai le droit de vous demander une seule chose : c'est de ne pas me tenir en suspension tant de temps. Je ne vous demande pas une faveur personnelle, pour que vous soyez autorisé à me tenir la dragée haute. J'entreprends une action politique, donc je n'ignore pas la lourde responsabilité. Aussi dites-moi franchement si vous trouvez cette politique compatible avec vos intérêts, et je vous prie de me donner la réponse sans retard, si je pourrais enfin publier, *oui* ou *non*, mon journal ?

Je comprends très bien que je ne puis lutter contre vous. Vous avez occupé militairement la Roumanie, vous possédez des avions, des sous-marins. Moi, je n'ai que ma plume, et... celle-là soumise à votre censure ! Si je ne puis l'utiliser, cette plume, en conformité avec mes convictions et avec les intérêts de mon peuple, qui sont d'accord, je reste persuadé, avec les intérêts de l'Allemagne, je dois par la force des choses me résigner au silence.

Pourquoi donc traîner tant votre décision... *définitive* ? Si c'est *non*, je puis au moins liquider cette malheureuse entreprise sans plus de dépenses.

En attendant votre réponse, je vous prie, cher Monsieur, d'agréer mes meilleurs sentiments.

Votre tout dévoué,

Stere

**Constantin Stere, the *Lumina* Newspaper
and Romania's Options (1917-1918)**
(Summary)

Keywords: *Constantin Stere, Lumina newspaper, war guilt, collaborationism, documents from the Politisches Archiv (Berlin)*

Following the occupation of Southern Romania by the armies of the Central Powers, in late 1916, Constantin Stere stayed behind in Bucharest, together with several other Romanian political figures who were opposed to Romania's earlier entry into the war on the side of the Entente. Securing the approval and endorsement of the German occupation authorities, in September 1917 Stere began publishing the *Lumina* newspaper, which printed, among other materials, a number of articles concerning the responsibility of the ruling dynasty and of the National Liberal Party's leadership for the country's military catastrophe and for Romania's uncertain post-war future. After the end of the war, Stere was severely blamed for these activities. He was openly accused of collaborating with the enemy and of high treason. The author brings to the attention of the scholarly community a number of previously unknown documents held in the Political Archive of the German Ministry of Foreign Affairs (Politisches Archiv). These documents shed a new light on the connections between the history of the emergence of Stere's publication and his rather uneven and complicated relations with the German occupation authorities.

**Publicistica lui Constantin Stere
din prima perioadă a ziarului *Lumina*:
teme, motive, idei directoare**

Victor Durnea

Cuvinte cheie: *ziarul Lumina, Marele Război, Antanta și Puterile Centrale, ocupația militară, Pacea de la București*

Introducere

Într-un studiu anterior, consacrat „preistoriei” ziarului *Lumina*, am încercat să reconstitui activitatea desfășurată de Constantin Stere din momentul când devine iminentă ocuparea Capitalei de către armatele Puterilor Centrale, până în ziua de 18 august/1 septembrie 1917, când apare primul număr al ziarului ce-l are ca director și coproprietar¹. A ieșit astfel în evidență că profesorul de drept constituțional de la Universitatea din Iași a inițiat atunci, la sfârșitul lunii noiembrie 1916, o **acțiune politică**, constând în înfiriparea unei „întruniri antibrătieniste”², reunind pe parlamentarii rămași în teritoriul ocupat, „întrunire” (asociație) care nu a prins viață, datorită, pe de o parte, reticenței unor oameni politici experimentați (precum Alexandru Marghiloman îndeosebi) în fața unei acțiuni care, în condițiile date, putea fi privită ca un act de trădare³, și

---

¹ La Biblioteca Academiei Române se păstrează o scrisoare trimisă de C. Stere lui B. Brănișteanu la 17/30 august 1917, deci, chiar în ziua în care ieșea *Lumina*, scrisoare în care declară că proprietatea ziarului îi aparține în mod egal lui și destinatarului. Conform unei „informații” a ziarului *Mișcarea* (nr. 105, din 9 mai 1918), „*Lumina* e comanditat de Brănișteanu și Schulder” și că Stere „e director comanditat”. În fapt, „mica” și „marea” publicitate făcută prin ziar fusese concesionată unei agenții conduse de Carol Schulder și Berger.

² Expresia îi aparține lui Titu Maiorescu. Vezi *România și Războiul Mondial. Însemnări zilnice inedite*, ediție îngrijită de Stelian Neagoe, București, 1999, p. 185-187.

³ Conform *Notelor politice* ale lui Al. Marghiloman (vol. I-V, București, I.A.G. Eminescu, 1927; o ediție mai recentă, îngrijită de Stelian Neagoe, vol. I-II, 1993-1994,

datorită, pe de altă parte, luptei pentru întâietate între amintitul președinte al Partidului Conservator și fostul prim-ministru junimist Petre P. Carp.

Mai importantă decât cea primă acțiune a fost însă călătoria întreprinsă la Viena și la Berlin între 3 sau 4 martie (16 sau 17 martie, stil nou) 1917 și 6 sau 7 aprilie (19 sau 20 aprilie, stil nou) 1917, călătorie în care C. Stere a prezentat autorităților din capitalele respective un memoriu ce pleda pentru integrarea („Anschluss”) României în „complexul politic și economic *Mittel-Europa*” prin urcarea pe tronul țării a unuia dintre cei doi împărați. Călătoria s-a soldat cel puțin cu **autorizarea principială de a scoate un cotidian**⁴. S-a reținut că privilegiul⁵ nu a putut fi valorizat de îndată, fiindcă inițiativa lui C. Stere (reîmprospătată printr-un interviu acordat ziarului unguresc *Az Est* la 15 iunie 1917) a agravat disensiunile

---

din păcate incompletă și fără versiunea franceză, existentă în prima), prim-ministrul l-a avertizat de primejdia unor acțiuni politice în condițiile de „stare de război absolută”, prin intermediul prințului G. Știrbei, care i-a transmis: „Brătianu găsește că nu facem bine întrunindu-ne, căci aceasta poate provoca greutăți...” Aceleași *Note politice* conțin ideea că orice colaborare cu ofițeri dezertori (de pildă, cu Alexandru Sturdza) descalifică atât partidele, cât și pe conducătorii lor. Mai semnificativă încă, pentru că e absolut creditabilă, este consemnarea de către episcopul Raymund Netzhammer, la 2 februarie 1917, a opiniei formulate în fața lui de către președintele Partidului Conservator: „Și Marghiloman întrevide din această cauză [oprirea ofensivei germane pe Siret în decembrie 1916] dificultăți pentru România. Raționamentul său este următorul: Atâta vreme cât Regele, guvernul și armata se află în Moldova, deci în țară, tot atâta vreme acolo este și România și tot atâta vreme politicienii români de partea cealaltă [diesseit = de partea aceasta, adică de la București] a frontului au mâinile legate; pentru că dacă fac vreo mișcare se va spune despre ei că sunt trădători.” (*Episcop în România într-o epocă a conflictelor naționale și religioase*, ediție realizată de Nikolaus Netzhammer și Krista Zach, București, Editura Academiei, vol. I, 2005, p. 709; titlul ediției prime, apărute la München în 1995, este de fapt *Bischof in Rumänien im Spannungsfeld zwischen Staat und Vatikan.*)

⁴ De această autorizare avea cunoștință însuși Împăratul Carol al Imperiului Austro-Ungar. Același Raymund Netzhammer relatează (*op. cit.*, I, p. 744) că în audiența acordată (la 4 iulie 1917) în cursul vizitei pe care o face la Viena, i s-a cerut opinia asupra lui C. Stere. După o caracterizare destul de critică, Netzhammer a amintit că profesorul ieșean „este foarte apreciat de nemți și are [de la ei] aprobarea de a edita un jurnal românesc propriu – «În spiritul prieteniei față de Puterile Centrale», adăugă împăratul” („*Im mittelmächtefreundlichen Sinne, fûgte der Kaiser bei.*” În original, e vorba de „*Erlaubnis*” – permisiune).

⁵ Consilierul de legăție Horstmann, care era de fapt șeful serviciului (secret) de informații – „Politische Abteilung” – îi afirmă lui Marghiloman (vezi *Note politice*, II, p. 165, 25 aprilie 1917) că ziarul lui Stere va fi doar „o probă preparatoare” și dacă „cenzura slăbește” va reapărea și organul conservator *Steagul*. Totuși, acesta nu vede lumina zilei decât la 21 aprilie/3 mai 1918, după instalarea guvernului Marghiloman și după semnarea Tratatului de pace de la București.

dintre el și P. P. Carp, probabil și dintre acesta și Al. Marghiloman, precum și dintre șefii autorităților ocupante⁶. Cât privește pe acestea din urmă, nu este exclus ca la ele să se fi manifestat și o dezinteresare pentru „afacere” câtă vreme au durat luptele din vara anului 1917, de la care așteptau cele mai fericite rezultate: cucerirea integrală a României, scoaterea ei din război, (auto)exilarea Regelui, a guvernului Brătianu-Take Ionescu și a Parlamentului (așa cum se întâmplase în Serbia învinsă). Lucrurile s-au schimbat însă radical, când ofensiva de la Mărășești a eșuat. Atunci nu numai că s-a reînnoit autorizarea de a scoate ziarul, dar s-a cerut și urgentarea operației⁷.

În finalul studiului amintit, m-am oprit și asupra problemei banilor cu care s-a pornit ziarul *Lumina*. O trecere rapidă în revistă a documentelor date la iveală până acum a arătat că declarațiile lui C. Stere în această chestiune au fost întotdeauna ambigui, amalgamând informațiile exacte și cele parțial sau integral inexacte (de pildă, cele privitoare la cumpărarea unei mașini tipografice și a mai multor vagoane de hârtie), astfel încât nu poate satisface pe nimeni explicația dată pentru primirea unor sume importante de la *Politische Abteilung* și pentru împrumuturile de la Banca Generală al cărei președinte al consiliului de administrație era.

Redacția ziarului *Lumina*

Lumina apare, între datele menționate mai sus, în toate cele șapte zile ale săptămânii, inclusiv, deci, duminica. S-a făcut excepție doar de marile sărbători religioase (Crăciun, Paști etc.), care au fost doar șase.

---

⁶ Rezumând spusele lui Constantin C. Arion relative la convorbirile sale cu colonelul Hentsch (șeful Statului Major al Administrației Militare Germane în România), Marghiloman notează la 20 iulie 1917 (*op. cit.*, II, p. 202): „Stere a îngăduit să se publice în *Az Est* un interview în care își exprimă opiniile din memorandumul lui (acest interview a făcut mult sânge rău și a ucis gazeta lui, *Lumina*, care nu va mai vedea lumina zilei).” Hentsch pare să mizeze pe P. P. Carp și, ca atare, îi cere lui Stere să se „împace” cu bătrânul junimist. Șeful „Direcției Politice” („*Politische Abteilung*”), Horstmann, se înțelege bine cu Al. Marghiloman, dar într-un guvern condus de acesta îl vede și pe Stere. În sfârșit, contele Mirbach-Harff (care, conform mărturisirii făcute episcopului Raymond Netzhammer, vine la București în februarie 1917 cu misiunea de „a face pe semizeii României”) plasează pe primul loc pe Carp, iar pe locul al doilea pe Stere. Totuși, opinează că, deși trebuie să se arate puțină încredere lui Marghiloman, care e oportunist, doar cu el se poate încerca o colaborare.

⁷ Cel care a făcut-o, conform spuselor lui B. Brănișteanu, consemnate de Al. Marghiloman la 5/18 august 1917 (*op. cit.*, II, p. 226), a fost colonelul Hentsch, care „s-a răzgândit și le-a comunicat că ziarul e autorizat să apară și ar fi de dorit ca aceasta să se facă repede”.

Astfel, în cele 452 de zile, au apărut 446 de numere! Marea majoritate a acestora a avut patru pagini, doar câteva, îndeobște în toamna anului 1918, având doar două pagini. (În contrast, toate cotidienele ieșene ies, luni întregi, numai în două pagini, pe o hârtie de calitate inferioară. Așa, chiar și *România*, organul Marelui Stat Major, *Neamul românesc*, al lui Nicolae Iorga, *Mișcarea*, *Evenimentul ori Opinia!*)

Prima pagina a *Luminii* găzduiește, cum e firesc, editorialul semnat de director, care mai dă, la început, și un cursiv, sub genericul „Din carnetul unui solitar”. Tot aici intră articole „politice” ale prim-redactorului B. Brănișteanu și (după o vreme) ale redactorilor Dumitru D. Pătrășcanu și Ion Gorun (Alexandru I. Hodoș). La sfârșitul lui ianuarie 1918, în redacție intră George Topîrceanu, întors (adus) din prizonierat. Probabil același statut, de redactori, îl au cei ce semnează (foarte des) numai cu inițialele E. și U., lângă care se așază în primăvara anului 1918 vechiul gazetar de la *Adevărul* I. Teodorescu și fostul liberal Ștefan Meitani. În articolele lor, toți aceștia reiau de foarte multe ori subiectele tratate de directorul ziarului, într-o formă mai puțin precaută, mai directă sau mai violentă. Ei semnează și editorialele, începând din aprilie 1918, când directorul lipsește din București. Lor li se alătură o serie de colaboratori mai mult sau mai puțin asidui, între care e de remarcat polonezul Tadeu Gwiazdowski⁸, cu articole despre situația din Rusia, și Scrutator (Calman Blumenfeld). Din aceeași categorie fac parte deputatul liberal C. Iarca și fostul ambasador la Berlin Alexandru V. Beldiman. Un singur articol iscălește Victor Verzea.

În pagina a doua se dau de obicei diverse informații, comunicate ale autorităților de ocupație, cronica judiciară etc. Se introduce destul de repede o rubrică specială „Știri din Moldova”⁹. Cu trecerea timpului, un colț de pagină este consacrat vieții culturale. (La un moment dat, se schițează chiar o *Lumina literară!*) Apare „foiletonul” în care sunt inserate bucăți literare semnate de Bucura Dumbrovă, Dumitru D. Pătrășcanu, Ion Gorun, G. Topîrceanu (cu amintiri din prizonierat), Liviu Rebreanu. În 1918, „foiletonul” este ocupat de traducerea unui roman german, *Patria pierdută*, de Walter Bloem, a cărui acțiune se petrece în Alsacia! Tălmăcitorul nu era indicat; e posibil să fi fost amintitul Ion Gorun sau chiar Liviu Rebreanu, care mai înainte scria cronica teatrală. După încheierea Păcii de la București (când se poate face și trecerea din

---

⁸ Acesta iscălea mai des cu inițialele. La sfârșitul anului 1918 va fi secretar al legăției poloneze la București.

⁹ Erau culese din presa de la Iași câtă ajungea în țările neutre sau făcea obiectul „telegramelor de presă”.

Moldova în Muntenia și invers), în *Lumina* semnează din timp în timp Ion C. Vissarion, Gala Galaction, Henric Sanielevici, Dumitru Caracostea, Aureliu Weiss ș.a. Rinaldo (Mihail Sevastos) și, apoi, Rodion (Avram Steuerman) trimit mai multe ample „scrisori din Iași”.

Tot în pagina a doua sunt inserate fragmente din cartea de război a unui reporter german, Karl Rosner, *De la Sibiu la Siret*. Același iscălește și relatarea oficioasă a vizitelor făcute la începutul verii 1917 de Împăratul Wilhelm al II-lea în Dobrogea, la Focșani și în București și Curtea de Argeș.

În pagina a III-a a *Luminii* se reproduc comunicatele oficiale. (O vreme, direcția se laudă cu obiectivitatea sa, întrucât ar fi dat toate comunicatele întocmai. Curând, însă, comunicatele Antantei, inclusiv al Marelui Stat Major Român, se reduc semnificativ sau dispar cu totul.) Se mai dau diverse „telegrame de presă” (cele transmise prin telegrafia fără fir sau radiofonic), precum și o seamă de articole apărute în periodice austriece, germane, sau chiar engleze și franceze, preluate din presa „neutrilor”.

În sfârșit, ultima pagină este de obicei alocată în întregime mării și micii publicități. (Cum am spus, aceasta era girată de firma lui Carol Schulder, lucru precizat pe frontispiciul fiecărui număr.) Târziu, de pe la sfârșitul lui aprilie 1918, apare aici o rubrică nouă – „Corespondență din/cu Moldova”. Aceasta a fost o vreme foarte rentabilă: pe de o parte, cuprindea numeroase anunțuri plătite destul de scump¹⁰ și, pe de alta, asigură ziarului o cerere tot mai mare. Este ceea ce îl face pe Nicolae Iorga să incrimineze, pe lângă altele, spiritul comercial al ziarului, afacerismul său¹¹.

Activitatea lui Constantin Stere la *Lumina*

Punând acum sub reflector activitatea desfășurată de C. Stere la *Lumina*, se impune a observa de la început că aceasta, acoperind aproape 15 luni (între 18 august/1 septembrie 1917 și 13/26 noiembrie 1918), se distinge drept cea mai intensă desfășurată de publicist vreodată. Într-adevăr, în cele 452 de zile, C. Stere a semnat 275 de texte, între care 239 editoriale, 41 de „carnete” și două note. Evident, ritmul nu a fost egal de-a

¹⁰ Fiecare cuvânt costa aproape cât un exemplar!

¹¹ Nu am găsit nota în care istoricul a adus această acuzare, fapt explicabil, căci colecția ziarului *Neamul românesc* pe anul 1918 prezintă și la BAR numeroase lipsuri. I s-a replicat însă în *Lumina*, la rubrica „Polemici mărunte” (în anul I, nr. 277, din 10 iunie 1918, p. 1).

lungul intervalului și, din acest unghi, se evidențiază patru perioade distincte. Celei dintâi, corespunzătoare primelor șapte luni – între 18 august/1 septembrie 1917 și 18/31 martie 1918 –, îi revin 237 de articole, adică în medie un articol pe zi. I-a urmat a doua – alte cinci luni – în care „producția” este de 1-5 articole, două luni de stagnare completă și una, ultima, de revenire aproape la ritmul inițial, cu 17 articole¹². Dar cele **trei** perioade de **activitate** se deosebesc, de asemenea, și prin temele, motivele, ideile directoare cultivate.

În examinarea acestora, pentru prima perioadă, care, cum s-a văzut, este și cea mai bogată, se impune cu necesitate să se evite falsele „evaluări”, unele propuse chiar de publicistul în cauză, altele iscodite de partizanii săi politici ori de admiratori pioși. Dacă peste ultimele se poate trece¹³, cele dintâi solicită o scurtă oprire.

Un tip îl reprezintă, desigur, cel conturat de C. Stere în celebra cuvântare din 4-5 martie 1921 ținută în Adunarea deputaților cu prilejul validării alegerilor¹⁴. Aici, alesul județului Soroca declara că „a scos «Lumina» [...] pentru că nu a putut tăcea” și că „nu a putut tăcea”, mai întâi, pentru că „în situația de fapt [după Mărășești], efortul militar al României nu mai [putea] continua și războiul [putea] fi considerat ca sfârșit pentru noi” și, apoi, pentru că „[l]-a cuprins groaza că a sunat ultimul ceas în care Basarabia ar mai putea fi încă salvată”, căci „[a] văzut că Basarabia este amenințată să fie prinsă în vârtejul revoluției rusești”. În consecință, „**trei pătrimi din articolele [sale] din Lumina [au fost] consacrate numai chestiunii rusești și chestiunii basarabene**”, iar **restul** erau „**articolele ce cuprindeau o polemică împotriva germanilor [...] în forma ce singură era cu putință sub ocupație și sub regimul cenzurii germane**”. Cât privește pe cele dintâi, ele ar fi avut un destinatar îndepărtat, căruia năzuiau „a-i deschide ochii” – guvernul de la Iași. „Știam că guvernul – suna explicația stupefiantă a alesului județului Soroca – trebuie să fi lăsat aici o organizațiune prin care să afle și ceea ce scriu eu în *Lumina*, știam că și presa europeană are să vorbească, cum a

¹² Cifrele sunt, desigur, întru totul edificatoare. Dar, pentru o idee mai exactă, trebuie să se aibă în vedere că au mai fost și alte articole și note, pe care, din motive diverse, C. Stere nu le-a semnat.

¹³ De pildă, legenda că ziarul are legătură cu misiunea dată de Ion I. C. Brătianu când a rămas în teritoriul ocupat ori că a fost concretizarea ideii lui Alexandru Vaida Voevod, despre necesitatea „de a avea două fiare în foc”.

¹⁴ Textul, tipărit în broșură sub titlul „Un caz de conștiință”, a fost cuprins în câteva culegeri publicate în ultima vreme: *Singur împotriva tuturor*, ed. îngrijită de Alina Ciobanu, Chișinău, 1997; *Documentări politice*, ed. îngrijită de Iurie Colesnic, Chișinău, 2002; *Publicistică*, ediție îngrijită de Pavel Balmuș, Chișinău, 2006.

și vorbit, despre acest ziar. Eram sigur că, printr-o cale sau printr-alta, cei vizați mă vor citi și am să le deschid ochii.” (Însă, tot acolo, spunea: „... știam însă ceea ce mă așteaptă. Știam că autorii politicii oficiale nu-mi vor ierta îndrăzneala. Știam de asemenea la ce mă expune reaua-credință a unora, lașitatea altora, micimea de suflet a ranchiunelor personale. Și de aceea, în chiar primele numere, am spus că mă îmbrac cu «cămașa morții», dar nu pot tăcea.” Expresia folosită în realitate, cum se va vedea, a fost mult mai puțin dramatică!)

Un al doilea tip de „evaluare” propus de C. Stere este acela concretizat în volumul *Marele Război și politica României*, care a fost dat la tipar la sfârșitul lui mai sau începutul lui iunie 1918¹⁵. Înfățișat, în *Prefață*, drept „istoria anticipată a războiului mondial, în ce ne privește”, volumul era structurat în două părți – *România și Războiul mondial și Dintr-o zi într-alta* –, iar prima, la rândul ei, în șapte capitole „tematice”: *Cauzele și efectele războiului mondial, Războiul României, Idealul național, Revoluția din Rusia și consecințele ei, Naționalitățile din Rusia, Perspective, Răspunsuri și polemici*. Mai judicioasă însă pare o sistematizare a temelor, motivelor, ideilor directoare în funcție de obiectivele cardinale urmărite de directorul *Luminii*, obiective care sunt dezvăluite, mai mult sau mai puțin „încifrat”, în două texte date la iveală în primul număr al *Luminii*, în editorialul-program „Cătră cetitori” și în articolul pus alături – „Glasul realității”, și care constau în **răsturnarea „regimului din Iași” și înlocuirea lui cu un altul, capabil să asigure intrarea României „în complexul economic și politic al Europei Centrale (Mittel Europa)**¹⁶. („Încifrarea” se realiza atât printr-un metaforism cu tentă sapiențial-religioasă, cât și prin utilizarea unor termeni doar parțial echivalenți. În speță, în primul articol se vorbește mai întâi de o **acțiune**¹⁷, pentru ca apoi, explicit, să se refere la o „critică necruțătoare” și la un „apel” la judecata cititorilor¹⁸.)

¹⁵ În volum sunt cuprinse 161 din cele 243 de texte apărute până la sfârșitul lui mai 1918. A fost reeditat integral de Iurie Colesnic în *Documentări politice*, Fundația Culturală Română, București, Editura Museum, Chișinău, 2002, p. 185-453, și parțial de Alina Ciobanu, în *Singur împotriva tuturor*, Chișinău, Editura Cartier, 1997, și de Pavel Balmuș, în *Publicistică*, Chișinău, Editura „Universul”, 2006.

¹⁶ Era soluția propusă de C. Stere mai întâi în memoriul prezentat în martie-aprilie 1917 la Viena și Berlin – vezi *Lumina*, an I, nr. 1, 1 septembrie 1917, p. 1.

¹⁷ Acțiunea se impune „unui publicist sau om politic”, căruia „nu-i poate fi iertat să aștepte cu brațele încrucișate decretele destinului”. Și e urgentă: „Dacă vom aștepta până la «ceasul de apoi», poate va fi prea târziu...” – vezi *Ibidem*.

¹⁸ „Voi face abstracție de toate îngrădirile ce ne despărteau, de toate prejudecățile ce ne învrăjbeau, dar nu voi cruța nici slăbiciunile noastre, ale tuturor, nici orgoliul

Articolul „Glasul realității” se structura ca un silogism, a cărui concluzie era „soluția” pomenită. Premisa ce conducea la ea consta în faptul, relevat de război („examen” definitiv și „tribunal al istoriei”), că „temeliile vieții noastre de stat s-au dovedit toate zidite pe nisip”, că independența, „«coroana de oțel» ca simbol al unirii dintre Dinastie și țară, Constituția, democrația, «idealul național»” erau „izvor nesecat de inspirații retorice”, unele însă nu totalmente reale, altele doar „ipocrite”, ceea ce a adus „rezultatele cunoscute”:

Regele Carol părăsit în momentul critic de sfetnicii săi, bacanala celor doi ani ce au urmat, România transformată într-o arenă de luptă dintre legațiunile străine, până la nenorocirea din urmă: țara târâtă la măcel împotriva intereselor sale vitale [...] și până la rușinea din urmă – generalii străini luând sub tutelă comanda noastră supremă, comisiunile compuse din agenți străini distrugând izvoarele avuției noastre naționale și în sfârșit chiar toată armata noastră dizolvată în cea rusească...¹⁹

În fapt, pe acest traseu silogistic se plasează întreaga publicistică a lui C. Stere din 1 septembrie 1917 până la sfârșitul lui martie 1918. Mai întâi, destul de rectiliniar, deși nu fără o seamă de precauții, apoi, cu nuanțări și variații de culoare și ton.

nimănuia. Fără să mă închin vreunui idol, fără respectul fățarnic al lozincilor consacrate, [...] fără sfială voi rupe vâlul de deasupra rănilor noastre, voi dezgoli toată minciuna care ne-a otrăvit sufletele și ne-a adus la marginea pieirii.” „Îndrăznesc dar – declara el – să iau condeiul, spre a face apel la orice conștiință vie, la orice judecată ce nu este încă de istov întunecată de micile patimi, în care ne-am zbuțuit atâta vreme, la orice suflet românesc care, în noaptea care ne învăluie, simte în sine destulă tărie ca să se înalțe peste ruinile prezentului, spre a prinde puținele raze de nădejde ce ne pot lumina drumul trudnic al izbăvirii.” În continuare, scotea în relief **sinceritatea** și **consecvența** sa funciară în convingeri/părerii/fapte („...dacă nu întotdeauna voi putea așterne pe hârtie tot gândul meu, nu există forță pe pământ care să mă poată sili să spun un singur cuvânt care să nu fie expresiunea credinței mele” sau, înveșmântând ideea altfel, că „poate nu-mi va fi dat să spună TOT ce cred, dar desigur că nu voi spune NIMIC ce n-ar izvorî numai din convingerea mea adâncă”). Consecvența era cheazășuită prin aceea că „la vârsta de 17 ani a îndrăznit să se ridice împotriva atotputerniciei Țarilor, iar în anii de psihoză națională nu s-a sfiit să țină piept rătăcirilor opiniunii publice”. Editorialistul ocolea întrebarea fundamentală, ce viza atributele morale ale faptei, ale demersului, dacă acesta e bun sau rău, dacă este în beneficiul sau în detrimentul țării sale, al poporului din care făcea parte. *Vezi Ibidem.*

¹⁹ Înclinațiile „profetice” ale editorialistului îl fac să debiteze propoziții precum: „Prăbușirea era scrisă în cartea neamurilor.” (în acest editorial) ori „Destinul s-a împlinit!” (în altă parte). Fatalismul însă nu face casă bună cu mentalitatea de procuror, chemat să acuze, să învinuiască, să tragă la răspundere – *vezi Ibidem.*

Pentru început, în cele ce urmează, vom pune sub conul de lumină parcursul simplu: **de la tabloul dezastrului la cuvântul de ordine antibrătienist și antidinastic „Să plece «mizerabilii din Iași!»”**

De la critica opțiunilor politice la rechizitoriu

Premisele silogismului schițat în „Glasul realității” sunt aprofundate în numeroase editoriale și cursive. Un prim articol – „Zece miliarde” (2.IX.1917) – abordează aspectul financiar al problemei: datoria acumulată până în acel moment se urca la cifre astronomice. Polemizând cu corespondenți ai săi, C. Stere reia calculele și le corectează, firește nu în minus, în alte articole, precum „Rezultatele financiare ale dezastrului” (3.IX.1917), „Politică de struț” (11.IX.1917), „Să nu ne înșelăm” (22.IX.1917) etc.

Bineînțeles, mai importante decât pierderile materiale erau cele în vieți omenești. Ele sunt pomenite mai întâi în cursivul „Sânge” (4.IX.1917), al cărui punct de pornire era știrea că „pe platoul Copoului se execută «trădătorii»”. „Aceste **hecatombe**”, care vin „după zeci și sute mii căzuți – morți sau schilozi – pe câmpul de bătălie, după alte zeci și sute de mii pieriți de mizerie și molimi”, îl fac pe directorul *Luminii* să lanseze un apel pentru încetarea „măcelului”:

Ajunge! S-au distrus izvoarele avuției naționale, s-au grămădit ruine peste ruine; nu mai este familie fără doliu; trăim cu toții cu inimi însângerate, striviți de povara ce ne-a căzut pe umeri; durerea și rușinea ne ard obraji. Să ne venim în fire. Sunt risipite visurile pentru care am pornit războiul. Pentru ce mai urmează măcelul? Și pentru ce aceste noi și zadarnice grozăvii? Cade greu acuma fiecare picătură de sânge românesc vărsată în deșert. Să ne ferească Providența pe toți de sămânța ce poate răsări din fiecare strop de sânge nevinovat. Dar ar fi și acum o voce ce strigă în pustiu. Grozavă a fost întotdeauna chemarea de a predica celor orbiți de patimă...

Neîndoielnic, este unul dintre cele mai emoționante apeluri pacifiste de până atunci și, poate, și de după aceea. Dar acest patetic text nu venea de la un pacifist din fire, care să se fi opus războiului *ab initio*. Și dacă se lasă deoparte stilul propriu lui C. Stere, în esența lui, prin ceea ce urmărește, el nu diferă de manifestele iscalite de colonelul dezertor Alexandru Sturza și nici de acela în numele mitropolitului primat, redactate la cererea oficialităților de ocupație de la București și aruncate în tranșeele românești.

Un alt cursiv (din 6.IX.1917), ce prelua titlul imnului catolic „Dies Irae”, profita de împlinirea unui an de la înfrângerea de la Turtucaia pentru a proclama „pierderea” campaniei tocmai când ofensiva Puterilor Centrale la Oituz și pe Siret eșua.

Vor trece secole – prezicea Stere – dar ziua de 6 septembrie 1916, ziua căderii Turtucaii, va reaminti românilor o arzătoare clipă a istoriei noastre naționale. [...] formidabila lovitură morală pe care a primit-o atunci un neam întreg [...] căci din acel moment campania a fost pierdută, de-atunci războiul n-a mai fost decât o agonie.

Și cursivul se încheia parafrazând un proverb din *Ecleziastul* – „Ne-am prezentat, trufași, la examenul în fața istoriei mondiale – «și toate s-au dovedit deșertăciune și vânare de vânt»” – și cu reluarea prezicerii inițiale într-un registru mai acut: „– O!... și peste secole în inima copiilor noștri va arde în slove de foc numele Turtucaii...”

Tabloul plastic al urmărilor „măcelului”, dramele continue, într-un registru de lamentație biblică, fac încetul cu încetul loc analizelor ce pun în relief cauza lui, cel mai adesea „greșeala” din 1914, cu izbucniri pamfletare, cu ironii, cu zeflemele, cu sarcasme, cu persiflări sângeroase, aruncate asupra celor care au comis-o. Un lung șir de articole – „Alianța noastră și războiul” (8.IX.1917), „Fatala schimbare de front” (10.IX.1917), „Polonia și Ucraina” (10.IX.1917), „Război «fără rizic și sacrificii»” (11.IX.1917), „Morala fabulei” (12.IX.1917), „România în fața istoriei mondiale” (9.X.1917), „Fatalism” (10.X.1917), „Tragedia” (21.X.1917) etc. – vestejesc rând pe rând „atitudinea imorală”, adică statul la pândă, pentru a-l lovi pe cel mai slab, vina față de unele state vecine (Polonia și Ucraina), de „a fi luptat de partea călăilor [lor]”, vina de a fi contribuit la prelungirea războiului mondial, când, neintrând în luptă conform tratatelor, a dat posibilitatea Rusiei să repurteze victorii, „brusca și nemotivată” „schimbare a orientării politice”, care a provocat „grozava criză morală”, pierderea a „mai mult decât un război și mai mult decât cinstea”, împărțirea țării „în lagăre învrăjbite”, „tocirea” „simțului de solidaritate națională”, „ștergerea parcă” a „însuși hotarului dintre bine și rău”, „tragedia” ce „trebuia să dezlănțuiască în sufletul aceluia care își dădeau seama de fatalitatea victoriei rusești pentru neamul românesc, atentatul monstruos prin care România a fost aruncată în brațele inamicului firesc...”²⁰.

²⁰ Aluzia era la poziția lui P. P. Carp la ultimul consiliu de coroană.

Notă distinctă fac aici alte câteva articole, între care „«Opinia publică» și războiul” (13.IX.1917), „«Țara legală» și războiul” (14.IX.1917) ș.a. În primul, plecând de la o afirmație a Regelui Ferdinand, divulgată de Ottokar Czernin, conform căreia 90% din populație nu voiește războiul, C. Stere conchidea că aceasta a fost vrerea „țării reale” și a opiniei publice adevărate (reprezentate de elita intelectuală și de marile reviste culturale etc.), obnubilate de cea ce se pretindea astfel („opinie publică”), cumpărată, manipulată de anumite Puteri (Rusia, Franța, Anglia). În al doilea, profesorul de drept constituțional susținea că războiul a fost declarat fără ca „țara legală” (Parlamentul) să fi fost consultată, fără să se țină seama de unanimitatea în păreri a primului consiliu de coroană, nici de majoritatea în păreri a celui de-al doilea și, în sfârșit, cu încălcarea Constituției.

Într-un alt articol, „D. C. Iarca și «lovitura de stat»” (19.X.1917), C. Stere reținea părerea colegului său de partid și de Parlament, după care Ion I. C. Brătianu dăduse o „lovitură de stat” în momentul când a făcut ca România să intre în război. Pentru un efect mai mare, toate vinile detectate sunt însumate apoi în „Bilanțul” (3.X.1917). Ceea ce frapează aici este că la răspunderea guvernanților se adaugă una colectivă.

Dar răspunderea – scrie directorul *Luminii* – nu o poartă numai conducătorii. Oricât de mare ar fi vina lor, nu trebuie să ne punem la adăpost de răspundere și noi, cei din „clasa luminată”, toți cei care sunt „ca un oraș așezat pe munte ca să-l vadă lumea toată”, toți cei ce-și revendică cu mândrie titlul de cetățean.

Colectivă va fi și „ispășirea” păcatelor respective, ea căzând asupra întregii generații următoare („copiii noștri”).

O zi mai târziu, însă, în „Criza morală” (4.X.1917), glosând pe marginea scrisorii „unei mame îndurerate”, C. Stere restrânge tranșant (chiar brutal) cercul vinovaților:

Cine e de vină? Noi care am urmat tradiția, noi, care am rămas de acord cu toți oamenii mari și fruntașii generațiilor trecute, sau acei care [...] în 24 de ore, fără niciun temei, *s-au despărțit de noi...*? [...] Cine poate fi forțat în aceste condiții să urmeze, împotriva conștiinței sale, **capriciul sau fantezia a doi trei oameni, cari din întâmplare s-au găsit în momentul acela în capul statului** și nu s-au sfiit să declare războiul fără consultarea țării, împotriva voinței majorității covârșitoare a poporului și a majorității sfetnicilor bătrâni ai țării? [subl. m.]

Nu e însă aici doar o stupefiantă dezvinovățire, ci și o „directivă” pentru politica viitoare, fiindcă se respinge – ca „ipocrizie și inconștientă” –

„predicarea” „«unirii și înțelegerii în fața vrăjmașului» – după ce doi-trei oameni, care din întâmplare se aflau la cârmă în clipa de cumpănă, au distrus astfel însăși baza morală a oricărei uniri dintre cetățeni, crezându-se în drept să treacă cu buretele peste istoria noastră seculară”. În același sens, e și scrisoarea de la un cititor – din cursivul „Din cealaltă parte” (20.X.1917) –, prilej de a se disculpa în fața reproșului făcut acolo că e prea blajin față de vinovați, care „ca mâine se vor întoarce”.

Tot mai vizibilă este „radicalizarea” criticii, care se transformă în rechizitoriu aspru. E de notat că același ton se găsește într-o notiță, inserată în numărul din 26.IX.1917, ca răspuns la „citația” lansată dincolo de Milcov, prin care, afirmau agențiile de presă, „sunt chemați în fața tribunalului de Iași d-nii P. P. Carp, prințul George Știrbey, generalul [D.] Iarca și mai mulți alți deputați și funcționari, între cari și subsemnatul, spre a fi judecați «pentru rămânerea în teritoriul ocupat»...” Profesorul de drept declara, în replică acidă, că „nu cunoa[ște] textul de lege care ar prevedea astfel de crimă” și că „guvernul din Iași, evident, caută victorii ușoare, care, desigur, îi sunt necesare pentru realizarea «idealului național». Procedure în lipsă îi dă [dau] puțința de a ajunge la triumf fără multă greutate”. Finalul notei lua însă o întorsătură amenințătoare: „Dar ceasul de judecată dintre noi va veni. Și doresc autorilor acestei înscenări să aibă în acel moment suprem, în fața țării însângerate și călcate în picioare, aceeași conștiință, liniștită, cu care primim noi această «citație»...”

Nu este exclus ca respectiva „citație” să fi fost ea însăși o reacție la apariția ziarului *Lumina*²¹. Sigur este că asemenea reacții survin în presa ieșeană începând cu 17.IX.1917 și ele ajung, cu întârziere, sub ochii lui Stere. Lor, care, în ultimă instanță, îl acuză de „a se fi pus în slujba vrăjmașului”, le ripostează fostul deputat liberal în amplul articol „Pro domo”, publicat în cinci numere consecutive (în intervalul 5-9.XI.1917), articol în care „lămurește” raporturile sale cu partidul al cărui membru fusese și relațiile sale cu șeful lui, Ion I. C. Brătianu. Dezvăluia aici „secretul” „misiunii” întreprinse în Ardeal în august 1914 și felul cum „fusese indus în eroare asupra planurilor primului-ministru”, care-i făcea „teoria războiului «fără rizic» și cu minimum de sacrificii”, și zugrăvea totodată în culori tari „orgia antantistă”, pentru ca să încheie cu „tragica întrebare”: „ce fatalitate l-a mânat” pe Ion I. C. Brătianu, cel care „avea,

---

²¹ Anterior, autoritățile de la Iași se mărginiseră să destituie pe Alexandru V. Beldiman din diplomație și pe Nicolae Lupu Kostaki din „consiliul administrativ superior”. (Vezi raportul făcut Regelui de primul ministru pentru îndepărtarea din corpul diplomatic, în *Acțiunea română*, anul I, nr. 65, din 31 martie 1917, p. 1; „Lupu Kostaki revocat”, idem, nr. 78, din 16 aprilie 1917, p. 1).

desigur, cele mai bune intențiuni [...] o inteligență suplă și vie, dacă nu tocmai adâncă. Și multă tenacitate, dacă nu impetuoșitate, în urmărirea scopurilor sale.” (Spre deosebire de el, ministrul Emil Costinescu ar fi avut o „psihologie de o limpiditate cristalină”, dezvăluind pe dată „motivul transformării sale [...] ceea ce-l duce la extazul în fața «soarelui slavismului»”, iar celelalte „ilustrații ce au prezidat la destinele guvernului” nu ar fi avut nici ele „o psihologie mai complicată decât mecanismul de reflecție al protozoarelor”!)

În noile împrejurări (revoluția bolșevică „din octombrie”, cu decretul ei asupra păcii), editorialele lui C. Stere proclamă tot mai răspicat că „guvernul din Iași nu mai e în stare de a găsi vreun mijloc ca țara să iasă din abisul în care a aruncat-o, – să fie salvat, cel puțin, *ce se mai poate salva*. [...] nu va putea trage nici măcar această concluzie din situația creată de el...” („Petrograd – Iași”, 16.XI.1917) că „regimul care s-a pus în astfel de situație față de aliatul care îl trădează și față de inamicul care nu-l poate cruța, nu are **dreptul** de a încheia armistițiul și de a trata pacea în numele statului și poporului românesc. *Regimul care ne-a adus dezastrul războiului nu mai are dreptul să ne aducă și dezastrul păcii.*” („Regimul din Iași și pacea”, 24.XI.1917) și tot mai răspicat: „Un singur lucru este limpede: O va trage altcineva pentru el? Se va găsi o forță care să rupă lanțul de ocaș care leagă guvernul din Iași de aliatul din Petrograd?”

Mai limpede e C. Stere în editorialul „Dar România?” (27.XI.1917), în care scria:

Cu cine este aliat [guvernul din Iași], cu cine dușman? [...] guvernul român nu mai e în stare să se hotărască pentru singura soluție ce ne-o dictează această grozavă situație: *ruperea imediată a oricărui contact cu armata rusească*. Dar cum ar putea, chiar dacă ar voi, regimul din Iași să rupă acest contact? El a ars toate podurile în urma sa [...] Și ar putea acest regim, chiar dacă ar voi, să găsească vreun sprijin în Puterile Centrale, în fața cărora este părăsit de... – ce ironie – de aliați?

Negând capacitatea guvernului din Iași, directorul *Luminii* formulează la început doar aluziv, apoi mai direct ideea că „ieșirea din situație”, pe care „nu o poate găsi guvernul din Iași, e dator să o caute altcineva”. În opinia sa, acest „altcineva” trebuia să vină dintre cei ce nu erau răspunzători de intrarea în război, care însă nu catadicsesc să ia o inițiativă. „Și noi, aceștia de dincoace de zid, continua el editorialul din 27.XI.1917, ne facem oare datoria față de copiii noștri, dacă privim în tăcere și cu resemnare la acest spectacol dantesc? Nu suntem și noi *România?*”

Neputința guvernului („care nu e în măsură să hotărască pentru noi viitorul copiilor noștri”) e din nou clamată („În fața cugetului”, 28.XI.1917). „El nici măcar – se subliniază în «Ficțiune» (29.XI.1917) – nu e un guvern *legal*”, „a aruncat țara în război cu știința că majoritatea covârșitoare a poporului nu-l voiește”, a comis „cea mai îndrăzneală mistificare a opiniei publice, prin presa întreținută sau încurajată de el; a suprimat cuvântul liber când era nevoie mai mult ca oricând.... A declarat războiul prin lovitură de stat, agravată de faptul că nu a cerut votul parlamentului pentru intrarea trupelor rusești – din acea zi *guvernul a pierdut orice caracter legal*”; nerespectând normele privitoare la armatele străine, „delegațiunea pe care o are Regele și guvernul pe baza Constituției, încetează, guvernul nu mai e nici legal, nici constituțional...”, „guvernează numai prin teroare și corupție”. Iar în această situație, pune el întrebarea, „ne poate descărca, pe orișicine dintre noi, de răspunderea cetățenească o ficțiune, care nici măcar o bază constituțională sigură nu mai are?” Întrebarea este repetată în „Suprema lex” (30.XI.1917) sub o formă nouă: „Care, dar, este ineluctabila datorie pentru fiecare dintre noi în ceasul de față?”

Directorul *Luminii* reia ideile tot mai imperios, precum în „Datoria cetățenească” (1.XII.1917):

Guvernul din Iași, însă, fiind cu totul la discreția celui din Petrograd, știindu-se, în același timp, încărcat de atâtea păcate și vicii constituționale, nu are nici puterea materială, nici autoritatea, nici libertatea de cuget și de voință, ca să poată apăra interesele României. [...] Așadar, războiul României e astăzi sfârșit de fapt, e sfârșit chiar pentru cei mai războinici din Iași, dar actualul guvern nu-l poate încheia cu cinste, salvând ce mai e de salvat.

Fiindcă soluția cea bună, unica, anume ca „altcineva” să facă ceea ce guvernul din Iași nu putea, avea dezavantajul că nu era constituțională, eforturile lui Stere se canalizează într-o eșafoda pe acest teren. „Și nu ne putem face această datorie decât dacă vom vedea limpede calea ce ne mai poate duce la mântuire: *ruperea imediată a legăturilor nenaturale cu Rusia și reîntoarcerea la politica părinților noștri.*” Și atunci când „voința națională reală va fi cu hotărâre și neîndoielnic manifestată, guvernării din Iași nu se vor putea pune la adăpostul baionetelor străine, nici al faptului că, în primul rând din vina lor, această manifestare nu e cu putință în formele prescrise de constituție.” Editorialul se încheia în registru lirico-patetic: „Ceasul se apropie. Simțim cu toții fiorul tainic al istoriei.”

Pledoaria continuă prin „În ceasul al doisprezecelea” (9.XII.1917), „Exces de abilitate” (10.XII.1917), „Ultimul prilej” (14.XII.1917) etc.

Chiar atunci când guvernul Brătianu – Take Ionescu își dă demisia, C. Stere e mai mult decât circumspect:

Regele avizează. Ce mai poate „aviza” Regele Ferdinand? [...] Formula constituțională [...] presupune puțința formării unui nou guvern, liber de răspunderile predecesorilor săi și care ar putea lua sarcina guvernării pe baza unui nou program și după alte directive politice [...] Fie se prepară o dezerțiune a Regelui [...], fie că se va improviza și acum vreun „om de paie” [...] se plănuiește la Iași, sub pretextul banal de a acoperi pe Coroana, o încercare desperată de a salva situațiunile personale ale autorilor dezastrului. („Demisiunea cabinetului Brătianu”, 18.XII.1917.)

Mai departe, încă o dată, se reliefează net că „guvernul [ce] astăzi **nu se mai retrage, ci se prăvale în beznă** [...] a fost ajutat și de atitudinea fruntașilor politici din teritoriul ocupat, cari timp de un an nu au găsit mijlocul de a veni în contact și de a se înțelege asupra mijloacelor de mântuire” [subl. m.]. Retorică vine, în „Tratatativele de pace și situația României” (19.XII.1917), întrebarea: „Atunci, nu se va găsi în tot neamul românesc un om de inimă care să taie nodul gordian? Nu avem un *om*?...”

Acum, se reiau într-un editorial – „Dinastia și Țara” (22.XII.1917) – și cele spuse în „Glasul realității” relativ la soluția preconizată, cu un plus de claritate, nu însă până la capăt.

Respectul Coroanei – scrie C. Stere – se impune de la sine tuturor prin forța vitală proprie a unei dinastii, prin autoritatea ei neîmprumutată din textul vreunei convențiuni, care e fragilă prin firea ei. Această forță o dinastie o are printr-o tradiție seculară, prin rădăcini adânci prinse în istoria națională. Dar noi nu avem o astfel de dinastie. [...] Dar noi tocmai acum avem nevoie de o dinastie puternică și respectată. Vă dați seama ce va fi după război [...]? Ce-i de făcut atunci? Răspunsul rezultă din însăși analiza de mai sus. Situațiunea internațională a României trebuie să fie astfel așezată, încât *izolarea* Regelui să înceteze și Coroana să găsească toată autoritatea și puterea ce-i sunt necesare pentru îndeplinirea misiunii sale tocmai în *această situațiune internațională sigură și solidă*²².

²² În jurnalul său, Al. Marghiloman nota, la 17 decembrie 1917: „Stere duce campanie pe tema că Regele Ferdinand ar trebui să urmeze în retragerea sa guvernul Brătianu, a cărui demisie se anunță, și că dânsul nu poate trata pacea cu Puterile Centrale.” La 4 ianuarie 1918, șeful conservatorilor consemnează discuția sa cu C. Stere,

(În 26 decembrie 1917, *Lumina* reproducea interviul acordat de Alexandru Marghiloman Agenției Telegrafice Transocean, în care, printre altele, șeful conservatorilor își formula credința că „dacă se cere ca Regele care a declarat războiul să nu fie și cel ce încheie pacea, atunci Regele va face singur gestul inevitabil”²³.)

Când demisia prim-ministrului este respinsă de Rege, directorul *Luminii* devine din nou vehement și demonstrează că în Moldova nu mai există nici umbră de organizație statală, căci din ziua când s-a amânat deschiderea Parlamentului (fără ca acesta să se fi reunit în prealabil, cum cerea legea) „din acea zi România rămâne fără Rege și fără guvern...” („România fără Rege și fără guvern”, 26.XII.1917.)

În sfârșit, când telegraful aduce știrea că „Regele Ferdinand ar fi comunicat guvernului din Petrograd intențiunea, în cazul încheierii păcii cu Puterile Centrale, de a părăsi țara spre a pleca în Anglia”, C. Stere constată cu ironie: „Înțelegerea astfel dăruiește lumii un nou «rege în exil»...”, adăugând însă oarecare deosebiri față de alți monarhi: pe „Regele Ferdinand [...] nimeni nu l-a atacat și [...] în august 1916 se credea chemat să hotărască soarta Europei!...” Drama regală – continuă Stere – nu-l interesează, pentru el precumpănind tragedia țării: „Cum rămâne armata din Moldova? [...] Și cum rămâne țara?... Și noi vom asista aici nepăsători la această tragedie, făcând socoteli mărunte, combinând planuri subțiri... Un cimitir de suflete pustiite... Ce sfârșit!...” („Un sfârșit”, 11.I.1918.)

O altă știre, relativă la arestarea Regelui Ferdinand de către „maximaliști”, constituie pentru C. Stere o ocazie de a avansa punctul său de vedere în chestiunea juridică a numirii unui guvern:

---

care îl informează că i-a înmânat mareșalului August von Mackensen un memoriu ce prezintă noul său proiect, „de alianță personală cu Împăratul Wilhelm; am avea aici un vice-rege și am avea avantajul unei guvernări căreia Canada și Australia i-au apreciat binefacerile” – vezi Alexandru Marghiloman, *Note politice*, 1897-1924, vol. III, București, 1927, p. 288-289.

²³ Mai târziu, Stere va da în *Lumina* articolele din presa străină „Contele Reventlow despre România” și „Chestia dinastiei române” (16.II.1918), nota „Dl. P. P. Carp cere abdicarea Regelui” (22.II.1918, înmânată delegaților guvernului român în chestiunea armistițiului), articolul lui Al. V. Beldiman „Nici român, nici Hohenzollern” (23.II.1918). „Notele politice” marghilomaniene înregistrează că la Stere au avut loc în zilele de 23 ianuarie și 7 februarie 1918 întruniri în care s-a discutat „o moțiune antidinastică” – vezi *Ibidem*. Campania contra Regelui încetează brusc după întrevederea dintre Regele Ferdinand și Ottokar Czernin din 27 februarie 1918. Ziarul mai alocă, totuși, spațiu larg audienței acordate lui Beldiman de cancelarul german la 6 martie 1918.

Și națiunea română, dacă e lipsită de organele cărora le delegase exercițiul diferitelor atribute de suveranitate, națiunea română, așa cum există de fapt aici și „dincolo”, poate oricând să intre în plenitudinea drepturilor sale direct, ea singură, printr-un act de voință. Dar pentru aceasta ea trebuie să aibă o voință, pe care să știe, indiferent de orice forme, să o afirme prin bărbații cari se pot înălța la misiunea de reprezentanți ai ei, de purtători autorizați ai cuvântului ei. Altfel nu rămâne decât moartea! Suntem în agonie? („Agonie?”, 22.I.1918.)

Între alte editoriale („Ce face guvernul din Iași?”, 23.I.1918; „Regatul Român sub protecțiunea Republicei Ucrainene”, 27.I.1918 etc.), care, în funcție de noile circumstanțe, variază mesajele transmise până acum, atrage atenția cel din 12.II.1918, intitulat „Ceasul”. Și o atrage, pentru că aici editorialistul aruncă pe talerul balanței propria sa competență („judecata”), dar și „calvarul” prin care a trecut.

Ceasul de hotărâre – scrie el – a sunat. Glasul nostru acuma trebuie să găsească ascultare. Calvarul pe care l-am urcat ne dă dreptul să cerem fiecărui român să cugete dacă, până acuma, și-a pus încrederea în oamenii vrednici de ea. Să ne fie iertat să punem în față cele două judecăți care ne-au despărțit...

La prima vedere, s-ar părea că publicistul vrea să-și asume el însuși tăierea „nodului gordian”. Editorialul se încheie însă tot cu un apel la „unirea fruntașilor capabili să preia cârma țării:

Suntem aici, dincoace de zid, două treimi din țară și putem fi siguri astăzi că și inimile celor de dincolo, trecuți prin grozăviile protectoratului țarist și tutelei maximaliste, se cutremură de aceleași nădejdi și de aceleași dureri. Putem fi siguri că mult încercata oaste românească nu așteaptă nici ea decât cuvântul de mântuire. Acest cuvânt, pornit în unire de la frunțașii acestui neam care nu poartă răspunderea pentru păcatele și scăderile trecutului, de la bărbații spre care se îndreaptă astăzi toate privirile, va găsi răsunset în toată suflarea românească. Vom auzi acest cuvânt? O, Doamne...

Întrebarea finală e reluată în altă formă – „Va avea neamul nostru tăria în ceasul acesta de cumpănă, să ridice din sânul lui pe *oamenii drepti*²⁴?...” – în „Combi-națiuni ministeriale” (14.II.1918).

În aceste condiții, desigur, numirea generalului Alexandru Averescu ca prim-ministru nu putea satisface pe C. Stere. Păstrând o anumită

---

²⁴ Și el se proclamase un „om drept”! (Vezi cursivul cu acest titlu, din 12.X.1917.)

obiectivitate, în „Noul guvern din Iași” (16.II.1918) el nu uită să remarce prezența în noua formațiune a unor „elemente responsabile și ele de dezastru”. Neavând suficiente date despre cel numit, nu l-ar putea „judeca”, dar – reamintește el – nu a fost un adversar al războiului și „nu și-a exercitat autoritatea spre a împiedica decizia fatală”. În sfârșit, recomanda tuturor membrilor noului guvern „să-și pună sieși în conștiință întrebarea dacă se simt în măsură de a purta pe umerii lor grozava răspundere ce și-au luat-o”.

În jurul chestiunii basarabene

Împotriva celor de la cârma României și pe care îi voia îndepărtați, C. Stere a adus numeroase argumente. Între ele se evidențiază unul, întrucât impactul major al concluziei sale, anume că **„România și-a înstrăinat sufletul «moldovenilor» din Basarabia”**, depășește sfera simplei emoționalități, dar și a momentului de atunci.

În legătură cu „abandonarea” Basarabiei prin ralierea la Antanta, C. Stere se pronunțase de multe ori de-a lungul neutralității și, negreșit, nici acum nu putea pierde ocazia de a o face din nou. Începutul îl constituie cursivul „Basarabia” (8.IX.1917), scris cu ocazia reclamării de către provincia dintre Prut și Nistru nu a unirii cu „țara-mamă”, ci a autonomiei. „Basarabeni – apreciază C. Stere – nu ar putea reclama mai mult”, fiindcă „românii sunt aliați ai Imperiului și se aliașeră cu Țarul”, iar „în parlamentul român li s-a aruncat în față celor de peste Prut: «Basarabia? Cine vorbește despre ea este un vândut»...” Și directorul *Luminii* conchide în final: **„Ispășirea păcatului începe – a fost un păcat împotriva Duhului Sfânt...”** Reluată în editorialul „Fatala schimbare de front” (10.IX.1917) – „Am săvârșit un păcat împotriva Duhului Sfânt, care nu are iertare...” –, constatarea era precedată de o alta la fel de tăioasă: „Acum însă orice român din Basarabia, cu un pic de conștiință în el, ne întoarce spatele...” În continuare, se menționa existența unei „circumstanțe ușurătoare”, dar, desigur, faptul „rămânea”! Lăsând la o parte considerentul că notoriul ateu C. Stere vorbea despre „Duhul Sfânt”, cum mai vorbise și despre Providență sau despre Dumnezeu, frapează ușurătatea cu care se invoca *păcatul* unora dintre români față de alții, ceea ce putea să nască numai adânci resentimente, și nicidecum iubire frățască.

Problema era reluată în „Idealul național” (30.IX.1917). Asupra subiectului iarăși C. Stere scrisese mult în epoca neutralității, când contrapunea preopințelor săi, care vorbeau de „idealul național”, propria sa concepție, relativă la „idealul național integral”. Și de data

aceasta el contesta „războinicilor noștri” „dreptul [...] să vorbească în numele idealului național”, utilizând vechile argumente istorice, juridice etc. (Ceea ce preconizau ei ar fi fost „în contrazicere cu interesele vitale ale statului român”). Și acum totul culminează într-o salvă de întrebări și exclamații retorice, de mare efect sub pana celui care scrisese „Cântarea pătimirii noastre”:

„Compensație” pentru înjosirea și călcarea dreptului sfânt din 1879? „Indemnizare” pentru țarina Moldovei, unde fiecare fărâmitură este stropită de sângele strămoșilor? Trocare de suflete românești pentru orice ținut ar fi? [...] Și credeți că un popor care acceptă un astfel de târg și-ar putea păstra, ar merita să păstreze orice teritorii și populații ar dobândi cu acest preț? N-ar trăi ca o slugă nemernică, câtă vreme numai mila și... disprețul stăpânului va îndura? În ce abis moral trebuie să fie căzută acea generațiune care a luat drept „ideal național” arginții lui Iuda? „Ideal național”!... Va rămânea pentru veci ca simbol al acestor vremuri acel predicator al „idealului național”, din Senatul român, care a blăstămat pe cei ce nu-și pot rupe din inimă Basarabia... Și nu s-au prăbușit singure de pe pedestalul lor statuile lui Kogălniceanu și Brătianu!... A! Puteți să ridicați până în cer rugul pentru aceia a căror conștiință n-a primit complicitatea acestui atentat împotriva ființei morale a neamului, nu veți ardea rușinea acelor zile!... Un popor poate aștepta veacuri, în lupte și suferinți, ziua realizărilor, dar, în momentul care cu inima ușoară ar primi o asemenea concepție a idealului, toate căile viitorului i-ar fi pentru veci închise. [...] Să nu pomeniți, dar, în deșert numele sfânt al idealului. Cei de mâine, uitând vremurile de întunecare, vor găsi cărarea lui.

Lăsând la o parte faptul că, în focul discursului, cel ce susținuse mereu că „trădătorii” erau câteva persoane acum „înfierează” o întreagă generație, pasaje ca acestea sunt pe cât de pline de patos, pe cât de aparent patriotice, pe atât de injuste și de maligne. Ele îi incitau să meargă pe aceeași linie și pe cei ce priveau spre Transilvania, într-o perpetuă escaladare.

Și directorul *Luminii* va continua inserând constatări similare în alte și alte articole. „Cât de mult a fost jignită [Basarabia] de atitudinea noastră” i se reamintea și „Unui adversar cinstit” (la 2.X.1917). Lucrul era însă mai grav, potrivit „Bilanțului” (din 3.X.1917): „Și mai presus de toate, sub numele idealului național, am inaugurat o politică de înjosire, de renunțare, de închinare înaintea siluitorului, uitând rana deschisă a Basarabiei.”

Dar nici în privința momentului în care s-a comis „păcatul” C. Stere nu este consecvent. Înfățișând situația din Basarabia, în editorialele „Din

calvarul Basarabiei” (17.X.1917) și „Cimitirul” (24.X.1917), el reia articole datând din 1906, în care introduce pasaje conținând noua optică. Așa în ultimul articol, unde după afirmația relativă la faptul că „în România sunt informațiuni cu mult mai exacte asupra Indochinei sau a Paraguayului decât asupra Basarabiei, iar în Basarabia se cunoștea și mai puțin România”, se adăuga:

Și cum ar putea fi altfel, dacă cenzurii rusești [îi] venea în ajutor și indiferența desăvârșită a celor din Regat? Suntem foarte naționaliști. „Liga națională” se preocupa de românii din Istria și chiar din Bitinia, ducea campanii violente pentru toate „cadrilateralele” din lume, dar cine s-a interesat vreodată de Basarabia?

Optica aceasta se precizează și mai mult în „Basarabia și revoluția din 1905” (25.X.1917) și în „Basarabia și «țara mumă»” (26.X.1917), unde se face proces României, în care „«învierea din morți» [a Basarabiei], acest eveniment epocal în istoria neamului întreg”, din 1906, n-ar fi avut „niciun răsunset”.

Recitiți ziarele vremii – îndeamnă directorul *Luminii* – și cu uimire veți constata că acest eveniment a trecut aproape neobservat... „Liga pentru unitatea culturală a tuturor românilor” nu s-a mișcat. Chiar Academia, din care, după moartea lui Hasdeu, nu mai făcea parte niciun basarabean, aproape n-a dat semne de viață. Ignoranță? Indiferență? A fost desigur și ignoranță și indiferență, dar a fost și mai rău decât atâta.

Și drept dovadă erau aduse două fapte: una petrecută la Iași în 1912, la „împlinirea primului veac de la răpirea Basarabiei”, când „un profesor a găsit de cuviință să înjure pe basarabeni ca «jidoviți», fără ca nimeni să protesteze, afară de un profesor, basarabean de origine”, apoi atitudinea față de „studentii basarabeni” („profesorii «naționaliști» din Iași și din București îi vestejeau prin publicitate și îi amenințau... cu bătaia”), ceea ce a făcut ca „mulți din acești tineri indignați și îndurerați [să plece] din nou să învețe în școlile rusești”. La acestea se adăuga impresia făcută asupra basarabenilor de „bachanalele rusofile din Capitală”, de „ovațiunile «populare» în fața legațiunii ruse”, de „glorificarea în ziare și în Parlament a «Împăratului visător»”, de „discursul senatorului român care a aruncat epitetul de «vânduți» tuturor celor ce mai îndrăzneau să pomenescă numele Basarabiei”. În încheiere, editorialistul exclama: „Vă dați seama ce a trebuit să se petreacă în sufletul celor ce-și pusese toată nădejdea în noi? Și iată în Rusia izbucnește din nou revoluția. Din nou se

ridică fâțiș «partidul moldovenesc», care revendică autonomia teritorială a Basarabiei și... tratează unirea... cu Ucraina!”, pentru a admonesta din nou pe „războinicii de la Iași”: „Și aveți îndrăzneala să ne vorbiți de «idealul național»? Cine poate ispăși acest păcat?”

Pentru a putea lansa admonestarea aceasta, a trebuit însă ca Stere să deformeze anumite întâmplări, să recurgă la neadevăruri patente. „Învierea din morți” a Basarabiei din 1905-1906 nu trecuse deloc neobservată în „țara mumă”. Mai întâi clasa politică își adusese contribuția, sprijinind financiar chiar inițiativa profesorului universitar ieșean, dar și a altora (între ei Zamfir C. Arbore, Gheorghe Madan). Apoi, lideri de opinie, precum Constantin Mille, Nicolae Iorga sau Dumitru C. Moruzi, își făcuseră datoria, atrăgând atenția asupra Basarabiei, ultimii doi prin cărțile pe care le dăduseră la tipar. Apariția gazetei *Basarabia* fusese iarăși salutăată de majoritatea ziarelor de mare tiraj (*Adevărul* și *Universul*), de publicațiile culturale, de la modernista *Vieța nouă*, a lui Ovid Densusianu, la *Neamul românesc* al lui Nicolae Iorga.

Foarte părtinitor și rău intenționat înfățișează C. Stere și incidentul „studentilor basarabeni”²⁵. Pornirea sa pătimașă se vedește și mai limpede în reducerea a tot ceea ce s-a făcut în „țara mumă” la „împlinirea primului veac de la răpirea Basarabiei” la un singur cuvânt insultător aruncat basarabenilor (de altfel, inventat) și la replica în apărare dată „de un profesor basarabeian de origine”. (C. Stere nu pomenește nici măcar de faptul că el însuși publicase cu prilejul acesta nuvela *În voia valurilor*!)

Acuzele sunt repetate în chip mai sistematic în editorialul „Drepturile Basarabiei asupra României” (28.X.1917), cu același patos și cu aceleași exagerări pernicioase:

Cum dar s-ar putea admite traficul cu Basarabia în numele „idealului național”? Nu! Nu „idealul național” poate duce la asemenea situație, ci renunțarea la idealul național, negațiunea oricărui ideal. Și această **crimă** a fost săvârșită față de Basarabia și față de națiune, ca ființă vie, când România – împotriva cuvântului lăsat de Mihail Kogălniceanu și Ioan Brătianu cel Mare – a fost aruncată în brațele Rusiei. [...] Politica aceasta însă, oricare ar fi fost rezultatul imediat nu putea fi decât fatală, pentru că avea la bază mai mult decât o nedreptate istorică [...] trădarea de sine însăși a unei națiuni, violarea supremei legi morale [...] Istoria nu iartă asemenea trădări... [subl. m.]

---

²⁵ Vezi comentariile mele la notele polemice îndreptate de C. Stere în *Viața Românească* din 1906 contra lui A. C. Cuza și N. Iorga, în C. Stere, *Publicistică 1905-1909*, Iași, vol. II, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” Iași, 2012, *passim*.

Problema Basarabiei iese la suprafață apoi în editorialele lui C. Stere, adusă de noile evenimente ce survin. În „Ultimul prilej” (14.XII.1917) se lansează un avertisment disperat fruntașilor politici din teritoriul ocupat, fiindcă „seninătatea olimpică [...] ne poate duce la noi dezastre [...] în orice caz, acum pierdem definitiv Basarabia, și nu numai Basarabia...” Și aceasta pentru că provincia dintre Prut și Nistru – aduc știrea ziarele – „este revendicată de Ucraina”, cerere care ar fi fost sprijinită de Antanta, în schimbul continuării războiului de către tânărul stat.

În sensul tezei formulate, interpretează C. Stere – în editorialul „Blăstemul Basarabiei” (20.I.1917) – o seamă de declarații ale președintelui Sfatului Țării, Ion C. Inculeț, declarații care sunau astfel:

Separatism în Basarabia nu există, *mai cu seamă* înspre România. Aici nu-și îndreaptă privirile peste Prut decât *o mână de oameni*. Căile Basarabiei se confundă cu căile Rusiei, *pentru că Rusia e o țară mult mai liberă decât România*. Tot astfel vede lucrurile și țărâniea (moldovenească!) din Basarabia. [...] *Există o primejdie din partea României, dar nădăjduim că Sfatul Țării va reuși să apere libertatea Basarabiei împotriva tentativelor din partea României!*

Reproducând pasajul, directorul *Luminii* nici nu pomenește măcar de cele două posibilități patente (anume ca vorbitorul să fi fost câștigat totalmente de concepțiile revoluționare, „bolșevice”, ori să fi fost obligat a le afișa în publicitate); el se mărginește să afirme că „trebuie să admirăm tăria sentimentului național la acea «mână de oameni», care încă «și îndreaptă privirile peste Prut», în ciuda tuturor ocărilor și înjosirilor ce le veneau de acolo...”, idee pe care o reia apoi conchizând că „România *nu poate îndrăzni să facă măcar un gest*”, din mai multe motive, între care și acela că „și-a înstrăinat sufletul «moldovenilor» din Basarabia”. Pe deasupra, și armata românească „va fi blăstemată să-și verse sângele, pentru ca Basarabia, «independentă fără voie», să intre cu de-a sila în federațiunea ucraineană sau căzăcească”, acesta fiind „rezultatul” pe care „l-a adus «războiul de întregire», «războiul pentru România Mare»”. Editorialul se încheie pe binecunoscutul ton profetic:

Din generație în generație, câtă vreme va fi un suflet românesc pe pământ și câtă vreme în secole un alt prilej mai fericit nu va mai avea neamul acesta, noi, ceștia, „fruntașii” și „conducătorii” din ceasul de hotărâre vom trebui să ne purtăm blăstemul!

O „răzbunare” sau „o cruntă bătaie de joc [a istoriei] de micile combinațiuni și fantezii omenești” este, pentru C. Stere, intrarea trupelor

românești în Basarabia („La Chișinău...”, 31.I.1918). „Și cum apar – nu pierdea el ocazia să întrebe retoric – marii și micii noștri bărbați de stat, autorii alianței nenaturale, care ne-a aruncat în fundul prăpastiei?” Iar fapta în sine – „campania românească din Basarabia” – e apreciată, fără nici cea mai mică îndoială de exactitatea știrilor, ca „neputând duce, din punctul de vedere național românesc, decât la un nou dezastru”. Mai drastic e în aprecierile sale editorialistul *Luminii* în „Nimeni nu e prooroc” (3.II.1918):

Așadar, din capriciu, n-am voit să luptăm pentru Basarabia, când ea își îndrepta brațele spre noi, implorându-ne s-o eliberăm de sub jugul țarilor. Am blestemat pe basarabeni care, cu revendicările lor, tulburau luna de miere a Regatului Român cu „călăul încoronat” al moldovenilor de peste Prut. Iar acum să pornim la Chișinău – pentru ce? Ca să călcăm această voință a Basarabiei libere, Basarabia liberată fără concursul nostru, chiar împotriva noastră, numai din cauza prăbușirii aliatului nostru, prin armele inamicilor noștri? Și în ce moment? Când Ucraina este pe cale de a încheia pace la Brest-Litovsk.

(Se cere relevantă, în trecut, și încheierea, cu autojustificarea sa retorică: „Iar pe «bătrânul cetățean» îl rog să-și dea sieși răspunsul în conștiință, dacă îmi este iertat să tac, când mi-a fost dat blestemul acestui dar de a prevedea zi cu zi îngrămădirea de dezastru... Viața nu se oprește și îndatoririle ei nu încetează nici în urma înfrângerii și ocupațiunii...”)

O schimbare se înregistrează în următorul editorial („Peste Prut”, 4.II.1918), unde se ia notă de comunicatul de la Petrograd, ce face cunoscută instituirea stării de război între România și Republica Rusă. „Pentru orice român – afirmă acum C. Stere –, realipirea Basarabiei, care ne-a fost atât de mișelește răpită sub regimul țarist, nu poate însemna decât triumful dreptului și al dreptății.” Însă, se adaugă, „nu pot avea chemarea de a realiza acest mare act național” „domnii din Iași”, fiindcă ei fuseseră „aliații călăilor Basarabiei”, ei „au jertfit țara ca să veșnicească lanțurile Moldovei de peste Prut”, ei „ne acuzau de trădare și vânzare de neam pe cei care susțineam că [...] aspirațiunile naționale ale României trebuie îndreptate peste Prut”.

La fel, comentând comunicatul oficial ce anunța intrarea trupelor române în Basarabia, precum și manifestul generalului Prezan, în editorialul „După cererea comandamentului rus” (9.II.1918), C. Stere întreabă cu reproș: „Așa visau părinții noștri să treacă Prutul? Așa înțelegeau Mihail Kogălniceanu și Ion Brătianu Bătrânul, când afirmau dreptul nostru la Congresul de la Berlin? Ce avem noi cu comandamentul rus,

când este vorba de Basarabia? Și care comandament?” Așa cum e prezentată acțiunea, remarcă Stere – just în genere, nu însă și în cazul particular –, ea „va fi fatal lichidată odată cu interesul «comandamentului rus» care a provocat-o”, iar „situațiunea falsă” duce la „consecințe monstruoase”, care nu sunt altele decât felul cum „comandantul armatei române caută să liniștească pe basarabeni că «românii nu vin să le stăpânească țara lor», că acest lucru îl născocesc «oamenii răi», pe care «venirea soldaților români în Basarabia i-a supărat mult» și care «au căutat să sădească învrăjpire între noi și voi»”.

În sfârșit, e de reținut un alt editorial – „Noi perspective pentru România” (12.II.1918). C. Stere începe prin a semna cu satisfacție două evenimente internaționale – declanșarea ofensivei în Est de către armatele Puterilor Centrale, ca răspuns la tergiversările rusești la Brest Litovsk, și o acțiune a statelor nordice Danemarca, Suedia și Norvegia contra Rusiei –, care pun și mai stringent problema încheierii păcii separate de către România. Încă o dată, editorialistul precizează că „armata română trebuie, de voie sau de nevoie, să colaboreze cu forțele austro-germane în lupta împotriva maximaliștilor, pentru apărarea Basarabiei moldovenești”, că guvernul român „nu poate să rămână legat de statele Înțelegerii din Apus”, fiindcă „Basarabia ar fi prin aceasta silită să-și caute adăpost în altă parte”, „și atunci românismul de peste Prut va fi trăit, înainte de a fi înflorit”. Era acesta un mod de a conferi dramatism textului, căci, mai departe, se arată că „o telegramă din Berlin vestește că [...] tratativele cu România vor începe, probabil, pe 22 februarie”. Textul dă impresia că se pledează pentru încheierea păcii separate recurgând la argumentul „păstrării Basarabiei”, și nu invers.

O impresie similară se conturează la citirea altui editorial – „Țăranii basarabeni și România” (22.III.1918). De data aceasta, directorul *Luminii* se grăbește să gloseze pe marginea spuselor ministrului basarabean Ioncu într-un interviu „relativ la atitudinea țăranilor «moldoveni», în ce privește unirea cu România”, în speță că „ei nu înțeleg și nu văd cu ochi buni aceasta [...] pentru că pot fi caracterizați astfel: 1) se tem de români, că le-ar lua pământul țăranilor...” Enumerarea se oprea aici, restul fiind șters de cenzura de la Iași. C. Stere se întreba retoric: „Ce poate fi mai semnificativ decât aceste pete albe cu care cenzura română e silită să împeștrizeze declarațiile ministrului basarabean [...]?”

Cenzura însă nu ștersese altă declarație a lui Ioncu, anume „despre «greșeli» și despre lipsa de «tactică», despre «sprijinul dat burgheziei împotriva democrației» și alte păcate făptuite de guvernanții noștri în Basarabia”. Și directorul *Luminii* continua:

Această „tactică” [?] nu ne miră. Ea e caracteristică pentru acel „naționalism”, care n-a vrut niciodată să țină seamă de starea sufletească a basarabenilor după un veac de robie și care, în ignoranța lui în ce privește oamenii și lucrurile, de atâtea ori s-a manifestat dușmănos față de elementele cele mai conștiente naționalicește din Basarabia.

Drept dovadă se aduceau din nou „osanelele cântate de ziarele marilor noștri naționaliști Nicolae Iorga și A. C. Cuza unui Crușevan, prizonierul românilor, numai pentru că era un antisemit, ca și insultele ce au fost aduse în paginile *Neamului românesc* defunctului P. V. Dicescul, unul din puținii boieri moldoveni din Basarabia, care își păstra neatinsă mândria de neam”.

Lăsând la o parte exagerările („osanelele”) ori denaturările²⁶, e de reținut pasajul, pentru că Stere afirmă aici, în termeni ce păstrează încă, voit, o doză de ambiguitate, că trebuie „să se țină seamă” de „starea sufletească” a basarabenilor, datorată „robiei de un veac”. Ceea ce avea el în vedere era, desigur, „revoluționarismul” sau „democratismul”, de inspirație rusească, și lipsa aceluși „patriotism” ce ar fi fost specific „marilor și micilor patrioți” „ai noștri”, din Regat, patriotism de suprafață, scos mereu în evidență, în chip ipocrit. Este și motivul pentru care, spunea în alte ocazii, nimeni din dreapta Prutului nu i-a înțeles propria lui „stare sufletească”, el însuși, fiind exponent, reprezentant al basarabenilor.

Germania, opțiune strategică, opțiune morală

Impunerea „soluției salvatoare” pe care o preconiza C. Stere presupunea o poziționare clară față de Germania, în sine, dar și în raportul ei cu celelalte state europene. Presupunea, însă, mai întâi o poziționare față de Germania în calitatea ei de ocupant al unei mari părți din teritoriul României. Și această poziționare categorică – **„Nu văd în Germania un «vrăjmaș» care ar căuta să ne strivească...”** – survine într-un cursiv ce vede lumina zilei la 19 septembrie 1917, intitulat „Un cetitor-prieten”. În fapt, cererea unui corespondent de „a se ocupa de cele ce se întâmplă aici”, unde se perpetuează „aceleași afaceri, aceleași intrigi, aceleași epitete de *trădător* și *vândut*”, prilejuiește lui C. Stere să-și justifice tăcerea asupra – în ultimă instanță – felului cum se comportă ocupantul. Reamintind că „suntem sub un regim de ocupațiune, în care nu sunt admisibile discuțiuni de această natură”, se grăbește să răspundă,

---

²⁶ „Insultele” se datorau de fapt lui T. Porucic, un basarabean „cadet”. Vezi C. Stere, *Publicistica*, vol. II, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”, 2012, p. 893.

exprimându-și speranța că „[i] se vor îngădui rândurile de mai jos” (firește, de către cenzură). Începe prin a afirma că „[nu] s-ar putea găsi un singur om, în aceste vremuri de democratism, care să vadă în starea de asediu un regim politic și administrativ ideal”, dar întreabă dacă „în cele trei luni de război până la ocupațiune [...] era dulce viața?”, adăugând că „de la un guvern român aveam dreptul să cerem oarecare condescendență, pentru că el are îndatoriri *față de noi*”. C. Stere continuă:

Dar ocupantul – care are o grea răspundere față de țara lui și se îngrijește înainte de toate de *armata lui* – n-are nicio *obligațiune* directă față de populațiunea teritoriului ocupat, chiar în ce privește prescripțiunile convențiunii de la Haga, el n-are de dat socoteală *populațiunii*, ci numai în raporturile lui *de la stat la stat*.

(Evident, teza aceasta se bazează pe faptul că subiecte de drept internațional erau numai statele. Prin reducere la absurd, însă, Germania putea aplica un tratament cât de criminal belgienilor, neavând de „dat socoteală” nimănui, în condițiile în care statul belgian nu mai exista. Pe de altă parte, directorul *Luminii* pare să ignore cu totul existența unei „declarații a drepturilor omului”!)

Pentru a convinge și mai mult, el aduce și argumente „de bun simț”:

Apoi să fim și oameni cu judecată: nu noi am fost atacați, ci noi am atacat. Nimeni n-a voit să ne cucerească, ci noi am vrut să cucerim și să... civilizăm pe alții. S-a întâmplat însă ca țara să fie ocupată. A cui e vina? Cine i-a adus? Atunci să avem bărbăția și tăria sufletească de a primi consecințele cu demnitate. Să fim și drești: fac oamenii ce se poate face în această situație? Nu putem oare zice vorba românului: „Să ne ferească Dumnezeu de mai rău!”? Și să ne pregătim și să ne gândim numai datoriile noastre față de ziua de *mâne*.

Nu alta este poziția lui C. Stere, când cititorii îi cer să intervină pentru a ușura soarta „ostaticilor civili”. În „Guvernul român și chestia internaților” (23.X.1917), el declară mai întâi că nu are „nicio chemare de a vorbi autorităților militare” și că „acolo unde n-au reușit cei ce au sarcina de a reprezenta interesele populațiunii, conducătorii ministerelor, nu [poate] avea pretențiunea ca neînsemnata [sa] voce să fie ascultată”. Adăugând că „nu-[i] este dat [...] să critic[e] măsurile de represalii ale ocupantului, să discut[e] [...] chestia în principiu sau modalitățile de acțiune”, afirmă că, în schimb, e în puterile sale să-și ridice glasul „față de guvernul român”, care are datoriile față de cei peste cinci milioane de

români rămași în teritoriile de sub stăpânirea armatelor străine²⁷”, guvernul căruia îi arată că „reținerea îndărătnică în Moldova a internaților străini, luați de aici” nu are nici un rost, de vreme „adversarul are sub puterea lui peste două treimi din țară”.

Directorul *Luminii* are însă de răspuns la acuzații mai directe și mai precise, precum aceea a „damei voalate”, dezvăluită în editorialul (cursiv) din 23.IX.1917, anume că „duc[e] o campanie de propagandă pentru *robia teritorială și economică* în confederația habsburgică”. La aceasta, răspundea cu indignări retorice și recriminări, dar ocolind lămuririle ultime:

A! în numele „idealului național” al buduarelor și cafenelelor, mi se aduce mie astfel de învinuire, în mijlocul acestei dezolațiuni – acum când țara este călcată de la un capăt la altul de oștiri străine, acum când nu știm ce ne pregătește ziua de mâine!... Din vina cui? Nu pot păși, onorată Doamnă, pe acest teren de discuție: cel ce înțelege monstruoșitatea unei asemenea atitudini n-are nevoie de discuție, iar cel ce nu înțelege „nu are voce la capitol”.

În schimb, o declarație de principiu face glosând scrisoarea „unui adversar cinstit” (2.IX.1917):

Eu nu văd în Germania un „vrăjmaș” care ar căuta să ne strivească. Nu Germania ne-a atacat, ci noi i-am impus războiul, cu toate că ea a făcut totul ca să-l evite. Și dacă, în războiul pe care nu l-a voit, a ieșit ea victorioasă, ce vină îi putem aduce? Nu este „dezinteresată”? Dar aci e toată garanția că interesul ei o va îndemna să ne vină în ajutor. Politica internațională dezinteresată e o himeră. Dar cum ne vom înfățișa „la pace”? [...] numai Germania ne poate fi și aici [cât privește Basarabia] de ajutor, ca și în multe alte privinți.

Când un cotidian francez susține și el că între directorul *Luminii* și „guvernul din Berlin” există „un acord”, concretizat într-un „program” (prin care „germanii au început a dezvălui ce soartă pregătesc României”, cel dintâi ripostează în stilul propriu prin editorialul „«Le Temps» și «Lumina»” (5.X.1917). Acesta debutează prin a sublinia relativitatea caracterizării drept „germanofil notoriu”, căci, altădată, în țară, ar fi fost

---

²⁷ Conform recensământului din 12 decembrie 1912 (vezi „Buletinul statistic”), populația țării fusese atunci de 7.234.919 locuitori. Moldova avea 2.139.154 de locuitori (29,5%), iar Muntenia, Oltenia și Dobrogea – 5.095765. Însă, C. Stere nu ține seama de faptul că o parte considerabilă din populația Munteniei se afla în Moldova, fie în rândurile armatei, fie ca refugiați civili.

„ponegrit” ca „francofil turbat” (lucru, cum se știe, inventat), iar în prezent unii (?) l-ar crede „germanofob”. (Peste o lună, în „«Gazette de Lausanne» și «Lumina»”, 10.XI.1917, replicând ziarului elvețian, atrăgea insistent atenția că e germanofil convins nu atât din cauza „deportațiunii în Siberia, suferită în tinerețe”, cât fiindcă „vede scăparea țării noastre în alăturarea la Puterile Centrale”. În consecință, întreba retoric: „...în situația descrisă de însăși «Gazette», merităm oare pentru aceasta calomniile și necuviințele pe care a lăsat, sperăm în neștiință, să le strecoare vreun colaborator ocazional, ca și epitetul de «renegați», aruncat în altă parte?”)

Revenind la apărarea de acuzațiile aduse de *Le Temps*, C. Stere relevă mai întâi o serie de „licențe de traducere a citațiilor”, dar și de interpretare (el ar fi spus că **românii** vor stabili „forma” relațiilor cu monarhiile central-europene – integrare, federalizare, urcare pe tronul României a unuia dintre cei doi împărați – și nu ocupanții!). În continuare, el neagă, cu raționamente ce nu rezistă, existența „programului german pentru după pace” stabilit de acord cu Berlinul, ca apoi să treacă peste punctul relativ la „pierderea independenței în mod public” doar cu un „Ce să mai vorbesc despre...”. Discuția e astfel deviată pe terenul favorit, al demonstrării tezei că „lupta” *Luminii* nu „e în contradicție cu interesele românești”. Și ideea ziaristului francez, că „programul” este, de asemenea, „un avertisment” dat de germani regimului din Rusia, ce nu se grăbea să încheie pace separată, e tratată cu multă ironie, cu sarcasm vitriolant. („Dictatură militară și stare de asediu la Petersburg – scrie C. Stere –, altfel foc de la «Lumina!»”²⁸, „Un mic silogism pentru uzul confratelui...” sau „Ca latini, am dori mai multă logică, prin care doar totdeauna a excelat spiritul latin, din partea marelui organ din Paris!...”)

„Obligate”, de politica nefastă a „clicii” conducătoare de la București, să ocupe România, Puterile Centrale – susține directorul *Luminii* – trebuie să dea șansa noului guvern de a implementa „soluția salvatoare”. Cu ocazia încheierii Conferinței de la Brest Litovsk, editorialul „Pacea Puterilor Centrale” (15.II.1918) proclamă sus și tare:

[...] e sfârșită prima fază a Marelui Război, și sfârșită prin triumful desăvârșit al Puterilor Centrale în Orient. Germania și aliații ei au realizat în această direcție, desigur, mai mult decât visătorii cei mai îndrăzneți nu ar fi putut aștepta de la început.

²⁸ În articolul „Război sau nebunie?”, C. Stere găsea corecte afirmațiile lui Ion I. C. Brătianu, făcute într-un interviu acordat unui ziarist rus, afirmații după care ocuparea de către germani a Moldovei le dădea o bază de aprovizionare mai largă și le facilita ocuparea Basarabiei și mai departe a Odesei.

Se avea în vedere, desigur, prăbușirea Imperiului Țarist și „renașterea atâtor naționalități oprimăte” (polonezi, ucraineni, finlandezi, letoni, estoni, lituanieni etc.), ceea ce reprezenta adevărarea tendinței majore și irepresibile a timpului, de afirmare a „principiului naționalităților”. C. Stere nu examinează nici aici, nici altădată cum se împacă această tendință cu cea de „renunțare la o parte din suveranitatea națională”, căreia trebuie să i se subordoneze statul român. În schimb, el se mulțumește să formuleze o speranță: „Cât pentru poporul românesc, pus într-o situație tragică, fără analogie în istorie, de nesocotința unui guvern, pacea conformă cu voința națiunii germane, așa cum s-a manifestat ea față de atâtea națiuni mici și mari la Brest Litovsk, e o ultimă licărire de nădejde.”

Ideea era reluată, după ce Conferința de la Versailles decisese continuarea războiului, în „Jocul continuă” (18.II.1918):

[...] orice s-ar mai petrece acolo [în sânul Înțelegerii] și orice s-ar mai întâmpla pe alte teatre de război – susține C. Stere – nu mai poate avea înfrăurire asupra soartei noastre. [...] guvernele antantiste nu mai sunt în stare să încheie pacea, nici n-au perspective de a-și realiza toate scopurile prin continuarea războiului, precum nu-și pot mărgini pretențiile în măsura rațională și, de teama defecțiunii și a „trădării”, trebuie să renunțe chiar la enunțarea comună a scopurilor lor.

Iarși prin reducere la absurd, presupunând că, „în cazul cel mai bun”, Puterile Centrale ar fi înfrânte, atunci victoria va fi „a Statelor Unite [adică] victoria imperialismului Europei Apusene, împotriva imperialismului Europei Centrale [și], fără să vrea, d. Wilson este, poate, colaboratorul cel mai eficace al d-lor Troțki și Lenin: prelungirea războiului nu va distruge, desigur, imperialismul, dar poate să asigure triumful mondial al maximalismului...”

Mai precisă e pledoaria în editorialele „În ajunul tratativelor de pace” (25.II.1918) și „Românul nu piere” (26.II.1918).

Tot ce dorim astăzi – scrie C. Stere în primul articol – este ca tratatul de pace să creeze aici o ordine de lucruri nouă, care să dea poporului nostru puțința să-și vindece rănilile și să ridice prin muncă la acea stare economică și culturală, care să-i dea puțința să relege firul tradiției istorice, ca să-și poată îndeplini pe viitor, cu destoinicie, misiunea lui.

Și aceasta, cu atât mai mult, nu uită Stere să reamintească, „trăim în vremuri când, pe deasupra grozăviilor războiului, s-a afirmat dreptul tuturor popoarelor la viață”. Și dacă, atunci „când va veni ceasul mare al

judecății, cei care ne-au abătut din cale vor avea de răspuns, în fața națiunii pentru păcatele lor”, totuși „bărbații de stat [...] în a căror mâni se află soarta noastră, desigur nu-și vor mărgini privirea la momentul actual”. Victorioase în luptă, Puterile Centrale trebuie să facă astfel ca „restabilirea păcii [...] să accentueze, înainte de toate, acest rol civilizator și organizator, care niciodată nu se poate rezema numai pe forța armelor”. Cât privește pe învinși, susține editorialistul, „cea mai sângeroasă înfrângere poate fi uitată [...] de atâtea ori istoria a văzut că între un învins și un învingător s-au putut crea printr-o politică înțeleaptă legături trainice”.

Din raționamentele citate se extrăgea și certitudinea celor spuse în titlul celui de-al doilea editorial. Reamintind că românii au supraviețuit atâtor „năprasnice năvăliri și sângeroase sfâșieri”, C. Stere subliniază că:

Astăzi, mai puțin ca oricând, o națiune – acest factor determinant al vieții mondiale – ar putea pieri numai pentru nesocotința conducătorilor ei. Cuvintele mari au fost spuse și au răscolit sufletele multșimilor de pretutindeni: dreptul tuturor popoarelor la viață și societatea națiunilor, bazată pe drept și dreptate.

Editorialistul încheia reluând ideea supraviețuirii neamului românesc, pe care o completa afirmând că „astăzi îi va fi dat să vadă pentru totdeauna unde își poate căuta scut și ocrotire”.

Tratatul de pace, precum se știe, a fost definitivat, iscălit și supus Parlamentelor în mai-iunie 1918, așadar în cea de-a doua perioadă a publicisticii lui C. Stere de la *Lumina*. În cele 20 de texte publicate atunci nu se formulează nici o părere asupra condițiilor impuse României, nu dezvăluie nici în cel mai vag chip dacă a fost dezamăgit sau nu de condițiile impuse de Puterile Centrale²⁹.

Poziționarea lui C. Stere față de Germania (și Imperiul Austro-Ungar) în ipostaza lor de „ocupant” este completată de aceea față de cele

---

²⁹ În 1921 a declarat în Adunarea deputaților că n-a votat Tratatul de pace. În Adunarea deputaților, tratatul a fost votat în ziua de 15 iunie 1918. Pentru luarea în considerație a raportului comisiei au fost 120 de bile albe și 4 negre. Legea e votată în unanimitate, cu 135 de bile albe! Mai mulți deputați au făcut declarații înainte de votare: Dumitru D. Pătrășcanu (că votează legea cu durere), Constantin Trancu-Iași (că nu ia parte la discuții și nu votează legea), deputatul ofițer în rezervă, invalid de război, M. Văgăunescu (își exprima credința ca va veni vremea când i se va spune dușmanului fraza pe care le-o spune frecvent cu brutalitate: „Ja, muss sein! Kriegsnot!”), A. C. Cuza (care protestează contra rășluirii teritoriale, contra celorlalte condiții economice etc.), Alexandru Averescu (care protestează contra condițiilor impuse și acceptate de guvernul lui Marghiloman).

două Puteri în genere și în relație cu celelalte Mari Puteri: **Germania – „de nebiruit” în concurență pașnică și în luptă – stă alături de Franța cea „orbită de patimi”, de „perfidul Albion” și de America preumțioasă și „roabă a mării finanțe”.**

Negreșit, faptul că directorul *Luminii* nu vedea „un vrăjmaș” în ocupantul Munteniei se explica nu numai prin considerentele expuse corespondenților săi, că ea a fost cea „trădată” și atacată de România, ci și prin calitățile ei intrinseci, „fizice” și „morale”, superioare celor ale statelor din Antanta. Asupra acestor calități insistase și în articolele publicate în *Viața Românească* în anii neutralității, și în discursul din Cameră, din decembrie 1915. În *Lumina*, el nu face decât să reia ideile, nuanțându-le, dezvoltându-le uneori, valorificând ceea ce relevă noile evenimente survenite. Și aceasta chiar din editorialele primelor numere ale ziarului.

În „Cauzele războiului mondial” (4.IX.1917), de pildă, era reiterată tema precizată în titlu. Încă o dată este minimalizat diferendul dintre Franța și Germania („are caracterul unei certe pentru hotar între vecini”), subliniindu-se însă acum cu putere neîndreptățirea revendicării celei dintâi asupra Alsaciei și Lorenei, care sunt „un pământ băștinaș german, a cărui populațiune se simte acum solidară cu consăngenii din Imperiu”. Și în analiza conflictului dintre Germania și Anglia, care „înfățișează o fază caracteristică a dezvoltării economice mondiale”, Stere merge pe făgașul săpat înainte, dar vădind acum un veritabil *parti pris* în favoarea Germaniei și o veritabilă anglofobie. În calea unei „evoluții”, ce ar fi condus la „un stat ca «expropriator» mondial [Anglia] și un popor de state proletarizate”, „s-a ridicat Germania cu extraordinara ei dezvoltare industrială [...] Pe calea concurenței pașnice, Germania s-a dovedit de nebiruit. Știința ei, progresul ei tehnic, talentul organizator al conducătorilor industriei și comerțului, munca stăruitoare și spiritul de ordine al muncitorimii îi asigurau succesul chiar pe debușeurile britanice!...”

Și ca un bun avocat al cauzei germane, directorul *Luminii* subliniază orbirea celor ce „ergotează încă pe baza cărților galbene, verzi, galbene sau cum mai sunt, cine a voit războiul, în acest conflict: Germania, a cărei armă cea mai sigură era munca pașnică, sau Anglia, care doar prin forța militară i-ar mai putea stăvili mersul triumfal...” Dar Anglia nu numai că a recurs la calea militară, ci s-a și aliat cu „exponentul” și „rezervorul reacțiunii”, Rusia, ceea ce, în caz de victorie, ar fi adus „hegemonia căzăcească” pe continentul european. Or, „numai «militarismului german» – scrie C. Stere („Războiul și Revoluția din Rusia”, 5.IX.1917) – istoria mondială îi datorește că această catastrofă a fost

înlăturată, iar poporul rus – emanciparea lui, ca și Polonia, – renașterea ei [...] «Barbaria teutonă» poate fi mândră de verdictul destinului, pe care – dacă există dreptate în lume – Rusia democratică recunoscătoare îl va materializa ridicând pe piețele Petrogradului și ale Moscovei statui în slava mareșalilor Hindenburg și Mackensen...”

Glosând pe marginea obstacolelor în calea păcii, în „Pentru ce sângerează lumea” (14.X.1917), C. Stere se oprește iarăși asupra celor două provincii în litigiu – Alsacia și Lorena:

Dar aceste provincii nu numai că, istoricește vorbind, sunt țări băștinașe germane, ce au fost odată *cucerite* de francezi, dar astăzi ele sunt locuite de o populație covârșitoare germană și care voiește să rămână germană. [...] Un popor care a dat dovadă de atâta energie indomptabilă, care a putut victorios rezista planetei întregi, ridicate împotriva lui, evident nu se va putea resemna pentru veci la durerea acestei pierderi și la această umiliță. Atunci, iarăși „pacea înarmată”? Sau Germania să fie pulverizată și să se pună câte un jandarm european pe lângă fiecare german, ca să se asigure Franței liniștita stăpânire în provinciile *germane*? Căci sunt *germane* aceste provincii!

„Pentru ce franceze” – replică directorul *Luminii* ziarului francez *L'Humanité* („Logică”, 16.X.1917) – „dacă ele vorbesc și astăzi nemțește?”

„Dar nu limba determină naționalitatea.” Au și conștiință germană? „Dar în această chestie Franța nu poate admite plebiscitul”... O țară cucerită, dar băștinașă franceză, deși vorbește nemțește și are și conștiința națională germană... Ergo: „Anexarea eventuală a Alsaciei și Lorenei nu ar fi «anexiune», ci o «dezanexiune». Și curg șiroaie de sânge... Trist animal e omul!”

O odă se înalță germanismului în genere și îndeosebi monarhiei dualiste în „Războiul și Orientul European” (7.IX.1917). C. Stere îi arătase prețuire de mai multe ori începând din 1908, însă mereu insistând asupra rolului jucat în cursul secolelor anterioare. De data aceasta, accentul este pus pe prezent și pe viitor. Monarhia dualistă salvează, în fond, Europa de la subjugarea ei de către Rusia. Ea reprezintă, în același timp, soluția salvatoare pentru „toate popoarele bazinului dunărean”, cărora

[...] [li] s-a învederat că destinul le pune în față singura alternativă: cooperarea liberă sub scutul puterii germanice, care simboliza pentru ei și

toate ideile *Apusului*, sau înecul în oceanul panrusismului, nu numai deznaționalizarea, dar și întoarcerea spre Asia. Și toate aceste popoare au înțeles chemarea datoriei, afară de... sârbi și de români, care au pășit pe calea pierzaniei sigure, acceptând cu entuziasm jugul țarismului, ca mistificațiunea „idealului național”.

La fel, în editorialul „Contele Czernin și rolul Austriei” (7.X.1917), care debutează cu prezentarea celor două „credințe” adânc înrădăcinate în opinia publică europeană, anume că „Rusia e cea mai formidabilă putere militară” și că „Austro-Ungaria e în ajunul descompunerii”. C. Stere precizează că el „n-a împărtășit aceste iluziuni” și că, în ce privește pe a doua, „de foarte multe ori a arătat că puterea ei [Austro-Ungariei] constă mai cu seamă în misiunea istorică ce are de îndeplinit în această parte a Europei”. Ideea o împărtășea și defunctul Aurel C. Popovici, și faptul că „doi oameni atât de deosebiți cât privește ideile generale [...] au putut fi de acord în ce privește raporturile dintre români și Monarhia dunăreană ar fi trebuit să fie singur de-ajuns ca să pună pe gânduri, dacă nu să dezmeticească pe patriotarii noștri”... Cu aceste fraze se introduce discursul ministrului de Externe al Austro-Ungariei, care spune că tocmai „credința” în curânda dezmembrare a patriei sale „i-a îngreuiat situația în Europa”, din ea izvorând „desconsiderarea intereselor sale vitale”. C. Stere subliniază în discursul lui Czernin argumentul cu care acesta apăra principial statele multinaționale, anume că, într-o nouă ordine, „pe bază internațională”, adică „așezată sub un control internațional”, „fiecare stat va trebui să renunțe la ceva din independența lui pentru a asigura pacea lumii”.

Revenind la rolul major al „rasei germane” („Civilizația europeană și rasa germană”, 10.X.1917) condamnă încă o dată (ca în timpul neutralității) „pretențiunea – ridicolă în situația noastră – de a supune ostracismului moral una din marile națiuni europene, care, în colaborarea obștească, cu toate luptele și sfâșierile dintre el, au zidit împreună lumea de astăzi” (editorialistul dă și numele celui vinovat de sacrilegiu – „d. Take Ionescu și-a putut permite să «șteargă aportul german» dintre comorile omenirii” –, deplângând mereu „semnul infinit de trist în sine pentru nivelul nostru cultural că de atâtea ori a fost silit să pună această întrebare și de atâtea ori a trebuit să invoce numele mari cu care națiunea germană a împodobit panteonul omenirii”). Afirmând mereu „colaborarea obștească” a marilor națiuni, C. Stere nu ezită să repete ceea spusesese în Cameră, derapând și el în exagerări nu mai puțin decât adversarul său („ei [rasei germane] i se datorește, în primul rând, însăși lumea modernă, în forma ei actuală”; „numai rasa germanică ne-a asigurat astfel transmisiunea

elementelor civilizațiunii antice și ne-a înlesnit asimilarea lor”; „originile pur teutonice ale constituționalismului englez” etc.).

În cursivul „Scheidemann și Wilson” (17.IX.1917), C. Stere opune pe cei doi fruntași politici (unul, conducătorul social-democrației germane, celălalt, președintele Statelor Unite), pentru a-l acuza pe ultimul (printre rânduri) de rea credință. În esență, ar fi o mare apropiere între „programul de pace” al Reichstagului și „cererile” lui Wilson, dar pentru acesta ea nu are importanță, fiindcă Germania e militaristă și nedemocratică. Scheidemann a respins aprecierea din urmă (de vreme ce Reichstagul e ales prin vot universal, egal, direct și secret), iar pe cea dintâi a pus-o în legătură cu agresivitatea altor state și lipsa unor reglementări internaționale. Argumentarea, în opinia lui Stere, „e fără replică pentru orice om obiectiv” și „în bună credință Wilson nu i-ar putea răspunde nimic”, dar – continuă el – „cu puțină bună credință și lipsă de patimi, de mult ar fi sfârșit acest măcel”.

Antanta și profetia înfrângerii

Luându-și tot mai în serios sarcina de avocat al Puterilor Centrale, Stere nu mai e analistul cât de cât obiectiv, fie și cu idiosincraziile și simpatiile sale. El se aruncă în „la melée”, ia parte, dă lovituri (ironizează, zeflemisește popoare și lideri). Așa, el reia în cursivul – „Daltonism” (8.X.1917) – ideea erorii „din planul de campanie al Antantei”, întemeiat pe „enormă” putere militară a Rusiei. Eroarea, crede el, este fatală, căci rolul desemnat Rusiei „nu-l poate lua asupra-și nimeni altul”, nici măcar America sau Japonia. „Oricâte trupe ar trimite America pe frontul apusean – susține el cu tărie – aceasta nu poate compensa prăbușirea frontului rus, fără să mai amintim alte considerații.” Argumente nu sunt aduse decât pentru o altă „ipoteză”, detaliată *ad hoc*: „Iar dacă America sau Japonia ar face chiar nebunia să transporte prin nemărginirea moscovită milioanele de trupe, aceasta n-ar schimba starea de lucruri din interiorul unei țări cuprinse de furia anarhiei...” (etc. etc.) C. Stere conchide că Antanta și toți cei ce cred în victoria ei suferă de daltonism. („Destinul se împlinește... Dar prin nicio argumentație nu poți face pe un daltonist să vadă fața adevărată a lucrurilor...”)

Pe larg se ocupă C. Stere, în „Discursul din Liverpool” (18.X.1917) de o cuvântare a lui Asquith, ce ar releva „situația intenabilă moralmente în care se află acum guvernele Înțelegerii, cât și pentru metodele politicii engleze.” Fiindcă Asquith, ca și Wilson, aprecia că factorul de care trebuie să se țină seamă e guvernul, nu poporul german, sincer doritor de

pace, Stere reia argumentarea lui Scheidemann, pentru ca apoi să respingă interpretarea ca o simplă stratagemă (țintind să creeze disensiuni între aliați) a declarației germane referitoare la Belgia. Faptul că „Anglia nici nu vrea să intre în tratări pentru Belgia, Serbia etc.” arată că piedicile în fața păcii „nu sunt din partea Puterilor Centrale”. Pledoaria culminează cu relieful iraționalității și nedreptății condiției ce se pune încheierii păcii de către Antanta: „Cum s-ar putea asigura pacea lumii smulgând cu forța de la o mândră și puternică națiune o parte din fiii ei și pentru a-i supune unui jug străin?...”

Implicarea emoțională a directorului *Luminii* devine patentă în editorialul „Petrograd și Isonzo” (15.XI.1917). Dacă în început el afirmă că cele două înfrângeri – „înfrângerea politică în Rusia și înfrângerea militară în Italia” – „au consecințe [ce] **pot fi fatale** pentru coaliția condusă de Anglia”, el sfârșește într-o certitudine totală: „Revoluția din Petrograd și înfrângerea de la Isonzo au pus hotarul unei noi faze în istoria războiului mondial [...] desigur, ceasul păcii tot s-a mai apropiat.” (Ca atare, nu miră nici ironia față de „bărbații gravi de stat din Londra și Paris”, care „nădăjduiau să mistifice o mișcare elementară a maselor populare și să repună în mișcare «tăvălugul» cu ajutorul democraților și socialiștilor...” și care „pentru a menține armatele ruse la front nimic n-au [...] cruțat: amenințări, făgăduinți, combinațiuni financiare și economice, campanii de presă etc.”)

Certitudinea înfrângerii Antantei e formulată și în „Ironiile istoriei” (2.XII.1917): „În această privință, Înțelegerea a pierdut partida. Sfera războiului de acum înaintea se va restrânge. Lupta va continua, mai cu seamă pentru cealaltă problemă mondială: stăpânirea oceanelor.” Se adaugă o atenționare a Franței, ce nu trebuie să se încreadă prea mult în aliatul ei („Și dacă farmecele de care este vrăjită națiunea franceză nu se vor împrăștia la timp, cine știe dacă nu o așteaptă surpriza din partea practicului Albion, care poate găsi într-o zi că «libertatea națiunilor mici» se poate mai lesne asigura prin oarecare combinațiuni coloniale, de acord cu «barbaria teutonă.»”), precum și observația ironică după care, din secundanți sau martori ai Rusiei, care a provocat duelul, ajung să-i ia locul.

Aceleași indicii apar în editorialul „Criza din Franța” (18.XI.1917). Demiterea guvernului Painlevé (pe o chestiune de politică internă, după ce politica externă îi fusese aprobată) ar arăta că evenimentele („Petrograd și Isonzo”) „au pus pe gânduri pe cei mai «cocardieri» din patrioții francezi”, că ei se trezesc din „hipnoza” sub care „au trăit trei ani”, când „poporul francez nu-și dădea seama că patima lui a servit în realitate de un jalnic instrument cupidității franceze și ambițiunii țariste...” Odată cu

această „dezmeticire”, „tragi-comedia d-lor Durand și Dupont”, a „anonymilor” și „provincialilor” lideri francezi, ce se ciorovăiesc pentru „zidul despărțitor”, „se va transforma chiar pentru ei într-o desăvârșită și groaznică tragedie... Și într-o mai mare tragedie pentru nobila națiune a Mării revoluțiuni...”.

Următorul editorial – „Cabinetul Clemenceau” (19.XI.1917) – recurge la un paradox, salutând instalarea ca prim-ministru a celui mai belicos om politic francez printr-un: „Să fie binevenit ca vestitorul zorilor de pace pentru Franța însângeraată...”, pentru că „după [el] nu mai poate veni decât un guvern *pacifist*.” „Desigur, evoluția s-ar face și fără d. Clemenceau – încheie C. Stere – Dar prin cabinetul Clemenceau calea e mai sigură și duce mai repede la țel”.

O altă latură a evenimentului e dezvăluită în „«Mâna de fier» în Franța și «democratizarea» Germaniei” (22.XI.1917). Antiteza dintre progresele democrației în Germania și regresele ei din Anglia și Franța e susținută nu doar prin portretul conducătorilor (Lloyd George, „micul dictator din Țara Galilor”, și „tigru” Clemenceau), ci și prin o serie de fapte: instituirea unei cenzuri drastice a știrilor în Franța și Anglia (pe când în Germania, presa inamicilor se vinde la chioșcuri), interzicerea participării socialiștilor francezi și englezi la congresul internațional din Stockholm (cei germani participă, ba chiar și cei din țările ocupate de Puterile Centrale, precum România), neîngăduirea discuțiilor despre pacea de înțelegere, ba mai mult „presa și întreaga literatură canibalică întrețin de trei ani masele în atmosfera de ură zoologică” și „predică zdrobirea, strivirea completă a inamicului”. În acest sens, Franța care „se crede expresiunea democratismului mondial” și „crede Germania ca o «medievală»”, „în conflictul actual, în rostul adânc al istoriei mondiale”, totuși „reprezintă *trecutul* și Germania *viitorul*”. Argumentarea tezei este cea cunoscută încă din epoca neutralității:

Victoria Rusiei țariste însă ar fi însemnat hegemonia ei pe continentul european, triumful reacțiunii și robirea întregului Orient european. Iar victoria Angliei ar însemna subjugarea globului „capitalului vagabond”, exploatarea neînfrânată a tuturor țărilor și a tuturor raselor înapoiate.

(„Și orice s-ar aștepta pentru ziua de mâne, Germania își poate înscrie, în condica istoriei mondiale, *la activul său*, prăbușirea țarismului, datorit armatelor Puterilor Centrale...”) Articolul se încheie cu o nouă profecție: „Și «nici mâna de fier» a lui Clemenceau nu va putea întoarce roata istoriei...”

Recurentă de-acum înainte este ideea unui conflict tot mai acut între popoarele dornice de pace și guvernele Înțelegerii. Acestea – se afirmă în editorialul „Între guverne și popoare” (20.X.1917) – spre deosebire de cele din Germania și Austro-Ungaria, ai căror exponenți, Ottokar Czernin și Richard von Kühlmann, declară că există o singură chestiune litigioasă (Alsacia și Lorena), „luptă din răzputeri pentru prelungirea războiului... până la «sfârșit»”. După Stere, se împotrivesc încheierii păcii, în Italia, Anglia sau Franța, cei ce au pornit războiul și care, la sfârșit, ar avea de dat socoteală, în timp ce în America „[nu tolerează] acest lucru marea finanță, căreia îi este robit guvernul și pentru care războiul era necesar pentru asigurarea împrumuturilor acordate statelor Înțelegerii”. Editorialul se încheie cu credința că popoarele „mai curând sau mai târziu vor trebui să biruiască”, biruință ce va coincide cu „ziua de judecății celei mari”, care ar putea fi „după războiul de la hotare, [...] unul și mai teribil dinlăuntru hotarelor...”

Altfel stau lucrurile în tabăra adversă – se arată în „Popor și guvern în Germania” (12.XI.1917) –, căci, la Congresul social-democrat din Würtzburg, „muncitorimea s-a declarat solidară cu conducătorii ei din Reichstag”, a votat creditele de război; s-a asociat lozincii lui Kühlmann („nu, nu, niciodată”); și-a însușit teza caracterului defensiv al războiului pe care-l duce azi țara lor, dar a formulat și revendicarea unor reforme politice imediate vizând democratizarea țării, care ar fi fost inițiată de însuși Împăratul Wilhelm II.

O schimbare de limbaj e descoperită cititorilor de C. Stere în „Discursul lui Lloyd George” (20.IX.1917). Dacă până atunci, „doctrina oficială” a Antantei era că victoriile se succedau și „hunii sunt bătuți”, dacă „înghițirea” unor regate (câte unul pe fiecare an), Belgia, Serbia, România, erau simple „incidente dezagreabile”, înfrângerea Italiei, care e o mare Putere, o trezește la realitate. Se caută vinovatul și se găsește: lipsa „frontului unic” („A! «Frontul unic!»... O veche cunoștință... Dar parcă fusese spus de mult că se află realizat?”) Cu satisfacție se dau citate din presa adversară lui Lloyd George, care îl acuză de germanofilie („este o încurajare pentru dușmani, descurajare pentru Anglia, ba chiar o crimă fără exemplu [...] o mare, crudă și răutăcioasă ocară la adresa Angliei [...] ținuiți la stâlpul infamiei în fața Europei și a lumii ca principali provocatori ai insucceselor care au lovit cauza noastră”).

În „Mesagiul aerian de pace” (4.XII.1917), editorialistul *Luminii* nu speculează prea mult asupra confirmării tezei sale, conform căreia „Petrogradul” constituie „înfrângerea politică” a Antantei, dar insistă asupra antitezei dintre cele două tabere, la nivelul aparenței și la cel al

esenței: „În opoziție cu guvernele Înțelegerii, care luptă pentru «libertate și dreptate», guvernele «militariste» ale «barbarelor Puteri Centrale» au primit cu bunăvoință apelul «revoluției triumfătoare» din Petrograd.” Din nou antiteza: cei numiți mereu agresori nu erau așa, agresiunea fiind declanșată de Rusia; trei ani s-a vorbit până la saturație de „intențiunile cotropitoare ale austro-germanilor”, deși ei singuri arătau intențiuni pacifice”; „democrații” „amenință revoluția rusă cu toate fulgerele cerului, fiindcă poporul istovit nu mai are putere de a duce lupta, iar monarhiile «medievale» îi întind în ceasul acesta suprem o mână de ajutor...”

În „Cumpăna” (6.XII.1917), C. Stere începe prin a schița „perspectivele” deschise de „mesagiul aerian” – propunerea de armistițiu, preambul al ieșirii din război a Rusiei – în sensul dorințelor Puterilor Centrale:

Apoi, ieșind din rânduri Rusia, nici guvernele aliaților apuseni nu vor mai putea rezista multă vreme popoarelor lor doritoare de pace. Milioanele oștirilor rusești nu mai pot fi compensate nici de America, nici de... Siam! Războinicii cei mai intransigenți vor trebui să se supună evidenței!

În încheiere, proclamând sfârșitul Imperiului rus („Vechea Moscovie, Sfânta Rusie a Țarilor Albi, a trăit!”), se conchide de aici că întrucât „revoluția bolșevică” „și-a putut crea în fața istoriei mondiale acest titlu de recunoștința omenirii întregi, ea și-a afirmat în același timp dreptul la viață”. Totuși, nu revoluției ori revoluționarilor li se ridică un imn de slavă, ci „rasei germane”, fără de care ea nu s-ar fi produs:

Peste veacuri toate chestiunile mici, care numai pentru patima noastră oarbă pot părea astăzi mari, legate de aceste vrăjmașe vremuri, pot fi uitate. Dar acest fapt mare va rămânea: vigoarea rasei germane a asigurat lumii calea de propășire netulburată, îndrumarea, neîmpiedicată de veșnica amenințare dinspre răsărit, spre acele țeluri înalte, pe care tot uriașii de gândire și de acțiune ridicați din sânul acestei mari și nobile națiuni, marii ei cugetători și luptători, le-au pus înaintea omenirii. *Excelsior!* Păcatul neispășit încă al democrațiilor apusene [...] amenințând astfel de a stăvili pentru veacuri mersul progresului și de a robi continentul – acest păcat nu va fi șters ușor din cartea neamurilor... pentru noi, nu poate fi o clipă de durere mai cumplită... [...] ne-a fost dat să aflăm și despre desăvârșirea catastrofei naționale³⁰.

Cu mai multă precizie sunt formulate consecințele „armistițiului rusesc” în „Povârnișul” (11.XII.1917):

³⁰ C. Stere avea în vedere denunțarea de către „maximaliști” a convenției militare cu România.

Chestia Orientului nu mai poate fi „rezolvită” după placul Înțelegerii. Germania nu mai poate fi gonită din Orient, Balcanii intră definitiv în sfera de influență a Puterilor Centrale. Turcia nu mai poate fi împărțită, drapelul rus nu va fâlfâi deasupra Țarigradului [...] Rămân numai problemele „occidentale” propriu-zise și, pentru Anglia, acele probleme se rezumă mai ales în dominațiunea asupra oceanului, asupra industriei și comerțului mondial.

Dar survine o noutate ce trebuie reținută: „Războiul început în 1914 e astăzi sfârșit, iar dacă lupta nu va înceta încă va însemna, în realitate, **un nou război**, pentru alte scopuri, cu alte mijloace, pe baza altor planuri. Acesta e adevărul” [subl. m.]. Editorialistul nu uită să avertizeze că, dacă va „impune omenirii obosite de atâta masacru acest război”, Antanta „se va încărca în fața istoriei mondiale cu [o] grea răspundere”.

Notă aparte fac editorialul „Nemuritorul Elijah Pogram” (12.XII.1917) și cursivul „Tragica operetă” (19.XII.1917), prin registrul lor pamfletar. Prilejuit de „ultimul mesagiu” al președintelui Wilson, primul vestejește, cu ajutorul „inefabilului” personaj al lui Charles Dickens, o Americă prezumțioasă (aruncând mereu „«sfidarea» [ei] către «Europa barbară»”, nedemocratică), dar devenită în întregime „o «Companie a Edenului»” (o afacere veroasă, ce ruinează milioanele de „acționari”). Cel de-al doilea pamflet lovește aroganța celor ce locuiesc mica republică iberică, altădată mare imperiu mondial, mereu angrenați în așa-zise „revoluții” pornite în bodegile de la frontieră. O asemenea „revoluție” tocmai cerea ca Portugalia să rămână neutră.

Comemorat cu o considerație deosebită este („După 12 decembrie 1916”, 15.XII.1917) și „rescriptul” „semnat de Împăratul Wilhelm II”, prin care, „pentru prima oară, a fost pronunțat cuvântul de pace”, „rescript” primit „cu un cor de insinuațiuni și chiar insulte” de „antantiști”. Recentele tratative ruso-germane, „semne de oboseală” din lagărul Antantei (scrisoarea lordului Landsdowne) îndrituiau pe C. Stere să conchidă că: „Suntem pe pragul unor zile mari. Și Germania poate fi mândră de calea parcursă după 13 decembrie 1916...”.

Mare atenție consacră C. Stere „cazului” Caillaux din Franța. De fapt, cele două editoriale ale sale – din 21.XI.1917 și din 29.XII.1918 – formează miezul unei serii care începe cu articolul „Cazul Almercyda” din primul număr al *Luminii* și continuă cu altele foarte numeroase: „Demisia lui Malvy” (3.IX.1917), „O nouă afacere Dreyfus în Franța”, „Afacerea Almercyda. Apărarea d-lui Malvy” (7.IX.1917), „În Franța se prepară un mare scandal” (27.XI.1917), „Afacerea Caillaux” (29.XI.1917),

„Campania contra lui Caillaux” (12.XII.1917), „Afacerea Caillaux” (19.XII.1917), „Dosarul Caillaux” (6.I.1918), „Marele discurs al lui Caillaux” (7.I.1917), „Arestarea lui Caillaux” (18.I.1918), „Ce-a voit Caillaux” (20.I.1918), „Afacerea Caillaux” (4.II.1918), „Afacerea Caillaux” (14.II.1918) etc. Toate aceste articole interpretează cazul drept un simptom de slăbiciune al Franței, premergător al înfrângerii finale sau al abandonării luptei:

Când un guvern se hotărăște să asasineze în forme judiciare pe adversarii politicii sale, dovedește că, în lipsa victoriilor împotriva inamicilor pe câmpul de bătălie, el e silit să se mulțumească cu victoriile mai ușoare împotriva concetățenilor în sala Curții marțiale.

Stere aduce argumentări în stilul specific, al reducerii la absurd: dacă liderul a trădat într-adevăr, țara, regimul, totul e pradă descompunerii, e putred. („În ce prăpastie trebuie să fi căzut o națiune, dacă asemenea lucruri sunt posibile!”) (Mai ales că fostul ministru are oarecare susținere în presă.) Iar dacă n-a trădat, înseamnă că el e exponentul poziției juste și cel care, în cele din urmă, va avea câștig de cauză împotriva celor de cârmă țării, care vor trebui odată și odată să plece, plătind pentru orbirea lor. În fond, în Joseph Caillaux directorul *Luminii* vede „un om drept”, ca și el însuși, un caz similar cu al său și, pledând pentru fostul ministru francez, el pledează pentru sine.

Scurte considerații finale

Cu fiecare zi petrecută pe frontul deschis la *Lumina*, C. Stere a devenit un tot mai patetic *advocatus Alemaniae*. Din păcate, în același ritm s-a îndepărtat de sociologul și de juristul din el. Ceea ce a scris în această perioadă acum despre suveranitatea statelor, despre principiul autodeterminării națiunilor, despre drepturile omului solicită o examinare atentă, pe care deocamdată trebuie o amânăm, și pentru că sunt necesare aici corelări cu luări de atitudine din celelalte două perioade ale publicisticii lui C. Stere de la *Lumina*, din aprilie-iulie 1918 și noiembrie 1918.

Temele articolelor lui Stere sunt dominate de obiectivele sale politice din această perioadă, în primul rând de înlocuirea, fie și pe cale revoluționară, a guvernului condus de Ion I. C. Brătianu și Take Ionescu cu un guvern format dintre politicienii români rămași în teritoriul ocupat de armatele Puterilor Centrale. Prin urmare, multe dintre editorialele sale încearcă să pună în evidență situația sumbră a României, economic și militar, și de aici imposibilitatea de a continua războiul.

O altă temă dezvoltată de C. Stere este aceea a crimelor comise de guvernul I. I. C. Brătianu pentru România să intre în război de partea Antantei, o decizie luată fără a consulta Parlamentul și Consiliul de Coroană, ruptură în raport cu direcția tradițională a politicii externe promovate de Carol I, dar și față de sentimentele pacifiste ale majorității poporului român. În acest context, Stere insistă asupra trădării Basarabiei.

În logica dezvoltată de Stere în articolele sale, argumentele legale și practice sunt însoțite de cele culturale, respectiv, valoarea superioară din toate punctele de vedere a Puterilor Centrale, a Germaniei, mai ales, asupra puterilor care formau Antanta. De altfel, el disculpă frecvent administrația de ocupație (germană) de acuzele care i se aduceau și încearcă să minimalizeze efectele Păcii de la București.

În concluzie, analiza articolelor publicate de C. Stere în ziarul *Lumina* ne arată că multe dintre acuzațiile care i s-au adus după război sunt total îndreptățite.

C. Stere et la première période du journal « Lumina » (Septembre 1917-Mars 1918).

Sujets, motifs, idées directrices dans la publicistique (Résumé)

Mots clés : *le journal Lumina, la Roumanie de la Grande Guerre, Entente/ Pouvoirs Centrales, occupation militaire, la Paix de Bucarest*

Les thèmes des articles publiés par Constantin Stere dans son « journal roumain indépendant » au long de la première période, qui dure jusqu'à la fin du mois de mars 1918, sont définis par les objectifs principaux de l'action politique qu'il croit nécessaire à ce moment : le remplacement – même par la voie révolutionnaire, c'est à dire ne tenant compte de la Constitution et des lois – du gouvernement dirigé par Ion I. C. Brătianu et Take Ionescu par un autre, formé des hommes politiques restés dans les territoire occupé, la conclusion de la paix séparée avec les Pouvoirs Centrales et l'entrée de la Roumanie (sous une forme quelconque) dans « le complexe économique et politique » de L'Europe Centrale, suivie, en plan intérieur, par des profondes réformes démocratiques (la réforme électorale, la réforme agraire, la réforme administrative etc.).

En conséquence, beaucoup de ses éditoriaux décrivent le sombre tableau des désastres (pertes de vies humaines, destruction des installations pétrolières, des chaussées, des chemins de fer et d'un grand nombre de villages), l'agrandissement de la dette publique ; il insiste sur l'impossibilité de continuer la guerre, sans armes et sans munitions et surtout après la dissolution de l'armée russe. Un autre thème développé par C. Stere est celui des crimes commis par le

gouvernement de I. I. C. Brătianu qui a fait entrer le pays dans la guerre à côté de l'Entente contre la politique traditionnelle du Roi Charles I, contre le pacifique sentiment général du peuple, contre l'unanimité du premier conseil de couronne, sans consulter le Parlement. Dans ce contexte il insiste sur la soi-disant trahison de la Bessarabie, « péché contre le Saint Esprit », dont « l'expiation » c'est « l'éloignement pour l'éternité de l'âme des Bessarabiens » et leur rapprochement des Russes avec lesquels « ils vivent la Révolution ». Un élément important dans le système élaboré de C. Stere c'est la valeur supérieure de tous les points de vue de Pouvoirs Centrales et surtout de l'Allemagne. Le directeur du journal *Lumina* devient un vrai « advocatus » de l'Empire de Wilhelm II: ce n'est pas lui qui a déclenché la guerre, c'est lui qui lutte avec succès contre 65 pays, mais aussi qui veut sincèrement une paix juste. Il disculpe les excès de l'administration militaire allemande dans la partie occupée de la Roumanie et après la conclusion de la Paix de Bucarest, avec des importantes cessions territoriales et des clauses économiques asservissantes, il se résume à assurer que « le Roumain ne meurt pas » (« Românul nu piere »). En contrepartie, il peint les ennemis des Pouvoirs Centrales dans les plus sombres couleurs, ils soulignent leur impérialisme, les dérapages vers des régimes dictatoriales etc.

En marge des interventions du président des États Unis d'Amérique, il commente leur démagogie avec une rare verve pamphlétaire (« L'immortel Elijah Pogram »). Une attention extraordinaire prête le directeur du journal *Lumina* à la situation de la France et surtout « l'affaire Caillaux », qui selon lui serait caractéristique pour les tendances pacifiques de plus en plus substantielles des Français. En même temps, il voit en Joseph Caillaux un « homme juste », c'est à dire un homme appartenant à la même catégorie que lui-même, un homme qui voit et prévoit très bien, qui juge en ne se laissant influencé par les autres.

L'analyse des articles publiés par C. Stere dans le journal *Lumina* jusqu' à la fin du mars 1918 confirme que les accusations qu'on lui apporte après la guerre sont bien fondés.

De părți opuse ale baricadei: Constantin Stere, Nicolae Iorga și Marele Război

Andrei Cușco

Cuvinte cheie: *Nicolae Iorga, Constantin Stere, naționalism, Primul Război Mondial, chestiunea basarabeană*

Cu greu se pot găsi două personalități care să articuleze viziuni atât de diferite – iar cel mai adesea diametral opuse – în privința poziționării României în cadrul Primului Război Mondial. Dacă Nicolae Iorga s-a angajat, cu întreaga forță a personalității sale, în susținerea cauzei Antantei, redescoperind, cu acest prilej, istoria și cultura rusă și temperându-și zelul din trecut în privința „problemei basarabene”, Stere a reprezentat unul dintre „vârfurile de lance” – din punct de vedere politic și retoric – ale „germanofililor”. Ambii au fost profesori universitari, cu un impact considerabil asupra cercurilor intelectuale și studentești din București, respectiv, Iași, iar diferențele ideologice profunde dintre Iorga și Stere au fost binecunoscute în epocă, dând naștere unor polemici acerbe încă înainte de război, mai cu seamă cu ocazia centenarului anexării Basarabiei, din 1912. Unul dintre argumentele de bază ale acestui articol este că, dincolo de accentele diferite legate de problematica basarabeană, viziunile lui Iorga și Stere reprezentau, de fapt, două concepții antagonice privind mișcarea națională și, în ultimă instanță, două interpretări opuse ale naționalismului românesc. Pentru Iorga, pericolul reprezentat de Stere era întruchipat de îmbinarea regretabilă dintre „spiritul revoluționar” și „sterilitatea” ideologică a intelectualilor proveniți din Basarabia, în sens național. De cealaltă parte, Stere considera naționalismul în „versiunea Iorga” nociv, inefficient și găunos. Contextul războiului a radicalizat această polemică, iar mediul universitar a reacționat rapid și, uneori, violent.

Chiar dacă în anul 1916 a fost nevoit să părăsească postul de rector, în primul rând din cauza implicării sale active în polemicele legate de

orientarea externă a României, Stere a refuzat să se declare învins, colaborând cu autoritățile de ocupație. În aceste circumstanțe, la sfârșitul anului 1917 și la începutul lui 1918, el a publicat o serie de articole incisive și polemice în revista *Lumina*, care apărea la București cu acordul autorităților germane. Aceste articole, reunite mai târziu în volumul *Marele Războiu și politica României*, reprezintă, probabil, cel mai consistent răspuns articulat de tabăra „germanofilă” în contextul situației specifice din iarna lui 1917 și a primelor luni din 1918, fiind și o reacție directă la viziunea asupra națiunii conturată de Iorga. Analiza de față se va axa pe aceste articole și, mai ales, pe concepția „idealului național integral”, propusă de Stere ca o alternativă la discursul hege-monic, pro-antantist, din epocă.

Din originile unei dispute

Preocupările lui Nicolae Iorga pentru problematica basarabeană și, mai cu seamă, pentru rolul Basarabiei în cadrul proiectului național românesc, au devenit evidente cu cel puțin un deceniu înainte de declanșarea războiului. Acest interes s-a manifestat îndeosebi cu prilejul unei călătorii prin regiune din primăvara anului 1905¹. Deși interesul său primordial a fost legat de monumentele istorice românești aflate pe teritoriul Basarabiei – inclusiv de cetățile de pe Nistru și câteva biserici din epoca medievală și modernă timpurie –, Iorga, fiind și un naționalist militant, nu s-a putut abține de la unele observații și comentarii privind situația contemporană. O trăsătură surprinzătoare a narațiunii sale era importanța deosebită pe care a acordat-o „chestiunii evreiești”, căreia i-a consacrat cea mai mare parte a analizei. Acest lucru i-a determinat pe unii adversari politici să-l acuze că se axează în mod disproporționat pe subiectele legate de evrei, în loc să se concentreze pe populația vorbitoare de limbă română. Aceasta din urmă era, în mod tradițional, privită ca o comunitate esențialmente rurală și aflată în stare de stagnare. Având în vedere țărănismul de factură conservatoare al lui Iorga, jurnalul său de călătorie prin Basarabia conține imagini idilice referitoare la mediul rural, menite să sublinieze simbioza organică dintre țărani și habitatul lor. Cu toate acestea, într-o secțiune mai pragmatică a analizei sale, Iorga pare mult mai puțin entuziasmat de natura fenomenului: „Și e grozav acest lucru că aici nu poate fi vorba în nici un alt strat decât

---

¹ A se vedea Nicolae Iorga, *Neamul românesc în Basarabia*, București, Editura Fundației Culturale Române, 1995.

țărani de o viață românească, oricât de slabă”². Pentru Iorga, această situație deplorabilă într-o epocă în care importanța politicii de masă era recunoscută chiar și de către conservatorii cei mai convinși reprezenta produsul rusificării societății locale, ale cărei opinii, interese și chiar discursuri de ordin politic erau cu mult diferite față de cele caracteristice pentru elitele politice din Regat. Poziția istoricului față de „elementele culte” din Basarabia era dominată de neîncredere și lipsă de înțelegere, în pofida contactelor din ce în ce mai frecvente dintre basarabeni și românii din Regat. Aceste contacte, în opinia lui Iorga, erau umbrite și distorsionate de prejudecățile pe care basarabeni le aveau față de România. Astfel, „se fac călătorii [în România], dar nu se vede de la noi decât răul. Firește că Bucureștii nu se pot compara cu strălucita Odesă, dar cât de mult te doare când ți-o spune un Român, care nu mai are nici fața, nici de multe ori graiul românului!”³

Un alt clișeu persistent în lucrarea lui Iorga este organizarea neobișnuită a spațiului urban din Imperiul Rus. Ca și în alte cazuri, Iorga face o legătură directă între regimul țarist, autocrat și despot, și aranjamentul urban spațial al clădirilor oficiale din orașele Basarabiei. Grandoarea și caracterul impunător al arhitecturii apare ca un semn chintesental al autocrației și ca simbol al spațiului rus, enorm și înfricoșător.

Se vede – afirmă Iorga – că Împărăția aceasta nemărginită a vrut să-și vădească, prin aceste enorme mase de piatră, puterea și trăinicia ei, pe care nimic nu le poate zgudui [...] Pare că răsuflă greu când vezi aceste uriașe fațade de piatră albă care apasă și pământul, și sufletele [...] O strălucire, o bogăție sălbatică se desface din ele⁴.

Chiar dacă monumental și impresionant, stilul rus era străin și rigid într-un mod care sublinia înstrăinarea Basarabiei de mediul său firesc. Iorga rămâne destul de evaziv cu privire la gradul de apartenență a Basarabiei la corpul națiunii române, însă susține că doar continuitatea etnică din zonele rurale ar putea compensa mărimea unui regim opresiv. Starea de imobilism rural a Basarabiei a rezultat, în opinia lui Iorga, nu numai din vitalitatea etnică a elementului românesc, ci din indiferența și neglijența administrației rusești.

O comparație explicită între situația țăranimii din Basarabia și Bucovina nu face decât să confirme concluzia sa. În timp ce în Bucovina

---

² *Ibidem*, p. 86.

³ *Ibidem*, p. 87.

⁴ *Ibidem*, p. 85-86.

„satul românesc” a fost afectat de afluxul de ruteni, impozitarea excesivă și, mai presus de toate, de activitățile nocive ale oficialilor și ale cămătarilor evrei, nimic dintre toate acestea nu s-a întâmplat în satele basarabene, care și-au păstrat cultura patriarhală originară și unde autoritatea era reprezentată, de regulă, de un „pristav român”⁵. Această descriere face aluzie la fenomenul sub-guvernării Imperiului Rus, valabil chiar și pentru începutul secolului al XX-lea. Ca și în alte cazuri însă, această comparație servește doar ca pretext pentru ca Iorga să contrapună virtuțile societății tradiționale și carențele modernității:

De unde ar ieși că o administrație scandalos de rea, o administrație nulă poate fi, în unele împrejurări, mai prielnică decât o administrație prea bună. Aceasta ajută „civilizația”, impune formele și aparențele, dar nu e oare ceva mai înalt decât dânsule dezvoltarea firească a unui popor, care nu se poate pripi fără a-l ucide?⁶

Aceeași retorică a reapărut mai târziu, în timpul polemicii din jurul comemorării a o sută de ani de la actul din 1812. Astfel, în esența sa rurală, Basarabia simboliza o posibilitate ratată de dezvoltare organică pentru Regatul României, dar și pentru Basarabia însăși, din cauza înstrăinării claselor sale culte și privilegiate față de țărănimea altfel necoruptă de modernitate. Dacă statul român era, în viziunea lui Iorga, intervenționist și brutal în planurile sale de modernizare, singurul merit al statului rus era absența acestuia la nivel local.

Un ultim aspect al analizei lui Iorga se axează pe absența oricăror semne ale unei mișcări naționale în Basarabia. Istoricul atribuie acest fapt inerției puternice a maselor, precum și succesul în procesul de rusificare a elitelor. De fapt, Iorga ducea o luptă acerbă împotriva potențialilor săi concurenți din domeniul propagandei naționale din România. Argumentele sale erau îndreptate, înainte de toate, contra „falsului naționalism” al emigranților basarabeni din Regat, ale căror activități le considera inutile. În opinia lui Iorga, „Basarabeni naționaliști sînt numai aceia care au trecut la noi din deosebite pricini”. Ținta sa principală este B. P. Hasdeu, pe care, împreună cu colegii săi neidentificați în mod explicit, Iorga îl acuză că a dezvoltat un „naționalism platonice”, care nu afectează viața basarabenilor într-un mod palpabil: „Dacă acești români din Basarabia ar face, cu toată prudența care poate să împiedice o nenorocire, acasă la ei a

---

⁵ *Ibidem*, p. 77.

⁶ *Ibidem*, p. 77-78.

suta parte din ce zic la noi, lucrurile ar avea pentru neam o altă față dincolo de Prut”⁷.

Într-o altă lucrare, scrisă cu ocazia evenimentelor din 1912, Iorga încearcă să întocmească un inventar al celor mai importanți scriitori și intelectuali basarabeni care își făcuseră o carieră în România. Criteriile naționalist-conservatoare pe care Iorga le utilizează pentru a evalua utilitatea relativă a acestora pentru cauza națională îl conduc la concluzia că Basarabia nu a produs nici o personalitate capabilă să întruchipeze programul național așa cum îl înțelegea el: „O conștiință basarabească, când dureroasă, când plină de speranțe, sau atinsă în treacăt de aripile bucuriei, lipsea însă”⁸. Hasdeu, deși este judecat mai puțin sever în comparație cu opiniile exprimate de Iorga în volumul *Neamul românesc în Basarabia*, este privit ca un individ excepțional, dar, tocmai din cauza unicității sale, el nu ar fi în stare să reprezinte Basarabia. În mod asemănător, personalitățile importante de origine basarabească, precum Stere sau Arbore, sunt criticate pentru atitudinile și opiniile lor politice de stânga. Iorga se opune obiectivelor și ideilor eminamente „materiale și politice” ale populismului rus. El crede că toate consecințele nefaste ale acestora au pătruns în România împreună cu purtătorii lor, veniți de dincolo de Prut. „Curent iute, dar sterp”, afirmă Iorga, „față de dezvoltarea înceată și sigură a realităților naționale, el [populismul] a nimicit acțiunea, aici și peste Prut, a unor oameni de cultura d-lor Zamfir Arbure și C. Stere”⁹. În opinia sa, chiar și acești indivizi excepționali nu au reprezentat în mod adecvat Basarabia în discursul național românesc, oferind în schimb soluții nerealiste pentru problemele României. Preponderența aspectelor sociale în proiectele de reformă articulate de acești ideologi era foarte diferită de concepția organică și destul de vagă, axată pe armonia națională, promovată de Iorga, care pretindea că oferă un leac miraculos pentru problemele României.

„Chestiunea basarabească” – pretext al viziunilor alternative asupra națiunii

Polemica dintre Iorga și Stere inaugurată la începutul secolului XX a continuat și în timpul Primului Război Mondial. Nu mă voi referi aici la rolul lui Stere în cadrul dezbaterilor din anii neutralității României, pe

---

⁷ *Ibidem*, p. 87.

⁸ Nicolae Iorga, „Basarabia noastră”, în *Neamul românesc în Basarabia*, p. 305.

⁹ *Ibidem*, p. 307.

care l-am abordat în alt studiu¹⁰. Mă voi axa în continuare pe activitatea lui Stere din ultima perioadă a războiului. În perioada ocupației germane, Stere, care rămăsese la București, a început să editeze primul și singurul ziar de limba română în zona ocupată, *Lumina*¹¹. Chiar dacă pledează pentru o atitudine pro-germană atât din convingere personală, cât și din necesitate pragmatică, Stere continua să se ocupe de agenda sa dublă de reformă socială și naționalism militant, așa cum o făcuse și înainte de război¹². El și-a republicat ulterior editorialele într-un volum separat, care reprezintă cea mai detaliată și coerentă sinteză a opiniilor cu privire la problemele naționale și sociale acute care dominau dezbaterile publice în această perioadă de criză¹³. În concordanță cu poziția sa pro-germană, Stere avea în vedere viitorul României într-o strânsă alianță cu Puterile Centrale, aparent victorioase în acel moment, ceea ce presupunea, în cele din urmă, intrarea României în complexul politic și economic al Europei centrale (*Mittleuropa*)¹⁴. Viitorul instituțiilor politice românești, posibilitatea reală a unei democratizări eficiente, precum și realizarea idealului național erau toate legate, în opinia lui Stere, de schimbarea orientării geopolitice a României și intrarea în sfera hegemoniei germane¹⁵. Odată

¹⁰ Andrei Cușco, Flavius Solomon, „The Controversy over the «Bessarabian Question» in the Romanian Kingdom (1914-1916)”, în Claudiu-Lucian Topor and Alexander Rubel (eds.), „The Unknown War” from Eastern Europe. Romania between Allies and Enemies (1916-1918). Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”/Konstanz, Hartung-Gorre Verlag, 2016, p. 51-67.

¹¹ Totuși, editarea acestui ziar a fost destul de dificilă, chiar și având în vedere poziția germanofilă a lui Stere. Astfel, într-o scrisoare din iulie 1917 adresată unui înalt funcționar din cadrul administrației germane de ocupație, Stere își exprimă frustrarea profundă în legătură cu amânarea aprobării definitive a acestui proiect, reamintindu-i destinatarului toate eforturile sale pentru a influența opinia publică în sensul apropierii de Germania și solicitând soluționarea cât mai grabnică a chestiunii revistei proiectate de el (viitoarea *Lumina*). A se vedea: Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes, sertar 436, carton 820, dosar R 122889, f. 227-232.

¹² O relatare sintetică privind contextul istoric și semnificația revistei *Lumina*, editate de Stere în această perioadă, a se vedea la Zigu Ornea, *Viața lui Constantin Stere*, vol. II, București, Editura Cartea Românească, 1991, p. 173-178.

¹³ Constantin Stere, *Marele războiu și politica României*, București, Editura ziarului *Lumina*, 1918.

¹⁴ Conceptul de *Mittleuropa*, în sensul unui spațiu geografic, cultural și civilizațional dominat de Germania, care ar fi trebuit să cuprindă cea mai mare parte a Europei Centrale, a devenit tot mai răspândit în timpul Primului Război Mondial. Această noțiune a fost popularizată, mai ales, grație lucrării omonime a lui Friedrich Naumann. Vezi Friedrich Naumann, *Mittleuropa*, Berlin, Druck und Verlag von Georg Reimer, 1916.

¹⁵ Zigu Ornea, *op. cit.*, p. 177.

cu evenimentele revoluționare din Imperiul Rus, care au precipitat și evoluțiile din Basarabia, Stere și-a dedicat o mare parte din preocupările sale importanței viitoarei integrării a Basarabiei în cadrul României, dar și adaptării naționalismului românesc de dinaintea războiului la circumstanțele noi, aflate în continuă schimbare.

Stere a construit o argumentare care sublinia imposibilitatea de a ajunge la orice compromis cu Rusia. În același timp, articolele reprezentau o respingere hotărâtă a naționalismului românesc promovat de figuri precum Iorga și A. C. Cuza, pe care Stere i-a acuzat de lipsă de conținut și realism politic, de absența unei strategii naționale eficiente și chiar de ipocrizie și de rea-credință¹⁶. Interpretarea autorului privind „chestiunea basarabeană” provenea din același model organic care și-a pus amprenta asupra opiniilor sale politice, în general. Cu toate acestea, Stere avea tendința de a descrie controversa ruso-română drept o problemă axată pe conflictul dintre cele două state, folosind argumente juridice care nu corespundeau, în esență, nici modelului romantic, nici celui conservator. În cadrul acestei scheme, anul 1878 a jucat rolul unui eveniment fundamental în aceeași măsură ca raptul din 1812. Explicația accentului pus pe evenimentele ulterioare poate fi găsită în importanța simbolică pe care Stere o atribuia „actului grozav de felonie” comis de Rusia, prin lipsirea unui aliat credincios de o parte a „ființei sale fizice” inalienabile¹⁷. De fapt, pentru Stere consecințele morale și materiale ale controverselor ruso-române din 1878 privind Sudul Basarabiei erau la fel de grave, urmările morale ale acestui act fiind, în opinia sa, chiar mai nocive. Astfel, el considera orice colaborare cu Imperiul Rus ca fiind o aprobare tacită a „grozavei felonii” rusești, care venea în contradicție nu numai cu politica externă tradițională a României, ci și cu opiniile a doi dintre „părinții fondatori” ai statului român modern: Mihail Kogălniceanu și Ion C. Brătianu¹⁸.

Aceeași logică argumentativă l-a determinat pe Stere să echivaleze, printr-un procedeu retoric destul de caracteristic, revendicările românești față de Basarabia cu revendicările franceze asupra Alsaciei și Lorenei.

---

¹⁶ Condamnarea ignoranței și indiferenței elitei din Regat față de Basarabia, precum și a viziunilor distorsionate și contraproductive articulate de asemenea gânditori naționaliști este deosebit de dură și radicală în două dintre articolele acestei serii de publicații, și anume: „Basarabia și «Țara-Mumă»” (26 octombrie 1917) și „Naționalism?...” (17 decembrie 1917), în *Marele războiu și politica României*, p. 96-99, 103-105.

¹⁷ Constantin Stere, „Idealul național” (1 octombrie 1917), în *Marele războiu și politica României*, p. 79-80.

¹⁸ Idem, *Marele războiu și politica României*, p. 79, 97, 101-102, 103-105.

Pledoaria românească pentru Basarabia părea mai legitimă, deoarece era fundamentată pe o bază istorică mult mai sigură:

Dacă în Franța cineva ar fi propus alianța în acest război cu Germania împotriva Angliei, desigur, ar fi căzut sub oprobiul public. Dar Franța a pierdut Alsacia și Lorena cu *nouă ani* înaintea noastră, și le-a pierdut în luptă dreaptă, nu prin lovitura din spate dată de un *aliat*. Și Alsacia, și Lorena au fost numai provincii cucerite altă dată de către Franța, locuite în mare parte de germani, și nu au atâta însemnătate pentru ea, din oricare punct de vedere, ca pentru noi străvechiul pământ al arcașilor lui Ștefan și al lui Ioan Vodă cel Cumplit¹⁹.

Metafora organismului național, în cadrul căruia Basarabia reprezenta un membru separat cu forța de întreg și suferind, apărea în mod recurent în prezentarea de către Stere a situației din Basarabia sub dominația Rusiei. Stere nu s-a mulțumit să descrie politica rusă din provincia sa natală în cele mai sumbre culori, ci a încercat să submineze și versiunea oficială a discursului imperial rus, care sublinia eliberarea de sub jugul otoman. Invocând garanțiile juridice prevăzute în actele legislative rusești care confirmau statutul autonom al Basarabiei și deplângând lichidarea sa ulterioară, Stere folosește metafora „calvarului” pentru a descrie involuția Basarabiei de la o țară „emancipată” la un ținut „anexat”, supusă unui „jug înmăit mai crunt decât acela, pentru scuturarea căruia ea, chipurile, *se aliase* cu marea împărăție eliberatoare”²⁰. Deși nu dezvoltă mai departe această comparație între cele două imperii, caracterul intervenționist/brutalitatea excepțională a Rusiei este o temă recurentă în imaginea lui Stere despre Basarabia. Această imagine, însă, nu este chiar atât de clară cum s-ar părea la prima vedere. Imperiul Rus apare în scrierile lui Stere în două ipostaze: ca un „colos pe picioare de lut”, care este sortit să dispară din cauza slăbiciunii sale interne și a mișcării revoluționare tot mai intense, dar și ca un pericol mortal pentru existența României, din cauza expansiunii sale neîncetate. Această contradicție, pe care criticii lui Stere nu s-au sfiit să o observe și să o sublinieze în cadrul polemicii care precedase intrarea României în război, este, desigur, inerentă discursului asupra imperiului, în general. Scriind în momentul evenimentelor revoluționare din Rusia, în toamna anului 1917, Stere nu și-a moderat discursul asupra Rusiei, în pofida dispariției monarhiei, deoarece a perceput tendințele persistente și dominante ale politicii ruse ca fiind independente de

¹⁹ Idem, „Idealul național”, în loc. cit., p. 81.

²⁰ Idem, „Din calvarul Basarabiei”, în *Marele război și politica României*, p. 86-87.

forma sa de guvernare. Această continuitate subliniază încă o dată caracterul artificial al diviziunii cronologice bazate pe ruptura cauzată de Primul Război Mondial și ar trebui, de asemenea, să ridice problema modului în care forma discursivă s-a modificat în cazul intelectualilor care au rămas activi pe parcursul perioadelor antebelice și interbelice.

Analogiile organice ale lui Stere au ajuns la vârf într-un alt articol sintetic, dedicat unei scurte descrieri a situației sociale și psihologice din Basarabia sub administrația rusă²¹. În acest articol, Stere vituperează împotriva versiunii naționalismului românesc promovate de A. C. Cuza și Nicolae Iorga în termeni destul de radicali:

Sîntem foarte naționaliști. „Liga Națională” [Liga pentru Unitatea Culturală a Tuturor Românilor, condusă de Iorga – n.n., A.C.] se preocupa de românii din Istria, din Macedonia și chiar din Bitinia, ducea campanii violente pentru toate „cadrilateralele” din lume – dar cine s-a interesat vreodată de Basarabia?²²

Tema recurentă a ignoranței și a indiferenței Regatului față de Basarabia era un element central pentru intenția lui Stere de a răsturna ierarhia priorităților naționale și de a plasa Basarabia într-o poziție privilegiată, în centrul agendei naționale, deși această sarcină s-a dovedit a fi mult prea dificilă. Într-un alt pasaj, autorul se plânge că:

[...] acest pârâu [Prutul], mai bine de un veac, a putut să despartă atât de adânc o parte însemnată a poporului român [de ceilalți] încât, în România, desigur, sînt informațiuni cu mult mai exacte asupra Indo-Chinei sau a Paraguaiului decât asupra Basarabiei, iar în Basarabia se cunoaște și mai puțin România. Și cum ar putea fi altfel? Dacă cenzurii rusești îi venea în ajutor și indiferența desăvârșită a celor din Regat?²³

Această exagerare intenționată era confirmată și de comparația sistematică dintre insuficiența eforturilor naționale și culturale și dezinteresul față de Basarabia, pe de o parte, și angajarea excesiv de entuziastă față de mișcarea, în mod evident periferică și nesemnificativă, a aromânilor (vlahilor) din Macedonia, pe de altă parte. Stere a folosit Macedonia ca

---

²¹ „Cimitirul” este atât titlul acestui articol, cât și metafora folosită pentru a descrie și a evalua faza letargică (sau chiar terminală) în care s-ar fi aflat, în opinia lui Stere, conștiința de sine (și mișcarea națională) a populației locale din Basarabia. A se vedea *Ibidem*, p. 87-90.

²² Constantin Stere, *Marele război și politica României*, p. 87.

²³ *Ibidem*.

un contra-exemplu ideal pentru statutul marginal al Basarabiei în cadrul discursului național, în condițiile în care Macedonia deținea, în fapt, un loc periferic în interiorul proiectului național românesc. Cu toate acestea, cazul macedonean a fost de o importanță fundamentală pentru Stere, fiind, în opinia sa, o ilustrare perfectă a retoricii găunoase, primitive și bombastice a naționalismului oficial (reprezentat, în esență, de versiunea promovată de Iorga și A. C. Cuza), de care Stere era profund dezgustat²⁴. În opinia lui Stere, esența defectuoasă a acestui „pseudo-naționalism” a fost dezvăluită în mai multe rânduri, inclusiv în cazul reacției foarte slabe și anoste față de aniversarea oficială a anexării, organizată de Imperiul Rus în anul 1912.

Un alt exemplu elocvent erau și atacurile împotriva studenților basarabeni din Iași, acuzați ca „agenți jidano-ruși” în ziarul lui Iorga în timpul Revoluției din 1905 și amenințați chiar cu „răfuiala fizică”²⁵. Dincolo de pozițiile ambigue ale lui Iorga și Cuza cu privire la antisemitismul autorităților ruse și de atitudinea lor uneori pozitivă față de presa rusă de dreapta, conflictul dintre Stere și Cuza cu privire la anumite probleme specifice legate de strategia națională a apărut nu numai din cauza divergențelor lor ideologice și personale, dar și din cauza concurenței lor pentru a defini programul naționalist și iredentist potrivit pentru acea etapă. Acest antagonism fundamental submina orice posibilitate de colaborare între ei.

Conflictele interne nu au însemnat însă și o diferență semnificativă în privința retoricii naționale utilizate. Trăsătura caracteristică a gândirii politice a lui Stere a fost inversarea priorităților naționale, el plasând Basarabia în centrul procesului de construire a statului și a națiunii. Rămânând fidel față de concepția sa aproape metafizică a corpului național, Stere afirma următoarele în paginile unuia dintre articolele sale despre Basarabia:

De aceea, în preocupările noastre naționale, Basarabia trebuia să ocupe *primul loc*. [Este așa] fiindcă, dacă ne plecăm în fața forței brutale, dacă ne resemnăm să purtăm rana adusă nu numai demnității noastre naționale, dar

---

²⁴ *Ibidem*, p. 104-105. Stere a folosit exemplul macedonean și din motive mai pragmatice, în special pentru a se referi la competiția pentru resurse financiare pe care „lobby-ul” macedonean a și câștigat-o, în cele din urmă, în dauna celui basarabean. Un exemplu elocvent în acest sens este eșecul lui Stere în a asigura finanțare pentru studenții basarabeni, chiar și în timpul rectoratului său la Universitatea din Iași, între anii 1913 și 1916.

²⁵ Constantin Stere, „Basarabia și «Țara-Mumă»” (26 octombrie 1917), în loc. cit., p. 95.

și unității noastre fizice, integrității noastre, pierdem în fața Istoriei dreptul la orice altă aspirațiune²⁶.

Stere a reluat în mod repetat argumentele invocate mai sus, în timpul controversei ruso-române din 1878, identificând județele sudice ale Basarabiei cu întreaga provincie. Totuși, în contextul radical diferit al războiului și revoluției, tendința de includere simbolică a Basarabiei în corpul național era mult mai evidentă.

O ultimă strategie folosită de către Stere pentru a-și demonstra punctul de vedere cu privire la apartenența fundamentală a Basarabiei la statul român a fost bazată pe un argument de natură juridică. Această teză a fost dezvoltată într-unul din articolele din seria dedicată Basarabiei, care, începând chiar cu titlul, submina ierarhia obișnuită între centru și periferie, revendicând un rol activ pentru populația basarabeană, pe care aceasta din urmă nu avea cum să și-l asume²⁷. Folosind o argumentare care reflectă „în oglindă” afirmația diplomaților ruși potrivit căreia România nu putea să formuleze nici o revendicare teritorială asupra Basarabiei pentru că nu exista încă un stat român la 1812, Stere afirma că „România nu are numai dreptul istoric, dar și *datoria* față de Basarabia, și chiar față de Moldova întreagă, de a revendica județele de peste Prut, care făceau parte din vechea Moldovă. Fiindcă nu mai au ființă acele condițiuni, care motivau și justificau «emanciparea» lor”²⁸. Dincolo de continuitatea istorică și etnografică pe care statul-națiune român le-ar fi putut invoca în raport cu Basarabia, Stere a susținut continuitatea juridică, mult mai greu de demonstrat, a includerii Basarabiei în cadrul frontierelor României.

În articolul menționat mai sus, Stere prezintă anexarea din 1812 ca „un fapt brutal, un abuz de forță, fără nici o bază juridică: nu e nici cucerire, fiindcă n-am fost în război, nu e nici cesiune benevolă prin vreun tratat cu România”²⁹. Dincolo de aceste argumente aparent naive, Stere intenționa, probabil, să-și impresioneze publicul prin lecturile sale vaste în domeniul dreptului și prin experiența sa profesională în jurisprudență, având în vedere statutul său de profesor de drept constituțional la Universitatea din Iași. Astfel, Stere conchidea că:

---

²⁶ Idem, *Marele războiu și politica României*, p. 104. Ca și în alte cazuri similare, sublinierea îi aparține autorului (A.C.).

²⁷ Idem, „Dreptul Basarabiei asupra României”, în *Marele războiu și politica României*, p. 96-99.

²⁸ *Ibidem*, p. 96.

²⁹ *Ibidem*, p. 97.

De drept deci, ea [Basarabia] face încă parte din România, care nu dăduse sancțiunea ei [la anexare], – nici *nu avea dreptul* să o dea. [...] Deci, nu numai că de fapt nici un tratat consimțit de noi și nici o lege n-au sancționat anexarea Basarabiei, dar *nici nu o puteau sancționa după Constituție*, chiar dacă România o voia: poporul românesc din Basarabia ar fi în drept să tăgăduiască oricărui guvern, chiar voinței unanime a restului țării, dreptul de a dispune astfel de soarta lui și de soarta generațiilor viitoare³⁰.

Această argumentare este, desigur, îndoielnică, din cel puțin două puncte de vedere. Mai întâi, deoarece echivalează situația din 1878 cu contextul foarte diferit din 1812. În al doilea rând, pentru că aplică retroactiv prevederile constituționale din 1866 în cazul unui acord teritorial încheiat în trecut între două imperii, care nu afecta în vreun fel relațiile din perioada discutată de Stere. Există totuși o anumită coerență în argumentele lui Stere, care își are originea în conceptul său privind națiunea, concept care conține o serie de elemente anistorice. În pofida tendinței sale de a lega strâns fenomenul național de stat – într-adevăr, la un moment dat Stere numește Regatul României „teritoriu al consolidării naționale” și chiar „Piemont românesc”³¹ –, viziunea organică a lui Stere era diametral opusă față de orice posibilitate a unor contingente istorice care ar putea determina vreun compromis benevol asupra unității teritoriale. Astfel, el sublinia că:

[...] o parte din națiune, oricât de însemnată, nu poate vinde sau schimba o altă parte a națiunii, oricât de mică, pentru nimic în lume. Națiunea poate suferi amputațiuni violente, dar nu poate consimți valabil la vivisecțiune pentru cine știe ce avantaje, care, în cazul unei asemenea degradări morale, n-ar putea fi decât imaginare. O națiune vie nu-și poate da consimțământul la asemenea operațiuni. Iar dacă și-l dă, nu mai merită numele de națiune, – nici nu mai merită să trăiască³².

Imaginea unui corp național suferind, care ar trebui să-și păstreze integritatea fizică și morală, a dominat perspectiva lui Stere asupra apartenenței Basarabiei la statul român chiar și atunci când discuta, aparent în termeni strict juridici, posibilitatea depunerii unor petiții individuale de redobândire a cetățeniei române pentru locuitorii Basarabiei născuți supuși români sau pentru descendenții acestora (lucru valabil mai

---

³⁰ *Ibidem*.

³¹ Idem, „Țăranii basarabeni și România”, în *Marele războiu și politica României*, p. 115.

³² *Ibidem*, p. 98.

ales în cazul Basarabiei de Sud)³³. Aceste opinii ar trebui încadrate în contextul polemicilor din acea perioadă privind importanța relativă a teritoriilor „înstrăinate”. Anume în acest context Stere a încercat să-și depășească poziția de purtător de cuvânt al populației basarabene. El a propus modelul idealului național integral, care reflecta, de fapt, atât convingerile sale germanofile, cât și situația complicată a României din ultima fază a războiului. Cu toate acestea, Stere a insistat în continuare pe rolul central al „chestiunii basarabene” în ierarhia priorităților naționale. Această poziție era pentru el mult mai importantă decât o simplă manifestare a utilității politice de moment, care i-ar fi putut aduce anumite avantaje. Atitudinea generală a lui Stere față de Imperiul Rus era mai puțin metafizică și mai bine informată din punct de vedere social și politic decât cea a predecesorilor săi, dar nu era și fundamental diferită. Chiar dacă Stere era mai degrabă critic față de societatea românească contemporană, sprijinul său pentru construirea națiunii era ferm și necondiționat.

Concluzii

Atât Stere, cât și Iorga s-au implicat în competiția simbolică pentru Basarabia, dar miza adevărată a polemicilor dintre ei era definirea unei versiuni adecvate a discursului național. În acest sens, „chestiunea basarabească” nu era decât un pretext pentru articularea unor viziuni alternative asupra națiunii. Ambii publiciști împărtășeau aceeași perspectivă organică asupra esenței naționale, însă aveau atitudini diferite față de modernitate și consecințele acesteia pentru evoluția statului român. Această divergență fundamentală a fost complicată, în timpul Primului Război Mondial, de orientarea geopolitică diferită, care a făcut ca adversitatea dintre Stere și Iorga să devină ireconciliabilă. Dincolo de retorica civilizațională folosită cu multă îndemânare (care l-a făcut pe Stere să insiste asupra metonimiei dintre Germania și „civilizația europeană” în confruntarea cu despotismul „asiatic” al statului rus, iar pe Iorga să-și abandoneze atitudinea fățiș anti-rusă din trecut în favoarea unei reconcilieri pragmatice cu vecinul din est), polemica Stere – Iorga s-a axat pe ierarhia priorităților naționale. Concepția lui Stere privind „idealul național integral” reprezenta un procedeu ingenios de depășire a marginalității Basarabiei din cadrul discursului național. Chiar dacă la începutul anului 1918 se părea că anume acest concept va avea câștig de cauză, eșecul fulgerător al viziunii reconfigurării geopolitice a Europei

---

³³ *Ibidem*, p. 99.

de Est sub hegemonia Puterilor Centrale a transformat alternativa construcției naționale românești propusă de Stere într-un exemplu fascinant, dar efemer, al diversității imaginarului social din perioada Primului Război Mondial.

**On Opposite Sides of the Barricade:
Constantin Stere, Nicolae Iorga and the Great War**
(Summary)

Keywords: *Nicolae Iorga, Constantin Stere, nationalism, World War I, Bessarabian question*

Nicolae Iorga and Constantin Stere articulated radically different visions regarding Romania's attitude during World War I. Iorga enthusiastically defended the cause of the Entente, while Stere was one of the most incisive public figures associated with the pro-German camp. However, the deep ideological differences between the two thinkers were well-known and dated from at least a decade before the outbreak of the war, giving rise to heated polemical debates on several occasions after 1905. In this paper, I argue that Iorga's and Stere's different visions represented, in fact, two antagonistic concepts and ideological currents concerning the national movement and, ultimately, two opposite interpretations of Romanian nationalism. In Iorga's opinion, the danger epitomized by Stere stemmed from the regrettable combination of the "revolutionary spirit" and the purported "ideological sterility" in the national field specific for most intellectuals of Bessarabian origin. By contrast, Stere viewed the version of Romanian nationalism propagated and promoted by Iorga as hollow, ineffective and harmful. The context of World War I radicalized this debate. The university milieu reacted swiftly and occasionally with outbursts of violence. During his collaboration with the German occupation authorities in late 1917 and early 1918, Stere published a series of extremely polemical and ideologically charged articles in the *Lumina* journal. These articles were later republished as a separate volume, *Marele Războiu și politica României*. They represent, arguably, the most consistent and coherent response of the pro-German faction to the dominant pro-Entente discourse, in the context of the events unfolding during the winter of 1917-1918. Stere's articles, however, were also a direct reaction against Iorga's vision about the essence and development of the Romanian nation. My analysis will mainly focus on these articles. It will emphasize, in particular, the notion of the "integral national ideal." Stere suggested this concept as a viable alternative to the hegemonic pro-Entente discourse of that era.

Trădători vs. patrioți la finalul Marelui Război. Excluderea lui Constantin Stere de la Universitatea din Iași

Cătălin Botoșineanu

Cuvinte cheie: *Constantin Stere, Universitatea din Iași, Primul Război Mondial, excludere, trădare*

Introducere

În timpul Marelui Război, o parte a politicienilor Partidului Conservator, dar și unii profesori ai celor două Universități din fostul Regat, între care Constantin Stere și Virgil Arion de la așezământul academic din Iași, și-au văzut confirmate predicțiile privind superioritatea militară a Puterilor Centrale și eșecul României alături de Antanta. Finalul conflagrației însă, favorabil intereselor naționale ale țării, a adus oprobiul public multora dintre opozanții liniei oficiale și, în cele din urmă, ieșirea din prim-planul vieții politice sau excluderea din universitate pentru profesori.

Războiul nu a modificat doar granițele dintre statele beligerante, dar a și schimbat relațiile dintre oameni, transformându-le iremediabil destinul. În cazul românesc, liderii politici care au susținut Puterile Centrale au avut de înfruntat ulterior marginalizarea în perioada interbelică. Aproape fără excepție, în spațiul public acestora le-a fost atașată o imagine diabolizată. Încă din perioada războiului, acuzația de trădare a intereselor naționale devenise o tradiție în discursul politic. Antantofilii, în cursul anului 1917, și germanofilii, în perioada martie-octombrie 1918, și-au identificat în mod succesiv adversarii politici cu apelativul de trădător. Opera de „regenerare morală” care a însoțit nașterea României Mari a fost dublată de „epurarea” celor care „au trădat”¹. În acest fel, în instituțiile

---

¹ În funcție de situația României în război, conceptul de „trădător” sau de „colaboraționist” a glisat în perioada anilor 1917-1918. Asupra celor două concepte și a cazurilor care le-au ilustrat, vezi excelenta analiză a istoricului ieșean Mihai Chiper, capitolul „Declasarea civică după Primul Război Mondial. Când «trădătorii» își apără

statului, interbelicului românesc a debutat sub auspiciile căutării „germanofililor” și stabilirii vinovaților perioadei 1916-1918². În acest început tumultuos, „trădătorul” principal a devenit profesorul Universității din Iași și omul politic C. Stere³.

Episoadele suspendării și ale încercărilor de a-l readuce la Universitatea din Iași sunt semnificative pentru înțelegerea arhitecturii sistemului de învățământ superior românesc, dar și a mizelor politice care, de multe ori, au marcat viața academică. În același timp, așază într-o altă lumină „deceniul infernal” din biografia lui C. Stere⁴. În textul de față, voi prezenta momentele importante ale dosarului său, instrumentat la Universitatea din Iași. În opinia mea, modul în care s-a realizat eliminarea universitarului conține intriga întregului caz Stere, așa cum acesta a fost „deferit” în politica românească interbelică. Componenta academică a fost puțin cunoscută și valorizată istoriografic în ansamblul dosarului.

Zigu Ornea, cel mai important biograf al lui C. Stere, a folosit surse la mâna a doua în dosarul academic al omului politic, minimalizând și, oarecum, ratând contextul excluderii din Universitate și eforturile făcute pentru a-l reintegra. În același fel eronat, prezintă suspendarea acestuia, situația lui Stere după suspendare (fiind plătit cu o parte din salariu doar la intervenția lui Brătianu), poziția Ministerului față de solicitarea Universității de reintegrare a lui Stere, argumentele Universității etc.

---

onoarea”, în *Pe câmpul de onoare. O istorie a duelului la români*, Humanitas, 2016, p. 187-213.

² Lucian Boia, „Germanofili”. *Elita intelectuală românească în anii Primului Război Mondial*, București, Humanitas, 2009, *passim*.

³ Constantin Stere (1865-1936) a fost om politic și scriitor român, născut în ținutul Soroca, în Basarabia Țaristă. După revenirea din detenția din Siberia, C. Stere a urmat studiile universitare la Iași unde, după absolvire, începând cu anul 1901, a ocupat Catedra de drept constituțional și administrativ a Facultății de Drept; de asemenea, la Universitatea din Iași a ocupat demnitatea de rector între 1913 și 1916. S-a numărat printre fondatorii revistei ieșene *Viața Românească*, a fost unul dintre ideologii mișcării poporaniste, membru marcant al liberalilor, pentru ca, după război, să devină unul dintre cei mai importanți lideri țărăniști. A fost președinte al Sfatului Țării din Basarabia (aprilie-noiembrie 1918) și unul dintre actorii importanți ai Unirii Basarabiei cu România. Deși rămâne în Bucureștiul ocupat de trupele germane, fiul său, Gheorghe Stere, va lupta în armata română în timpul Primului Război Mondial. Pentru un tablou mai complex al personalității lui C. Stere, vezi volumul: *Constantin Stere. Prozator, publicist, jurist și om politic. 150 de ani de la naștere*, coord. Ion Gugeac, Gheorghe Cliveti, Gheorghe E. Cojocaru, Iași, Vasiliana 98, 2016.

⁴ Anii interbelici ai vieții lui C. Stere au fost cei mai zbuciumați din întreaga sa existență (Zigu Ornea, *Viața lui C. Stere*, vol. 2, București, Editura Cartea Românească, 1991, cap. II).

Ceea ce este de neînțeles este modul cum Z. Ornea dă credit unor relatări din presă, inventând astfel dialoguri în ședințele din cadrul așezământului universitar, situații care însă nu sunt confirmate de documentele de arhivă, corespondență inexistentă între unii profesori și Ministerul de profil în cazul Stere⁵.

În al doilea rând, pornind de la contextul suspendării din martie 1919 și trecând prin încercările de a-l readuce la catedră, pe fondul amnistierii infracțiunilor comise în perioada războiului, cazul Stere prezintă unele particularități care dezvăluie nu atât o practică judiciară, cât mai ales o linie juridică imprimată de statul român asupra dosarelor „foștilor germanofili”. Asupra acestora, liberalii au proiectat un întreg mecanism de denigrare, atributul de „trădători” orientând de cele mai multe ori percepția opiniei publice.

Miza textului meu nu este aceea de a-l disculpa pe C. Stere. Dacă a fost trădător sau nu, din perspectiva legislației românești interbelice, este mai puțin important în ecuația studiului de față. De altfel, așa cum vedea, la nivel oficial statul român manifestă după război o anumită reținere în a califica drept „trădare” atitudinea celor care au rămas în București după retragerea din iarna anului 1916. Apoi, la nivelul instanțelor românești, cele civile mai ales, nu exista o jurisprudență a faptelor penale presupuse de starea de război, lucru care a îngreunat încadrarea și instrumentarea acuzațiilor. În cele din urmă, după 1919, „trădarea” a rămas o acuzație vehiculată mai mult de opinia publică decât judecată în instanțele judiciare.

Din păcate, C. Stere nu a lăsat posterității însemnări despre suspendarea de la Universitatea din Iași, precum cele asupra campaniei politice declanșate împotriva sa. Cauzele acestei lacune sunt multiple, însă, din punctul nostru de vedere, tăcerea arată modul în care profesorul a ales să se poziționeze în fața noilor realități interbelice, mai ales în relația cu Universitatea din Iași. „Cazul Dreyfuss al României”, cum inspirat l-a denumit sociologul Mihail Ralea, își conține rezolvarea în componenta universitară a marginalizării omului politic.

Înainte de război, C. Stere fusese rector al Universității, liderul liberalilor ieșeni și unul dintre apostolii revistei *Viața Românească*. Cu atât mai mult doreau liberali să se rupă de trecutul comun avut cu acesta, cu cât, în viața politică interbelică, Partidul Liberal aspira să rămână

---

⁵ O simplă comparație a dialogurilor prezentate de Z. Ornea în ședința care a avut loc la Universitatea din Iași, în iunie 1922, și cele care sunt consemnate de fapt în procesele-verbale din arhiva Universității este elocventă (*Ibidem*, p. 305-309).

singurul partid „istoric”⁶. Încrâncenarea de a-l elimina din mediul academic pe fostul lider este o imagine în oglindă a modului cum, ulterior, Partidul Țărănesc și C. Stere însuși au încercat să anuleze deciziile liberale din anul 1919. S-a forțat readucerea acestuia la Catedra de drept constituțional a facultății juridice ieșene în perioadele de guvernare averescană și liberală, niciodată în perioadele de conducere țărăniste. Au fost două încercări majore, în 1921 și 1922, prin care s-a solicitat Ministerului Instrucțiunii să anuleze decizia de suspendare.

Apoi, cazul Stere a fost redeschis la Universitatea din Iași doar după publicarea decretelor de amnistiere ale infracțiunilor săvârșite de civili sau de militari în timpul războiului. Acuzațiile de „trădător” și de „atitudine nepatriotică” erau utilizate pe scară largă de către opinia publică, fără însă ca acestea să aibă o puternică susținere în textele de lege, cu atât mai puțin o practică exersată de instanțele de judecată. Un indiciu destul de clar al premeditării liberale este acela al faptului că, în primii ani interbelici, nu era cunoscută și nici comunicată Universității din Iași acuzația oficială instrumentată de către instanțele de parchet civile sau militare asupra lui C. Stere⁷.

Anularea suspendării lui V. Arion în 1931, celălalt profesor suspendat de la Universitatea din Iași, așază într-o nouă lumină valabilitatea juridică a actelor de „epurare” din 1919 emise de către statul român. Imediat după război, suspendările „trădătorilor” au fost dictate de către instituții civile, Universitățile din Iași și București, care invocau în susținerea acuzațiilor de trădare și dosarele de urmărire penală deschise de parchet. În mod curios, aceste dosare nu au fost cunoscute public și, foarte important, asupra profesorilor nu au fost demarate investigațiile judiciare aferente

---

⁶ Ovidiu Buruiană, *Construind opoziția. Istoria politică a Partidului Național Liberal între anii 1927-1933*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2013, p. 155.

⁷ Este greu de precizat, în lipsa existenței fizice a dosarului de urmărire deschis pe numele lui C. Stere și a menționării în adresele oficiale a numărului de înregistrare a dosarului, ce unitate de parchet urma să instrumenteze acuzațiile. Atât cel civil, al Curții de Apel București, cât și parchetul militar, Curtea Marțială, sunt menționate în sursele vremii. În corespondența oficială (Minister sau Universitate), în presa vremii sau în memorialistică se face referire deopotrivă la cele două unități de parchet. Cel mai probabil, nici cei implicați nu știau cine urma să ancheteze faptele lui C. Stere din război. În textul de față, am făcut trimitere la parchetul pe care l-au menționat contemporanii evenimentelor, în majoritatea cazurilor fiind cel civil, fără a mai face comentariile aferente. Zigu Ornea prezintă două variante ale epopeii dosarului Stere, pierdut în schimbul dintre Camera Deputaților și Ministerul de Război și ipoteza ascunderii, la ordinul regelui, de către G. T. Kirileanu (Z. Ornea, *op. cit.*, p. 314-318).

unor dosare penale. Drept consecință, așteptând pronunțarea justiției, acuzațiile publice au fost lăsate să joace rolul unor sentințe definitive. În acest mod, la scurt timp după finalul conflagrației, discursul oficial în privința trădării intereselor naționale nu mai avea nevoie de hotărâri judecătorești.

În contextul anilor 1920-1922, atunci când s-au publicat mai multe decrete succesive de amnistiere a faptelor penale pentru civili și militari, cheia cazului Stere devine identificarea dosarului de urmărire deschis la Curtea de Apel București sau la Curtea Marțială și, implicit, stabilirea acuzațiilor lansate asupra acestuia⁸. În mod premeditat, din câte ne lasă să presupunem contemporanii evenimentelor, acest dosar nu era de găsit în epocă⁹. De altfel, cel mai probabil, autoritățile evitau distribuirea oricărei informații legată de unitatea de parchet, civilă sau militară, care avea în anchetă dosarul omului politic.

În mod special, în anul 1922, la publicarea decretului din luna iunie, care amnistia delictele de propagandă împotriva statului realizată prin mijloace de informare scrisă, dosarul lui C. Stere a capacitat Universitatea din Iași. O mențiune expresă din decret, cea referitoare la distribuirea în cazarmile militare a broșurilor, a spulberat însă iluziile celor care mai sperau la o reabilitare a acestuia. Așa se face că, odată cu publicarea celor trei decrete de amnistie, prietenii lui Stere din Universitatea ieșeană, necunoscând acuzațiile oficiale, nu i-au putut încadra în mod credibil faptele din anii 1917-1918 și nu au putut oferi un puternic argument juridic în favoarea anulării suspendării.

Din acest motiv, în opinia mea, la începutul anului 1919, C. Stere a fost exclus definitiv din rândul profesorilor Universității din Iași, deși termenul oficial folosit a fost cel de suspendare. După eșecul celei de-a doua încercări de anulare a consecințelor decretului din ianuarie 1919, petrecută în lunile iunie-iulie a anului 1922, cazul Stere nu a mai revenit pe

---

⁸ O mențiune, destul de curioasă, asupra detaliilor din ancheta desfășurată asupra lui Stere apare într-un volum al unui col. Bottez, basarabean de origine. Acesta pare că transcrie din ordonanța de trimitere în judecată formulată de Curtea marțială a Corpului II Armată, menționând multe elemente din dosar (Constantin L. Botez, *Trădarea, dezertarea și tolerarea lui Constantin Stere, fost colonel consilier juridic*, Huși, 1925, p. 59-60). Întregul volum se constituie într-un rechizitoriu, adresat alegătorilor din Soroca, pentru a-l demasca pe Stere, și, fiind mai mult o broșură de campanie electorală, nu a fost folosită de contemporani pentru mențiunile legate de urmărirea penală. De altfel, impresia lipsei dosarului de urmărire a persistat și după moartea lui C. Stere (Traian Bratu, „Dare de seamă” în *Anuarul Universității pe anul academic 1935/1936*, Iași, 1936, p. 4).

⁹ I. G. Duca, *Amintiri politice*, vol. III, München, Colecția Memorii și mărturii, Jan Dumitru Verlag, 1982, p. 162.

agenda Universității. Profesorul de drept constituțional a rămas suspendat până la ieșirea la pensie, postul său fiind suplinat în toată această perioadă.

Începuturile lui C. Stere la Universitatea din Iași

În martie 1919, se încheia *de iure* activitatea universitară a omului politic basarabean. Formal, C. Stere nu mai funcționase în cadrul Universității încă de la demisia sa din demnitatea de rector, înaintată Ministerului la 16 februarie 1916¹⁰. Atunci, devenind indezirabil și considerat periculos pentru proiectul antantist al liberalilor, C. Stere a fost subiectul unei înscenări regizate de frunțașii liberali Gheorghe Mârzescu și I. G. Duca, care, cu ajutorul unor studenți, au reușit „să introducă” acte de indisciplină în cadrul Universității ieșene¹¹. Pus în fața „instigațiilor interesate”, conștient că influența sa scăzuse în cadrul instituției academice și fiind din ce în ce mai intransigent în favoarea opțiunilor pro-germane, rectorul C. Stere a luat decizia de a renunța la înalta demnitate.

În acest mod, Partidul Liberal reușise să înlăture alternativa cea mai vocală a politicii externe oficiale, exprimată de C. Stere în paginile revistei *Viața Românească* și tolerată tacit la tribunele Universității. Plecat la București, unde a rămas și în timpul războiului, cariera sa universitară a luat sfârșit printr-o demisie¹². Evenimentele ulterioare conflagrației mondiale, orchestrate politic tot de liberali, nu i-au permis să redevină membru cu drepturi depline al comunității academice ieșene.

De numele aceluiași Partid Liberal se leagă și intrarea lui C. Stere în Universitatea ieșeană¹³. În urma morții profesorului Gh. A. Urechia,

---

¹⁰ Arhivele Naționale Iași (ANI), fond Universitatea „Al. I. Cuza”, Rectorat, dosar 858/1916, f. 23 și urm. Stere a fost ales rector al Universității începând cu data de 13 februarie 1913 (*Ibidem*, dosar 806/1913, *passim*).

¹¹ Un grup de studenți au manifestat zgomotos în aula Universității împiedicându-l pe V. Arion să își susțină conferința. Acesta era profesor la Facultatea de Drept din Iași, politician conservator, cunoscut germanofil și director al publicației germanofile *Moldova*. Gestul este în sine unul simbolic, demonstrând în același timp susținerea necondiționată din partea lui C. Stere a unor astfel de poziții dar, în același timp, și decizia Partidului Liberal de a nu mai tolera manifestarea opiniilor care creditau alianța României cu Puterile Centrale (*Ibidem*, dosar 858/1916, f. 5-14; Zigu Ornea, *Viața lui C. Stere*, București, Editura Compania, 2006, p. 495 și urm).

¹² C. Stere, deși demisionat, a candidat la următoarele alegeri, sperând a fi ales și a demonstra colegilor din Partidul Liberal susținerea măsurilor sale în rândul profesorilor Universității. Candidatura i-a fost zădărnicită de intervenția liderilor liberali care au reușit astfel să submineze intențiile sale de a reveni în fruntea Universității, validat de o nouă alegere în funcția de rector.

¹³ Zigu Ornea, *op. cit.*, 2006, p. 222 și urm.

titular al Catedrei de drept constituțional, Facultatea de Drept din Iași îl însărcina cu suplinirea catedrei, la 6 martie 1901, pe profesorul de drept civil Dimitrie Alexandrescu¹⁴. Facultatea ignorase astfel cererile pentru suplinire trimise ministrului de către Petre Negulescu, Ioan G. Ghica și C. Stere însuși¹⁵. Cu toate acestea, beneficiind de intervenția salutară a liderului liberal Ion I. C. Brătianu, C. Stere este numit, începând cu 14 martie, profesor suplinitor al catedrei. S-a revenit deci asupra deciziei primare, aceasta deși ministrul Spiru Haret impusese în noua lege, în vigoare din 1898, alegerea „elementelor celor mai prestigioase” în Universități¹⁶. C. Stere își depusese candidatura având la bază lucrarea de licență, în timp ce P. Negulescu avea un doctorat în drept susținut la Paris. Însă, faptul că Stere devenise deputat liberal și se afla sub influența lui Ionel Brătianu au făcut ca ministrul Instrucțiunii să treacă peste inconvenientul meritelor științifice și să ignore chiar decizia luată de Consiliul Facultății de Drept în ceea ce privește suplinirea catedrei de către renumitul profesor de drept civil D. Alexandrescu¹⁷.

Tot cu ajutorul Partidului Liberal, Stere a reușit să fie numit profesor titular la Facultatea de Drept. Înscriș din nou pentru ocuparea catedrei, P. Negulescu i-a fost un adversar redutabil. Era important pentru susținătorii liberali ai lui Stere să nu se recurgă la concurs, acolo unde foarte probabil competențele și titlurile academice ale lui Negulescu ar fi învins. A fost necesară întrunirea Consiliului Permanent al Ministerului pentru ca numirea lui Stere, propusă de Senatul Universității reunit cu Consiliul Facultății de Drept, să treacă conform articolului 69 și nu a articolul 70, care ar fi presupus ținerea examenului de agregatie¹⁸. Devenit profesor al Universității, apoi șef al Clubului liberal de la Iași, asigurat fiind de prietenia lui Ionel Brătianu, Stere își punea astfel bazele

¹⁴ ANI, fond Universitatea „Al. I. Cuza”, Facultatea de Drept, dosar 82/1900, f. 7.

¹⁵ *Ibidem*, dosar 85/1900-1901, f. 46, 50 și 51.

¹⁶ Zigu Ornea, *op. cit.*, 2006, p. 223; Ioan Căpreanu, *Eseul unei restituiri. C. Stere*, Iași, Editura Junimea, 1988, p. 82.

¹⁷ „Docilități momentane” a fost sintagma prin care N. Iorga, de altfel un adversar declarat al omului politic basarabean, descria retrospectiv modul în care Stere era primit în rândul profesorilor așezământului ieșean (N. Iorga, *Supt Trei Regi. Istorie a unei lupte pentru un ideal moral și național*, ediția a II-a, București, 1932, p. 38).

¹⁸ Zigu Ornea, *op. cit.*, 2006, p. 226-227. În *Legea învățământului superior*, adoptată în 1898, numirea profesorilor universitari se făcea, conform articolului 69, în mod direct, fără examen, prin recomandarea facultății unde era vacantă catedra în baza competențelor excepționale ale candidatului. Articolul 70 prevedea ținerea examenului pentru ocuparea catedrei atunci când nici un candidat nu întrunea condițiile de la articolul 69 (*Antologia legilor învățământului din România*, București, 2004, p. 86).

unei îndelungate cariere politice. Declanșarea Primului Război Mondial avea să schimbe iremediabil destinul lui C. Stere, conferindu-i vieții acestuia accente de tragism.

„Trădătorii” în spațiul universitar la finalul războiului

Jurist și important om politic, C. Stere a militat în mod public, încă de la începutul războiului, pentru cauza României alături de Puterile Centrale¹⁹. Nu a fost un caz singular în epocă, însă instrumentarea dosarului Stere după terminarea conflagrației demonstrează excepționalitatea sa²⁰. Dosarul a contabilizat, din partea legiuitorului, și un decret de amnistie cu o „clauză specială Stere”. Nu în ultimul rând, dintre trădătorii desemnați în mediul universitar²¹, a fost singurul caz în care Universitatea ieșeană a încercat anularea dispozițiilor oficiale de suspendare. În

¹⁹ După retragerea oficialităților în Moldova, în iarna anului 1916, C. Stere a rămas în Bucureștiul ocupat de trupele germane. Aici, omul politic va edita o publicație, *Lumina*, numită malițios de Iorga „gazetă de defetism și de închinare la străini” (N. Iorga, *op. cit.*, p. 260). Nu atât colaborarea cu ocupantul german va cântări în evaluarea ulterioară a „trădării” lui Stere, cât opiniile sale formulate în ziar și faptul că acesta era distribuit pe frontul românesc. Articolele din perioada războiului, publicate în *Lumina*, C. Stere le-a reunit în volumul *Marele Război și politica României*, București, Editura ziarului Lumina, 1918. Prefața este semnată în mai 1918, deci cel mai probabil cartea a apărut în perioada guvernului Al. Marghiloman. Pentru o imagine a apariției ziarului în contextul Bucureștiului ocupat de trupele germane, vezi Victor Durnea, „Constantin Stere și «Lumina» (1917-1918). Din «preistoria» ziarului”, în *Constantin Stere. Prozator, publicist, jurist și om politic*, p. 414-427.

²⁰ „Sunt probabil singurul Român din generația actuală care a văzut Pacificul și Atlanticul, care a fost coborât în cele mai adânci straturi ale societății, în lumea de crimă și de mizerie sufletească și a putut totodată să se înalțe până la culmile piramidei sociale” (L. Leoneanu, *Portrete literare și politice*, București, Imprimeriile Independența, 1935, p. 13). Dincolo de propriile stereotipuri, „șansa” lui Stere de a fi distribuit în rolul de trădător principal se datorează mai ales faptului că atât T. Maiorescu, cât și P. Carp, politicieni conservatori de anvergură care au rămas la București, nu au supraviețuit războiului (ultimul a murit Carp, în februarie 1919), iar Al. Marghiloman și-a sfârșit rolul de lider politic și implicit de potențial erou negativ odată cu acceptarea guvernării în timpul armistițiului și a semnării păcii de la București. În apărarea sa, Stere mai menționa și faptul că, în situația în care România ar fi intrat în război de partea Puterilor Centrale, cunoștea ardeleni care ar fi urmat linia sa, dar invers, colaborând cu Rusia.

²¹ Arhivele Naționale Istorice Centrale (ANIC), fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar 424/1919, f. 169. Alături de C. Stere, din mediul universitar, erau suspendați: Konrad Richter, lector la Facultatea de Litere din București, și Virgil Arion, profesor de sociologia dreptului la Facultatea de Drept din Iași. Spre comparație, în sistemul secundar erau suspendați 16 profesori și învățători (vezi și „De ce două măsuri?”, în *Evenimentul*, XXVII, 15 februarie 1919, p. 1).

calcul trebuie luată și anvergura academică a lui C. Stere, în comparație cu V. Arion, asupra căruia planau suspiciuni legate de ocuparea catedrei în perioada ministeriatului la Instrucție a fratelui său, liderul conservator Constantin Arion.

Față de „atitudinea nepatriotică” a unora dintre profesorii celor două Universități rămași în țară, universitarii români aflați în misiune la Paris²² au trimis Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice, la 14 februarie 1919, un memoriu prin care au cerut în mod imperativ „în numele moralei ultragiutate, în numele interesului general al neamului român și în numele bunului renume cu care trebuie să fie înzestrate universitățile noastre”, ca ministrul să procedeze „la suspendarea din învățământ a acelor profesori care s-au făcut nedemni de misiunea lor”²³. De la Universitatea din Iași semnau memoriul profesorii Facultății de Litere: Oreste Tafrali, Ion Găvănescu și Ion Ursu. Printre motivele invocate în memoriu erau menționate normele de conduită ale „familiei universitare” și lipsa de calitate morală a acelor care „au pângărit demnitatea de îndrumători morali ai tinerimii noastre universitare”²⁴.

De altfel, aceasta nu fusese singura solicitare de natură academică a celor 15 profesori aflați în misiunea de la Paris. La 29 aprilie 1919, ei mai solicitau ca ministrul Instrucțiunii să amâne eventualele recrutări la catedrele universitare vacante până la revenirea lor în țară, „când alegerile specialiștilor vor fi călăuzite de toate părerile competente”²⁵. În acest fel, multe dintre reveniri au adus cu sine și inevitabilul conflict pentru impunerea unor noi raporturi de forțe în cadrul facultăților. Învingătorii își clamau întâietatea și pentru aceasta formau noi solidarități, regizau excluderi și se adresau revendicativ celor care, în opinia lor, au abdicat în cursul conflagrației de la susținerea patriotismului²⁶.

²² Pentru o imagine a activității profesorilor ieșeni, vezi Vasilica Mîrza, Alina Cătălina Ceaușu, „Acțiunea profesorilor ieșeni în cadrul Misiunii Universitare din Franța reflectată în ziarul «La Roumanie»”, în *Historia Universitas Iassiensis*, IV/2014, p. 88-98.

²³ ANI, fond Universitatea „Al. I. Cuza”, Rectorat, dosar 897/1919, f. 445-446.

²⁴ *Ibidem*. Era clamată o „nouă și grabnică îndatorire: curățirea ogorului strămoșesc, care întunecă frumusețea holdelor. Să o smulgem deci fără deosebire, de pe ori unde ar răsări. Opera de asanare morală trebuie să înceapă cu cei de sus pentru a câștiga încrederea celor de jos. Ea se impune în toate păturile sociale și deci și în familia universitară”.

²⁵ ANI, fond Universitatea „Al. I. Cuza”, Rectorat, dosar 899/1919, f. 46.

²⁶ La Facultatea de Litere din Iași, profesorul de slavistică Ilie Bărbulescu a fost salvat de furia lui O. Tafrali și I. Ursu, care, întorși de la Paris, au încercat să identifice „trădători” între membrii facultății (Cătălin Botoșineanu, „Profesorii Universității din Iași și Primul Război Mondial. Cazul Facultății de Litere”, în *Analele Universității „Al. I. Cuza”. Istorie*, LII-LIII, 2006-2007, p. 273-289).

De altfel, și din punct de vedere oficial, debutul României Mari s-a făcut în instituții sub spectrul identificării trădătorilor. Prin decretul lege nr. 441 din 29 ianuarie 1919, statul român deja obligase instituțiile publice să identifice posibilele cazuri de trădători în rândul angajaților²⁷. Decretul adăuga două mențiuni la art. 45 și 88 din legea învățământului secundar și superior. Astfel, pe lângă cauzele deja prevăzute de lege, profesorii puteau fi suspendați „dacă în timpul războiului și a ocupației au avut o atitudine antinațională, nepotrivită cu caracterul și îndatoririle funcției lor”²⁸. În cazul universitarilor, suspendarea era pronunțată de Minister, la propunerea Consiliului facultății respective, și după avizul Consiliului permanent al Ministerului²⁹. Suspendarea dura până la judecarea profesorilor de către comisia special constituită. Textul decretului nu menționează expres, însă cel mai probabil este vorba de comisia de judecată, care funcționa în cadrul Ministerului și care era prevăzută de legea învățământului superior.

În cel mai bun caz, prevederile decretului tratau în cheie morală comportamentul unor profesori în timpul războiului. Însă, pentru a conferi și o susținere legală, dezertările morale aveau să fie asimilate în cele din urmă infracțiunilor penale. Decretul din ianuarie 1919 nu menționa o perioadă de timp pentru durata suspendării. În mod abil, problema a fost transferată sistemului juridic. Profesorii universitari urmau a rămâne suspendați *sine die* pentru a fi anchetați în cadrul procedurilor specifice unor anchete penale.

O problemă de fond a dreptului românesc în chestiunea „trădătorilor” apare în contextul începutului de an 1919. În cazul lui C. Stere, la suspendarea sa de către Facultatea de Drept s-a invocat suplimentar și instrumentarea dosarului acestuia de instanța civilă, în speță Parchetul de pe lângă Curtea de Apel din București. În mod curios, în nici una din „hârțile” oficiale ale corespondenței purtate de Universitatea din Iași cu Ministerul Instrucțiunii nu este amintit numărul dosarului de urmărire penală. Apoi, în toată perioada interbelică, acesta nu a fost anchetat pentru infracțiunile administrate în acel dosar. În aceste condiții, o

---

²⁷ I. G. Duca menționa în amintirile sale că, întors de la Iași, noul guvern a procedat imediat la „pedepsirea oamenilor politici care au pactizat cu inamicul” (I. G. Duca, *op. cit.*, p. 162).

²⁸ *Monitorul Oficial*, nr. 248, sâmbătă, 2 (15) februarie 1919, p. 4978-4979.

²⁹ În textul decretului lege erau menționați doar profesori titulari și agregăți dintre membrii corpului academic. Docenții și conferențiarii nu erau incluși în enumerare, lucru pe care îl atenționase Facultatea de Litere din București, care urma să propună pentru suspendare pe K. Richter, lector de limba germană (ANIC, fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar 124/1919, f. 170).

întrebare legitimă în cazul Stere este aceea dacă a existat cu adevărat un asemenea dosar de urmărire penală.

În baza coroborării surselor existente și a omisiunilor din discursurile oficiale, consider că, cel mai probabil, C. Stere și ceilalți „trădători” au fost suspendați doar în baza decretului regal din ianuarie 1919. Invocarea dosarelor de urmărire penală a intrat în linia juridică oficială a statului român, având darul doar să prelungească sau să permanentizeze suspendările decise. Acțiunea Parchetului susținea astfel decizii de excludere dictate de către organisme civile, în speță universități sau școli și inspectorate școlare, în cazul profesorilor secundari.

Memoriul profesorilor de la Paris și-a atins scopul. A susținut prevederile decretului regal și a grăbit aplicarea actului normativ, el fiind trimis de Minister la toate facultățile din țară³⁰. Deși în cele două documente, decretul din ianuarie și memoriul profesorilor din februarie 1919, nu erau menționate numele unor profesori, de la Facultatea de Drept din Iași erau vizați V. Arion și C. Stere. Alături de Konrad Richter de la Facultatea de Litere din București, aceștia sunt cei trei profesori care au fost suspendați din universitățile românești, în timp ce din învățământul secundar au fost suspendați 16 profesori și învățători³¹. Lui V. Arion i s-a imputat faptul că ar fi săvârșit „crime împotriva siguranței statului și înlesnirea operațiunilor inamicului”, urmând a fi anchetat de către Curtea Marțială a Corpului II Armată. El a fost suspendat imediat de către Consiliul Facultății de Drept³². În cazul lui C. Stere, înlăturarea s-a făcut sub rezerva finalizării dosarului deschis de parchetul unei instanțe civile.

Deciziile de suspendare nu au fost date în același timp. K. Richter a fost suspendat încă din ianuarie 1919, V. Arion la finalul lunii februarie, în timp ce C. Stere abia la mijlocul lunii martie același an. Cronologia ne arată că, de fapt, suspendările nominale au constituit un bun prilej sau/și

³⁰ La Facultatea de Litere de la Universitatea din București a fost suspendat lectorul de limba și literatura germană Konrad Richter, în baza decretului-lege (ANIC, fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar 124/1919, f. 168).

³¹ Lista acestora este publicată în *Evenimentul*, XXVII, 15 februarie 1919, p. 1.

³² ANI, fond Universitatea „Al. I. Cuza”, Rectorat, dosar 899/1919, f. 19. Acesta fusese suspendat la 22 februarie 1919. Trimisă la 22 februarie 1919, înștiințarea Ministerului a fost înregistrată la Cancelaria rectorului abia la 10 iunie 1919. Mențiunea expresă, curioasă totuși, „înregistrată la nr. 976/10.VI.1919” arată că abia atunci a ajuns la Universitatea din Iași adresa ministerială. Să fi așteptat Ministerul lămuriri în cazul lui V. Arion, adică începerea dosarului de urmărire penală, sau să fie vorba doar de o neglijență administrativă? Oricum, suspendarea lui V. Arion fusese deja dispusă de Universitatea din Iași în baza Ordinului Ministerului Instrucțiunii din ianuarie 1919.

un pretext pentru a se face publicitate cazurilor și pentru a se testa reacția opiniei publice³³.

În ședința din 6 martie 1919 a Consiliului Facultății de Drept, C. Stere, profesor la Catedra de drept administrativ și constituțional a Universității din Iași, a fost suspendat în baza decretului-lege nr. 441, din 29 ianuarie același an³⁴. Din partea Facultății de Drept au semnat hotărârea de suspendare singurii profesori cu drept de vot, A. C. Cuza, D. Alexandrescu, Matei B. Cantacuzino și Iulian Teodorescu. Sintagma „se suspendă până la judecată”, folosită în adresa ministerială, a fost pretextul prin care rezolvarea cazului Stere era amânată până la momentul pronunțării de către o instanță a unui verdict în privința acuzației de trădare³⁵.

Lipsa dosarului Stere din instanțele românești se afla în directă corespondență cu necunoașterea naturii acuzațiilor la adresa profesorului ieșean sau, mai bine zis, cu menținerea dosarului deschis pentru o perioadă lungă de timp, fără o clarificare asupra capetelor de acuzare. În contextul amnistierii de către statul român a unor delictе săvârșite în timpul războiului, atitudinile și comportamentul lui C. Stere din perioada conflagrației nu puteau fi încadrate între prevederile decretelor de amnistie. Pentru că dosarul trenea de mult timp, C. Stere nu putea face apel la amnistia acordată de către statul român anumitor infracțiuni. Practic, lipsa de jurisprudență în situația civililor acuzați de „acte de trădare” și tergiversarea anchetelor penale au constituit principalele impedimente ale reintegrării lui C. Stere la Universitatea din Iași.

Hotărârea de suspendare pronunțată de Facultatea de Drept a constituit un gest cu o încărcătură simbolică aparte. Față de suspendările lui V. Arion și K. Richter, situația lui C. Stere era una particulară. Decizia a

---

³³ În luna februarie 1919, ziarul conservator-democrat din Iași, *Evenimentul*, publica aproape zilnic informații asupra cazului Stere. În contextul suspendării profesorilor secundari, ziarul se întreba de ce nu este aplicată măsura și pentru universitarul ieșean.

³⁴ ANI, fond Universitatea „Al. I. Cuza”, Rectorat, dosar 897/1919, f. 108. Suspendarea sa a primit avizul Consiliului Permanent, fiind sancționată de Ministerul Instrucțiunii la 18 martie 1919.

³⁵ În presa liberală, în lunile de început ale anului 1919, situația lui C. Stere nu este tratată în nici un articol de fond și nici la rubrica informații. După finalizarea suspendărilor, publicul era informat asupra acestor fapte, fiind amintit și cazul profesorului V. Arion, urmărit pentru crime împotriva siguranței statului. Ziarul prezenta suspendarea lui C. Stere ca fiind temporară, iar a lui V. Arion definitivă, deși decretele de suspendare nu menționează aceste deosebiri („Suspendarea profesorilor C. Stere și V. Arion”, în *Mișcarea*, 1919, XIII, 8 martie 1919, p. 1). Probabil, oficiosul liberal interpreta urmărirea penală a lui V. Arion de către parchetul militar drept diferită în consecințe față de dosarul deschis la parchetul civil pentru C. Stere.

fost luată în ultimă instanță³⁶, iar cazul său a fost pus în discuție abia la două luni după publicarea decretului de „curățire morală” a instituțiilor, în condițiile în care intențiile Regelui și ale prim-ministrului Ionel Brătianu încă nu erau cunoscute și adaptate reacțiilor publice. E la fel de adevărat că liberalii au prelungit până în martie 1919 o soluționare a dosarului Stere pentru a expune cazul și pentru „a fi forțați” să ia o decizie³⁷. Voalat, liderul liberal I. G. Duca confirmă ipoteza premeditării liberale, atunci când îl reduce pe C. Stere la statutul de politician de rangul doi și îi neagă acestuia „onoarea” de a fi devenit trădătorul de serviciu, rol care trebuia acordat lui Petre Carp³⁸. Cine și cum puteau fi identificați „trădătorii” sau, în termenii aceluiași I. G. Duca, care „era hotarul colaborărilor permise și nepermise cu inamicul”? Delimitarea era o operațiune dificilă, mai ales în cazul civililor. Cu toate acestea, folosind calea deschisă de decretul regal din ianuarie 1919, corpul profesoral și-a manifestat deschiderea față de înlăturarea din învățământ a celor „care au trădat”³⁹.

În același timp, Ministerul a impus Universității din Iași asumarea autonomiei, lăsând Facultății de Drept sarcina îndepărtării lui C. Stere. În această ecuație, în mod intenționat, în sprijinul actelor administrative emise deja a fost invocată și perspectiva unor dosare de urmărire penală. Decretul lege și, pe cale de consecință, hotărârile Facultății de Drept din Iași au contabilizat mai mult decât *suspendările* profesorilor C. Stere și

---

³⁶ I. G. Duca menționa printre impedimentele unei decizii imediate faptul că Stere „luase parte la actul unirii de la Chișinău și regele îl decorase”. Liderul liberal sesizase faptul că omul politic basarabean devenise, în mod succesiv, din trădător un erou. Fără să-și propună, Duca dezvoltă scenariul statului român în chestiunea trădătorilor. Astfel, era mai important ca sancțiunile să vină din partea „opiniei publice, conștiinței naționale a generației actuale și verdictul istoric al generațiilor de mâine” (I. G. Duca, *op. cit.*, p. 163).

³⁷ Vezi articolele din presa ieșeană din luna februarie 1919, în contextul identificării unor trădători, dar în absența nominalizării lui C. Stere. Atunci, punctele de vedere conservator-democrate au izolat cazul Stere și i-au asigurat publicitatea pe care o așteptau liberalii. În mod curios, presa liberală nu participă la linșajul mediatic al lui C. Stere, limitându-se doar la prezentarea succintă a cazului fostului liberal („Dl. Stere nu mai există”, în *Evenimentul*, XXVII, 13 februarie 1919, p. 1).

³⁸ I. G. Duca, *op. cit.*, p. 163.

³⁹ În mediul conservator-democrat ieșean (tabăra Take Ionescu) s-a speculat asupra relației apropiate dintre C. Stere și Ionel Brătianu din perioada ocupației. S-a insistat asupra faptului că „trădarea cea mai calificată” (cea a lui Stere – n.n.) nu este sancționată de către lege, întrucât Stere a făcut inclusiv servicii administrative cumnătului lui Brătianu, B. Știrbei, administrându-i moșia în perioada ocupației germane, apoi că liderul liberal „nu are curajul să pedepsească pe toți trădătorii” („Justiție de partid”, în *Evenimentul*, XXVII, 17 februarie 1919, p. 1; „Guvernul și dl. Stere”, în *Evenimentul*, XXVII, 20 februarie 1919, p. 1).

V. Arion. Deciziile instituției de învățământ urmau să conteze mai mult ca îndeplinirea unei sentințe, care încă nu era luată de instanțele de judecată. În această nouă perspectivă juridică, se inversau unele prerogative. Decizia finală era de fapt aceea de *excludere* din învățământ și urma să fie pronunțată de instituțiile civile.

În opinia mea, această interpretare este justificată de atitudinea Ministerului Instrucțiunii care, după încercarea nereușită de suspendare a profesorului Ilie Bărbulescu, titularul Catedrei de slavistică de la Facultatea de Litere din Iași, menționa că în cazul în care dispozițiile legale se vor dovedi insuficiente, noi mijloace vor fi avizate pentru a se duce la îndeplinire opera de „regenerare morală”⁴⁰. În cazul profesorului de slavistică salvarea de la suspendare a constituit-o tocmai lipsa unui dosar de urmărire penală care să poată fi invocat.

Amnistierea infracțiunilor din război. Legitimitatea suspendării „trădătorilor”

Merită făcută o scurtă incursiune juridică asupra înlăturării răspunderii penale pentru faptele comise în război, întrucât s-a forțat readucerea lui C. Stere la catedră prin folosirea în avantajul omului politic a prevederilor decretelor de amnistie. În mod firesc, pentru susținătorii acestuia, iertarea civililor pentru comiterea „delictelor” de trădare sau, mai ales, de propagandă împotriva statului trebuia să conducă la reabilitarea acestora. Sfera culpabilităților legate de cadrul juridic deschis de războiul mondial a fost dezvoltată, între 1920 și 1922, într-un mod destul de sofisticat de către statul român, demonstrând cel puțin inconsecvență în stabilirea și definirea acuzațiilor de trădare.

Subiectul este puțin cercetat și este nevoie de păreriile unor juriști care să „traducă” de fapt sensul multora dintre prevederile legislative în materie de amnistie. În același timp, este necesară o lectură în paralel a legislației militare și penale, precum și de urmărit dosarele militarilor pedepsiți și, uneori, executați sau condamnați prin sentințe ale tribunalelor militare. În acest ultim caz, este de văzut dacă decretul a produs reabilitarea acestora. Apoi, nu știm dacă în sistemul de drept românesc, în

---

⁴⁰ Acest aspect era dovedit de atenționarea Ministerului Instrucțiunii, din 30 aprilie 1919, trimisă Facultății de Litere din Iași, care refuzase să-l suspende pe profesorul Ilie Bărbulescu, în acele condiții Ministerul urmând să intervină pentru a impune alte mijloace legale „spre a se ajunge la rezultatele pe care opinia publică le reclamă și pe care necesitățile noastre de stat național ni le impun” (ANI, fond Universitatea „Al. I. Cuza”, Facultatea de Litere, dosar 144/1918-1919, f. 3).

chestiunea delictelor circumscrise trădării, un dosar de urmărire se putea deschide și din oficiu sau era obligatoriu existența unei plângeri sau a unui denunț. De asemenea, la fel de important este de aflat motivul pentru care instrumentarea dosarelor se făcea pentru civili atât de parchetele civile (dosarul lui C. Stere), cât și de cele militare (dosarul lui V. Arion).

Prin decretul nr. 1547 din 9 aprilie 1920, în România se amnistiau majoritatea infracțiunilor făcute de cei care au servit în armată, în perioada Primului Război Mondial⁴¹. Printre infracțiunile cărora li se anula culpa penală nu se aflau cele prevăzute de codul militar și de cel penal: spionajul și trădarea, dezertarea la inamic, crimele contra siguranței interioare și exterioare a statului, furtul de bani. În schimb, la art. V din decret era menționată situația celor „care s-au predat la inamic sau care au rămas de bună voie în teritoriul ocupat de inamic”. Deși prin acest articol se creează o contradicție evidentă în cuprinsul decretului, faptele de trădare și de dezertare a militarilor erau amnistiate. Erau fapte extrem de grave, dar se impunea o astfel de amnistiere întrucât numărul militarilor români care au rămas în Muntenia și nu au urmat armata română în Moldova era foarte mare, iar situația acestora trebuia reglementată⁴². Miniștrii de Justiție și de Război în guvernul Averescu au motivat „iertarea” militarilor care au comis infracțiuni în timpul războiului prin „înalte considerațiuni de Stat” și prin respectarea datinii strămoșești, când în perioada sărbătorilor de Paște se producea „iertarea celor rătăciți”⁴³.

La scurt timp, în luna mai, același guvern Averescu a luat în calcul și categoria civililor infractori din perioada războiului. Decretul lege nr. 2009 din 4 mai 1920 a amnistiat pe locuitorii civili din Vechiul Regat care au comis infracțiuni aflate în competența de judecată a instanțelor militare, penale sau civile⁴⁴. Decretul este redactat într-un stil foarte

---

⁴¹ *Monitorul Oficial*, nr. 8, 15 aprilie 1920, p. 536. Decretul a fost ratificat de Parlament un an mai târziu, prin legea nr. 3375 din 19 iulie 1921.

⁴² I. G. Duca, *op. cit.*, p. 161-162. Duca precizează că, din rațiuni diferite, atât Regele, cât și Brătianu s-au opus pedepsirii eventualilor vinovați din rândul militarilor; pentru civili, în calcul era luată și dificultatea de a stabili „criteriul precis întru stabilirea vinovaților”. Oricum, gen. Al. Averescu își nota, în decembrie 1917, că pentru familia regală episodul dezertării colonelului Sturdza, pe fondul retragerii în Moldova, a produs panică, fiind luată în calcul și ipoteza abandonării de către Armată (Alexandru Averescu, *Notițe zilnice din Războiu (1916-1918)*, București, 1935, p. 269).

⁴³ *Monitorul Oficial*, nr. 8, 15 aprilie 1920, p. 536, *Raportul* ministrului de Război, generalul Ion Râșcanu.

⁴⁴ *Monitorul Oficial*, nr. 26, 8 mai 1920, p. 1434. În *Expunerea de motive* se menționau gândurile de „dreptate și echitate, de pace și armonie socială” al noului stat

complicat și conține foarte multe excepții și trimiteri la diferite infracțiuni penale din epocă și la decrete emise în perioada războiului. Nu beneficiau de amnistie un număr de 15 infracțiuni, dar și acestea aveau numeroase excepții de la legile în vigoare. Printre delictse se numărau, din perspectiva cazului Stere, crimele de înaltă trădare și contra siguranței statului.

La 7 iunie 1922, guvernul liberal publica un nou decret referitor la amnistie, iertare prilejuită de căsătoria principesei Maria⁴⁵. De data aceasta, erau vizate delictsele de propagandă împotriva statului român. Astfel, erau amnistiate infracțiunile de „propagandă clandestină sau publică de idei împotriva formei de guvernământ și a ordinii sociale și politice, săvârșite prin viu grai, prin întruniri, prin presă, broșuri, manifeste sau orice alte mijloace, afară de cazul când aceste mijloace au fost distribuite în cazărmi”. Era o prevedere care putea fi asimilată acțiunilor lui C. Stere de la ziarul *Lumina*, începând cu luna septembrie 1917 și în cursul anului 1918. Mențiunea expresă din finalul articolului, referitoare la distribuirea în cazărmi a mijloacelor de informare scrisă, ne arată destul de clar că decretul viza în mod direct situația acestuia. Nu întâmplător, așa cum vom vedea, la discuția din iunie 1922, în cadrul Marelui Colegiu al Universității din Iași, profesorul Constantin Popovici a menționat apăsător faptul că broșurile scrise de C. Stere și ziarul *Lumina* au fost distribuite în tranșeele soldaților români. Practic, prin acest decret din 7 iunie 1922 se pecetluia soarta lui Stere, care avea să rămână suspendat definitiv.

Consider, totuși, că este nevoie de o cercetare separată a cazurilor civililor, în care instrumentarea acuzației de „trădare” era foarte greu de administrat de către unitățile de parchet. Cazuistica acestora, în eventualitatea în care s-ar mai păstra în arhive dosarele de judecată, ar configura arhitectura sistemului de drept românesc interbelic în privința infracțiunilor enumerate. Nu e mai puțin adevărat că civilii nu depuseseră jurământ ca în cazul militarilor, iar conflagrația se încheiase și odată cu aceasta și starea excepțională în care funcționau instanțele pe timp de război. Apoi, cum ne indică liderul liberal I. G. Duca, era foarte problematică deschiderea unor dosare de urmărire celor care au rămas în București pe perioada ocupației germane, întrucât unii au spionat în favoarea statului român și era aproape imposibil să fie deconspirați. E la

---

român, precum și dorința de a „îndrepta starea sufletească a mulțimii” care poate fi ușor abătută de „pasiuni și resentimente”.

⁴⁵ *Monitorul Oficial*, nr. 48, 7 iunie 1922, p. 2457-2458. Decretul a fost publicat inițial în 4 iunie, însă fără raportul de motivare, din acest motiv fiind republicat.

fel de interesant de văzut cine făcea denunțul sau denunțurile în cazul de începere a urmăririi într-un dosar privind acuzația de trădare.

În cazurile de suspendări pronunțate în 1919 nu a contat atât respectarea practicii judiciare, cât pronunțarea în primă instanță a soluțiilor convenabile pentru instrumentarea unor acuzații. Finalizarea dosarului de suspendare a profesorului V. Arion însă aduce la lumină improvizațiile care au marcat sistemul juridic românesc la începutul perioadei interbelice din prisma acuzațiilor de trădare și, mai ales, justificările legale ale suspendărilor⁴⁶.

Începând cu anul 1930, V. Arion a contestat în instanțele civile, mai exact la Curtea de Apel București – care asuma rolul unei instanțe de contencios –, faptul că tribunalele militare, care instrumentau cazul său, nu au formulat o decizie la acuzațiile aduse împotriva lui și nici nu au cercetat timp de 11 ani dosarul. În cele din urmă, profesorul Facultății de Drept a chemat în judecată Ministerul Instrucțiunii, acuzându-l de „suspendarea nelegală” și cerând să fie reintegrat la catedră și repus în drepturi⁴⁷. După câteva înfățișări în dosarul deschis, parchetul militar a comunicat Curții de Apel că încă din 1920 dosarul lui V. Arion fusese pierdut. S-a păstrat doar documentul în baza căruia s-a dispus urmărirea penală a inculpatului (copia ordinului de urmărire – n.n.), dar nu și denunțul în baza căruia era urmărit pentru crime contra siguranței statului și facilitarea acțiunilor inamicului.

În consecință, Curtea de Apel a constatat că măsura suspendării profesorului depășise caracterul provizoriu și se transformase într-o adevărată pedeapsă, suspendarea trebuind aplicată doar pe perioada „instrucțiunii și a judecății”. Or, aceste două acțiuni juridice nu au mai avut loc. Mai mult, Curtea a considerat că o parte dintre acuzațiile la adresa lui V. Arion fuseseră amnistiate prin decretul din mai 1920, iar acuzațiile nu au fost verificate „în privința seriozității și legalității”. În fața acestor realități, Ministerul Instrucțiuni avea să renunțe la formularea unui apel la soluțiile Curții. Pe cale de consecință, s-a dispus încetarea suspendării cu 1 februarie 1930, iar profesorul V. Arion a fost reintegrat cu toate drepturile câștigate, ieșind la pensie în calitate de profesor al Facultății de Drept din Iași⁴⁸.

⁴⁶ ANI, fond Universitatea „Al. I. Cuza”, Rectorat, dosar 1356/1931, f. 806-812.

⁴⁷ *Motivarea Curții de Apel București în Ibidem*, f. 808-812.

⁴⁸ După suspendare, V. Arion nu mai figura în lista profesorilor care alegeau rectorul și senatorul Universității din Iași. În schimb, apare în statele de plată, primind o parte din salariu (aproximativ 2/3), fiind suplinit în majoritatea timpului de către Constantin Fedeleș la Catedra de sociologia dreptului. Hotărârea Curții de Apel București

Eșecul reintegrării lui Constantin Stere

Încercările de rechemare la catedră ale lui C. Stere s-au suprapus peste conflictul dintre Facultatea de Drept, condusă de profesorul A. C. Cuza, și Senatul universitar, care a debutat începând cu anul 1921⁴⁹. Din această cauză, eforturile de a-l rechema la catedră pe C. Stere au avut aerul unor dispute între cele două organisme, pornind de la interpretările oarecum în opoziție asupra limitelor autonomiei universitare. Facultatea juridică a folosit situația profesorului de drept constituțional ca un pretext pentru întreținerea disputelor cu Senatul universitar, care, ce-i drept, din măsură de prevedere, adopta soluții fără a consulta în prealabil opiniile emise de A. C. Cuza. În complicatul context care a măcinat Universitatea din Iași în primii ani interbelici, cazul Stere a fost totuși unul marginal. Excluderea lui Corneliu Zelea Codreanu, problema diplomelor false eliberate, violențele studenților naționaliști și atitudinea decanului A. C. Cuza au fost cele care au dominat raporturile dintre Facultatea de Drept și Senatul universitar.

După ce, în aprilie 1921, s-a publicat legea prin care Parlamentul ratifica decretul de amnistiere a infracțiunilor de trădare pentru militari, la 2 iunie același an, pe ordinea de zi a Senatului universitar a fost luată în discuție cererea studenților basarabeni pentru reîncadrarea lui C. Stere. Din păcate, procesul-verbal nu consemnează discuțiile, ci doar rezumă concluziile la care a ajuns forul de conducere. În urma petiției colective a studenților basarabeni, Senatul se însărcinase să ceară Ministerului Instrucțiunii „tranșarea chestiei Stere, deoarece lăsarea ei în suspensie e dăunătoare învățământului”⁵⁰. Trebuie menționat că nici un reprezentant al Facultății de Drept nu era prezent la lucrările Senatului universitar din 2 iunie. O cauză o reprezintă și faptul că, în cadrul ședinței, s-a hotărât exmatricularea studentului C. Z. Codreanu. Un conflict exista deja între

---

s-a luat în octombrie 1931, iar Ministerul a aplicat-o din 29 decembrie 1931. V. Arion urma a fi repus în drepturi începând cu momentul în care a contestat suspendarea. Cu toate acestea, numele lui nu mai apare în statele de plată din 1932. Cel mai probabil, fiind născut în 1860, a fost pensionat imediat pentru limită de vârstă, depășind 70 de ani. Apare ca profesor onorific după 1932, atât în lista profesorilor Universității care votau senatorul așezământului universitar (de altfel, a și votat în 1937), cât și în *Anuarul oficial al așezământului* (ANI, fond Universitatea „Al. I. Cuza”, Rectorat, dosar 1663/1937, f. 4; *Anuarul Universității Mihăilene Iași, 1930-1935*, Iași, 1936, p. 197).

⁴⁹ Pentru o imagine asupra grupurilor de putere din Facultatea de Drept, vezi Cătălin Botoșineanu, „Ordinea juriștilor. Recrutarea profesorilor Facultății de Drept ai Universității din Iași în primii ani interbelici”, în *Anuarul Institutului de Istorie „A. D. Xenopol”*, XLIV, 2012, p. 315-339.

⁵⁰ ANI, fond Universitatea „Al. I. Cuza”, Rectorat, dosar 977/1921, f. 10.

rectoratul Universității și Facultatea de Drept, decanul acesteia din urmă, profesorul A. C. Cuza, fiind unul dintre actorii disensiunilor. În replică, Consiliul facultății, întrunit pe 6 iunie, a trimis Senatului Universitar punctul său de vedere. Este o retorică care prezintă avatarurile unui conflict aflat în plină desfășurare, mai curând decât mecanismul unor proceduri administrative.

Senatul universitar, întrunit două zile mai târziu pentru a discuta adresa Facultății de Drept, era atenționat că nu avea nici o competență în cazul exmatriculării studentului C. Z. Codreanu și nici calitatea de a se pronunța în cazul profesorului C. Stere. Apoi, pentru A. C. Cuza, suspendarea acestuia a fost decisă de către Consiliul facultății în mod legal, având în vedere dosarul de urmărire penală deschis pe numele său. În lipsa unei decizii definitive a instanței de judecată, nu exista un motiv întemeiat pentru rechemarea lui C. Stere la catedră, cu atât mai mult cu cât solicitarea Senatului venea pe fondul „agitației studentești”⁵¹. Mai mult, în răspunsul facultății juridice se solicita ca situațiile profesorilor V. Arion și C. Stere să nu fie discutate separat. De altfel, în opinia lui A. C. Cuza, competența analizării situației celor doi profesori aparținea doar facultății juridice, care se va pronunța doar dacă aceștia urmau să o ceară. Era în joc interpretarea, eronată ce-i drept, pe care decanul facultății o acorda autonomiei universitare, văzută ca „autonomia facultăților”.

În cuprinsul rezoluției finale a Senatului universitar se consemna indignarea profesorului Traian Bratu, care reflecta asupra modului în care aflase Facultatea de Drept intenția Senatului în cazul Stere, în condițiile în care adresa Universității încă nu fusese înaintată Ministerului⁵². Cel mai probabil, această solicitare a studenților basarabeni nu a mai fost trimisă forului superior central. Pus în gardă, A. C. Cuza a încercat să preîntâmpine orice acțiune a Senatului, dorind tranșarea imediată a competențelor. În opinia acestuia, doar facultatea juridică avea dreptul să se pronunțe și doar după formularea prealabilă a unei cereri de reintegrare de către C. Stere. Era o prevedere ilegală știind că, odată judecat și reabilitat, C. Stere urma să își ocupe catedra fără a mai cere acest lucru. O asemenea poziție de forță a lui A. C. Cuza traducea de fapt dorința de a nu lua în calcul o posibilă revenire a lui C. Stere și, mai ales, refuzul de a credita Senatului universitar calitatea de judecător.

În anul următor, în iunie-iulie 1922, s-a consumat cea mai importantă acțiune de reabilitare a lui C. Stere. Tot în contextul amnistierii

---

⁵¹ *Ibidem*, f. 12.

⁵² *Ibidem*, f. 13.

unor delikte de propagandă prin presă, acesta avea să fie invitat să-și reia activitățile la catedră, în urma ședinței Marelui Colegiu⁵³. Momentul ales pentru a se discuta cazul Stere, la nivelul Universității și al Ministerului Instrucțiunii, nu era întâmplător. Atmosfera față de multe din infracțiunile comise în război era una favorabilă. În 1920, guvernul Averescu a început opera de amnistiere, în timp ce noul guvern liberal al lui Ionel Brătianu⁵⁴ a finalizat procesul de iertare a infracțiunilor din război. Mai important, în acest context, era faptul că, în 1919, liberalii fuseseră cei care l-au suspendat pe C. Stere, iar Universitatea din Iași considera legitim să se adreseze, în vederea anulării suspendării, guvernului Ionel Brătianu.

Forțarea unei rezolvări a cazului la începutul mandatului guvernului Ionel Brătianu traducea intenția Universității din Iași ca liberalii să asume deculpabilizarea lui C. Stere. În martie 1919, acesta fusese eliminat în mod „nejustificat” și același guvern Brătianu trebuia să-l reintegreze. Simbolic, C. Stere și susținătorii săi din Universitatea ieșeană doreau o recunoaștere publică a „vinovăției” liberalilor. Însă, retorica în cazul Stere a luat o turnură mult mai complicată, întrucât Ministerul Instrucțiunii, Universitatea ieșeană, și chiar Stere însuși s-au raportat în mod diferit la conceptul de vinovăție/trădare și limitele amnistiei.

Din punct de vedere legal, în România, faptele și discursurile din Primul Război Mondial asupra cărora planau acuzații de trădare erau amnistiate. Deci, în principiu, și orice dosar de urmărire penală deschis celor care au comis infracțiuni amnistiate deja trebuia prescris. În cazul delictelor de presă, excepția o constituia distribuția broșurilor în cazarmile militare, prevedere care îl viza în mod direct pe C. Stere⁵⁵. În noile condiții, prin excepția introdusă, dosarul acestuia căpăta o altă dimensiune. Trebuie menționat că Universitatea din Iași și C. Stere vedeau diferit contextul amnistierii. Așezământul universitar urmărea să folosească în interesul lui C. Stere iertările succesive acordate de statul român, în timp ce acesta nu dorea să fie apărât ca vinovat, fiind mai

⁵³ Ședința și circuitul documentelor întocmite cu ocazia ședinței sunt prezentate eronat de către Zigu Ornea, care citează presa vremii și, astfel, inventează dialoguri între participanți (Zigu Ornea, *op. cit.*, 1991, p. 305-309).

⁵⁴ Guvernul Alexandru Averescu (13 martie 1920 – 13 decembrie 1921); Guvernul Ionel Brătianu (19 ianuarie 1922 – 27 martie 1926).

⁵⁵ Prevederea avea, cred, darul să tergiverseze situația lui C. Stere, întrucât era greu de dovedit, într-o instanță de judecată, că acesta era autorul distribuirii manifestelor, operațiune care se făcea de către propaganda de război germană. Stere fusese directorul ziarului *Lumina*, care a apărut începând cu 1 septembrie 1917, când, menționa greșit acesta, luptele pe frontul din Moldova încetaseră și „războiul era sfârșit” (C. Stere, *op. cit.*, 1918, p. IV).

curând interesat să-i fie recunoscută nevinovăția prin intermediul instanțelor de judecată. Poate că Stere însuși intuia lipsa unui dosar de urmărire penală și premedita o confruntare cu liberalii pe teritoriul instanțelor. De altfel, în solicitarea Universității către Minister nu s-a făcut apel la decretul de amnistie, în condițiile în care nu se cunoșteau infracțiunile din dosarul de urmărire presupus a fi deschis pe numele lui C. Stere.

Această a doua încercare de a pune în dezbatere cazul Stere s-a consumat în ședința Marelui Colegiu Universitar, din 30 iunie 1922. Unii colegi ai acestuia au încercat să determine Ministerul Instrucțiunii să avizeze întoarcerea profesorului la Catedra de drept constituțional. În acest sens, profesorii au votat o moțiune, prin care făceau „un apel colegial și călduros” lui C. Stere să-și reia activitățile la catedră. O parte dintre aceștia îi erau vechi prieteni, alții, membri ai Partidului Țărănesc, se raliau opțiunilor partidului. Majoritatea profesorilor Universității (29 din cei 55 de profesori agregați și titulari) au votat moțiunea înaintată, din câte se pare, atât Ministerului Instrucțiunii, cât și lui C. Stere⁵⁶.

Vechiul contestatar al lui C. Stere, coleg la Facultatea de Drept și, ulterior, în cadrele Partidului Țărănesc, profesorul de drept civil M. B. Cantacuzino a deschis lucrările Colegiului universitar⁵⁷. Evoluția discuțiilor reflectată în procesul-verbal păstrat în arhiva Universității din Iași este greu de urmărit. Se pare că întrunirea urma doar să ia notă și să voteze moțiunea de invitare a lui C. Stere, preambulul fiind constituit de discursul emoțional al lui M. B. Cantacuzino.

Procesul-verbal al ședinței este unul atipic, în sensul în care nu conține un desfășurător al discuțiilor, ci doar fragmente din dezbaterile acelei zile și adaosuri ulterioare. A fost scris în repezeală și, din câte se pare, majoritatea celor care erau pe ordinea de zi la intervenții au produs un text scris, atașat ulterior la procesul-verbal. Probabil, însemnările au fost datorate intervenției în cadrul dezbaterilor a profesorului de la Facultatea de Științe C. Popovici, un opozant categoric al reabilitării lui C. Stere. De asemenea, semnăturile care conțineau aprobarea memoriului pentru reintegrarea acestuia au fost „culese” înainte de lucrările efective, așa cum reiese din protestul de a doua zi al profesorului C. Popovici⁵⁸. Apoi, ședința a fost orchestrată în sensul prezenței exclusive a profesorilor care nu manifestau o ostilitate vizibilă față de C. Stere. Caracterul

---

⁵⁶ Prezenți au fost 26 de profesori, trei semnând ulterior, nefiind la Iași în 30 iunie (ANI, fond Universitatea „Al. I. Cuza”, Rectorat, dosar 1004/1921-1922, f. 101-102).

⁵⁷ *Ibidem*, f. 91 și urm.

⁵⁸ *Ibidem*, f. 95.

premeditat al ședinței Colegiul universitar este dovedit și de textul efectiv al convocării, în care, pe ordinea de zi, nu era trecută discutarea cazului Stere⁵⁹.

Deși nu avea nici o competență în administrarea Universității, Colegiul universitar și nu Senatul a fost cel convocat, tocmai pentru a conferi o mai mare legitimitate hotărârilor luate. Votul aparținea astfel profesorilor Universității și nu doar forului său de conducere. În același timp, prezența lui M. B. Cantacuzino, singurul, de altfel, de la Facultatea de Drept, era un semn al acceptării „greșelii” făcută în 1919. Prin participarea profesorului de drept civil era contabilizată adeziunea unui fost coleg care semnase, în martie 1919, hotărârea de suspendare⁶⁰. Mobilizat de un „sentiment de demnitate și de solidaritate profesională”, acesta amintea de reparația morală care trebuia să i se facă lui C. Stere⁶¹. Profesorul Paul Bujor, coleg cu Stere în Partidul Țărănesc, a încheiat lucrările, el solicitând ca, „fără nici o rezervă”, C. Stere să fie rechemat în rândul universitarilor ieșeni, opțiune care „va face cea mai bună impresie în întreaga țară”⁶².

O opoziție semnificativă, neașteptată și care se pare a perturbat ședința, a venit însă din partea profesorului C. Popovici. Fost combatant în tranșeele de la Mărășești, el s-a declarat „mâhnit constatând că dl Stere, ca fost director de ziar inamic, iscălea articole și trimitea ziarele în baloturi în tranșeele noastre”⁶³. Mai mult, a doua zi, pe 1 iulie 1922, profesorul Popovici a adresat un protest oficial împotriva moțiunii prezentate în ședința Marelui Colegiu, considerându-l pe acesta trădător, comparându-l cu colonelul Sturdza, cerând aceeași pedeapsă ca în cazul

---

⁵⁹ În convocare nu se menționa nimic referitor la cazul Stere, Colegiul universitar fiind convocat pentru a se discuta „chestiuni privitoare la organizarea Universității și la situația unor profesori” (*Ibidem*, f. 103). Membrii Senatului au fost convocați la ședință în vederea rezolvării unor chestiuni „administrative și școlare rămase nerezolvate” (*Ibidem*, f. 108).

⁶⁰ Merită amintit faptul că M. B. Cantacuzino își modificase atitudinea față de cazul Stere, întrucât în acele momente tatona înscrierea în filiala locală a țărăniștilor, lucru care s-a întâmplat în toamna aceluia an.

⁶¹ ANI, fond Universitatea „Al. I. Cuza”, Rectorat, dosar 1004/1921-1922, f. 99-100. Cuvântarea lui M. B. Cantacuzino a sensibilizat profesorii prezenți, în opinia sa, calitățile morale ale luptătorului pentru dreptatea Basarabiei anulând episodul războiului: „Cel care greșește luptând și suferind e mai interesant decât cel care greșește pentru că nu luptă”. Apoi, G. Ibrăileanu a explicat contextul distribuirii de germani a ziarului *Lumina* în tranșeele românești, prin faptul că acest lucru s-a petrecut doar după încetarea ostilităților, deci în faza de armistițiu.

⁶² *Ibidem*, f. 96.

⁶³ *Ibidem*.

ofițerului care și „el trecuse la germani pentru a apăra țara de ruși”⁶⁴. Apoi, continua el, moțiunea a fost semnată în ședința Colegiului sub influența „unui discurs sentimental”, iar ceea ce nu era permis unui militar nu trebuia acceptat unui civil.

Acest tip de discurs în chestiunea „culpei morale” a lui C. Stere a constituit de fapt și miza tuturor atacurilor împotriva sa. Pentru a-i scoate în evidență absența de la mobilizarea generală (cu toate că unul dintre fiii săi fusese înrolat în armata română), argumentele de acest tip erau vehiculate în general de către foștii mobilizați⁶⁵. Echilibrând perspectiva, trebuie menționate și cazurile altor profesori ai Universității din Iași (Traian Bratu, Petre Andrei) care au luptat pe front și care, la întoarcere, nu și-au idealizat patriotismul prin demascarea „trădătorului” C. Stere. În principiu, poziția semnatarilor memoriului din cadrul Marelui Colegiu universitar viza contracararea acuzației de „trădare” și minimalizarea episodului distribuirii ziarului *Lumina* în tranșeele soldaților români.

În apărarea lui C. Stere a intervenit prietenul său, criticul literar Garabet Ibrăileanu, care a amintit faptul că „nici un articol al d-lui Stere nu a adus vreodată o jignire armatei române, ci doar făcea critici științifice”. Încercând apoi să echilibreze argumentele „pedagogico-patriotice” ale lui C. Popovici, Ibrăileanu a expus modelul național al lui C. Stere, în opinia sa unul de probitate morală: „Stere nu a umblat niciodată după paradă și fasturi, și-l cred singurul care nu a primit nici un ban pentru apărarea nevoilor Basarabiei”⁶⁶. Profesorul de la Facultatea de Medicină, Alexandru Slătineanu, viitorul rector al Universității, s-a raliat și el lui G. Ibrăileanu. Adăuga că, deși era francofil, era „cu totul de acord cu revenirea domnului Stere la catedră”. Momentul emoțional creat de profesorul C. Popovici a fost astfel anihilat, moțiunea în cazul Stere fiind votată favorabil⁶⁷.

La invitația Universității din Iași de a-și relua activitățile profesionale, care forța astfel articolul dedicat acestuia din decretul de amnistie, C. Stere a răspuns la 25 iulie, de la București. Motivările invocate în cele două

---

⁶⁴ *Ibidem*, f. 59-60.

⁶⁵ Ibrăileanu compara situația generalilor care erau mobilizați să denunțe „trădarea” lui Stere, dar care nu puteau oferi nici un răspuns atunci când erau întrebați dacă tot la „acte eroice” se încadra și uciderea țărănilor de către regimentele de soldați conduse de ei în timpul anului 1907. Era un tip de retorică în care ambele părți aveau propria dreptate, argumentele fiind deopotrivă legitime. În schimb, câștigătorii războiului asumau ascendenta victoriei soluției antantofile.

⁶⁶ ANI, fond Universitatea „Al. I. Cuza”, Rectorat, dosar 1004/1921-1922, f. 96.

⁶⁷ *Ibidem*, f. 101.

pagini ale răspunsului se constituie în explicația absenței sale academice din perioada interbelică. C. Stere comunica refuzul său de a veni la Iași și disponibilitatea de a „răspunde la chemarea Universității” doar după finalizarea dosarului său deschis în instanță⁶⁸. Acuzația de „trădător” trebuia anulată de către cei care au emis-o. El rămânea, așadar, în „rezervă”, așteptând rezultatul demersului Colegiului Universitar⁶⁹. Or, hotărârea de a refuza revenirea la catedră, până la finalizarea dosarului său de urmărire, arată că acesta dorea să evidențieze resorturile politice ale cazului. De asemenea, ascunde și dorința lui C. Stere de a provoca o nouă discuție în jurul său, cererea Colegiului universitar ieșean urmând a primi un răspuns de la Ministerul liberal al Instrucțiunii. Jurist fiind, C. Stere înțelegea că faptele sale din perioada conflagrației nu puteau fi încadrate în decretul de amnistie a delictelor de presă, atâta timp cât era introdusă excepția menționată. În fond, Stere intenționa să aștepte ca instanțele de judecată să demonstreze „eroarea” suspendării sale, precum și faptul că guvernul liberal, în mod premeditat, forța rămânerea sa în afara spațiului universitar⁷⁰.

Argumentele sale, invocate în scrisoarea de răspuns, arată noua calitate asumată de C. Stere, de reprezentant al *poporului basarabean* (sintagma îi aparține): „[...] am jertfit pentru ideea de unire a Basarabiei mai mult decât se poate cere unui om”. Era suspendat sub pretextul unei „acțiuni judiciare” care „nici nu se desăvârșește, nici nu se încheie”, iar votul acordat în două rânduri de către alegătorii din Basarabia ar fi trebuit să lămurească cazul său⁷¹. Prin această ultimă idee, un sofism la rigoare, C. Stere identifică „judecătorul” faptelor sale. Numai că, în retorica sa, universitarul ieșean ignora interesat faptul că postura de profesor era

---

⁶⁸ *Ibidem*, f. 109-110.

⁶⁹ C. Stere motiva faptul că nu putea iniția în nume personal acțiunea de reabilitare, întrucât va putea fi interpretată în defavoarea sa și, mai ales, ar fi fost „incompatibilă cu demnitatea de vechi profesor al Universității din capitala Moldovei, ca și cu demnitatea de fost președinte al Sfatului Țării din Basarabia, onorat de către M. S. Regele cu o înaltă distincțiune pentru partea luată la Actul Unirii” (*Ibidem*, dosar 1004/1921-1922, f. 109-110).

⁷⁰ În presa de stânga ieșeană, favorabilă lui C. Stere, în contextul rechemării sale, era salutată decizia Universității și reluată tema dosarului său de urmărire penală care era plimbat „la multe instituții, a făcut picioare, a călătorit de la o autoritate superioară la alta și, se zice, s-a oprit la reședința regală”. De asemenea, era menționat, ca probă a nevinovăției lui C. Stere, și faptul că omul politic nu dorea anularea dosarului său de urmărire prin amnistie, ci prin desfășurarea anchetei (C. Sorin, „Marele colegiu și d. Const. Stere. Revenirea sa la catedră”, în *Opinia*, 21 iulie 1922, XVIII, p. 1).

⁷¹ ANI, fond Universitatea „Al. I. Cuza”, Rectorat, dosar 1004/1921-1922, f. 110.

validată de către Ministerul Instrucțiunii, votul popular conferind doar calitatea de parlamentar.

În cele din urmă, trimisă la Minister, cererea profesorilor Universității din Iași a trezit indignarea ministrului liberal Constantin Angelescu. La 5 august 1922, acesta îi scria rectorului Traian Bratu că nu poate lua act de „rugămintea” adresată pentru că s-ar încălca legea, suspendarea profesorului de drept constituțional fiind legală⁷². Nerecunoscând ca oficială cererea adresată de Marele Colegiu, tratând-o drept o simplă rugămintă, ministrul liberal paraliza în acest mod strategia Universității din Iași. Apoi, pentru a-i impune rectorului T. Bratu și „clubului țărănist” de la Iași adevăratele raporturi ierarhice, ministrul atrăgea atenția că acea încercare „nu poate fi decât neavenită”, C. Stere rămânând suspendat până când Comisia de judecată se va pronunța asupra sa⁷³. Finalul adresei era tratat într-o notă personală. Ministrul C. Angelescu amintea că doar „deferenta” pe care o purta Marelui Colegiu îl împiedicau să releve adevăratele rațiuni ale atributelor „nelegală și nedreaptă” cu care forul ieșean calificase suspendarea lui C. Stere⁷⁴. Atitudinea ministrului liberal nu era doar o punere la punct și o demonstrare a „necunoașterii” cazului Stere de către rector, ci arată de fapt starea raporturilor tensionate dintre liberali și țărăniști în acel caz.

Concluzia epistolelor este aceea că nici unul dintre actorii implicați nu își asuma rolul determinant în rezolvarea cazului. Stere nu dorea să ceară Ministerului, în nume personal, lămurirea dosarului său. La rândul său, Colegiul universitar nu cunoștea natura infracțiunilor administrate de parchet împotriva profesorului suspendat și nu îl putea apăra din perspectiva faptelor amnistiate, în timp ce Ministerul Instrucțiunii s-a limitat la soluția delegării competențelor. În acest ultim caz, curioasă este mențiunea făcută de ministrul Angelescu referitoare la așteptarea verdictului Comisiei de judecată, aflată în subordinea sa, din moment ce, în realitate, instanțele de judecată erau cele chemate să se pronunțe.

În presa liberală, găsim un rezumat foarte interesant al cazului Stere. Unul dintre liderii politici ieșeni, Victor Iamandi, a descris fără ocolișuri episodul rechemării la catedră a lui C. Stere. Omul politic liberal a mutat cazul Stere în registrul moralității publice și a justificat atitudinea autorităților prin menajarea susceptibilităților foștilor combatanți dar și

---

⁷² *Ibidem*, f. 111.

⁷³ Asupra rolului lui Stere în Partidul Țărănist, vezi Ion Agrigoroaiei, „Constantin Stere și țărăniștii”, în *Constantin Stere. 140 de ani de la naștere*, Chișinău, Tipografia de Științe a Republicii Moldova, 2005.

⁷⁴ ANI, fond Universitatea „Al. I. Cuza”, Rectorat, dosar 1004/1921-1922, f. 111.

pentru a nu intriga masa studenților: „[...] în jurul său s-a creat o atmosferă defavorabilă [...] care n-a fost risipită”⁷⁵. Era propusă o modalitate de lectură a cazului specific învingătorilor, care minimaliza atribuțiile instanțelor de judecată.

Articolul e important pentru că V. Iamandi spune ceea ce Ministerul Instrucțiunii a lăsat doar să se întrevadă în răspunsul trimis Universității din Iași. Politicianul ieșean îi găsește lui C. Stere multe calități universitare. În schimb, episodul suspendării este tratat izolat, pentru a minimaliza absența derulării unei acțiuni în justiție care să lămurească dosarul. Alte fapte erau determinante în opinia jurnalistului, și anume considerații de ordin național și moral care urmau să stea la baza amânării soluției revenirii la catedră a politicianului țărănist. Îi recunoștea acestuia calitățile de profesor meritoriu și, fapt inedit în contextul cazului Stere, a menționat amnistierea faptelor săvârșite de acesta. Deci, în mod normal, omul politic țărănist urma să reintre „în plenitudinea drepturilor sale”. Mai mult, V. Iamandi se îndoia de posibilitatea ca Stere să poată fi acuzat de trădare. Ca „bun basarabean”, C. Stere era îndreptățit să nu susțină alianța cu Antanta, însă „ca cetățean român, ca om de stat în vechiul regat” nu trebuia să rămână în teritoriul ocupat și nici să colaboreze cu nemții. Îi era imputată editarea gazetei în care defăimase statul român (ziarul *Lumina* – n.n.). De la acesta se aștepta să asume o anumită rezervă.

V. Iamandi a identificat și slăbiciunea în argumentele propuse de C. Stere pentru justificarea episodului din război. Acesta și-a apărât convingerile, în mod justificat, ca basarabean, însă nu putea să motiveze acțiunile potrivnice României, desfășurate prin ziarul *Lumina*. În opinia liderului liberal, atitudinea din război va constitui „singurul fapt care rămâne în fața istoriei”⁷⁶. Prin verdictul trasat de omul politic liberal, decizia Ministerului de a menține suspendarea își găsea reala motivare exprimată în presa ieșeană. Conform discursului oficial, prin atitudinea nepatriotică dovedită, C. Stere nu mai întrunea în mod legitim calitățile morale de a îndruma în spirit național pe studenți.

În vara anului 1922, s-a înregistrat ultima încercare semnificativă de a anula suspendarea lui C. Stere. A rămas suspendat până la finalul carierei universitare, ieșind la pensie pentru limită de vârstă, la 1 februarie 1936⁷⁷.

⁷⁵ Victor Iamandi, „Rechemarea d-lui Stere”, în *Mișcarea*, XVII, 6 iulie 1922, p. 1.

⁷⁶ *Ibidem*. Pentru a demonstra caracterul premeditat al inițiativei Universității din Iași, V. Iamandi aducea în discuție și cazul lui V. Arion, suspendat, credea acesta, pentru motive mai puțin grave decât C. Stere și care nu fusese introdus în discuția Marelui Colegiu.

⁷⁷ ANI, fond Universitatea „Al. I. Cuza”, Facultatea de Drept, dosar 230/1935, f. 24.

În luna ianuarie 1936, își primea ultima remunerație de la Universitatea din Iași. În toți anii suspendării, a fost plătit cu 60% din salariu, restul fiind încasat de suplinitorul catedrei, care a fost, în majoritatea timpului, profesorul de drept internațional Nicolae Dașcovici⁷⁸.

Concluzii

Atitudinea avută de universitarii ieșeni în perioada războiului, care în mod inevitabil a condus la împărțirea acestora în eroi mobilizați și în „trădători”, s-a transformat, imediat după terminarea conflictului, în prima mare temă cu care profesorii ieșeni au ocupat spațiul dezbaterii publice la Universitatea din Iași. Susținerea alianței cu puterile Antantei i-a transformat pe unii dintre aceștia în purtătorii stindardului răzbunării împotriva „germanofililor”. Dorința de „curățire” a spațiului universitar de elementele care au „trădat”, militând pentru alianța cu Germania, le-a fost satisfăcută prin suspendările profesorilor C. Stere și V. Arion de la Facultatea de Drept.

Singularitatea lui Stere care devine „trădătorul principal” în luptele politice interbelice se datorează și faptului că simultan, în martie 1918 mai ales, Stere a jucat rolul de erou și trădător⁷⁹. Decorat de statul român pentru activitatea sa în slujba unirii Basarabiei, dar în același timp considerat trădător de către antantofili, Stere nu și-a asumat în viața publică, după 1919, un anumit gen de rezervă. Acesta va deveni un caz singular al Universității din Iași, profesorul de drept constituțional fiind suspendat până în momentul pensionării. În jurul revenirii sale la catedră au avut loc mari dispute, care au condus la polarizarea aproape combativă a corpului profesoral.

Mizele au depășit simpla convenție a pedepsirii profesorilor „trădători”, în joc fiind conturarea unor antecedente de la care să fie negociată o nouă ierarhie în cadrul Facultății de Drept și a Universității din Iași. Ethosul universitar interbelic a debutat sub auspiciile acestor

⁷⁸ *Ibidem*, dosar 232/1936, f. 1.

⁷⁹ Deși Iorga este printre puținii care, deși nu crede ipoteza, pomenește faptul că amicii lui Stere vorbeau de o misiune oficială a acestuia odată cu rămânerea la București, în 1916, trebuie studiată posibilitatea, destul de plauzibilă pentru un om de stat de anvergura lui Ionel Brătianu, ca liderul liberal să fi pregătit și o soluție de rezervă în relația cu Germania (N. Iorga, *op. cit.*, p. 237). Zigu Ornea ia în calcul ipoteza lui Pantelimon Halippa legată de însărcinarea dată de Brătianu, fruntașul basarabean având totuși retrospectiv, în 1937, după moartea lui Stere, această supoziție (Zigu Ornea, *op. cit.*, 1991, p. 148-149). Victor Durnea pune la îndoială argumentele presupusei misiuni (Victor Durnea, *op. cit.*, p. 413-414).

dezacorduri între opțiunea antantistă, învingătoare, și cea pentru Puterile Centrale, una falimentară în final pentru statul român. Din punctul de vedere al aplicării legislației penale românești, s-au făcut multe concesii atunci când s-au deschis dosare de urmărire pentru „trădătorii” identificați în rândul corpului profesoral. De altfel, folosirea „culpei morale” drept justificare a suspendărilor anticipa folosirea justiției ca un mijloc eficace de a prelungi o perioadă mai lungă de timp epurărilor dictate în sistemul de învățământ.

În opinia publică și în presa ieșeană, desolidarizarea de C. Stere nu a fost doar un act de frondă față de o politică antinațională și falimentară, ci cuprindea, în fundal, o retorică în sens fondator, bazată pe elogiile aduse liberalilor. În aceste condiții, în primii ani interbelici, acțiunile publice ale universitarilor ieșeni au căpătat o fizionomie aparte, care au conținut de cele mai multe ori o miză politică. Invocând „înalte considerente morale”, statul român a dat curs dorințelor firești ale opiniei publice de a suspenda din instituțiile publice pe cei asupra cărora planau acuzațiile de trădare. Legiuitorul a fost pus în situația să reevalueze valabilitatea unor simple decizii administrative ale așezămintelor universitare, cazurile de „trădare” fiind în final deferite justiției, pentru a legitima hotărârile de suspendare.

Linia adoptată de Ministerul Instrucțiunii, care își deroga competențele și amâna deciziile de reîncadrare a lui C. Stere, era una legitimă, în condițiile în care aștepta finalizarea dosarului deschis de parchetele civile. În contrapondere, susținătorii lui C. Stere au cerut redeschiderea dosarului academic al acestuia în prelungirea decretelor de amnistiere ale infracțiunilor comise în perioada războiului. La o primă lectură, surprinde oarecum faptul că în solicitările adresate de Universitatea din Iași nu erau invocate aceste decrete. Însă, din motivația folosită de așezământul academic și din succesiunea revenirilor asupra cazului Stere în agenda Universității, se observă o lectură atentă a faptelor amnistiate și o inventariere a posibilelor „infracțiuni” instrumentate în dosarul de urmărire. Necunoscând acuzația oficială, susținătorii lui C. Stere nu puteau să-i încadreze faptele între cele amnistiate de statul român. Astfel că acuzațiile de „trădare” și „atitudine antinațională” au rămas sinonime cu atitudinea lui C. Stere din război și l-au condamnat definitiv la excluderea din Universitatea ieșeană. Era o „condamnare” dictată mai mult de asentimentul opiniei publice și nu decisă în urma unui proces juridic. Aceasta deși, așa cum s-a întâmplat în cazul V. Arion, suspendarea trebuia să fie una temporară, care să nu fie transformată într-o pedeapsă efectivă.

Odată cu suspendarea sa, C. Stere avea să considere încheiat capitolul legat de Facultatea de Drept din Iași. În schimb, conștient de înfrângere, a solicitat judecata altei instanțe, cea a electoratului basarabean, care urma să-l trimită în mai multe rânduri în Parlamentul României. Retorica privind denunțarea „regimului pumnului de fier”, după cum numea, în mod forțat și cu tentă de propagandă anti-liberală, administrația română din primii ani ai unirii Basarabiei, devenise marea sa provocare⁸⁰. Această poziționare, în opinia sa, a avut ca urmare permanentizarea „cazului Stere”: „[...] dacă nu răspundeam la chemarea Basarabiei, nu se mai ridica nici un glas de acuzator public”⁸¹. Nici măcar doleanțele studenților basarabeni nu l-au înduplecat să revină la Universitatea din Iași sau să solicite finalizarea dosarului său universitar. Credința că procedase legitim în perioada războiului și că vinovățiile la adresa sa au fost premeditate l-au făcut pe C. Stere să nu forțeze redeschiderea dosarului odată cu venirea la putere a PNT, începând cu anul 1928.

Cazul îndepărtării lui C. Stere de la Universitatea din Iași a constituit mai mult decât o simplă chestiune a învățământului superior românesc. Întregul arsenal de insulte și de calomnii care a însoțit acel moment nu a fost contabilizat retrospectiv de către politicianul țărănist în „lămuririle” sale⁸². Este semnificativ faptul că Stere nu a menționat, în rechizitoriul pe care l-a întocmit propriului „dosar”, momentul suspendării de la Universitatea ieșeană. Probabil, în contextul „deceniului infernal”, acesta și-a minimalizat condiția universitară, acolo unde înțelesese că reintegrarea îi era interzisă. În schimb, a ales să investească în postura care îi oferea șansa reabilitării, cea de „adevărat reprezentant al poporului basarabean, care mi-a dat mandatul de a vorbi în numele său nu din hatârul stăpânirii, ci printr-un adevărat plebiscit împotriva urgiei guvernamentale”⁸³.

Poate, în același timp, chestiuni de ordin personal au făcut ca Iașul și poziția sa la Universitate să nu îi mai apară drept „familiare”, în condițiile în care soția, de care tocmai divorțase, și familia sa încă se aflau în capitala Moldovei. Nu e mai puțin adevărat că, având în vedere trecutul de fost liberal, „moralul Stere” să fi înțeles amânările și evitățile oficiale în cazul suspendării sale drept o modalitate mai puțin brutală de a-l exclude din Universitatea ieșeană. Profesor ilustru de drept constituțional,

---

⁸⁰ Constantin Stere, *Documentări și lămuriri politice. Preludii: Partidul Național Țărănesc și „Cazul Stere”*, București, Atelierul „Adevărul”, 1930.

⁸¹ *Ibidem*, p. 49.

⁸² *Ibidem*.

⁸³ *Ibidem*, p. 43.

C. Stere realizase, mai ales după amnistierea unor infracțiuni săvârșite de civili și militari în perioada războiului, că invocarea dosarului de urmărire deschis la instanțele superioare însemna de fapt excluderea și nu doar suspendarea temporară a sa din Universitatea ieșeană.

**“Traitors vs. Patriots” at the End of the Great War.
The Exclusion of Constantin Stere from Iași University
(Summary)**

Keywords: *Constantin Stere, Iași University, First World War, exclusion, betrayal*

The war did not only modify the boundaries between the belligerent states, but also the relationships between people, irreversibly altering their destinies. In the case of Romania, during the inter-war period, the political leaders who supported the Central Powers had to deal with marginalization. The latter were, almost without exception, demonized. The work of “moral regeneration” that accompanied the birth of Great Romania was thus doubled by the “purging” of the “traitors”. As early as during the war, the accusation of betrayal had already become a tradition. The “Antantophiles”, in 1917, and then the “Germanophiles”, in March-October 1918, successively identified their political adversaries by the name “traitor”. In this way, in the institutions of the Romanian state, the inter-war period started under the auspices of searching for “Germanophiles” and establishing war crimes.

During this turbulent beginning, the main “traitor” became the University of Iași professor and National Peasant’s Party member Constantin Stere. The case of his removal from Iași University was more than an issue pertaining to Romanian higher education. The debate around his isolation involved great energy and resources, leading to his being called “the Romanian Dreyfus case”, as Mihail Ralea aptly called it at the time.

Stere received his university degree in Iași where, after graduation, he held the position of professor of constitutional and administrative law of the Faculty of Law starting with 1901; he was also rector of the University in 1913-1916. He was one of the founders of the *Viața Românească* magazine in Iași, one of the ideologists of the “Poporanist” movement, an important member of the liberals and one of the most important peasant party leaders after the war. He was president of the State Council in Bessarabia and one of the important figures in the Union of Bessarabia with Romania on 27th March 1918. Important legal counsellor and politician, Stere was, from the beginning of the war, a public militant for the cause of Romania as an ally of the Central Powers.

The particulars of the Stere case reveal not so much as a judiciary practice, but rather a judiciary line imprinted by the Romanian state on the files of “the

former Germanophiles”. When the war ended, in January 1919, the decree through which universities and secondary schools were to suspend from the educational system all those who “had an antinational attitude, inappropriate for the nature and duties of their position”. The decree from January 1919 did not state a time limit for the duration of the suspension. The matter was deftly transferred to the juridical system. The university professors, in whose names criminal investigations had been opened, were going to remain suspended *sine die* so as to be later acquitted by the public prosecutor’s office.

16 secondary school teachers and three university professors (two from Iași University and the German lecturer from the University of Bucharest) were suspended from teaching. The “traitors” suspensions were dictated by civil institutions, namely the Universities of Iași and Bucharest, which relied on accusations of treason and the criminal prosecution suits opened in their name by military or civilian courts to support their decision. As a consequence, as the sentence of the judicial system was pending, public accusations borrowed the language of the official position on the betrayal of national interests.

In 1920-1922, the Romanian state amnestied most war crimes committed by soldiers or civilians who stayed in the territory occupied by the German army. Collaboration with the enemy was among these war crimes. An exception to these decrees directly concerned Stere, who had been, starting with 1917, the director of the Bucharest newspaper *Lumina*. The newspaper had been dropped by the German aviation into Romanian territory, too, and the exception from the amnesty of crimes mentioned the instance of newspaper and brochure distribution. Curiously, Stere’s prosecution file was unknown and, most importantly, no judiciary investigations pertaining to criminal suits were started against the professor. For this reason, they could not include his crimes among the stipulations of the amnesty decrees. Due to this, the 1921-1922 attempts to bring Stere back to his position as professor of Administrative Law at the University of Iași failed. The ministry retorted that Stere’s suspension was directly connected to his criminal prosecution investigation, which was not yet finalized. It is for this reason, in our opinion, that Stere was definitively excluded from the University of Iași at the beginning of 1919, although the official term used was “suspension”. He remained suspended until the end of his university career, retiring due to his age on 1st February 1936.

It is also true that Stere himself did not want or show any signs of resorting to the clemency of the liberals. He imperatively asked to defend his innocence on trial, but the inquiry, in his case, was never begun. In fact, in 1928-1931, when the National Peasants’ Party he was a noteworthy member of, was governing the country, Stere did not return to his university case. He probably understood the official postponements and avoidances from the first years after the war as a less brutal way of being excluded from Iași University. He always thought his conduct during the war was legitimate and the orchestrated guilt was premeditated by the liberal to satisfy the winners’ desire for retaliation.

Nil nisi bonum: moartea lui Constantin Stere și publicistica necrologică în presa anilor treizeci

Florea Ioncioaia

Cuvinte cheie: *anii treizeci, necrologul de presă, celebrare postumă, stigmat, intelectuali*

Introducere

În ediția sa de sâmbătă, 27 iunie 1936, cotidianul de seară *Gazeta* publica în spațiul destinat informațiilor de ultimă oră o scurtă știre al cărei titraj se autoexplicita: „Dl. Cons. Stere, grav bolnav/Starea d-sale inspiră îngrijorări”¹. Aceasta era prima referire la figura lui C. Stere, în cei doi ani de apariție ai publicației. Termenii în care este redactat textul, de evidentă simpatie, sugerează că nu este vorba de o simplă știre, considerată în general a fi gradul zero al scriiturii jurnalistice, în sensul că implică în mod necesar o formă clară de obiectivare și impersonalitate. Apărută duminică, 28 iunie 1936, și plasată de această dată pe prima pagină, notița de a doua zi, prin care *Gazeta* anunța încetarea din viață a lui Constantin Stere, afișa o simpatie încă și mai clară față de cel dispărut. De altfel, în zilele următoare, *Gazeta* va găzdui o suită de articole cu privire la dispariția lui Stere, în care tonul este invariabil admirativ.

Câteva articole de presă care să marcheze dispariția unei figuri publice, fie și controversate, de talia lui Stere, nu par a reprezenta un fapt ieșit din comun. Totuși, amploarea și conținutul pe care le dă *Gazeta* acestui gest sunt surprinzătoare, mai cu seamă dacă ne gândim că pare a fi prima și singura dată când figura fostului profesor de la Universitatea din Iași este evocată în această publicație, în cei trei ani de apariție. În plus, Constantin Stere nu pare să fi fost un apropiat al redacției și nu mai ocupa deja de mai bine de un deceniu o poziție publică de oarecare

---

¹ *Gazeta*, sâmbătă, anul III, nr. 686, 27 iunie 1936, p. 6. în spațiul destinat informațiilor de ultimă oră.

importanță. Dimpotrivă, de ani buni fusese mai curând un marginal, dacă nu chiar un condamnat la rușinea publică, la limita morții civile, ca urmare a acuzelor de colaboraționism cu germanii în timpul războiului, acuze întreținute de publicații și cercuri politice destul de influente².

Dispariția unei figuri publice este un eveniment în sine și, deci, inevitabil, un fapt de presă. Știm, de asemenea, că momentul ca atare nu poate fi privit niciodată ca fiind unul pur privat. Emoția disruptivă a evenimentului morții este împlânzită prin rituri și practici uneori foarte complicate și extinse, care implică nu doar o mizanscenă cu caracter mai mult sau mai puțin privat, ci și o formă de expunere socială, respectiv, o ieșire din cadrul privat al doliului. Acest aspect este cu deosebire important de observat în cazul acelor categorii care trăiesc din notorietatea, prestigiul și influența lor socială, fie că vorbim de intelectuali sau militanți politici, fie că vorbim de figuri publice care provin din sfera divertismentului. Pentru aceștia, îndeosebi, evenimentul morții poate reprezenta un test al influenței sociale. De altfel, felul în care este pus în scenă evenimentul dispariției pământești a unei persoane exprimă o formă de clasificare socială, pe care, în aparență, ar părea că o așază între paranteze³.

Sub acest aspect se poate observa că mizanscena, uneori foarte elaborată, care însoțește momentul trecerii pe cealaltă lume a unei persoane, resemnifică uneori biografiile celor dispăruți, le conferă o aureolă, le fixează în conștiința colectivă, generează chiar, s-ar putea

---

² Se știe că, imediat după război, Stere fusese atacat violent atât de către liberali, cât și de către conservatori, prin ziarele și liderii lor, în ciuda rolului său major în atragerea cercurilor conducătoare ale Basarabiei de partea României și unirea acestei provincii cu România. Va fi de altfel suspendat, începând din martie 1919, din poziția de profesor al Universității din Iași, rămânând suspendat aproape 17 ani, până la pensionare, în februarie 1936. Atacurile de presă vor continua și în anii treizeci, deși mai curând prin asocieri cu foștii săi camarazi de la *Lumina*, ziarul său din perioada războiului, deveniți între timp personaje importante în trustul care edita ziarele *Adevărul* și *Dimineața*; cf. Ovidiu Buruiană, *Liberalii. Structuri și sociabilități politice liberale în România interbelică*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2013, p. 407 sq., *infra*, notele 81 și 82; Zigu Ornea, *Viața lui C. Stere*, București, Editura Compania, 2006, p. 495 sqq.; Cătălin Botoșineanu, „Trădători vs. patrioți la finalul Marelui Război. Excluderea lui Constantin Stere de la Universitatea din Iași”, mss., p. 8 sq., și *passim*.

³ În ciuda a ceea ce susține în mod obișnuit, observa Alden Whitman, jurnalistul specializat ca autor de articole cu caracter necrologic de la *The New York Times* din anii șaiszeci-șaptezeci și cel care a refondat practic acest gen publicistic, moartea nu este marele nivelator social: „it obviously levels some a great deal more than others”; Nancy Lutkehaus, *Margaret Mead: The Making of an American Icon*, Princeton, Princeton UP, 2008, p. 238.

spune, o nouă viață. În general, aceasta depășește cadrul unei simple celebrări compasionale: ne vorbește ceva nu doar despre persoana în cauză, despre puterea sa socială, rețelele și afinitățile sale, dar și despre imaginarul moral al epocii și mai cu seamă despre arsenalul discursiv prin care moartea este transformată în eveniment. Obligația compasională, retorica afectată, dramatizarea intensă, atât de frecvente în asemenea momente, nu sunt neapărat gesturi sau acte discursive strict convenționale. În acest sens, în retorica funerară se pot distinge atât notele unei prime evaluări dincolo de mormânt, cât și o componentă subtil normativă, respectiv, intenția de a prescrie posterității cadrele principale în interiorul cărora figura dispărutului ar trebui receptată.

Mult timp un simplu suport pentru punerea în scenă a discursului necrologic, presa a devenit, probabil, principalul instrument și uneori agent al acestuia, îndeosebi, în cazul figurilor publice. Este drept că, în multe cazuri, discursul mediatic poate transforma evenimentul, prin supraexpunere, dar uneori chiar printr-o formă sau alta de ignorare, în subiect public. Fapt este că, odată cu expansiunea presei, moartea nu mai este un simplu eveniment cvasi-privat, pentru care datoria doliului să implice mai ales reținere și concordie. Nu de multe ori asistăm la diverse forme de instrumentalizare a morții, fie pentru uz pur mediatic (ca o formă de divertisment!), fie pentru uz partizan, ca parte a unui demers de recuperare/anexare și auto-victimizare. De altfel, fracturile ideologice sau de altă natură au marcat adesea maniera în care s-a pus în scenă discursul necrologic: de la un pretext pentru o înfruntare fără limite la excesele celebrative. Sunt acestea obligatorii, de neevitat? Care sunt atunci elementele care structurează acest tip de discurs? Ce rol joacă finalmente necrologul de presă în evaluarea unei figuri publice și în configurarea posterității sale? Reprezintă cazul lui Stere un exemplu de acest fel? Nu trebuie uitat, în situația sa, că posteritatea părea unora singura instanță care îi poate salva onoarea și reabilita figura acestui damnat absolut⁴.

Având ca punct de plecare „dosarul” necrologic din cotidianul *Gazeta*, studiul de față și-a propus mai întâi să reconstituie maniera în

⁴ „Nu-i deloc exagerat când spunem că n-a fost în țara românească un alt om politic mai calomniat, ocărat și prigonit ca profesorul C. Stere”, observa unul dintre primii săi biografi, Sterie Diamandi (*Galeria oamenilor politici*, București, Editura Cugetarea, 1934/Editura Eurosong & Book, 1998, p. 165). O temă devenită clișeu, cum vom vedea în necroloagele de la moartea sa și reluată de Z. Ornea, mai recent: „Stere a fost de la naștere un damnat iremediabil, iar viața lui s-a desfășurat ca un continuu lanț de nefericiri, mai toate spectaculoase. Care, datorită lui, sau, mai ales, altora, au devenit publice, împinse de adversari mereu la rampă și comentate insidios”. Z. Ornea, *Viața lui C. Stere*, p. 20.

care dispariția unei figuri publice și universitare de amplitudinea lui Constantin Stere a făcut obiectul unui discurs de presă, respectiv, cum se configurează și care sunt elementele care structurează necrologul în presa românească a anilor treizeci. Mai cu seamă este vorba de a vedea care este relația dintre celebrare și evaluare, respectiv, între situate și asasinatul în efigie. În al doilea rând, utilizând analiza comparativă a celor două retorici necrologice concurente care domină anii treizeci ai secolului trecut, studiul încearcă să distingă felul în care poziția de universitar este proiectată în spațiul public și implicit de a deschide o discuție cu privire la valoarea de sursă istorică a demersului necrologic în cercetarea trecutului universitar. În demersul de față interesează așadar nu atât un răspuns la întrebarea dacă există o retorică a necrologului de presă sau în ce privește veridicitatea demersului în general, ci, mai ales, să se chestioneze asupra contribuției necrologului de presă la cercetarea structurii de putere a câmpului universitar, ca și asupra demersului biografic, în general, și îndeosebi în ce măsură necrologul poate fi văzut ca o cheie pentru evaluarea postumă a universitarilor.

Este drept că, în cazul lui Stere, această discuție este doar parțial relevantă, datorită îndeosebi naturii particulare a posterității sale⁵, generate

---

⁵ Prezență publică magnetică, activ în diverse forme de angajament public și sociabilități intelectuale asociate cu radicalismul reformist, martor a jumătate de secol de istorie a lumii românești, C. Stere are o posteritate puternic fracturată. În prefața monografiei sale, Z. Ornea amintește de căldura cu care M. Ralea vorbea de Stere, pe la începutul anilor șaizeci, dar discuțiile par a fi avut un aer mai curând subversiv (Z. Ornea, *Viața lui C. Stere*, p. 9 sqq.). În *Amințirile* sale, de pildă, Șerban Cioculescu, titularul cronicii literare a *Adevărului* în anii treizeci, numele lui Stere nu apare deloc, deși Cioculescu recenzase fiecare dintre cele opt apariții editoriale ale lui Stere din seria romanescă „În preajma revoluției”, polemizând chiar cu acesta pe marginea unei asemenea cronici, în mai-iunie 1935; nu știm dacă acest fapt s-a datorat unei cenzuri, fie și informale, a regimului comunist, ori dacă Cioculescu n-a considerat figura lui Stere demnă de a fi evocată. La rândul său, G. Călinescu, un alt recenzent asiduu al operei lui Stere, deși îi acordă o oarecare atenție în a sa *Istorie*, redactată la câțiva ani de la dispariția lui Stere, concluziile sale sunt totuși într-un evident contrast cu cronicile din *Adevărul*. Astfel, îl integrează în marele său capitol „Romancierii, 1920-1930”, între Ionel Teodoreanu și Gib Mihăiescu; după Camil Petrescu, dar înaintea lui Cezar Petrescu; îi reproșează însă că și-a romanțat memoriile; „Sfătuit rău, adulat, literatul, în al șaptelea deceniu al vieții, s-a crezut cu naivitate un romancier universal, un Dostoievski, și s-a pierdut în iluzia că simplele date ale vieții sale, transfigurate, reduse la o idee generală, pot să aibă un interes absolut”. Prin urmare, „interioritatea îi lipsește”, întrucât „scopul său este de a explica, de a-și documenta democratismul, de a-și îndreptăți purtarea politică”. Totuși, „însușirile de romancier nu-i lipsesc”, arată Călinescu, și „în moduri vetuste, într-un limbaj cam jurnalistic, dar incisiv nu rareori, cu maniere din Gogol, Dostoievski și Tolstoi, scriitorul dovedește, cu toată înclinarea spre dilatație (explicabilă

atât de opțiunile sale politice uneori derutante, de inabilitățile sale relaționale din timpul vieții, cât și de efectele ocupației sovietice și de consecințele sale decenii de-a rândul. Astfel, în anii comunismului, figura lui Stere a fost obiectul unei duble ocultări: ca trădător de clasă și ca basarabean, respectiv, naționalist român; în forme diferite, această ocultare s-a păstrat până în 1990 și chiar mai apoi, când pozițiile lui de stânga ca și delicata problemă a colaboraționismului din timpul Primului Război Mondial l-au menținut într-o evidentă penumbră, chiar dacă, după 1990, imaginea lui de reformator social⁶, alături de aceea de erou unionist, i-a asigurat o anume posteritate, mai ales în mediile din Basarabia⁷.

---

prin faptul că-și dicta romanul), un simț just de viață”. Apoi, odată cu „volumul II, opera se sfârșimă” (*Istoria literaturii române de la origine până în prezent*, ediția a II-a, revăzută și adăugită, ediție și prefață de Al. Piru, București, Editura Minerva, 1988, p. 757-762). Recuperarea lui pare a începe cu adevărat în anii optzeci, odată cu reeditarea unor lucrări și mai ales cu primele studii monografice: *Scrieri*, ediție, studiu introductiv și note de Z. Ornea, București, Editura Minerva, 1979; Zigu Ornea, „Poporanismul (C. Stere, G. Ibrăileanu)”, în Dumitru Ghișe, Nicolae Gogoneață (eds.), *Istoria filosofiei românești*, II, București, Editura Academiei, 1980, p. 94-113; Virginia Mușat, *C. Stere scriitorul*, București, Cartea Românească, 1978; Ioan Căpreanu, *Eseul unei restituiri. C. Stere, un militant și teoretician al luptei pentru emancipare socială și națională*, Iași, Junimea, 1988; Zigu Ornea, *Viața lui C. Stere*, 2 vol., București, Editura Cartea Românească, 1989-1991 (ediție nouă: București, Editura Compania, 2006).

⁶ Această imagine este în mod limpede cea mai puternică efigie asociată lui C. Stere; o găsim încă din epocă; de exemplu, la Sterie Diamandi, care conchide în capitolul pe care i-l dedică în lucrarea sa că: „țărănia de mâine, liberă și stăpână pe destinele ei, îl va absolvi de toate greșelile pe care le-a comis în viață, îl va răzbuna de toate nedreptățile îndurate și-i va proslăvi memoria” (*Galeria oamenilor politici*, p. 176). Este un mesaj pe care-l vom regăsi de asemenea în mai toate demersurile necrologice de la moartea lui Stere.

⁷ Pe lângă reeditarea romanului său *În preajma revoluției* de către Z. Ornea, la începutul anilor '90, în ultimele decenii, mai ales la Chișinău și Iași au apărut mai multe versiuni ale publicisticii sale: *Scrieri*, ediție îngrijită, prefață și note de Vasile Bădiu, Chișinău, Hyperion, 1990-1991; *Social-democratism sau poporanism?*, ediție și prefață de Mihai Ungheanu, postfață de Ilie Bădescu, Galați, Porto-Franco, 1996; *Singur împotriva tuturor: discursuri*, ediție îngrijită de Alina Ciobanu, Chișinău, Editura Cartier, 1997; *Scrieri politice și filosofice*, ediție și prefață de Victor Răzescu, București, Do-MinoR, 2005; *Documentări politice*, ed. îngrijită de Iurie Colesnic, Chișinău, 2002; *Publicistică*, ediție îngrijită de Pavel Balmuș, Chișinău, 2006; C. Stere, *Publicistica*, ediție de Victor Durnea, I-III, Iași, Editura Universității, 2011-2012-2014. Vezi de asemenea și excelentele studii ale lui Victor Durnea: „Începuturile publicistice ale lui Constantin Stere”, în *România literară*, vol. 40, nr. 45, 16 nov. 2007, p. 16-17; „Realitate și ficțiune în romanul *În preajma revoluției* (două tragedii siberiene)”, în *Limba română*, XVII, 10-12 (2007); <http://www.limbaromana.md/index.php?go=articole&n=607> (accesat pe 17 mai 2015).

În ce privește abordările privind cariera sa universitară, ca student, profesor și rector al Universității din Iași, acestea au fost fie incidentale (în cadrul demersurilor biografice, mai cu seamă), fie strict delimitate în timp. De asemenea, utilizarea necrologului ca sursă a fost rară și insuficient problematizată. În lucrarea sa, care este cea mai completă abordare biografică asupra lui Stere, istoricul literar Zigu Ornea folosește îndeosebi materialele necrologice din *Adevărul* și *Viața Românească*, dar nici rigoarea, nici modul de contextualizare a acestor informații nu mai pot satisface.

Demersul de față nu ia în discuție presa epocii în integralitatea sa și evident nici întreaga problematică a necrologului de presă. Poziția cotidianului *Gazeta* este luată ca punct de plecare mai ales datorită angajamentului destul de neobișnuit al ziarului în cadrul presei interbelice. Astfel, publicația încearcă să se plaseze în complicatul câmp al presei anilor treizeci cât mai departe de pozițiile tranșante și adesea pur reactive ale majorității publicațiilor epocii; o poziție riscantă de altfel, care n-a contribuit pare-se la reușita sa financiară (nu rezistă decât trei ani!). În același timp, este drept că acest non-angajament ideologic explicit nu este neapărat lipsit de orice *parti-pris* politic, dar acesta este mai curând un fapt de conjunctură sau având un caracter de opțiune personală a unui colaborator sau altul. Din acest punct de vedere, *Gazeta* poate fi văzută ca un martor privilegiat în ce privește evoluția celor două perspective dominante din presa anilor treizeci, care pot fi analizate astfel nu doar în oglindă ci și în raport cu o anume normalitate referențială. Perspectiva se impune atât pentru a vedea diferențele/similitudinile, pentru a reconstitui eventual codurile stilistice ale necrologului, cât mai ales pentru a sesiza maniera în care se instrumentalizează acest demers, structurarea unor culturi politice concurente, și a evita astfel, pe cât posibil, capcana egalizării morale a acestor poziții. Totuși, se înțelege că interesează mai ales imaginea produsă de aceste publicații, câmpul de forțe care se naște astfel, și abia în plan secund veridicitatea acestor articole.

O cercetare asupra problematicii publicisticii necrologice poate aduce o contribuție atât la discuția privind valoarea de sursă istorică a documentelor necrologice, cât și în ce privește problema reconstituirii evoluției practicilor memoriale și a conexiunii acestora cu pozițiile și culturile politice dintr-o epocă. Suntem, de altfel, într-o perioadă de instrumentalizare politică intensă a morții *en martyr*⁸ și de fondare sau

---

⁸ Vezi, de exemplu, funeraliile lui Moța și Marin, decembrie 1936-februarie 1937; Armin Heinen. *Legiunea „Arhanghelul Mihail”*. *Mișcare socială și organizație politică. O contribuție la problema fascismului internațional*, traducere din germană: Cornelia și

refondare a unor culturi memoriale, ca suport pentru politici autoritare, respectiv, de recuperare și celebrare a unor figuri iconice.

1. *Moartea citește ziarul: necrologul de presă ca document istoric*

În ciuda caracterului său comun și aparent privat, moartea este în aproape orice situație un eveniment extraordinar, care depășește cadrele rutiniere ale individului ca și cele strict familiale. Cu atât mai mult dispariția unei figuri publice este un eveniment în sine, care poate angaja mize și reacții pe multiple nivele⁹. Nu este un fapt neobișnuit ca moartea să-i transforme cuiva viața în destin, după cum se spune, respectiv, să o resemnifice într-o manieră pe cât de surprinzătoare pe atât de socialmente expresivă. Exprimarea compasiunii și împărtășirea durerii, ca formă de înlănzire a suferinței devine astfel o convenție primordial discursivă, în care, pe lângă marcarea suferinței, se impune tot mai mult datorita celebrării celui dispărut și uneori chiar o revendicare de ordin simbolic, în general a unui statut postum refuzat în viață acestuia: un prilej de a onora și de a clasa/situa istoric o figură publică, dar în egală măsură și un discurs de instrumentalizare a morții. În același timp, această formă de problematizare a unei existențe sub efectul emoției și al datoriei memoriale, chiar dacă întreține o formă de coeziune socială, contaminează uneori decisiv efortul de evaluare.

De aceea, genealogia culturală a necrologului ca demers publicistic exprimă atât mutații în cadrul discursului de presă, cât și, cel puțin în aceeași măsură, mutații sociale relevante, pe care presa le exprimă și inspiră deopotrivă, actor și martor al evenimentului. Codificarea discursului de presă asupra morții privește și în același timp reproduce o evoluție a practicilor funerare în sine. Dincolo de orice, prin expunerea pe care i-o oferă, necrologul de presă contribuie decisiv probabil la deprivatizarea morții, astfel că, pe măsură ce are loc instituționalizarea acestuia, doliul privat devine aproape o practică fără conținut.

Delia Eșianu; control științific: Florea Ioncioaia, București, Humanitas, 1999, p. 292 sqq.; Z. Ornea, *Anii treizeci. Extrema dreaptă românească*, București, Editura Fundației Culturale Române, 1995, p. 306 sq.; cu privire la legătura dintre cultura necrologică și martirologie, cf. și Joachim Wollasch, „Les obituaires, témoins de la vie clunisienne”, în *Cahiers de civilisation médiévale*, vol. XXII, 1979, p. 141; Mihai Chiper, „Rolul funeraliilor în construcția panteonului pașoptist”, în *Xenopoliana*, t. XIV (2006), 1-4, p. 59-75.

⁹ Cf. Ph. Ariès, *Omul în fața morții* (versiune românească a lucrării: *L'Homme devant la mort*, Paris, 1977), București, Editura Meridiane, 1998, p. 44 sqq. și *passim*; Michel Vovelle, *La Mort et l'Occident de 1300 à nos jours*, Paris, 1983, *passim*.

Pe lângă anunțul mortuar în sine, de obicei plătit și redactat de familia dispărutului, încadrat în formatul unor rubrici specializate (*Todesanzeige*, *Death* sau *Funeral notice*) sau de anunțuri private (*faire-part* sau *ferpar*, *auch Parte/Partezettel*), mai aproape de tradiția medievală a necrologului¹⁰, în istoria presei pot fi identificate două tipuri principale de practici necrologice. Pe de o parte, avem o narațiune cu caracter informativ asupra unei figuri publice relevante recent dispărute. Aceasta presupune o trecere în revistă a faptelor, calităților și meritelor acesteia, evaluarea sa primară în ce privește rolul istoric, moral sau profesional al acesteia. Pe de alta, fie în concurență, fie cel mai adesea complementar, regăsim un demers celebrativ, care implică pe lângă informare, mai ales o formă de omagiere a unei figuri publice, ceea ce solicită, în general, o construcție mediatică mai complexă, o varietate stilistică destul de largă, de la tableta celebrativă, la orația funebră sau evocarea memorială.

Granițele acestora sunt adesea mai curând vagi. Din acest motiv, chiar dacă multe publicații practică o formă de diferențiere grafică, respectiv, rubricății diferite, separarea dintre notițele cu caracter comercial (plătite) și cele jurnalistice, ca și între acestea și articolele de opinie, distanța dintre acestea nu este întotdeauna clară, adesea mai mult de natură retorică sau de cultură profesională a presei, inclusiv, de ordin deontologic. În fapt, mai ales odată cu anii șaizeci, îndeosebi în presa anglo-saxonă, se poate observa o formă destul de avansată de profesionalizare a practicilor editoriale legate de stilistica necrologică. La publicațiile importante, necrologul de presă în sine se îndepărtează astăzi tot mai mult de domeniul faptului divers, pentru a deveni cu statut egal un gen de *news*, respectiv o componentă a jurnalismului informativ. Prin urmare, ocazionalismul, sursă de patos stilistic, atent la emoții, este tot mai clar separat de necrologul de presă profesional, care mizează deopotrivă pe

---

¹⁰ Originile necrologului pot fi găsite în antichitatea târzie, dar mai ales în evul mediu timpuriu occidental. Se spune că, în timpul marilor persecuții, martirii erau celebrați prin orații funebre asemănătoare unor panegirice, de unde adesea și confuzia dintre *necrolog* și *panegiric*. Sfinții Părinți ne-au lăsat astfel mai multe cuvântări având caracterul unor omagii postume (Wollasch, *op. cit.*, p. 139 sqq.). Mai importante pentru tradiția necrologică par a fi fost însă cele două sensuri derivate, respectiv, unul care trimite la locul în care erau depuse în bisericile medievale cadavrele înainte de liturghia de înmormântare, altul la registrele sau la anunțurile funerare, imprimate sau nu, cuprinzând numele celor decedați dintr-o parohie, ziua înhumării și date privind celebrările religioase ale memoriei lor, care odată cu secolele XVI pot fi găsite în bisericile occidentale și cunoscute ca *obituaire* (fr.) sau *obituary* (engl.), de la *obitus/obituaris* (lat.), moarte, deces (*Dictionnaire encyclopédique Larousse*, 1998). De aici și numele rubricilor specializate.

neutralitate și precizie, imparțialitate și o doză de conformism rezonabil în judecăți. Astfel, necrologul informativ este relativ convențional (nu de puține ori este pre-redactat), destul de neutru, pune accentul pe factual și veridic, rezervat în judecăți¹¹. Obligatorie, compasiune este totuși atent dozată. Uneori aceste notițe sunt anonime, alteori sunt scrise de autorități critice, în cazul unor figuri intelectuale de notorietate.

De cealaltă parte, gen impur, omagiul postum este mai apropiat stilistic, prin încărcătura dramatică, de o formă de orăție funebră, având nu rareori mai ales calități literare decât jurnalistice. În ciuda codificării și profesionalizării necrologului informativ, nevoia de patos nu poate fi cu totul exclusă în producția necrologică, întrucât este vorba adesea nu numai de evenimente tragice, ci mai ales de evenimente cu un puternic impact asupra publicului, care solicită un tratament specific din partea presei, în care efectul dramatic și incitarea sentimentelor colective, fie de compasiune, fie de revoltă, nu pot fi evitate de către presă.

Astfel că, fie că vorbim de anunțuri, de notițe sau de construcții cu caracter memorial mai elaborate, aceste practici și discursuri coexistă de o manieră sau alta în cadrul aceleiași publicații, fiecare cu funcția sa specifică. Uneori, separația lor este imposibilă. De altfel, ca text publicistic, evoluția necrologului este contrastantă: atracția panegiricului se întâlnește cu nevoia de obiectivare, iar dificultatea de a găsi tonul potrivit, ezitarea între hagiografie și notiță mortuară sau chiar, atunci când situația o cere, rechizitoriu, este nu rareori vizibilă. Din acest motiv poate, la marile publicații internaționale a apărut nevoia unei forme de pre-editare, pentru a preveni atât efectul de surpriză și anacronismul unor informații, cât și dificultatea de acces la informație în timp real sau impactul emoțional al momentului asupra discursului.

Este necesar de asemenea de a observa aici diferența între necrologul publicistic și necrologul administrativ sau chiar față de cel academic.

---

¹¹ Presa anglo-saxonă îndeosebi și-a făcut un renume din a trata cu maximum de profesionalism aceste demersuri, considerându-le practici jurnalistice ca oricare altele, mai apropiate de actualitățile de tip *news*. Publicații precum *The Economist*, *The Guardian*, *Daily Telegraph* sau *New York Times* acordă de bune decenii o importanță particulară notițelor de tip necrolog, atât sub raport stilistic, deontologic dar și grafic, prin separarea lor într-o rubrică specializată de tip *Obituary*. O serie de jurnaliști renumiți s-au ilustrat în acest domeniu în ultimele decenii, precum Bill McDonald și Alden Whitman de la *New York Times*. Începând cu anii '60, aceștia au codificat acest gen și l-au integrat aproape deplin jurnalismului; cf. „Talk to the Newsroom: Obituaries Editor Bill McDonald”, în *The New York Times*, Sept. 25, 2006; <http://www.nytimes.com/2006/09/25/business/media/25asktheeditors.html> (accesat pe 25 februarie 2016); Alden Whitman, *Come to Judgment*, New York, Viking Press, 1980).

Aceasta nu este doar de natură stilistică, cea mai vizibilă, ci și de natură normativă: necrologul administrativ este fatalmente convențional și riguros factual, moderat în judecăți, dar neproblematic, reprezentând punctul de vedere al unei instituții sau al opiniei majoritare. Pondere emoției și a subiectivității este redusă la minimum. În ciuda acestui fapt, veridicitatea sa nu este prin aceasta asigurată. Iar în ce privește judecata de evaluare, libertatea și nivelul de reflexivitate ale necrologului administrativ sunt îndeobște reduse. În fine, în timp ce necrologul administrativ (și cel academic, implicit, care nu este decât o versiune ameliorată stilistic și intelectual a acestuia) este perceput ca un demers impus, necrologul publicistic este în aparență cel puțin un demers electiv, opțional, supus logicii faptului de presă. În alegerea subiectului, relevanța este dictată în principal de două criterii: 1. notorietatea și uneori rolul public al persoanei dispărute, raportate la publicul și interesele publicației (local sau național/internațional, politic, cultural etc.); 2. semnificația acestei dispariții pentru publicație: în ce măsură aceasta poate servi politica editorială a ziarului.

Este drept că, în principalele publicații, rubrica de ferpar este o prezență obișnuită, spre deosebire de rubrica rezervată necrologurilor propriu-zise, care poate fi găsită aproape exclusiv în publicațiile savante; de altfel, necrologul pare a fi un gen într-o perpetuă construcție, a cărui poziție grafică este negociată de la caz la caz, în timp ce retorica sa este dependentă de natura intereselor redacției: între hagiografie, instrumentalizare, celebrare memorială sau cvasi-ignorare tactică. Dincolo de o simplă onorare postumă, opiniile sunt dominante, cel mai adesea, exprimate printr-o stilistică încărcată, în timp ce informațiile par să joace un rol secundar. De asemenea, selecția figurilor care fac obiectul atenției publicației ascunde o agendă în care unele sunt ignorate, iar altele supraexpuse¹². Referindu-se la dispariția lui Ibrăileanu și lipsa interesului pentru acest eveniment trist, George Călinescu observa predilecția publicului pentru politicieni, în defavoarea figurilor intelectuale, dar și pentru „omul imediat”, în detrimentul „conducătorului îndepărtat și tăcut”¹³.

¹² Adesea multe figuri devenite între timp ilustre au fost ignorate la moartea lor; cazul cel mai șocant este poate cel al lui W. Shakespeare, a cărui moarte trece neobservată în ochii posterității imediate, în timp ce dispariția, petrecută în același an, a unuia dintre actorii care se ilustrase în piesele sale, Richard Burbage, este comentată elegiac de către contemporani; cf. Stephen Greenblatt, „How Shakespeare Lives Now”, în *The New York Review of Books*, april 21, 2016; <http://www.nybooks.com/articles/2016/04/21/how-shakespeare-lives-now/> (accesat pe 12 mai 2016).

¹³ „E un lucru hotărât: viața publică interesează mai mult pe oamenii de toate zilele decât viața intelectuală și un scriitor nu se va bucura niciodată de onorurile

Chiar dacă necrologul nu este o practică bine codificată în presa românească interbelică¹⁴, atât în ce privește modalitățile grafice (rubricația), cât și în ce privește modalitățile retorice, principalele publicații operează totuși în mod curent distincția dintre anunțuri, notițe de tip necrologic și articolele care trimit îndeosebi la retorica omagiului funebru. Dar această minimală formă de codificare se oprește în general aici. Nici termenul, ca atare, nici formula grafică nu s-au impus în presa românească. Profesionalizarea necrologului nu s-a încheiat de fapt nici astăzi.

Necrologul de presă pune așadar probleme atât de interpretare, cât și de situare în epocă. Natura lor este specifică surselor publicistice în general. Este evident de aceea că o cercetare sistematică a necrologului de presă din perspectiva istoriei universității nu poate avea loc fără o

---

acordate omului politic. Moare un critic de valoarea lui G. Ibrăileanu și o mare gazetă nu-i dă decât spațiul îngust al unei știri prizărite, în vreme ce comunică și se soarbe tot ce într-o sală cu mâncări, între două pahare cu vin, rostesc membrii unui partid. Dar și în politică sunt distincțiuni. Favoarea publică merge spre omul imediat activ și folositor, spre partizan, nu spre conducătorul îndepărtat și tăcut, căruia simțul de răspundere îi interzice manifestarea sgomotoasă.” G. Călinescu, „Sterie Diamandi”, *Adevărul literar și artistic*, nr. 799/29 martie 1936, p. 7.

¹⁴ Venit la noi pe filiera limbii franceze (*nécrolog*), dar având origini greco-romane (lat. *necrologium*, gr. *necrologia*, mort, moarte, de unde *nekrolog*, germ., *necrology*, engl.), termenul este astăzi relativ curent, deși nu pare să fi pătruns în limbajul popular; de altfel, cu sensul de „notiță în memoria unui mort” (Lazăr Șăineanu, *Dicționar universal al limbii române*, ediția a VI-a, Craiova, 1929; A. Scriban, *Dicționarul limbii românești*, Iași, 1939), vocabula pare să fi fost aclimatizată relativ târziu în lumea românească și oarecum în detrimentul termenului tradițional, de *pomelnic*. Astfel, în texte, termenul apare la mijlocul secolului XIX, dar exclusiv în dicționare bilingve și fără a trimite la o practică socială uzuală; cu sensul mai precis de „discurs sau articol în care sunt relevate calitățile și valoarea socială a unei persoane de curând decedate” (*Dicționarul limbii române*, DLR, serie nouă, partea 1, Litera N, București, Editura Academiei, 1971) îl găsim în anii optzeci ai secolului XIX, de asemenea, în limbajul cultivat; printre alții, îl putem întâlni, prin 1882, la Alexandru Macedonski, într-un poem publicat în revista sa, *Literatorul*: „Ziarele, chiar ele, urnindu-se, mă rog/Pe pagina a treia mi-au pus un necrolog” („O noapte de noemvrie”); poetul pare a se referi la o practică uzuală pe care ziarele din epocă o adoptaseră deja; de altfel, mai departe, în interiorul lungului poem, găsim și alte referințe similare, care sugerează coexistența în presa epocii a mai multor abordări necrologice: „Și nu-mi lipsesc discursuri și anunțuri pe la gazete” (Alexandru Macedonski, *Opere*, I, ediție de T. Vianu, București, Editura Fundațiilor Regale, 1939, p. 42; Idem, *Opere*, II, ediție de A. Marino, București, Editura pentru Literatură, 1966, p. 33 și 36.). Totuși, referința macedonskiană trebuie tratată cu multă atenție întrucât se cunoaște adeziunea lui Macedonski în epocă la curentul neologistic din jurul publicației *Revista contemporană*, ca și relația sa foarte liberă cu textul și cuvintele (își modifica textele în mod curent și aproape la infinit!); cf. Tudor Vianu, *Opere*, vol. 12, ediție și note de George Gană, București, Minerva, 1980, p. 575 sq. și 579.

reflecție adâncită asupra caracterului acestora, în egală măsură, practici funerare și documente publicistice, demersuri private și gesturi publice. De altfel, necrologul de presă este o sursă istorică inegal exploatată istoriografic. Utilizată inițial de către istoricii medievali, încă de la finele secolului XIX, documentele necrologice cuprindeau o categorie relativ largă de documente istorice cu caracter comemorativ, de la liste de nume de dispăruți, fie martiri, fie contributori sau ctitori, la notițe mortuare, discursuri funebre, însemnări și scrieri diverse etc.; cele mai cunoscute rămân desigur registrele cu numele celor morți atașate de numele unui sfânt, organizate calendaristic, citite la liturghie după omilia preotului în mănăstirile și catedralele din lumea occidentală, care datează mai ales din secolele XI-XIII. La acestea se adăugau diverse artefacte specifice¹⁵. Funcția lor era comemorativă și ideologică (în cazul martirilor), dar și strict practică, respectiv, de a întreține coeziunea și stabilitatea comunităților mănăstirești, fiind însoțite după cum se știe de gesturi practice, fie donații, fie redistribuția de bunuri și alimente. Esențial de semnalat aici este că acestea aveau un caracter fundamental comemorativ și presupuneau o formă riguroasă de reiterare ciclică. Spre sfârșitul Evului Mediu, categoria „documentelor necrologice” se secularizează și se restrâng mai

---

¹⁵ Tipologia acestor surse este însă mai largă. Prin anii șaptezeci, L. Génicot vorbea de „documents nécrologiques”, respectiv, de o categorie largă de surse în care intrau și diverse tipuri de artefacte, care funcționau ca suport pentru însemnări cu caracter necrologic (nume și date), apoi acele *libri vitae* sau *libri memoriales*, în care erau înscrise numele membrilor dispăruți ai unei comunități monastice, care urmau să fie apoi amintite la liturghie (L. Génicot, *Typologie des sources du moyen âge occidental*, IV: *Les documents nécrologiques*, par N. Huyghebaert, Turnhout, 1972, apud Joachim Wollasch, *op. cit.*, p. 139 sq.). La acestea se mai pot adăuga o categorie încă și mai diversă, de la scrisori, cronici, la documente istorice uzuale, dar care sunt folosite pentru pomenirea ritualică de la liturghie („la récitation du nom de ces personnes, dont on voulait se souvenir dans la liturgie de la messe et de l'office”), apoi, inscripțiile funerare și epitafurile plasate în spațiile sacre, care conțin nume de ctitori dispăruți și care făceau de asemenea obiectul unor comemorări liturgice. „On pourrait presque dire, afirmă Joachim Wollasch, avec quelque exagération, que c'est une caractéristique de toutes les sources médiévales que d'être «commémoratives»” (*Ibidem*, p. 139 sq.). O tradiție comemorativă pe care o găsim exprimată și la noi, practica pomelnicelor; utilizate de asemenea pentru rugăciune, pomenire și celebrare, cele mai cunoscute sunt astăzi cele ale unor mănăstiri, mai ales din Moldova; vezi, pe acest subiect, printre altele, și: Stefan D. Gorovei, „Un nou izvor genealogic și prosopografic: pomelnicul Mănăstirii Probota”, în *Analele Putnei*, X, 2014, 2, p. 287-312; de asemenea, cf. și N. A. Ursu, „O bijuterie a literaturii noastre vechi. Cuvânt de îngropare, ce să zice în grecește *epitafion*, vechiului Ștefan voevod al 5-le, domnul Țării Moldavii, cel ce s-au numit Mare pentru marile vrednicii și vitejii ale sale”, în *Mitropolia Moldovei și a Sucevei*, LXVI, 1990, 4, p. 126-150.

cu seamă la notițele mortuare propriu-zise (obituare), plasate în holurile bisericilor, care anunțau dispariția unui enoriaș, datele de celebrare a liturghiei etc. Odată cu aceasta, stilistica și funcția lor se schimbă: pe lângă caracterul public diferit, caracterul comemorativ devine secundar, în favoarea caracterului informativ, în care accentul este pus cel mult pe celebrarea *hic et nunc* al celui dispărut, care nu doar să orienteze posteritatea imediată, ci mai ales să ofere o imagine publică a emoției provocate de această dispariție și implicit a poziției sociale a familiei. Acest tip de narațiune va deveni apoi, prin contaminarea cu discursul de presă, un discurs relativ autonom, cu propria sa stilistică.

Dintre istorici, Adeline Daumard, în anii șaiszeci, și mai apoi Christophe Charle impun necrologul imprimat ca sursă pentru istoria socială, fie că este vorba de cercetări de „genealogie socială” (Daumard), fie de prosopografie¹⁶. Pentru istoria universității, necrologul este o sursă de primă importanță, nu doar pentru că oferă date biografice uneori de primă mână ori pentru informațiile de fundal, dar mai ales pentru că transgresează lumea universitară și îl proiectează pe cel dispărut într-un cadru mai larg. De asemenea, în afară de retorica celebrativă și compasională, se pot distinge în aceste articole notele unei prime evaluări dincolo de mormânt.

Sub raport metodologic, o cercetare asupra „documentelor necrologice” produse de lumea presei implică depășirea mai multor dificultăți, legate îndeosebi de specificul acestora. Mai întâi, așa cum am văzut deja, trebuie distins necrologul savant, academic, de necrologul de presă. Spre deosebire de necrologul savant, deja destul de bine înscris în practicile discursive, necrologul de presă este o practică încă puțin codificată în presa interbelică românească. Este vorba îndeosebi de absența unor modele și norme, fie și tacite, care să dicteze asupra formatului acestuia. De aici varietatea sa, derutantă, la fel ca și prezența masivă a subiectivității, care, pe de o parte, poate facilita cercetătorului o apropiere mai

¹⁶ Cf. mai ales lucrările lui Christophe Charle (*Les hauts fonctionnaires en France au XIXe siècle*, Paris, Gallimard-Julliard, 1980; *Les Élités de la République (1880-1900)*, Paris, Fayard, 1987), Adeline Daumard („Les généalogies sociales: un des fondements de l'histoire sociale comparative et quantitative”, în *Annales de démographie historique*, 1984, p. 9-24; *La bourgeoisie parisienne de 1815 à 1848*, Paris, SEVPEN, 1963); de asemenea, pentru lumea germană se pot vedea: Hans-Joachim Henning, *Die deutsche Beamenschaft im 19. Jahrhundert. Zwischen Stand und Beruf*, Stuttgart, Steiner Verlag, 1984; K. Jeserich, Helmut Neuhaus (Hrsg.), *Persönlichkeiten der Verwaltung. Biographien zur deutschen Verwaltungsgeschichte. 1648-1945*, Stuttgart, Kohlhammer, 1991; Horst Möller, *Parlamentarismus in Preussen, 1919-1932*, Düsseldorf, Droste Verlag, 1985.

mare, o privire mai nuanțată și poate mai completă asupra biografiei unei personalități, dar, pe de altă parte, permite recursul frecvent la o intensă dramatizare, fapt care poate hipostazia, falsifica, o biografie. Evaluarea unui necrolog informativ trebuie să țină cont așadar atât de (1) condiția adecvării la subiect, respectiv, respectarea criteriului relevanței, cât și de (2) condiția neutralității și îndeosebi (3) de aceea a valorii documentare (veracitate, bogăție a datelor, relevanță) a datelor cuprinse în aceste materiale.

În al doilea rând, este necesar a opera o diferențiere între necrologul informativ sau cu pretenție informativă în raport cu necrologul celebrativ, mai curând hagiografic, pentru a nu mai vorbi de diferențierea dintre necrologul propriu-zis și notița mortuară: unul este un gen publicistic, celălalt un tip de anunț publicitar. În fine, este necesar a clasa distinct știrea-pamflet de articolul omagial sau comemorativ. Deși punerea lor în pagină nu le evidențiază clar, stilistica și mai ales funcția lor editorială este diferită. Mai dificil este de a separa gestul memorial dezinteresat de elogiul funebru care ascunde în general o intenție de recuperare a figurilor iconice în beneficiul unor organizații de presă ori grupări politice. Din acest motiv, o analiză de conținut presupune a lua în discuție atât conținutul propriu-zis al documentelor, cât și „ambalajul” acestora: stilistica scriiturii și stilistica mediatică, îndeosebi, modul cum este pus în pagină textul, titrajul, plasamentul, iconografia și alte accesorii însoțitoare ale textului. Acestea sunt uneori mai importante decât conținutul, pentru că oferă indicii preliminare privind intențiile redacției, ca și asupra punctelor de tensiune în raport cu o figură publică dispărută.

2. Recursul la *damnatio memoriae*

Știrea din ziua de sâmbătă, 27 iunie 1936, prin care cotidianul de seară *Gazeta*¹⁷ anunța boala lui Constantin Stere, indica nu doar un interes

---

¹⁷ Publicație aproape necunoscută astăzi, *Gazeta* apare la București ca un cotidian de seară, începând de joi, 15 martie 1934, sub conducerea lui Alexandru Kirițescu, cunoscutul dramaturg. Își încetează apariția în mai 1937. Titlul publicației din primele luni este *Gazeta. Cotidian de seară*. Din toamna lui 1935, după ce dispărește numele lui Kirițescu de pe frontispiciu, apare în formula *Gazeta. Cotidian independent de seară*. După cum o arată unele referințe din articolele editoriale de mai apoi, contextul acestei apariții pare a fi legat de efectul paradoxal al stării de asediu, de după asasinarea în decembrie anterior a lui I. G. Duca, atunci când o serie de publicații au fost închise, iar cenzura militară a devenit mai aspră. *Gazeta* profita așadar de un gol, dar ziarul bucureștean se voia o publicație nu doar moderată, mai reflexivă, ci mai ales un pol nou în competiția marilor trusturi de presă ale epocii, deja bine profilate politic. Potrivit

brusc pentru figura lui Stere, ci și, cel puțin prin comparație, o surprinzătoare viteză a redacției: este prima informație de presă cu privire la starea „moșierului” de la Bucov. Este drept, în acel moment, Stere era deja mort de aproape douăzeci și patru de ore, dar toate celelalte cotidiene vor anunța informația abia a doua zi, în edițiile lor de duminică, 28 iunie¹⁸. În același timp, deși nota sugera o anumită intimitate cu lumea lui Stere („Din cercuri apropiate ni s-a arătat...”, se arată în text, cu referire la sursa informației), aceasta era teribil de imprecisă, căci ni se spune că fostul fruntaș politic „se afla grav bolnav la locuința sa din Capitală”, în timp ce acesta era deja mort și nu se afla în Capitală, ci la proprietatea sa de la Bucov, de lângă Ploiești¹⁹.

articolului care deschide primul număr, ar fi vorba de un proiect gazetăresc și intelectual independent: „*Gazeta*, foaia cari astăzi cade pentru întâia oară sub ochiul cititorului, este rodul inițiativei, muncii, priceperii unui pumn de ziaristi profesioniști, la cari s-au alăturat câțiva tovarăși de luptă, recunoscuți printre cei mai de frunte din generația și specialitatea lor”. Independența, onestitatea, respectul pentru excelența profesională și autofinanțarea sunt valorile clamate în acest articol program. Din analiza conținutului publicației, putem vedea că aceasta încerca să se plaseze la centru-stânga, respectiv, în termenii gazetărilor de aici, ca o publicație *democratică*, o formulă care în acei ani desemna mai ales stânga necomunistă, care nu era legată direct și vizibil de lumea sovietică. Este adevărat că publicația se arată în general mai puțin crispată în raport cu URSS (salută de exemplu tratatul româno-sovietic și reluarea legăturilor cu URSS), relativ neutră spre favorabil în raport cu comuniștii (este perioada marilor procese în care sunt implicați comuniștii), se exprimă cu îngrijorare și apoi cu adversitate (mai ales în editoriale) contra insurgenței franchiste din Spania, este decis anti-hitleristă și denunță uneori mândros revizionismul. Pe lângă semnăturile unor cunoscuți condeieri din presa de stânga precum I. Ludo, ziarul a beneficiat de colaboratori prestigioși din mediul intelectual, începând cu Camil Petrescu, V. I. Popa, Mircea Ștefănescu și până la Vladimir Streinu sau Ion Pas. Cf. și I. Hangiu, *Dicționarul presei literare românești, 1790-1990*, ediția a doua revizuită și completată, București, Editura Fundației Culturale Române, București, 1996, fișa 786; de asemenea, Vladimir Streinu, *Radiografii politice*, ediție îngrijită și table cronologic de Ileana Iordache-Streinu, prefață de Barbu Cioculescu, Târgoviște, Editura Bibliotheca, 2013.

¹⁸ După cele mai credibile informații, C. Stere murise vineri, 26 iunie, seara, la ora nouă, la reședința sa de la Bucov; Z. Ornea, *Viața lui C. Stere*, p. 819. La tristul episod asistaseră pe lângă membrii familiei și figuri politice precum Grigore Iunian și Victor Iamandi, subsecretar de stat, fost student, „însărcinat să reprezinte guvernul” (*Ibidem*, p. 607 sq.). Surprinde lentoarea cu care circulă informația de presă, ceea ce poate sugera din nou poziția publică relativ marginală a lui Stere din acel moment.

¹⁹ De fapt, este posibil ca știrea să fie nu atât eronată cât anacronică. Știm astăzi că Stere stătuse bolnav la pat două săptămâni înainte de a muri, inițial într-un spital bucureștean (*Ibidem*, p. 818 sq.). De asemenea, știrea confirmă o informație orală, pe care Ornea o preluase doar cu prudență de la nepotul lui Stere, potrivit căreia, în ultimii ani, acesta și-ar fi achiziționat o casă în București, dar despre care biograful nu avea alte

În același timp, textul ca atare, deși iese din formatul unei știri de presă obișnuite (caracterizate în general prin ceea ce am putea numi ca fiind gradul zero al scriiturii jurnalistice, în ce privește mai ales detașarea în raport cu obiectul acesteia), este destul de prudent, chiar și atunci când recurge la modul compasional și simpatetic sau când utilizează formule apreciative („cunoscutul romancier și fruntaș al partidului radical-țărănist”): ziarul se referă la anii din urmă ai carierei sale publice și nu la perioada sa de activitate de prim plan, totuși mult mai cunoscută și poate mai importantă. Amnezia poate să se datoreze fie necunoașterii (ceea ce ar fi greu de acceptat), fie calculului, respectiv intenției de a-l recupera discret pe Stere ca „figură simbolică”.

Nota de intenționalitate a demersului nu trebuie firește exagerată. Probabil că nu avem aici un plan conturat, ci mai mult un semnal al faptului că redacția este conștientă de importanța figurii lui Stere, atât ca o „relicvă” a unui trecut încă viu, cât și ca resursă simbolică. O figură istorică derutantă, totuși, înainte de toate. Acest fapt se poate distinge și mai bine în informația din numărul de a doua zi, duminică, 28 iunie, în care se anunță propriu-zis moartea acestuia. Nu doar că materialul este de asemenea nesemnlat și fără titlu, dar, aparent neașteptat, notița este plasată în manșeta din dreapta a primei pagini, în capul rubricii Pietricele, o coloană tipărită cu litere cursive, rezervată de obicei informațiilor para-jurnalistice, de la bârfe, la comentarii răutăcioase și mici împunșături la adresa politicienilor, actrițelor sau diverselor celebrități la ordinea zilei, la știri mărunte, care nu deveniseră articole: o convenție jurnalistică, la granița cu zvonul oral, care însă permitea o scriitură mai

---

informații (*Ibidem*, p. 810.). Nu știm dacă la această casă se referea subofiterul de securitate însărcinat cu paza fiului său, Gheorghe, în anii cincizeci, în perioada în care era secretar al Prezidiului Marii Adunări Naționale: „Eu m-am dus la el acasă. Stătea pe bulevard, unde era Casa Magistraților, lângă grădiniță”. Anca Scarlat, „Bodyguardul lui Gheorghiu-Dej”, în *Jurnalul Național*, „Interviuri”, 24 aprilie 2007; <http://jurnalul.ro/special-jurnalul/interviuri/bodyguardul-lui-gheorghiu-dej-91297.html> (accesat pe 21 iunie 2015); în schimb, referindu-se la doctorul personal al lui Dej, Leon Bercu, V. Tismăneanu afirmă că acesta locuia, pe la începutul anilor '60, „într-o clădire la începutul străzii Herăstrău, chiar lângă Bulevardul Primăverii”, unde „în aceeași casă locuiau Gheorghe și Leoni Stere”; Marius Stan, Vladimir Tismăneanu, „Moartea unui dictator leninist: «Amintirea tovarășului Gheorghe Gheorghiu-Dej, veșnic vie în inima partidului, a clasei muncitoare, a poporului...»”, *Contributors.ro*, 18 martie, 2015, „Dosar Lenin”; <http://www.contributors.ro/global-europa/moartea-unui-dictator-leninist-amintirea-tovara%C8%99ului-gheorghe-gheorghiu-dej-ve%C8%99nic-vie-in-inima-partidului-a-clasei-muncitoare-a-poporului-un-eseu-de-marius-stan-%C8%99i-vladimir/> (accesat pe 21 iunie 2015). După cum se știe, Gheorghe (fiu din prima căsătorie a lui Stere) n-a avut cele mai bune relații cu tatăl său; cf. și Ornea, *op. cit.*, p. 679 sq.

liberă, fie complet inexpresivă, fie malițioasă până la limita vitriolantului, oricum fără obligația indicării sursei și fără responsabilitatea semnăturii. Textul era însoțit de un insert cu fotografia lui Stere: convențională, tip portret, de uz privat.

Opțiunea a fost dictată probabil de constrângeri redacționale: în fața dificultății de a redacta un necrolog într-un termen foarte scurt, dar mai ales în absența unei practici a necrologului, care implica atât găsirea tonului just, dar și spațiul tipografic cel mai potrivit, modalitatea aleasă salva situația. Textul nu este nici un necrolog în sens propriu, nici o știre obișnuită, dar geometria variabilă a rubricii respective permitea acest tip de construcție narativă heterodoxă. De altfel, în ciuda unei vagi referințe polemice, textul era redactat în termeni pe cât de schematici, pe atât de lirici, fără date precise și cu promisiunea unei reveniri. Poate singura informație reală din text era discreta corectură a informației din ziua anterioară („Constantin Stere a murit la Bucov...”). Dar când murise? Nu ni se spune.

Această imprecizie arată cel mai bine natura relației, destul de îndepărtate, a redacției cu Stere, după cum fixează un fel de canon al reprezentării postume a personajului Stere. Lirismul acoperă nu doar vacuitatea informației, dar mai ales permite redacției să imagineze un personaj pe gustul său, în acord cu propriile intenții: o recuperare *ad usum proprium*. Astfel, Stere este proiectat într-o schemă fatal victimizantă: murise nu oricum, ci „în singurătatea pe care și-o impusese de atâta vreme”, ca un damnat. Se induce astfel imaginea unui solitar încercat, expus, amenințat din toate părțile, supus tuturor vicisitudinilor, dar inflexibil în convingerile, idealurile sale, un suflet „de granit”. De asemenea, acestea permit să se evite o judecată tranșantă asupra anumitor pozițiile ale lui Stere, căci „Stere nu poate fi judecat azi”.

Regăsim aceeași stilistică a necrologului (expresivitate eufemizantă, retorică mândioasă, inamic nenumit) în scurta notiță din numărul următor, de marți, 30 iunie 1936, de asemenea, un articol nesemnat și fără titlu, plasat de această dată în pagina a doua, consacrată în general informațiilor culturale, la rubrica Mozaic, cap de coloană. Textul este format din două părți: începe cu un *lamento*, liric și indignat deopotrivă, în care este denunțată agresiunea contra memoriei lui Stere, văzut ca un asasinat în efigie:

C. Stere s-a stins. A căzut eroic pe aceleași poziții pe care a militat o viață întreagă, retras, neînțeleș și singur. Dar moartea – Maiestate în fața căreia toate glasurile pătimase trebuie să amuțească – nu a avut darul să-l ferească de o ultimă și supremă injurie. Încă o dată a fost numit trădător!

A doua parte conține o încercare de reabilitare. Este drept că și de data aceasta redacția se exclude din rândul judecătorilor („nu noi vom arăta”). În schimb, îi dă cuvântul chiar „părții vătămate”, respectiv, unui membru al Casei Regale, împotriva căreia Stere militase, prin gazeta sa, în perioada ocupației germane a Bucureștiului. Portretul Reginei Maria din Memorii fixează imaginea unui ins bizar, dar idealist, sincer, energic și romantic („un visător plin de misticism slav”), preocupat exclusiv de problema Basarabiei.

În ciuda acestei dramatizări căutate, articolul este o mărturie despre măsura în care Stere devenise o miză simbolică, iar moartea sa se transformase fulgerător într-un câmp de bătălie. Aceasta se observă chiar și într-o situație mai puțin politizată. În numărul de duminică, 5 iulie 1936, la rubrica „Cărți – Teatru – Idei/Mozaic”, din pagina a doua, redactorul anonim se folosește de evenimentul dispariției lui Stere pentru a polemiza cu Eugen Ionescu. Acesta scrisese un eseu în revista *Reporter* despre „romancierul Const. Stere”, pe care redactorul o consideră drept un bun „prilej, firește, pentru o nouă gafă «critică», de natură să-l fixeze și mai stăruiitor în rândul cel mai puțin serioși tineri din «generație» pe autor”. Referința la Stere este aici cu totul decorativă, direcția atacului fiind Eugen Ionescu („un om profund neserios”), în chestiunea judecăților sale literare.

Acest om prodigios și enigmatic

Este drept că, în zilele următoare, *Gazeta*, fidelă mai ales unei atitudini moderate, schimbă registrul. Accentele polemice lasă locul unui exercițiu omagial configurat ca narațiune afectivă, respectiv, mutarea atenției de pe simbolul Stere pe omul Stere. Aparent, cel puțin, *Gazeta* vrea să arate că nu dorește să deschidă un câmp de luptă, ci mai mult să-și configureze filiația, o identitate ideologică, sub masca prezentării „celuilalt Stere”, a omului din spatele unei imagini publice poate nedrepte (redacția nu vrea să se pronunțe cu privire la „această mult controversată și încă neelucidată chestiune”). Redacția miza astfel pe umanizarea lui Stere, pe evidențierea calităților sale decât pe acele aspecte care puteau fi o sursă de conflict.

Articolul „Două amintiri răzlețe despre Constantin Stere”, semnat de A. Mihai și ilustrat foto cu un portret al lui Stere, din ediția de sâmbătă, 4 iulie, este un exemplu. Plasat în pagina a doua, rezervată actualității intelectuale, la rubrica „Cărți – Teatru – Idei”, textul are parte de o punere în pagină mult mai elaborată (pe trei coloane, în capul paginii,

intertitluri, ilustrat foto) și este de această dată semnat (probabil de cineva din redacție sau apropiat). Autorul nu-l cunoscuse direct pe Stere. Relatările sale se referă totuși la două episoade la care fusese martor, prilej pentru a „evoca fugitiv două amintiri răzlețe și aparent fără legătură”. Intenția sa este de a marca astfel contrastul dintre „acest om prodigios și enigmatic, cu aparență de ursuz, interiorizat în meditații” și „ imaginea unei personalități a cărei tonalitate sufletească și coloratură intelectuală a însemnat un permanent semn de întrebare”. Autorul este convins că această față a lui Stere, diferită de imaginea publică, este „prefața înțelegerii atmosferei spirituale și biblioflice în care a trăit Stere ultimii ani ai vieții lui sdruncinate în conacul de la Bucov”. În același timp, este vorba și de o formă de reabilitare prin reactualizare, întrucât cel „care fusese hulit și atacat cu înverșunare de unii, slăvit și venerat până la idolatrizare de alții, nu a izbutit să fie multora din generația tânără un om familiar și apropiat”.

Prima dintre cele două evocări se bazează pe tehnica povestirii în povestire, în care personajul evocat se evocă el însuși, mai întâi, în „cadru unei causerii, la un cerc de conferințe a unor prieteni intelectuali”, cu cinci ani mai înainte. Aici, Stere „a început să povestească cum a călătorit în tinerețe la München, cum a luat contact la Iași cu socialiștii, cum l-a cetit pentru prima oară pe Marx în închisorile Siberiei și multe altele”. Naratorul Stere își intră greu în rol, pare timid, are un „început greoi, încâlcit, de-abia articulând cuvintele, cu o voce pe jumătate stinsă în care se distinge totuși un limbaj metalic ce în tinerețe trebuie să fi avut o frumoasă amploare”. În cele din urmă, „întreaga asistența a fost cucerită” mai ales de calitățile literare ale lui Stere: „darul profund și totuși clar și colorat cu cari Const. Stere evoca oameni, descria peisagii, explica sisteme de cugetare /.../ ajutat de o prodigioasă memorie...”

Trei ani mai târziu, semnatarul evocării îl întâlnea din nou pe Stere, „întâmplător, în Cișmigiu”, dar într-un cadru mai curând privat: „întovărășit de doi amici, între cari un preot basarabean /.../ autorul lui Vania Răutu” le vorbea acestor „doi tovarăși de preumblare despre flori”. Autorul mimează nu doar surpriza, dar și „stinghereala” de a fi „jucat rolul nepoftit de martor auricular” la „dizertația în aer liber” a lui Stere. Acesta este descris ca un personaj statuar: „Cu pletele leonine lăsate în dezordine pe ceafă, cu o pălărie mare de panama, sprijinit cu aere de boem și de visător într-un baston...” Dar mai cu seamă erudiția și sensibilitatea acestuia, „în fața celor doi partizani cu priviri perplexe, semi-bovine, partizani cari desigur ar fi fost mai bucuroși să audă o anecdotă piperată sau un cancan politic”, îl seduc pe martorul indiscret: „a descris cu

gingășie poezia trandafirilor” și „a citat cu glas melodios, ușor voalat un catren dintr-un poet francez despre parfumul și culoarea rozelor”.

Un articol similar ca intenții dar net diferit ca registru, și care încheie dosarul necrologic al lui Stere în *Gazeta*, apare în numărul de miercuri, 8 iulie 1936. Semnat de George Adrian, membru sau apropiat al redacției, care deținea o rubrică de noutăți intelectuale „În fiecare săptămână”, articolul este plasat în subsolul primei pagini, o poziție rezervată de obicei cronicilor culturale. De această dată, avem un fals registru evocator: ceea ce domină este panegiricul, o suită de elogi deschise, care sugerează imaginea unei figuri cvasi-biblice, amenințate din toate părțile, niciodată înfrânte:

În omul acesta care își repetase existența cu o seninătate prea prezentă ca să o numim resemnare și prea creatoare ca să fie nesinceră – se întâlneau într-o tacită comuniune, într-un elan colectiv de proporții mistice privirile unei contemporaneități materialmente copleșite de acea uriașă efuziune creatoare, pornită desigur din dorința de a învinge, cel puțin astfel, un destin, a cărui ingraturitudine Const. Stere o plătitese cu prețul marilor renunțări.

Moartea sa nu este o ispășire, ci o ultimă formă de retrăire românească: tușa finală a unei ficțiuni literare care se confunda cu propria biografie: „Vania Răutu nu putea muri decât astfel. Viața sa nefiind o pasișă a unei existențe reale ci însăși retrăirea, resatisfacerea prin epic, a unei existențe ucise printr-o simplă renunțare...” Printr-un abil joc de planuri, autorul face din confuzia narator-autor o mișcare de absolvire a lui Stere de păcatele care-i erau atribuite: ficțiunea salva omul real, iar moartea acestuia salva ficțiunea. Condeierul *Gazetei* știe că literatura este singurul teritoriu în care nicio judecată a contemporanilor nu poate fi definitivă. Posteritatea devine astfel nu doar tărâmul ipotetic al absolvirii omului Stere, ci și singura instanță care poate salva omul prin opera sa.

Câteva concluzii intermediare

Cele șase articole din *Gazeta* care fac referință la dispariția lui Constantin Stere aparțin unor genuri publicistice diferite: de la știrea de presă propriu-zisă, deopotrivă lacunară și polemică, la tableta memorială. Dintre acestea, doar scurta notiță nesemnată apărută în ediția din 28 iunie 1936 este mai aproape de ceea ce-am putea numi un necrolog. Aceste registre și unghiuri diferite nu sunt neapărat concurente.

Sub raport stilistic, registrul dominant este cel afectiv: o subiectivitate asumată, dar totuși ambiguă, care implică o trecere oarecum bruscă

de la tonul encomiastic și justițiar la abordarea intimistă, în care ziarul pare că vorbește în locul lui Stere. Principalul efect este refuzul emfazei și implicit al discursivității apăsător ofensive. Imaginea care rezultă de aici exprimă o dualitate inextricabilă: ereticul-victimă care trebuie reabilitat, simbolul care merită o liturghie. În centru se află umanitatea personajului: nu doar că acesta nu era monstrul proiectat de ani buni de adversarii săi, ci, dimpotrivă, o natură interiorizată, delicată, atașantă.

Această strategie retorică permite evitarea oricărei discuții despre colaboraționismul său ori opțiunile sale politice, inclusiv despre rolul său în unirea cu Basarabia, așadar, despre orice ar fi putut genera o dispută publică. Faptul nu este probabil întâmplător. Se știe că fostul universitar ispășea o lungă *damnatio memoriae*: stigmatizat și oarecum marginalizat din cauza atitudinii sale la limita colaboraționismului din timpul ocupației militare germane din timpul Primului Război, în ciuda faptului că fusese decenii bune un veritabil militant, om de organizație, chiar de partid, intelectual public, în sens modern, care a avut un rol semnificativ în unificarea cu Basarabia din primăvara lui 1918. Acest Stere extras sferei publice, deci în afara discuțiilor privitoare la opțiunile sale publice, permite *Gazetei* să se extragă ea însăși din polemica ambientată asupra lui Stere: ca și cum aceasta n-ar exista decât ca un fel de probă, ca o încercare în plus pentru aparent-dispărutul Stere.

Tema principală a celor patru articole care fac referință direct la Stere este in justiția. *Gazeta* recurge la un procedeu pe cât de uzual, pe atât de abil: victimizarea, respectiv, o conștiință, un mare luptător este marginalizat, stigmatizat, ostracizat pentru convingerile sale. În același timp, nicăieri nu se spune dacă ce i se atribuie lui Stere, trecutul său, este cu adevărat problematic. Stere este o victimă a unei in justiții cvasi-metafizice, nu a unei persoane anume sau a unui grup, ci poate a propriului destin. Paradoxul acestei perspective este că, deși încearcă pe cât posibil să evite procesul omului Stere, portretul este finalmente un proces în sine.

Este vorba oare de o strategie a redacției sau este o simplă întâmplare? Nu trebuie exagerată firește nota de intenționalitate a demersului. Probabil, ar trebui să vedem aici mai mult o reacție care se configurează din mers, pe măsură ce redacția îl redescoperă pe Stere și înregistrează reacțiile publice la adresa memoriei sale, cât existența unui plan clar conturat. Este posibil ca redacția *Gazetei* să fi văzut în figura lui Stere atât un prilej de legitimare, cât și o formă de a răspunde la atacurile îndreptate contra stângii democratice, pentru a nu mai vorbi de faptul că Stere avea toate ingredientele unui damnat simpatice.

Apărută de relativ puțin timp, *Gazeta* încerca să-și construiască o identitate, atât comercială cât și politică. Sunt atrași astfel semnături ilustre, de la Nicolae Iorga, la Eugen Lovinescu, pentru a nu mai vorbi de Camil Petrescu, un colaborator apropiat al redacției, cel puțin în primii doi ani. Toți aceștia au reputația de a fi nu doar figuri independente, ci și relativ apropiate ideologic. În același timp, *Gazeta* era o publicație formată din oameni care aveau o experiență de presă solidă, cu reflexe profesionale bine formate, capabili să sesizeze deopotrivă potențialul comercial al subiectului. Prin urmare, *Gazeta* încearcă să-l reabiliteze și să și-l aproprieze pe Stere, în care vede o referință mitică a mișcării democratice (în sensul epocii), ca și un subiect de presă în sine, în sens comercial, dacă ne gândim că romanele lui fuseseră mari succese de public²⁰.

3. Doliul imposibil: Stere și necrologul publicistic în anii treizeci

În demersul *Gazetei* lipsește necrologul propriu-zis; acesta fiind înlocuit cu un *pot-pourri* de abordări omagiale, în care intenția recuperatoare este vizibilă, chiar dacă motivația acestui fapt nu ne este cunoscută. Este *Gazeta* din acest punct de vedere o excepție? Cum a fost reprezentată dispariția lui Stere în celelalte publicații din epocă? Devine astfel doliul, care implică rezervă, caracter privat, tăcere publică, imposibil? Există o retorică a necrologului? Nu este locul aici de a propune o analiză completă a acestui episod în presa românească a timpului. Voi încerca să reconstitui doar demersurile dominante, pentru a vedea cum se configurează ca demers de presă și mai ales cum pot fi recuperate ca surse istorice pentru istoria universității. Se înțelege că aici interesează imaginea oferită de către aceste publicații, diferențele și similitudinile, și abia în plan secund veridicitatea acestor constructe. Se înțelege că, nici conținutul și nici retorica în sine nu interesează aici mai întâi de toate, ci câmpul de forțe care se structurează în jurul acestui caz, respectiv, tensiunile și conflictele în mediile gazetărești ale anilor treizeci, pe care, de o manieră sau alta, moartea lui Stere le pune în evidență.

---

²⁰ Cf. Ornea, *op. cit.*, p. 777 sqq. și *passim*. Este drept că succesul romanelor era legat mai ales de trustul „Adevărul”; acesta este poate și motivul pentru care acestea nu sunt deloc prezentate în *Gazeta*, în general, o publicație foarte deschisă vieții intelectuale ca și intelectualilor „democrați”. Desigur, este posibil ca în ciuda simpatiei lor ideologice, nici Camil Petrescu, nici Vladimir Streinu, figurile literare cele mai apropiate redacției, ambii sunt însă estetizanți, să fi fost puțin deschiși romanescului de tip reconstituitiv, memorial, practicat de Stere.

Moartea ca un câmp de luptă

Pe lângă dorința de a fi incinerat, Stere ar fi cerut expres să nu fie celebrat public²¹, poate și pentru a evita ca familia să fie amestecată în vechile dispute. Opțiunea pentru un doliu strict privat nu i-a fost însă respectată²². Mai mult, principalele ziare de informații, care abordează acest eveniment în maniere complet opuse, de la asasinat în efigie și cvasi-ignorare, pe de o parte, la exces admirativ, pe de alta, îl transformă aproape fatal într-un câmp de luptă.

Nota o dau cele două trusturi de presă, *Adevărul* și *Universul*. Aflate de multă vreme într-o aspră competiție comercială, publicațiile acestora se poziționau acum mai mult decât niciodată ca platforme ideologico-morale, astfel încât confruntarea lor atinsese forme de o violență, nu doar simbolică, ieșită din comun. *Universul*, principalul ziar de informații, mizează pe un arsenal retoric de o extremă agresivitate, *ad personam*, inclusiv, apelul la un anti-semitism tot mai apăsător și la linșajul rivalilor, inclusiv, cererea de suprimare a publicațiilor trustului „Adevărul-Dimineța”, punerea în scenă a unor provocări și veritabile „autodafe-uri”: exemplare ale publicațiilor trustului rival sunt arse în spațiul public, iar unii gazetari și editori ai trustului, printre care și prietenul lui Stere, Blumenfeld-Scrutator, sunt agresați fizic²³.

De cealaltă parte, *Adevărul* cultivă un limbaj al bunelor sentimente, ușor prosovietic și chiar procomunist (cauze care provocau publicul și îi vulnerabilizau poziția), victimiar, uneori la limita paranoicului. Publicațiile trustului se bucură însă de un suport intelectual mai consistent, atât din partea grupului de la *Viața Românească*, dar și a tinerilor intelectuali și scriitori de stânga, iar poziția sa este acum în general defensivă.

²¹ „Pentru prieteni. Rog fără discursuri la incinerare și fără necroloage panegirice în presă”, ar fi scris el cu creionul pe o bucată de hârtie, de pe patul unui spital bucureștean, cu două săptămâni înainte de moarte; notița olografă este reprodusă foto în *Adevărul literar și artistic*, nr. 813/5 iulie, p. 1.

²² Interesant este că una dintre primele manifestări publicistice ale tânărului Stere în România este necrologul unui fost camarad de idei din timpul experienței siberiene, „O sinucidere”, publicat în gazeta *Munca*, pe anii 1893-1894, semnat cu pseudonimul C. Minuseanu, pe care Victor Durnea îl consideră debutul său publicistic. Victor Durnea, „Realitatea și ficțiune în romanul *În preajma revoluției* (două tragedii siberiene)”, în *Limba română*, nr. 10-12, anul XVII, 2007; <http://www.limbaromana.md/index.php?go=articole&n=607> (accesat pe 17 mai 2016).

²³ Nu întâmplător desigur, pe 22 iunie, în contextul acestor tulburări, Partidul Țărănesc Radical din Ilfov, prin Gr. Iunian, ia atitudine contra acestora și trimite „o telegramă omagială” lui Stere, pe care-l consideră „pionul democrației românești”. Ornea, *op. cit.*, p. 817.

Dincolo de aceasta, cele două grupuri de presă care dominau spațiul mediatic românesc al anilor treizeci se privesc în oglindă: reacționează una în raport cu cealaltă aproape robotic, văd peste tot mâna dușmanului, folosesc clișee comune, fac apel zilnic la indignarea publică, se autovictimizează. Fapt este că, nici după moarte, Stere nu poate evita scandalul.

Poate și din rațiunile expuse mai sus, nu avem informații de presă prealabile cu privire la boala și suferința lui Stere, iar știrea asupra morții apare în presă abia pe 28 iunie, în ciuda faptului că localitatea Bucov este relativ aproape de București, iar la căpătâiul muribundului fuseseră prezente, în afara familiei, și unele persoane publice²⁴. Pentru *Universul*, cotidianul nu doar cu cel mai mare tiraj din acei ani, dar și cel mai bogat în informații (avea în mod obișnuit, în acești ani, fie 16, fie 18 pagini), moartea lui Stere pune o problemă stilistică aparte: cum poți reprezenta jurnalistic, adică pe cât posibil cu obiectivitate și empatie, dispariția unei figuri publice, pe care până atunci ai stigmatizat-o sistematic, din rațiuni nu întotdeauna foarte clare, și care va fi recuperată oricum de către trustul inamic?

Până atunci, în paginile *Universului*, prezența lui Stere fusese mai curând slab profilată. Stigmatizat îndeosebi prin asociere cu *Lumina* (fostul ziar al lui Stere din anii 1917-1918) și cu unele figuri de la *Adevărul*, ideologul poporanist este în același timp inexistent, ca persoană. În fapt, pentru acest ziar, Stere era demult îngropat: în coloanele sale nu avem știri despre romanele ori despre prezențele sale publice, nici măcar ca un pretext polemic. Totuși, dispariția sa este un fapt care nu poate fi nici ignorat, nici tratat ca subiect de pamflet. Astfel că ziarul încearcă, pe de o parte, să de-semnifice evenimentul ca atare, iar pe de alta, să-i nege celui dispărut orice resursă compasională, printr-o retorică în care se amestecă aluzivul cu contextul depreciativ, minimalizarea cu stigmatul.

Mai întâi, într-un editorial violent la adresa publicațiilor trustului „Adevărul-Dimineța”, figura lui Stere este amintită eliptic, alături de „trădătorii” uzuali, din presa iudeo-masonică²⁵. Informația propriu-zisă cu privire la moartea lui Stere este plasată în subsolul penultimei pagini, la secțiunea „Ultime informații”, o rubrică de știri telegrafice despre agenda politică a momentului. Tipărită cu un font minuscul, fără titlu, nesemnată, intercalată între altele, mai mult ori mai puțin anodine,

---

²⁴ La moartea lui au asistat, printre alții, și Grigore Iunian, președintele Partidului Țărănesc Radical, ultima formațiune politică din care făcuse parte Stere, și Victor Iamandi, subsecretar de stat, fost student, „însărcinat să reprezinte guvernul”; *Ibidem*, p. 818.

²⁵ Vezi „O pagină neagră în istoria României moderne”, *Universul*, nr. 179, 28 iunie 1936, p. 15.

această știre pare a avea ca prim obiectiv acela de a trece inobservabilă. Ceea ce totuși o scoate din obișnuit este tentația stigmatizantă formulată explicit, prin limbaj, fapt rar la o știre de presă, cu atât mai mult la o notiță funerară: „Trădătorul C. Stere, în vârstă de 71 de ani, a încetat din viață, aseară la ora 8, la moșia sa din Bucov (Prahova)”²⁶.

Este evident o încercare de execuție sumară, dar, dat fiind contextul discursiv, pare incompletă, întrucât recursul la vechiul stigmat al trădării nu mai era în epocă suficient de puternic, în cazul lui Stere. În plus, aceasta nu era urmată sau însoțită de o „demascare” completă a „trădătorului”. Din acest punct de vedere, *Universul* pare a manifesta, fie din lipsă de resurse, fie din calcul, mai curând o anume rețineră în instrumentalizarea evenimentului ca atare. Aceasta se poate explica atât prin efectul de pudoare naturală pe care o induce moartea, cât mai ales prin faptul că Stere se bucura de simpatii puternice în Basarabia²⁷. Foarte probabil, Stelian Popescu, care opera curent cu diverse forme de dramatizare mediatică, cunoștea dificultatea de a lupta cu o moarte *en martyr*, respectiv, cu emoția publică provocată de dispariția unei figuri publice atât de cunoscute²⁸. Stilistica știrii, construită pe o regie a insinuării, va fi de altfel denunțată de *Adevărul*, prin Mihail Sevastos, în tableta sa, apărută, marți, 30 iunie, într-o perfectă logică paranoidă²⁹.

Deși tot la dreapta, *Curentul* s-a manifestat mult mai moderat. Simpatia lui Pamfil Șeicaru față de Stere este de altfel cunoscută³⁰. Atunci când, în iunie 1935, Stere își sărbătorea 70 de ani, Șeicaru scrisese în *Curentul* „un patetic, mișcător articol”, în care glosa și el pe tema inactualității politice a lui Stere și a revanșei acestuia prin literatură³¹.

²⁶ *Universul*, nr. 179, 28 iunie 1936, p. 17. Ora era oricum inexactă: Stere murise vineri, 26 iunie, seara, la ora nouă. Cf. Ornea, *op. cit.*, p. 819.

²⁷ *Ibidem*, passim; cf. și A. Căndea, „Basarabia și moartea lui Constantin Stere/ O viață de om închinată unei provincii”, *Adevărul*, miercuri, 1 iulie 1936, p. 6; cf. de asemenea și articolele lui Pan Halippa și Nicolae Popovschi în *Viața Românească*, 1-3/1937.

²⁸ Nu este poate lipsit de importanță de semnalat faptul că, inițial, în anii '20 mai ales, Stere a fost în relații foarte bune cu Stelian Popescu; Ornea, *op. cit.*, p. 680.

²⁹ M. Sevastos, „C. Stere și democrația”, în *Adevărul*, marți, 30 iunie 1936, p. 1.

³⁰ „Directorul *Curentului*, deși om de dreapta, îl simpatiza, din tinerețe, pe Stere și nu s-a alăturat niciodată, cu publicația sa, campaniilor de denigrare împotriva luptătorului” (Ornea, *op. cit.*, p. 817.). De altfel, la apariția primului volum din seria „În preajma revoluției”, *Curentul* nu se sfiește să-i acorde atenție: cf., Omicron, „În preajma revoluției”, în *Curentul*, IV, nr. 1388/7 dec. 1931.

³¹ „C. Stere a ieșit de mult din actualitate. Omul în jurul căruia până mai ieri huiiau cotidian în presă, C. Stere nu mai stârnește vuietul de ieri, se strecoară prin actualitate străin de toată zădărnicia risipei de pasiuni, de interese...”; *Curentul*, 19 nov. 1935.

Astfel că ziarul nu participă la instrumentalizarea morții lui Stere, fiind totuși unul dintre puținele ziare care publică o relatare de la ceremonia de incinerare a lui Stere, dar în care se deplânge numărul „infim de participanți”³².

Orientat mai curând spre centru, *Dreptatea*, ziarul Partidului Național-Țărănesc, manifestă o atitudine de simpatie față de vechiul disident țărănist. Este drept că publicația era condusă acum de Mihail Ralea, vechi protejat al lui Stere la Universitatea din Iași³³, iar necrologul, mai mult un articol omagial de fapt, este redactat de Ralea însuși. Stere este proiectat aici într-o tragedie clasică:

C. Stere a luptat cu destinul ca un erou antic. Tot ce a încercat această uriașă personalitate a avut onoarea adversității faptelor cosmice. S-a măsurat fără prudență, român de aici de la gurile Dunării, cu fatalitatea, cu stihiiile, cu elementele. A avut cea mai legendară existență – ea singură o operă de talmăcit și de comentat – din istoria intelectualității noastre. /.../ Acest om... a trăit mereu neînțeles și în ciocnire permanentă cu mediul politicianist de la noi. /.../ Dar va veni o vreme când acest uriaș va fi înțeles, iubit și pus în pantheonul națiunii...³⁴

De o manieră sau alta, această perspectivă, care-l descrie pe Stere drept o figură tragică, într-o luptă continuă cu mediul ostil, figură de pionier și de rebel, deopotrivă, victimă a unei fatalități ireductibile, un damnat respins de către societatea pe care a servit-o, devine oarecum

³² Este drept că, la aceeași ceremonie, ziarul *Deșteptarea* văzuse o asistență „multă și compactă” venită în ciuda ploii torențiale; Ornea, *op. cit.*, p. 820.

³³ Stere a avut, alături de Ibrăileanu (de fapt, ordinea pare a fi fost mai curând inversă!) un rol determinant în recrutarea lui Ralea la Universitatea din Iași, prin anii 1922-1925. A fost vorba de o strategie de altminteri destul de complicată (a se vedea studiul lui Cătălin Botoșineanu, „Între competențe și ritualuri ale cooptării. Numirea lui Mihai Ralea la Universitatea din Iași”, în *Analele Științifice ale Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași. Istorie*, tom LIV-LV, 2008-2009, Iași, 2011, p. 247-267). Fapt este că Ralea i-a fost recunoscător mult timp, după cum o arată și mărturia lui Z. Ornea, care l-a frecventat pe Ralea prin anii 1963-1965 (Z. Ornea, *Viața lui C. Stere*, p. 10 sq.); interesant este că, față de Ibrăileanu, care avusese pare-se rolul cel mai important (Stere era de fapt suspendat de la Universitate, încă din 1919!), Ralea a fost mai puțin recunoscător!; cf. pe acest subiect considerațiile și evocările fostului profesor al Universității din Iași, Adrian Neculau, „Istorie uitată. Un moment din viața universității ieșene”, în *Ziarul de Iași*, 3 februarie 2012; <http://www.ziaruldeiasi.ro/opinii/istorii-uitate-un-moment-din-viata-universitatii-iesene~ni85di>

³⁴ M. Ralea, „C. Stere”, în *Dreptatea*, 28 iunie 1936; cf. și contribuția acestuia cu același titlu în *Viața Românească*, 1-3/1937.

referința comună în reprezentările oferite de „cealaltă parte” a presei din epocă. Tonul este dat de *Adevărul*, publicația-far a trustului „Adevărul-Dimineța”, ca și a stângii românești interbelice. Stere era în acel moment o figură iconică a ziarului, mai ales după ce seria sa romanescă, „În preajma revoluției”, devenise una dintre cele mai bune afaceri a editurii trustului³⁵. Dar acum nu este vorba doar de reabilitarea lui Stere, eventual de promovarea acestuia ca romancier, ci, prin celebrarea postumă a lui Stere, de o nouă afirmare a poziției trustului, în raport cu acțiunile *Universului*.

Prigonit de reacționari, salvat de posteritate

Atât în paginile *Adevărului*, cât și în cele ale *Adevărului literar și artistic* sau ale *Vieții Românești* (parte a trustului, după mutarea la București), figura lui Stere este o prezență obișnuită în anii treizeci, atât prin contribuții proprii (în ultimii ani, fragmente din romanele sale)³⁶ sau prin diverse forme de referențializare (mai ales, reproduceri ale unor opinii apărute în alte publicații), dar mai ales prin interviuri, cronici și recenzii. Fiecare nouă apariție editorială pe care o semna acesta era comentată, în general favorabil, de către cronicarii literari ai publicațiilor trustului (în special, George Călinescu, Șerban Cioculescu și Pompiliu Constantinescu). Aceasta nu trebuie desigur să surprindă. Pe lângă faptul că trustul „Adevărul” era editorul cărților sale, în fiecare dintre redacțiile acestor publicații Stere avea prieteni și foști camarazi, pentru a nu mai aminti că era unul dintre fondatorii revistei *Viața Românească*. Nu se poate nega, de asemenea, că între Stere și cei care gravitau în jurul acestor publicații exista și o veche complicitate intelectuală și ideologică³⁷.

³⁵ Volumele din romanul-fluviu, „În preajma revoluției” (opt volume, în total, din nouă proiectate), încep să apară din 1931-1932, cu un mare succes, de public și de critică, unele reeditate, de altfel, imediat. Primele trei volume ating la sfârșitul anului 1932 un tiraj de 12.159 de exemplare vândute. Drept urmare, Stere ar fi încasat peste un milion și jumătate de lei pe primele cinci volume ale romanului (salariul unui profesor universitar era atunci de aproape 300.000 de lei pe an), chiar și vol. VI, considerat un „semieșec estetic”, este un mare succes de public (Ornea, *op. cit.*, p. 777 sqq.).

³⁶ Mai întâi, *Adevărul* îi publică inițial în foileton, în 1930, cartea sa de confesiuni despre anii 1919-1930: *Documentări și lămuriri politice. Preludii: Partidul Național-Țărănesc și „cazul Stere”*.

³⁷ Cf. aici și numele gazetarilor care l-au intervievat în acești ani: T. Teodorescu-Braniște, „D. Const. Stere despre Vania Răutu. O dimineță la Bucov”, în *Dimineța*, XXVIII, nr. 9285, din 31 octombrie 1932; L. Leoneanu, „Romanul d-lui Stere...”, în *Adevărul literar și artistic*, X, nr. 579, din 10 ianuarie 1932; L. S., „De vorbă cu d. C. Stere”, în *Adevărul literar și artistic*, XII, nr. 641, din 19 martie 1933.

Cert este că, mai cu seamă prin noua sa postură de scriitor, Stere se reconstruia ca figură publică³⁸. Aceasta nu era un fapt deloc secundar pentru fostul rector al Universității din Iași. Se vede aceasta și din felul în care reacționează, ulcerat, într-o scrisoare către *Adevărul* din iunie 1935, la unele rezerve exprimate de Șerban Cioculescu în *Adevărul*, la volumul VI, cel mai controversat, de altfel³⁹, al romanului său fluviu, *În preajma revoluției*. La împlinirea vârstei de 70 de ani, în iunie 1935, *Adevărul* îl omagiase pe larg: publică inclusiv telegramele de felicitare ale unor personalități (Nicolae Titulescu, Constantin Argetoianu). Paradoxul acestor omagii, evidențiat de Zigu Ornea, vine din faptul că succesul literar este văzut de toți ca o revanșă a omului politic, iar succesul literar ca fiind generat de notorietatea sa ca figură publică⁴⁰. În același timp, întrucât elogiile se suprapun cu lamentațiile, privind destinul nemeritat al politicianului ajuns scriitor, nu se poate înțelege dacă declinul abrupt al politicianului care a generat nașterea scriitorului este un fapt pozitiv sau negativ. Iar această tonalitate omagial-lamentativă, exersată deja anterior, va fi reutilizată, oarecum automat, de către redacțiile celor trei publicații ca formă de celebrare postumă.

După cum ar fi fost de așteptat, dat fiind natura relației dintre Stere și trustul „*Adevărul-Dimineța*”, ca și contextul specific în care se manifesta ziarul, dispariția lui Stere este pusă în scenă de către *Adevărul* după rețeta unei montări dramatice, a unei tragedii clasice, chiar, din care nu lipsesc accentele patetice apăsate, lirismul omagial, mimarea surprizei și avertismentele apocaliptice, pe scurt, suprasemnificarea instrumentalizantă.

---

³⁸ Observația lui Călinescu potrivit căreia Stere „credea, ca un copil, în realitatea creației, în absolutul ei, și se împotriva cu violență oricărei sugestii critice” (G. Călinescu, „C. Stere”, în *Adevărul și literar și artistic*, din 5 iulie 1936), trebuie înțeleasă poate nu atât ca o formă de încredere oarbă în literatură, ci ca o formă de manifestare a dorinței sale de a se „reabilita” public, fie și prin literatură.

³⁹ Cu această ocazie se proiectează pe sine ca un metec irecuperabil: „nu numai că de patru decenii nu sunt asimilat, dar că trebuie să renunț la nădejdea de a fi înțeles de oamenii din țară, chiar când au o anume simpatie pentru mine”; prin urmare, tot ce mai poate spera este să facă apel la judecata posterității: reacția sa trebuie deci înțeleasă, ne avertizează el, „nu în vederea zilei de astăzi, dar pentru vremuri când sper tot a găsi mai multă comprehensiune” (*Ibidem*, p. 802 sq.). Pompiliu Constantinescu, probabil cel mai credibil critic al noii generații, fusese însă mult mai tranșant decât Cioculescu: el vede în volumul VII (apărut la finele lui noiembrie 1935), care de altfel provocase și mânia foștilor săi camarazi de la *Viața Românească*, „un pamflet romanțat” (*Ibidem*, p. 805).

⁴⁰ Cf., de exemplu, portretul omagial al lui B. Brănișteanu și articolul lui G. Călinescu în *Adevărul*. „Azi, Stere este mai cunoscut ca scriitor decât ca om politic. Ne întrebăm dacă nu ar fi fost mai bine să fi fost întotdeauna așa”, observa B. Brănișteanu (*Ibidem*, p. 811).

Ca și în restul presei bucureștene, anunțul morții apare în numărul de duminică 28 iunie, dar este plasat abia în pagina a șaptea. Montajul necrologic este deschis pe pagina întâi prin două articole celebrative: în locul editorialului, cu aldine, un articol de Petre Pandrea, „C Stere”, iar în manșeta din dreapta, un altul semnat de Demostene Botez, vechi membru al grupării de la *Viața Românească*.

Este vorba de contribuții din partea unor apropiați ai redacției, însă din afara acesteia (și probabil că D. Botez era și din afara Bucureștiului), ceea ce sugerează că ar putea fi vorba de o mobilizare destul de bună a redacției. Fie din pudoare, fie din alte motive, ziarul nu publicase până atunci nici un fel de informație despre starea de sănătate a lui C. Stere, deși starea lui medicală pare să fi fost cunoscută redacției. Faptul are și o semnificație stilistică: în felul acesta se poate sugera mai bine surpriza, șocul, ingrediente utile pentru un efect dramatic mai puternic.

Ambele articole care deschid grupajul omagial sunt ceea ce am putea numi omagii postume. Totuși, stilistica lor este diferită. Articolul lui Petre Pandrea se remarcă mai ales prin nota sa vagă, puerilă, diti-rambică; complet confuz, în ce privește argumentația, articolul pare a fi scris în grabă, în tușe tari, în care multe afirmații tranșante sunt retrase apoi în următoarea frază (a dispărut o mare figură, observă autorul, dar numai posteritatea va decide în ce anume constă măreția acestuia)⁴¹. Intenția este de a-i proiecta o posteritate glorioasă lui Stere, ca revanșă față de prezentul ostil (este amintită și adversitatea lui Iorga, printre alții, alimentată, sugerează autorul, de Stelian Popescu, directorul *Universului!*), care i-ar fi blocat recunoașterea publică. „Din aceste pricini, C. Stere nu s-a realizat politic”, conchide condeierul. Totuși, chiar și așa meritele sale, mai ales intelectuale, nu pot fi eludate: ar fi „anticipat pe Durkheim, a contribuit la reforma agrară și la votul universal, a fixat programul unui partid, a frământat lutul și azurul sufletelor. C. Stere și-a îndeplinit misiunea”.

În schimb, chiar dacă nici aici accentele encomiastice nu lipsesc⁴², evocarea lui Demostene Botez („Biruința cea pe de urmă”) este măcar

⁴¹ „C. Stere a murit. N-a căzut un om, ci un titan. În perspectiva tulbure a zilei nu i se pot desemna exact proporțiile și contururile. Mâine se va ști cu precizie, vor învăța școlarii, va fi o concluzie de manual didactică că basarabeanul C. Stere a fost una dintre cele mai gigantice personalități din istoria românilor. Azi – judecăm, fiindcă așa judecă întotdeauna contemporanii miopi, – cu „perspectivă de broască” (*Froschperspektive*), cum spunea Nietzsche. Avem ochi și nu vedem, avem urechi și nu auzim...”

⁴² „C. Stere este omul care a creat în țara aceasta /.../ un anumit fel de a cugeta și de a concepe viața socială și viața politică. El a fost comandantul care ne-a trecut de la

mult mai îngrijit redactată. Ilustrată cu o fotografie inedită a lui Stere (un instantaneu cu Stere, din profil, așezat la o masă probabil din grădina sa de la Bucov, citind absorbit o carte), tonul său nu este doar mai liric, mai puțin marțial, ci și mai nuanțat: autorul pare preocupat mai ales să pună în evidență umanul, dramatismul unei existențe, ceea ce-i conferă demersului un caracter aproape românesc⁴³. Tema omului excepțional care se luptă pe viață și pe moarte cu calamitatea mediului potrivit, victimă a resentimentului generat de inferioritate, este asociată cu imaginea unui *true believer*, pe jumătate învins, pe jumătate victorios, mereu în defensivă, niciodată complet învins, părinte fondator și educator al națiunii. Firește că și Demostene Botez exprimă aceeași încredere în judecata sigură și dreaptă a posterității, care, în opoziție cu prezentul, fie dominat de pasiuni omenești, fie pur simplu pervertit de spirite inferioare, este singurul judecător comprehensiv, drept, imparțial, al unei mari conștiințe.

Dar adevăratul necrolog este publicat în pagina a șaptea. Destul de substanțial ca dimensiuni, nesemnlat (autor colectiv?), articolul intitulat „Opera lui C. Stere” este însoțit de o altă fotografie (de presă) inedită a lui Stere: în costum alb, cu pălărie, la o masă în grădină discutând cu un alt domn, în costum și cu pălărie, probabil un ziarist. De această dată, sobrietatea este nota generală, judecățile de valoare sunt mai puțin emfaticе. Obiectivul său pare mai ales acela de a propune o schiță a moștenirii sale intelectuale :

Câteva caracterizări rezezi – titluri a cunoașterea și recunoașterea lui – și se înfățișează la simpla pronunțare a numelui său. Iată-le: I. A fost teoreticianul poporanismului. II. A întemeiat și însuflețit una din cele mai occidentale și mai impozante reviste românești. III. A luptat pentru realipirea Basarabiei. IV. A scris la noi, în 8 mari tomuri (al 9-lea rămânând, în manuscris, neterminat), cel mai vast și cel mai cuprinzător roman: În preajma revoluției, în felul în care Zola a clădit les Rougon-Macquart.

În ciuda caracterului său sistematic și moderat, articolul nu este însă foarte bine scris și mai ales conceput: cea mai mare parte fiind consacrată

---

bizantinismul politic, la o concepție de drept. El a fost apostolul ideii de ordine de drept ca bază a Statului /.../ Influența personalității lui a fost generală și copleșitoare.”

⁴³ „A ajuns la capăt, mâine o viață de om sbuciumat, cu mintea cuprinzătoare și cu energia masivă. Cei șaptezeci de ani de viață, irosiți prin Rusia țaristă, prin Siberia pustie, și prin România-mamă, s-au strâns laolaltă, s-au adunat, s-au încheiat. De acum, Constantin Stere va fi liniștit. Se vor liniști poate, după ce vor fi vărsat veninul inferiorității ofensate pentru cea din urmă oară, și acei cari l-au ponegriț și l-au hulit. C. Stere a fost isgonit la marginile vieții, dar el n-a fost niciodată un învins.”

romanului *În preajma revoluției*. Faptul arată desigur preferința redacției pentru romancierul Stere, autor de mare succes, produs al editurii trustului, departe de aspectele care puteau fi exploatate facil contra sa, din lunga sa activitate politică și publicistică. De observat că toate cele trei articole de opinie încep cu propoziția „A murit Constantin Stere”, un semn că autorii nu au cooperat în prealabil și nici redacția nu le-a oferit un cadru clar; în același timp, aceasta ne arată canonul orației funebre din epocă și dominația sa asupra necrologului ca gen publicistic.

Fapt semnificativ, grupajul consacrat dispariției lui Stere este însoțit de o mică notiță cu caracter strict informativ, care oferă unele detalii privind circumstanțele dispariției scriitorului și altele privind ceremonia funerară. Pe lângă faptul că pare scris pentru ziua precedentă, surprinde nevoia de a oferi detalii oarecum superflue, cum ar fi prezența liderului Partidului Țărănesc Radical, Grigore Iunian, și militanților acestui partid, probabil din dorința redacției de a sugera că Stere nu murise solitar, ca un refuzat absolut⁴⁴.

Tentația instrumentalizării apare și mai limpede în numărul următor, de marți, 30 iunie 1936. Mai întâi, în articolul său de pe prima pagină, Mihail Sevastos („C. Stere și democrația”), în dubla sa calitate, de fost membru al redacției *Vieții Românești* și actual director al *Adevărului literar și artistic*, ne prezintă un Stere „prigonit de reacționari” chiar și după moarte. Sevastos denunță *Universul*, care, într-o știre, anunțase moartea lui Stere, „la moșia sa de la Bucov”. Prin aceasta, Stere ar fi fost indicat în mod „mincinos ca fiind proprietar de moșie, preț al vânzării de țară (când oricine știe că moșia Bucov este proprietatea d-nei Ana C. Stere)”. O formulare, care „descoperă o inimă de hienă”, crede gazetarul. Ironia este că informația respectivă apare formulată aproape în termeni identici și în *Adevărul*; de altfel, insinuarea că moșia ar fi fost „prețul trădării” nu apare în *Universul*, ci doar în interpretarea lui Sevastos.

---

⁴⁴ „Aseară, s-a stins din viață Constantin Stere, în etate de 71 de ani. El se afla bolnav de aproape trei săptămâni la conacul de la moșia lui Bucov (Prahova). Încă de ieri dimineață au venit știri că desnodământul fatal se apropie, căci de noaptea trecută Constantin Stere intrase în comă. D. Gr. Iunian, șeful partidului țărănesc radical, fiind înștiințat, a sosit la Bucov, fiind de față la ultimele clipe ale bolnavului. În cursul dimineții de azi, s-a procedat la îmbalsămarea rămășițelor pământești, iar azi după-amiază vor fi transportate la București. Corpul neînsuflețit va fi incinerat duminică la crematoriul «Cenușa». Conform dorinței defunctului, nu se vor rosti discursuri. Constantin Stere a lăsat un testament, care n-a fost încă deschis. Organizația partidului țărănesc radical din Prahova va trimite o numeroasă delegație ca să ia parte la incinerarea lui Constantin Stere”; *Adevărul*, 28 iunie 1936, p. 7.

Confuzia fostului secretar de redacție al *Vieții Românești* este un exemplu privind tensiunea dintre cele două trusturi și desigur privind capcanele suspiciunii excesive, dar în același timp sugerează cheia de lectură a textului: un mesaj apocaliptic, profetic, potrivit căruia dispariția unui om anunță dispariția unei lumi. „Stere a murit ca o prevestire /.../. E un moment funebru al democrației /.../, se pregătește atmosfera pentru dictatură”, se spune aici. Mai mult, printr-un artificiu retoric puțin uzual într-un asemenea context, sunt acuzați toți cei care stau pe margine, inclusiv camarazii săi de idei, căci, în timp ce „pe coșul crematoriului se urcă fumul într-o viață de luptă și de nădejdi nerealizate /.../ din lagărul advers, i se strigă peste mormânt: Trădătorule! Iar tovarășii lui de idei stau cu mâinile încrucișate”.

În același număr din *Adevărul* găsim o scurtă relatare de la ceremonia incinerării lui Stere: neobișnuit plasată în pagina a doua (rezervată de obicei informațiilor culturale), redactată în tonuri patetice, nesemnată și fără nici o ilustrație foto. Interesant este că, prin comparație cu reportajul de la înmormântarea lui Petre Popescu, „muncitorul ucis în lupta contra reacțiunii” (un lucrător tipograf, asasinat de către un grup de militanți cuziști, dacă este să ne luăm după informațiile din ziar), notița consacrată lui Stere este mult mai săracă, în ce privește mijloacele gazetărești.

Începând cu numărul de miercuri, 1 iulie 1936, tonul omagial se schimbă: de această dată predomină articolul evocator, documentar. De altfel, articolele sunt semnate de nume provenind din redacție sau apropiați ai acesteia, rubricarzii cotidianului. Unul dintre aceștia, Horia Roman, într-o tabletă publicată în subsolul primei pagini, evocă pasiunea lui Stere pentru flori; este un articol fără patimă, aproape cordial. Scopul său este de a pune în evidență omul privat, ființa generoasă, din spatele huliului personaj public⁴⁵. Autorul vede în faptul că „ultimii ani ai lui Stere au fost închinăți florilor și literaturii”, un refugiu terapeutic, care i-a permis să supraviețuiască, în ciuda bolii grave, de inimă, de care suferea.

În pagina a șasea, găsim alte două articole consacrate lui Stere, de această dată, în jurul figurii sale de erou local, respectiv, de trimis al Basarabiei în patria-mumă și de reprezentant al intelectualității militante ieșene. Astfel, într-un articol masiv, semnat de A. Căndea, se prezintă relația lui Stere cu provincia de origine, Basarabia⁴⁶. Al doilea, intitulat

⁴⁵ „Într-o dimineață de primăvară am descins la Bucov pentru un interview cu profesorul C. Stere. Era după niște alegeri în cursul cărora teroarea guvernamentală îl arestase de câteva ori...”; Horia Roman, „C. Stere și florile”/ *Carnetul meu*, în *Adevărul*, miercuri, 1 iulie 1936, p. 1.

⁴⁶ A. Căndea, „Basarabia și moartea lui Constantin Stere/O viață de om închinată unei provincii”, *Adevărul*, miercuri, 1 iulie 1936, p. 6.

„La moartea lui C. Stere”, semnat Arald, oferă unele date cu privire la felul în care a fost primită vestea morții fostului om politic la Iași, acolo unde debutase publicistic, studiasse, fusese profesor la Universitate și fondase o publicație intelectuală de mare anvergură. Din păcate, informațiile sunt modeste ca interes documentar.

Probabil cea mai puțin pioasă evaluare a carierei intelectuale a lui Stere îi aparține criticului Șerban Cioculescu, un alt rubricard al ziarului, în numărul de joi, 2 iulie 1936. În spațiul cronicii sale săptămânale, Cioculescu scrisese în mai multe rânduri despre literatura lui Stere, în general favorabil. Totuși, dintre criticii apropiați trustului „Adevărul-Dimineța”, el fusese singurul care purtase cu Stere o scurtă polemică în jurul literaturii acestuia⁴⁷. De această dată, în evocarea sa, el ține să se înfățișeze mai ales ca istoric literar și mai puțin ca zelator al cultului Stere. Astfel, începe oarecum paradoxal prin a face o comparație între Ibrăileanu și Stere. Opoziția lor de temperament era vizibilă imediat: „Unul era contemplativ, celălalt dinamic. G. Ibrăileanu aducea o disponibilitate de idealism nepotrivită cu terenul vulcanic al acțiunii sociale. Constantin Stere era făcut din plămada aspră a luptătorilor”⁴⁸.

Cioculescu reconstituie apoi cu multă acribie unele dintre aspectele necunoscute ale complicatei cariere publicistice a lui Stere: colaborarea sa la *Adevărul* din primii ani, începând cu 6 septembrie 1893, sub pseudonimul Observator-Ipochondric, la *Evenimentul literar*, din Iași, condus de Sofia Nădejde, sub pseudonimul C. Șărcăleanu. Judecata sa este măsurată, dar în tiparele deja fixate: literatura sa este văzută și de Cioculescu ca o revanșă față de acuzele de trădare, care l-au însoțit pe Stere în ultimele sale decenii de viață; omul Stere și-a înfrânt destinul, dar a fost înfrânt de „vremile” în care a trăit⁴⁹.

În numărul următor, de vineri, 3 iulie, dispariția lui Stere este marcată doar printr-un singur articol: „Falnicul Stere”, de Mihail Șerban. Postat în pagina a treia, acesta se înscrie în registrul orației funebre. Săptămâna consacrată de redacția *Adevărul* lui Stere se încheie în numărul de sâmbătă, 4 iulie 1936, cu o tabletă în care unul dintre

⁴⁷ Vezi *supra*, nota 20; *Ibidem*, p. 584 sq.

⁴⁸ Șerban Cioculescu, „Constantin Stere”/*Cronica literară*, în *Adevărul*, joi, 2 iulie 1936, p. 1 sq.

⁴⁹ Asupra acestui subiect, vezi și: Victor Durnea, „Începuturile publicistice ale lui Constantin Stere”, în *România literară*, vol. 40, nr. 45 (16 nov. 2007), p. 16-17; Idem, „Realitate și ficțiune în romanul *În preajma revoluției* (două tragedii siberiene)”, în *Limba română*, anul XVII, nr. 10-12, 2007; <http://www.limbaromana.md/index.php?go=articole&n=607> (accesat pe 17 mai 2016).

rubricarii cunoscuți ai ziarului, Doctorul Ygrec (pseudonimul redactorului care se ocupa îndeosebi de rubricile științifice), glosează pe tema ipotezei lansate anterior de „colegul nostru Horia Roman”, cu privire la beneficiul florilor pentru sănătatea lui Stere⁵⁰.

Săptămânal literar al aceluiași trust de presă, *Adevărul literar și artistic*, nu iese în general din schema deja configurată. De altfel, în anii anteriori, atât figura, cât mai ales literatura lui Stere făcuseră obiectul unui interes constant în coloanele publicației, prin evocări sau recenzii, în general mai mult decât favorabile⁵¹. Este drept că publicația practica în mod curent celebrarea unor figuri intelectuale apropiate revistei⁵². Totuși, spre deosebire de contribuțiile din *Adevărul*, aici libertatea autorilor este mai mare. Articolele sunt mai apăsate reflexive, favorizate desigur de distanța față de eveniment, ca și de postura diferită a colaboratorilor în raport cu publicația.

Oricum, moartea lui Stere pare a surprinde redacția, căci în primul număr de după dispariția sa nu găsim decât două articole legate de eveniment. Pe pagina întâi, un articol-omagiu al directorului publicației, Mihai Sevastos, „În memoria lui Constantin Stere”⁵³, care nu este decât o trecere în revistă a figurii lui Stere, fără nimic semnificativ în raport cu alte materiale de presă pe același subiect. În pagina a treia, criticul literar al revistei, George Călinescu, încearcă o primă evaluare critică a operei

---

⁵⁰ Doctorul Ygrec, „Florile și inima lui Stere”/*Carnetul meu*, în *Adevărul*, sâmbătă, 4 iulie 1936, p. 1.

⁵¹ Un articol semnat de Stere găsim chiar în primul număr pe 1936 din această revistă (nr. 787/5 ianuarie 1936); în martie, la rubrica „Însemnări și polemici”, este reprodus un fragment din articolul elogiativ, „Despre C. Stere”, publicat în revista „Drum” (nr. 799/29 martie); în aprilie, Stere apare cu un fragment de proză, „Ivanușca Duracioc” (nr. 801/12 aprilie 1936); de asemenea, în nr. 813, de pe 5 iulie, se poate regăsi și cronică literară a lui Călinescu la vol. VIII, *Uraganul*, din seria „În preajma Revoluției”, favorabil, dar moderat.

⁵² Pe lângă elogiul funebru, rezervat îndeobște figurilor din preajma publicației, necrologul jurnalistic este relativ prezent în paginile revistei; exemplul cel mai bun este necrologul consacrat lui A. de Herz (nr. 797/15 martie), sobru și informativ, apoi, articole oarecum similare despre Cincinat Pavelescu și Gh. Ghibănescu (nr. 814/12 iulie 1936). La dispariția în martie 1936 a lui G. Ibrăileanu, *Adevărul literar și artistic* (nr. 799/29 martie) publicase un grupaj substanțial pe trei pagini format mare; se pot remarca aici editorialul „După exodul lui G. Ibrăileanu”, de Gala Galaction (p. 1), apoi contribuțiile semnate de G. Călinescu, P. Zarifopol (un colaj de note extrase din texte mai vechi, republicate), H. Sanielevici, Demostene Botez, Emil Călin, Ghiță Ionescu, Izabela Sadoveanu, Valer Dona ș.a. De asemenea, în numărul următor (nr. 801/12 aprilie, p. 3), este republicat necrologul scris de Sadoveanu pentru *Însemnări literare*, urmat de alte evocări, precum „G. Ibrăileanu, gânditorul”, de M. D. Ioanid (nr. 802/19 aprilie).

⁵³ *Adevărul literar și artistic*, nr. 813/5 iulie 1936.

sale, inclusiv o mică reglare de conturi, pe care nu și-o permisesese probabil în timpul vieții acestuia: „Stere a fost o extraordinară personalitate”, remarcă acesta, dar opera sa „ar fi câștigat și mai mult în unitate” dacă ar fi fost „pusă sincer la persoana întâi autobiografică”.

Omagierea dispărutului continuă încă două numere, dar fără intensitatea celei care îl avusese ca subiect pe Garabet Ibrăileanu, cu câteva luni mai înainte⁵⁴. Este vorba de evocări și amintiri mai ales, inclusiv de o fotografie inedită a lui Stere: aflat în mișcare, pe aleile unui parc (poate al celui de la Bucov), cu un baston în mână, costum deschis, corpulent. Apoi, Stere dispăre complet din paginile publicației, ca și cum redacția își încheiase orice obligație în raport cu defunctul.

Un caz aparte în discuția de față îl reprezintă publicația *Reporter*⁵⁵. Apropiată ideologic și, probabil, nu numai, de cercurile *Adevărului*, dar orientată în jurul ideii de generație, foarte prizată în anii treizeci, înțelegea ca narațiune a înnoirii prin schimbarea vârstelor, dar și ca grup de presiune⁵⁶, interesul publicației pentru figura lui Stere este surprinzător, mai ales dacă vedem că unul dintre cele două articole omagiale este semnat de Eugen Ionescu, deja cunoscut în epocă drept un condeier capricios și rebel. Foarte probabil, nu numai afilierea lui Stere la stânga, dar și aureola sa de victimă a clasei politice dominante vor fi jucat un rol în acest interes neașteptat față de o figură dintr-o altă generație. Oricum, revista se arătase deja anterior interesată de literatura lui Stere⁵⁷. Este

⁵⁴ Vezi *supra*, nota 35.

⁵⁵ *Reporter. Săptămânal ilustrat, politic, literar și artistic*; în ciuda titlului, a fost o publicație cu o tematică dominant literară; era orientată politic la stânga, fapt vizibil, prin tematică și colaboratori, de altfel, fiind condusă o vreme de N. D. Cocea. Imprimată pe o hârtie excelentă, format mare, pe 7 coloane, 8 pagini, revista avea puțină reclamă (printre altele, o reclamă la Banca Națională!); a apărut cu intermitențe între 6 decembrie 1933 și 6 februarie 1938). În perioada aflată în discuție, semnau aici tineri scriitori precum Eugen Ionescu, L. Kalustian, Pericle Martinescu, Haig Acterian, V. Eftimiu, Oscar Lemnar. Vezi și, în ciuda unor erori, I. Hangiu, *Dicționarul presei literare românești, 1790-1990*, ediția a II-a revizuită și completată, București, Editura Fundației Culturale Române, 1996, p. 362.

⁵⁶ Asupra ideii de generație în interbelic, obsesională, plasată, astăzi, în general, la dreapta, a se vedea, printre multe altele și: Tudor Vianu, *Generație și creație. Contribuții la critica timpului*, București, Editura Alcalay, 1936; de asemenea, pentru luări de poziție din ambele perspective, generațională și critică, cf. și culegerea de publicistică a lui M. Ralea, *Fenomenul românesc*, ediție de C. Schifirneț, București, Editura Albatros, 1997, p. 114 sqq., 172 sqq., 230 sqq. și *passim*; Ionuț Butoi, „Tânăr generație interbelică”, în *Secolul 21*, nr. 1-6/2012; <http://www.cooperativag.ro/Tanara-generatie-interbelica/> (accesat pe 17 septembrie 2015).

⁵⁷ De pildă, într-unul din primele numere pe 1936, găsim în pagina a doua articolul „C. Stere” de Al. Cioc, care, sub pretextul unor glose la romanele acestuia, este

posibil, de asemenea, ca legăturile personale să fi avut un rol aici: știm, din jurnalul lui Eugen Ionescu, că Stere l-ar fi contactat pentru a-i traduce primele volume din seria „În preajma revoluției”⁵⁸.

Cele două contribuții, apărute în primul număr din iulie 1936, sunt plasate pe ultima pagină, a opta, și alcătuiesc un grupaj masiv. Diferite ca ton și expresivitate, ambele au un caracter omagial. Articolul lui Eugen Ionescu, „Constantin Stere”, este destul de nuanțat, construit din paradoxuri și tușe tari. Nota elogiativă este completată de o încercare de a-l situa istoric și psihologic pe Stere în lumea pe care a traversat-o. Cheia lecturii sale este centrată în jurul naturii tragice a lui Stere:

Nu este în toată cultura românească un om care să fi avut un destin mai tragic, mai esențial tragic, decât Constantin Stere. Colaboratorii culturii noastre au mimat marile drame, dar nu le-au putut trăi; mediocritatea trecutului lor spiritual nu ar fi rezistat tensiunilor. Ei sunt de plâns. Destinul tragic al lui Const. Stere este de invidiat /.../ Stere a avut marea noroc, marea capacitate de a fi trăit un destin mare, un destin de pisc.

Un alt fapt care trebuie remarcat este evaluarea literaturii sale în tonuri neașteptat de apreciative din partea tânărului Ionescu („Stere este și unul dintre marii noștri prozatori”), Stere fiind văzut ca un autor mai puțin convențional, care a sondat noi frontiere ale autenticului, prin recuperarea literară a experienței „furtunoasei sale vieți”, o referință pentru congenerii săi: „tânăra noastră generație ar trebui să învețe de la Constantin Stere care este sensul literaturii și că literatura însemnează, ca și viața publică, jertfă și serviciu”. În această căutare de predecesori, viitorul dramaturg pare a face o reverență în fața lui Stere, gest rareori văzut la el: „Dar nu orice pitic poate să facă pașii de șapte poște ai uriașului C. Stere”, conchide oarecum neașteptat tânărul Ionescu.

Cel de-al doilea articol („Literatura lui C. Stere”) semnat de V. Cristian nu are aceeași expresivitate și tensiune a ideilor. În ciuda titlului, articolul vorbește prea puțin despre literatura lui Stere. Autorul recurge la clișeele deja uzuale: elogiul prin punerea în opoziție cu epoca; ca și Sevastos, crede că moartea lui Stere (asociată cu aceea a lui Ibrăileanu) ar trebui văzută ca „un avertisment”.

---

un articol omagial; semnificativ, poate, mai jos, găsim și o reclamă la romanele sale, ceea ce poate sugera că editura trustului „Adevărul” avusese de asemenea o influență în apariția articolului; *Reporter*, an. IV, nr. 1-2, vineri, 24 ianuarie, 1936, p. 2.

⁵⁸ Se pare că o versiune franceză a primelor două volume din *În preajma revoluției*, aparținând viitorului dramaturg, ar fi fost încredințată de acesta editurii Hachette, dar care, din motive necunoscute, nu au mai apărut (Stere, *op. cit.*, p. 807 sq.).

Răzvrătitul și însetoșatul de dreptate

Parte acum, în versiunea bucureșteană, a constelației trustului „Adevărul-Dimineța”, dar dominată încă într-o anumită măsură de vechii membri ai redacției din perioada ieșeană, revista *Viața Românească* îi consacră un triplu număr special memoriei lui Stere. Este drept, acesta apare abia jumătate de an mai târziu, în ianuarie 1937, și nu se remarcă prin creativitate. După cum o arată și titlul volumului (*Omagiu postum lui C. Stere*), necrologul lasă locul elogiului postum și evocării memoriale. Cele 23 de contribuții ale unor colaboratori, camarazi ori admiratori, de la Petre Andrei la Mihai Ralea, Mihail Sadoveanu, D. I. Suchianu, P. Pandrea, D. Botez ș.a., îl prezintă pe Stere în diverse ipostaze (profesor, ideolog, scriitor, prieten, basarabean, patriot, chiar și sociolog etc.)⁵⁹, dar nici una nu este memorabilă ori semnificativă sub raport reflexiv, documentar sau analitic: autorii par marcați de datoria de a-i salva memoria lui Stere în ochii posterității.

Cu toate acestea, ca orice demers evocativ, pot fi găsite în aceste contribuții, fie și ca referințe de context, suficiente imagini și mărturii inedite cu privire la biografia lui Stere și îndeosebi la epoca sa. Printre acestea, cele trei articole care îl evocă pe „profesorul” Stere sunt cele mai notabile din acest punct de vedere. Aceste evocări nu sunt nici foarte extinse, nici prea bogate în detalii, totuși, pun în lumină figura unui profesor ieșit din norme, iar, în fundal, viața universitară dinainte de 1914, într-o epocă în care aceasta se stabilizase, în raport cu dificultățile enorme și prelungite ale începutului, ca și cu tumultul uneori confuz și destabilizant din anii douăzeci.

În ce-l privește pe Stere, anii 1907-1914 reprezintă perioada în care ideologul poporanismului și-a forjat imaginea publică, în care cariera lui Stere se afla nu doar în plin avânt, dar mai cu seamă într-o fază romantică, inocentă, a cărei recuperare nu genera automat controverse. Cele trei evocări mai au în comun faptul că pun în evidență postura de profesor al lui Stere, în dublu sens, de universitar, magistrul în sens academic, și de învățător civic, maestru în arta cetățeniei. Cele trei narațiuni sunt, de altfel, concepute exclusiv din perspectiva relației student-profesor și nu se referă decât prea puțin la cariera academică, științifică, a lui Stere. În această relație, afinitățile ideologice sunt mai importante decât cele intelectuale: toți trei contributori i-au fost studenți lui Stere, dar și simpatizanți ideologici, atașați de o manieră sau alta de cercul *Vieții Românești*.

⁵⁹ „Omagiu postum lui C. Stere”, în *Viața Românească*, anul XXIX, nr. 1-3, ianuarie-martie 1937.

Nu întâmplător, ecoul acestei publicații în mediile de tineri intelectuali ai Iașului din primele decenii ale secolului XX și rolul său în formarea unei culturi politice de stânga, progresiste și democratice sunt evidențiate în chiar primul articol, redactat de universitarul Petre Andrei, nu doar fost student, ci și tovarăș politic un timp⁶⁰. Autorul amintește aici de structurarea, în acei ani, în rândurile studențimii ieșene, a două grupări rivale: cei care formau cercul „democraților”, partizani ai cenaclului „Viața Românească” și care se opuneau „taberei” antisemiților, „adepti ai profesorului A. C. Cuza”. În ce-l privește pe Stere, acesta este descris ca o natură dublă: pe de o parte, „exercita o puternică înrăurire asupra studenților, deși el nu s-a amestecat deloc în vârtoarea luptelor studențești”, iar, pe de alta, persoana lui „inspira teamă și admirație în același timp”⁶¹. Din acest motiv, preferatul „studenților democrați” era Ibrăileanu, „mult mai apropiat și care cucerea fără să provoace teamă”.

La catedră, însă, Stere strălucea prin erudiție și forță analitică:

Cursul lui de drept constituțional era pentru studenții de odinioară prilejul unei vaste incursiuni în istoria popoarelor, din care el scotea materialul necesar pentru a arăta cum s-au născut și s-au dezvoltat libertățile omenești. Anglia, țara clasică a constituționalismului, era exemplul viu și concret cu care opera Stere de preferință, arătând ce însemnează lupta unui popor pentru cucerirea drepturilor sale.

Petre Andrei regretă de aceea slaba activitate „științifică” a lui Stere, în ciuda faptului că acesta „pentru prima dată introducea în gândirea românească metoda sociologică de cercetare a realității sociale și politice”. În fapt, crede el, temperamentul lui Stere îl împingea în mod imperios către „lupta de teren”.

Postura de profesor este cu mult mai bine pusă în relief de către evocarea lui Iorgu Iordan⁶². Acesta nu-i fusese decât un student conjunctural lui Stere, în plus, deși simpatizant al cercului de la *Viața Românească*, nu se va implica în activitatea politică propriu-zisă, cu toate că Iorgu Iordan nu uită să arate că se considera un „sterist” și că Stere

⁶⁰ Petre Andrei, „Constantin Stere”, în *loc. cit.*, p. 3-5.

⁶¹ Prezența intimidantă a lui Stere nu era greu suportată doar de către studenții săi, ci și de către „oameni în toată firea”, își amintește P. Andrei. „Mult mai târziu am văzut în odaia lui Stere de la Athenae Palace sau de la Esplanade oameni politici în aceeași postură, în care ne găseam noi în vremea studenției noastre”; *Ibidem*, p. 4; v. pe acest subiect și Ovidiu Buruiană, *Liberalii. Structuri și sociabilități politice liberale în România interbelică*, p. 344 sq.

⁶² Iorgu Iordan, „Constantin Stere, profesor”, *loc. cit.*, p. 45-49.

contribuise „în cel mai înalt grad la formarea conștiinții mele cetățenești”. Ca și în cazul lui Petre Andrei, publicistica lui Stere de la *Viața Românească* îi era cunoscută încă din vremea studiilor sale liceale (revista „se cetea cu pasiune la Internat”, își amintește el). Puțin interesat de conținutul propriu-zis al mesajului, viitorul lingvist îl caută mai mult pe îndrumătorul Stere, pe autorul cuvintelor citite în revista sa favorită, care să autentifice mesajul citit. Îl descoperă, încă de la primul curs, din noiembrie 1908, în plină reprezentatie:

O barbă neagră enormă se prelungea până la brâu, acoperindu-i pieptul și dându-i aspectul unui om posomorât, ochi mari și scânteietori, un păr bogat și de obicei în dezordine, mai cu seamă când își ținea cursul o atitudine de revoltat, veșnic în luptă cu sine și cu alții. Rareori am constatat o potrivire mai deplină între imaginea pe care mi-am făcut-o despre cineva, înainte de a-l fi văzut și înfățișarea lui reală /.../. Răzvrătitul și însetoșatul de dreptate din articolele și mai ales din acele impresionante „cronici interne”, care apăreau în fiecare număr al *Vieții Românești*, nu lepăda nimic din ființa sa sufletească atunci când se găsea în fața studenților.

Iar impresia pe care i-o lasă este mai ales de totală autenticitate. Relația sa cu publicul, oricare ar fi fost acesta, se baza pe acordul dintre conținut și formă și pe limitarea drastică a retoricului. De altfel, sugerează lingvistul ieșean, ca orator, adică „un om care debitează cu mai multă sau mai puțină ușurință lucruri accesibile oricui și într-o formă dacă se poate chiar mai accesibilă, grație formulelor și clișeele stilistice curente”, Stere era modest. Diversele modele de oratorie, „de salon sau de suburbie, atât de apreciate la noi, mai cu seamă după războiu”, nu-l interesau. În fapt, se poate spune că tocmai acest minimalism retoric îi asigura în mod paradoxal interesul audienței:

De aceea, marea majoritate a studenților, printre ei și acei care se considerau așa zicând adversarii lui politici, îl ascultau cu interes și cu emoție. Și tot de aceea, în ciuda imperfecțiunilor sale oratorice și chiar lingvistice (vorbea cu accentul caracteristic al Basarabenilor puternic influențați de limba rusească), era urmărit cu cea mai mare atenție și la întrunirile publice.

Antiretorismul său manifest, efect al „marii și nedezmintitei sale sincerități /.../ îl împiedica, presupunând că ar fi vrut asta, să se prezinte altfel decât așa cum se manifesta și în opera sa de publicist, și anume ca un propăvăduitor al principiilor de legalitate și de dreptate, evident că

pentru toți locuitorii țării, dar în special pentru acei care aveau mai mare nevoie de ele, adică pentru țărănime”.

Este o strategie de succes: discursul capătă astfel conținut, forță, iar actorul, histrionul, cel dispus să se joace pe sine, să se expună public, își pierde din relevanță în raport cu imaginea unui Stere justițiar dezlănțuit. La catedră, militantul Stere nu se preocupă deloc de separarea registrelor de discurs, între civic, politic și epistemic, respectiv, de profesor, militant și ideolog al poporanismului. Pedagog mai curând rudimentar, practica o selectivitate sumară, poate surprinzătoare din perspectiva profilului său ideologic:

Îi plăcea să vadă în student un om apt să priceapă discuțiile cele mai grele și supt raportul înțelegerii propriu-zise și supt acela al cunoștințelor pregătitoare, având, probabil, în minte imaginea studentului rus din vremea tinereții sale. De aceea nu se cobora niciodată la nivelul celor slabi sau mediocri, ci, dimpotrivă, căuta să-i ridice pe aceștia la înălțimea celor buni și foarte buni. Trata chestiile ca în fața unor camarazi mai tineri, nu a unor școlari, pe care să-i iei cu binișorul, utilizând „treptele formale” și alte mijloace pedagogice, născocite mai mult pentru infirmii intelectuali decât pentru oamenii cu adevărat normali. Tot ce-ar fi spus într-o lucrare științifică spunea și de la catedră, chiar dacă unele afirmații și aprecieri cu caracter oarecum personal ar fi dat loc la interpretări greșite /.../ Vorbea cel puțin 1 ½-1 ¾ ore în șir, plimbându-se tot timpul de la ușă la fereastră și înapoi în fostul amfiteatru al Facultății juridice din vechiul local, totdeauna ticsit de studenți (și particulari).

Nici examenele sale nu erau modele de acțiune pedagogică, își amintește Iordan:

Asculta odată zece candidați, câți încăpeau, mai mult sau mai puțin înghesuiți, într-o bancă de cele lungi de pe vremuri. Interogarea dura, de obicei, câteva minute, indiferent de rezultat și chiar când acesta se desena limpede din chipul cum se desfășurau lucrurile.

În același timp, Universitatea i-a oferit lui Stere o tribună și o misiune: de a fi un educator public⁶³. Aceași imagine o găsim și în

---

⁶³ „Cine i-a urmărit cu interes și înțelegere cursurile, cine i-a cetit, măcar în parte, studiile, articolele și polemicile din *Viața Românească*, cine a asistat la întrunirile publice, unde vorbea cu aceeași seriozitate și decență ca la universitate, a rămas pentru toată viața un adevărat cetățean, atent la viața semenilor săi, zelos pe drepturile înscrise în legile țării, sensibil la abuzurile administrative și gata să le înfiereze după cuviință. O

evocarea unui alt student al lui Stere, Demostene Botez: „C. Stere n-a fost profesorul nostru, al celor 20 de studenți din 1914 /.../, ci profesorul tuturor celor care păstrează și azi un patrimoniu de gândire socială și politică...”⁶⁴

La rândul său, Demostene Botez îl proiectează pe Stere mai mult ca un „învățător civic” decât ca un profesor de Drept. Ca și Iordan, precum și ca majoritatea celor douăzeci de studenți de la Facultatea de Drept, care îi frecventau, în 1914, cursurile, pe lângă studenții „ambulanti” („care veneau pentru examene la Iași, cu iluzia că acolo nimeni nu cade”), și el se formase intelectual și politic mai întâi ca un cititor al *Vieții Românești* și al publicistului Stere:

Aproape toți eram formați la școala judecății și ideilor lui. Din clasa 4-a de liceu, cititori ai „Vieții Românești”, își amintește el. De atunci s-au săpat ca-n piatră, în structura mea socială, ideia de libertate, ideia de justiție socială /.../. Le-a săpat cuvântul lui Stere, a profesorului de drept constituțional C. Stere; cuvânt acela dur, smuls din pieptul lui ca dintr-un bloc de stâncă, și credința lui fermă și aprigă.

D. Botez era deja un admirator al lui Stere încă înainte de a-l cunoaște direct: „era admirație umilă, atracție severă și imperativă, dar și o teamă”. Însă impresia sa ca student a fost la fel de puternică. Teatral, dar fără a fi patetic sau afectat, implicat total, mereu în ebuliție, complet dezinteresat de orice formă de neutralitate academică, Stere își transformase catedra în amvon:

Și azi port în urechi glasul ridicat al lui Stere, strigătele lui, revolta lui zguduitoare, când ne-a vorbit despre in justiția votului cen zitar și despre proprietate, garanția ei constituțională și exproprierea pe care atunci o preconiza. La aceste capitole C. Stere era transformat. Pasul îi era mai repede și mai apăsător, vocea mai patetică. Odată, vorbind despre țărani, a început să țipe furios, cu acel glas adânc și cavernos, și să bată cu pumnul în masă. Nu eram noi autorii in justiției. Noi eram aceia care aveam lacrimi în ochi, cei mici, cei care ne juram de-atunci să luptăm pentru o dreptate socială/.../. Atunci, în ședințele acelea, C. Stere făcea mai mult decât profesorat; făcea apostolat.

școală mai bună de civism n-am cunoscut în țara noastră. În acest sens, Stere a contribuit mai mult decât oricare altul dintre contemporanii săi la formarea unei opinii publice vrednică de acest nume.” *Ibidem*.

⁶⁴ Demostene Botez, „Profesorul C. Stere”, în *loc. cit.*, p. 110-112.

Concluzii

Disparația lui Constantin Stere, profesor și rector al Universității din Iași, a făcut obiectul mai multor demersuri publicistice cu caracter necrologic. Evenimentul ca atare pare să fi surprins lumea epocii: pentru mulți, în ciuda succesului romanelor sale, el era mort deja de mult timp, mai cu seamă după ce fusese asasinat în efigie în mai multe rânduri și după ce el însuși se auto-izolase la Bucov. Chiar dacă, în ce privește presa cel puțin, poate fi vorba de o surpriză mai curând jucată, fie și dintr-o nevoie naturală de a crea prin aceasta un efect dramatic, faptul oferă unele indicii asupra caracterului oarecum ieșit din comun al evenimentului, îndeosebi asupra tensiunii care l-a însoțit.

Deja de mai bine de un secol, publicistica necrologică devenise o componentă incontornabilă a scenografiei pe cât de extinse, pe atât de codificate care însoțește evenimentul morții. Navigând între un demers jurnalistic propriu-zis, care implică înainte de toate o formă de obiectivare explicită, și elogiul funebru, gen discursiv derivat din tradiția encomionului clasic, această specie publicistică și-a configurat cu dificultate, oarecum tacit, o stilistică proprie. Diversitatea sa tipologică este în continuare derutantă, de la articole pur informative, la anunțuri cu caracter cvasi-publicitar, la formule stilistice care pot varia de la encomion la pamflet.

Demersul de față și-a propus, mai întâi, plecând de la analiza publicisticii privitoare la dispariția lui Constantin Stere, să reconstituie modul de configurare a necrologului de presă în presa românească interbelică. În al doilea rând, utilizând analiza comparativă a celor două retorici necrologice concurente care domină anii treizeci ai secolului trecut, studiul încearcă să distingă ecourile publicistice ale carierei universitare a lui Stere, felul în care poziția de universitar este proiectată în spațiul public și mizele simbolice ale dispariției unei figuri publice. În fine, este vorba de a deschide o discuție cu privire la calitatea de sursă istorică a demersului necrologic pentru cercetarea trecutului universitar.

Conceput ca o cercetare de arheologie culturală, studiul a urmărit atât structurarea stilistică și intelectuală a conținutului editorial, cât și angajamentele din spatele acestuia. Astfel, pe de o parte, demersul de față a încercat să recupereze lectura pe care o propune cotidianul *Gazeta* acestui eveniment, iar pe de alta să reconstituie pozițiile publicațiilor dominante din anii treizeci ai secolului trecut, îndeosebi ale celor două trusturi rivale, „Universul” și „Adevărul-Dimineța”, referitor la dispariția cunoscutului personaj. În acest demers a interesat cu precădere

diferențele și similitudinile, câmpul de forțe care se structurează în jurul acestui caz, respectiv, tensiunile și conflictele în mediile gazetărești ai anilor treizeci, pe care moartea lui Stere le pune în evidență, și abia în plan secund veridicitatea acestor constructe.

Astfel, pe lângă preliminariile teoretico-istoriografice, demersul s-a structurat în două părți principale. Abordările cotidianului *Gazeta* cu privire la dispariția lui Stere au fost analizate în prima parte, în timp ce demersurile necrologice ale principalelor publicații ale vremii, îndeosebi ale celor două trusturi rivale, „Universul” și „Adevărul-Dimineța”, sunt examinate în cea de-a doua parte.

Utilizată în acest caz ca publicație-referință, cotidianul *Gazeta* a cultivat un tip particular de abordare gazetărească în raport cu presa acelor ani: deopotrivă independent în raport cu principalele curente de opinie din epocă, și moderat (democratic, în termenii timpului!). Cele șase articole care compun dosarul necrologic cu privire la dispariția lui Constantin Stere din acest cotidian aparțin unor genuri publicistice diferite, de la știrea de presă propriu-zisă, lacunară dar și polemică, la tableta memorială. Sub raport stilistic, genul dominant este tableta evocativă, fie în registru afectiv, fie, mai puțin, în registru polemic, justițiar. Reiese de aici un portret în tonalități diferite, dar nu neapărat concurente, care are în centru ideea de reabilitare a personajului prin umanizarea sa. Această retorică permite în același timp evitarea oricărei discuții referitoare la colaboraționismul ori opțiunile politice ale lui Stere, încă obiect de aspre controverse în epocă.

Tema principală a celor șase articole care fac referință la Stere este injustiția. Complementar cu aceasta este tema rezistenței. Marginalizat, stigmatizat, ostracizat pentru convingerile sale, Stere este o statuie a nedreptății, dar și un mare luptător. Registrul stilistic principal este cel afectiv. Subiectivitatea este asumată. Pe de o parte, redacția vorbește oarecum în locul lui Stere. Iar pe de alta, este un Stere extras sferei publice: intim, uman, deci în afara discuțiilor privitoare la opțiunile sale publice.

Pentru redacția cotidianului *Universul* însă, miza este complet diferită. Aflat într-o acerbă dispută cu trustul „Adevărul-Dimineța”, ziarul vrea să evite transformarea morții lui Stere, văzut ca apropiat de acest trust, într-un prilej de recuperare a acestuia. Ziarul este tentat deci să reducă pe cât posibil vizibilitatea evenimentului. Prin urmare, moartea lui Stere este anunțată într-o notiță abia lizibilă în interiorul publicației, în termeni neobișnuiți pentru o asemenea informație, mai curând proprii unui pamflet. Totuși, în ciuda acestei retorici, fie din pudoare, fie din

oportunism (dificultatea de a lupta cu emoția publică), *Universul* manifestă o anume rețineră.

De partea cealaltă, în publicațiile editate de trustul „Adevărul-Dimineța”, regăsim pe lângă un angajament stilistic de substanță, în care se amestecă elogiul funebru cu filipica și evocarea memorială, o vizibilă tentație de instrumentalizare. Pentru *Adevărul*, dispariția lui Stere este mai ales un prilej de ripostă la adresa rivalilor de la *Universul*. Astfel, timp de o săptămână, cotidianul far ar stângii românești își mobilizează redactorii și colaboratorii, de la Petre Pandrea la Demostene Botez, Mihail Sevastos, George Călinescu sau Șerban Cioculescu, pentru a pune în scenă alegoria unui destin fulgurent, expresie tragică a conflictului între omul excepțional și mediul potrivit, victimă a resentimentului generat de inferioritate. Astfel că, în așteptarea evaluării, sigure și drepte, a posterității, care, în opoziție cu prezentul, se arată a fi singurul judecător comprehensiv, drept, imparțial, al unei mari conștiințe, este urmărită nu atât reconsiderarea carierei politice a lui Stere (aceasta este cvasi-ignorată), cât mai ales evidențierea omenescului, a dramatismului unei existențe, inclusiv, ca formă de rebeliune permanentă.

Registrul dramaturgiei funebre se distinge în modul în care este tratat publicistic evenimentul, din care nu lipsesc intriga, gradarea acțiunii și efectele stilistice puternice, lirismul, indignarea și retorica ofensivă, reveria evocativă și chiar un intens patos vaticinar. Antiteza și contrapunctul sunt cele două tehnici favorite în acest demers. Ceea ce pare a fi necrologul de presă propriu-zis este conceput în jurul meritelor literare ale lui Stere: ca teoretician al poporanismului, ca fondator și publicist al *Vieții Românești* și îndeosebi ca romancier (comparat cu Zola). Este recunoscută de asemenea calitatea ca luptător pentru „realipirea Basarabiei”, dar aceasta apare detașată de acțiunea sa politică.

Alte publicații, în schimb, chiar dacă nu renunță cu totul la tonul combativ, preferă registrul omagial moderat, fie sub forma unui demers evocativ, fie în cadrele unui de evaluare. În revista *Reporter*, de exemplu, articolul lui Eugen Ionescu, „Constantin Stere”, este destul de nuanțat, deși construit din paradoxuri și tușe tari. Nota elogiativă este completată de o încercare de a-l situa istoric și psihologic pe Stere în lumea pe care a traversat-o. Cheia lecturii sale este centrată în jurul naturii tragice a lui Stere, în același timp, prin recuperarea literară a experienței „furtunoasei sale vieți”, o sursă a autenticității sale ca scriitor.

Revista pe care o fondase el însuși, *Viața Românească*, este singura care, într-un număr triplu, îi consacră câteva articole celebrării memoriei universitarului Stere. Aceste evocări, concepute exclusiv din perspectiva

relației student-profesor, pun în lumină postura de profesor al lui Stere, în dublu sens, de universitar, magistrul în sens academic, și de învățător civic. În plan secund, însă, distingem importanța afinităților ideologice și rolul jucat de cercul *Vieții Românești* în lumea ieșeană din anii premergători Primului Război Mondial.

În ce privește conținutul producției necrologice este ușor de observat că, lăsând la o parte unele referiri sumare, atât cariera politică, dar și activitatea universitară sunt relativ ignorate în aceste demersuri. Cariera politică era un teren minat, orice referință explicită la aceasta putând alimenta atacurile adversarilor. În schimb, slaba reprezentare a profilului său de universitar se explică atât prin faptul că Stere însuși se prezenta public mai puțin ca universitar, fiind de altfel suspendat, de ani buni, din această calitate, cât poate și datorită faptului că imaginea publică a lui Stere era aceea de om politic și eventual publicist și mai puțin de profesor.

În ce privește regimul stilistic al necrologului de presă din anii treizeci ai secolului trecut, este cât se poate de ușor de remarcat faptul că, în cazul unor figuri publice, avem un montaj publicistic destul de sofisticat. Este drept că structura acestuia pare să indice dominația orației funebre și a genurilor asociate asupra necrologului ca gen publicistic. Panegiricul, evocarea memorială și chiar pamfletul par a corespunde mai bine intenției de recuperare/apropriere a celui dispărut. De aici tentația dramaturgică, care transformă în mod fatal moartea într-un câmp de luptă, iar necrologul de presă într-un *marker* al fracturilor din spațiul public al momentului. Dificultatea de a găsi tonul potrivit în asemenea circumstanțe este naturală, dar în cazul de față privește deopotrivă absența capacității de obiectivare ca și a celei de impersonalizare estetică, care fac posibilă o lectură depasionată și verosimilă a unei existențe. Fie și din acest motiv, fiabilitatea datelor și valoarea judecăților oferite de această categorie de documente sunt relativ puțin semnificative.

În cazul lui Stere, necrologul de presă lasă locul elogiului postum și evocării memoriale decât situării critice și istorice, fapt care a întreținut imaginea unui Stere-victimă, condamnat etern la salonul refuzaților. Aceasta trebuie să ne atragă atenția asupra relativității judecăților ca și asupra puterii ambigue a cuvintelor. În ciuda acestui fapt, demersul necrologic oferă totuși o perspectivă asupra imaginii publice a lui Stere, îndeosebi asupra influenței sale sociale, a legăturilor și adversităților, deopotrivă. Pe lângă datele biografice uneori de neînlocuit, aceste texte trebuie citite și ca un *marker* al fracturilor din spațiul public al momentului respectiv. Faptul că acest discurs nu joacă aproape nici un rol în configurarea posterității lui Stere nu este neapărat relevant pentru o

concluzie generală, ținând cont de contextul istoric al postumității sale. Evaluarea acestora trebuie făcută însă în raport cu natura lor specifică, care le diferențiază de alte categorii de documente necrologice.

De asemenea, spre deosebire de necrologul administrativ sau academic, în general convențional, expozitiv, necrologul de presă are în primul rând un caracter problematic și adesea polemic. De asemenea, cel puțin în cazul marilor figuri, necrologul de presă implică o formă de adeziune, induce emoție și resemnifică existența celui dispărut. În fine, categoria documentelor necrologice publicistice nu se reduce la necrologul informativ, iar acest fapt nu-i subminează obligatoriu valoarea de sursă istorică. Este adevărat însă că aceasta implică o lărgire a conceptului de document necrologic, mai ales dacă vorbim de o publicistică asociată unui moment puternic emoțional, și desigur distincția dintre necrologul celebrativ și necrologul informativ.

Anexe⁶⁵

I.

Dl. Cons. Stere, grav bolnav/Starea d-sale inspiră îngrijorări/ D. Const. Stere cunoscutul romancier și fruntaș al partidului radical-țărănist se află grav bolnav la locuința sa din Capitală. Din cercuri apropiate ni s-a arătat că starea d-sale inspiră foarte serioase îngrijorări.

(*Gazeta*, sâmbătă, 27 iunie 1936, anul III, nr. 686, p. 6: pe două coloane, în stânga sus, separat de restul paginii, cap de coloană, la rubrica „Astăzi de la 3 la 7” – de fapt, ultima pagină a ziarului; titlu, subtitlu și text cu aldine; material nesemnlat.)

II.

Constantin Stere a murit la Bucov, în singurătatea pe care și impusese de atât vreme. Ultimul cuvânt nu va surprinde pe aceia cari au știut ceti în piatra de granit a acestui suflet peste care s-au abătut toate furtunile. El a cerut să fie dus la groapă fără pompă, vrând și astfel să se deosibească, într-o lume care pune pe deșertăciunea trecătoarelor satisfacții.

Nu vom încerca aici să facem panegiricul lui Stere. Nu e nici locul și mai ales nu e momentul. Ca scriitorul – fondatorul „Vieții Românești” – și ca om politic, Stere nu poate fi judecat azi. Toată lupta lui de-o viață, pe

---

⁶⁵ Cu excepția unor formulări specifice timpului, ortografia este actualizată tacit.

orice tărâm a fost dusă și orice a voit să înfăptuiască – trebuie să ne impună cel puțin omagiul acesta: să nu tulburăm, cu vorbe – fie ele cât de frumoase – primele clipe ale călătoriei sale fără de sfârșit.

Să respectăm așadar voința lui Stere. Să-l lăsăm să treacă, simplu, dintre noi. Va fi destulă vreme să amuțească patimile și să biruie amintirea omului care a stat în viață dârz.

Ca stânca neclintită sub vremuri, a valurilor trecătoare...

(*Gazeta*, duminică, 28 iunie 1936, anul III, nr. 687, p. 1, la rubrica „Pietricele”, italice, marginea din dreapta paginii; ilustrație foto: portret C. Stere; articol nesemnat.)

III.

C. Stere s-a stins. A căzut eroic pe aceleași poziții pe care a militat o viață întregă, retras, neînțeleș și singur. Dar moartea – Maiestate în fața căreia toate glasurile pătimase trebuie să amuțească – nu a avut darul să-l ferească de o ultimă și supremă injurie. Încă o dată a fost numit trădător!...

În ce a constat trădarea lui Stere și întrucât merita acesta onoarea plutonului de execuție, nu noi vom arăta. Ci însăși M.S. Regina Maria care în Memoriile sale (vol. III, pag. 483) scrie rândurile următoare:

„La urmă primii de Stere, un om greu de primit, un socialist convins care numai leal nu s-a arătat față de noi, dar căruia i se pot ierta multe, FIINDCĂ A AVUT CA SINGUR IDEAL TOTDEAUNA: UNIREA BASARABIEI CU ROMÂNIA.

Când a văzut că intrăm în război alături de Ruși i s-au spulberat firește toate nădejdiile. El e român din Basarabia, și fiind de mai mulți ani surghiunit în Siberia, ura țarismul. VISUL LUI CEL MAI SCUMP s-a înfăptuit deodată în chip cu totul neașteptat astfel că acum nu mai are nimic contra noastră. NU LUPTA ÎN CONTRA PERSOANEI NOASTRE ci a stavilei înfățișate de noi în calea îndeplinirii dorințelor lui. Un om straniu: puternic, entuziast, cam brutal și totodată un visător plin de misticism slav”.

(*Gazeta*, marți, 30 iunie 1936, anul III, nr. 688, pagina 2, coloana din dreapta sus, cap de coloană, rubrica „Mozaic”; nesemnat.)

IV.

Două amintiri răzlețe despre Constantin Stere

Acei cari au stat măcar o oră în intimitatea lui Const. Stere și au avut fericitul prilej să se delecteze ascultând pe defunctul om politic evocând

cu patetism, cu melancolie, cu plasticitate, tot soiul de interesante amintiri, cu greu se vor împăca cu ideea că din sihastrul de la Bucov nu a mai rămas decât un pumn de cenușă găzduit într-o urnă.

Nu am avut favoarea de mă număra printre acei cari au cunoscut în intimitate pe defunctul Const. Stere. Multă vreme am păstrat despre acest om prodigios și enigmatic, cu aparență de ursuz, interiorizat în meditații, imaginea unei personalități a cărei tonalitate sufletească și coloratură intelectuală a însemnat un permanent semn de întrebare.

Omul care fusese hulit și atacat cu înverșunare de unii, slăvit și venerat până la idolatrizare de alții, nu a izbutit să fie multora din generați tânără un om familiar și apropiat.

Dar nu despre această mult controversată și încă neelucidată chestiune, au a se ocupa rândurile noastre.

Folosim trecerea în cele veșnice a autorului ciclului de romane „În preajma revoluției” pentru a evoca fugitiv două amintiri răzlețe și aparent fără legătură.

Amândouă aceste evocări urmăresc însă să contribuie la deplina conturare a personalității lui Stere.

Pe Constantin Stere l-am auzit cinci ani depănând în cadrul unei „causerii”, la un cerc de conferințe a unor prieteni intelectuali, fel de fel de amintiri.

A început greoi, încâlcit, de-abia articulând cuvintele, cu o voce pe jumătate stinsă în care se distinge totuși un limbaj metalic ce în tinerețe trebuie să fi avut o frumoasă amplexare.

Încetul cu încetul vocea câștiga în prestanță, gesturile se rotunjeau cu debitarea fiecărei fraze, amintirile năpădeau tumultoase, dezordonate, pline de sevă și de colorit, calde, vii, animate.

Îmi aduc aminte că în cadrul unei ore, Const. Stere a început să povestească cum a călătorit în tinerețe la Munchen, cum a luat contact la Iași cu socialiștii, cum l-a cetit pentru prima oară pe Marx în închisorile Siberiei și multe altele.

Până la urmă întreaga asistență a fost cucerită de darul profund și totuși clar și colorat cu cari Const. Stere evoca oameni, descria peisagii, explica sisteme de cugetare, făcea – ajutat de o prodigioasă memorie literară, citate din cărțile de literatură și de filozofie.

Peste doi ani l-am întâlnit întâmplător pe C. Stere în Cișmigiu. Întovărășit de doi amici, între cari un preot basarabean.

Am surprins pe autorul lui Vania Răutu vorbind celor doi tovarăși de preumblare despre flori. Parcă îl văd și acum. Cu pletele leonine lăsate în dezordine pe ceafă, cu o pălărie mare de panama, sprijinit cu aere de

boem și de visător într-un baston, Stere vorbea celor doi amici despre farmecul trandafirilor „Mareșal”.

M-am oprit în loc și am ascultat dizertația în aer liber a lui Stere stingherit oarecum că am jucat rolul nepoftit de martor auricular.

Indiscreția mi-a fost răsplătită din belșug.

În fața celor doi partizani cu priviri perplexe, semi-bovine, partizani cari desigur ar fi fost mai bucuroși să audă o anecdotă piperată sau un cancan politic, Const. Stere a avut aristocratica idee să vorbească despre flori.

În decursul celor câteva minute în cari am privilegiul incidental de a-l asculta, Stere a descris cu gingășie poezia trandafirilor, a făcut o scurtă și savantă incursiune botanică (merita îndeosebi să fie fotografiate minele amicilor la auzirea numelor latine ale speciilor) a citat cu glas melodios, ușor voalat un catren dintr-un poet francez despre parfumul și culoarea rozelor. Apoi s-a aplecat și a mirosit discret, petalele fluturânde de vânt.

Puțin câte puțin cercul auditorilor vrăjiți de eudiția și de verva lui Stere s-a înmulțit simțitor. Bărbați femei veniți să respire aerul înmiresmat al Cișmigiului și să admire simfonia de culori a florilor au audiat fără voe un curs asupra trandafirilor, pe care nu știu dacă cei doi auditori îl găseau tot atât de sugestiv și de interesant.

Această scenă prinsă în caleidoscopul ei natural de desfășurare, a significat pentru mine prefața înțelegerii atmosferei spirituale și bibliofilice în care a trăit Stere ultimii a vieții lui sdruncinate în conacul de la Bucov.

Acum florile lui din parcul măiestrit îngrijit, din preajma Ploieștilor, au rămas văduvite de ocrotirea meticuloasă, de cizetura măiastră și delicată a omului cari a aflat la începuturile bătrâneții suprema consolare, în cultura florilor și în evocarea romanțată din fresca de viguros suflu epic și interes documentar „În preajma Revoluției”.

Au rămas îndoliate florile și foile albe, imaculate de hârtie, cari vor aștepta de acum zadarnic pe acela cari a fost romancierul Const. Stere.

(*Gazeta*, sâmbătă, 4 iulie 1936, anul III, nr. 692, pagina a 2-a, rubrica „Cărți-Teatru-Idei”.)

V.

DESPRE romancierul Const. Stere scrie în ultimul număr al revistei „Reporter” și d. Eugen Ionescu.

Prilej, firește pentru o nouă gafă „critică”, de natură să-l fixeze și mai stăruitor în rândul cel mai puțin serioși tineri din „generație”.

Scrie d. Ionescu: „În afară de câțiva tineri ca BLECHER, OSCAR LEMNARRU, MIRCEA ELIADE, care încearcă să vadă în mare, să lărgescă dimensiunile, să spargă cadrele, – TOȚI SCRITORII NOȘTRI TINERI TRĂIESC ÎN EI ÎNȘIȘI, STERILI ȘI MEDIOCRII NARCIȘI, FĂRĂ SUFLU LARG, FĂRĂ GENEROZITATE”.

Blecher, Lemnaru, Mircea Eliade?!

Pot fi măcar alăturate cele trei nume? Poți susține oare că între Mircea Eliade și Oscar Lemnaru există puntea aceluiași talent, a aceeași capacitate literare? Se poate susține oare că între romanul de grandioasă construcție epică a lui Mircea Eliade și calamburul lui Oscar Lemnaru nu este nici diferență, nici un fel de obstacol?

Să fim serioși! Numai un om profund nesperios ca d. E. Ionescu poate afirma acest lucru. Numai domnia sa poate trece cu buretele peste Lucia Demetrius, Henriette Yvonne Stahl, Ury Benador, Petru Manoliu, Sergiu Dan, Anton Holban și atâția alți scriitori tineri și de talent – clasificați sterili și mediocri – numai de dragul de a-l scoate genial pe Oscar Lemnaru... La naiba! Dacă d. Ionescu nu mai e luat în serios de nimeni, dacă numele său este înmormântat definitiv pentru toată viața noastră literară și dacă se simte copleșit de povara anonimatului în care se adâncește zi de zi să recurgă la alte artificii strategice... De pildă să umble într-un picior pe b-dul Elisabeta sau să se bată cu mere pe Calea Victoriei...

Așa cum l-a denunțat Neagu Rădulescu, în acest coloane fără ca teribilul negativist să sufle cel puțin o vorbuliță...

(*Gazeta*, duminică, 5 iulie 1936, anul III, nr. 693, pagina a 2-a, rubrica „Cărți-Teatru-Idei/Mozaic”, în centru sus, cap de coloană.)

VI.

În fiecare săptămână/de George Adrian/Când l-am văzut, pentru întâia și cea din urmă oară, Const. Stere încetase de mult să trăiască pentru sine. Umbră a celui ce, odinioară, cu prisosință fusese, Const. Stere trăia numai din trecut și pentru posteritate. În omul acesta care își repetase existența cu o seninătate prea prezentă ca să o numim resemnare și prea creatoare ca să fie nesinceră – se întâlneau într-o tacită comuniune, într-un elan colectiv de proporții mistice privirile unei contemporaneități materialmente copleșite de acea uriașă efuziune creatoare, pornită desigur din dorința de a învinge cel puțin astfel, un destin, a cărui ingraturitudine Const. Stere o plătise cu prețul marilor renunțări.

...Și totuși, era în toată acea aparentă înstreinare a lui Stere de actual, o prezență și o muștrare pe care au simțit-o numai cei cari, până în clipa din urmă s-au temut de împăcarea lui Const. Stere cu sine însuși și de regăsirea în viu a unui trecut care, odată turnat în slovă și nemurire, fusese pe deplin răscumpărat.

Circula de la un timp printre amicii lui Stere șovonul că Vania Răutu eroul din „În preajma revoluției” va sfârși ucis de un student. Const. Stere ne-a dat însă, prin moartea sa împăcată, modestă, de unii omenește plânsă, de alții meschin comentată sau trecută sub tăcere, sfârșitul romanelor sale. Vania Răutu nu putea muri decât astfel. Viața sa nefiind o pastişă a unei existențe reale ci însăși retrăirea, resatisfacerea prin epic, a unei existențe ucise printr-o simplă renunțare; nici un desnodământ romantic, nefiresc, nu putea interveni, fără a primejdui valoarea de document a cărții.

Const. Stere nu mai este. Printr-un ciudat proces de funcțiune, Vania Răutu trăiește. Desigur, pentru a răscumpăra, la rându-i, memoria marelui său creator.

Spre deosebire de oameni, eroii cărților cunosc și cultivă grațitudinea...

(*Gazeta*, miercuri, 8 iulie 1936, anul III, nr. 695, pagina 1-a, subsol, rubrică de autor; foto: portret C. Stere.)

**Rien sinon le bien : la mort de Constantin Stere
dans le nécrologe de presse des années trente
(Résumé)**

Mots clefs : *les années trente, nécrologe de presse, célébration posthume, stigma, intellectuels*

La mort du Constantin Stere, figure politique et intellectuelle de la Roumanie des premières décennies du XXe siècle, fait l'objet d'un riche travail nécrologique dans la presse roumaine de l'époque. Ce fait a-t-il représenté une chose de significatif concernant la construction de la postérité de Stere ? A la fois biographie rétrospective, démarche d'évaluation critique et genre rhétorique, le nécrologe de presse représente une ressource historique précieuse sur le passé universitaire, aussitôt qu'apporte documentaire direct et que source narrative d'arrière-plan. Peut-on esquisser à partir de l'analyse de cette production un portrait posthume de ce personnage dont la vie et l'amplitude sont encore si mal connues ?

C'est un regard sur le processus de configuration de ce catégorie discursive dans la presse roumaine des années trente du XXème siècle que cette démarche propose d'abord. Au-delà de la prouesse rhétorique, il s'agit donc de classer les genres discursifs impliqués, les moyens et les thèmes, les positionnements et ses motivations, afin de les situer dans leurs contextes. Du même, en se pencher aussi bien sur la forme que le contenu, discerner le champ de forces, les tensions et les fractures dont la disparition de C. Stere les met en évidence, l'étude a comme objectif de clarifier le rôle joué par le nécrologe dans la configuration de la postérité de cette figure historique. Enfin, puisque l'horizon théorique de cette approche est en plein construction, il n'est pas sans importance d'avancer une discussion plus systématique sur le nécrologe de presse en tant que source historique de l'histoire de l'université et ensuite sur les rapports de ce champ de recherche avec l'histoire culturelle.

L'exposée est organisée en trois séquences. Outre quelques considérations théoriques, une partie est consacré à la présentation du dossier nécrologique du quotidien *Gazeta*, l'une de plus indépendante publication de l'époque, lorsque les approches des principaux journaux de la Roumanie de l'entre-deux-guerres, *Adevărul* et *Universul*, sont prisent en compte dans la troisième partie.

Apparemment, au moins au début, pour le quotidien *Gazeta*, la mort de l'ancien militant et journaliste ne cache pas aucun enjeu. Néanmoins, on peut être surpris par le fait que même les informations primaires sont visibles conçues dans une logique adversative. Ainsi, la personnalité de Stere est figurée habituellement comme une victime, bien que sans nommer les coupables. Ensuite, en le projetant dans des postures attachantes, lyriques et réflexives, c'est bien l'humanisation du personnage qu'on cherche. Enfin, il faut remarquer dans la position de ce journal, une relation assez raisonnable entre les articles informatives et les articles en hommage.

Par contre, en plein guerre, commercial autant qu'idéologique, les publications des principaux groupes de presse de l'époque, « *Adevărul-Dimineța* » et « *Universul* » adoptent ouvertement une position nettement plus normative. Rendre hommage au disparu et combattre les adversaires à tout prix sont des gestes intimement liés. Ainsi, pendant une semaine, le journal *Adevărul*, la publication la plus influente de la gauche démocratique roumaine des années trente, consacre quotidiennement plusieurs articles à la personnalité de Stere. Signées par des figures intellectuelles et critiques de l'époque, on y mélange l'éloge funèbre avec la notice informative, la philippique en vitriol avec l'évocation lyrique. Mettre en scène l'allégorie d'un destin fulgurant, une tragique expression du conflit entre l'homme exceptionnel et le milieu hostile, victime du ressentiment, à l'attente de la postérité qui seule sera le bon juge, semble être le premier niveau de cette démarche.

De sa part, le quotidien *Universul* fait preuve d'un positionnement plus équivoque. Afin d'éviter toute récupération du disparu par les adversaires, le message doit être suffisamment pugnace. Toutefois, ce discours ne doit pas

aliéner son public (particulièrement de Bessarabie) attaché à la mémoire de celui qui était considéré comme l'un des architectes de la récupération de la Bessarabie. C'est un choix qui se concrétise dans quelques énonces allusives et une notice informative à la limite du pamphlet et moins visible graphique. Stere reste donc toute simplement un traître et le compagnon de route de l'ennemi du peuple.

Pour conclure, on doit observer au préalable que la mort de Stere est devenue un terrain d'affrontement entre les principaux journaux de l'époque, *Adevărul* et *Universul*. C'est d'ailleurs manifestement le fait que le nécrologe semble être un marker des fractures du monde de la presse roumaine de cette époque. Il n'est pas donc surprenant que, à l'exception des trois contributions des anciens étudiants, incluses dans la revue *Viața Românească*, tandis que le nécrologe informatif est structuré autour des mérites littéraires de Stere, aussi bien en tant que publiciste et théoricien du poporanism et qu'auteur de la série romanesque, « În preajma revoluției », sa carrière universitaire reste presque complètement ignorée. En même temps, cette production, si contradictoire soit-elle, ouvre une perspective, d'un part, sur les mécanismes d'évaluation sociale par la presse, particulièrement, sur les aléas de cette évaluation en tant que processus soi-disant spontané, et, d'autre part, sur le poids du capital intellectuel dans ce processus.

Constantin Stere și lumea sa

Grupajul de texte constituie o restituție documentară necesară conturării în tușe fine a personalității complexe a profesorului universitar și omului politic Constantin Stere. Ideea constituirii dosarului a aparținut colegului Bogdan-Petru Maleon, iar selectarea materialului și transcrierea lui a fost posibilă prin efortul echipei de la Muzeul Universității: Vasilica Mîrza, Petronela Gabriela Moisiu, Petronela Raluca Podovei și Ionuț Nistor.

De-a lungul timpului, au văzut lumina tiparului contribuții însemnate, în ampla operă dedicată lui Stere. Între ele, volumele conținând articolele din presa vremii și scrierile juristului ieșean: C. Stere, *Scrieri: articole, studii, cronici și comentarii estetice, literare, filozofice, social politice*, vol. V, Chișinău, Hyperion, 1991; Constantin Stere, *Publicistică*, vol. I, II, ed. Victor Durnea, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2012; Constantin Stere, *Curs de drept constituțional*, pref. Raisa Grecu, Chișinău, Cartier, 2016 etc.

Grupajul nostru propune un unghi diferit de abordare. Am încercat să-i cuprindem activitatea din anii Marelui Război pornind de la scrierile celor care l-au cunoscut. Am oferit, astfel, posibilitatea cercetătorilor de azi să-l recepteze pe Stere din paginile scrise despre el, ieri. Selecția textelor nu a fost deloc simplă, căci personalitatea puternică și controversată încă din epocă a provocat, a stimulat scrisul, dezbateră, polemica. Din cele câteva zeci de articole de presă și de analize publicate în periodicele vremii am selectat 37, care îl surprind pe universitarul, omul politic și scriitorul Constantin Stere. Nu i-am privilegiat pe simpatizanți și nici pe contestatari, echilibrul între cele două perspective fiind necesar, dar foarte greu de menținut în tumultul pasiunilor stârnite de Stere și în multitudinea notițelor, impresiilor, pozițiilor exprimate public. Am inclus în grupaj articole publicate în presa cotidiană locală și națională, necroloage, fragmente de studii și cărți apărute în timpul vieții sale. Am selectat, deopotrivă, scrieri asumate de nume importante ale vieții politice și culturale românești, dar și texte semnate cu pseudonim sau de personaje mai puțin cunoscute astăzi. Totul pentru a reda cât mai fidel

spiritul și dezbateră epocii, pentru a recompune o imagine complexă a universitarului, omului politic și scriitorului Stere.

Am păstrat grafia epocii și particularitățile de scriitură ale fiecărui autor. Am oferit explicații termenilor arhaici sau pentru câteva persoane menționate în grupaj, utilizând note infrapaginale ordonate numeric și am păstrat trimerile de subsol ale autorilor, pe care le-am notat cu simbolul *. Ordinea textelor este cronologică, surprinzând, de fapt, evoluția „cazului Stere” până la moartea sa, în 1936.

Lista textelor

1. „C.G. Stere, *Evoluția individualității și noțiuni de persoană în drept*, Teză de licență în drept, Iași, 1897” (A. D. Xenopol, în *Arhiva Societății Științifice și Literare din Iași*, Iași, Editura Societății Științifice și Literare, anul VIII, nr. 9 și 10, septembrie-octombrie 1897, p. 585-587).
2. „C. Stere” (*Cincizeci figuri contemporane*, desene de Iser, text de P. Locusteanu, București, Flacăra, 1913, seria I, p. XII).
3. „Polemice. Politica noastră externă (Răspuns «Vieții Românești»)” (D. Drăghicescu, în *Noua Revistă Română*, București, 13, nr. 19, 10 martie 1913, p. 290-293).
4. „C. Stere” (Alfred Hefter, în *Cuvinte despre oameni*, A. H. Hidalgo, vol. I, Iași, Editura „Versuri și proză”, 1916, p. 13-17).
5. „Reportaj postum. C. Stere – Take Ionescu” (H.-r., în *Versuri și proză*, anul V, no. 20-21, 16 ianuarie 1916, p. 348-350).
6. „Constantin Stere” (H, în *Evenimentul*, Iași, 17 mai 1919, p. 1).
7. „Arestarea d-lui Stere” (S.G., în *Opinia*, 25 mai 1919, p. 1).
8. „Constantin Stere” (Gala Galaction, în *Chemarea*, București, anul II, nr. 55, 9 iunie 1919, p. 1).
9. „C. Stere: «Un caz de conștiință»” (N. Davidescu, în *Aspecte și direcții literare*, vol. 1, *Cîte-va cărți, cîte-va idei, cîți-va oameni (1914-1921)*, București, Editura „Viața Românească”, 1921, p. 140-144).
10. „Idealul Național și acțiunea d-lui C. Stere” (Discurs rostit în ședința Adunării deputaților dela 8 Martie 1921 de A. C. Cuza, [Iași], [Lumina Moldovei], [1921], p. 1-52).
11. „C. Stere, *În literatură*” (D. I. Cucu, în *Gândirea*, Cluj, anul I, no. 1, mai 1921, p. 16-17).

12. „Doui vrăjmași” (Aladin, în *Contemporanul*, București, anul II, no. 27, 20 ianuarie 1923, p. 1).
13. „La răspântie. Moldova de la Nistru în anii 1917-1918” (D. Bogos, fost șef de Stat Major al Republicii Moldovenești, Chișinău, Tipografia „Glasul Țării”, 1924, p. 134-143).
14. *Țăranii moldoveni despre trădătorul Const. Stere* (București, Tipografia ziarului „Universul”, 1924, p. 3-32).
15. *Trădarea – dezertarea și tolerarea lui Constantin Stere fost Colonel Consilier Juridic: I. Alegerea de la Soroca și II. Activitatea sa negativă în războiul de întregire a neamului* (Locot. Colonel Constantin L. Bottez, Huși, Tipografia și Legătoria de Cărți George Jorică, 1925, p. 5-78).
16. „D-l C. Stere dă lecții” (*Țara Noastră*, Cluj, anul X, no. 16, 13 aprilie 1930, p. 616).
17. „«Jertfa» democrației: D-l Stere spune că a fost și este persecutat” (*Viața Basarabiei*, anul X, nr. 9, 6 iulie 1930, p. 3).
18. „Constantin Stere” (Tudor Arghezi, în *Adeverul literar și artistic*, București, anul XI, seria II, nr. 629, 25 decembrie 1932, p. 3).
19. „Constantin Stere” (Sterie Diamandi, în *Gândul vremii*, Iași, anul II, no. 2, 15 februarie, 1934, p. 6-16).
20. „Cronica literară. C. Stere: *În preajma revoluției* – roman – patru vol.: *Smaragda Theodorovna, Vania Răutu, Lutul..., Hotarul...*” (Ovidiu Papadima, în *Gândirea*, București, anul XIII, no. 4, aprilie, 1934, p. 153-157).
21. „C. Stere: «În preajma revoluției» – roman” (V. Branisce-Căliman, în *Brașovul literar*, anul IV, no. 21-22, ianuarie-februarie 1935, p. 157-158).
22. „Coadă unui roman: *Nostalgii*, de C. Stere” (Arhim. Scriban, în *Viața ilustrată*, Sibiu, anul II, nr. 7, iulie 1935, p. 20-21).
23. „C. Stere la 70 de ani” (Pamfil Șeicaru, în *Adevărul*, București, an 49, nr. 15902, 19 noiembrie 1935, p. 6).
24. „Literatura socialistă: C. Stere: *În ajun*” (Ion Clopoșel, în *Societatea de Mâine*, București, anul XII, no. 11-12, nov.-dec. 1935, p. 158).
25. „Constantin Stere și problemele constituționale” (Constantin Arămescu, în *Revista de studii sociologice și muncitorești*, București, anul III, nr. 10, trim. I, aprilie 1936, p. 23-26).
26. „Constantin Stere, romanul său și Unirea: între viață, vis și istorie” (Gh. Bezveconnâi, în *Din trecutul nostru*, Chișinău, 4, nr. 31-34, aprilie-iulie 1936, p. 97-118).

27. „Constantin Stere” (Const. Gh. Popescu, în *Afirmarea*, Satu Mare, an I, no. 4-5, iunie-iulie 1936, p. 68).
28. „La moartea lui Constantin Stere” (Romulus Demetrescu, în *Pagini literare*, Turda, an III, no. 6-7-8, iunie-iulie-august 1936, p. 355-357).
29. „C. Stere și «Viața Basarabiei». O amintire” (I. Zaborovschi, în *Viața Basarabiei*, Chișinău, anul V, nr. 1035, 2 iulie 1936, p. 1, 4).
30. „Basarabia și moartea lui Constantin Stere: o viață de om închinată unei provincii” (A. Căndea, în *Adevărul*, București, nr. 16083, 1 iulie 1936, p. 6).
31. „La moartea lui C. Stere” (Arald, în *Adevărul*, București, nr. 16083, 1 iulie 1936, p. 6).
32. „C. Stere” (Redacția, în *Revista de studii sociologice și muncitorești*, București, anul III, nr. 11, trim. II, iulie 1936, p. 19).
33. „C. Stere și Basarabia” (*Viața Basarabiei*, iulie-august 1936, număr consacrat jubileului a 60 ani de viață și 35 ani de activitate național-obștească a d-lui Ion Pelivan, p. 601-613).
34. „Constantin Stere” (Ion Clopoțel, în *Societatea de Mâine*, București, anul XIII, nr. 5, august 1936, p. 115-116).
35. „Anul academic 1935/36: dare de seamă făcută de d-l Rector Traian Bratu cu ocazia deschiderii cursurilor anului 1936/37” (*Anuarul Universității din Iași 1935/1936*, Iași, 1937, p. 4-5).
36. „Constantin Stere” (Ion Biberi, în *Etudes sur la littérature roumaine contemporaine*, Paris, Editions Corymbe, 1937, p. 42-45).
37. „Mărturii rusești despre Const. Stere. Memoriile lui S.A. Jebunev” (Alex. Kidel, în *Adeverul literar și artistic*, București, anul XVIII, seria III, no. 876, 19 sept. 1937, p. 9).

**1. C.G. Stere, *Evoluția individualității și
și noțiuni de persoană în drept,
Teză de licență în drept, Iași, 1897***

Tezele de licență, mai ales acele juridice, au ajuns la noi a nu fi de loc luate în băgare de seamă, deoarece, în cele mai multe din ele, să tratează numai chestiuni de toate zilele, desbătute, sucite și răsucite de sute de ori de autori, mai ales francezi, și pe care tinerii noștri licențiați n-au decît să-i deschidă, spre a găsi, de-a gata, material și idei pentru lucrările care trebuie să le deschidă porțile palatului Themidei. Unde și unde vezi cîte o teză care atacă o chestiune nouă, care caută să reacționeze contra importanței neconținute a legilor streine, care să mai uită puțin și la nevoile poporului nostru, spre a cere reformarea unor principii juridice, admise orbește la noi, spre marea daună a moralității publice și a intereselor noastre celor mai vădite.

Dar dreptul este nu numai o practică, ci și o știință, și tezele de licență s'ar putea avînta și în cîmpul teoriei curate, spre a întemeia sau a limpezi o sumă de chestiuni fundamentale din această parte a cunoștințelor omenești, pînă acuma înțalinită mai mult într-o învechită rutină, decît însuflețită de idei înălțătoare. Cîte lucruri nouă nu s'ar putea spune în drept și cîte de puține să spun?

De aceia trebuie să salutăm cu bucurie o teză ca aceia pe care o analizăm și care să înfățișeze nu mai mult ca o palidă reproducere a părerilor lui Laurent¹, Demolombe², Marcade, Delvincourt³ etc., ci ca o lucrare proprie care caută să stabilească o idee nouă în știința juridică.

Această idee este un adaos la concepția generală a evoluției, emanciparea omului din sinul naturei, a conștiinței omenești din neconștiința firei. Acest adaos constă în dovedirea aceleiași procedări și pe calea juridică. Și ideea personalității s-a desfăcut cu încetul din lanțurile neconștientului, din presiunea uriașă a spiritului obștesc al neamurilor primitive. Aceasta e teza pe care o susține d-l Stere în scrierea d-sale. Dacă teoria d-sale nu e de tot nouă, adecă dacă ea a mai fost rostită în treacăt de unii sociologi, sau de unii juriști ca Ihering⁴, meritul d-lui Stere constă în punerea dezvoltării ideii de persoană în cadrul ei firesc, evoluția omului din sinul naturei în deobște. În ori ce caz, nu ne aducem aminte să mai fi încercat cineva, înaintea lui Stere, schițarea evoluțiunii noțiunii de persoană în drept; concepția autorului în întregimea ei este de sigur originală.

Meritul d-lui Stere stă însă nu numai în punerea în lumină a ideii arătate, ci și în modul cum a făcut-o. Astăzi ideile nu mai au valoare, cînd sînt rupte numai așa din senin, ci ele trebuie să fie scoase din fapte și întemeiate pe ele. În această privire, d-l Stere să arată ca un om ce a cetit mult, a adunat din scrierile numeroase filosofice, sociologice, juridice, materialul de care a avut trebuință și

¹ François Laurent.

² Jean Charles Florent Demolombe.

³ Claude-Étienne Delvincourt.

⁴ Rudolph Ritter von Jhering.

pe el și-a clădit teoria. Dacă scrierea sa conține multe citațiuni, aceste citațiuni dovedesc că autorul a cetit cărțile ce le citează și că nu a luat, după sistemul unor învățați de la noi, citațiile cu țapoiul din cărăle de fin ale altora spre a le pune într-al d-sale (Vezi bună-oară nota cea foarte bună de la pag. 54 asupra lui Tarde, „Lois de l'imitation”).

Teza d-lui Stere are și însușiri stilistice foarte prețioase. Este clară și lămurită și tot odată scrisă într-o limbă îndestul de curată românească, cu toate că în această privire ar fi putut înlătura și mai mult neologizmele. Nu cerem să o facă pentru noțiunile tehnice, ci pentru acele ale limbei obicinuite care leagă pe celelalte. Într-un cuvânt teza d-lui Stere reiesă mult, neasămănat de mult, din cadrul cunoscut al tezelor de licență; este o lucrare proprie a unui om care cugetă și a cărui cugetare este înarmată cu știința trebuitoare spre a străbate la adevăr*.

(A. D. Xenopol, în *Arhiva Societății Științifice și Literare din Iași*, Iași, Editura Societății Științifice și Literare, anul VIII, nr. 9 și 10, septembrie-octombrie 1897, p. 585-587.)

2.

C. Stere

D-l C. Stere este tocmai ca un vulcan ce nu poate să izbucnească. Un fond bogat de lavă clocotitoare este sufletul său, un fond care svâcnește înăbușit, într'o încăpere cu ziduri și bolți mai puternice decât forța lui de a izbucni. Se izbește cu frenezie lava de pereții vulcanului ce o închide; din când în când, câte un strat de rocă pârâe sinistru, craterul însă nu se deschide, lava nu izbucnește, înfloririle ei de foc nu încântă și nu zgudue pe nimeni. Și cu toate acestea, de câte ori treci pe lângă acest vulcan, auzi vuiuri surde, cari îngrozesc pe cei ce nu cunosc puterea de rezistență neînfrănată a coajei lui externe.

Ascultați-l pe d-l Stere când, ca orator parlamentar, încearcă să reverse căldura idealurilor sale în tonuri aspre și reci, și veți avea această impresie; priviți-l pe d-l Stere, când e vesel și vrea să împrumute aparențe de voie-bună fondului său de rigiditate, și veți avea aceeaș impresie; uitați-vă la d-sa când se supără și vrea să izbucnească în cascade de mânie și veți avea aceeaș impresie.

* Presa în deobștie a prețuit favorabil lucrarea d-lui Stere. Numai *Convorbirile literare* au găsit cu cale să fie de alte păreri. Un domn, Pollux (care are atîta încredere în părerile d-sale, încît se teme să-și arate adevăratul său nume și ne destăinuște asupra nepătrunsei sale ființi doar numai că e prieten cu Castor) și-a pus în cuget să dărime în totul lucrarea conștiincioasă a d-lui Stere. Seriozitatea acestei „critici” să va vedea din următoarea observație: Amicul lui Castor susține și vra să dovedească cum că teza d-lui Stere *nu este originală*, că ea nu e decît o reproducere fără guilemete, a ideilor lui Ihering, Gumpowitz, Menger, Darwin, Fustel de Coulanges etc.; apoi, fără macar a-și lua suflet, își bate joc de teoria autorului asupra „originei societăței și asupra sucitei sale aplicări a ipotezei evoluționiste”. Nu vede oare d-l Pollux că lovind în Stere pe această cale, nimereste acolo unde poate nu-l ține curaua, în Ihering, Menger, Darwin și Fustel de Coulanges pe care d-l Stere i-ar fi copiat?

Născut în țara gerului și plimbat de amabilitatea autorităților rusești prin regiunile boreale, d-l Stere a adus în țara-noastră de compromisuri și acomodări ceva din asprimea și neînduplecarea climei din care a venit. Caracter neșovăelnic, om întreg, cioplit dintr'o bucată, d-l Stere apare, în apele nu totdeauna limpezi ale politicianismului nostru, ca un sloi imens de gheață ce amenință să ciocnească și să cufunde orice *Titanic* lipsit de prevederea de a-l ocoli.

Un sloi de gheață și un fond de lavă ce nu poate izbucni! Acesta-i domnul Stere: un vulcan într'un ghețar. Rămâi uimit de admirație, când vezi puterea neîncovoiată a gheței polare, care nu cedează în fața focului central ce vrea s'o mistuie; și tresari, în acelaș timp, de voluptate... socială la gândul că, dacă flăcările din 'năuntru ar avea puterea să topească învelișul prea tare de gheață ce le opresc să izbucnească, s'ar dezlănțui un șuvoi cotropitor.

Și nu știi ce să faci: să aplauzi tăria acoperișului extern ce nu cedează sau să regreți că flăcările din 'năuntru nu pot să umple văzduhul cu artificiile vălvătaiei lor.

Eu sunt pentru aplauze.

(*Cincizeci figuri contimporane*, desene de Iser, text de P. Locusteanu, București, Flacăra, 1913, seria I, p. XII.)

3.

Polemice

Politica noastră externă (Răspuns „Vieții Românești”)

Pascal sfătuește pe cei cari cercetează existența lui D-zeu și caută rostul acestei idei, să mediteze în genunchi. În această atitudine, credea dânsul, admiți existența divinității și o înțelegeți.

Se pare că cel puțin unii din colaboratorii d-lui Stere, spre pildă Nicanor & C-ie, iau această atitudine când vorbesc sau scriu despre directorul „Vieții Românești”. Aceasta reese vădit din răspunsul din ultima fascicolă a „Vieții Românești”, pe care firma Nicanor & C-ie îl îndreaptă împotriva-mi. În adevăr, se pare că eu am comis un sacrilegiu atacând ideile d-lui Stere și cercând să schițez o analiză psihologică a acestei importante personalități. Pentru Nicanor & C-ie, d-l Stere este un fel de fetiș, sau un Zeus. Și probă că este așa, rezultă deslușit din aceea că, în imaginația lui Nicanor & C-ie, autorul acestor rânduri ia proporțiile unui titan. Ori este cunoscut că Titanii s'au luptat cu Zeus. Și după cum Zeus a răpus pe Titani, tot așa d-l Stere, prin pana lui Nicanor & C-ie, îmi trimite niște săgeți înveninate menite să mă desființeze.

Ași fi putut face pe mortul, să nu mai răspund și să scap mai ușor de urgia directorului „Vieții Românești”. Întepăturile și loviturile ce-am primit nu meritau să fie relevate. Sunt însă dator să reviu asupra tezii ce am susținut, pentru că de atunci, evenimentele au venit să pledeze în favoarea ei, și o ședere de două luni la Paris mi-a dat putința să cunosc fapte și împrejurări cari mi-au confirmat cu prisosință unele convingeri cari nu sunt pe placul d-lui Stere.

Recunosc că în combaterea tezei d-lui Stere am întrebuițat unele expresii agresive și că tonul articolului meu a fost, poate, prea ridicat. Dacă acum aș scrie acel articol, nici expresiile, nici tonul n'ar mai fi aceleași; pentru că cerul internațional a început a se însenina spre Nord, și fulgerile ce mai brăzdează acest cer la Cornul caprii devin tot mai slabe și mai rari. Am scris acel articol într'o atmosferă morală turbure, nesigură, grea. Vedeam un dezastru național venind provocat, atras de acei cari ar putea să se conducă de vederile d-lui Stere. Teza acestuia părându-mi greșită și în cel mai înalt grad periculoasă, mi se părea că trebuie energic, violent combătută. Mă vedeam târât, grație ideilor și importanței ce le-o da personalitatea d-sale, prin stepele Rusiei și pierzând tot ce o ființă omenească poate pierde: patrie, neam, viață, avere etc.

D-l P. Nicanor & C-ie a fost însă foarte departe de a bănui această stare de suflet a mea. Și cum psihologia este o îndeletnicire care-i repugnă, d-sa a tras repede concluzia că eu caut gâlceavă personal d-lui Stere. Nu pot decât să regret că tonul articolului meu a dat loc la această confuzie. Pe lângă că n'am avut niciodată nimic de împărțit cu d-l Stere, din contra, am avut și am nu numai raporturi normale cu d-sa, dar și stimă și simpatie pentru persoana directorului „Vieții Românești”. Din puțin a lipsit, și aceasta nu din vina d-sale, ca, într'o împrejurare importantă, să-mi dea un puternic și real concurs amical. Pot asigura deci pe d-l Stere – deși știu cât îi este de indiferent acest lucru – că nu mă inspiră nici un sentiment ostil pentru d-sa. Totul se reduce la o ostilitate de idei. Însuflețit de o puternică convingere contrară cu teza d-sale, și în împrejurările în care scriam, nota agresivă a articolului meu se explică prin aceasta chiar. În împrejurări analoage, d-l Stere știe cum un Rosetti, Brătianu, întrebuițau în contra conservatorilor expresiuni mult mai violente, ca, de pildă, trădători, vânzători de neam. Citească P. Nicanor & C-ie romanul din urmă al lui Anatole France, *Les Dieux ont soif*, și va vedea cum, în împrejurări comparabile, Evarist Gomelin trimetea la eșafod pe chiar protectorii săi. Și-ar putea da seama, atunci, că poate cineva combate pe d-l Stere, chiar când n'are decât stimă și simpatie pentru persoana sa. De ce numai decât să deduci de acolo sentimente de inimiciție personală?

Mai îndreptățit sunt să mă plâng eu împotriva mea însumi, pentru că tonul agresiv și expresiile exagerate au făcut un rău serviciu tezei mele, și au înlesnit mult sarcina d-lui P. Nicanor & C-ie de a mă pune într'o lumină defavorabilă. Cu chipul acesta d-sa a avut un triumf ușor împotriva-mi. Prea ușor chiar, și am putea zice prea efin, după cum vom vedea.

D-l P. Nicanor & C-ie mă acuză că am făcut personalități, m'am mărginit la portretistică și scrutări psihologice, pentru ca să înconjur discuția adevărată. Aici, vai!, perspicacele d-n P. Nicanor & C-ie a fost și mai departe de realitate. Nu și-a dat de loc seama de solemnitatea ocaziei, de importanța momentului național prin care treceam și care impune oricărei minți oneste, și întregului neam, un examen de conștiință, o examinare imparțială a convingerilor și a sentimentelor personale, care sunt la baza lor. Eu am făcut, întru cât mă privește, un astfel de examen. Însă, printr'o coincidență în adevăr bizară și

regretabilă, această analiză a părut d-lui P. Nicanor & C-ie că coprinde „aluziuni necuviincioase la trecutul sau la aspirațiile” d-lui Stere. Este în adevăr o neșansă. De ce aș face eu astfel de aluziuni, dacă acești factori n’au nici o importanță? Dar în definitiv s’ar putea să aibă vre-o importanță.

D-l P. Nicanor & C-ie are o învinuire și un argument fundamental împotriva-mi, în faptul că, în loc să aduc fapte și mai ales citații împotriva citațiilor d-lui Stere, eu fac mai multe afirmări nefondate și încercări de psihologie portetristică. Calaboratorul „Vieței Românești” are de sigur cultul cuvântului imprimat. Pentru dânsul o afirmare devine fapt probant, când o poți pune pe socoteala altuia, când poți s’o așezi între ghilimele. Prestigiul lucrului misterios și îndepărtat, al autorului necunoscut, rar, sau puțin cunoscut, este temeiul logicei d-lui P. Nicanor & C-ie. Și mai ales autorul citat să fie rus, polonez, la nevoie neamț; iată ce trebuie unei afirmări ca să serve de document.

Mărturisesc că n’am cultul cuvântului imprimat de autorii pe care îndepărtarea și imposibilitatea de a-i controla îi învâluie în mister și în prestigiu. Pentru mine *câteva fapte importante și de notorietate publică*, fac mai mult decât o mie de citații din autorii exotici și necunoscuți marelui public. De aceea nici nu voiesc să urmez metoda d-lui Stere să documentez și să citez din astfel de autori.

Căci îngrămădirea faptelor și documentelor în sprijinul unei teze, ce valoare probantă pot ele avea? Ca să sprijine teza sa antisocialistă, burghezoliberală, ce pusderii de cifre și fapte n’a acumulat Paul Leroy Beaulieu în lucrările sale economice? Crede d-l P. Nicanor & C-ie că aceste cifre și documente copleșitor de numeroase, au convins vre-un socialist sau că prin vraja lor inerentă pot da o valoare tezei lui Leroy Beaulieu? Dar câte cifre și câte fapte n’a îngrămădit Karl Marx în cele trei volume ale operii sale *Capitalul*; crede cineva că acestea vor convinge vre-odată burghezimea să adopte vederile socialiste? Dar azi un socialist luminat și convins ca G. Sorel susține că socialismul științific cu toate cifrele și documentele lui, că acea catastrofă a burgheziei este un mit, care aparține oarecum mitologiei, nu științei. Și dimpotrivă, în cartea lui Bernstein, unde sunt multe afirmări și mai puține fapte și tabele cu cifre, ai impresia că citești adevărul pe care cifrele l-au ascuns și lui Marx și lui Beaulieu.

Faptele și documentele în problemele sociale nu au decât valoarea sentimentului celui care le adună și le pune înainte. Mai totdeauna ele sunt un fel de *attrape-nigands*; și când nu sunt o abilitate ele sunt de sigur o naivitate din partea celui ce se laudă cu ele. Regret că sunt prea puțin simplu și nu îndestul de naiv ca să mă prosternez înaintea naivității sau abilității d-lui Stere. Ca atare, nu pot primi decât cu un surâs blazat documentele ce-mi opune și învinuirea că eu nu aduc fapte. O intuiție luminoasă, sprijinită pe câteva fapte *cruciale*, fac mai mult decât o documentare bogată în cifre și în fapte mai mult sau mai puțin controlate. Aceasta-i metoda ce opunem noi metodei d-lui Stere.

Și cu aceasta să revenim la chestiunea de care a fost vorba. Eu am susținut că orientarea noastră politică trebuie schimbată azi; că interesul vital al neamului

nostru este să fim oportuniști, dându-ne de partea constelației internaționale care este mai tare, și care, în același timp, ne poate oferi ocazia întregirii noastre naționale. În acest scop, eu preconizam apropierea noastră de *tripla înțelegere*, fiindcă o credeam acum mult superioară *triplei alianțe* și pentru că un război, în care noi am fi aliații Rusiei, ar avea de rezultat o Românie de 12 mil. locuitori. D-l Stere, dimpotrivă, susține că Austria este mai puternică, că, aliați cu ea, noi am zdrobi pericolul slav și am lua Basarabia. D-l P. Nicanor & C-ie abundă în sensul d-lui Stere și ne mai aduce încă alte probe ca să dovedească că războiul între Rusia și Austria este iminent și fatal, și că, de sigur, Rusia ar ieși zdrobită dintr'un astfel de război.

Din nefericire pentru d-nii P. Nicanor & Stere, demobilizarea, cu toate că parțială, n'a întârziat să dovedească că războiul este iminent numai în închipuirea d-lor și în cea a câtorva șoviniști ruși și austriaci. Iar, întru cât privește puterea armată reductibilă a Austriei, cum își explică d-l Stere că, această Austrie, bine înarmată și dorind să sfărâme puterea dezorganizatei Rusii, isprăvește prin a trimite să cerșească pacea dela Petersburg? Va zice poate, d-l Stere, că gestul acesta, care denotă oarecare lașitate, este fapta unui monarh bătrân și decrepit. Din nefericire nu numai monarhul, dar monarhia chiar este în această stare de bătrânețe decrepită. Afirmare goală, va replica d-l Stere, câtă vreme eu n'am un scriitor polonez la îndemână ca să-l pui între ghilimele.

Această afirmare poate să fie ea goală, dar presa engleză s'a însărcinat s'o umple cu miez și s'o întemeeze. În adevăr, întru cât presa engleză o fi informată mai bine decât d-l Stere, am văzut că susține cum că, cu ocazia mobilizării, în Austro-Ungaria, puterea armată a acestei monarhii s'a dovedit a fi cu mult de desubtul aparenții și că Austria, în această privință, n'ar sta mult mai bine ca Turcia dinainte de război. Și cu toată părerea de rău că contrariem pe d-l Stere, datorii suntem să confirmăm această constatare, penibilă pentru Austria, prin faptul disperat ce face, azi, Germania, încercând bugetul ei militar cu 1.200.000 mărci și măbind efectivul trupelor cu 100.000 soldați. Știți de ce d-le Stere & P. Nicanor? Pentru că Germania, asistând la mobilizarea austriacă, s'a convins îndată că pe viitor nu mai poate conta decât pe propriile-i forțe, și că are să lupte, izolată, contra aproape a întregii Europe. Aș mai aminti aici strigătul lui Wilhelm II către poporul său, că trebuie să facă sacrificiu fiindcă la 1913 situația Germaniei este mai grea decât era la 1813; cum însă nu pot cita acest lucru dintr'un autor polonez, frică mi-este că d-l Stere nu mi-l va ține în seamă.

Să-mi acorde numai d-l Stere că, în aceste împrejurări, Germania și Tripla Alianță nu stau pe roze și au de ce: Italia slăbită și cochetând, în acelaș timp, și cu Rusia și cu Franța și cu Anglia, Austria slabă, Germania izolată și voi recunoaște și eu (dacă aceasta îl avansează cu mult) că Ucrainii sunt tot una cu Rutenii, (eu crezusem că acest nume caracterizează mai ales pe Rutenii anti-ruși), că intelectualii polonezi* sunt sinceri și dezinteresați și că toate popoarele

---

* În urma celor ce afirmă D-l Nicanor & C-ie despre Studnicki, de care mărturisesc că n'avem cunoștință, nici nu ezit să retrag și să regret bănuiala ce am putut avea despre sinceritatea

citare de d-l Stere nutresc sentimente vrăjmașe față de Rusia Țarilor. Dar orice aș conveni eu cu d-sa, d-l Stere nu va conveni cu mine că trebuie schimbată axa politicii noastre externe. D-sa are mentalitatea – prin o curioasă coincidență – a d-lui Sturdza și a conservatorilor, cari, la 1877, aveau aceeași repulsiune pentru Ruși și unii propuneau retragerea în munți – părerea d-lui Sturdza dacă nu mă înșel, iar alții propuneau alianța cu Turcii. De sigur dacă d-l Stere ar fi fost contemporan cu aceste evenimente ar fi fost partizanul alianței cu Turcia. A trebuit intuiția lucidă și îndrăzneată a marelui Ion Brătianu, ca să dea întorsătura pe care a dat-o răsboiului independenței noastre, punându-se de partea celui mai tare, dela care, dacă era și drept, am fi avut multe de câștigat. Dar fiind cum era, se întreabă cineva ce-ar fi fost dacă ne puneam contra lui?

Dar d-l P. Nicanor & C-ie mai pretinde că, cu bună știință, eu am falsificat logica d-lui Stere, și că, numai așa, am putut să contest consecvența logică a tezei acestuia. Astfel, d-sa n'a susținut decât în *ipoteză* că Rusia, pe care întâi a arătat-o inexistentă ca forță armată, ar putea cuceri România, Dardanelele și Peninsula Balcanică. Este adevărat că d-l Stere a făcut această afirmație din urmă ca o ipoteză, dar nu cu intenție am omis eu să remarc caracterul ei de ipoteză, care dă argumentării, în adevăr, o fațadă logică. Sub această fațadă se ascunde, însă, un ilogism grav de cugetare; căci este aci o cugetare și o logică meșteșugită, este ceea ce numeam eu o *manevră*, o *simulare* a logicei, cu scopul precis de a capta convingerea. D-l Stere a făcut două afirmări absolut contradictorii, atât de contradictorii, încât, dacă admiți una din ele, în mod onest nu mai poți admite pe cealaltă. Dacă Rusia este inexistentă ca forță armată, o minte probă, care crede aceasta, nu mai poate pune ipoteza contrară, pentru ca să ajungă la aceeași concluzie că trebuie să ne răsboim cu Rusia; căci, în acest caz, dovedește că nu ia în serios nici pe una nici pe cealaltă din aceste două afirmări; concluzia fiind totul, ea a dictat premisele cu o perfectă indiferență despre valoarea lor. Iată de ce și acum eu susțin că fațada logică, ce d-l Stere a dat argumentării sale, ascunde un ilogism grav, o contradicție de cugetare, utilă ca *manevră* capțioasă, însă contrară logicei. N'am putut să insist în articolul meu asupra acestui ilogism și d-l Nicanor & C-ie a crezut că a găsit în mine un falsificator cu premeditare. S'a înșelat, dar nu credeam că-și va recunoaște păcatul, ci va zice, de sigur, că aduc subtilități.

Pentru rest, din articolul răspuns al d-lui P. Nicanor & C-ie rezultă că d-l Stere nu este nici dânsul așa de *ne-iredentist* cât mi s'a părut mie. D-sa, ca noi toți, speră o reîntregire politică a neamului. Dar atunci ce rost au aceste afirmări: „Nu există curent iredentist nici în Ardeal, nici în Bucovina”. „Iredentism împotriva voinței celor patru milioane de Români din Ardeal, Ungaria și Bucovina? Iredentism împotriva politicii tradiționale a Statului Român?” „Prin ce hipertrofie de personalitate profetică se poate ridica un glas... sub pretext de iredentism?” Va recunoaște oricine că, alături de aceste exclamări

---

și generozitatea acestui patriot polonez. Regret însă totdeauna că acest polonez, din cauza patriotismului, n'a fost poate destul de obiectiv.

așa de precise și puternice, pasajul reprodus în răspuns este prea nebulos, prea timid și prea găngav. Dar, în sfârșit, este pentru noi o ușurare că d-l Stere afirmă, clar și cu curaj, idealul național în răspunsul ce ne dă d-l P. Nicanor & C-ie.

Ce să mai zic de insinuările pe care d-l P. Nicanor își permite să le facă cu privire la motivele articolului meu contra d-lui Stere? Eu am pretat d-lui Stere, la urma urmei, aspirații frumoase și sentimente în tot cazul nobile; colaboratorul acestuia însă, de sigur un pesimist incorigibil, ca să nu zicem incorect, insinuează că, combătând ideile d-lui Stere, am, poate, intenția de a mă recomanda pentru un loc de profesor sau suplinitor la Universitate. Dacă aceasta mi-ar fi fost obiectivul, va recunoaște oricine, mai întâi, că actul meu ar fi sau prea mult sau prea puțin lucru și al doilea că acest act nu mă apropia, ci mă îndepărta de scop, dat fiind că d-l Stere este un făcător de profesori universitari și că mâine va fi ministru al școalelor, poartă prin care se intră la Universitate. Așa dacă ar fi, nu știu de ce să mă îndoesc mai mult: de inteligența mea sau de bună credință a d-lui P. Nicanor & C-ie.

Colaboratorul d-lui Stere între alte contradicții, de care afirmă că este plin articolul meu în chestiune, crede că-mi poate reproșa pe aceea că deși *naționalist iredentist* eu abandonez Basarabia pentru totdeauna. Și încă contrazicere îndoită, o abandonez cu toate că eu convin că, aliați cu Austria, am bate armatele rusești și că granițele Rusiei s'ar putea reduce, din cauza prefacerilor ei interne. Firește, d-lui P. Nicanor i-a fost ușor să mă pue în contrazicere, fiindcă, după cum mărturisește, nu mi-a citit articolele anterioare, în care eu însu-mi arătam că, dacă n'o putem lua cu forța armelor, Basarabia ne va veni dela sine în momentul democratizării Rusiei. Recunosc că, în interesul logicei tezei mele, ar trebui să public articolele în chestiune în vr'o limbă streină, rusă sau poloneză de pildă, și, semnându-le cu un nume exotic, aș avea mai multe șanse să mă citească și d-l Stere și P. Nicanor & C-ie.

Inutil să insist *asupra hipertrofiei personalității profetice*, căreia i se atribue explicarea tezei ce susținem. Vom remarca doar atât că, dacă noi am făcut analiza psihologică a personalității d-lui Stere, d-sa ne-a dat prima impulsivitate în această direcție. Mai mult, recunoaștem că această metodă este bună, și, dacă ținem socoteală de cele zise mai sus, este singura bună. Dacă faptele, cifrele și documentele sunt mai mult mijloace de a convinge decât de a descoperi adevărul, dacă valoarea lor probantă stă în sentimentul care le-a adunat și le-a pus înainte, atunci nu în ele trebuie să cauți baza unei convingeri, ci în sentimentul care se ascunde îndărătul lor. Și atunci, portretul și analiza psihologică a omului care susține o teză este lucru esențial și decisiv, cu toate că poți fi învinuit că faci personalități. Nu cumva Taine, când a făcut portretul și psihologia lui Napoleon, și Mommsen, când a scris portretul lui Iuliu Cesar, făceau personalități?

N'am atât trebuință să răstorn cu fapte și documente teza d-lui Stere, când eu i-am descoperit, prin portret și analiza psihologică, sentimentul care se exprimă în teza susținută de d-sa. Iată de ce nu este inutilă analiza personalității, cum susține d-l P. Nicanor & C-ie, care crede că „astfel de cercetări sunt cu

desăvârșire inutile”. Și mai ales, în cazul d-lui Stere, astfel de cercetări sunt de cea mai mare utilitate. Ele sunt o angajare, o invitație ca d-sa să se analizeze singur, să-și revizuiască bazele convingerilor, căci momentul este prea grav, prea decisiv pentru statul nostru, și d-sa, prin situația politică ce ocupă și prin puterea de sugestiune ce exersează în această țară, este un factor dintre cei mai importanți. Acest lucru nu-l poate d-sa tăgădui. Felul său de a fi și de a cugeta, despre sine și despre alții, îi dă o deosebită forță de sugestiune. D-sa are o invincibilă încredere în ce spune dânsul, este afirmativ și-și întemeiază pe unele fapte afirmarea; dar când a pus 2-3 fapte – oricare ar fi valoarea lor – înaintea unei afirmări, paloarea îndoelei nu mai poate de loc colora fruntea d-lui Stere și afirmările contrarii ale altora nu numai că nu mai contează, dar dânsul are pentru ele compătimire. Acest mod de a fi și de a cugeta se impune cu puterea unei forțe fatale. Și dacă d-l P. Nicanor ia către d-l Stere atitudinea de care vorbeam la început, este că acesta are în tot momentul, în fața sa însuși aceiași atitudine. (Chiar nu m’ar surprinde ca P. Nicanor & C-ie să fie însuși d-l Stere). Încrederea nelimitată în sine o impune astfel celorlalți.

Or, d-l Stere, posedând această putere de sugestiune, își poate închipui oricine ce grave consecințe ar trage după sine o convingere greșită sugerată de d-sa în situația politică și socială ce ocupă în această țară. Iată de ce este de o necesitate cu adevărat vitală ca astfel de convingeri și astfel de personalități să fie stăruitor analizate și revizuite. Unul ca autorul acestor linii poate avea și convingeri greșite, poate susține o teză care, dată fiind situația ce ocupă, poate fi cel mult o nerozie inofensivă. Când însă teza susținută de oameni ca d-l Stere este greșită, ea nu mai este o nerozie inofensivă, ci cea mai mare crimă contra patriei și neamului. Căci ea se traduce în directive de acțiune, cari pot echivala cu o încercare de sinucidere națională.

(D. Drăghicescu, în *Noua Revistă Română*, București, 13, nr. 19, 10 martie 1913, p. 290-293.)

4.

C. Stere

Stingher sau uneori conducător de masse, respectat pieziș și mai adesea ocolit, omul consacrat gândirei suferă.

Cuprins din cea mai fragedă tinerețe de o neexplicată iubire pentru lume și idei, el a adormit de multe ori ostenit, tîrziu după miez de noapte, cu obrazul pe perne de cărți. A cunoscut durerea de care e plină istoria sufletului omenesc și a urmărit cu gîndul înaripat procesul lung și tragic în care s’a desbătut rostul omului cuprins în angrenajul luptelor sociale. Și pe cînd mulți din conducătorii noștri răspunzînd unui instinct, își pregăteau viitorul, decorîndu-și personalitatea după arta adaptațiunii fecundă în beneficii, omul consacrat gândirei specula viitorul omenirii întregi, plasînd dezinteresat, eroic, produsul muncii și al intelectualității sale, în acțiuni și idei umanitare.

Mintea omului care cuprinde în genere imagini diforme și restabilește lumea pe grinzile unor legi triste, rămîne pentru totdeauna un centru de suferință. Aceia care au izbutit mai bine, mai strălucit, ca să reprezinte un sistem de cugetări explicative sau normative, au devenit odată cu încheierea operei lor, exemple de trudă și de chinuitoare realizare a vieții.

Gîndirea interpretînd lumea reduce împărăția omului la o închipuire și seacă resursele de pretenții și de hipertrofiata încredere în sine. Ea dă o nouă conduită vieții prin măreția raportului ce stabilește între individ, societate și lume și ridică astfel importanța faptului deasupra aceleia a omului. Gîndirea făcînd legătura între lumi și generații, reprezintă unica valoare permanentă, care se desprinde din suma calităților ce alcătuiesc redusa noastră personalitate. Facultate superioară la individ, ea este pentru o națiune exponentul de autoritate și de valoare care îndreptățește în lume existența unei unități etnice. O rasă poate fi alcătuită din bine definite elemente antropofiziologice, cînd nu aduce însă în bulboana frămîntărilor intelectuale, caracterul unei gîndiri proprii, atunci persistă numai ca un decor pe fața împetrișată a pămîntului.

Și oamenii care gîndesc sînt puțini. Ajunge să ne închipuim numărul imens, covîrșitor, al celor ce se agită și sacrifică totul pentru a impune mîrginita lor persoană și îndată ne vom da seama cît de greu se găsește un om care muncește, suferă pentru o idee.

Un om care rămîne nepăsător la surîsul ademenitor al popularității și străin de emoția loviturilor oportune, pare între noi cetitorii gazetelor răsîndite cu artificii solemne și caricaturi lansate, numai o imagine. Și nimic poate nu detestăm mai mult decît pe acești visători închiși și așprij care sub încreștiturele adînci ale preocupărilor permanente, ascund o candidă pasiune pentru binele general, sau o iubire suavă pentru frumosul nealterat. Un astfel de om cu aparența lui spectrală, te indispuce, te provoacă chiar și tu, docil consumator de ipocrizie și de numere ale panoramei politice, faci totul ca să ajungă de prisos un om care gîndește. Tu caști gura larg pentru ca alimentele tale intelectuale să intre îndestulător și intoxicat, să poți deborda în spazme entuziasmul tău. Și omul care gîndește trebuie să sufere adesea societatea ta umflată patetic și pretențios, logica ta nescobită de lama cugetărei și virilitatea-ți inspirată frenetic de muzica aplauzelor. El va păși totdeauna alături de înălțimele de carton pe care le ridici tu și va evita zgomotul labelor tale, desigur, intelectuale. De aceia el te supără, te incomodează, fiindcă cuvîntul lui nu-l poți purta la butonieră și privirea lui nu te invită la club sau la manifestații, în care persoana ta să participe la conducerea țării, cu picioarele și cu pumnii. El ți se înfățișează neegal și hursuz fiindcă tu nu poți niciodată surprinde poezia pelerinului solitar și demn de suferința lui.

Pentru tine, omul care gîndește este o imagine ce apare monstruoasă în vitrina ta de judecăți. Caută deci de-l ține departe de circul și arena de luptători iluștri pe care îi înconjuri cu prisosul tău de admirație legată de inspirata cocardă tricoloră.

Deci, Stere este un om care va rămîne la Iași, ori cît s'ar preface sau s'ar cîrpi cu vremea creerul capitalei noastre. El gîndește și deci trebuie să sufere țișetele trupului agitat politic. Gîndirea îl izolează și îl închide hermetic în tradiția orașului în care trăește, ca pe un urmaș tare și complet al cugetărei, care s'a exprimat totdeauna just la Iași.

Astăzi, noi simțim, că-i este dat lui Stere să reprezinte în gîndirea sa toată suferința transpusă intelectual și politic, a unei mari tradiții. Noi surprindem înțelesul ascuns al suferinței sale care este gemutul unei culturi realizate împotriva tuturor urletelor ce se ridică din bas-fondurile societății noastre.

Iașul astăzi se manifestează izolat. Și omul care gîndește cu chintesenta tuturor eforturilor unei tradiții de cultură, care este a Moldovei, poate fi sigur că sufletul trecutului și cugetul adînc și hotărît al mulțimei de aci, e cu dînsul.

Moldova s'a recules întotdeauna în gîndire. Pe lîngă suferințele ei, acele ale unui solitar sînt un omagiu. Așa că noi descoperim acum cu mîndrie fața unui suferind... Așteptăm să fluere mulțimea și clovni din arene.

(Alfred Hefter, în *Cuvinte despre oameni*, A. H. Hidalgo, vol. I, Iași, Editura „Versuri și proză”, 1916, p. 13-17.)

5.

Reportaj postum

C. Stere – Take Ionescu

Discuția mesajului din seziunea trecută s'a desfășurat într'o atmosfera de bîlcu și în loc să fi adus un aer de solemnitate, a răspîndit zgomot de cafenea. Nu vom figura aci demnitarilor cari, împinși de resorturi... diferite, se ridicau deasupra pupitrelor ca niște marionete pentru a zbîrnăi în auzul adunării un vocabular redus, susținut automat, formulat lapidar cu senz epigramatic și totdeauna insultător. Apostrofele cînd patetic polițiste, cînd vehement teatrale se succedau cu amestec de tristețe și sucombau într'o atmosferă de satiră. Au rămas desigur dialoguri care în „Monitorul oficial” vor însemna un document de culpabilă desconsiderare a vieții parlamentare.

Voluptatea pe care au pus-o demnitarilor noștri cu prilejul fiecărei lovituri aplicate adversarului, amintea perversiunea acelor „bateuses d'hommes” care juisează flagelînd sexul opus.

Nu era priveliștea luptei politice purcese dela o deosebire de idei și susținută cu patima convingerei adînci, justificată intelectual. Era emoția care prevestește cruzimi, dorința de a răni în carne, pofta de a contempla o suferință. Întrerupătorii pîndeau cu înjuria pe buze pentru a-și potoli moralul neconsolat și adunarea aștepta agitată să vadă prada rostogolindu'se înfrigorată, scaldată în saliva neputinței, dacă nu în baia de sînge.

Într'o asemenea atmosferă s'au ținut două discuri sclipitoare de artă și inspirațiune. Din mijlocul unei astfel de adunări au fost închipuite discursul

d-lui C. Stere și invocațiunea brilantă a d-lui Tache Ionescu. Aceste două manifestări, judecate numai din punct de vedere artistic, au răspîndit ca două focare astrale, o ploaie de lumină spectrală.

Începutul cuvîntărei d-lui Stere a fost o luptă crîcenă cu mentalitatea stabilită enervant și menținută ca un drept al sentimentului spontan. Oratorul a trebuit să epuizeze o capacitate îndoită de emoțiune pentru a acoperi vacarmul cu sugerarea unui sbucium cu mult mai profund și mai întemeiat, acela care răscolește sufletul cugetătorului pus în fața suferinței și a erorii în care zac semenii săi. A fost o imprecățiune de apostol cucernic al adevărului, inițiat prin necurmte jertfe de sine și printre infinită dragoste pentru binele obștească, în procesul mare al lumii. Pentru d-l C. Stere războiul nu se desfășoară ca un accident care zguduind națiunile trezește brusc și idealurile și forțele lor. Războiul este conflictul inevitabil dintre mai multe forțe istorice care întrupează anumite tendințe sociale și naționale, forțe care au recurs la arme după ce au întrebuițat toate celelalte mijloace de reciprocă înlăturare. La acest imens proces, noi nu suntem acuzatori, cum nu putem fi nici martori sentimentali; noi trebuie să fim scrutătorii de intenții și cercetători ai dosarului istoric să urmărim procesul activi, hotărîți ca alături de puterile centrale să facem să încline către noi sentința războiului.

Camera asculta liniștită; oratorul respira adînc scoțînd cuvinte metalice, ferbinți și în ritmul greu, sever ai frazelor, vorbele se turnau în forme de bronz și umpleau atmosfera de vibrări lungi, ca ecoul îndepărtat al clopotelor.

D-l Stere mișcat de căldura unei convingeri cercetate la origină, transmitea în ciclul ideilor palpitarea inimei sale, dînd astfel cuvîntărei o expresiune emotivă, intimă. În desfundarea realității el găsea elementele prime, fundamentale și izbutea evocîndu-le să resfrîngă un caracter de sobrietate științifică, lucid și autoritar. Au fost desigur momente cînd adversarii, furați de o sinceritate necontrolată, au reținut cu greu impulsul de aprobațiune spontană. În orice caz, a fost greu să mai întrerupă fără ca inoportunul să nu devină chiar față de sineși caraghios. D-l Stere făuria discursul convingerei adînci și îmbrăca în sărbătoare și lumină rezultatul net și elocvent al unei munci îndelungate. Și pentru a fi la înălțimea timpului pe care războiul nu-l va putea curma, deputatul de Iași a avut destul talent, pentru improvizațiuni proteice.

Revanșa d-lui Tache Ionescu a fost o ascensiune susținută de un talent fascinator. Discursul pe care l-a rostit este, din punct de vedere artistic, zămislit cu cel mai rafinat și mai nobil simț al formei. El are lumini de diamant și printre figuri fosforecente ridică discuțiunea rece politică la cea mai austeră înălțime estetică, de unde pictează cu grații olimpice realitatea, ușurată de greutatea incomode, supărătoare. Inteligența oratorului care a stăpînit ideia ca o tigroaică pe puiul său, a săvîrșit involuțiuni și salturi gigante pentru a-și asigura domnia liniștită. D-l Tache Ionescu a izbutit să facă un discurs dela început pînă la ultimul cuvînt, tulburător prin frumusețea și eleganța sa impecabilă. El a adus cu geniul său oratoric o faimă nouă prozei romînești.

Gîndindu-ne la aceste două discursuri, ne-am făcut acum, după atîta timp de cînd au fost rostite, o datorie senină și plăcută, amintindu-le aci. Ele sînt pentru literatura romînească, două momente mari.

(H.-r., în *Versuri și proză*, anul V, no. 20-21, 16 ianuarie 1916, p. 348-350.)

6. Constantin Stere

Și atîția oameni cinstiți, cumiști, culți și-au dat viața lor pentru țară și doar familiile lor puneau zăbranicul¹ de îndoliere. Pe ici pe colea ziarele abia înregistrau cîteva vorbe de amintire sau laude pentru eroul sau eroii pe mormîntul cărora se clădește azi România visată de moși strămoși.

A fost arestat deunăzi Constantin Stere. Și Doamne, nu pentru întîiași dată în viața lui. A fost arestat individul care de două decenii a viciat viața politică a acestei țări, speculând în această direcțiune cu inteligența cu care desigur l-a dotat natura, păcatele celor nevoiași, slăbiciunile guvernanților, patimile omenești. Toate ziarele de nuanță germanofilă au tresărit de emoțiune, de indignare, poate chiar de... frică și articole peste articole apar întru apărarea Marelui Patriot!

Au uitat bieții rătăciți multe și mărunte din viața politică și privată a acestui aventurier de eri, trădător de azi.

Au uitat reclamațiunea fostului zemstvor al Basarabiei care-l reclamase pentru șterpelirea unor oarecari sume de bani. Au uitat pe răspunzătorul moral al mișcării revoluționare din 1907, care a costat viața a atîtor mii de țărani. Au uitat felul cum a ajuns Rector al Universității, cum a ajuns șef al grupării liberale din Iași, felul bizar al vieții lui de toate zilele.

Au uitat că fiind profesor universitar la Iași a părăsit Iașul pentru a se instala la București în momentul ocupării sale de către inamici. Au uitat pe directorul „Luminei”, au uitat că acest ziar se arunca în tranșeele noastre invitând pe soldatul nostru a nu ne da gloria Mărăștilor și rezistența eroică Mărășeștilor, au uitat actele morale ultime din viața lui privată... Au uitat tot, afară de aceea că era în solda dușmanului țării – prietenul lor – și, deci, solidarizare cu aventurierul, solidarizare cu acei care, în acord cu cel mai de seamă militar și român al germanofililor, Colonelul Al. Sturdza, ne destinase o înglobare în Imperiul Habsburgic, decretase izgonirea dinastiei noastre și își aranjase o situație materială invers proporțională cu cea morală.

Da, trebuie apărat Constantin Stere – apărându-l își apără acuza lor.

Arestarea lui C. Stere ar fi trebuit să fi fost înregistrată la „știri diverse”, căci, desigur, nu merita altă importanță, căci aceasta trebuia să se întîmple mai curînd sau mai târziu. Toată activitatea, inteligența, cultura lui se reducea la satisfacerea unei ambițiuni fără seamă și mijloacele întrebunțate în acest scop

¹ Țesătură de culoare neagră.

îi erau indiferente, drumul mare era lung de străbătut; l-a scurtat prin acte imorale, incorecte, arbitrare. Asemenea acte fatale te duc acolo unde se află azi adăpostit aventurierul, dacă nu ai norocul ori să dispari la timp, ori să fii favorizat de împrejurări care te scot din lege.

Fostul Consilier juridic al Marelui Cartier General, Colonelul asimilat C. Stere, mână'n mână cu colegul său de la același cartier, Colonelul Verzea, înființându-se la București sub oblăduirea Mareșalului Mackensen și-au văzut un moment visul cu ochii, România îngenunchiată, triumful necinstei lor, apărarea dezerțiunii lor de la cea mai sfântă datorie a unui patriot. Marea ambițiune a micii lor persoane satisfăcută.

Apărați domnilor politicieni, apărați înaintea pe acești mari români! Eșind din pușcărie la rândul lor vor fi avocații voștri, o mână spală pe alta și amândouă obrazul și, mai știi? Mâine un minister cu Stere – Verzea – Colonel Sturdza etc.! De ce nu! Până atunci însă, pentru bunii români, pentru bunii patrioți, pentru oamenii morali și cinstiți, arestarea lui C. Stere rămâne un fapt divers, căci ei știau de demult unde ducea drumul bătut de acest aventurier. Mirarea a fost doară întârzierea împlinirii acestei prevederi precise.

Și de a scăpa și de data aceasta prin cine știe ce intervențiuni sau clemente, nu e nimic, iarăși un fapt divers, boala nu are leac și odată și odată tot ea, în acest fel, își va ispăși grelele lui păcate.

(H, în *Evenimentul*, Iași, 17 mai 1919, p. 1.)

7. Arestarea d-lui Stere

Ecoul ce a putut să aibă în presă arestarea d-lui Stere, pune tot atâta vreme să se manifeste, pe cât a pus arestarea ca să se producă. Voci care să aprobe faptul nu s-au auzit: numai comunicatul oficios din „Viitorul” a fost în măsură să ne arate pe baza căror articole din C.P.¹ s-a făcut arestarea, iar din altă notă a aceluiși ziar am înțeles că motivele arestării nu sunt indiferente guvernului. „Izbânda” află, în fine, că arestarea se ridică la proporțiile unui act european, destinat să fie răspunsul la arestările ordonate de fosta comisie de anchetă împotriva prietenilor Antantei.

Încolo nu s-a auzit nici o voce care să dovedească la ce necesitate națională a răspuns această măsură.

Doar câțiva universitari și politicieni față de care Stere a adăugat, la redoarea² lui obișnuită, tratamentul ce credea că se cuvine oamenilor cu care nu putea avea nici un contact, au jubilat, nu doar pentru că aceștia găsesc justificări de principiu la această arestare, ci fiindcă, în acele cercuri, „trădător” este argument și principiu.

¹ Codul Penal.

² Rigiditate.

Voci de dezaprobare a arestării s-au auzit, fie în numele libertății cu care același om și-a exprimat în tot timpul neutralității noastre aceleași păreri pentru care azi e arestat, fie izvorâte dintr-un sentimentalism cu care suntem obișnuiți și care în Colegiul universitar votează urmărirea lui Stere, iar într-o „caruserie” la Jockey Club o dezaprobă.

Nu cercetăm dacă nu cumva într-o zi afacerea Stere se va isprăvi „en queue de poisson”, cum ar zice d. Matei Cantacuzen, când justiția militară ne va explica eliberarea acuzatului fiindcă s-a isprăvit instrucția; nu anticipăm nici asupra verdictului Curții marțiale, dacă afacerea va ajunge vreodată la judecarea ei. Am vrea doar prin câteva timide reminiscențe istorice să cercetăm, întrucât activitatea lui Stere s-a pus împotriva realizării idealului național.

Se știe în ce mod toate argumentele cu care Stere voia să ne ferească de o alianță cu Rusia au fost deplin dovedite fie la o săptămână după intrarea noastră în război, când Rusia nu ne-a dat în Dobrogea ajutorul hotărât, fie în ziua când s-a cunoscut ceea ce s-a chemat „trădarea lui Stuermer³”, fie în ziua când s-a prăbușit puterea militară a Rusiei. De la Februar 1917, când ultima din prevederi s-a realizat și până la pacea noastră, să ne ierte Dumnezeu, dar nu știm în ce proporție chiar acei care azvârl azi piatra n-au zis în sufletul lor că a avut dreptate Stere.

La încheierea armistițiului nostru tot ce astăzi i se impută d-lui Stere a fost deplin cunoscut de noi toți; asta nu a împiedicat ca în Martie 1918, Stere să fie omul providențial, care a dat țării singura mângâiere în jalea tratatului de la București: Basarabia. Regele țării, aclamat de popor în ziua când s-a cunoscut alipirea Basarabiei, a ieșit în balconul palatului ținând după spate pe Stere, l-a decorat „proprio motu” cu o înaltă decorație, iar un automobil regal era veșnic la poarta și la dispoziția lui Stere.

Astăzi a avut norocul să ni se izbândească visul nostru total, așa cum nu-l visasem nici la încheierea pactului pe baza căruia am intrat în război; astăzi Ardealul și Bucovina ne vin conform pactului; ce nevoie mai avem să ne amintim cum ne-a venit Basarabia? Astăzi toate țările au trădătorii lor, numai noi, vorba veche, să n-avem și noi trădătorii noștri?

Trădarea, însă, care se impută lui Stere, s-a imputat [spațiu alb – n.n.]. Am fost acuzați de trădători fiindcă am făcut pacea cu nemții. A trebuit ca Regina să se ducă la Paris pentru ca iertarea să ni se acorde poate de hatârul înaltului avocat, dar poate și de hatârul nevoiei ce va avea de noi Apusul, pentru garantarea intereselor sale în Orient.

Pentru Stere nu știm dacă va interveni vreun înalt avocat care a știut toată activitatea lui din timpul ocupațiunii și totuși l-a distins îndată ce l-a văzut la Iași. O nevoie va interveni, însă, dacă ne cunoaștem bine țara: la așezarea țării pe o nouă bază constituțională nu ne putem lipsi de luminile unui om care prin disciplina unei vieți întregi închinată democrației se ridică la o înălțime de la care înlăturarea lui este o pierdere de neînlocuit pentru țară.

---

³ Boris Stürmer a fost Ministru de Interne și al Afacerilor Externe în Rusia, în 1916.

Dar mai este o nevoie: cea care rezultă din legăturile ce are cu toți fruntașii politici din Ardeal și Basarabia; la rezerva cu care aceștia privesc viața noastră politică, un singur om poate mijloci încrederea lor este Stere.

(S.G., în *Opinia*, 25 mai 1919, p. 1.)

8. Constantin Stere

Trebuie să mărturisesc că fac parte dintr-o generație de admiratori și de amici adunată împrejurul lui Stere în zilele searbăde și târzii. L-am cunoscut pe Stere după ce-și depusese barba! Așadar o generație înserată și fără glorie. Nu l-am apucat pe Stere pogonatul, pe Stere de la „Evenimentul literar”, pe Stere din 1907! Revista „Viața Românească”, la care ne vom gândi cu încăpățănare până ce vom revedea-o apărând, m-a chemat între colaboratorii ei prin 1911 sau 1912.

Mi-aduc aminte că am intrat în grupul „Vieții Românești” într-o seară festivă, într-o seară când revista își serba aniversarea. Atunci l-am văzut pe Stere întâia oară. Era în Iași, undeva într-o sală liniștită, prielnică întâlnirilor amicale și discuțiilor literare. Numai în Iași am întâlnit aceste localuri cu tihnă de Academie și cu excelent vin de Odobești. De sigur că Eminescu, Creangă, Caragiale, Gane... trecuseră pe acolo înaintea noastră... Presupunerea aceasta dădea aceluia loc intim un farmec mai mult, analog unui parfum defunct. Aveam la mine o nuvelă scrisă pentru intrarea mea la „Viața Românească” și am fost pofit s-o citesc.

Era un cerc de aproape douăzeci de ascultători, toți oameni subțiri, dascăli și scriitori, prozatori și poeți. Cred că bunii mei amici Ibrăileanu și Sadoveanu, M. Carp și Topârceanu erau de față. Eram destul de înrădăcinat în buna convingere a acestor oameni, dar nu tipărisem încă nici un rând în revista lor! Ceasul era pentru mine hotărâtor. Cu emoțiune aspră și încruntată le-am citit. Mi-e dragă Nonora! Nu era în genul „Vieții Românești” și nuvela mea a făcut bizară impresiune, dar prin grilajul subțire al obiecțiilor și al discuțiunii s-au întins spre mine toate mâinile.

Pe Stere l-am cucerit mai greu ca pe ceilalți. Și atunci și mai târziu stăteam unul în fața celui alt și ne miram unul de altul. Odată mi-a făcut cinstea să-mi spună față cu martori că sunt pentru el, ca scriitor, o enigmă, un fel de „surâs al Giocondei”. Altădată, într-o seară pe veci neuitată, petrecută între prieteni, într-o chilie din M-rea Neamțului mi-a spus, după ce citisem „De la noi, la Cladova”: „Eu unul, pe acești supranaturaliști de talent i-ași spânzura ca pe niște pervertitori de suflete!” Am râs cu toții, a râs și scumpul nostru „Coconu Costache”, iar auditorul s-a simțit ușurat și răzbunat de emoțiunea încercată.

Nici eu nu-l înțelegeam prea mult pe Stere. Tot ce auzisem despre el mi-l arăta iremediabil temperament de idealist și de poet. Tot ce scria mi se părea temeinic și cu miez, lung gândit și bine documentat. Eram eu enigmă pentru el, dar și el pentru mine. Prin Iași îl întâlneam rar de tot. La redacția „Vieții

Românești”, când se întâmpla să vin și eu, nu se întâmpla să vie el. Mai adesea îl vedeam în București, la restaurantul lui Andrei Dumitrescu, în camerele de sus, sau în Otel Regal, unde Stere avea o odaie luată cu anul și adunase o bibliotecă întregă. Ah, unde sunt zilele când oracolul de la Delphi se mutase la Otel Regal și când scările otelului gemeau de consultanți și de secrete diplomatice!

Pare că mă văd într-o după amiază de vară, după un prânz luat la Andrei Dumitrescu, urcând spre camera celebră. Dar ce eram eu ca să intru înăuntru!... Ori câtă înclinare avea Stere pentru poeți și pentru poezie, în București îl întindeau oamenii politici și-l prigoneau interesele partidului. Primul document pe care l-am prins asupra acestui om, atât de deosebit de toată lumea noastră de cum 5-6 ani, a fost un fragment autobiografic publicat ca un episod din viața altcuiva. „În voia valurilor” mi-a destăinuit întâmplări, peripeții și suferințe care cadrau într-adevăr cu capul lui Stere.

Consider dispariția bărbei lui Stere drept o simțitoare pierdere personală. L-am văzut numai ras și nu pot să-l văd mișcându-se în valurile bărbei lui siberiane. Dar priviți această frunte lobată și fermă, straniu de armonios continuată de linia părului mereu tânăr, rebel, cu grație. Priviți acest profil de om încruntat, care merge parcă împotriva crivățului și care totuși poartă în suflet una din cele mai frumoase clime sufletești din câte mi-a fost dat să cunosc. Priviți, mai ales, acești ochi ușor strabici, în cari se svârcolesc uneori șerpi de energie și de revoltă, dar cari de obicei ard de nu știu ce dulce ironie.

Bizară este și vorba lui Stere. Deocamdată el vorbește dibuind. Găsește cuvintele anevoie și poate că, spre a nimeri cuvântul românesc trebuie să gonească din potecă vocabula rusească, familiară o tinerețe întregă. Dar, încet-încet, Stere se încălzește, fraza șovăietoare ajunge singură și luminoasă, dintr-un găngav crește un orator. Cât despre cunoștințele, puterea de concepție și înălțimea de vederi a acestui om mi se pare că ani de-a rândul au constituit tezaurul unic al unui întreg partid, nu atât ca folos practic, cât ca avere particulară și ca mândrie.

Au venit peste noi zile rele și fără soare. Acest om singuratic și neînțeleș, hulit și blestemat mi s-a reveiat aceia ce nu-l știam destul – un suflet de Zenon și de Socrate. Într-o zi a pierit din București. Patria sângerândă îl chema la miază-noapte, dincolo de bariera de doliu și de foc trasă pe brăul ei. Și am primit vestea binecuvântată că Stere, într-o strălucită desfășurare de forță și de ardoare patriotică, a readus la sânul Moldovei pe fiica înstrăinată, Basarabia, întâi menită și întâi proorocită să se întoarcă la sânul mamei.

Târziu, după alipirea Basarabiei, am căutat la el acasă pe cel ce fusese un moment încununatul conștiinței naționale. I-am spus în vorbe simple: „Cocoane Costache, de când ți-ai izbândit visul n-am putut să te mai văd. Îmi zici totdeauna «părinte» și mă ții cam drept față bisericească... Dar te rog lasă-mă să-ți sărut mâna, mâna asta în care ne-ai adus inima și votul de unire al Basarabiei...”

Stere și-a tras mâna înapoi și mi-a prezentat fruntea lui aspră și nepătată.

Astăzi nu-mi pasă că este unde este!... Sărutarea unui nebun îl consacră și-l ocrotește, ca odinioară pe regii biblici ungerea din mâna proorocilor!

(Gala Galaction, în *Chemarea*, București, anul II, nr. 55, 9 iunie 1919, p. 1.)

9. C. Stere: „Un caz de conștiință”

Cuvântările rostite de d. C. Stere în Cameră, cu prilejul discuției asupra validării alegerii dela Sorocea, în zilele de 4, 5 și 9 Martie, și publicate acum sub titlul „Un caz de conștiință” au avut darul să închidă definitiv capitolul vânturat, cu proporție de adevărată crimă împotriva unității morale a neamului românesc, de către îmbogățiții și speculatorii tragicei epopee care ne-a dus, împotriva răspunderii lor oficiale, la înfăptuirea idealului nostru național.

Astăzi nu mai poate exista, din fericire, un caz Stere. Și aceasta însemnează că Basarabienii numai pot fi admonestați pentru impaciența de a scăpa cu un ceas mai de vreme dintr'un jug la care ei se credeau, dacă nu din indiferență, cel puțin dintr'o serie de greșeli, de neînțelegeri a situațiilor de peste Prut, de slăbiciuni ale politicii noastre oficiale, condamnați de către singurii lor apărători legitimi, de către noi.

D. Stere avea astfel, ca român și ca basarabean datoria supremă să înlăture, cu orice preț, echivocul posibil în jurul situației sale.

Se poate discuta, de-acum înainte, pentru cei tari de urechi, dreptatea tezei politice susținute de alesul Sorocei; nu se mai poate însă, face din această discuție un caz de conștiință românească în conflict cu conștiința basarabeană.

D. Stere a îndreptățit punctul de vedere basarabean, și a dovedit că, firește sub condiția unei ritmice sincerități, în mijlocul sfâșierilor opuse în care ne găseam istoricește, ne trebuia în orice direcție am fi mers, simultan și violent susținut până în ceasul din urmă, voința manifestată până la țipăt a Basarabiei, ca și a Transilvaniei de a trăi și de a rămâne românească, în ciuda vicisitudinilor politice care, eventual, ar fi trebuit să condamne pe una în folosul, imediat, al celeilalte.

Într'adevăr, s'a creiat în chip artificial și interesat la noi, atmosfera că războiul nostru, și nu atât războiul cât agitația războinică din timpul neutralității și de după încheierea păcii, trebuia să amuțească glasul Basarabiei.

D. Stere s'a ridicat cu violență împotriva acestei erori:

„Chiar dacă am admite că a fost fundamental greșită concepția mea asupra politicii noastre naționale și că România nu a avut altă cale decât alianța cu Rusia țaristă și sacrificarea Basarabiei, în cazul acesta, dacă nu aș fi existat eu, trebuia inventat un basarabean de inimă care să se sacrifice, ridicându-și glasul de protestare împotriva fatalității istorice, ca să rămână, orice s'ar întâmpla în urmă, o mărturie pe veci de voința îndărătnică neînfrântă a Basarabiei de a rămâne și de a trăi ca o țară românească, în ciuda tuturor combinațiilor vremelnice ale diplomației. Cunosc bine pe Ardeleni, și sunt convins că, dacă

destinul istoric ne ducea în lagărul puterilor centrale, s'ar fi găsit mulți dintre ei care să se fi jertfit pentru aceeași cauză”.

Atitudinea d-lui Stere a fost cea de mai sus. Prin ce aberație de interpretare însă se poate învinui un luptător fanatic al unei cauze oarecare de trădare, atunci când tu însuși lupți pentru o cauză similară, constituie un fapt la care numai viitorul, dezghiocînd sămburele real al acestei glume sinistre de toate straturile de mașinație, de hipocrizie și de minciună, va putea răspunde. Deocamdată ne mărginim să-l înregistrăm.

Ceeace rămâne stabilit însă, până acum, este esența, mobilul inițial, al atitudinii d-lui Stere. Deputatul de Soroca a fost și a rămas în chip ireductibil, basarabean. Conștiința sa și-a făcut din aceasta o datorie; și o mândrie, duse amîndouă, până la fanaticism. Pornind de aici, poate discuta cu d. Stere, generalități de ordin politic, oricâte; i se pot imputa, la nevoie, greșeli de tact, greșeli chiar de concepție, dar nimic mai mult.

A urma să învinuiești pe d. Stere de trădare din pricina atitudinii sale, ca basarabean, firește constituie o adevărată crimă națională. Aceasta ar putea duce la săparea unei adevărate prăpăstii morale între Basarabia și restul țării.

D. Stere și-a dovedit buna sa credință. Era tot ce aveam, poate, dreptul să-i cerem. Și pare că lucrul acesta i-a fost cerut cu o penibilă prisosință. Și d-l Stere s'a supus mai mult decât ar fi fost nevoie, la insistența impudică și feroce tuturor traficantilor idealului național. De-aici înainte, întrucât îl privește are dreptul să tacă dacă vrea. Nimeni însă nu-și mai poate asuma răspunderea de a specula, ca o armă politică, atitudinea d-lui Stere. O luptă dusă mai departe pe terenul de până acum își are imediata traducere într'o învinuire adusă Basarabiei de a fi voit să rămână românească și de a ne fi cerut aceasta, în clipa când credea că a sosit momentul prielnic să ne-o ceară.

Unirea, ca fapt material, își are o serie de urmări morale. Avem nevoie și de o unificare sufletească. Între cele două provincii surori a existat însă, o clipă, un antagonism, firește nu din punct de vedere românesc, ci din oportunitate istorică. Ori, impresia acestui scurt antagonism trebuie ștearsă și înlocuită cu noua alcătuire morală pe care, din punct de vedere național, trebuie să așezăm, în afară de orice regionalism, unitatea întregii suflări românești.

D. Stere vorbind de Basarabia, a arătat importanța sufletească a unei revoluții asupra masselor populare și a chiagului indestructibil, până la absurd, uneori, pe care îl poate crea între populațiile chiar cele mai deosebite. Or, poporul românesc trăește astăzi în chip pașnic, e drept, cea mai mare revoluție a istoriei sale. Avem datoria să o așezăm pe temeliile unitare ale unui aceluiaș ideal, fără reticențe retrospective, fără resentimente, și fără primejdioase suspiciuni. Și pentru rest, timpul singur, va face cum e mai bine.

(N. Davidescu, în *Aspecte și direcții literare*, vol. 1, *Cîte-va cărți, cîte-va idei, cîte-va oameni (1914-1921)*, București, Editura „Viața Românească”, 1921, p. 140-144.)

10. Idealul Național și acțiunea d-lui C. Stere

Dl. A. C. Cuza: D-lor deputați, vin să iau cuvântul la această desbatere, cea mai dureroasă la care mi-a fost dat să asist, asupra unui caz unic în istoria noastră parlamentară, asupra unui caz de trădare, care este cel dintău și sper că va fi fost cel din urmă care se va fi desbătut într'o Cameră a României. Vin să iau cuvântul pentru că socotesc că am o întreită datorie de îndeplinit, datorie față de mine însumi și de ideile pe cari le apăr, datorie, d-lor, față de opinia publică a țării, și nu mai puțin față de această onorată Adunare.

Datorie față de mine, d-lor, pentru că din primul moment de când a apărut d. Stere în vieța publică la Iași, de când s'a manifestat în politică, am fost acela care m'am opus direcțiunii sale, și pentru că, apoi, în marele conflict care s'a ivit între diferitele păreri când a fost vorba de determinarea directivei războiului, am fost în partea cealaltă de unde stătea d. Stere. Datorie, d-lor, față de opinia publică a țării, pentru că dacă d. Stere a venit aci și a spus că Basarabia întreagă își are ațintite privirile asupra acestei Camere, în momentul când se debate validarea sau invalidarea sa, de sigur, putem să zicem noi, cu mai mult drept, că România întreagă își are ațintite privirile asupra acestor importante debateri, cari nu sunt debateri simple, asupra unei invalidări sau validări, ci cari sunt debateri asupra unei însemnate probleme politice din trecut și asupra unui caz de trădare care sta în legătură cu această problemă politică. În sfârșit, d-lor, nu mai puțin consider că am o datorie către această onorată Cameră, care este stăpânită de o agitațiune așa de puternică și cu care eu țin, ca cel mai liniștit dintre d-voastră, să mă solidarizez. Și, este în totul legitimă, d-lor, această agitațiune a Camerei, ea este legitimă pentru că la dânsa contribuie amintirea durerilor și umilințelor noastre, fiecare din noi știe ce a fost acest război, știe cari au fost suferințele noastre, acelor cari eram la Iași și nu este unul dintre noi care să nu plângă vre-o jertfă, căzută pentru apărarea cauzei naționale.

D-lor, nu mai puțin se explică această agitație a onoratei Camere prin faptul oroarei de abisul în fața căruia ne-am găsit. Căci, vă dați seama, d-lor, că dacă am fi urmat noi politica la care ne-a sfătuit d. Stere, este evident că nu ne-am mai fi găsit aci în România Mare, ci România noastră ar fi fost nimicită, ar fi fost distrusă. Este, așa dar, firesc ca să ne găsim noi, câți ne găsim aci, și nu este zadarnică această desbatere, este firesc să ne găsim sub impresiunea unei așa de puternice agitațiuni sufletești, dar ea se explică, d-lor, și din alt punct de vedere mai înalt, precum a spus și d. Take Ionescu, căci aci se apără onoarea României, se apără onoarea României, d-lor, față de noi înși-ne și față de cei străini.

Ce înseamnă cazul d-lui Stere, nu numai pentru noi, ce înseamnă cazul d-lui Stere pentru opinia publică a lumii în care trăim, se vede din faptul, d-lor, că, pentru abateri mai puțin grave, cu mult mai puțin grave decât este cazul d-lui Stere, aiurea, în Franța, 4 ziariști, cari au scris, cari au colaborat numai la o gazetă, „Gazette des Ardennes”, au fost împușcați.

O voce: S'a mai spus acest lucru.

Dl. A. C. Cuza: S'a mai spus acest lucru, dar să-mi dați voie ca și eu să vi-l spun d-voastre. Pentru că în fruntea acestei mari opere a d-lui Stere, „Marele război și politica României” în care și-a adunat, la 1918, articolele sale din ziarul „Lumina” am lipit ca osândă telegrama cu numele acelor trădători, despre cari se spune:

„Paris, 18 Mai 1920. Trei ziariști: Locque, Lemaire, Herbert și o femeie anume Albert, au fost executați prin împușcare, acum 3 zile, în pădurea Versailles, în zorii zilei, în baza sentințelor pronunțate în contra lor de către Curtea Marțială, în procesul ce li s'a intentat, pentru articolele cari le-au scris în «Gazette des Ardennes». Au fost 8 condamnați la moarte, dar la 4 din ei li s'a comutat pedeapsa în închisoare pe viață.”

Prin urmare, d-lor, cum vedeți, pentru cazuri cu mult mai puțin grave decât este, desigur, cazul d-lui Stere, opt ziariști din Franța au fost condamnați la moarte, din cari patru au și fost împușcați. Și atunci vă dați seama ce poate să zică aceia cari ne privesc pe noi, debătând în lungi discuțiuni asupra cazului de trădare a d-lui Stere.

Dar mai este ceva, este și considerațiunea pe care o avem noi către noi înși-ne, către onoarea și disciplina noastră morală, către trecutul și viitorul acestei țări.

Vă întreb eu pe d-voastră dacă e cu puțință ca validarea d-lui Stere fiind pusă la ordinea zilei să treacă fără opunere, dacă e cu puțință ca să transmitem generațiilor viitoare – și facem apel la conștiința d-voastre de români și la conștiința d-voastre de ostași – dacă e cu puțință să transmitem noi, cum ar voi unii nerăbdători, ca să valideze mai curând alegerea d-lui Stere, dacă e cu puțință, zic, ca să transmitem generațiilor viitoare acest spectacol al unei Camere a României, care vine și trece fără a protesta și a-și manifesta indignarea, peste un caz de trădare, unic în analele noastre parlamentare. (Aplause.)

Prin urmare, onorații reprezentanți ai țărânimii, care în momentul acesta văd înaintea ochilor lor numai boi și pluguri și ciocârlanii cari cântă, de cari ni-a vorbit d. Căpețeanu, să ne permită să îndeplinim aci o sfântă datorie și să nu fie nerăbdători, atunci când venim și discutăm liniștit cu argumente cazul acesta de trădare, unic în viața noastră politică.

Și, d-lor, oare va fi scris în Istoria parlamentară a României ca acest parlament, al doilea Parlament constituant al României Mari, va fi înregistrat în debaterile sale actul de excludere pe motive regulamentare a d-lui Ion Brătianu, care a semnat tratatul din 4 August 1916, în virtutea căruia noi am intrat în război pentru a realiza unitatea României și acelaș Parlament care a exclus pe autorul tratatului de la 4 August...

Dl. N. Iorga: Nu l-a exclus nimeni, singur s'a exclus!

Dl. A. C. Cuza: ...pe baza căruia s'a realizat ceea ce s'a realizat, acelaș Parlament va fi trecut, va fi primit cu brațele deschise și cu: „fii bine venit în

mijlocul nostru”, cum zicea ieri d. Dr. Lupu, pe d. Constantin Stere, care stă astăzi înaintea Curții Marțiale pentru trădare?

Prin urmare, d-lor, vedeți ca noi avem motive ca să cercetăm obiectiv și liniștit cu argumente cazul acesta, pentru ca să ne facem convingerea noastră, ori care ar putea să fie, precum va rezulta din desbateri.

Pasiunea noastră, prin urmare, se explică. Dar vedeți d-voastre, s'a zis că noi suntem judecători...

Dl. Pan Halippa: Nu, numai gâde, numai călău!

Dl. A. C. Cuza: De călău aveți d-voastre nevoie, care aveți criminali în mijlocul d-voastre. Noi nu avem nevoie de călău!

Dl. Pan. Halippa: Noi suntem judecător și d-ta călău și gâde!

Dl. A. C. Cuza: Și prin urmare, deși pasiunea noastră se explică, repet, suntem judecători. Da, suntem judecători!

Dl. Pan. Halippa: Afară de d-ta!

Dl. A. C. Cuza: Alcătuim un mare juriu național pentru judecarea unei crime naționale și fiindcă jurații se pronunță, nu după articole și dispozițiuni de cod, ci se pronunță pe conștiința lor luminată, este evident că trebuie să aducem înaintea acestei conștiințe dovezi pentru ca această conștiință să se poată lumina asupra cazului care stă în discuțiune. Dovezile d-lor? Este una singură.

O voce depe băncile minorității: Sunt.

Dl. A. C. Cuza: Este una singură. Vinovăția d-lui Stere se rezumă într'un simplu silogism. (Sgomot.)

O voce depe băncile minorității: Ce este aia?

Dl. A. C. Cuza: Vă rog să bine voiți a cere lămuriri ce însemnează silogism pentru d-voastre care pare că nu știți...

Dl. I. Mihalache: De multe ori silogisme sunt mai clare în mintea unui țăran decât a unui încâlcit profesor universitar.

Dl. A. C. Cuza: Poate că nu se predă cursul de logică la Academia de uscătorie de prune dela Râscaei. (Mare ilaritate.)

Dl. Dr. N. Lupu: Sunt mai utile prunele de cât toate discursurile pe cari le ții aci.

Dl. A. C. Cuza: Vinovăția d-lui Stere se rezumă în următorul silogism: Premiza majoră: acel care nu urmează drapelul țării sale și trece la inamic, este un trădător. (Aplause). Premiza minoră: Constantin Stere n'a urmat drapelul țării sale și a trecut la inamic. Concluziunea: Constantin Stere este un trădător. (Aplause). N'avem nevoie de nici o altă dovadă...

O voce: Acel care plagiază, se numește plagiator.

Dl. A. C. Cuza: De sigur că am plagiat și acest silogism.

Prin urmare, față de acest silogism, care cuprinde în premiză fapte ce nu puteți tăgădui, și din care rezultă concluziunea în contra căreia nu vă puteți ridica, nu mai este pentru orice conștiință cinstită nici o îndoială posibilă și oricare dintre noi poate din momentul acesta să păsească înaintea lui Dumnezeu

și a oamenilor și să aducă răspunsul la întrebarea ce se pune astăzi: da, Constantin Stere este un trădător. (Aplause.)

Dar, d-lor, noi suntem veniți aci ca să lămurim lucrurile, ca să discutăm faptele și să ajungem la constatări mai precise. Ați văzut că la această tribună a venit mai întâiu d. Stere și au venit toți apărătorii d-lui Stere...

O voce de pe băncile minorității: Au venit.

Dl. A. C. Caza: Se pare că gramatica se învață la Râșcaei! (Mare ilaritate.)

Au venit aceia cari au apărât pe d. Stere, a venit însuși d. Stere și fac apel la spiritul d-voastre de dreptate și imparțialitate, întrebându-vă: ați văzut d-voastre nevinovăția d-lui Stere din tot ceiace s'a spus aci?

Poate cineva să zică în conștiința cinstită, după ce a ascultat argumentele d-lui Stere, că d-sa este nevinovat? Dar în ce constă întreaga apărare? Constă într'o melodramă, în gesturi, în tremurături de voce, dar nici un argument solid, care să vină să răstoarne faptul în sine, care putem zice că nici nu a fost discutat, pentru că din partea aceea nici nu se putea discuta.

Prin urmare a doua dovadă a vinovăției d-lui Stere este chiar imposibilitatea apărării, căci nimenea nu a fost în stare să-l apere, nimenea nu a putut să răspundă la acușările ce i s'au adus cu toate cuvintele pompoase, cu toate discursurile care s'au ținut aci de către toți oratorii care s'au perindat la această tribună, după discursul înălțător în această materie și acuzator, al generalului Cantacuzino Grănicerul.

A doua dovadă făcută înaintea d-voastre a gravității cazului, a gravității vinovăției d-lui Stere este dar în faptul că nimenea nu l-a apărât și nu s'a putut apăra nici el însuși, precum nu s'a putut apăra nici cu altă ocaziune, despre care am vorbit aci în Cameră, la 3 Februarie 1916, cu câteva luni înainte de intrarea noastră în război, când am venit la această tribună și am interpelat guvernul în chestiunea atitudinii încă de atunci vinovate a d-lui Stere și a agitațiunilor sale ca rector al Universității din Iași, despre care voi mai spune câteva cuvinte la urmă.

Iată dar a doua dovadă clară și limpede.

Se mai cere însă ceva. Căci spiritul omenesc este astfel făcut, încât se oprește în fața unor probleme complicate pe cari și le creiază el singur. Aici s'ar putea zice: bine. Dar ce motive au putut să-l facă pe d. Stere ca să aibă atitudinea pe care a avut-o?

D-lor deputați, pentru mine această monstruoasă crimă națională e în adevăr o problemă și evident am căutat să-mi formez convingerea, mi-a trebuit să-mi dau seama, am studiat cazul d-lui Stere, și nu de acum, vă spun că l'am studiat cu obiectivitate, ci de când d. Stere a apărut în viața politică. (Întreruperi pe băncile minorității.)

Dumneata, d-le Dr. Lupu, ai zis că nu răspunzi la nici o întrerupere. Dă-mi voie să-ți aplic sistemul și să mă lași să-mi dezvolt cuvântarea mea. Precum eu cu multă generozitate te-am lăsat să vorbești.

Dl. Dr. N. Lupu: Ai tăcut de frică.

Dl. A. C. Cuza: Mie nu-mi poate să-mi fie frică de acela care la întrebările care i le pun nu răspunde și d-ta ești în cazul acesta.

Dl. Dr. N. Lupu: Te-am pus la celulă, căci eu știu unde trebuie să stai.

Dl. A. C. Cuza: Să oprește așa dar cineva, un om de bună credință, cum sunteți toți d-voastre cari nu aveți decât o singură intențiune, ca să vă formați o convingere clară, se oprește în fața acestei probleme și zice: care este motivul care a putut să determine pe d. Constantin Stere ca să aibă această atitudine?

Mi se pare că am găsit formula care corespunde adevărului. De altfel, despre aceasta a vorbit în treacăt și d. Take Ionescu când a zis: vanitatea. La d. Stere avem a face, în adevăr, cu un caz de vanitate nemărginită, servit de puteri mărginite. O vanitate extraordinară, o vanitate care ca ori ce vanitate, se concentrează în sine, care nu voește să asculte argumentele cari pot să vină din afară, ce ar putea câtuși de puțin să-i sdruncine credința că el este superior tuturor. Crede că totul purcede dela dânsul, crede că el este supremă ființă, omul suprem, „supra omul”, încarnațiunea rațiunii și toți ceilalți nu însemnează nimic.

O voce de pe băncile minorității: Îți faci portretul singur.

Dl. A. C. Cuza: Și prin urmare, cum judecă el, cum își închipuie dânsul lucrurile, acesta este adevărul dela care nimenea nu trebuie să se abată. Și dacă avem această explicațiune, acest punct de vedere luminos, atunci înțelegem ce s'a întâmplat cu toată acțiunea d-lui Stere, dela început și până astăzi, din momentul când a apărut în viața publică, cum vă spuneam, și până în momentul când se găsește pe banca acuzației ca să răspundă de o așa grea vinovăție.

D-lor, însă când d. Stere continuă sa ne înfrunte, când d. Stere cu nemărginita sa vanitate, servită de puteri așa de mărginite, îndrăznește să ne înfrunte pe noi, în loc să-și puie cenușe pe cap și să-și recunoască greșala în fața acestei țări, când vine și ne spune, da, am greșit cu toții, adică noi, cari am realizat idealul național, am greșit deopotrivă cu dânsul, care stă pe banca acuzației, aceasta este o monstruozitate, care rezultă tocmai din vanitatea extraordinară a acestui om. (Întreruperi.)

D-le președinte, puteți continua conversațiunile d-voastră foarte interesante, pe care eu le aud cu plăcere.

Dl. Dr. N. Lupu: Mai interesante decât discursul d-tale, în orice caz.

Dl. A. C. Cuza: Așa dar, d-lor, când vine și argumentează împotriva noastră, se cere ca cel puțin să restabilim faptele, se cere d-lor, să clarificăm faptele mai ales pentru acei din frații noștri din țările alipite. Căci noi ceștilalți, când vorbim de d. Stere și aci este eroarea cea mare, credem că toată lumea îl cunoaște cum îl cunoaștem noi, dar frații noștri nu cunosc amănuntele acțiunii sale de trădare și de aceia stau nedumeriți în fața indignării care ne frământă pe noi. De aceia, d-lor, mai ales se cere să lămurim faptele. Dar pentru aceasta se impune, în primul rând, să înlăturăm echivocurile. Și cel dintâiu echivoc pe care-l voiu înlătura în cunoștință de cauză este echivocul basarabismului d-lui Stere.

Dl. P. Halippa: Lasă, d-le, nu te mai face așa de naiv. Apare, d-lor, pentru basarabeni, să le zicem naivi...

Dl. A. C. Cuza: Mie îmi apăreți naivi și nu e nici o supărare.

Dl. P. Halippa: D-ta ești prea viclean. (Întreruperi.)

Dl. A. C. Cuza: Prin urmare, basarabismul d-lui Stere (D. Buzdugan întrerupe) pe vremea aceea, d-ta mergeai la școala primară, pe care nu știi dacă-ai terminat-o încă; poate că ai intrat de-adreptul la Academia de la Râșcaței, fără școală primară (ilaritate, întreruperi).

Dl. Stere când a apărut în 1891-1892 în Iași, nu a apărut ca basarabean, absolut nu, ci a apărut ca student, ca tânăr isgonit din Rusia, prigonit pentru ideile sale revoluționare și nu revoluționare naționale, moldovenești, ci pentru ideile sale revoluționare internaționale.

Dl. P. Halippa: De ce spui d-ta lucruri neadevărate?

Dl. A. C. Cuza: Vă aduc imediat dovada. D. Stere vine în Iași și cele dintâi acțiuni ale sale... (Întreruperi, sgomot în incintă.)

Dl. I. Mihalache: D-le președinte, fac un respectuos apel d-lor deputați din majoritate să nu mai ia în bătaie de joc pe d. deputat Moș Codreanu, căci nu-l știe ce fel de om este și nu știe câtă carte știe d. deputat țaran.

Dl. Duiliu Zamfirescu, președinte: D-le Mihalache, sunt sigur ca sunt interpretul Camerei deci nimeni nu are dreptul să ia în bătaie de joc pe un coleg al său. Prin urmare, aceasta nu poate să fie și vă rog să liniștiți în privința aceasta pe d. Codreanu.

Dl. I. Mihalache: Vă mulțumesc, însă rog să observați că totuși aceasta se întâmplă.

Dl. A. C. Cuza: La 1891, d. Stere când a venit din Basarabia, vă afirm că a venit, nu ca moldovean prigonit pentru ideile sale naționale, ci a venit ca revoluționar prigonit pentru ideile sale internaționale. Și venind în Iași d. Stere, nici nu se interesează de cultura noastră națională, ci se pune alături de acei care făceau și ei agitațiune revoluționară și anume cu clubul socialist, comunist, alcătuit de pe vremea aceea ca și astăzi, și încă mai mult decât astăzi, în cea mai mare parte din străini, mai ales din jidani anarhiști.

Dl. Pan Halippa: D-ta n'ai fost socialist pe atunci?

Dl. Dr. N. Lupu: Ai fost sau n'ai fost, răspunde?

Dl. A. C. Cuza: Eu am fost socialist „sui generis”, d-le Dr. Lupu. (Mare ilaritate.)

Dl. Dr. N. Lupu: Am să te exclud din partid.

Dl. A. C. Cuza: D-lor, voiți o dovadă? Regret că d. ministru de externe, care era pe vremea aceea ministru al instrucțiunii publice, d. Take Ionescu nu este tocmai acum aici.

A venit în discuțiunea Camerei, la 1893, proiectul de lege pentru învățământul primar și la acest proiect de lege am avut onoarea să prezint un amendament, la art. 1, în care, după cuvintele: „învățământul public este gratuit și obligatoriu”, am adăugat aceste două cuvinte: „pentru români”.

Și, d-lor, acest adaus care rezervă învățământul public gratuit și obligatoriu, mai întâi fiilor de români, pentru motive locale moldovenești, naționale, acest articol a produs o vâlvă mare în rândurile străinilor și s'a pornit o întreagă campanie împotriva acestei dispozițiuni, de altfel așa de firească. Căci ce este

mai firesc decât ca fii de români să fie ei mai întâi înscriși, să treacă ei mai întâi la învățătură de carte.

Și cine s'a găsit în fruntea protestatorilor? D-voastre puteți oricând să cercetați în gazetele timpului și să mă verificați. D. Stere, care s'a pus sub cutele drapelului roșu, al internaționalismului, desfășurat pe scena teatrului Sidoli din Iași și a protestat contra mea care luptam pentru cultura națională, ca fiii de români să aibă loc în școlile lor.

D-lor, iată primul contact politic pe care l'am avut cu d. Stere. De atunci, vedeți, d-lor deputați, ne găsim față în față, se găsesc față în față două directive: directiva națională, a mea și directiva internațională, pe care d. Stere în urmă a modificat-o...

Dl. Al. Dunăreanu: Acesta este motiv de invalidare, d-le?

Dl. A. C. Cuza: Prin urmare, nu puteți d-voastre să invocați basarabismul d-lui Stere. De altfel, vă răspund că nu puteți să revindecați ca merit pentru d. Stere, că ar fi apostolul Basarabiei atunci când am avut aici în țară adevărați apostoli basarabeni, precum a fost genialul Hașdeu.

Dl. Pan Halippa: Și ce a spus despre d-voastră?

Dl. A. C. Cuza: Precum a fost între alții un mic actor de la Iași care a făcut mai mult pentru răspândirea ideilor bune asupra Basarabiei, decât tot ce a făcut d. Stere. E acel actor mort de curând State Dragomir, căruia pentru meritele lui i se ridică astăzi bustul la Iași. Dar au mai fost d-lor și alții cari s'au interesat de Basarabia; și este, în tot cazul, cel puțin îndrăzneț să vii să revindeci tot meritul pentru cele făcute în privința Basarabiei, atunci când pe această bancă (arătând spre banca ministerială) se găsește d. General Averescu, care și el este un reprezentant al Basarabiei. (Aplause.) Atunci, d-lor, de ce să veniți d-voastre și să faceți un pedestal d-lui Stere, din aceea ce nu a existat decât în imaginația d-voastre? Vom vedea și o altă dovadă. Deocamdată am înlăturat echivocul cu basarabismul. Dar mai este un alt echivoc care trebuie înlăturat: echivocul pe care l-ați invocat, al celor 36 de mii de voturi dela Soroca.

D-lor, a venit d. Stere înaintea d-voastre, cu o înscenare melodramatică extraordinară, ca să vă zică: județul meu natal m-a ales pe mine, fiul acela de boier, care m'am dus și m'am ridicat împotriva țarismului. Toți mă cunosc în județul meu și pentru meritele și pentru sacrificiile mele, am fost ales de cei 36 de mii de alegători.

Dl. I. Buzdugan: Să te duci și d-ta în Basarabia, că nici 36 nu te aleg.

Dl. A. C. Cuza: D-lor, acele 36 de mii de voturi eu le reduc la nimic. Și iată de ce: Oricât vi s'ar parea de extraordinar, eu susțin că voturile acestea, d-lor, au fost rostite împotriva d-lui Stere, și nu pentru d. Stere. Da, da, de o mie de ori da și iată de ce: eu vă întreb pe d-voastre, presupuneți d-voastre care cunoașteți masele țărănești din Basarabia, cumiți precum sunt masele țărănești pretutindeni la noi, afară de acei stricați țărâniști, cari nu sunt cumiți. (Ilaritate.)

O voce: Ce înțelegeți prin aceasta, d-le Cuza?

Dl. A. C. Cuza: Ești unul din aceia.

O voce: Eu sunt stricat mai puțin decât d-ta.

Altă voce: D-ta ești stricat la cap.

Dl. A. C. Cuza: Faceți d-voastre injuria acestei masse țărănești, să credeți că în mod deplin conștient și-a dat voturile pentru acela care a avut acțiunea pe care a avut-o d. Stere în realizarea idealului național? (Aplause). Presupuneți d-voastre, d-lor, că acei țărani și au dat conștient votul lor pentru d. Stere, fiindcă este d. Stere și după ce l-au cunoscut în toată acțiunea lui? Aceasta eu nu o cred, aceasta este o insultă pentru țărani din Basarabia și eu nu o primesc. (Aplause.)

Dar de ce nu l-a votat țărani pe d. Stere? Este ușor de înțeles de ce nu l-au votat pe d. Stere. Aci este acelaș caz ca și cu decorația acordată de Rege, d-lui Stere. Nu a fost decorat d. Stere și nu a fost ales d. Stere, d-lor!

O voce: Te-a decorat și te-a ales pe d-ta atunci.

Dl. A. C. Cuza: Dați-mi voie. Țărani din Basarabia, ca toți sătenii cari simplifică lucrurile au votat „semnul”. Ce era „semnul” acela? Acel „semn” pentru ei înseamnă întregul program național făcut pentru realizarea idealului național în Basarabia prin alipirea Basarabiei la patria mamă. Și când au văzut că și de data aceasta vine un candidat cu acel semn care îi dusesese la victorie de atâtea ori și la realizarea idealului național, sătenii au pus ștampila pe acel „semn” și s’a ales Stere, dar ei nu l-au votat pe Stere trădătorul, acesta este adevărul. (Aplause pe băncile majorității, sgomot, protestări la Basarabeni.)

Această interpretare, d-lor, vine în onoarea sătenilor d-voastre basarabeni, iar interpretarea d-voastră e spre necinstea sătenilor d-voastre și aceasta eu o resping.

Dl. Pan Halippa: Aceasta e o invenție necinstită a capului d-tale.

Dl. A. C. Cuza: Evident că nu este a capului d-tale, fiindcă d-ta nu ai cap. (Sgomot, protestări la basarabeni.)

Dl. D. N. Lupu: Nu se vorbește de un martir al Basarabiei, cum faci d-ta. Este o rușine. Nu se poate vorbi de Halippa într’o Cameră română, ca de un om fără cap.

Dl. Pan Halippa: D-le președinte, vă rog luați act, că pe mine nu mă poate insulta această... (Aplause pe băncile basarabene, protestări, vociferări pe băncile majorității și minorității.)

Voci: La ordine, la ordine.

Dl. Duiliu Zamfirescu, președinte: D-le Halippa vă chem la ordine cu înscrierea la procesul-verbal. (Aplause.)

Voci: Foarte bine!

Dl. I. Buzdugan, Dl. Dr. N. Lupu și alți basarabeni: Să ne înscriți și pe noi toți la ordine, trecându-ne la procesul-verbal. (Sgomot, întreruperi.)

Dl. Dr. N. Lupu: D-le președinte trebuia mai întâiu să fie chemat d. Cuza. (Sgomot, întreruperi, protestări.)

Dl. Duiliu Zamfirescu, președinte: D-lor deputați, cuvinte ca acestea nu pot să se rostească într’o Cameră. (Sgomot, întreruperi.)

Voci de pe băncile basarabene: Să nu mai ascultăm... (Sgomot, întreruperi.)

Dl. Dr. N. Lupu: (către d. Cuza) Ești un...

Dl. A. C. Cuza: Ești o... (Sgomot, întreruperi, vociferări, Basarabeni, afară de d. Halippa părăsesc ostentativ incinta Camerei.)

Dl. Duiliu Zamfirescu, președinte: Fiecare deputat are dreptul să-și spună părerea liber, în această Cameră. (Sgomot, întreruperi.)

Dl. P. Bălan: Da, dar să nu insulte. (Sgomot, întreruperi.) Provocatorul a fost d. Cuza, să fie dumnealui chemat la ordine mai întâi.

Dl. Petre Popescu: D-le președinte, vă atrag atenția, că oratorul a pomenit în următorii termeni despre țărâniști, spunând „stricații țărâniștilor” și a mai spus ca și eu sunt unul din aceia. Cum se poate să fi tolerat d-voastră astfel de cuvinte? (Sgomot, întreruperi.)

Dl. P. Bălan: Nu se poate insulta un om ca Halippa, care a participat cu toată munca lui la ridicarea Basarabiei și nu se poate să spuneți de dânsul că nu a făcut nimic în viața politică și în viața țării basarabene. (Sgomot, întreruperi.)

Dl. A. C. Cuza: D-lor deputați echivocul ce cele 36 de mii de voturi basarabene am zis că trebuie înlăturat dela început. Pentru ce? Pentru că prin acel echivoc, s'a căutat să se impresioneze onorata Cameră, s'a spus: cum voiți d-voastră să înlăturați din Parlament pe un om care a fost ales cu 36.000 de voturi?

Eu v'am dovedit că aceste 36.000 de voturi, dacă este să ținem seamă de dânsule, trebuie să observați că ele nu au fost date lui Stere, pe care țărânii nu-l cunoșteau în acțiunea lui, ci au fost date semnului național, care este „grebla și coasa”, cu care s'au prezentat reprezentanții partidului țărănesc din Basarabia în toate luptele lor duse pentru unitatea națională, pentru România Mare. Și atunci, iată de ce vă zic, că aceste voturi nu pot fi revendicate de Stere, căci ele nu pot să existe în favorul lui Stere și a atitudinii sale.

Dar, d-lor, este încă un ultim argument. Ultimul argument este acesta: Dacă d. Stere ar fi voit să-și dea sieși un verdict de achitare, prin alegeri, atunci el avea un mijloc așa de simplu: trebuia să se prezinte acolo unde și-a dezvoltat activitatea sa în timpul ocupațiunii nemțești. (Aplause.) Și, d-lor, a avut d. Stere ocaziunea să facă acest lucru în alegerile generale și a avut d. Stere să facă acest lucru și în alegerile parțiale. Și atunci, dacă d. Stere vroia să revendice pentru sine... dreptul absolvirii de către corpul electoral, trebuia să se prezinte aci în Capitala martiră și în județul acesta să spună: eu sunt Constantin Stere; voi cetățeni ai Capitalei României Mari și ai județului, voi știți care a fost laudabila mea activitate în tot timpul pentru realizarea idealului național! (Aplause pe băncile majorității.)

Și eu vin să cer de la voi – fiindcă dușmanii, fiindcă oamenii de rea credință, fiindcă ponegritorii mei aruncă asupra mea greua învinuire de trădare – eu vin să vă cer să mă spălați de această învinuire, voi care singuri sunteți martorii faptelor mele în timpul ocupațiunii nemțești. De ce n'a venit? De s'a folosit de echivocul țărănilor dela Soroca, cari aveau buna intențiune să aleagă încă un deputat naționalist în Camera română, dar un trădător, cum este d. Stere. (Aplause.)

D-lor deputați, am înlăturat cred și echivocul cu cele 36.000 de voturi ale țaranilor basarabeni, și trec acum la un alt echivoc care este echivocul „ideilor”. D-lor, d. Stere a putut să facă impresiune asupra celor care nu-l cunosc și a venit să se prezinte înaintea d-voastră ca reprezentantul unei concepțiuni deosebite în politica externă. Adică, d-voastră, noi cu toții am crezut că se poate realiza idealul național, plecând prin Ardeal; iar d. Stere a zis că idealul național nu se poate realiza decât prin Basarabia. Atunci, d. Stere vine și spune: d-lor d-voastră, sunteți criminali pentru că ați părăsit cu desăvârșire Basarabia; d-voastră ați părăsit pe basarabeni și eu sunt adevărat basarabean și trebuia să fie un glas care să țipe, să strige în numele Basarabiei, atunci când d-voastre comiteați crima de a părăsi Basarabia și de a vă duce într-o direcțiune opusă realizării idealului nostru întreg.

Iată ceeace susține d. Stere. Să-mi dați voie aci, fiind vorba de evoluția politicii noastre externe, să încep prin a face o deosebire în perioade. În prima perioadă, de după independența noastră recunoscută, noi am stat, din punctul de vedere al politicii externe, legați de tratatul dela 1883, încheiat de răposatul P. P. Carp și am mers cu acest tratat până la 1916, vorbesc de politica Statului și nu de opinia publică, în care timp am suferit dela nemți cât nici nu-și poate cineva închipui. Am stat așa dar legați de acest tratat dela 1883, încheiat de Carp...

Dl. N. Iorga: De Ion Brătianu.

Dl. A. C. Cuza: Ba da, de Carp.

Dl. N. Iorga: În numele lui?

Dl. A. C. Cuza: Nu, evident, în numele guvernului.

Dl. N. Iorga: Carp a fost condeiu.

Dl. A. C. Cuza: Da, căci guvernul era a lui Ion Brătianu și Carp a fost trimis să negocieze și unul din titlurile de glorie ale lui Carp era și faptul acesta că a negociat el tratatul dela 1883, la care a ținut până în ultimul moment.

Din cauza acestui tratat, d-voastră știți cât am suferit și câte pagube materiale și umilințe am avut din partea Austro-Ungariei. Acestea toate nu au sdruncinat credința noastră că noi trebuie încă să rămânem în cadrul alianțelor noastre cu Puterile Centrale. A venit însă un moment tragic – și eu binecuvântează acel moment – căci dacă nu ar fi fost el, sunt convins că nu am fi ajuns la rezultatul de azi, acesta a fost tratatul dela București din 1913.

Pentru prima dată România realizase însemnate beneficii prin propria sa inițiativă. (Aplause.) Și atunci ce se întâmplă? Se întâmplă următorul fenomen extraordinar, care a deschis ochii tuturor: nimeni nu protestează în contra tratatului dela București, ci protestează o singură putere și această putere este Austro-Ungaria. D-lor, vorbesc și de impresiile mele, dar știu care a fost impresia în momentul acela în țară. Față de noi, Austro-Ungaria și-a iscălit atunci sentința de moarte. (Aplause.)

Era știut, d-lor, că orice se va mai întâmpla, nici un guvern român nu va mai putea merge în direcțiunea alianței noastre cu Puterile Centrale, pentru că se dovedise că oamenii aceștia erau nu aliații noștri, ci dușmanii noștri direcți, cari

voiau să creeze o Bulgarie mare, pentru ca împreună cu Ungaria să ne ia la mijloc și să paralyzeze toate mișcările noastre.

Prin urmare, dacă dela 1883 până la 1913, este o perioadă în evoluția spiritului public în România, în ceea ce privește politica externă, la 1913 începe o nouă perioadă. Cât durează această perioadă? D-lor, durează această perioadă până la 1916, cu incidentul izbucnirii războiului, la mijloc, în 1914. Când a venit momentul ca Puterile Centrale în împrejurările pe care le știți, să provoace războiul, în momentul acela, d-lor, ne-am găsit în fața problemei celei mai anevoioase, în fața căreia s'a putut găsi vreo dată poporul român. Ce să facă? Să se țină de politica tradițională, dela 1883 și după tratatul dela 1913, sau să ia o altă cale politică? D-lor, trebuie să fim drepecți în judecarea oamenilor și a faptelor. Conștiința națională s'a pronunțat în primul moment hotărîtor în contra oricărei alipiri de Puterile Centrale. Era pentru noi o imposibilitate absolută și recunoscută de toți unanim, că nu se putea să mergem alături de nemici și de unguri.

D-lor, acest moment a fost folosit și trebuie aici să aducem omagiul nostru aceluia care a îndrumat și era atunci mai ales în măsură să îndrumeze politica românească, d-lui Ion Brătianu. (Aplause.)

Și am să vă observ că și de data aceasta, cum se întîmplă când recunoști un adevăr care ar fi trebuit să fie recunoscut de toți, s'a găsit a-l recunoaște numai reprezentanții partidului respectiv. D-lor, zic așa dar, că d. Brătianu a fost stăpînul politiceii externe a României la 1914, când a izbucnit războiul. A fost el, d-lor, conștient de momentul în fața căruia se afla? Eu răspund, da. De ce? Răspunde faptul convențiunei încheiate cu Rusia la 18 Septembrie 1914. (Aplause.)

Direcția politiceii externe a României a fost hotărâtă în acel moment, după cum cred că o recunoaște și d. general Averescu, care ca prim-ministru este mai în măsură să cunoască afacerile Statului...

Dl. General Gh. Cantacuzino-Grănicierul: Și dl. profesor Iorga este de aceeaș părere ca și toți bunii români.

Dl. N. Iorga: D-le general, eu am un sac de secrete, nu mă sili să-l desfac. (Ilaritate.)

Dl. General Gh. Cantacuzino-Grănicierul: Eu nu retrag nimic d-le profesor, din contra, eu vă provoc să-l desfaceți.

Dl. N. Iorga: Sunt mai șiret ca d-voastră, d-le general!

Dl. A. C. Cuza: Desigur dar, că în această materie, dintr'un punct de vedere dl. general Averescu are o competență deosebită, împreună cu oamenii cari au luat parte la conducerea afacerilor Statului și din alt punct de vedere este competent și dl. Iorga, în calitate de istoric. Suntem cu toții de acord.

Dl. N. Iorga: În calitate de inițiat, lucru pe care d-voastră nu-l știți și despre care d-ta vorbești.

Dl. A. C. Cuza: D-lor, sunt cu atât mai fericit dacă dl, Iorga, în calitate de istoric, zice că a fost și inițiator în această politică.

Dl. N. Iorga: Nu, inițiatul.

Dl. A. C. Cuza: Vedeți, eu credeam, că erați ceva mai mult. Vă scoborâți!

Dl. N. Iorga: Îmi dai voe. D-ta ai fost inițiatorul teoriei să intrăm în Ardeal, să ne declarăm neutri și să împăcăm și capra și varza.

Dl. A. C. Cuza: D-lor, îmi pare foarte bine de întreruperea d-lui profesor Iorga și iată de ce: eu, d-lor, am fost, din primul moment, pentru intrarea imediată în acțiune. Și, d-lor, păstrez și astăzi convingerea, că dacă noi am fi intrat în acțiune în momentul când Sârbii au fost atacați, după cum o cerea onoarea noastră și politica noastră în Orient, noi am fi participat mai întâi la acea strălucită victorie a Sârbilor asupra lui Potiorek¹, unde s'a dovedit toată putreziciunea militară a Austriei, când Sârbii li-au luat toate tunurile și 60.000 prizonieri și nu se știe care ar fi fost situațiunea războiului dacă am fi intrat și noi. Căci dacă intram în contra Austriei se răsculau Ardealul, Ceho-Slovenia, Serbia, – Bulgaria nu intra în război – Turcia era paralizată și noi eram să fim victorioși.

Dl. Gh. Cristescu: Îi făceam harcea-parcea! (Ilaritate.)

Dl. A. C. Cuza: Noi nu ne gândim la tovarășii din Bulgaria. Noi nu lucrăm cu ei. Noi gândim românește. Și atunci, d-lor, interpellând guvernul în chestiunea atacului contra Serbiei și cerând ca să intrăm în acțiune, atuncea, d-lor, am zis așa, în formă paradoxală: noi suntem aliații Austro-Ungariei; fiindcă Austro-Ungaria nu poate să stăpânească teritoriile locuite de frații noștri, nu poate să apere pe bucovineni, împotriva invaziunii rusești și fiindcă se comiteau acolo cruzimi față de populația românească, noi, ca aliați, intrăm ca să păstrăm teritoriul acela și după ce vom intra acolo, ne declarăm neutri. Și era evident. (Mare ilaritate.)

Dar aceasta știți d-voaste ce înseamnă? (Sgomot.)

Dl. Duiliu Zamfirescu, președinte: Dacă s'ar putea să fiți și d-voastre ceva mai neutri, ce bine ar fi!

Dl. A. C. Cuza: Aceasta însemna, d-lor, că noi intram în Ardeal și Bucovina și dacă cineva nu ar fi recunoscut neutralitatea noastră, trăgeam întrânșii! Aceasta este sigur. Prin urmare, era formula intrării în acțiune la care făceam aluzie și-i mulțumesc d-lui profesor Iorga că mi-a amintit-o. Orcând vă sunt recunoscător d-le Iorga, când mă ajutați...

Dl. N. Iorga: Știți cine mi-a dat prilejul? M-a învățat Marmorosch Blank să te întreb aceasta (Ilaritate).

Dl. A. C. Cuza: Aceasta nu o cred și nu am căutat să vă amintesc în aceste momente pe Marmorosch Blank.

D-lor, prin urmare, la 1914, a început a doua perioadă, în care politica noastră era determinată de toți oamenii conștienți de desfășurarea fatală a împrejurărilor în direcția opusă Puterilor Centrale. Dar, d-lor, este a treia perioadă aceea care începe la 14 August 1916. Ziua de 14 August 1916, înseamnă triumful politicii noastre împotriva Puterilor Centrale prin intrarea României în Război.

---

¹ Oskar Potiorek era ofițer al armatei austro-ungare și a comandat armatele austro-ungare în campania sârbă din 1914-1915.

Și atunci d-lor, dacă era cu puțință ca dela 1883 până la 1913 să avem diferite păreri și cei mai buni bărbați de Stat ai noștri să susțină aceeași părere și Ion Brătianu și Petre Carp și Teodor Rosetti și atâția oameni de Stat, partizani ai alianței cu Puterile Centrale, dela 1913 situația se clarifică și era foarte îndoelnic dacă se mai putea să împărțăm, la 1914, ideia aceasta de unire și alianță cu Austria. În tot cazul, la 14 August 1916 nu mai era nimeni stăpân să discute o ipoteza sau alta. Căci intrasem în război și toți românii își datorau acțiunea lor și sângele lor pentru realizarea aceluiaș ideal național. (Aplause.)

În aceasta constă echivocul asupra căruia joacă dl. Stere când zice: eu am avut ideile mele, eu am avut concepția mea, eu am voit să realizez idealul național ca și d-voastră, însă prin altă cale, cu Basarabia, pentru că nu renunțam la Basarabia, eu sunt glasul Basarabiei. Ei, toată această teorie putea să continue, putea să se susțină până în ziua de 14 August. În ziua de 14 August 1916 filozofie și teorie nu mai încăpeau. (Aplause.)

Trebuia să stai alături de drapelul țării (aplaude pe băncile majorității). Dar fiindcă este vorba, d-lor, de concepțiune, să-mi permită dl. Stere să observ o contradicere. Contradicerea este aceasta: pentru dl. Stere era stabilit că Rusia trebuia să fie învinsă, că din momentul așa dar ce Rusia intră în război, era să se prăbușească așa cum se prăbușise când a intrat în război cu Japonia, trebuia să se prăbușească, cu atât mai mult, fiind înfrântă în războiul cu Puterile Centrale, cari erau să o zdrobească.

Dar iată, d-lor, că acelaș dl. Stere, care zicea că Rusia trebuie să fie zdrobită, invoacă față de noi: spectrul unei Rusii puternice, care era să desființeze România (aplaude pe băncile majorității). Să se pună de acord cu sine: ori, ai crezut că Rusia era condamnată să dispară și să nu mai existe, și atunci având Basarabia, de ce nu mă lăsai pe mine să merg și împotriva Austro-Ungariei, ca să-mi realizez idealul național în Ardeal? Sau d-ta nu ai avut această convingere, d-ta ai crezut că Rusia va rezista, și atunci de ce ai voit să mă silești pe mine să merg împotriva Rusiei, ca să nu pot căpăta nici Ardealul? Iată contradicerea din care iarăși desfid pe dl. Stere, – care am spus ca este o vanitate nemărginită, servită de puteri mărginite – să poată ieși.

D-nii mei, prin urmare, iată că am înlăturat și echivocul, cu „ideile”, cu concepțiunile deosebite. „Ideile” puteau să existe până la un moment, dar ele numai trebuiau să existe dela 14 August 1916 în acolo. În tot cazul, ideile d-lui Stere sunt așa de confuze în materia aceasta a politicei externe, încât se nimicesc ele înșile, contradicându-se.

Dar, d-lor deputați, de ce îl acuzăm pe dl. Stere? Noi îl acuzăm pe dl. Stere precis:

„Pentru noi, dl. Stere a fost un agent al unei politici străine, contrarie intereselor României”. Nu că a avut o politică, nu că a avut o concepțiune, nu că a avut „idei” deosebite. Nu d-lor, dl. Stere pentru noi, conștient – și îmi dau seama de gravitatea acestei afirmațiuni, pe care am să caut să o dovedesc după puterile mele, față de d-voastră – dl. Stere a fost un agent al politicei străine în România. (Aplause pe băncile majorității.) Și iată, d-lor, în ce consistă trădarea.

Nu că a avut d-sa o altă concepțiune politică, cine știe ce concepțiuni diferite de ale noastre. Pentru concepțiuni greșite nu se trimite nimeni la spânzurătoare, pentru concepțiuni greșite nimeni nu este înfierat cu cuvântul de trădător, ci este înfierat cu cuvântul de trădător pentru fapte pozitive, pentru fapte dovedite, precise. (Aplause pe băncile majorității.)

D-lor, pe ce se bazează afirmațiunea noastră, că dl. Stere a fost agentul unei politici străine, împotriva interesului României? Se bazează pe cinci grupe de fapte.

Dl. V. Madgearu: Cinci?

A. C. Cuza: Da cinci... Cea dintâi grupă de fapte, este acțiunea d-lui Stere în ajunul războiului.

D-lor, să-mi dați voie să vă amintesc pe unul din bărbații de stat, care și el a căzut victimă unei vanități și unei îndărătniciei extraordinare, cu toate că a fost înzestrat cu așa de rare calități. Acel bărbat, este Petre Carp. Nu voiu uita niciodată: voiu păstra amintirea uneia din cele mai solemne momente parlamentare aici în Cameră, când ne-am despărțit, înainte de război, pentru a nu ne mai întruni multă vreme, și mi se pare că colegii noștri de atunci își mai aduc aminte, – între cari se găsesc și dl. I. Th. Florescu și dl. dr. C. Angelescu și atâția alții – cari au luat parte la acea ședință. Vă aduceți aminte, era seara pe la ora 6, când s'a rădicat bătrânul Petre Carp și a venit și dela această tribună a ținut celebrul său discurs împotriva politicei d-lui Take Ionescu. Nu am auzit în viața mea o cuvântare mai solemnă, mai înălțătoare, mai puternică, decât acea cuvântare a lui Petre Carp; ea poate fi citată ca model de oratorie parlamentară. Și cu toate acestea, d-lor, vedeți d-voastre ce deosebire între formă și fond: o formă admirabilă, clasică, impunătoare și un fond care nu rezista criticei elementare:

Petre Carp a avut o concepție, Petre Carp și-a susținut concepția cu îndărătnicie, a susținut-o și în Consiliul de Coroană, față de Rege, a susținut-o oricând, dar Petre Carp a avut o atitudine vrednică și demnă. Și când a rămas Petre Carp aci în Capitală, pentru că generalul a tot puternic depe vremuri Mackensen l-a înștiințat că ar dori să-i vorbească, Petre Carp i-a trimis răspuns că locuște în cutare stradă și la cutare număr. (Aplause.) Și a refuzat să se ducă să-l vadă.

D-lor, vedeți d-voastre concepție și atitudine – faceți deosebire între concepție și acțiune. Și concepția lui Carp era că noi trebuie să mergem cu Puterile Centrale. Dar atitudinea lui Carp, d-lor, se potrivește oare cu atitudinea d-lui Stere?

Dl. General Cantacuzino-Grănicerul: D-le Cuza, sa-mi dați voe. Când Carp prin mine a aflat ce a făcut Sturdza, care era ginerile său, l-a dat afară din casă. (Aplause.)

Dl. A. C. Cuza: Prin urmare, d-lor, vedeți d-voastre: poate cineva să aibă o concepție, dar trebuie să aibă oricând o atitudine demnă, poți să ai concepție deosebită de a majorității, poți să fii conștient că tu ai dreptate, nimeni nu'l împiedică pe dl. Stere să-și mențină convingerea, că el era mai presus de noi

toți, că el singur posedă adevărul. Dar să-mi dați voie să zic că nu putea să aibă dl. Stere decât o atitudine, de demnitate față de dușmanii țării.

Dar ce a făcut d. Stere?

D. Stere mai întâi, d-lor – și nu voiu insista fiindcă ne-ar duce prea departe, – d. Stere, încă dela început, are o atitudine absolut suspectă în acțiunea sa în Ardeal.

Eu fac apel la frații noștri transilvăneni, cari știu ce a însemnat intervenirea d-lui Stere în așa numita aplanare a conflictului dintre „Tribuna” condusă de d. Goga și între „Românul”? Aci n’a fost d-lor, o acțiune de sprijinire a curentului național, ci eu pretind că a fost o acțiune de înădușire și de zădărniciere a curentului național, acțiune îndreptată împotriva unității naționale.

Dela început, așa dar d-lor, d. C. Stere, ne apare suspect. Și faptul că i s’a oferit de d-voastre – în primele momente nu vă dădeți seama, se înțelege, ce era; vă atrag atențiunea că-mi dădeam seama – faptul că i-ați oferit o coroană de lauri, nu dovedești și de data aceasta nimic în favoarea d-lui Stere și nici că D-sa ducându-se la Iași a depus-o la Universitate, ceea ce eu am considerat numai ca încă una din acțiunile dramatice și din subterfugiile acestui suspect personaj. Nici aici nu poate fi dar vorba de vre’un merit real pentru politica națională, ci tocmai din contră. (Aplause.)

Dar, d-lor, este foarte curios – și acest fapt a fost dovedit de mine aci în Cameră, cu prilejul interpelării mele cu privire la agitațiunile d-lui C. Stere, ca rector al universității din Iași, în favoarea politicei germane, la interpelarea mea în ședința dela 3 Fevruarie 1916, – este foarte curios, că d. Stere stătea la dispozițiunea ministrului austro-ungar contele Czernin. Și d-lor, vă întreb: oare a mai stat vreun alt om politic, un Petre Carp sau Teodor Rosetti la dispozițiunea vreunui ministru austro-ungar sau a vreunui consul străin, cum a stat d. Stere?

D-lor, în ziarul „Evenimentul” din Iași, din 18 Ianuarie 1915, s’a publicat următoarea telegramă, care a intrat în mâinile ziariștilor din întâmplare și în care se zice:

„Je vous prie de venir nous voir aussitôt que possible”.

Semnat: Ministre d’Autriche-Hongrie.

Aceasta era telegrama contelui Czernin, din August 1914.

În ajunul plecării d-lui Stere la Brașov, se vede dar că Czernin se servea de dânsul, îl chema oricând voia, cum rezultă din aceasta telegramă, că îl chema urgent dela Iași și îl trimetea la Brașov, precum dispunea de dânsul în orice privință.

Dar d. Stere nu era în relațiuni numai cu Czernin, ci era în relațiuni și cu consulul Germaniei dela Iași, Weber, care era un agent german, ofițer de rezervă și a fost apoi prins ca spion de armata noastră în munții Vrancei. Și d. Stere era în legătură zilnică cu acest consul Weber, care ducea toată acțiunea germană în Iași. Iată faptele.

Dar mergem mai departe: La Iași, d. Stere, fiindcă în întreaga țară curentul naționalist era așa de puternic, încât contra-curentul nemțesc nu se putea manifesta, a voit d. Stere să dea impresiunea că există la Iași și un curent

favorabil concepției sale politice. Și naivii își ziceau: da, cu toții suntem de acord, dar vedeți d-voastre, la Iași există „curentul Stere”. Și d. Canănașu, care este din Iași o știe prea bine. Totul, firește, nu era decât o fantasmagorie, fiindcă nu a existat niciodată un „curent Stere” la Iași.

Însă, ca să dea impresiunea că există acest curent Stere în a doua Capitală, d. C. Stere, care era rectorul universității din Iași, a profitat de autoritatea sa și a organizat o conferință, pe care trebuia să o țină un alt tovarăș al aceleiași lupte, d. Virgil Arion.

S’a încercat, așa dar, a se ținea la universitatea din Iași acea conferință. Dar studenții, care aveau altă convingere, au protestat cu indignare și au împiedecat-o. De pe urma acestei încercări, au urmat însă și alte peripeții, căci a venit demisia d-lui Stere din demnitatea de rector al universității, în urma interpelării onoratului nostru coleg d. Dr. Toma Ionescu la Senat și a interpelării mele de la 3 Februarie 1916, pe care am desvoltat-o de la această tribună. Și a mai avut și alt rezultat – căci d. C. Stere făcea parte din partidul liberal – a fost eșirea sa din partid. După cum știți, în adevăr, d. C. Stere a fost silit să se demită, să plece nu numai dela rectoratul universității din Iași, ci și din partidul liberal, cu care nu mai coincidea în direcția politică.

Dl. N. Iorga: A eșit de fapt din partidul liberal?

Dl. Dr. C. Angelescu: Da.

Dl. N. Iorga: Dar formal din partidul liberal când a eșit? Apoi aceasta este: când?... Aceasta nu știe nimeni, când a eșit, partidul știa și-l tolera. (Aplause.)

Dl. I. Th. Florescu: Era până atunci o idee permisă, nu era nici un act de trădare.

Dl. N. Iorga: Un partid, care până în momentul acela nu era înțeles în directiva politicii externe!

D. A. C. Cuza: D-lor, trebuie să mergem mai repede, vă rog să nu mai întrerupeți, fiindcă trece timpul ce-l am ca să vă pot vorbi despre acțiunea d-lui Stere.

D-lor, ceeace este însă extraordinar, și regret că nu pot să insist, este că d. Stere, ceeace dovedește vinovăția sa, este faptul ce rezultă din această operă – pe care a scris-o la București, în 1918, sub titlul: „Marele război și politica României”, în care își adună unele articole din ziarul „Lumina” – că d-sa devine suspect cercurilor guvernamentale și d-lui Brătianu. Aci se dă pe față lămurit calitatea de agent străin a d-lui Stere, ceeace rezultă, între altele, din amănuntele cuprinse în paginile 219 până la 230. Se vede de aici că în timpul acesta d. Stere căuta să capete informațiuni, să vadă care este directiva guvernului. Vrea omul să știe ce se face cu politica țării.

În vara anului 1915, d-l Stere se duce așadar la d. Brătianu și-i zice: – D-le Brătianu, d-ta nu crezi că suntem obligați să mergem cu Puterile Centrale? – Da, de sigur, îi răspunde d. Brătianu, acesta este interesul nostru. Și notați că aceasta era după 18 Septembrie 1914, când încheiase convenția cu Rusia, dar nu numai în interesul nostru, ci avem un tratat formal care ne obligă. Foarte bine. Și d. Brătianu, ca să-și ascundă politica sa față de d. Stere, îl induce în eroare,

pentru care îi aduc aci omagiile mele pentru prevederea și finețea cu care a lucrat în toată această afacere. Astfel, d. Brătianu îi spune mai mult: D-le Stere știi ce? Am avea interes ca d-ta să scoți o gazetă pentru susținerea „ideilor noastre”. Și, d-lor, d. Stere nu înțelegea nimic. Dar nu se lasă bătut. Se duce a doua oară și fiindcă familia sa se găsea în munții Neamțului, îl întreabă iar pe d. C. Brătianu ca să afle ceva: – D-le Brătianu, în ipoteza că intrăm în acțiune împotriva Rusiei, nu crezi că ar fi bine să-mi retrag familia dela Neamț, căci poate ar fi primejduită?

– „Ai face foarte bine”, zice d. Brătianu.

Și se duce d. Stere în toată goana; își ia familia dela Neamț și o aduce în toiuil căldurilor din Iulie în București, pentru că era convins că o să mergem împotriva Rusiei. (Ilaritate.)

Dar nu insist asupra acestor fapte. Vă rog să le citiți, pentru că se citesc ca un roman umoristic. Prin urmare, vina d-lui Stere de agent al politiceii străine rezultă din toate acțiunile sale și din faptul că a devenit suspect autorităților, cari evitau orice contact cu d-sa, refuzând să-i dea informațiuni.

Al doilea grup de fapte, care îl caracterizează pe d. Stere ca agent al unei politice străine, este mobilizarea și demobilizarea.

Vă rog, ce însemnează că d. Stere stăruie să fie mobilizat? Ce însemnează că a cerut-o singur? Ce însemnează apoi că tocmai în momentul când era mai mare nevoie de dânsul, cere să fie demobilizat? Pe d-Stere, d-lor, numai faptul acesta nu vă pune pe gânduri? (Aplause.) Cum? Acesta nu este un act de trădare? Când d-sa cerea să fie mobilizat, nu știa pentru ce? Și în momentul când este nevoie de tot sprijinul d-sale, cere să fie demobilizat?

Dl. N. Iorga: Dar de ce l'a mobilizat și l'a făcut colonel?

Știți ce am zis lui Brătianu? M'am dus la dânsul și m'a întrebat, la ce pot fi eu întrebuințat? I-am spus: să mă faci general. – Cum general? Dacă l'ai făcut colonel pe Stere, care era contra războiului, pe mine trebuie să mă faci cel puțin general. (Mare ilaritate.)

Dl. A. C. Cuza: D-lor, întreb: de ce lucrul acesta, de ce îl vedem pe d. Stere mobilizat și imediat demobilizat în momentul când era mai mare nevoie de d-sa și cum a spus d. profesor Stere... (Ilaritate.)

O voce: D. profesor Iorga.

Dl. A. C. Cuza: Vă cer scuzele mele d-le Iorga, cum a spus d. profesor Iorga: dacă d. Stere merita să fie colonel, d. Iorga merita să fi fost general.

Dar și aci apare încă un fapt caracteristic: faptul că omul acesta este suspectat, nu numai în cercurile guvernamentale, dar este suspectat la Palate de unde pretinde acum că i s'au trimis decorațiuni și o scrisoare d-sale personal, din partea Regelui nostru.

Și nu am să invoc mărturia Palatului, căci eu nu am legături cu Palatul. Dar am să invoc mărturia chiar a d-lui Stere, el însuși. Căci iată ce scria d. Stere în ziarul „Momentul”, de Marți 10 Aprilie 1918:

„În 1914, în urma propunerii ministerului de război, am primit benevol, în vederea perspectivelor de atunci, să îndeplinesc funcțiunea de consilier juridic.

Ași fi fost bucuros și la 1916 să fiu util armatei române, măcar în această calitate. Dar am fost pus în situația penibilă și ridiculă, în care toate îndatoririle mele se mărgineau la obligațiunea de a mă întâlni din când în când, cu lacheii din Palatul regal.”

Prin urmare d-lor, se demobilizează. Și din toată acțiunea lui, în timpul mobilizării – afirm încă odată pe baza acestor dovezi, de agent al unei politici străine când se duce ca să-și îndeplinească rolul său – și nu vreau să spun ce rol –, se înțelege că nu se mai întâlnește la Palat, de unde pretinde că a primit decorațiuni și scrisori, decât cu lacheii Palatului, pentru că un asemenea suspect nu putea să fie introdus în tainele marelui politici a țării. (Aplause furtunoase.)

D-lor, eu nu spun nimic dela mine, citesc documentele acestea, și d-lor, asupra faptelor nu poate fi îndoială.

Al treilea grup de fapte, care vine să confirme calitatea de agent al politicii străine în România a d-lui Stere, este editarea ziarului „Lumina”.

Editarea ziarului „Lumina”, d-lor, ne pune în față a trei întrebări precise. Mai întâi: cu ce bani? În al doilea rând: cu ce scop? În al treilea rând: cu ce directive?

D-lor, cu ce bani? D. Stere a venit aci și a mărturisit că i-a trebuit 170 mii lei ca să aducă mașini pentru instalarea unei tipografii. Aceasta ar fi echivalent cu 1.700.000 lei astăzi. Foarte bine. Întreb: cu ce bani? D. Stere vine și zice, că a dat cu piciorul averii și latifundiilor părintești; d. Stere afirmă neconținut că este sărac. Dar atunci: cu ce bani creiază o tipografie? Ași vrea să știu și eu această formulă, dacă este cinstită, căci mi-ași creia și eu o tipografie.

Cu ce bani? D-lor, să trecem mai departe. Nu știm cine a putut să-i dea bani, ca să-și creieze tipografia și vă dați seama, ce însemnează a creia o tipografie, și ce este tirajul unui asemenea ziar, care să zicem, că nu l’ar fi scos decât numai în opt mii exemplare.

Dl. A Brătășanu: A mărturisit că l’a scos în 100 mii de exemplare, care a zece bani foaia, face 10 mii de lei pe zi.

O voce: Le împărțea gratis.

Dl. A. C. Cuza: D-lor, avem altceva. Avem știri, avem date și mai pozitive. În dosarul Băncii Generale, găsim următoarele date: Mai întâi găsim data, că vestitul șef al spionajului german în România, Roselius a cheltuit suma de 54.164.412 lei, cari bani au trecut sub diferite forme, până când, în ultima fază a ajuns sub forma de cont pentru „Politische Abtheilung”, pentru secțiunea politică. Și iată ce pune raportul la pag. 29:

„Aceasta este a treia înfățișare, pe care o ia contul guvernului german condus de Busche. Sub această nouă înfățișare el debutează prin plăți către ziarul «Lumina»”.

Se va vedea mai jos în mod detaliat sumele ridicate de ziarul „Lumina”.

Dar aci d-lor, d. Stere a venit să ne inducă în eroare. D. Stere a zis: da, veți găsi în conturile Băncii Generale ziarul „Lumina”, cu hârtia pe care ea a dat-o și pentru care a primit banii. Observ însă că aci nu e vorba de hârtie, sunt trecuți numai banii pe cari i-a primit „Lumina”, și nu e nici o specificare că s’a dat pentru

hârtie, după cum era natural. Dar dați-mi voie să vă cetesc din acest dosar următoarele rânduri, sub titlu: „Capitolul IV, deschideri de conturi de favoare”.

D-lor, este bine înțeles că aceasta este aprecierea sechestrului judiciar, numit pentru cercetare de Statul românesc.

Dl. V. Madgearu: D-le Davila, nu credeți că este datoria d-voastră să interveniți în această chestiune?

Dl. A. C. Cuza: Vă mulțumesc pentru indicațiunile pe cari le dați.

Dl. C. Davila: După cercetarea acestui dosar cifrele cari le dă sunt exacte. Acestea sunt aprecierile și spicuirile d-lui dr. Creangă, din ceeace s'a găsit la Banca Generală.

D-voastră știți că avem intențiunea să cerem cercetarea tuturilor conturilor cari se află la Bancă.

D. Gr. Iunian: Să nu uitați că în aceste conturi se găsesc trecuți și alți membri din această Adunare.

D. Duiliu Zamfirescu, președinte: Eu am dovedit până la ultima literă că toate ale mele sunt în afară de orice bănuială.

D. A. C. Cuza: D-lor, vă rog să nu complicați chestiunea, îmi răpiți timpul.

D. Duiliu Zamfirescu, președinte: Da, d-lor, d. Cuza trebuie să termine la 5 fără 5.

D. General Gh. Cantacuzino: Îi mai acordăm încă un ceas.

D. A. C. Cuza: Este bine înțeles, așa dar cum a declarat și d. președinte al comisiei numită pentru cercetarea dosarului, d. Davila, că aicea sunt cercetările, spicuirile sechestrului judiciar, dar faptele sunt aceleași. Prin urmare, iată ce constatăm din dosarul Băncii Generale, la pagina 34, sub titlul. IV. „Deschideri de conturi de favoare”:

„Pentru a-și asigura prietenia și eventual concursul la politica ce urmărea, direcția Băncii Generale deschidea conturi de favoare, fără nici o garanție, persoanelor cari o interesau. Acoperirea acestor conturi nu era cerută nici odată. Dacă nu se plăteau, debitul lor era transferat la contul «debitori dubioși», unde rămânea înmormântat. Între alții găsim și pe d-nii D. S. Nenițescu și C. Stere. Contul d-lui D. S. Nenițescu, care se ridica la suma de lei 66.670, a fost achitat de abia la 14 Februarie 1919, de către Banca L. Bercovici. Datoria d-lui C. Stere e încă deschisă”.

Dar să mergem mai departe:

La capitolul dela pag. 189, „Cap. VI, contul ziarelor apărute în timpul ocupațiunii”, găsim următoarele:

„Ziarul «Lumina». Această gazetă, condusă de d. C. Stere, fost membru în consiliul de administrație al Băncii Generale dela 1910-1919, a avut legături financiare cu mai multe conturi ale administrației militare germane. Astfel, s'a constatat din registrele Băncii Generale, că acest ziar a primit bani din două părți, dela ziarul «Bukarester Tagblatt» și dela secțiunea politică (Politische Abtheilung). Însă chiar «Bukarester Tagblatt» era subvenționat de secțiunea politică și nu se poate explica motivul de ce o parte din subvențiunea acordată ziarului «Lumina» a trecut prin conturile ziarului german.

Ziarul «Lumina» a primit sumele de mai jos:

1917, Noembrie 17, lei 25.482, bani 13 din contul „Bukarester Tagblatt”.

1917, Decembrie 13, lei 6.666, bani 18, din contul Politische Abtheilung.

1918, Martie 20, lei 2.499, bani 10, din contul Politische Abtheilung.

1918, Aprilie 11, lei 2.662, bani 20, din contul Politische Abtheilung.

1918, Aprilie 20, lei 2.788, bani 10, din contul Politische Abtheilung.

1918, Iunie 3, lei 5.216, bani 50, din contul Politische Abtheilung.

1918, Iulie 25, lei 2.002, bani 35, din contul Politische Abtheilung.

1918, August 9, lei 1.339, bani 20, din contul Politische Abtheilung.

1918, Septembrie 20, lei 1.316, bani 40, din contul Politische Abtheilung.

Total lei 50.032, bani 66.

Pentru ce se plătea această sumă «Luminei», nu s'a putut afla din registre.”

Dl. Al. Dunăreanu: D. Take Ionescu a luat sute de mii de lei pentru ziarele d-sale de la guvernul țarist, și totuși stă pe banca ministerială. (Protestări, întreruperi.)

Voci din majoritate întrerup, dar nu se aude.

Dl. A. C. Cuza: D-lor, prin urmare rezultă clar că ziarul „Lumina” a apărut la început cu bani cari nu se știu, iar pe urmă se găsește trecut cu subvențiuni în conturile Băncii Generale, la rubrica „Politische Abteilung”. Dar n'avem nevoie de toate acestea.

Este sau nu, vă rog, știut – de ce ar umbla cineva să se ascundă ceea ce nu se poate ascunde – este oare știut, că ziarul „Lumina” era împușcat pe front în tranșeele noastre, pentru dezorganizarea armatei?

Este evident, așa dar, că acest ziar, care avea un tiraj așa de mare, era scos în favoarea nemților și nemții aveau interes să-l împrăștie pe front.

D. P. Brătășeanu: Asta este trădare sau nu? (Aplauze prelungite).

D. C. R. Sturdza: Articolele d-lui Stere apăreau în traducere nemțească, în jurnalele nemțești din Germania.

D. P. Brătășeanu: Și veneau la Paris ca să ne strice în fața aliaților.

D. A. C. Cuza: D-lor, prin urmare, rezultă clar că ziarul „Lumina” era un ziar care fusese cumpărat. Să facem abstracție de sumele găsite la Banca Generală și să zicem că nu există, dar era un ziar cumpărat de nemți și împușcat în tranșeele soldaților noștri și împotriva căruia comandamentul a trebuit să ia cele mai aspre măsuri, până la atâta că era privit ca o gazetă ciumată. Iar un sergent-major la care s'a găsit un număr al ziarului „Lumina” a fost condamnat la nuștiu câte luni închisoare.

O voce: La 7 ani și era să fie împușcat.

Dl. A. C. Cuza: Faptul acesta, d-lor, de sigur, așa dar, că nu este fapt de român, când gazeta d-lui Stere ajunsese să fie împușcată de dușmani în tranșeele armatei române pentru a o demoraliza.

Dar care era directiva acestui ziar? Să luăm la pagina 15 a cărții d-lui Stere, cu articolele din ziarul „Lumina” și la care s'a referit cu indignare și d. Iorga, precum mă refer și eu. Ce se spune la pagina 15 a acestei cărți „Marele

răsboi”, într’un articol al ziarului „Lumina” din primul număr de la 1 Septembrie 1917? Se zice:

„Prăbușirea era scrisă în cartea neamurilor.”

Se rădică d. Stere întocmai ca Moise pe muntele Sinai (ilaritate) având la picioarele lui sfărămăturile, nu ale stâncilor muntelui, ci sfărămăturile zic ale Pairiei sale, și vine omul acesta din înălțimi și declară că: prăbușirea noastră era scrisă în cartea neamurilor! Dar d. Stere continuă:

„Un popor nu poate trăi veșnic într’o fantasmagorie și încercarea prin foc și fier a împrăștiat mirajul. Printre ruini, ne rămâne numai să tragem învățăminte din acest cataclism. Răsboiul va trece. Se va pune problema, – ea se pune de pe acum – a reedificării din temelie a templului risipit. Cu groază ne întrebăm: din nou aceeaș minciuna? O existență șubredă fără nici o siguranță pentru ziua de mâine, un Stat a cărui «suveranitate» e menită numai să acopere neputința desăvârșită în fața competițiilor străine? O coroană fără prestigiu și forță vie, acum și mai mult ca înainte, bătută ca o trestie, între facțiuni sprijinite din afară? Viața publică lipsită de cinste și seriozitate, pururea toată atmosfera morală otrăvită?... Mai bine moarte! Învățămintele se impun de la sine. România nu va trăi, nu mai poate trăi, dacă asupra existenței ei de Stat va rămânea suspendat eternul semn de întrebare, dacă nu vom avea siguranța externă împotriva tuturor apetiturilor și a tuturor presiunilor din afară. La această siguranță nu putem ajunge decât pe o singură cale: România trebuie să intre, în forma ce urmează s’o stabilim, în complexul politic și economic al Europei Centrale («Mittel Europa»), de care ne leagă toate interesele noastre materiale și morale... De asemeni, numai prin realizarea concepțiunii, cuprinsă în acest termen de «Europa centrală», se poate asigura României noi și o dinastie puternică și respectată, care să-și poată îndeplini misiunea în viața noastră națională, fiindcă numai astfel Coroana ar putea avea un izvor de autoritate și putere proprie, care a ridicat-o deasupra tuturor’ luptelor dintre partidele politice... Numai pe această cale putem năzui și la realizarea idealului național, în sensul real al cuvântului, ca plenitudinea vieții românești de pretutindeni. Acum după ce realitatea sângeroasă a vorbit, am dreptul să nădăjduesc că glasul meu, al realității, va găsi răsunet în toate inimile cinstite. Îmi voi face datoria până la sfârșit.”

Dl. General Al. Averescu, președintele consiliului: Ce are a face aceasta cu Basarabia?

Dl. A. C. Cuza: Veți vedea imediat. Prin urmare, ce este aici? O prăpastie. Când primele numere ale acestei gazete infame a venit în mâinele noastre era la Iași, și atunci, fără nici o deosebire de partid, a produs asupra noastră a tuturor, o astfel de oroare, o astfel de profundă durere și uimire, inconștiența acestui om, încât a pornit fiecare să-și spună cuvântul său. D. Take Ionescu poate că nu mai are numărul ziarului „Evenimentul” din Iași – eu îl am, d-le Take Ionescu și ai să vezi cu câtă îngrijire te urmăresc eu pe d-ta. (Ilaritate.) Cred că nu ești supărat.

Dl. Take Ionescu, ministru de externe: De loc.

Dl. A. C. Cuza: ... că te urmăresc în cele bune ca și în cele rele.

Dl. Take Ionescu, ministru de externe: În chestiunea națională nu o să mă poți urmări de cât în cele bune...

Dl. N. Iorga: Poate îl întâlnești și pe el pe drumul de la Marmorosch Blank. (Ilaritate.)

Dl. Duiliu Zamfirescu, președinte: Poate mă găsești și pe mine, căci d-ta urmărești trei iepuri deodată.

Dl. A. C. Cuza: D-ta, d-le președinte, să știi un lucru, că eu când mă duc la vânat, urmăresc un epure, îl pun pe spate și mă duc acasă; dar o să-ți spun și alt-ceva: Să-l ferească Dumnezeu pe acela pe care îl urmăresc eu. Astăzi iepurile e Stere și nu d-stră. (Ilaritate.)

Dl. N. Iorga: Cu singura deosebire că nu împuști nici odată singur iepurii, dar îi socoți împușcați și când cauți în buzunar nu mai găsești nimic! (Ilaritate aplause.)

D. A. C. Cuza: Aceasta e dovadă că în împușcarea iepurilor eu nu urmăresc nici un gând material. Las și pielea și carnea celorlalți! (Ilaritate.)

O profundă oroare, așa dar, ne-a cuprins pe toți văzând ziarul „Lumina”.

D-lor, vă rog puneți-vă în situațiunea noastră sufletească de atunci. Noi, cari văzusem pe străzile Iașului care pline cu morți de exantematic, noi, cari trăiam în mijlocul ruinelor și morților și cari am văzut perindându-se pe stradele Iașului rămășițele sfărământurilor armatelor noastre întoarse după lupta cea crâncenă...

Dl. General G. Cantacuzino Grănicerul: Dar noi dela front?

Dl. A. C. Cuza: Și d-voastre depe front desigur mai mult decât noi. Dar puneți-vă și în situațiunea noastră, cari vedeam cu groază toate aceste suferinți.

Dl. Take Ionescu, ministru de externe: Și cu toate acestea, d-lor, nimeni nu protestă dintre acei nenorociți și toți mergeau voioși la moarte.

Dl. D. Căpețineanu: Tot așa după cum unii mergeau voioși la Odessa în vremea aceasta. (Ilaritate, aplause pe băncile federației; protestări, întreruperi pe celelalte bănci.)

Dl. Nestor Cincu: Și la Odessa și-au făcut datoria.

Dl. D. Căpețineanu: Cel puțin dacă recunoașteți că ați fost la Odessa, recunoașteți măcar și faptele pe care le-ați făcut. (Sgomot, întreruperi, protestări.)

Cei ce au trăit pe front nu vorbesc de el. Vorbiți d-voastre de front, care nu l-ați văzut nici odată! (Sgomot, protestări, întreruperi.)

D. A. C. Cuza: Într'unul din articolele numeroase, scrise de d. Take Ionescu în ziarul „Evenimentul”, într'un articol intitulat „Ticăloșii”, în numărul dela 10 Septembrie 1917, d. Take Ionescu înfierează cu cuvinte foarte aspre, dar foarte meritate, atitudinea de trădător a d-lui C. Stere, zicând: „Acum Stere s'a dat pe față. De la ocuparea nemțească a Capitalei noastre, sentimentele noastre patriotice erau zilnic batjocorite de un scârbos pamflet numit «Gazeta Bucureștilor», în care scriu spânzurații Slavici, Karnabatt² și alte ființe pierdute. Dela 1 Septembrie stil nou încoace, a mai venit peste «Gazeta Bucureștilor» a lui Slavici «Lumina» lui Constantin Stere. Gazeta cea nouă, botezată «ziar

---

² Dimitrie Karnabatt.

românesc independent, director Constantin Stere» este tot așa de mizerabilă, dacă nu mai mizerabilă decât «Gazeta Bucureștilor». Ne stau sub ochi numerele 2 și 4 din acest gunoi. În numărul 2 se publică în frunte un articol iscălit de Stere, intitulat «10 miliarde». În acest articol Stere ia peste picior pe acei români cari nu vor să desereze de soarta țării lor. Ei se mângâie cu gândul la un apropiat viitor mai fericit. Toate sunt trecătoare, va trece și acest război. Vor veni ai noștri...” Așa zugrăvește Stere pe românii cari vor să creadă încă în viitorul patriei lor. Și Stere le spune că se înșală, că țara la sfârșitul războiului va datori 10 miliarde, că prin urmare peirea noastră bate la ușă. Lucrul acesta Stere îl spune pe 2 coloane și promite că va reveni; ca nu cumva să rămâie în sufletul cuiva un pic de speranță.

Apoi tot Stere sub titlul: „Din carnetul unui solitar” atacă congresul dela Moscova, acuzându-l că a lucrat în contra intereselor Rusiei, fiindcă nu a cerut pacea imediată. În două articole Brănișteanu susține nota Papei, care a uitat chiar de existența României și comentând alandala unele pretinse cuvinte ale lui Edward Grey, se străduiește să stabilească că România e perdută chiar față de Antanta. În restul gazetei, găsim articole cari să dovedească că nu Germania a provocat războiul, ci Rusia, iar în foileton Pătrășcanu își bate joc de cei cari cred în puterea Antantei, adică de cei cari cred în puterea aliaților noștri.

„În No. 4 începe tot Stere, într’un lung articol încâlcit și sarbăd. Stere, examinând cauzele războiului mondial, ajunge la concluzia ca Germania și Austria au voit pacea, au luptat pentru pace și că Englitera este țara care a provocat războiul ca să apere interesele capitalului ei vagabond. Toate stupiditățile, toate fleacurile cari s’au tipărit de 3 ani în gazetele nemțești ca să dovedească că războiul a fost provocat de singura țara care nu avea armată, se regăsesc sub iscălitura lui Stere, ce e drept mai copilărește decât în orice articol al vreunui neamț din țara românească. Dar dacă articolul [este] copilăros ca raționament, el este mizerabil ca tendință. Prin acest articol Stere își rupe masca. Cei cari îi găseau circumstanțe ușurătoare, le căutase în ura lui contra țarismului, în suvenirile lui de ocaș, în frica lui de pericolul rus. Acum Stere se pune absolut în rolul unui neamț și face o variantă slăbănoagă asupra nătăngei: «Gott strafe England»...”

Apoi vine un articol iscălit de Braunștein, în care se dovedește că țara cea mai democratică din lume este Germania... Și apoi vine iar rândul lui Stere, care iar sub iscălitura în josul titlului: „Din carnetul unul solitar”, cu sub titlul „Sânge”, devenit mincinos ca un neamț, scrie un articol duios asupra următorului fapt care s’ar fi petrecut la Iași.

E bine aci să cităm: „Și totuș acum câteva zile presa a înregistrat pentru a doua oară o telegramă din Iași, după care pe platoul Copoului zilnic se execută trădătorii”.

Și după ce Stere se jeluește de aceste hecatombe, ne mai anunță că Parlamentul din Iași a decretat: „de pe acum ca legea stării de asediu să rămână în vigoare încă un an după încheierea păcei”.

Aici Stere a nemerit-o.

Dacă minte când spune că zilnic se execută pe platoul Copoului trădătorii, dacă minte când spune că Parlamentul din Iași a decretat că legea stării de asediu va rămâne în vigoare un an după încheierea păcii, Stere ghicește gândurile noastre, le ghicește cum ghicește criminalul opera Justiției care îl așteaptă.

Da, va vota Parlamentul României menținerea legii stărei de asediu și după încheierea păcii și se vor executa trădătorii nu pe platoul Copoului, ci în câmpia Turdei, ca să fie răzbunat sângele lui Mihai Viteazul. (Aplause prelungite, strigăte de bravo.)

D-lor deputați, d. Take Ionescu dăduse glas sentimentelor noastre de indignare obștească dela Iași.

Dar pe lângă cele spuse de d. Take Ionescu, intervine și gazeta partidului liberal „l'Independance Roumaine”, care îngrozită și ea, se desolidarizează cu desăvârșire de această acțiune criminală.

Intervine d-lor, și nu mai puțin cu o profundă indignare în diferite rânduri, și d. profesor Iorga, cu cuvinte, cari merită să fie amintite astăzi, pentru că ele sunt de actualitate, întru cât s'au îndeplinit prevederile lor. Astfel, de pildă: în „Neamul Românesc” de Vineri, 22 Septemvrie 1917, sub titlul: „Unde ajunge omul cu filosofia”, d. N. Iorga zice:

„«Lumina» d-lui Stere a venit la timp să arăte unde se poate ajunge când razele analizei filosofice scotocesc și ele adâncurile trădări de patrie. Și învățatul cugetător, deprins a lua toate lucrurile de sus și a deschide toate problemele cu cheia de aur a abstracțiilor, dovedește, încă dela cel dintâiu număr al ziarului său, că România – cu partide, cu vieață publică, cu Coroană, cu steag cu tot – trebuie să dispară. Și nu fiindcă așa vrea Kaizerul dela Berlin, Craiul dela Pesta, Țarul dela Sofia și Sultanul dela Stambul, cari, aceștia sunt concreți, ci fiindcă așa cere ceva mai suveran decât tuspătru aceste Auguste căpățâni, adică filosofia abstractă, zâna inspiratoare a tuturor meditațiilor sale.

Și iată cum: Vieața publică e coruptă. Partidele politice atârna de străin. Coroana e fără putere. Neatârnarea țării apare ca o iluzie. Deci: să ne contopim, în ce condiții vor fi, cu Europa centrală, să devenim, după ce am fost români și până vom fi bulgari sau unguri, cari ei au vieață politică necoruptă, partide neatârnoare de străini, Coroană respectată și o adevărată neatârnaare, Mitteleuropeni. Filosofia așa zice prin tâlmăciul său fără greș, onoratul domn C. Stere, care este pe lume pentru a medita. Dar, din fericire, sunt și oameni ca noi, ceștia din gloată, care avem convingerea să suntem pe lume pentru a trăi. Și, așa fiind, morței filosofice în giulgiu dela dușman și cu binecuvântare dela toți pontificii trădători, noi îi preferăm vieața noastră națională, fiindcă este națională, evident, dar și pentru că este vieață. (Aplause prelungite.) Și pornind dela ceea ce i se pare logicianului dela București că sunt constatări ce nu se pot pune la îndoială, vom zice:

Vieața publică poate fi curățită de noi înșine și pentru noi singuri. Partidele de azi – cum am trăit fără ele, tot fără ele vom putea trăi. Sau cum au fost odată, numai entusiasm pentru idei nobile și muncă pentru țară, pot fi din nou, în altă

atmosferă morală a societății, pe care hotărîrea noastră, fără niciun «Ausweis» dela Tülff von Tschepe, o poate crea.

Coroana reprezintă azi numai sacrificiul cel mai deplin pentru țară (aplause prelungite), și perspectivele unei dezvoltate munci pentru înălțarea și purificarea ei. Prestigiul și l-a găsit prin fapte, și faptele i le vor crește. Iar aceeaș societate de mâine, care nu va cunoaște pe Rege numai pentru a-l lingeși la putere și a-l insulta în opoziție, va înconjura Tronul de un respect care e numai forma cea mai înaltă a respectului de noi înși-ne. (Aplause prelungite.)

Și când toate acestea ni le va da sufletul nostru, singurul care ne poate ajuta, vom conduce țara prin modești oameni reali și nu vom mai lua dela catedrele lor filosofi aventurieri cari, din poticneală în poticneală, ajung la prăpastia vânzării de țară”. (Aplause prelungite și repetate. Adunarea aclamă pe d. Iorga.)

Dl. General Gheorghe Cantacuzino-Grănicerul: Trăiască Neculai Iorga. (Aplause prelungite.)

Dl. A. C. Cuza: Iată care e directiva ziarului „Lumina” și eu cred, d-lor, că această directivă care inspiră oroare tuturor bunilor români, în suferințele de atunci ca și astăzi, nu poate fi explicată altfel decât ca opera unui agent al politicei străine în România.

D-lor, ceeace e însă mai extraordinar și care aruncă o vie lumină – eu nu știu dacă unii oameni stăpâniți de concepțiuni mărunte de partid sau fanatizați în cine știe ce privință, în cine știe ce direcțiune – nu știu dacă ei își dau bine seama de ce este și ce nu este aici.

D-lor, pe ce se întemează credința acestor neofiți ai politicei, cum să zicem, să le zicem frățește, cu pregătire insuficientă politică? Pe ce se bazează credința d-voastre în basarabismul și în intelectualismul și în filozofismul d-lui Stere? În inteligența d-lui Stere?

Apoi, d-lor, inteligența i-a fost dată omului ca o lumină care să-l ducă spre bine; dar ce fel de inteligență este aceea care duce pe om în toate mocirlele pentru ca să ajungă apoi pe banca acuzării. (Aplause prelungite.)

Aceasta este inteligența care v’a hipnotizat pe d-voastre? Dați-mi voe, d-lor, să zic că pe d-voastre va hipnotizat, nu inteligența lui, ci lipsa d-voastre de inteligență. (Aplause, ilaritate.)

Dl. Gr. Iunian: D-voastre nu-aveți nici inteligență, nici suflet!

Dl. A. C. Cuza: D-lor, ceeace este însă mai extraordinar, am zis, și unde se vede, se dă pe față toată trădarea, toată infamia acestei atitudini a d-lui Stere, este în distrugerea proprie a legendei cu basarabismul.

D-lor, ce era în acțiunea d-lui Stere, după spusele sale, și care îl făcea pe d. Stere să meargă să ceară ca să călcăm noi peste toate considerațiunile evidenței și să mergem unde?

Să mergem alături de Puterile centrale, împotriva Rusiei. Pentru cari motive?

Pe motivul că Rusia era o primejdie și că era sigur că Rusia va fi sdrobotită, că Puterile centrale vor fi biruitoare. Dar când apare „Lumina”? Apare la 1 Septemvrie 1917? Ce era la Septembrie 1917? Era că încă cu 6 luni înainte, la începutul lui Martie 1917, căzuse Imperiul țărilor prin revoluție. Mai era apoi că

după cea dintâiu înfrângerea armatei revoluționare rusești la Stohod, în ziua de 21 Martie 1917, intervenise faimosul ordin de zi No. 1 al trădătorului Kerensky-Adler, în care se zicea ca soldații să nu respecte pe ofițeri.

Rusia, d-lor, așa dar, era în plină descompunere la începutul anului 1917. Și la Septemvrie 1917, dl. Stere vine și înființează ziarul „Lumina”.

Întreb cu ce scop? Să răspundă, d-lor, să nu ne jucăm, și să nu căutăm să trecem așa prin ițele faptelor. Răspunde, de ce ai scos „Lumina” la 1 Septembrie 1917?

Dl. P. Brătășanu: Imediat după victoria dela Mărăști și Mărășești.

Dl. A. C. Cuza: Atunci când era evident, când numai putea fi îndoială că Rusia nu mai există. Vasazică pe partea aceasta nu mai era nici o primejdie. Eram liberi să ne ducem în Ardeal și să realizăm idealul național. (Aplause.)

Atunci, te întreb, ce te-a făcut trădătorule, să scoți „Lumina” la 1 Septemvrie? (Aplause, strigăte de bravo.)

Dar, d-lor, să trecem dar și peste aceasta. Vedeți d-voastre nu este, d-lor, judecător mai teribil decât faptele „contra facta argumenta non valent”, contra faptelor nu poți să argumentezi, și faptele sunt de așa evidență, încât astăzi zdrobesc.

Atunci se cerea ceva, atunci se cerea prevederea, astăzi nu se mai cere decât atâta: inteligență, ca să constați și să vezi. (Aplause.)

D-lor, să trecem și peste faptul acesta, că dl. Stere scoate ziarul „Lumina”, să zicem scoate ziarul „Întunericul” la 1 Septemvrie 1917. Ei bine, dar după aceasta, d-lor, intervine rezolvirea celei dintâiu părți a idealului național, așa precum pretinde că îl concepea dl. Stere, intervine rezolvirea problemei Basarabiei. La 25 Octomvrie 1917, Basarabia se declară autonomă. La 13 Ianuarie 1918, intră trupele românești în Basarabia, în frunte cu general dl. Broșteanu și cu trupa comandată de dl. general Cantacuzino...

Dl. General Gh. Cantacuzino-Grănicerul: Eu am intrat înaintea lui Broșteanu. (Aplause.)

Dl. A. C. Cuza: Înaintea d-lui g-ral Broșteanu, cu vreo două săptămâni.

Dar faptul oficial, d-lor, este că Basarabia a fost ocupată de armata română, la 13 Ianuarie, când intră în Chișinău, generalul Broșteanu.

Cine a realizat așa dar, mai întâi, unirea Basarabiei? Au realizat-o aceia cari au dat ordin oștirea românești să treacă fruntariile și să ocupe Basarabia. (Aplause prelungite din partea grupului partidului liberal și grupului democrat).

Dl. Dr. C. Angelescu: Aceasta este adevărat!

Dl. A. C. Cuza: Politica noastră. Închinați-vă cu toții care sunteți români în fața admirabilei priceperi a poporului nostru: liniștit și prevăzător în politica externă, încă din primul moment, guvernul românesc prepară ocupațiunea Basarabiei. Se stabilesc posturi pentru înaintarea noastră, sub forma de apărare a depozitelor noastre de alimente.

Voci: Așa e, așa e!

Dl. A. C. Cuza: Pentru că, vedeți d-voastre, noi ziceam că ne temem de nemți, nu de ruși și ca avem nevoie de alimente acolo, ca să ne retragem. Dar nu

era retragere, ci era reocuparea pământului sfânt al Basarabiei, rupt din trupul patriei noastre, de tâlharii aceia. (Aplause prelungite.) Prin urmare, cu mult înainte încă de 13 Ianuarie, se făcuse toată pregătirea operațiunii și Basarabia a fost ocupată de noi, de politica noastră, de patriotismul nostru, de înțelepciunea noastră.

Dl. P. Brătășanu: Și aprobată și de aliați.

Dl. Take Ionescu, ministru de externe: Absolut aprobată.

Dl. P. Brătășanu: Prin urmare, din primul ceas am realizat întregirea neamului singuri. (Sgomot întreruperi.)

Dl. V. Chiroiu: Te rog să adaugi că armata română a intrat la cererea basarabenilor. (Sgomot întreruperi.)

Dl. Duiliu Zamfirescu, președinte: Vă chem la ordine, d-le Cristescu.

Dl. Gh. Cristescu: Puteți să mă chemați la ordine, eu nu pot lăsa să fie un om acuzat de furt. (Sgomot.)

Dl. A. C. Cuza: Prin urmare, rămâne bine dovedit, că toată aneștiunea Basarabiei a fost pregătită de prevederea guvernului românesc care... (Sgomot, întreruperi.)

Voci: Neexact.

Dl. L. Oanea: Nu vă dați seama de ce vorbiți. Nu ați ocupat Basarabia. (Sgomot.)

Dl. A. C. Cuza: Vă atrag atenția, d-lor, că am zis că – degeaba vă agitați – vă atrag atenția că am zis, că aneștiunea Basarabiei a fost...

Dl. Em. Panaitescu: Protestez, d-le Cuza. Nu este o aneștiune. Nici Ardealul, nici Basarabia nu au fost anexate; deasupra tuturor este voința și conștiința națiunii. (Aplause pe băncile minorității, sgomot, întreruperi.)

Dl. A. C. Cuza: Prin întreruperi, se vede că fiecare din d-voastre și-a plasat discursul. Lăsați-mă, vă rog, să vorbesc.

Dl. L. Oanea: Fiecare înțelege să-și dea seama de ce vorbește. (Întreruperi.)

D. Duiliu Zamfirescu, președinte: D-lor, nu este vorba de aneștiune, este vorba de o acțiune deosebită: pregătirea ocupațiunii cu armata și a unirii.

D. A. C. Cuza: Prin urmare revin și zic; (întreruperi), pregătirea... (sgomot).

D. Căpățineanu: Să-și retragă cuvântul. Nu admitem aneștiune.

D. A. C. Cuza: Pregătirea realipirii Basarabiei a fost...

O voce: Să ne explice d. Iorga cum a fost.

D. N. Iorga: (sgomot) Să-mi dați voie să completez cu voia oratorului ceea ce a spus. Evident că soldatul român are o mare parte, însă ar fi nedrept să se spuie că vreodată în Basarabia sufletul românesc s'a stîns. (Aprobări pe băncile majorității.) Și acest suflet a fost întărit de toate generațiunile reprezentate prin basarabenii cari erau aici în mijlocul nostru și pe lângă această acțiune a basarabenilor din Basarabia, a fost într'adevăr și cea a pribegilor ardeleni și bucovineni cari au făcut, retrăgându-se în Chișinău, operă pentru cari nu putem fi recunoscători îndeajuns. (Aplause, sgomot.)

O voce: Dacă nu era pregătirea sufletească putea să vină armata.

Duiliu Zamfirescu, președinte: d-le Cuza, se împlinesc 2 ore, dar fiindcă ați fost întrerupt aveți încă un sfert de oră în plus. (Protestări din partea opoziției.) Altădată, d-lor, să nu mai întrerupeți.

Dl. A. C. Cuza: D-lor, prin urmare, pregătirea reocupării Basarabiei, a fost făcută...

Dl. Laurențiu Oanea: Dar n'a fost ocupată.

Dl. A. C. Cuza: Dar lasă-mă, d-le, în pace cu întreruperile d-tale!

Dl. Pavel Brătășanu: Dar când a intrat armata, n'a ocupat?

Dl. A. C. Cuza: Pregătirea realipirii Basarabiei...

Voci: Ei așa!

Dl. A. C. Cuza: Mare filosofie!... (ilaritate). Sunteți plini de înțelepciune, ca broasca de pâr! (ilaritate). Pregătirea realipirii Basarabiei s'a făcut de către guvernul care era atunci, de către guvernul d-lui Ion Brătianu.

Dl. N. Iorga: Atâta era; aci vrea să ajungă.

Dl. A. C. Cuza: Îmi atribui intențiuni pe care nu le am. A fost făcută de către armata română, și atunci, d-lor, grație propagandei care s'a făcut, grație spiritului național la formarea căruia au contribuit toți publiciștii noștri, a intervenit actul istoric al reunirii Basarabiei cu patria mamă. Pentru că românii de acolo tot așa de înțelepți ca românii de aci, au procedat cu aceiași prevedere politică; ei s'au dus întâiu și s'au adresat Ucrainei – vedeți d-voastre, că tot scandalul d-voastre a fost gratuit – s'au adresat guvernului Ucrainei și au zis: peste noi vin bolșevicii; ce facem noi? Și atunci, șeful guvernului ucrain Vinicenکو și ministrul de externe, d. Șulghin, le-a spus:

Noi nu putem să vă facem nimic, adresați-vă României!

Și atunci, fiindcă erau agitațiuni bolșevice în Basarabia, românii din Basarabia, în frunte cu d. Inculeț (aplaude), au căutat să adoarmă pe acești barbari, cari erau stăpâni pe situațiune, și întrebau neconținut dacă intră armata română? Li s'a spus că armata românească nici nu se gândește să între, până când, într'o bună zi, ea a sosit în fața Chișinăului. Și să-mi dați voie să citesc câteva cuvinte din cartea eminentului nostru coleg, d. I. Rusu Abrudeanu „Pacostea rusească”, apărută la 1920, (exclamări, sgomot), în care reproduce cuvântarea d-lui Inculeț, ținută la Huși în luna Mai 1918, în următorul cuprins:

„A venit 24 Ianuarie 1918 și ne-am declarat ca Stat independent. Pentru aceasta ne-au ajutat trupele române să revenim la România. Bolșevicii pretutindeni stricau, jefuiau, prădau la sate și la orașe; împușcați și mulți au fost omorâți. Erau depozite de pâine și spirt, nu pentru băutură, ci pentru industrie. Bolșevicii le distrugneau pe toate. La cine trebuia să cerem ajutorul? La mama noastră. Am cerut în taină ajutorul trupelor române, căci fiecare fruntaș era urmărit de către 3-4 spioni. Am cerut ajutor prin intervenirea francezilor; în acest scop, un colonel ne-a adus răspunsul că pe la începutul lui Ianuarie vor veni trupele române în ajutor. Bolșevicii spuneau că vin trupele române, iar noi neconținut le spuneam că nu vin, și tot așa până la 13 Ianuarie 1918, când trupele au ajuns. Dacă întârziu o zi, poate eu azi nu aș fi fost în

mijlocul d-voastre. Și cu ajutorul lor noi am rămas stăpâni în țara noastră și pentru vecie”. (Aplause.)

Prin urmare, d-lor, ce zice d. Inculeț, care și-a expus viața în împrejurările acelea? Recunoaște că cu ajutorul lor, cu ajutorul trupelor române, noi am rămas stăpâni pe Basarabia pentru vecie. Acesta este adevărul istoric. În tot cazul, prin urmare, eram stăpâni. Cum? Să nu întrebăm. Cine? Armata română chemată de românii de acolo, pregătiți de întreaga conștiință a noastră națională. Fapt este că din momentul acela, când a fost chemată armata română, noi am rămas stăpâni pe vecie pe Basarabia. Faptul era împlinit la 13 Ianuarie 1918 și vă întreb: unde era atunci d. Stere? Întreb, nu trebuia oare ca d. Stere să intervină? Basarabeanul Stere, care era aci? Și d-lor, vă amintiți cu cât patos a vorbit d. Stere de mormântul necunoscut al unui frate al său, rămas la Chișinău.

Da, și când ai văzut la 13 Ianuarie 1918, că în sfârșit, visul tău de basarabean a fost împlinit, – fiindcă ziceai că ești numai basarabean, – ce trebuia să faci tu ca basarabean?

Era evident pentru orice om de conștiință, când ai văzut că ai greșit, în toată acțiunea ta politică, trebuia să pleci pe jos, ca un necunoscut să mergi din etapă în etapă, să cauți să ajungi cât mai curând la Prut să cazi în genunchi la hotarul desființat, să treci Prutul și să mergi la Chișinău să te închini la mormântul fratelui tău, slăvind acest ceas liberator al Basarabiei tale. (Aplause prelungite.)

Ce face d. Stere? Într'un articol din 4 Februarie 1918 – vasăzică dela 13 Ianuarie, când a intrat armata românească în Basarabia, la 4 Februarie, era aproape o lună, timp suficient ca să ajungă această fericită veste la cunoștința d-lui Stere, la București; – în acest articol, din ziarul „Lumina” intitulat „Peste Prut”, iată ce zice:

„Pentru orice român, realipirea Basarabiei, care ne-a fost atât de mișelește răpită sub regimul țarist, nu poate însemna decât triumful dreptului și al dreptății. Dar poate avea chemarea de a realiza acest mare act național guvernul din Iași?... Acum trei ani, am fi putut trece Prutul ca liberatori, primiți cu brațele deschise, de frații robiți de un veac, astăzi guvernării din Iași intră acolo ca cuceritori, împotriva voinței Basarabiei libere, exprimată în «Sfatul Țării», după ce Basarabia a fost hulită și blestemată pentru nădejdele ei, până și în incinta Parlamentului din București, în aplausele slugilor țarului Nicolae. Acum trei ani, și chiar în orice moment înainte de ziua fatală de 27 August 1916, România putea intra în luptă pentru revendicarea dreptului ei neprihănit asupra Basarabiei... Și în ce condițiuni morale și materiale este înscrisă astăzi lupta? Și cu ce sorți de izbândă?

Prilejul acesta nu mai poate, nu trebuie să servească numai ca un punct de plecare pentru o nouă aventură, un nou dezastru, o nouă rușine. Armatei române nu-i este ertat să treacă Prutul, numai ca un instrument de acțiune contra-revoluționară și generalul ei comandant să fie numai un simplu tovarăș al lui Kaledin sau Scerbacef”. (Mare senzație.)

Și mai departe, vorbind de dezbinarea din Ucraina, împărțită între guvernul Radei din Kiev și guvernul maximalist din Harcov, desbinare care era tocmai așa de favorabilă acțiunii noastre în Basarabia, în acel moment, d. C. Stere exclamă iarăși cu patos melodramatic:

„Scyla și Charybda... Îmi va fi dat până la sfârșit să strig în pustiu? Nu se vor opri nici de data aceasta autorii atâtor calamități? Nu mai putem avea dreptul de a hrăni vre-o iluzie asupra oamenilor din Iași.. Numai lichidarea urgentă a trecutului nenorocit ne mai poate deschide perspective mai fericite pentru viitor. Dar numai alții de cât vinovații din 1916, ar avea tăria și puțința de a pune la vreme și cu cinste, capăt războiului cu Puterile centrale”... (senzație).

Dl. Take Ionescu, ministru de externe: Aceasta îl durea.

Dl. A. C. Cuza: Acest articol ne dă dreptul să-l înfierăm cu numele de agent nemțesc, trădător. (Aplauze.)

Așa dar, a venit momentul sacru, că s'a realizat acest ideal, al realipirii Basarabiei noastre, fiind că acesta era idealul său, după cum miorlăia aci la tribună. (Aplauze.)

Și în momentul când s'a realizat acest atât de mare act în istoria noastră, act suprem în istoria vieții lui, pentru că pretindea că este el basarabean, înțelegeți dv-stră, basarabean, se rădică și zice: armata Română nu are dreptul să treacă Prutul, armata română nu poate ocupa Basarabia; nu guvernul din Iași poate să ocupe Basarabia, așa dar nu un guvern românesc, ci trebuia să ocupe Basarabia Puterile centrale, nemții d-lui Stere.

Voci: Rușine!

Dl. A. C. Cuza: „Scripta manent”. Aceste scrise nu se pot șterge și ele înlătură pentru totdeauna basarabenismul d-lui Stere. Nu era basarabeanul care vorbea, era agentul Puterilor străine, lucrând împotriva intereselor neamului. (Aplause prelungite.)

O voce: Când?

Dl. A. C. Cuza: Mai este încă o categorie de fapte. Îmi dați voie foarte scurt. Acțiunea de agent străin a d-lui Stere rezultă din rolul său de conspirator împotriva Dinastiei. D-lor, am să vă citesc aci o acuzațiune, care nu a fost desmințită de „marele basarabean”. Ea a fost publicată în ziarul „Epoca” de Vineri, 19 Ianuarie 1919, în care se zice:

„Suntem nevoiți să revenim și astăzi asupra chestiei trădătorilor, punând guvernului următoarea întrebare: Oare știe, da sau nu, aceasta că d. Stere a fost la Berlin, în momentul bătăliei dela Mărășești și a propus cancelarului următoarele două soluții, între cari avea să aleagă: Prima ipoteză: schimbarea de Dinastie și proclamarea ca rege a unui fiu al împăratului; sau a doua ipoteză: intrarea României în confederația austro-ungară. Ca să precizăm, putem chiar spune, că pe această a doua soluție, d. Stere s'a despărțit de d. Carp și de prietenii săi. Oare, nu cumva crede guvernul că fapta d-lui Stere este de o extremă gravitate și că merită să fie cercetată printre cele dintâi?”

Dl. N. Iorga: Prințul Ioachim.

Dl. A. C. Cuza: Prin urmare, d-lor, îl întreb eu pe d-sa și despre aceasta, să ne spună: este sau nu adevărat că s'a dus la Berlin în timpul bătăliei dela Mărășești, pe când fiii noștri mureau pe front? Este adevărat că s'a dus la Berlin ca să încerce schimbarea Dinastiei, sau nu?

O voce: Cine scie?

Dl. N. Iorga: Vă rog să nu mai întrerupeți, o să răspund și o să vă arăt eu. (Aplause furtunoase: pe băncile majorității, exclamațiuni de bravo Iorga.)

Dl. A. C. Cuza: Prin urmare, d-lor, rămâne fapt dovedit și confirmat acum și de către d. profesor Iorga, cum că în adevăr, această acuzațiune este întemeiată, că în timpul bătăliei dela Mărășești, d. Stere s'a dus la Berlin ca să încerce înlocuirea Dinastiei.

Dl. N. Iorga: Îmi dați voie, d-lor, drumul d-sale la Berlin nu am avut mijloace de a-l urmări, fapt este însă, și îl voi dovedi, dacă dumnealui nu va dovedi – nu am intențiunea să vorbesc cinci ceasuri – vă voi dovedi eu dela tribună, că „Lumina” a fost întemeiată la 1 Septembrie pentru acest scop: dărâmarea Dinastiei și înlocuirea ei cu Carol de Austria. (Sgomot, apostrofări de pe băncile majorității.)

Voci: Mizerabilul!

Alte voci: Trădătorul!

Dl. A. C. Cuza: D-lor deputați, prin urmare, faptul este dovedit: d. Stere a conspirat împotriva Dinastiei și rămâne ca d. profesor Iorga să lămurească și mai bine acest act de trădare a d-lui Stere.

O voce: Regele l-a iertat.

Dl. N. Iorga: Aceasta este agravant, nici odată nu l-a ertat Regele și a avut curajul să se înfățișeze înaintea Regelui, a cărui detronare a pregătit-o, să stea în balcon cu dânsul să primească cu dânsul revista trupelor, să primească decorația lui. Aceasta este o dovadă de caracter, cu care să-mi dai voie să spui, că d-ta nu te ai lăuda, dacă ai fi făcut acelaș lucru. (Aplause prelungite și îndelung repetate din partea marei majorități a Camerei, exclamații de bravo, să trăiești Iorga.)

Dl. A. C. Cuza: D-lor deputați, dar e încă altă dovadă. La 31 Ianuarie 1918 era la guvern guvernul d-lui General Averescu. Eram siliți să intrăm în tratative cu dușmanii, pentru încheierea păcii și atunci guvernul a trimis la București 3 reprezentanți, pe d-nii I. N. Papiniu, I. M. Mitiliniu și colonel Ressel. Fiecare avea o misiune deosebită. Datoresc și aceste date interesante cărței colegului nostru d. Rusu Abrudeanu; D. Papiniu era din partea ministerului de externe, casă trateze cu autoritățile militare și politice germane, colonel Ressel pentru scopuri militare, iar d. Mitiliniu avea în deosebi misiunea să între în legătură cu românii din București, ca să afle de la dânsii cari erau intențiile dușmanului față de noi.

Trimișii noștri se întorc la Iași la 1 Fevruarie și rezultatul d-lor să-mi dați voie să-l citesc în aceste câteva rânduri după scrisoarea d-lui I. Rusu Abrudeanu. (Întreruperi.)

De altfel, faptele sunt cunoscute, este indiferent că le-ași citi după d. Rusu Abrudeanu sau după altcineva, întrucât însuși d. General Averescu și

d. Argetoianu, cari sunt aici, și ca unii care au condus această politică, știu acest lucru. Prin urmare, nu sunt lucruri care ar mai avea nevoie de confirmare sau despre cari s'ar putea zice că nu sunt adevărate.

Îată dar ce ne spune d. I. Rusu Abrudeanu, la pagina 346, a lucrării sale „Pacostea rusească”:

„Delegații guvernului din Iași, întâlnindu-se într'o cameră dela hotel Athénée Palace cu Alex Beldiman, Lupu Costache, Virgil Arion, D. I. Nenițescu și C. Stere, acești doi din urmă le-au arătat nenorocirile ce se vor abate asupra țării dacă «pacea se va încheia sub Regele Ferdinand»”.

Dl. N. Iorga: Cu deosebire că Nenițescu s'a dat la fund.

O voce: Acela are obraz.

Dl. A. C. Cuza: Iar d. Stere vine și ne amenință în Cameră. (Aplause.)

Voci: Rușine!

Dl. Cesar Spineanu: Vă e frică de el!

Dl. N. Iorga: Mie să-mi fie frică? Mie mi-ai spus? (Protestări.)

Dl. A. C. Cuza: Să-mi fie mie frică de un asemenea ... (Aplause.)

Dl. Cezar Spineanu: Nu m'am adresat d-voastră d-le Iorga.

Dl. General Gr. Cantacuzino-Grăniceanu: Ai capul strâmb d-le, ești un... (Aplause prelungite.)

(Dl. Cezar Spineanu întrerupe.)

D. Duiliu Zamfirescu, președinte: D-le General, te chem la ordine.

Dl. A. C. Cuza: D-lor, continuu citațiunea: „Iar Lupu Costache, le-a citit ca din partea d-lui Petre Carp următoarea declarație publică în «Lumina» de Vineri, 22 Februarie 1918: «D-nul P. P. Carp, vă roagă să spuneți respectuos Majestății Sale că după părerea lui, chiar dacă Regele ar semna pacea cu Puterile Centrale, rămânerea lui pe tron ar da loc la o serie de convulsii, cari ar face Dinastia imposibilă și ar îngreua vindecarea rănilor cauzate prin o politică fatală»”.

Dl. N. Iorga: Textul îl am și eu aici copiat după ziarul „Lumina”.

Dl. A. C. Cuza: Prin urmare este bine dovedit că d. Stere în Ianuarie 1918, după nenorocirea noastră, cerea înlăturarea Dinastiei și publica un asemenea comunicat în ziarul „Lumina”.

Dl. N. Iorga: Pe pagina întâia a ziarului „Lumina”, cu litere cât vreți de mari!

Dl. A. C. Cuza: Este acesta un om care își apără o concepție a sa sau este un agent care sprijinea politica străinului? (Aplauze prelungite.)

Dl. Zelea-Codreanu: Acesta este un trădător!

Dl. A. C. Cuza: D-lor, închei și acest capitol și trec acum la ultima categorie de fapte.

D. Duiliu Zamfirescu, președinte. Și cu acest capitol, sper, întreaga conferință.

O voce: D-le Iorga, spuneți, numai el a făcut d'acestea? (Sgomot protestări.)

Dl. N. Iorga: Mă roagă, d-lor, să spun dacă numai el singur a făcut așa. Din nenorocire, cum voi arăta când voi vorbi, clasa noastră dominantă ieșind

din război, n'a avut autoritatea morală pentru a face față de toți procesul trădării lor. (Aplause prelungite, strigăte de bravo).

Dl. A. C. Cuza: D-lor deputați, ultima categorie de fapte cu care voi încheia, este participarea d-lui Stere la conducerea Băncii Generale. D-lor deputați, Banca Generală a venit și a emis 2.172.000.000 de lei în bilete cu curs forțat.

O voce: D-le președinte, nu s-a mai terminat sfertul acela de oră ce ați acordat d-lui Cuza?

Dl. C. Davilla: Îi acordăm noi să vorbească cât va voi. D. Stere a vorbit două zile și l'am ascultat!

Dl. A. C. Cuza: Termin, d-lor, imediat. Când, d-lor, a procedat Banca Generală la această emisiune nelegală a biletelor, era în consiliul de administrație și D. Teodor Rosetti. Și a venit d. Stere însuși și a spus că d. T. Rosetti și-a dat demisiunea din conducerea Băncii Generale, pentru că nu voia sub nici un cuvânt să participe la emisiunea biletelor. D. Stere a spus, dar n'a dovedit, că d-sa a demisionat împreună cu d. T. Rosetti.

O voce: Că ar fi vrut să demisioneze.

Dl. A. C. Cuza: Nu, nu, că a demisionat, dar că pe urmă s'a dus la Teodor Rosetti să-l convingă să rămână la Banca Generală, iar d. Teodor Rosetti indignat a spus că nu participă la asemenea operațiuni. D. Stere însă s'a lăsat convins și a rămas mai departe în consiliul de administrație al Băncii Generale.

Dl. Al. Morandini: A fost președintele consiliului de administrație.

Dl. A. C. Cuza: D. Morandini zice că a fost chiar președintele consiliului de administrație. Și acum naște întrebarea: cum justifică d. Stere acest fapt? Domnia-sa zice că nu era nici o legătură între secțiunea de emiterie a biletelor și Banca Generală. D-voastre veți aprecia dacă poate să se acopere cu o asemenea scuză copilărească. Căci un lucru e sigur: Banca Generală avea mai multe secțiuni și el era președintele consiliului de administrație al întregii bănci, nu poate dar zice că nu-l privea secțiunea aceea? Asemenea naivități presupun că vor găsi trecere în rândurile altora, dar nu în rândurile d-voastre, cari știți să judecați lucrurile.

Iată, d-lor, cele cinci categorii de fapte cari ne dau dreptate să afirmăm fără contradicție posibilă, că d. C. Stere a fost un agent al politicii străine România, în contra intereselor țării. De altfel, d-lor, v'am spus la început că nu era nevoie de nici o altă dovadă, anticipând verdictul nostru într'un silogism hotărîtor, înaintea oricărei cercetări.

Aceste cinci categorii de fapte însă lămuresc pe deplin afirmațiunea noastră și aceste fapte sunt: acțiunea d-lui Stere în ajunul războiului; mobilizarea și demobilizarea sa; editarea ziarului „Lumina”; conspirația împotriva dinastiei; participarea la conducerea Băncii Generale.

D-lor, d. C. Stere, v'am dovedit, nu este numai o dată trădător, ci de cinci ori trădător (Aplause).

Vom încheia așa dar punându-l încă în fața unui ultim silogism: Premiza majoră: un trădător dovedit că a trădat interesele națiunii sale nu poate să o

reprezintă în Adunarea națională. Premiza minoră: C. Stere este dovedit că a trădat interesele națiunii românești, servind cauza dușmanilor. Concluzia: C. Stere nu poate sta în Adunarea națională a României. (Aplause prelungite, oratorul este felicitat de banca ministerială și de mulți d-ni deputați.)

(Discurs rostit în ședința Adunării deputaților dela 8 Martie 1921 de A. C. Cuza, [Iași], [Lumina Moldovei], [1921], p. 1-52.)

11. C. Stere, *În literatură*

Dl Stere, om de o vastă cultură europeană, a avut strânse legături cu literatura românească la a cărei desăvârșire nu a contribuit cu puțin, atât ca director, cât și colaborator al „Vieții Românești”. Această activitate se întrerupe brusc în preajma marelui războiu mondial. C. Șărcăleanu – pseudonimul sub care au apărut în „Evenimentul literar” și „Viața Românească” schițele adunate în volumul de care vorbim – dispăre, pentru a face loc omului politic. Dispariția a fost definitivă, iar astăzi dl Stere își reclamă drepturile asupra operii dispărutului.

O apreciere asupra schițelor impresioniste din volumul de față ar fi riscată. Cine a cunoscut activitatea literară a dlui Stere a știut demult să prețuiască, așa cum trebuie, contribuțiile cu atâta îngrijire ascunse sub un pseudonim transparent numai pentru prieteni. Având avantajul să fie cunoscător al limbei rusești, pe lângă familiarizarea cu limbile moderne apusene, cu o erudiție cum puține îi pot echivala în România, aprecierile sale asupra lui Tolstoi, Ibsen și Oscar Wilde sunt superioare în ceea ce privește primul, și cel puțin tot așa de valoroase pentru ceilalți doi mari gânditori și artiști, ori căror aprecieri apusene. Schițele dlui Stere ne îmbogățesc literatura cu un material extrem de prețios – păcat însă că așa de redus – și înlesnesc celor ce nu se pot alimenta din literatura străină, să-și completeze cunoștințele.

O observație: din cele șapte schițe ale volumului, trei privesc literatura română, iar din acestea două se ocupă cu poezia lui Coșbuc și Goga. E o preferință sau o simplă întâmplare?

Dl Stere a avut mari neplăceri politice.

Victimă a unei politice care a dat faliment, victimă a temperamentului său rigid și septentrional și mai ales victimă a unei intrigi politice care l’a costat 3 ani de amărât surghiun, dsa se întoarce victorios din Basarabia unde a crescut și pentru care a luptat întotdeauna dârz. Dar reîntorsul nu poate fi primit cu bucurie de către mulți; e o forță care jenează. Campania reîncepe. Vechiul aparat de denigrare personală e pus în funcție. Dl Stere, adversarul, e trădător de neam pentru că a făcut greșeli politice. – Noi nu o credem. Care dintre bărbații noștri politici nu e tratat în acelaș fel când lupta de principii și idei nu dă roade!

Dl Stere e în Parlament și se apără. Dar apărarea e pentru cei puțini, cari dacă nu cred în vinovăția materială a inculpatului, au tot interesul să întretie în

masse ignorarea adevărului. Aproape în același timp apare volumul de față. Cine va citi paginile scrise despre Coșbuc și mai ales despre dl Goga va înțelege că omul care a scris acele rânduri, acum cincisprezece ani, poate fi capabil de un calcul politic greșit, dar nu de o trădare.

Dacă pentru acest lucru s'a făcut înmormântarea definitivă a lui C. Șarcăleanu, bine s'a făcut. „Viața Românească” ar mai putea să ne dea în acest scop și paginile de impresii de călătorie în Ardeal ale aceluiași C. Stere, atât de nefericit pentru moment în politică, dar atât de prețios în literatură.

Cerem ertare că am depășit cu mult spațiul unei modeste recenzii. Chestiunea e de-o prea mare importanță și nu privește numai cazul Stere. O vie reacțiune pornită contra sistemului de calomniere trebuie să se producă din toate părțile, pentru a intra purificați și din punctul de vedere al eticei sociale, în grandioasa eră ce se deschide românismului.

(D. I. Cucu, în *Gândirea*, Cluj, anul I, no. 1, mai 1921, p. 16-17.)

12. Doui vrăjmași

Toată sfâșierea și dezechilibrul vieții noastre politice se datorește rivalității implacabile dintre doi fruntași. Vrajmășia grandilocventă a d-lui Iorga împotriva d-lui Stere, și ura hermetică pe care la rândul ei acesta i-o păstrează, zădărnicesc unirea opoziției democratice într-o singură, impunătoare tabără. Pe desbinarea ei iremediabilă, Clubul liberal își sprijină existența, Palatul nepăsarea, iar lamentabilele rămășițe conservatoare, micile piruete cari o fac să apară, la răstimpuri, în furgonul câte unei coterii mai viabile. Astăzi, fiecare în parte, din grupările cari au alcătuit blocul național sunt mai puternice decât în anul când în unire cu ardelenii au sprijinit guvernul Vaida. Partidul țărănesc, eșit dintr'un echivoc, surprins de propria-i victorie, era în stare de nebuloză. Din echivocul de atunci s'a bătut monedă adevărată. Partidul are filiale și secțiuni, are mai ales citadele electorale și tinde să aibă cadre. Gruparea naționalistă a crescut, deasemeni, și s'a organizat.

Întru amplificarea ei, sforțările d-lui Iorga s'au exercitat pentru o unică oară, liniar, perseverent și armonios. Era în slujba singurului idol meritoriu. D-l Iorga nu s'a obosit să sacrifice d-lui Iorga. Afierosit¹ însă propriului său cult, d. Iorga, ca orice extatic, n'a mai văzut, încolo, nimic. Grija sa de mare preot îndumnezeit, a fost ca nici o altă statuă să nu fie statornicită în templul democrației. D-l Iorga e un pasionat. Iubește poporul cu pasiune, dar vrea în schimb, cu exclusivitate, popularitatea. Are toate însușirile unui bun amant, dar tocmai de aceea știe să le descopere când aceștia le au și știe mai ales, cu gelozie, să se teamă de ele. În coama rebelă a d-lui Stere, în ochii lui asprii, în grumazu-i leonin, în vocea metalică și-n umerii de piatră, privirea caldă, glasul

¹ Dedicat, consacrat.

vibrant, barba mătăsoasă, talia suplă a d-lui Iorga simțiră pe Celălalt. Atunci, în clipa în care un rival îi contesta printre aclamații supremația retorică, și se încumetă să sculpeze în aer gestul care asmute masele ori samănă ideile, d-l Iorga porni cu o însuflețire și o dialectică meridională războiul exterminator. Și între aceste două personalități încărcate cu același magnetism se deslănțuiră pe față și pieziș loviturile. D-l Stere adoptă atitudinea convenabilă temperamentului său de farsor nordic, capabil de indescifrabile, de surde pregătiri și de subite ofensive paroxiste.

D-l Iorga, sacerdotal, dar ca tun propovăduitor din marile secole de credință medievală, punând în cuvântul său, Artă și în atitudinile sale calcul, utilizează din belșug anatema și excomunicarea. Astfel, metalul tremolizat al d-lui Iorga se ciocni de cremenea pe alocuri caducă a d-lui Stere fără ca scăpărarea iscată să mistuie, să incendieze. Lumea noastră deprinsă nu se impresionează nici de martirajul enigmatic afișat de d. Stere, nici de spectacolul eclesiastic pe care-l oferă d. Iorga.

Cuvintele ideal și trădare nu mai au un sens înfiorător pentru o mulțime de acum inițiată în tainele politice române de Stat din timpul războiului. O democrație mai rafinată (dacă îngăduiți împerecherea cuvintelor) ar fi cerut poate celor doi rivali să iasă din atitudinile lor părăsindu-și armele, să se combată cu argumente mai subtile. Numai așa s'ar mai putea interesa de lupta lor obositoare. Căci numai așa s'ar ajunge la o victorie, adică la antrenarea mulțimei de partea unuia dintr'înșii și la sancțiuni.

Până la decisivă însă, constatăm că d. Stere are întâietatea: e adorat de o provincie întreagă, totdeauna gata să facă o revoluție pentru el... D. Iorga cu toată munca depusă în acest scop, nu are nicăeri asigurat un loc în parlament, fără alianțe și carteluri. Și vanitatea d-sale suferă.

D. Stere are la Iași o revistă literară și un grup de prieteni valoroși și dezinteresați... D. Iorga are un ziar fără cetitori și nimic altceva decât discipoli cari trebuiesc căpătuiți. D. Stere, în cazul cel mai rău, e melodramatic, d. Iorga e uneori umoristic. Să adăogăm că în conflictul acesta pur personal, cel intransigent și exterminator ca un arhanghel, e d. Iorga. Și după toate acestea, să ai convingerea că cei doi rivali laolaltă, dimpreună cu partidele lor, pot da țării un guvern mai popular și mai destoinic decât cel pe care ni l-a hărăzit Regele...

(Aladin, în *Contimporanul*, București, anul II, no. 27, 20 ianuarie 1923, p. 1.)

13. La răspântie. Moldova de la Nistru în anii 1917-1918

III.

Iată că se apropie și ultima etapă prin care trebuie să treacă Basarabia înaintea „Unirei”. Din nou pleacă la Iași delegația „Sfatului Țării”, d-nii Ciugureanu și Inculeț. Dar se întorc îndărăt împreună cu d-l Stere, Sâmbătă 24 Martie*.

* „România Nouă”, 27 Martie, No. 56.

Mărturisesc, că sosirea d-lui Stere, se aștepta ca a unui semi-zeu, făcător de minuni. Și într'adevăr, d-lui s'a arătat la culmea chemării.

Tot în seara de 24 Martie, în localul „societății Făclia”, s'a dat în onoarea marelui musafir un banchet*, la care au fost invitați reprezentanții „fracțiunii țărănești” și a altor minorități. A fost un praznic, a fost un delir când vorbea d-l Stere. L'am văzut atunci de prima oară în viață. Cu o voce fermă, hotărâtoare, cu o logică de fier, explica d-l Stere lui Țiganco necesitatea actului „Unirei”. Cred că d-l Stere nici odată în viața lui n'a fost așa de tare, așa de convingător, ca în seara de 24 Martie. Clipe înălțătoare, clipe mărețe, cari nu se vor uita nici odată în viață.

Au vorbit mai mulți frunțași. La sfârșitul banchetului se părea că și Țiganco și cei l'alți tovarăși ai lui sunt gata să asculte și să urmeze pe marele profesor, care le-a dezvoltat atâtea teorii frumoase obiective și convingătoare.

A două zi, 25 Martie, a urmat consfătuire în consiliul de miniștri, asemenea în „fracțiunea țărănească” și „blocul moldovenesc”. Bine înțeles, că d-l Stere n'avea nevoie de a vorbi în „bloc” și toată iscusința o pune la consfătuire cu „fracția țărănească”. Aci d-l Stere a putut converti la calea adevărată mai mulți moldoveni țărani, cari până atunci erau conduși de nas de niște proroci minciunoși ca Țiganco și alții.

Urmează ziua de 26 Martie. Iar consfătuiri și pregătiri pentru ziua de 27 Martie.

Tot în ziua de 26 Martie sosesc în Chișinău d-nii Marghiloman și generalul Hârjeu, cu scop de a întoarce vizita guvernului basarabean și tot atunci a se consfătui asupra situației momentului**.

Este de un mare interes a reda pe scurt ședința „blocului” din seara de 26 Martie***. Îmi amintesc că prezida această ședință d-l Osoean. Primul a luat cuvântul d-l Erhan, care a propus „blocului” un proiect al actului „Unirei” cu chip de a uni „fracțiunea țărănească” cu „blocul”. În acest proiect se stăruia la păstrarea unei largi autonomii. După cetirea proiectului, ia cuvântul d-l Ciugureanu, care spune aproximativ, că nu poate a se asocia la un asemenea proiect, cel mult ce poate admite, ca „Sfatul Țării” să voteze reforma agrară și să plece pentru că, dacă am fi în Rusia, atunci ne trebuie o autonomie largă, în momentul ce trecem în România, de așa ceva n'avem nevoie, vom fi acasă la noi și ar fi chiar o primejdie o autonomie largă, ar fi veșnic neînțelegeri între centru și periferie. D-l Mare, susține părerea d-lui Ciugureanu.

Mai departe, deputatul V. Bogos spune: Este un semn de micime sufletească aceste târgueli, „Sfatul Țării” a avut două probleme de rezolvat: Unirea și reforma agrară. Ni se pune acum una din aceste probleme și ne târguim. Nu suntem oameni la înălțimea momentului, cum n'am fost nici până acum și propune încetarea vorbelor de prisos.

* „România Nouă”, 28 Martie, No. 57.

** „România Nouă”, 28 Martie, No. 57.

*** „România Nouă”, 28 Martie, No. 57.

La cuvântul Arhimandritul Gurie, care, susținând părerea d-lui Ciugureanu, dorește ca mai degrabă să vie și unirea Transilvaniei și a Bucovinei și să fim o Românie mare și frumoasă.

Mai departe vorbesc d-nii: I. Codreanu, Păscăluță și Crihan, toți vorbesc în sensul arătat de d-l Ciugureanu. Iată că vine și d-l Inculeț, cere și d-sa să fie ascultat. Iată ce declarație aproximativ face:

D-lor, mă știți că eu totdeauna am fost rezervat în ce privește chestia națională. Acum, d-lor, iată ce s'a întâmplat. Am fost cu d-l Ciugureanu la Iași, acolo am căutat, ca totdeauna a mă sfătui cu reprezentantul „Franței” și am plecat la ambasadorul francez Saint-Aulair și l'am întrebat despre situație*. D-l ambasador mi-a spus, că dacă n'om face unirea, tot una ne va înghiți cineva și pe urmă noi suntem moldoveni, aceiași români, tot cu România ne-a fi mai bine. Mărturisesc că la început am fost nedumerit, dar acum cred și eu, d-lor, că trebuie să facem unirea cu România și susține necesitatea condițiilor.

La sfârșit a avut loc și intervenția d-lui Stere, care a spus pe scurt că trebuie de făcut așa, ca să atragem cât mai mulți din „fracția țărănească”. „Blocul” se unește și primește proiectul unei declarații, care se va cita mai departe.

„Blocul” și aci a arătat o înțelepciune mare și a făcut toate concesionile ca să atragă pe cât posibil mai mulți moldoveni din „fracția țărănească”.

IV.

A doua zi, 27 Martie, ședința solemnă a proclamării „Unirii”**.

Ședința se deschide la orele 4^{1/2} p. m. Un public numeros. Toată asistența în așteptarea marelui act. Își face apariția în sala de ședință, d-l Marghiloman, prim-ministru al României. Este întâlnit cu aplauze prelungite din partea „blocului moldovenesc”.

Cuvântarea d-lui Alexandru Marghiloman:

*Domnule Președinte,
Domnilor Deputați,*

Problema mare și sfântă a reintrării Basarabiei în sânul patriei mame, care a încălzit în cursul războiului frământările unui partid politic din România, a preocupat neconținut sufletele noastre. Noi am urmărit cu un viu interes dezvoltarea acestui colț de pământ românesc și ne-am încredințat cu mulțumire, că din caldul d-vs. patriotism a eșit o Basarabie independentă (aplauze). Și când vârtejul primejdios al evenimentelor a început să amenințe tânărul stat, conducătorii lui și-au dat seama că ajutorul nu le poate veni decât din partea României. Ca un copil crud, care și întinde brațele spre mama lui, așa a alergat Basarabia, cerând scăpare de la România (aplauze). Astăzi putem vedea cu toții rezultatele binefăcătoare ale acestui ajutor sosit la vreme, pentru binele țării.

* „România Nouă”, 27 Martie, No. 56.

** „România Nouă”, 29 Martie, No. 58.

Ceiace se petrece azi e roada bogată a sămânței aruncate în pământul bun. Unirea Basarabiei cu patria mamă este o necesitate pentru statul d-vs. Și dacă am venit în mijlocul d-vs., am făcut-o anume spre a-mi da seamă de greutate și obiecțiunile cari ar mai sta în calea acestui act însemnat. În convorbirile pe cari le-am avut cu reprezentanții moldovenilor și ai diferitelor fracțiuni de altă naționalitate, ne-am convins că unirea se poate înfăptui fără ca ea să fie în contradicție cu autonomia dobândită. Unirea e posibilă făcând concesiuni obiceiurilor locale, cari nu se împotrivesc intereselor unei României mari și împreunate (aplauze). Cu toții au chibzuit asupra acestui mare fapt și suntem siguri că orice vorbă și orice amânare ar fi păgubitoare. A trecut ceasul vorbelor, acum e ceasul hotărârilor și ca să nu rătăcim, eu îmi iau voe să vă citesc propunerile guvernului românesc privitor la înfăptuirea unirii.

Noi, reprezentanții guvernului român, ne retragem, ca afară de prezența noastră să discutați cum doriți, însuflețiți de un patriotism luminat și conduși de credință, că nu e nici o clipă de pierdut. Sper că veți lucra așa cum cer interesele poporului român din Basarabia (aplauze prelungite).

După această cuvântare, d-l Al. Marghiloman părăsește sala de ședință.

Aparența elegantă a d-lui Marghiloman, cuvântul plin și impunător, maniera imperioasă a se ținea în timpul vorbirei, cucerește toată asistența. De îndată și se creiază o atmosferă adevărat de sărbătoare.

După cuvântarea d-lui Marghiloman, se proclamă de „blocul moldovenesc” deputat d-l Stere, care ia cuvântul și pătrunde până'n adâncul inimilor ascultătorilor. Aplauze furtunoase întrerup mereu. Redăm mai jos cuvântarea:

Cuvântarea d-lui C. Stere:

În viața unui om și în istoria unui popor nu sunt multe clipe ca acestea. Sunt mândru și fericit că mi-ați dat puțința de a mă înjuga la lupta pentru drepturile și libertatea Basarabiei al cărei fiu sunt (aplauze). Înfundat în temnițele Siberiei de către un despot, mă întorc astăzi pe pământul țării mele în strălucirea libertății, pe care a-ți cucerit-o prin sângele d-vs.

Suntem chemați să luăm astăzi o hotărâre istorică, pentru care ne trebuie cuget și conștiința curată.

Voința de fier a istoriei a pus pe umerii d-vs. o răspundere pe care n'o puteți înlătura. *Nimeni altul decât d-vs. poate și are dreptul de a vorbi în numele Basarabiei* (aplauze). Noi suntem chemați aici în acel proces elementar, care sfărâmă bastiliile și formează o viață nouă.

Revoluția ne-a adus aici (aplauze furtunoase). Ați aprins aici o făclie, care a ars toate pergamentele feudale, care a nimicit toate privilegiile de castă, rămânând un popor, care se întemeiază numai pe ogor și pe munca intelectuală (aplauze). D-vs. trebuie să duceți făclia și dincolo pentru dărâmarea putregaiului și a nedreptăților, ca să fiți apărători întregului neam românesc în cea mai grea clipă a istoriei sale (aplauze).

Astăzi, noi decretăm drepturile revoluției pentru Români (aplauze).

Vă mulțumesc pentru cinstea ce mi-ați făcut-o. Ea este grea povară pentru mine, dar deși am trecut în al șaselea deceniu al vieții mele, totuși voi porni la luptă cu aceeași energie și credință ca și în tinerețe, care mi-a deschis porțile temniței (ovație).

După aceasta, d-l Stere, cerând voe președintelui, se adresează cu un apel *rostit în rusește* către deputații celorlalte naționalități:

„*În acest moment istoric, care ne-a dat putința, de a ne hotărâ în sine soarta, ași vrea să mă îndrept către aceia cari până eri au fost stăpâni și pe cari azi îi primim la sânul nostru. Declarația d-lui Marghiloman nu este o serie de propuneri, ci o declarație care arată cum a înțeles dorințele basarabenilor. Eu mă îndrept spre d-vs., ca spre niște cetățeni liberi. Înțeleg că sunt mulți cari nu-s mulțumiți cu starea de azi. Dar trebuie să se înalțe la nivelul gândirii cetățenești.*

Se poate oare ca în acest moment greu, România să renunțe și la istoria și la interesele sale vitale? Dacă România ar renunța la aceasta, n'ar putea sa vă ajute. Starea Basarabiei în caz dacă România ar renunța la drepturile sale, ar fi din cele mai grele. Dar ce poate să se întâmple dacă nu vă veți uni? Vor veni în numele Basarabiei acei cari v'au stăpânit până eri; stăpânirea României va fi nevoită să vorbească cu ei și fapta aceasta nu va fi a voastră. Dacă s'ar face numai cu acordul boerilor, ce ar eși din toate drepturile dobândite prin revoluție? Cum veți fi priviți de urmașii voștri, de copiii voștri și copiii copiilor voștri, cari ar trebui să trăiască din nou o revoluție, pentru aceia ce atârnă acum de la votul vostru? Un deputat – și îi caracteristic că e un reprezentant al națiunii domnitoare până eri – a spus că în caz dacă Basarabia s'ar uni cu România, inteligența rusă va părăsi Basarabia. Cât de puțin trebuie să fie legat omul de Basarabia, care rostește aceste cuvinte. Acest om nu e ca românul născut și crescut aici. Căci, d-lor, aici a fost locul, în care s'a plămădit, s'a născut din suferințe, lacrimi și luptă. Noi de aici suntem, n'avem unde să ne ducem și nimeni n'are dreptul să ne alunge.

D-lor, e datoria voastră să fiți conducători, să nu le stricați viața acelor mici, pentru cari răspundeți.

Fiindcă dacă d-vs. puteți aștepta, țăranul nu mai poate aștepta. Cu ce garantați că-i veți da pământul așa de dorit, rămânând neuniți, pe când unindu-vă puteți să îndepliniți năzuințele până la urmă, dându-i pământul pe care îl are după dreptate și pe care îl va avea după legile făcute de d-vs.

Nu, nu pot opri – zice d. Stere – de-a nu încheia acest apel în limba mea. Mă adresez deci înainte de toate ca un fiu de țăran, care am petrecut anii copilăriei ca cei mai mulți dintre d-vs. Vă spun aceasta, fiindcă numai plugul d-vs. a tăiat pământul Basarabiei. Gândiți-vă că nu e vorba numai de d-vs., ci și de copii cari vin în urmă. Vă vor ierta ei oare, când vor ști că părinții lor au dat cu piciorul în dreptul și fericirea copiilor, nepoților și strănepoților lor? Votând unirea, d-vs. votați pentru libertatea și drepturile lor. Ogorul va fi al d-vs. și nimic în lume nu vi-l va mai putea lua. Nici o bănuială să nu va clatine sufletul.

În vremurile de sbucium și de suferință, cari s'au abătut ca o neagră și fioroasă nenorocire peste neamul nostru, s'au făcut greșeli și păcate multe, cari însă vor fi ispășite. Dar cea mai mare fărădelege, ar fi aceia, când munca voastră ar rămânea astăzi zădarnică. Căci multe și mii de vieți ar trebui să se mai stângă, ca să vie iarăși o clipă ca aceasta. Ca unul care am luptat o viață întreagă pentru drept, suferind ani lungi, prin întunericul temnițelor, am alergat să ne mărim țara în nevoia ei cea mare. În numele copiilor și al conștiinței d-vs. vă spun să vă faceți datoria neclintit, fără a privi la dreapta ori la stânga ci numai la viitorul urmașilor. Căci numai așa veți câștiga ertarea și în fața istoriei pentru păcatele pe cari le-ați săvârșit (apl.)”.

Mulți moldoveni plângeau de bucurie, când se rostiau aceste cuvinte. După cuvântarea d-lui Stere, reprezentantul „blocului moldovenesc” citește următoarea declarație:

„În numele poporului Basarabiei, Sfatul Țării declară: Republica Democratică Moldovenească (Basarabia), în hotarele ei dintre Prut, Nistru, Dunărea, Marea Neagră și vechile ei granițe cu Austria, ruptă de Rusia acum o sută și mai bine de ani din trupul vechei Moldove, în puterea dreptului istoric și dreptului de neam, pe baza principiului ca noroadele singure să-și hotărească soarta lor, de azi înainte și pentru totdeauna se unește cu mama sa, România. Această unire se face pe următoarele baze:

1. Sfatul Țării actual rămâne mai departe pentru rezolvirea și realizarea reformei agrare, după nevoile și cererile norodului; aceste hotărâri se vor recunoaște de Guvernul Român.

2. Basarabia își păstrează autonomia provincială, având un Sfat al Țării (Dieta), ales pe viitor prin vot universal, egal, direct și secret, ca organ împlinitor și de administrație proprie.

3. Competența Sfatului Țării este: a) Votarea bugetelor locale; b) Controlul tuturor organelor, zemstvelor și orașelor; c) Numirea tuturor funcționarilor administrației locale prin organul său împlinitor, iar funcționarii înalți sunt întăriți de Guvern.

4. Recrutarea armatei se va face în principiu pe baze teritoriale.

5. Legile în vigoare și organizația locală (zemstve și orașe) rămân în putere și vor putea fi schimbate de Parlamentul Român, numai după ce vor lua parte la lucrările lui și reprezentanții Basarabiei.

6. Respectarea drepturilor minorităților din Basarabia.

7. Doi reprezentanți ai Basarabiei vor intra în consiliul de miniștri Român, acum desemnați de actualul Sfat al Țării, iar pe viitor luați din sânul reprezentanților Basarabiei din Parlamentul român.

8. Basarabia va trimite în Parlamentul Român un număr de reprezentanți proporțional cu populația, aleși pe baza votului universal, egal secret și direct.

9. Toate alegerile din Basarabia pentru voloste, sate, orașe, zemstve și Parlament se vor face pe baza votului universal, egal, secret și direct.

10. Libertatea personală, libertatea tiparului, a cuvântului, a credinței, a adunărilor și toate libertățile obștești vor fi garantate prin constituție.

11. Toate călcările de legi făcute din motive politice în vremurile tulburi ale prefacerii din urmă sunt amnestiate. Basarabia unindu-se ca fiică cu mama sa România, Parlamentul român va hotărâ convocarea neîntârziată a constituantei, în care vor intra proporțional cu populația și reprezentanții Basarabiei, aleși prin vot universal, egal, direct și secret, spre a hotărâ împreună cu toții înscrierea în Constituție a principiilor și a garanțiilor de mai sus.

Trăiască Unirea Basarabiei cu România de-apururi și totdeauna”.

Urmează declarația din partea „fracțiunii țărănești” cetită de Țiganco, prin care se spune că o asemenea chestiune poate s’o rezolve numai „Constituanta” republicii Moldovenești și în cazul cel mai favorabil forma de alianță între Basarabia și România este federația. Așa că de data aceasta, „fracția țărănească” se dezbină, o parte din moldoveni, între cari și d-nii Inculeț și Erhan susțineau declarația „blocului Moldovenesc”.

Reprezentantul nemților spune că el nu-i autorizat să se pronunțe în această chestiune.

Deputatul polon Dutchevici face o declarație de urare poporului român, care a ajuns la așa clipe frumoase și se asociază la declarația „blocului Moldovenesc”. D-lui este viu ovaționat de „bloc”. Se face o pauză de 10 minute. După redeschidere, o parte din moldoveni din „fracția țărănească” fac declarația că ei votează cu „blocul” pentru „Unire”.

Mai departe *se votează cu vot nominal declarația „blocului” și este primită cu 86 pentru, 36 abținuți, contra 3, absenți 13.*

Președintele *proclamă rezultatul*. Un delir de nedescris. După ce încetează manifestarea intră din nou în „Sfatul Țării” d-l Marghiloman, d-l I. Buzdugan, secretarul biuroului, *citește în fața reprezentantului guvernului Român rezoluția de „Unire”.*

D-l Marghiloman ia din nou cuvântul:

Domnilor deputați, în numele poporului românesc și al M. S. R. Ferdinand I, cu adâncă emoție și cu falnică mândrie iau act de hotărârea istorică quaziunanimă a Statului Țării și la rândul meu declar că, de azi înainte Basarabia este pentru vecie unită cu România, una nedespărțită (aplauze prelungită). În aceste clipe mari, să ne închinăm cu smerenie în fața geniului rasei noastre, care ne-a îngăduit după o despărțire de un veac și mai bine, să ne vedem iarăși reuniți la pieptul României. Să ne închinăm înaintea conducătorilor acestei țări, cari consimt prin voință, să devie slujitori umili ai neamului românesc. Să ne unim cu toții inimele și să strigăm: *Trăiască România* una și nedespărțită (aplauze). Tot odată, țin să declar că hotărârea luată va fi respectată atât în litere, cât și în spiritul ei (aplauze frenetice).

După această cuvântare, toată asistența pleacă la Catedrala din Chișinău, unde se oficiază un te-deum și urmează defilarea oștirea române. Seara la orele 8 $\frac{1}{2}$ s’a dat un banchet la „cazino-ul orașului”.

Nu multă zabavă, d-nii Ciugureanu și președintele Sfatului Țării primesc o telegramă de la M. S. Regele* :

Cu o adâncă emoție și cu inima plină de bucurie, am primit știrea despre spontaneul act ce s'a săvârșit la Chișinău. Sentimentul național, ce se deșteaptă atât de puternic în timpul din urmă în inimile Moldovenilor de dincolo de Prut, a primit prin votul înălțător al Sfatului Țării o solemnă afirmare; un vis frumos s'a înfăptuit. Din suflet mulțumesc Bunului Dumnezeu că Mi-a dat în zile de restriște, să văd după o sută de ani pe frații basarabeni venind iarăși la Patria-mamă. Aduc prinosul meu de călduroase mulțumiri domniilor voastre și „Sfatului Țării”, ale cărui patriotică sforțare a fost încoronată cu succes. În aceste momente solemne și înălțătoare pentru patrie, de aci înainte comună, vă trimit la toți cetățenii din România de peste Prut, regescul Meu salut, înconjurându-vă cu aceiași inimoasă și caldă iubire părintească.

Ferdinand

Și ca încheiere la toate cele scrise mai sus țin să subliniez încă odată rolul important ce l'au avut ardelenii și bucovinenii refugiați în Basarabia și ardelenii și bucovinenii voluntari din Chiev în mișcarea națională din Basarabia. Focul sacru al naționalizmului ardelean a încălzit sufletele tinerilor basarabeni la Chiev și le-au dat avântul cel mare spre calea adevărată a întregirii neamului.

Acolo la Chiev, în inima Ucrainei, scot voluntarii ardeleni cu abnegații personale, ziarul lor „România Mare”**.

La Odessa, Chișinău, Iași, ardelenii și bucovinenii, ca primii creștini, poartă făclia „Unirei neamului” cu sfințenie și c'un devotament, fiind ori când gata la sacrificii până a'și pune și viața.

Asemeni țin să accentuez că și mulți patrioți cinstiți din vechiul regat făceau lucrul sfânt cu același devotament, până când vine în Basarabia armata vitejească a țării Românești și pune ferm și hotărâtor pecetea pe lucrurile mari, cari se pregăteau, pentru a vedea neamul unit, întregit și fericit.

Cetitorule, dacă îți vei pune întrebarea: cine a făcut „Unirea” Basarabiei cu țara mamă? Istoria îți răspunde: vocea sângelui.

În sfârșit, vreau să spun că am lucrat la această carte fără patimă, n'am căutat să scot vreo persoană, fie dintr'o parte sau alta, în relief. Fie care este arătat așa cum a fost.

Cum se vede, toată lumea dela 1917-18 a lucrat din convigere, așa că nu poate fi vorba de „trădare”. Mai sus am spus că „Unirea” a făcut'o: vocea sângelui. Această voce s'a trezit la unii mai de vreme, iar la alții mai târziu.

Așa s'a întâmplat un act măreț în viața neamului nostru. După 106 ani, Basarabia, răpită odinioară de vecinul cotropitor, prin bună voe și dragoste se reîntoarce la sânul mamei, după cum sună cântecul poetului:

Românie, mamă dulce, / Eu te las cu Dumnezeu / Căci dușmanul iar mă duce, / Iar mă ia din brațul tău.

* „România Nouă”, 31 Martie, No. 60.

** „Cuvânt Moldovenesc”, August, No. 64, 1917.

Sunt răpită, sfâșiată, / Sufletul meu plânge frânt, / Dar din prag eu încă odată, / Jalnic bine te cuvânt.

Tristă, mă despart de tine, / Ce ca mamă m'ai iubit, / Ce cu drag tot zile bine / Îmi făceai neconținut.

Și-oi spera, că d'oar odată / Jugul crud se va sfărma, / Fiica zmulșă, liberată / Va sbura la muma-sa.

Ce serbare o să fie, / Mă vei strânge în brațul tău, / Până atunci Românie / Să rămâi cu Dumnezeu.

(D. Bogos, fost șef de Stat Major al Republicii Moldovenești, Chișinău, Tipografia „Glasul Țării”, 1924, p. 134-143.)

14. Țăranii moldoveni despre trădătorul Const. Stere

Ia'n ascultă, bade Gheorghe, că dumneata ești mai umblat prin lume și apoi știi să cetești în gazeturi și în cărți: cine o fi acela Constantin Stere, de care se vorbește atâta amu la noi și am auzit că se și scrie de el multe prin gazeturi?

– Dar cine vrei să fie. Unul din ceia care s'o folosit toată viața lui de nevoile altora și care amu vrea pe spinarea noastră, a țăranilor să își facă drum la mărire și bogăție.

– Și se zicea din potrivă, că el s'o jertfit pentru noi moldovenii din Basarabia și că ne-a ținut partea noastră și pentru că a spus să ni se dea drepturi și nouă moldovenilor de a învăța și a ne ruga lui Dumnezeu în limba noastră l'au trimis pe el în surghiun.

– Nu te lua, cumătre Vasile, după vorbele celor care se țin ca scaiul de el, ca să se procopsească și ei de pe urma lui și ascultă-mă pe mine că eu îl cunosc cine este și ce a fost.

– Trebuie să'l cunoști; cum să nu'l cunoști dacă ai umblat tot timpul și ai văzut oameni de tot telul.

– Ei bine, Const. Stere nu s'o gândit niciodată la noi moldovenii, ci numai la el, la chipul cum să se-ridice pe el. Când a fost în școală la Chișinău și cum umblau pe timpul acela între tineri gânduri că de s'ar scula lucrătorii de prin fabrici și orășenii și ar pune mâna pe putere, are să fie bine pentru ei. Și Stere și-a zis: ia să mă dau de partea lor, că are să-mi fie bine. Oamenii împărăției însă dacă l'au văzut că umblă cu lucrătorii, cu buntarii și socialiștii l'au trimis la posesenie în Sibir. A fost, vă sa zică, în Sibir nu pentru că i-a fost dragă limba moldovenească, pe care el, fecior de grec, nici nu o cunoștea pe vremea aceea cum se cuvine, sau pentru că i-a fost milă de nevoile țăranului moldovan, cu care el n'avea nici în clin, nici în mânecă, căci ca fecior de moșier venetic el nu putea decât să ne disprețuiască pe noi, moldovenii.

Stere, cum zic, se dăduse de partea lucrătorilor, căci credea ca de vor veni ei în fruntea bucatelor, el ca mai răsărit cum era, are să ajungă guvernator peste noi.

- Dar tot a fost trimis la poselenie în Sibir.
- O fost! Dar cum avea căpice de la tat'su, făcute pe spinarea noastră a țăranilor, în Sibir, Stere s'o ținut de blestemății și când i s'o împlinit sorocu, a plecat de-acolo și a trecut Prutul.
- Va să zică a fost și peste Prut?
- Dar unde nemerea el mai bine decât peste Prut? Aci, cum a venit, a început să se văicărească cât o suferit el în Sibir, cum a stat nopțile albe să învețe și să se gândească la nevoile oamenilor, în cât mulți l'au crezut pe cuvânt și le-a fost milă de el. L'au lăsat cei de peste Prut, să se înscrie la Universitetul lor, măcar că n'avea drept, căci cum îți spusei fusese luat și trimis din gimnaziu în Sibir, așa că gimnaziul mi'l mântuise. Și acolo, la Iași, dându-se bine, ba pe lângă un profesor, ba pe lângă altul, s'o văzut cu școala mântuită.
- Suduia și blestema pe ruși, că iei i-au stricat viața, dar în același timp învăța pe copiii consulului rusec din Iași gramotă rusească.
- Mare ticălos a fost să fie!
- Iar când o mântuit școala Universității și s'o făcut avocat, ce crezi, cumătre, cu ce treburi s'o îndeletnicit? Gubernskoie Zemskoie prăvlenie a Basarabiei moștenise niște moșii peste Prut lăsate cu limbă de moarte de boerul moldovan Calmutzki, ca să folosească norodului.
- Și l'a luat zemstva pe Stere să o pună în stăpânire după legile de peste Prut. Dar Constantin Stere s'o dat de partea unui nepot îndepărtat al boerului Calmutzki și l'a lăsat pe acesta să pună mâna pe moșia dăruită zemstvei pentru norod.
- Ia'n auzi ce șoltîc a fost! Vorbea pentru norod, dar se dedea bine cu cei care vreau să-l despoaie.
- Dacă o văzut zemstva atâta ticăloșie din partea lui Stere l'o alungat și o dat afacerea unui avocat cinstit, iar pe Stere l'o pârît Sfatului avocațesc din Iași, care tare s'o uimit de atâta ticăloșie a omuleanului acesta.
- Cum de'l rabdă pământul?
- Dar stai că n'am mântuit.
- Spune, cumătre, te ascult, că eu cu totul alte bazaconii, auzisem despre el, că este om de cuvânt, că se prăpădește de dorul celor sărăci și obijduiți.
- Vorbe și iar vorbe! Să prăpădește el după cei care îi pot fi de folos lui, dar nu după niște ghiorlani, ca noi moldovenii. Când a văzut că în România lucrătorii de prin fabrici nu erau ca în Rusia pregătiți să iee puterea gospodăriei împărăției și ca acolo sunt tari boerii și negustorii, Stere s'o dat de partea lor și o ajuns ispravnic, sau cum le zicea lor acolo și amu și la noi: prefect.
- Vezi, dumneata, taman el care țipa împotriva gubernatorilor și ispravnicilor!
- Și nu numai, că o ajuns ispravnic, că de, sunt și ispravnici oameni de treabă, dar el, Stere, când s'o văzut ispravnic, s'o crezut că îi împărat și cu firea lui de fiară sălbatecă s'o aruncat asupra țăranilor. Cum s'o întâmplat că taman când el era ispravnic s'o ridicat țăranii moldoveni, mai mult ascultând și crezând în vorbele lui Stere, pe care le grăise când nu era prefect, dar era acolo

un biet student. Și zic, s' o nemerit că țărani să se ridice în potruva arendașilor care mai toți erau venetici peste Prut, ca și la noi în Basarabia de altfel, și storceau de cel din urmă ban pe bietul moldovan. Și zic, lui Stere, ca ispravnic i' o fost dat să astâmpere, ce aprinsase tot ei – răscoala țăranilor. Câți din ei, sârmanii, au fost uciși mișelește de acest Stere!

Iar când după răscoalele țărănești potolite s' o făcut alegeri, Stere ca ispravnic a vrut să se aleagă numai oamenii stăpânirii care'l băgase în pâine și nu s' o dat el înapoi dela nici o ticăloșie ca să facă să ese la alegeri stăpânii lui.

– Dar lumea ce zicea de toate acestea?

– Ce să zică? Când el era în dosul jandarmilor și soldaților cu puștile întinse, bine înțeles că nu putea nimeni face altceva de cât să murmure și numai studenții, ca mai tineri și mai îndrăzneți l' au huiduit și l' au fluerat ca pe un câine turbat.

– Puțin i' au făcut. De ar fi căzut în mâinile noastre nu scăpa teafăr.

– Și bine am fi făcut, căci nu'l lăsam să mai facă și alte ticăloșii.

– Dar ce, o mai făcut și altele?

– Dar ce crezi? Un fățarnic și un lingău ca acesta care se da cum bate vântul, ca o sfârlează, cât o trăi are să facă ticăloșii. Unde zicea că el este vrăjmașul țarului, că țarul l- o trimis la posesenie în Sibir și i- o stricat tinerețea și de îi se va întâmpla vr' o dată să fie față în față cu țarul are să- l apuce de gât; da când a venit țarul peste Prut, Stere, așa nepoftit, nechemat s' o băgat și el printre alții și s' o înfățișat în fața țarului cu ploconeli și cu „sărut mâna Măria Ta!”.

– Ptiu! da scârbos o mai fost omul ăsta frate. Și nu l- a stuchit nimeni când l' o văzut gudurându- se ca o javră.

– Nu l- o stuchit nimeni, căci se vede, țara românească este un fel de sat fără câini și nu se găsește un om care să mi- l iee de piept și să mi- l svârle din mijlocul oamenilor de treabă. Căci de se găsea astfel de om poate că omenirea scăpa de alte nevoi făcute de acest blestemat de grecotei.

– Dar ce, o mai făcut și alte păcate?

– Se putea altfel? Când o venit vremea războiului cel mare și toată lumea o pornit ca un om asupra neamțului, ce crezi că face Constantin Stere? Cum se dăduse ca școler de partea lucrătorilor socialiști, crezând că ei vor birui și' l vor face guvernator; după cum se dăduse de partea zemstvei când lua carboave dela ea și după cum se dăduse de partea moșierilor și negustorilor ca să- l facă ispravnic, așa și amu ei, în loc sa meargă cu norodul, s' o dat de partea nemților vrășmași. Căci după socotelele lui, ghermanții trebuia să iese biruitori. Și fiind ei biruitori, el, Stere, o să ajungă stăpân pe toată țara, are să dee jos de pe scaunul lui domnesc pe Regele țării și are să se facă el domnitorul României.

Și cum o gândit așa o și lucrat! Pe când noi stam în tranșeie și muream de gloanțe și de foame, el dezertase din oastea țarei lui și trecuse la dușmani.

– Și nu l' o trăznit Dumnezeu?

– Cu banii nemților, a vrășmașilor țarei sale și a neamului său...

– Par' că ziceai că- i grec.

– Grec sau negrec, dar ajunsese polcovnic în oastea românească care se lupta cu nemții.

– Ptiu! ticălosul!

– Zic, cu banii nemților scotea gazetari și le trimitea cu tunurile, nouă și românilor în șanțuri, ca să ne'ndemne să nu mai luptăm și să lepădăm puștile și șticurile că degeaba ne străduim, căci tot neamțu are să biruie.

– Ptiu, ce fără de lege o fost. Împotriva neamului său care l'o primit, care l'o mărit, și l'o făcut om cu vază, ticălosul de Stere și-a ridicat pumnul. Și nu l'o trăznit cine-va să nu se mai scoale nici odată?

– Nu!

– Și oare o mai făcut vr'o șotie nepedepsită?

– Ce, crezi că nu?

– România slăbită, părăsită de moscalii ruși cari înnebuniseră de revoluția lor, o trebuie biata țară să facă pace cu neamțu. Constantin Stere sărea de bucurie în zilele celea că nemții au biruit, cum o vrut el! Și atunci cu ghegenerali nemți se învîrtea el de colo până dincolo prin toată țara românească; ba o venit și la noi în Basarabia.

– N'ar mai fi venit să vie!

– Că bine zici, cumetre Vasile, căci Stere pentru ca să sature pe moscalii armatelor nemțești și tot norodul german care se prăpădea de lipsa de hrană, a ridicat tot grâul și păpușoiul din Basarabia.

– Îmi aduc aminte bine, bade Gheorghe, căci taman atunci mă întorceam de pe front și am găsit acasă muerea plângând că au luat tot rodul pământului pentru nemți.

– Da, ticălosul ista de Stere o lăsat sate întregi fără o coaje de pâine și fără o fărâmă de mălai ca să își hrănească tovarășii nemți. Slugoiul ăsta al nemților și-o bătut joc de moldovenimea din Basarabia.

– Și nu știu cine îmi spunea că Stere o făcut unirea Basarabiei cu România.

– El o făcut? Stuchește-l în ochi pe cel ce'ți spune așa poveste! Dar lui mult îi păsa de Basarabia sau de România. El visa la o împărăție mare rusească sau la una nemțească, în care el vâra neamul moldovenesc ca pe o slugă. Oare în 1905 când o fost în Basarabia întâia revoluție, n'o venit el de peste Prut, mirosind că este de făcut vr'un gheșeft pe la noi și nu spunea el moldovenilor de aci: „Bre, amu or noi românii de peste Prut trecem la voi, adicăte ne facem ruși, ori voi moldovenii din Basarabia treceți la noi și ne facem slugile nemților. Căci aieasta visa Stere, sau o Rusie mare în care să încapă și România ca țară supusă, sau o Ghermanie mare în care să intre și România și cu Basarabia la un loc.

– După cum văd eu, el nu vedea țara lui slobodă și neatârnată, dar o vedea numai roabă și umilită, fără numele ei, fără steagul ei! Ptiu! dar ticălos om o mai fost!

– Și cum să nu fie când nimeni nu l'o judecat pentru faptele lui: Pă un biet de soldat moldovan, care de dorul vetrei sau de al copiilor lui rămași singuri, fuge de pe front, ocârmuirea'l impușca fără milă ca pe un câine. Pe el însă, pe

Constantin Stere, care o fugit din armata țarei lui ca polcovnic și a uneltit cu dușmanul, cu neamțul, nu s'o găsit încă judecătorii ca să'l judece și să'l împuște!

– Aceasta e o curată minune!

– Nu este cumătre nici o minune, dar nepăsarea asta dovedește că poporul românesc, ca toți moldovenii, e un popor blând și iertător din fire, el iartă și pe vrășmașul său cel mai mare.

– Dar înțeles'a Stere bunătatea moldovenească a noastră?

– De unde! Și în aieastă nerecunoștință îi vezi și mai mult ticăloșia lui. Un altul, după toate câte le-o făcut și-ar fi pus cenușe pe cap și ar fi zis: Bogdaproste că am rămas nevătămat și că nimeni pentru ticăloșiile mele nu m'o pedepsit. Dar el? Ce crezi? Și amu strigă și înjură toată lumea și spune acelor ce și-au făcut datoria față de neamul lor, acelor ce nu-și pot număra frații și rudele lăsate prin tranșee, ca ei să-și pună cenușă pe cap, că ei sunt vinovați, iar el, Stere, e omul cum se cade!

– Dar mare mișel o mai fost!

– Amu, când România s'o unit toată la un loc și noi moldovenii dela Nistru și Prut și frații noștri din locurile unde este mormântul lui Ștefan Vodă, bucovinenii și frații noștri ardeleni din Transilvania, tot țara moldovenească și ea, zic, azi când toți ne-am dat mâna ca laolaltă să lucrăm și să luptăm slobozi și neatârnați de stăpânii care ne-ou asuprit veacuri dearândul, cine crezi că să împotrivesc la această unire a tuturor românilor?

– Tot Constantin Stere.

– Da, tot el, căci ticălosul nu s'o lăsat de gândul lui: El pricepe că din unirea noastră vom rămâne o țară slobodă și că în ea oamenii cinstiți și buni moldoveni își vor găsi o viață mai bună și că nemernici ca el ce își dau coatele cu veneticii vor fi curățiți și alungați din sânul poporului și că la mărirea la care el visează n'are s'ajungă. Și de aceea, Stere vrea să bage ura între noi pentru ca dezbinarea noastră sa folosească veneticilor și din afară și din înăuntru țarei, ca să ne stăpânească ei.

– Și crezi că are să răușească în gândul lui blestemat?

– Nu cred, căci s'ou găsit și români și moldoveni cinstiți și care în ceasul de apoi au ridicat glasul lor și or strigat: „Afară dintre noi ticălosul, trădătorul, vândutul nemților și tuturor liftelor străine. Afară cu Constantin Stere!”

Așa or strigat de o răsunat în toată țara românească glasul acelor cari vor ca țara aceasta a noastră să fie a moldovenilor și a românilor. Și gândul pățimaș a lui Constantin Stere n'o reușit.

– Și trebuie să ne pară bine, că de reușea ticălosul ăsta să semene vrajbă între noi, din nou ne vedeam slujile rusului sau neamțului, ne vedeam pământul luat în stăpânirea sovietelor, căci Stere nu vrea să fim proprietarii pământului nostru, dar vrea ca tot avutul nostru să fie în mâna veneticilor, ca în Rusia de azi.

– Bine că om scăpat de el!

– N'om scăpat încă. Vom avea de luptă cu el și de aceea trebuie să fim uniți toți moldovenii și românii cinstiți și de treabă, căci de unirea noastră se vor

sparge toate încercările ticăloșilor ca alde Stere de a ne robi altora și de a ne risipi țara, punând'o sub puterea veneticilor.

– Să trăești, bade Gheorghe, pentru că ne arătași cine îi acest Constantin Stere și în ce va fi scăparea noastră a moldovenilor și de el și de ucenicii lui, care ne amăgeau arătându-ni-l ca pe un sfânt.

– Drac, nu sfânt!

– Mi fac sfânta cruce, stuchesc în patru părți și zic: Ducă-se pe pustii.

– Amin!

C. Stere și afacerile sale de avocat

În 1909, în luna lui August, d. A. D. Holban, cunoscutul publicist ieșan publică în „Evenimentul”, ziar conservator din Iași, un facsimil de pe o fotografie luată după o reclamație a președintelui zemstvei gubernatoriale a Basarabiei, d. D. Semígrador și adresată decanului baroului din Iași, în care se arată purtarea necorectă a d-lui C. Stere ca avocat al acestei zemstve.

Publicarea acestui facsimil a provocat o mare agitație în lumea politică și d. C. Stere a fost nevoit să publice o lungă scrisoare în „Viitorul”, în care a căutat să și justifice atitudinea, invocând mărturiile d-lor Sculy și Matei Cantacuzino.

Dar d. A. D. Holban nu s'a lăsat învins și în „Evenimentul” dela 18 August 1909 îi răspunde dlui Stere și publică toate doveditoarele a incorectitudinii pe care a făcut-o în calitate de avocat al zemstvei.

„Pribeagul acesta, scrie d. A. D. Holban, prin îngăduința tuturor, a parvenit ușor din pulbere până la cele mai înalte trepte în țara aceasta, fără muncă și merit și drept recunoștință pentru bunătățile noastre nu a înțeles că nu se cade să devie pe sub ascuns, agentul urei sociale și organizatorul rezelului de clasă în Moldova.”

„Nu-îi era permis să joace rolul apostolului anarhiei și la prima ocazie când i s'a dat în mână o coadă de putere să ne arate ce este capabil să facă în alegeri «martirul autocrației» rusești. Par' că-l văd încă cu chica vâlvoi și cu barba zbârlită, umblând pe stradele Iașilor ca un cazac turbat și amenințând alegătorii până ce lumea revoltată l'a petrecut cu unanime șuerături.”

„De când a scăpat din ghiețurile Siberei și s'a pripășit între noi, omenia noastră n'a servit decât a hrăni în el un om periculos păcei publice.”

Cât sunt de adevărate și azi cuvintele profetice ale bătrânului A. D. Holban, care nu cunoștea pe atunci încă isprăvile d'lui C. Stere din timpul neutralității și războiului pentru întregirea neamului, cum nu cunoștea nici ultima faptă săvârșită acum câte-va zile în urmă!

Dar în ce constă afacerea Stere cu zemstva gubernatorială din Basarabia? Iat-o după toate actele publicate:

Această zemstvă primește donație printr'un testament al boerului moldovan Calmuski, proprietăți în Regat și însărcinează pe d. C. Stere ca, în calitate de avocat, să intervie la autoritățile judiciare ca să fie pusă în posesiunea acestei averi.

Dar d. Stere nu întreprinde nimic deși luase 1.000 de ruble avans pentru această intervenție și permite ca un pretins nepot al lui Calmuski să pună mâna

pe averea rămasă zemstvei donație. La toate scrisorile și telegramele zemstvei d. C. Stere nu răspunde timp de 2 ani și când răspunde dă informații neadevărate, care se constată atunci când zemstva desperată trimite un delegat al ei ca să constate ce a făcut d. C. Stere.

În urma acestei anchete, zemstva îi retrage delegația dată d-lui C. Stere și o încredințează d-lui Matei Cantacuzino, iar contra d-lui Stere reclamă baroului din Iași.

Din documentele publicate se constată lucruri care caracterizează pe acest om care n'avea respectul adevărului și care era gata de a insinua calomniile la adresa altor persoane, spre a se acoperi pe sine. Așa, într-o scrisoare către zemstvă, d. Stere ca să scuze o amânare a procesului, învinuiește de incorectitudine pe judecătorul care făcuse citațiile, deși s'a dovedit că acesta nu fusese vinovat, ci d. Stere era culpabilul, căci nu se prezentase în instanță.

Rezumăm mai jos „Rezumatul general al rechizitorului din «Evenimentul» din 18 August 1919 în chestia Stere și zemstva din Chișinău” și care va rămâne ca o condamnare vecinică a omului care și atunci când a întreprins o operă obicinuită de practician al unei profesii s'a arătat că și în viața publică este un incorect și abuziv.

Iată acest rezumat:

„Din cele amănunțit dezvoltate rezultă, fără ca apărările acuzatului C. Stere să le poată dobori, următoarele:

1. că d. Stere, avocat, cu puțin bagaj juridic, a îndrăznit să se aventureze în câmpul avocaților de primul rang, luând procesul zemstvouului Basarabiei pe un onorar de 32.000 lei.

2. că simțindu-și insuficiența a fost nevoit să-și anexeze un adevărat avocat pentru a rezolvi chestiunea de drept a autorizării prin Decret Regal pentru acceptarea legatului.

3. că în afară de obținerea decretului, timp de 2 ani d. Stere n'a fost în stare, după însăși mărturisirea sa, să studieze procesul pentru a-l susține înaintea tribunalului Dorohoi.

4. că după repetatele cereri ale Upravei zemstvei pentru a avea un raport despre mersul procesului, timp de 2 ani n'a comunicat nimic și când a comunicat au fost lucruri mincinoase, menite să amăgească buna credință a clientului.

5. că d. Stere în dauna zemstvouului și fără știrea lui a înlesnit părții adverse administrarea și perceperea punctelor din litigiu.

6. că în relațiile mincinoase date zemstvouului despre mersul procesului a falsificat cu bună știință termene și motive de amânare, fapte cari constituiesc o atingere gravă neertată demnității de avocat.

7. că în aceste relații scrise și trimise zemstvouului a calomniat magistratura țării în fața unei autorități străine.

8. că după ce s'a făcut zgomot în țară de aceste publicări a încercat să înăbușe afacerea, abuzând de relații prietenești care le avea în lagărul politic advers.

Ce este dar d-l Stere, dacă nu un vulgar șarlatan?”

Iată deci încă o pagină din viața acestui om; de două ori nefast, cum îl caracterizează d. Matei Cantacuzino astăzi și care pagină este asemănătoare cu toate cele l'alte pe care le-a înscris d. C. Stere în cartea neagră a ticăloșiei și trădării politice și naționale din România.

Constantin Stere în poezia populară din Basarabia

Cântecul lui Constantin Stere.

După cum la francezi toate se termină cu „o cântare”, așa și la moldovenii-basarabeni toate evenimentele și oamenii cari impresionează în bine sau rău sufletele lor se revărsă într'o „frunză verde”. Nu putea și Constantin Stere să nu impresioneze pe moldovenii din Basarabia, dar e curios, că cu toată reclama care-i se face de partizanii lui și cari voesc să'l arăte norodului ca pe un mucenic pentru cauza țărănimei, țărani moldoveni îl cântă în cântecile lor ca pe un „rău”, ca pe „duhul necurat”.

Iată una din aceste „poezii populare”, despre Constantin Stere, cântată în preajma alegerilor:

I

*Frunză verde păpușoi, / Neam de grec, pui de ciocoi / Ce cauți Stere la noi?
Vrei iar deputat să fii, / Să ne faci blăstămății?
Să nu crezi că ne prostești, / Că te știm ce poamă ești.*

II

*Frunză verde de măslina, / Grecotei fără rușine, / Nu mai vrem să știm de tine.
Căci când noi pe front muriam / Și cu dușmanii luptam, / Tu cu nemții te pupai, / Țărișoara ne-o vindeai.*

III

*Frunză verde măr roșcat, / Cine-i duhul necurat / Și de lege lepădat?
Stere vecinic supărat / Amărît, neastîmpărat / Tot închis, posomorit /
Înăcrit, umflat, mocnit.
Capu lui cât o poiată / Numai gânduri rele poartă / Gura lui ca de pelin /
Varsă ură și venin.*

IV

*Frunză verde bob mășcat, / Stere ne trimite sfat: / Să votăm cu secerea /
Când s'o face alegerea.
Frunză verde poamă rea / Nu e bună secerea / Lucru mult nu faci cu ea.*

V

*Frunză verde mătrăgună, / Frați țărani, toți împreună / Mic cu mare
s'alergăm / Coasa-greblă s'o votăm*
Iar pe Stere să-l trimitem / Peste Nistr' să-l opintim / Și să-i zicem la
pornire / Vecinica lui pomenire!*

* Semnul Partidului Țărănesc basarabean de sub conducerea d-lui I. Pelivan, care avea mare trecere printre moldovenii din anumite județe.

Stere a complotat împotriva Regelui Ferdinand!

D. Maniu răspunde cu hotărâre, chiar în Parlament: „Da!”

La 29 Octombrie 1917, C. Stere scria în „Lumina”:

„Un rege care s’a plecat umil în fața brațului ce a adus sângeroasa înjosire Coroanei de oțel făurită la Plevna...”

D. N. Iorga comenta citatul acesta în modul următor, la Cameră, (ședința dela 8 Martie 1921):

„Da, regele, cu coroana de oțel cu tot, s’a plecat înaintea unui lucru, care este mai sfânt și mai mare decât voința omenească: s’a plecat înaintea voinței poporului său, care cu ajutorul lui D-zeu, a biruit”.

În aceeaș ședință a Camerei. d. N. Iorga a întrebat pe d. Maniu, dacă Const. Stere a urmărit sau nu detronarea regelui Ferdinand și a dinastiei lui și aducerea pe tronul țării românești a dinastiei Habsburgilor?

D. Maniu a răspuns în aplauzele Camerei:

– DA!

De aceea, d. Iorga adăoga la Cameră, la 8 Martie 1921, exteriorizând ideea lui C. Stere:

– „Trebuia să vină numai omul de curaj, ca să apuce pe regele Ferdinand de piept și să-l arunce înlături într-o localitate de internare austriacă”.

Nimeni nu mai poate avea, așa dar, nici o îndoială despre intențiunile lui Stere asupra Familiei noastre Regale care, la Iași, îndura cu eroism nu numai martiriul unui exil dureros, dar și toate suferințele omului căruia nu-i mai rămâne decât cea din urmă speranță!

Stere, agentul puterilor Centrale. Un document autentic, care stabilește neîndoios rolul trădătorului

Reproducem în „facsimile” următorul document senzațional, relativ la DISPOZIȚIILE SPECIALE ale autorităților militare austro-maghiare, în Aprilie 1917, spre a favoriza trecerea trădătorului Const. Stere prin teritoriul fostei monarhii habsburgice, în urma ordinelor exprese date de ministerul afacerilor străine din Viena.

Documentul produs de noi în „facsimile” a fost înregistrat la Ministerul de Interne maghiar, la 11 Aprilie 1917, sub No. 4307.

Traducerea în românește a documentului:

MINISTERUL REGAL MAGHIAR de INTERNE

Sosit: 11 Aprilie 1917

No. 4307

Anexe: – buc.

În legătura cu No. 3895/1917

COPIE No. 4731

Pentru Hfb.

Data de căpitanul Rącz

Stere, cetățean român, profesor universitar, în urma însărcinării ministerului nostru de externe, a fost la Viena. Ministerul regal maghiar de interne are

cunoștință despre aceasta. Acest Stere se înapoiază peste câteva zile în România. Actele sale de legitimație sunt în regulă. Ministerul de externe vă roagă să binevoiți a înlesni lui Stere trecerea graniței cu ocaziunea înapoerii sale.

Barkóczy locot.-col.

Primită: 11/IV/1917, ora 10.40 a. m.

Tibor Iocat.

Pentru autenticitatea copiei:

Budapesta, 11 Aprilie 1917.

Horváth

impiegat.

Ministerul de externe al monarhiei habsburgice avea tot interesul să menajeze pe trădătorul Stere și de aceea se spune în documentul de mai sus: „Ministerul de Externe roagă să binevoiți a sprijini pe Stere...”

Cu ce bani s'a tipărit ziarul „Lumina”? Cifre și date autentice fac dovada că organul lui Stere se tipărea cu bani nemțești

Din documentele aflate la Academia Română, privitoare la activitatea Băncii Generale Române, condusă de germani în timpul ocupațiunii („Instituțiile financiare puse sub sechestru, – Raportul administratorului-sechestrului asupra activității Băncii Generale Române”), reese cu prisosință că ziarul „Lumina” de sub direcția lui Const. Stere, A FOST SUBVENȚIONAT DE GERMANI. Iată ce găsim în acele documente, la capitolul IV privitor la „Contul ziarelor apărute în timpul ocupațiunii”:

„Ziarul „Lumina”. Această gazetă condusă de d. C. Stere A AVUT LEGĂTURI FINANCIARE CU MAI MULTE CONTURI ALE ADMINISTRĂȚIEI MILITARE GERMANE.

Astfel, s'a constatat din registrele Băncii Generale că acest ziar a primit bani din două părți, dela „Bukarester Tagblatt” și dela secțiunea politică (Politische Abteilung).

Sumele găsite în registrele Băncii Generale

Ziarul Lumina” a primit sumele de mat jos:

1917 Noemb. 17 lei 25.482,13 din contul „Bukarester Tagblatt”;

1917 Decemb. 13 lei 6.666,13 din contul (Politische Abteilung);

1918 Martie 20 lei 2.499,10 „ „ „ „

1918 Aprilie 11 „ 2.660,20 „ „ „ „

1918 Aprilie 20 „ 2.788,10 „ „ „ „

1918 Iunie 3 „ 5.216,50 „ „ „ „

1918 Iulie 25 „ 5.216,50 „ „ „ „

1918 August 9 „ 1.339,20 „ „ „ „

1918 Septemb. 20 „ 1.316,40 „ „ „ „

Pentru ce s'au plătit aceste sume ziarului „Lumina”, condus și redactat de Const. Stere?

Explicația e foarte simplă.

Constantin Stere era în serviciul inamicului; el slujea cauza Germaniei împotriva intereselor României și în consecință era SALARIAT DE DUȘMAN ca să facă propagandă în ziarul său, în avantajul puterilor centrale. După cum „Gazeta Bucureștilor”, organul oficial al comandanturii germane, ca și „Bukarester Tagblatt”, aveau deschise conturi curente în registrele Băncii Generale Române, (adică al Băncii Germane), tot așa „Lumina” lui Const. Stere a fost ziarul armatei germane și ea a fost subvenționată cu fonduri germane.

Toate sumele încasate de Stere, pentru ziarul său, din Decembrie 1917 și până în Septembrie 1918, au fost luate din contul SECȚIEI POLITICE GERMANE (Politische Abteilung), după cum se dovedește din documentele aflate la Academia Română și reproduse de noi mai sus.

Stere nu regretă nimic și nu se căește! El rămâne la concepțiunea sa anti-națională

În ședința Camerei dela 5 Martie, regretatul părinte V. Lucaci, vorbind și el în chestiunea validării alegerii lui Stere, rostea aceste cuvinte de neuitat:

„Acesta a fost păcatul lui; acesta a fost punctul lui de plecare și pentru că a intrat în raport cu dușmanii neamului românesc, cu ungurii și cu nemții, pentru aceasta nu-l putem ierta! Nu-i putem iertă păcatul acesta și-l calificăm de trădător de Neam și de Patrie.

Vor fi alții mult mai competenți decât mine, cari vor spune ce-a făcut cu «Gazeta Bucureștilor», ce a făcut cu «Lumina», cu banii nemților, ce a făcut cu faptele și îndemnurile acelea împotriva Națiunii, împotriva idealului nostru.

Acestea toate sunt fapte!

Nu am auzit încă pomenindu-se de călătoria la Berlin. Ce-a căutat la Berlin, tocmai în timpul acela? Ce veste bună, ce sentiment patriotic și ce îndemnuri bune patriotice a putut aduce dela Berlin? Tocmai contrariul!

După aceea a venit catastrofa, când tot neamul românesc era nu numai amenințat, dar într'adevăr înfrigurat de durere, ce va fi cu neamul nostru.

Singur acest trădător, singur acest Costică Stere și Marghiloman, aceștia vesteau în «Gazeta Bucureștilor» și în «Lumina» că așa pățesc toți românii, pentru că au ascultat de Brătianu, de Take Ionescu, de ceilalți conducători, așa trebuie să fie umiliți, și numai prin germani și prin austro-ungari se va putea ridica și se va putea reabilita întrucâtva; așa am rămas cu toți scandalizați adânc îndurerați că poate să iasă dintr'un mediu românesc astfel de cuvinte, astfel de idei.

Și în loc ca, pe baza vechiului principiu roman *si fractus illabatur orbis, impavidum ferient ruinae*, el a predicat supunerea noastră la Nemți și la Unguri.

Ce considerații ne conduc, onorată Cameră?

Puțini suntem și, Doamne, multe imputări ne-am putea face reciproc pentru cele trecute, și mai ales înainte de războiu, ca parte politică, și aici în vechiul regat, și la noi, și în Bucovina și în Basarabia. Dar când a venit timpul, domnilor, ce am aflat? Iată, am aflat aci, ca la toate popoarele, și la poporul

nostru, exemple strălucite. Vă spun, exemple strălucite, vă reamintesc un lucru public, de aici, dela înălțimea acestei tribune, când a venit iubitul nostru frate, d. Al. Vaida-Voevod și a zis: «Domnilor, îmi făceați și aici această imputare. Dar uitați cum au fost împrejurările. Dar eu vin și mărturisesc că îmi e greață și mi-e scârbă de multe ori de cele ce a trebuit să facem», – vorbe cari au fost pronunțate de aci, de la înălțimea tribunei. Va să zică, îmi pare rău că le-am făcut, dar acum vin cu voi, fraților, să pun mâna pe steagul național și mergem cu toții înainte.

Domnilor, nu vreau să vă amintesc, dar Sf. Petru nu l-a vândut pe Hristos, dar după aceea a plâns amar? Dar Sf. Pavel nu a prigonit pe creștini și în urmă s'a pocăit?

Vedeți, domnilor culmea! Înțeleg ca un om să rătăcească, dar un om care și vede greșeala, care-și vede păcatul și zice: «ei bine, așa au fost împrejurările, așa a trebuit să fac; dar iată că mă întorc acum, și vreau să lupt cu d-stră, vă rog, scuzați-mă, iată că mă pocăesc și așa vrea să mă duc cu d-voastră pe calea binelui și a adevărului național!»

Nu! ce-am făcut, bine-am făcut, și nu mă căesc, zice criminalul.

Iată crima, întărită printr'o altă crimă!

Nu-și aduce aminte acest criminal trădător, că, dacă ar fi învins ideile lui, nu am fi noi azi aci, nu am fi nici în Basarabia.

Doamne, știu unde am fi: am fi sclavii nemților și ai unguirilor mai ales, dar aci, de bună seamă, n'am fi!"

Se urmărește introducerea bolșevismului în România. C. Stere adeptul comunistului Zinoviev

Trebue oare să vedem în această suspectă dragoste tendința țărăniștilor români de a introduce în țara noastră formele vieții din Rusia sovietică?

Întrebarea este cu atât mai la locul ei cu cât, dovada a fost făcută de mult, din ante-proiectul de constituție elaborat de țărăniști, resfiră un suflu foarte pronunțat comunist.

Poate că acest caracter comunist, bun pentru Rusia, pe care a adus-o în stare de plâns cunoscută, dovedește tocmai rolul, nemărturisit până eri, și autoritatea morală ce încearcă de a se da azi lui Stere în partidul țărănist.

În adevăr, găsim preconizată în ante-proiectul de constituție menționat, o organizație socială și politică semănând aidoma acelei pe care a statornicit-o pe cale de necaz. Moscova lui Trozki. În articolul 31 al menționatului ante-proiect, găsim limpede tendința de a introduce în organizațiile noastre muncitorești sovietele, după modelul moscovit.

Acelaș regim este proiectat pentru muncitorii agricoli, fără deosebire, adică atât pentru cei ce-și muncesc pământul, cât și pentru cei ce muncesc pe pământuri arendate, ca și pentru profesiunile liberale (Vezi pag. 166 art. 31)

Cu o egală surpriză ne-a fost dat să aflăm tot de acolo, că următor concepției lui Stere, i se hărăzește acestei biete țări, întregită cu atâtea sacrificii, un

regim de autonomie geografică sovietică, prezentat aci ca autonomie deplină provincială. Încă de pe atunci, Stere, vorbind în numele țărăniștilor români, se declară adversar al unificării „după sistemul românesc” adică împotriva unificării pe baza unitară, națională și culturală, susținând în schimb sistemul „statului-mozaic”, adică al bucăților sau al fărâmelor, ușor de desmembrat de atâtea unelte și curente dușmănoase, dinăuntru și dinafara hotarelor României.

Regăsim aci, întreagă, mentalitatea faimosului Zinoviev autorul manifestului votat de curând de comuniștii ruși.

A trebuit să facem această precizare, de care presa s'a ocupat pe larg, la timp, de oarece singură ea poate să explice curioasa apropiere sufletească și dragostea mai mult decât suspectă care leagă pe țărăniștii români de C. Stere.

D. Ion Mihalache, ofițer român pe al cărui piept stau câteva decorațiuni, afirmând împlinirea datoriei sale către patrie ca și d. dr. Lupu cel care, dela Londra, aflând ce face Stere la București în timpul războiului, cerea pur și simplu împușcarea ticălosului trădător, amândoi îmbrățișează astăzi pe trădătorul Stere în fața întregii țări uimite!

Să fi întunecat oare meschinele combinațiuni de politică și condamnabilele dorinți de ajungere cu orice preț, până într'atât dreapta judecată și elementarul respect de țară ale acestor două persoane?

Subliniem această postură curioasă și facem din locuitorii întregii țări judecătoria unei atitudini și ai unor înclinații în adevăr monstruoase.

Este în înțelepciunea acestui cuminte și așezat popor, un proverb simplu însă care cuprinde un adevăr nediscutabil: „Spune-mi cu cine te aduni, ca să-ți spun cine ești!”. Noi constatăm că o mare și ireparabilă greșeală încearcă să se consume și aceasta nu trebuie tolerată de nici unul din oamenii cari, tremurând eri de soarta țării, după ce au văzut-o făcând sacrificiul suprem, nu pot astăzi să lase călcat în picioare și batjocorit însuși viitorul ei!

Omul și faptele lui

În codrii Basarabiei, între două dealuri, pe o matcă frumoasă este un sat curățel în care locuiesc moldoveni de viță veche. Dar la mijlocul satului, unde locuiesc gospodarii cei mai vestiți, este un nuc mare rotat și lângă nuc crâșma satului.

Acolo, se strânge tot satul în zi de sărbătoare: cei însurați la sfat și la un pahar de vin, iar cei holtei la cântece și la joc.

În ziua de Sîn Petru, anul acesta era bine, cald și frumos, câmpul și copacii înverziți că sălta inima de bucuria care ni-a dat-o Dumnezeu. Și părea că înadins te trage la gloată, la sfat și la cinste: că în crâșmă și lângă ea, în tot sfatul moldovenilor, acolo îi locul cu noroc.

Mă uit la unul, la altul și dau cu ochii de moș Dumitrașcu, căpitanul de mazili. Ședea pe prispă crâșmei cu niște gazeturi în mână și mai mulți gospodari îl ascultau.

Mă apropiu de el, dau bună ziua, mă așez pe prispă și ascult la vorba oamenilor.

Căpitanul Dumitrașcu tocmai le povestea despre ce mai scriu gazeturile din București. Iar moș Sandu Curnutu îi întreba:

– Și ce mai scriu alta gazeturile?

– Au început a vorbi din nou despre grecul basarabean Constantin Stere... îl ocărăsc și'l afuriscă ca pe ucide'l crucea.

– Da ce poznî o mai făcut?

– Să vedeți dumniavoastră: Partidul Țărănesc a vrut să se unească cu Partidul Național din Transilvania, ca să facă laolaltă un partid puternic pentru cârmuirea țării. Dar Stere, știind dacă se face această unire, apoi dânsul are să ajungă codaș în partid, a început a umbla din om în om cu vorbe rele și viclene și așa o stricat unirea.

– Și cum îl zugrăvesc gazeturie pentru așa ispravă mârșavă?

– Una din gazeturi, bună oară, povestește cum l'o zugrăvit pe Constantin Stere la alegerile trecute chiar frunțașii Partidului Țărănesc basarabean. Ia'n ascultați!

– Ia un boer ca toți boerii, cumătre Gheorghe. Să gudură și el amu ca o cotârlă pe lângă țărani, ca să-l aleagă deputat.

– Spun unii că o fost la posolenie în Sibir, fiindcă o ținut cu norodul.

– Nu crede, cumătre, căci la Sibir se trimeteau mai mult hoții de cai și cei cari prădau la drumul mare. Cine știe ce poznă o fi făcut și Constantin Stere, căci omul care o luptat pentru norod rămâne credincios pe vecie norodului său.

– Dar ce? Adicăte Stere nu o rămas credincios norodului?

– Vezi bine că nu. Dumneata să vede treaba ca nu-l cunoști cumătre, sau te potrivești la povești. Eu îi cunosc pe de rost toată viața. Cât o fost student la Iași, se prefăcea că-i socialist, scria în gazeturi pentru muncitori. Pe atunci avea bani dela tati-său din sudoarea bieților țărani, căci tatăl lui Stere era un grec pripășit ca vechil la un boer din Basarabia și pe urmă tot juchind țărani s'a făcut și el boer cu moșie.

Când a mântuit câpicele dela tati-său, s'a vârît și el slugă la alți boeri și a învărtit lucrurile cu atâta meșteșug, încât a ajuns ca un fel de sfetnic boeresc.

– Măi, da mare sufer!

– Și fiindcă trăia peste Prut, apoi suduia pe ruși și să jura că îi român, dar în acelaș timp se făcuse avocatul boerilor Krupenski și a altor boeri crepostnici, ruși din Chișinău. Hei, multe carboave o mai papăt el dela ei!

– Mare fariseu o fost, cumătre!

– Să-l fi văzut cum sbiera și buhnea cu pumnul în piept, zicând ca el nu o să uite cât o trai că Țariul l'o trimis dejaba la Sibir. Dar când a venit Țariul la 1914, în România ce crezi? Cine pervi s'a dus să-i sărute mâna?

– Te pomenești că Constantin Stere!

– Taman așa! S'o dus de i s'o închinat, o stat smirnă în fața lui miorlăind: Nașe imperatorescoie velicestvo, milostivește-mă, îndurate și mă iartă, căci am fost tânăr și prost, când am grăit împotriva Măriei Tale, iartă pe robul tău pocăit, Constantin Stere.

- Ei și cei-o zis împăratul?
- Împăratul a zis: ghidi, ghidi gogoman! te ert, sibernicule! Dar smotri să nu'mi mai face nici o șotie. Pașol...von! Iar Stere a pus mâna la cozoroc și a strigat: „Rad staratsia vase impératorscoie velicestvo”.
- Bre, dar mare și scârbos lingău mai este și Stere ista!
- Stăi să vezi cumătre, că mai am de spus. Când s'o pornit bătălia cu Germania, Stere ce și-o zis: niamțu ăsta este mai puternic decât ceilalți; ian să mă ieu cu binișoru pe lângă nemți, căci după războiu o să mă facă guvernator. Și astfel, pe când noi săracii ne băteam și muream de răni și de foame, Constantin Stere chefulia cu nemții și îi povățuia cum să ne biruiască.
- Auzi dumneata, mișelu naibi!.. bre, ce varvar nelegiuit!
- Grecul ista de Stere, cumătre, care nu știe ce este cinstea, care și-o uitat datoria către neam și țară, care toata viața s'a învârtit ca o morișcă ia dincotro a bătut vântul, este o adevărat năpaste pe capul nostru.
- Și iarba se usucă pe unde calcă el. Mai anul trecut a dezbinat în două partidul nostru țărănesc basarabean, după ce s'a ales la Soroca, acum în urmă a vârit dihonă și în partidul țărănesc de peste Prut: curat sfredelul Dracului! Amu simțind că puterea îi de partea noastră a țărănilor ș'o pus un alt gând spurcat. Ce'și-o zis el: „țărăni basarabeni sînt niște mărlandi proști și niște ghiorlandi ploați: pai să mă iau cu binișoru pe lângă ei ca sa mă aliagă deputat și atunci am să mă fac stăpân peste ei și am să mă îmbogățesc pe spinarea lor.”
- Una ca aceasta nu să poate, cumătre.
- Vezi bine ca nu să poate, căci acest omulean după cum s'o răzvrătit împotriva Țariului și apoi s'a dus de i-a pupat mâna, după cum a făcut pe socialistu și apoi s'a încuscrit cu boerii și a fost unialta lor mai bine de douăzeci de ani, așa și acum se preface numai că ține cu țărăni împotriva boerilor. Dar de ne-om potrivi la măgulelele lui și-l vom alege deputat, apoi are să ne facă chielea țurlui-burlui.
- N'o să-l lăsăm, cumătre, mai ales acum când știm ce poamă este.
- Aci, căpitanul Dumitrașcu s'opri din cetit. Toată lumea ascultase cu băgare de seamă, iar unul din săteni după ce oamenii să potoliră din vorbă, căci fiecare își spunea gândul despre cele auzite, îl întrebă tare pe căpitanul Dumitrașcu:
- Dumneata căpitane, l'ai văzut vrodată pe acest mișel de Stere?
- L'am văzut odată, la o adunare în Chișinău.
- Și cum ți el la față?
- Se poartă ras și la obraz și la mustăți. Dar spun unii că mai înainte umbla cu părul vâlvoi și barba măturoi, ca un pohonț de lipovean. Însă când i-o înălbit părul și fiind el din firea lui mueratic ca toți grecii, atunci s'o ras peste tot ca să pară tînăr.
- Auzi tu ghiuju năibi!...
- Însă ochii nu și-o putut schimba: privirea lor o rămas tot lacomă, pizmașă și vicleană.
- Și se găsesc oameni care să țână cu dânsul?
- Uite, că se găsesc.

- Și cine sînt aceia?
- Mai mult străini, venetici de legea și graiul nostru. Dușmani de ai neamului și ai țării noastre.
- Dar cum de îl lasă stăpînirea slobod? Un haiduc ca acesta ar trebui legat, judecat și osândit.
- Nici pe mine nu mă ajunge capul; că uite cînd acest Stere o fost odată avocatul zemstvei noastre și o șarlatanit zemstva de niște moșii ce i se cuvenea peste Prut, apoi zemstva îndată l'a dat afară și a cerut să fie dat judecații ca un rău făcător.
- Slabă și neputincioasă stăpînire avem!
- Cu adevărat așa!
- De o da dracu să mai vie cînd-va pe la noi aceasta jigodie de Stere ca să îl alegem, o să-i facem noi judecata.
- Și o să-i cîntăm iar ca la alegerile trecute cîntecul lui.
- Cine îl mai știe? Întreba pe cei mai tineri dintre oameni, căpitanul Dumitrașcu.
- Îl știm mulți dintre noi cât îi de ticălos.

Trădătorii și amicii bolșevicilor roși împotriva jandarmilor

Pe cînd trădătorul Constantin Stere urmărește să introducă bolșevismul rusesc în România Mare și lucrează în înțelegere cu agenții periculoși ai regimului sovietist din Moscova, în Basarabia cad victime ale datoriei, în lupte pentru menținerea ordinii, sute de jandarmi.

Pe cînd numărul jandarmilor căzuți victime ale datoriei ostășești se înmulțesc, trădătorul Const. Stere și complicele său dr. N. Lupu, cer desființarea jandarmeriei. De sigur că instituția jandarmeriei, ca un corp de ordine, nu le convine acelor care practică dezordinea, anarhia și doresc să introducă „raiul” bolșevic în Basarabia românească, ca și în restul țării!...

Și cum numărul acestor victime ale datoriei nu este așa de mic, dar destul de impunător după cum se va vedea mai jos, simpatia tuturor democraților sinceri ar trebui să fie de partea acestor apărători ai ordinii și evoluției normale a acestei țări, și cari în majoritatea cazurilor au eșit din rîndurile acelei mari democrații, care este țărînimea română și care n'are nimic comun nici cu ideile atentatorilor, nici cu gesturile lor.

Dovada este lista pe care o publicăm mai jos și care cuprinde 140 de nume românești și țărănești și care pînă vor fi scrise în Panteonul ce se va ridica acelor care s'au jertfit pentru țara lor, să rămâie întipărite în coloanele ziarului care a fost alături de ei în lupta ce au purtat-o ca să-și facă datoria pentru neamul lor.

Tabloul cu numele jandarmilor, victime ale bolșevicilor

Iată și tabloul de numele jandarmilor din Basarabia atacați și omorîți în serviciul funcțiunii lor de la înființarea jandarmeriei în Basarabia. În dreptul

fiecărui nume este gradul, localitatea și județul unde s'a produs atentatul și data când a fost comis.

Regimentul 5 Jandarmi

Stoica Ioan, sublocot., Comrat (Tighina), 1/IX 1921; Dinuț Gheorghe, plutonier major, Staro-Cazaci (C. Albă), 20/III/1921; Gheorghe Ilie, plutonier, Șaba (Cetatea Albă), 5/6/XII 1921; Glăman Dumitru, plutonier, Baicazia (Cetatea Albă), 5/6/X 1921; Prădatu Ene, plutonier, Păpușoi (Cetatea Albă), 4/IV 1921; Ioan Radu, plutonier, Cârpești (Cahul), 26/XII 1920; Istrate Zaharia, plutonier, Carbalia (Cahul), 4/X 1921; Chirica Enache, plutonier Hagi-Tarda (Ismail), 11/X 1918; Șerbănescu Dumitru, plutonier, Grădiștea (Tighina), 22/IX 1919; Muta Gheorghe, plutonier, Albota (Cahul), 26/XII 1920; Vărtosu Ioan, plutonier, Baurci-Moldoveni (Cahul), 26/XII 1920; Dinu Nichifor, plutonier, Caracurt (Ismail), 20-21/VIII 1921; Dobrogeanu Simion, plutonier, Burgugii (Cetatea Albă), 1/I/1923 Jolța Marin, plutonier, Ciobaicia (Cahul), 7/V/1924; Matei Mihai, serg. inst., Baicazia (Cetate Albă), 5-6/X/921; Bălea Gheorghe, sergent, Staro-Cazaci (Cetatea Albă), 20/III/921; Crânganu Petre, sergent, Iv.-Rusă (Cetatea Albă), 15/VIII/919; Duma Niculae, sergent, Baicazia (Cetatea Albă), 5/X/921; Chirică Teodor, sergent, Jebrieni (Ismail), 12-13/II/922; Vagner Petre, sergent, Baicazia (Cetatea Albă), 5-6/X/921; Simion Alexandru, sergent, Comrat (Tighina). 22/VII/918; Pricop Gheorghe, sergent, Vasilofca (Ismail), 7/XI/918; Pinitu Istrate, sergent, Vadu lui Isac (Cahul) 10/I/919; Marinescu Vasile, sergent, Gănăsenii de Pădure (Cahul), 14/III/919; Ghiță Ioan, sergent, Curcii (Ismail), 25/VI/920; Păsărică Matei, sergent, Burlacu (Cahul), 28/I/921; Pârvescu Alexandru, sergent, Ciobaicia (Cetatea Albă), 2/XII/920; Petcu Ioan, sergent, Caracurt (Ismail), 21/VIII/921; Dima Gheorghe, sergent, Baicazia (C. Albă), 5-6/X/921; Mihăilă Niculae, sergent, Păpușoi (Cetatea Albă), 29/IX/923; Leca Mihai, sergent, Cișmichioi (Cahul), 14/X/923; Iordache Ioan, caporal, Turlache (Cetatea Albă), 16/X/919; Ciobanu Constantin, caporal, Baicazia (Cetatea Albă), 5-6/X/921; Zburlea Tănase, caporal, Colibași, (Cahul), 15/XI/922; Plaga Niculae, caporal, Tatar-Bunar (Cetatea Albă), 12-13/IX/921; Ciorăscu Niculae, caporal, Gara Fălești (Bălți), 15/XI/921; Marin A. Marin, caporal, Curcii (Ismail), 25/VI/920; Sorescu Gheorghe, soldat; Ermochia (Cetatea Albă) 7/X/919; Marin Ștefan, soldat, Baicazia (Cetatea Albă), 3-6/X/921; Bușila Costache, soldat, Tatar-Bunar (Cetatea Albă), 12-13/IX/923; Eni Vasile, soldat, Turlachi (C. Albă), 30/IX/921; Trifățeanu Ioan, soldat, Burgugii (Cetatea Albă), 1/I/923; Miron Vasile, soldat, Burgugii (C-Albă), 1/I 929; Hânțaru Grigore, soldat, Babele (Ismail), 11/VI/919; Gârliceanu Ștefan, soldat, Vasilofca (Ismail), 7/XI/918; Ghelaru Gheorghe, soldat, Frecăței (Ismail), 19/III/919; Grumăzescu Teodor, soldat, Taraclia (Tighina), 25/IX/919; Bușnă Gheorghe, soldat, Baurci Moldoveni (Cahul), 26/XII/920; Andronache Ioan, soldat, Nerușai, (Ismail), 20-21/I/921; Mihai Grigore, soldat, Tocuz (Tighina), 28/VII/923; Pazul Gheorghe, soldat, Tatar Bunar (C.-Albă), 26/X 1923;

Țardea Vasile, soldat, Cișmichioi (Cahul), 14/X/923; Răileanu Ioan, soldat, Borceg (Cahul), 17/XII/923; Totalici David, soldat, Slobozia Ganez (C.-Albă), 9/II/924; Pavel Ioan, soldat, Slobozia Ganez (C.-Albă), 9/II/1924.

Regimentul 6 Jandarmi

Cernat Constantin, pl. major, Coșernița (Soroca), 13-12/VI 1922; Voicu Ioan, plutonier, Glodeni (Bălți), 21/VII/918; Stanciu Ioan, plutonier, Gorești (Chișinău), 3/VII/918; Caplescu Ioan, plutonier, Mireni (Chișinău), 19/VII/919; Degeratu Dumitru, plutonier, Ghidighici (Chișinău), 25/X/919; Cramă Matei, plutonier, Mereni (Chișinău), 19/VIII/918; Orășanu Vasile, plutonier, Băcioiu (Chișinău), 17/5/920; Bratu Gheorghe, plutonier, Mășcăuți (Orhei), 1/III/919; Pavel Mihalache, plutonier, Arionești (Soroca), 6-7/I/919; Bordeianu Ion, plutonier, Căprești (Soroca), 26-27/II/922; Butnaru Gavril, plutonier, Florești (Soroca), 11/II/923; Șeitărău Vasile, plutonier, Rădoia (Bălți), 19/VII/920; Amariei Ioan, plutonier, Ciuciulea (Bălți), 6/V/924; Cătu Ioan, plutonier, Nisporeni (Chișinău), 8/VII/924; Botezat Vasile, plutonier, Sângera (Chișinău), 10/VII/924; Costea Ch., sergent instructor, Briciova (Soroca), 28/V/924; Ștefan Ioan, sergent, Glodeni (Bălți), 21/VII/918; Pichineru Vasile, sergent, Sadova (Chișinău), 11/II/919; Ioan T. Ioan, sergent, Budăi (Orhei), 1/II/919; Agapia Afanase, sergent, Cureșnița (Soroca), 26-27/II/922; Ojog Ioan, sergent, Buicani (Chișinău), 13/X/923; Amarghioalei Vasile, sergent, Vadu lui Vodă (Chișinău), 29/VII/924; Tanase Neculae, caporal, Mereni (Chișinău), 29/II/919; Grim Dumitru, caporal, Vadu lui Vodă (Chișinău), 18/VI/922; Costache Sandu, caporal, Șipoteni (Chișinău), 20/VI/919; Păduraru Chirică, caporal, Ghidighici (Chișinău), 17/V/922; Pandele Ioan, caporal, Visterniceni (Chișinău), 1/VIII/919; Ciută Gheorghe, caporal, Pârjolteni (Chișinău), 20/IX/919; Vărlan Sandu, caporal, Mășcăuți (Orhei), 1/III/919; Tureanu Vasile, caporal, Tribujeni (Orhei), 20/VII/922; Petraru Dumitru, caporal, Tribujeni (Orhei), 7/IX/921; Chiriac Constantin, caporal, Țibirim (Orhei), 2/VI/922; Țureasma Vasile, caporal, Mândra (Orhei), 2/V/922; Cimpoiașu Andrei, caporal, Popeștii de Sus (Soroca), 24/III/922; Spivacanco Gheorghe, caporal, Zgurița (Soroca), 2/VI/922; Ciornei Const., caporal, Vadu lui Vodă (Chișinău), 2/VI/922; Cojocaru Grigore, caporal, Trifești (Orhei), 6/V/924; Anghel Nicolae, soldat, Păișcani (Bălți), 4/IV/920; Ingot Mihai, soldat, Petrești (Bălți), 20/II/921; Stavre Iancu, soldat, Costugeni (Chișinău), 80/VI/919; Blândă Dumitru, soldat, Hâncești (Chișinău), 27/VII/919; Vicu Nicolae, soldat, Bujoru (Chișinău), 25/X/921; Susac Vasile, soldat, Sireți (Chișinău), 11/XII/922; Goneac Mihail, soldat, Vorniceni (Chișinău), 13/VI/922.

Avasaicei Ioan, soldat, Budești (Chișinău), 18/VI/922; Petre I. Gheorghe, soldat, Mașcăuți (Orhei), 1/III/919; Leneșu Arion, soldat, Tribujeni (Orhei), 7/VII/923; Suci Petre, soldat, Cicâlteni (Orhei), 20/VII/922; Cocoru Ioan, soldat, Arionești (Soroca), 6-7/I/919; Simion Dumitru, soldat, Țarigrad (Soroca), 28/III/923; Gheorghita Const., soldat, Târnova (Soroca), 28/V/923; Anghel Vasile,

soldat, Ciocâlteni (Orhei), 24/IX/923; Panțâru Vasile, soldat, Trifești (Orhei), 24/IV/923; Mariciuc Gheorghe, soldat, Onițcani (Orhei) și Marcu Vasile, 29/V/924.

Compania Jandarmi Hotin

Filip Emilian, locot., Noua-Suliță (Hotin), 12/III/919; Petcușin Petre, pl. major, Văzdăuți (Hotin), 8/I/919; Moroșanu Ioan, pl. major, Siliștea (Hotin), 8/I/919; Costandeu Nicolae, pl. major, Bârlădeanu (Hotin), 5/IV/923; Dănilă Mihai, plutonier, Parcăuți (Hotin), 8/I/919; Ciolan Iordache, plutonier, Nedebăuț (Hotin), 9-10/I/919; Toma Gheorghe, plutonier, Grozinți (Hotin), 9-10/I/919; Dică Alexandru, plutonier, Rașcov (Hotin), 9-10/I/919; Filimon Mihalache, plutonier, Rucșin (Hotin), 9-10/I/919; Dumitru Petre, plutonier, Edinița (Hotin), 26/I/919; Zaharia Nicolae, plutonier, Dolineni (Hotin), 4/IV/921; Țăranu Gavril, plutonier, Hajdău (Hotin), 10/XII/922; Mușat Ioan, sergent, Siliștea (Hotin), 10/XII/922; Atitinei Const., sergent, Edinița (Hotin), 10/XII/922; Pavel Teodor, sergent, Sânger (Hotin), 10/XII/922; Șaramot Nicolae, sergent, Nelipăuți (Hotin), 15-16/IV/923; Grumeza Gh., caporal, Grămești (Hotin), 15-16/IV/923; Carp Gheorghe, caporal, Cepelenți (Hotin), 15/I/921; Șorodoc Ioan, caporal, Dancăuți (Hotin), 30/VII/921; Istrate Gheorghe, caporal, Dancăuți (Hotin), 23/I/922; Godinescu Grigore, caporal, Dumeni (Hotin), 30/IV/922; Mitran Dobre, soldat, Văzdăuți (Hotin), 30/IV/922; Morăreață Florea, soldat, Chișcăuți (Hotin), 8/I/919; Tudor Gheorghe, soldat, Grămești (Hotin), 8/I/919; Gheorghe I. zis Radu, soldat, Rașcov (Hotin), 8/I/919; Nicolae I. D-tru, soldat, Rucșin (Hotin), 10/I/919; Chiriac Ioan, soldat, Rucșin (Hotin), 10/I/919; Botezatu Vasile, soldat, Dumeni (Hotin), 30/IV/922; Gheorghe Florea, caporal, Stănceni (Hotin), 8/I/919; Amariei Ioan, plutonier, Ciuciulea (Bălți), 6/V/924; Cojaro Ilie, soldat, Folești (Bălți), 3/VI/923; Avarvarei Gheorghe, caporal, Durlești (Chișinău), 16/VII/924.

(București, Tipografia ziarului „Universul”, 1924, p. 3-32.)

15. Trădarea – dezertarea și tolerarea lui Constantin Stere fost Colonel Consilier Juridic

I. Alegerea de la Soroca și

II. Activitatea sa negativă în războiul de întregire a neamului

Celor 36.000 alegători din județul și orașul Soroca, viața și faptele alesului lor în războiul de întregire a neamului

Prefață

În „Luptătorul” dela 27 Februarie 1921, D-l Ionescu Olt a scris un articol asupra personalității lui C. Stere. În acest articol, după ce se aduce în prima linie laude ziarului de mai sus, urmate de mulțumiri, întru cât după D-sa

„«Luptătorul» este un organ de convingeri și de curaj, care i-a dat ospitalitate a trata un subiect de care alții se fereau din lașitate sau prudență”. Ca unul ce am trăit la Soroca pe malurile Nistrului Românesc, doream să răspund D-lui Ionescu Olt chiar prin acelaș organ de publicitate. Contrar laudelor aduse, în marea dragoste ce ziarul „Luptătorul” poartă democrației și adevărului, articolul meu deși admis a se publica, – nu știu căror intervențiuni mi-a fost înapoiat după trei zile chiar de Directorul ziarului.

Mijloace materiale m’au împedat atunci a da publicității în o broșură cuprinsul acestui articol. Cu toate aceste „mai bine mai târziu, decât nici odată” aduc astăzi la cunoștința publică cuprinsul acelui articol, complectat cu capitole separate, referitoare la activitatea negativă a lui C. Stere în timp de pace, în epoca neutralității și în plin război.

Din acel articol și din capitolele care îl urmează, se desprinde o serie de fapte ce interesează și trebuie să fie cunoscute, nu numai de cei treizeci și șase de mii de alegători din cuprinsul ținutului și orașului Soroca, dar de către toți cetățenii cu suflet, inimă și credință românească, din România Mare. El se referă la o parte din viața și faptele alesului de la Soroca, în legătură cu războiul nostru de întregire a neamului și la contribuțiunea negativă adusă aspirațiilor noastre naționale de către Colonelul profesor și rector universitar.

C. Stere (Consilier juridic pe lângă armatele române) pretins creator al unui curent literar, cultural și politic, afișat ca martir siberian al cauzei românești. Pe lângă aceste titluri vom reaminti și pe acel de Șef regional al unui mare partid politic cu trecut istoric, partid care acuză, fără a’și face însă datoria de a trimite judecăței, dacă înadevăr el este, pe Dezertorul și Trădătorul din timpul ocupațiunei Austro-Germane, care:

1) În timp de pace după 1913 a pledat cauza bulgarilor cerând restituirea Cadrilaterului.

2) A redactat acel memorabil manifest care desolidariza universitatea din Iași de sora ei din București.

3) A înșelat în timpul neutralității buna credință a fraților ardeleni.

4) S’a pronunțat pentru distrugerea independenței României și alipirea ei la monarhia Austro-Ungară sub conducerea dinastiei Habsburgilor.

5) A înființat în timpul războiului și în Bucureștii ocupației germane ziarul „Lumina” contrar intereselor Patriei sale în pericol.

6) A îndemnat ostașii României, prin manifeste aruncate în tranșeele române, la dezertione de pe front.

7) A funcționat sub inamic ca funcționar la Banca Generală (Germană), unde a prezidat emisiunea de miliarde de bancnote germane cari au adus sărăciea și mizeria în țară.

8) A cerut detronarea Regelui și decăderea actualii dinastii române.

9) A condamnat „intrarea armatei Române în Basarabia” pe motivul că Republica Sovietelor din Rusia dă mai multă libertate politică statelor ce o compun, cea ce nu va putea nici odată acorda poporului un Stat autocrat și oligarhic grupat în jurul Vechiului Regat și nu guvernărilor săi, a căror

quintesență politică este formată de „Partidul Național Liberal”, partid care a monopolizat toate momentele mari istorice pe seama lui, fără a mai recunoaște nimic „Dorobanțului de la Plevna”, care nu are culoare politică, dar care totuși reprezintă țara România Mare de azi cu toate partidele sale politice, de la cele mai extreme, la cele mai moderate.

10) S’a pronunțat prin grai și scris contra unirei Basarabiei cu „Patria mamă”, speculând totuși simpatia basarabenilor, pentru a întrona în această țară dacă nu bolșevismul, cel puțin anarhia și desordinea politică, în favorul tovarășilor săi de la Moscova.

În asemenea condițiuni, Constantin Stere apare pentru noi toți, îmbrăcat în haina dezertărei și a trădărei de patrie, care însă datorită nu știm căror intervențiuni a fost lăsat în liniște. El nu a fost judecat de Curtea Marțială, așa cum o cer legile țării. Din contra. El a fost și este rând pe rând tolerat de către toate partidele politice ce s’au perindat în ultimii ani la cârma țării, ca și cum C. Stere prin felul său de se conduce nu ar fi săvârșit un act de înaltă trădare, dublat cu acel de dezertare.

Este de neînțeles această rezervă a conducătorilor țării noastre față de un om căzut în greșală. Și cu atât mai de neînțeles este faptul: Pentru ce guvernul liberal care acuză, care știe că Stere e trădător și care are datoria a publica o „carte neagră” asupra acestui caz, nu soluționează prompt și energic cazul trădărei și dezertărei, de care s’a făcut culpabil viitorul Consilier al Tronului și Prim Ministru al României Mari?

În fața acestei ne mai auzită toleranță politică, fiecare cetățean român de origine prin sânge și credință se întrebă:

a) Pentru ce s’au întrerupt toate anchetele începute contra lui Stere, așternându-se mușamaua națională și peste chestiunile de trădare și dezertare în timp de război.

b) Pentru ce se întârzie cu trimeterea lui Stere în judecată, mai mult chiar se perde și dosarul întocmit cu multă trudă de vrednici și imparțiali magistrați.

La astfel de întrebări, ne întrebăm și noi:

Care este datoria guvernului?...

Care este datoria justiției?...

O țară întreagă dorește să vadă lumină, să vadă făcându-se dreptate, atât unui popor adânc jignit în onoarea sa națională, cât chiar și lui C. Stere, dacă vină nu va avea, dându-i-se în ori ce caz prin condamnare sau achitare acea liniște sufletească de care el are atâta nevoie.

Faptul că Stere a fost ales deputat în diferite rânduri; că face parte din un partid care l’a consacrat Șef și că în calitatea lui de fost basarabean se bucură de simpatia fraților basarabeni cari nu au avut ocazie sub guvernul moscovit să-și formeze o opinie publică, nu poate nici scuza, nici să pună la adăpost pe un mare vinovat. Cei cari și-au făcut datoria către țară ca și glasul îndepărtat de sub glie a celor optsute de mii de mucenici ai neamului Strigă către C. Stere, întocmai ca Dumnezeu către Cain: Ce ai făcut Constantine cu frații săi? Ce ai făcut cu jertfele noastre?

Eroii ca și Martirii au dreptate! Este o răspundere ce apasă greu pe umerii lui Stere.

Ei cer dreptate, cer judecarea lui Stere.

Pentru aceasta ne trebuie, Omul, Șeful de guvern, Partidul Politic, Ministrul de justiție, care răspunzând fără frică la îndeplinirea datoriei, să cheme la ordine pe un mare vinovat care prin faptele lui a jignit profund sentimentele cele mai curate ale poporului românesc.

Astăzi însă după ce s'a scurs atâta vreme de la comiterea faptului, după ce suferințele clipelor grele încep a fi uitate, o judecată nu mai putea avea loc în aceleași condițiuni psihologice pentru judecători ca și pentru acuzat, cu atât mai mult că starea de războiu a încetat, și odată cu ea a încetat și aplicarea legilor de război care numai ele puteau aplica sancțiuni exemplare. Nu este însă mai puțin adevărat că judecătorii deși cu mai multă blândețe, și-ar putea și azi face datoria și prin sentința ce ar da-o, ar satisface o necesitate națională, ar satisface opinia publică ca și pe acuzat, căruia i s'ar da posibilitatea de a se apăra. Dacă Guvernul nu înțelege însă a deferi pe C. Stere înaintea unui Consiliu de război, atunci are cel puțin datoria de a-l trimite înaintea „unei Comisiuni de Generali activi” unui Consiliu de onoare, care analizând situația de ieri, să proclama vinovăția sau nevinovăția lui C. Stere.

În acest caz, dacă C. Stere este vinovat, el va fi acoperit cu disprețul public, având însă pentru sine avantajul de a scăpa de suferințele unei pedepse, de care nu au scăpat atâția bravi ostași, cari conștient sau inconștient sub ordinele sau sugestiunea lui C. Stere, au căzut în greșeli mult mai mici ca a acestui mare vinovat.

Ca o urmare morală a acestei stări de lucruri într'o țară și mai ales în România nu pot fi două categorii de vinovați și două sisteme de a judeca.

Pentru toată lumea este nevoie de aceeași judecată care se reazemă pe principiul: Fiat justitiae – Pereat Mundus.

Prietenii lui Stere afirmă însă că el s'ar putea prevala de o sentință judecătorească, pentru a câștiga un drept de mare patriot. Opinia publică însă, în lipsa unei sentințe judecătorești, a condamnat de mult pe acel ce țara și-a trădat și care în arena politică nu servește Democrația, din contra, înveninează raporturile sociale dând o armă în mâna oligarhiei de care ascultă pentru ca rând pe rând să distrugă partidele la care se afiliază.

Ori care ar fi însă calea, fie aceea a unei sentințe dată din ordin pentru a'i scoate basma curată, sau aceea a ertării pe cale de amnistie care desăvârșește justiția fără a înlătura judecată, „C. Stere” nici o dată nu va putea justifica greșelile sale, căci el până azi prin temporizări eterne, patronate de guverne, și în special de cele liberale, nu a fost judecat și liber a fost lăsat, după cum altă dată liberal național a fost, până când a dovedit că „Lupul părul își schimbă, dar naravul ba”.

Dacă însă din cine știe ce considerațiuni politice greșelile lui Stere nu au fost supuse sancțiunii justiției de război, atunci aceste greșeli rămân a fi aduse pe calea tiparului, la cunoștința marelui public, ce prin suflet, prin inimă și

credință strămoșească, românească este, pentru ca cel puțin opinia publică din punct de vedere moral, judecând drept și cinstit să pedepsească trădarea prin dispreț și desinteresare pentru trădător.

Aceste considerațiuni m'au îndemnat a da publicității această mică și nepretențioasă broșură, scrisă nu de acel ce a suferit pe nedrept în timpul războiului și pentru a cărui dreptate ca și pentru a altora, nici un glas al democrației nu s'a auzit de la tribuna parlamentară, care cu cel mai feroce egoism era ocupată cu reabilitarea lui C. Stere, ci de însuși faptele acelui ce cu suflet pervertit:

Ai trădat Țara și Rege
Ca un om fără de Lege
Care crede... Dacă este Deputat
De trădare... România l-a ertat

Lt. Colonel Constantin L. Bottez

Constantin Stere și alegerea de la Soroca

D-l Ionescu Olt în „Luptătorul” de la 27 Februarie 1921 afirmă că reușita lui C. Stere se datorește valorii sale întru cât:

Nu a fost sprijinit de nici un partid politic bine organizat, și
Nu a avut prestigiul puterii de care dispune o administrațiune.

În consecință, indicațiunea atât de puternică a maselor populare nu mai poate suferi nici o invalidare.

Fără a cunoaște nici pe Ionescu Olt, nici pe Sterea, de cât pe unul din articolul său, pe cel din urmă din faptele sale înainte și după război, susțin și voi dovedi că argumentele D-lui Ionescu Olt sunt mai mult teoretice și sentimentale, cu totul departe de realitate. În adevăr, Sterea era agreatul Partidului Țărănesc din Basarabia, bine organizat și foarte puternic. Avea la îndemâna sa ca agenți electorali permanenți pe toți profesorii și învățătorii, pe toți funcționarii Casei Noastre, de la cel mai mic la cel mai mare, precum și pe toți funcționarii volostelor cu primarii comunelor. Toți acești funcționari numiți fiind cu decret regal de către Partidul Țărănesc când deținea puterea înaintea acelei mici fracțiuni care conduce azi Basarabia în numele Partidului Poporului.

Oare această situație de fapt înseamnă că Sterea nu a fost ajutat de un partid politic și nu ar fi avut sprijinul unei administrațiuni? Cât de mult se înșeală D-l Ionescu Olt care scrie la București, fără a cunoaște realitatea de la Soroca, unde norodul rămas credincios semnelui electoral „Coasă și Greblă”.

1) A ALES pe C. Sterea convins că întocmai ca și Halippa, Sfeclă, Codreanu (Moș Ion), omul corespunde semnelui, care era pentru ei expresiunea oamenilor buni și cinstiți și care semn, bunii noștri Țărani zic și au credința că a lor este, atunci când Soarele, Luna și Stelele (semnele altor partide politice) sunt prea departe de ei; iar crucea scoasă din biserică și pângărită în lupte politice a îndepărtat credința lor față de acest semn Dumnezeesc.

Cu acest semn (Coasă și Greblă) s'au trezit ei în Basarabia Românească la primele manifestațiuni electorale, atunci când Partidul Țărănesc guverna în

Basarabia în numele Partidului Liberal care avea acolo armată, funcționari, stare de asediu și chiar guvernatori, când opoziție aproape nu exista; iar starea de asediu și cenzura erau aplicată cu mai multă strășnicie ca azi. Numai astfel Basarabia putea să simtă că este cârmuită de un partid țărănesc prin excelență democrat, și în fruntea căruia se găseau la început D-nii Inculeț, Halippa, Ciugureanu, Pelivan, Minciună ș. a. reprezentând energiile poporului Moldovenesc de eri, a poporului Românesc de azi dintre Prut și Nistru,

În aceste condițiuni, rezultatul alegerilor de la Soroca, se datorește atât faptului că Țăranii nu cunoșteau cine se ascunde în dosul semnului, cât și buneii voinețe mai ales a partidului din care cândva C. Stere a făcut parte și care a găsit că e bine a menaja interesele unui fost coregionar politic, cu credința că dacă el singur nu se va pocăi reîntorcându-se în vechiul său partid, să fie cel puțin păstrat ca un fel de rezervă politică, un fel de rău necesar, ce va putea fi în mod abil întrebuințat cândva la disolvarea acelor partide ce prin unire ar putea să devină mai tari ca Partidul Liberal.

2) AU ALES țăranii din ținutul Soroca pe C. Stere fiind că ei nu au avut de unde să știe trecutul acestui om, de cât numai de la elevii săi ce-l prezentau norodului pe Stere ca pe un „Mesia” ca pe un Salvator al țărânilor Basarabene, care dacă ales va fi și trimis în Sfatul Țării la București le va da lor „Pământ gratis și anularea încasării impozitelor”, promisiune cu caracter anarhic care cadrează mai frumos cu Codul Penal decât cu mijloacele legale și morale ale unei lupte electorale. Pământ gratis și pe viitor nici un impozit!, cuvinte frumoase și amăgitoare. Miragiu care înduplecă sufletele cel mai recalcitrante și subjugă pe sclavul ce așteaptă mântuirea sa tocmai de la acest pământ pentru care el a luptat și îngrășat glia strămoșească cu sângele lui.

3) AU ALES țăranii de la marginea Nistrului pe C. Stere în neștiință că au în fața lor un anarhist și revoluționar, cum o spune chiar Ionescu Olt: Rigoarea Siberiei departe de a domoli temperamentul său revoluționar, îl oțelește mai mult. Și nici că putea un revoluționar, păstrând încă pe vremea luptelor electorale și pe cale de simulacru urme false de lanțuri (văpsite cu roș) drept mărturie a suferințelor sale pentru Țăranii, cărora el băiatul grecului proprietar al moșiei Cerepcău (Soroca) nu le-a dat din acea moșie nici un petic de pământ, dar grăbindu-se a vinde încă de mult surorilor și fraților dreptul său, să promită alt ceva, și mai ales în alegeri, de cât „Pământ gratis de la alții”, Revoluție, Slobodă, gonirea Românilor de peste Prut, Autonomia Basarabiei și o Republică Moldovenească mai fericită ca Arcadia fericite*.

Toate aceste promisiuni constituiau punctele principale ale programului electoral al lui C. Stere, dezvoltate rând pe rând atât în sala Triumf din Soroca, cât și la Bădiceni în chiar localul Volostei. Deci cu știrea și aprobarea guvernului, fapt care credem că nu a fost cunoscut de D-l Ionescu Olt. În această împrejurare și în această comună, funcționarii de stat și județ la ordinele

---

* Probabil de această promisiune s'au influențat Bolșovicii când au decretat înființarea Republicii Sovietice Moldovenești.

telegrafice ale Deputatului P. Sfecclă, membru al Partidului Țărănesc în opoziție, strângeau norodul ca să asculte spovedania comică teatrală a bătrânului actor cu barba și mustețile rase, care nici asemănare nu mai avea cu basarabeanul student de altă dată, cu C. Stere bărbos și cu părul sburlit; azi clovn de iarmaroc, care caută să dovedească că pentru binele țărâniei basarabene și a desrobirii Basarabiei el a fost trimes de Ruși în Siberia și mai în urmă arestat de Românii din vechiul Regat, pe cari în nemernicia lui căuta să-i arăte ca pe un fel de dușmani, iar nu ca pe niște frați.

Și fiind că C. Stere a fost în adevăr în Siberia, este bine a se cunoaște că el acolo a fost trimes, nu ca un prieten al Țărâniei, ci mai mult pentru marele curagiu ce a avut de a scoate la mii de vârste, departe de Petrograd ochii aceluia ce-i jurase credință, ochii Țarului Rusiei, ... din o veche fotografie atârnată pe pereții unui local de petrecere, în care Sterea, ce e drept, petrecea adesea cu alți tineri socialiști (poate nihiliști) pentru a mai uita ceva din dorul și dragostea lui cea mare pentru țăranul Moldovean.

Lămuririle de mai sus mi-au fost date în Soroca de către un bătrân Moldovean. Și pentru ca să se știe bine, repet încă o dată că nu pentru țărani a stat el acolo sub cer de plumb întunecos, ci mai mult pentru capriciile tinereții sale în adevăr svânturate. La alegeri, C. Stere a uitat cu intențiune să arate țăranilor basarabeni că a fost condamnat nu ca apostol al cauzei naționale a Moldovenilor obijduiți și robiți și surghiuniți din Rusia, nu ca luptător naționalist român, ci ca membru al organizației clandestine și teroriste. Ca nihilist Rus.

Această acțiune inconsecventă a lui C. Stere este primul său act de manifestare cetățenească, manifestare care mulți ani mai târziu, după ce la frați Prutului trecuse, îmbracă în timpul războiului de întregire haina cea mai neagră și mai murdară a trădărei de Țară, Lege, Neam și Rege.

4) AU ALES țărâni de la Cetatea marelui Ștefan pe C. Stere, în credința că el este apărătorul ce gratis lor pământ de la alții le va da. Ce zică oare acel ce pentru noi reprezintă un Simbol a Românișmului? Ce crede D-l Pantelimon Halippa șeful aceluia Partid Țărănesc din Basarabia Românească în toată întinderea ei dintre Prut și Nistru? Sprijiniv'a D-sa acțiunea anarhică și anticonstituțională a fostului său profesor de drept constituțional de la Universitatea din Iași? Pentru ce oare D-sa nu a protestat atunci când Stere făcea astfel de promisiuni? Admite D-sa indiferent de persoană, ca un trădător, care trădător pentru noi rămâne până în clipa în care se va pronunța justiția Țării, îmbrăcat în haina demagogului să pozeze ca un factor important al vieții noastre publice constituționale și naționale numai pentru simplu cuvânt că D-sa ca șef de partid are de plătit o poliță de recunoștință (foarte frumos și lăudabil) lui C. Stere fostul său profesor, atunci când D-sa foarte bine știe că în alte țări și azi funcționează Curți Marțiale care judecă pe trădători; iar la noi în țară mulți nevinovați au căzut victime din cauza acestui om, pe care guvernării nu știu pentru ce considerente meschine politice îl menajează cu atâta interes, atunci încă nu s'a depus o floare pe mormintele victimelor sale.

Este oare promisiunea lui Stere la Înălțimea morală a fostului său elev? Noi credem că nu, întocmai după cum nici un trecut fie el cât de frumos și bogat nu poate scuza crima unui trădător de țară, fie acest trecut privit chiar prin seria de acțiuni cu o legătură logică între ele și cari s'au desfășurat în un cadru determinat; căci atunci ar urma ca:

a) Mitropolitul Konon Arămescu Donici care a fost aruncat disprețului național în o chilie de monah să fie readus în scaunul său Mitropolitan.

b) Colonelul Sturza care a fost și el un om de idei și de convingeri să fi fost chemat din străinătate, înaintat general, dându-se comanda ce i s'ar fi convenit în locul unora din acei generali ce pe front înebuniseră, alții se îmbolnăviră și parte din ei de trupele lor să rătăciră. Nu voi cuprinde aici pe acei ce datorită, cu sângele lor de eroi, [au servit] glia strămoșească și a căror memorie bine cuvântată și eternă fie.

c) Lui Crăiniceanu (Colonel) să i se redea viața și comanda Regimentului a cărui Drapel cu efusiune și lacrimi în ochi la sărutat în momentul suprem, depănând astfel cu mare solemnitate pe altarul patriei către care poate greșise; o conștiință curată, mai curată de cât a trădătorului care liber azi, fiind că liberal o viață întreagă a fost, înfruntă cu cinism răbdarea unui neam ale cărui victime datorite trădării sale, în general, nici o dată nu se vor putea socoti.

d) Colonelul Verzea să-și reia Directoratul General al Poștelor și Telegrafului iar;

e) Bujor, deputatul ales și invalidat, după cum dorește și Moșul Ion Codreanu deputat de Soroca să fie scos din pușcărie, întocmai după cum C. Sterea a fost și el cândva scos de la Văcărești și adus în Cameră pentru ca și el să stea în tovărășia marelui patriot C. Stere validat acum în urmă de camera D-lui General Averescu.

5) AU ALES țăranii sub semnul „Coasă și Greblă” pe fiul boerului grec de la Cerepcăul Sorocei, care evadând din închisorile Siberiei, de acolo unde îl trimiseră acei ce l' cunoșteau poate mai bine ca noi, nu pentru idealul nostru politic, ci pentru o utopie politică internațională, a trecut Prutul la frații din vechiul regat, frați cari pe atunci l'au primit ca pe un adevărat frate Basarabean în plină suferință. L'au încărcat pe el de măriri și onoruri, au pentru meritul lui, dar în cinstea aceluia brav și nobil popor Moldovean dintre Prut și Nistru; pentru ca el astăzi să defăimeze pe bine făcătorii lui, arătându-i Basarabenilor ca pe niște drojdii a societății. Lipsa de recunoștință caracterizează de altfel pe locuitorul C. Stere chiar și în alegerile de la Soroca, atunci când demagogia a împins-o până acolo de a spune Țăranilor Soroceni cu mult și studiată fățarnicie, vărsând lacrimi de crocodil, întocmai ca actorul ce pe scenă joacă un rol departe de firea lui.

„Am venit aci în mijlocul vostru să șterg pata nașterii dintr'un boier* proprietar, să răsbun păcatele părinților mei, să preparăm revoluțiunea din care țărănimea va eși complet desrobită.”

* *D-I H. Sanielevici* în cartea sa „Poporanismul reacționar” ne arată că „C. Stere” – este un amestec de grec și evreu (mi'a spus-o el însuși); iar D-I Alexis Nour ne spune de C. Stere că era fiul unui vechil grec, trimis din Grecia la o moșie a muntelui Atos din Basarabia.

Așa vorbea Stere în limba rusească celor ce'i ascultau acolo în capitala ținutului celui mai moldovenesc.

A blestemat în acele clipe C. Stere memoria sfântă a celor ce i-au dat viață și lumină și a căror cenușă, siguri suntem că a trebuit să tresalte în liniștea mormântului lor, în fața fiului atât de nerecunoscător și față de ei ca și de țară.

Și tot lipsa de caracter determină pe C. Stere să aibă curajul omului fără de scrupul de a se prezenta în fața Regelui și a Țărei, atunci când pacea de la București nu putea îngădui M. Sale să aplice acestui om lecțiunea ce se cuvinea trădătorului care a vrut să'l detroneze, care a cerut desființarea Statului Român și înglobarea lui la Imperiul Habsburgilor.

6) A ALES norodul din Soroca pe Stere de bună credință că omul și semnul sunt la fel. Dacă acestui norod i s'ar fi spus în mod loial și cinstit de către conducătorii partidului Țărănesc, că glăsuind semnul, glăsuiesc și omul, atunci Stere ar fi trebuit să fie alesul norodului Moldovean încă de astă primăvară când a mai candidat la Soroca, împrejurare în care el nu a fost numai candidatul partidului țărănesc, dar chiar și acel al guvernului Averescan, care azi îl combate atât de mult. În adevăr și acum ca și astă primăvară, Stere a fost sprijinit de D-I Niță, Ministrul Basarabiei, care prin o acțiune de duplicitate a făcut la Soroca opoziție guvernului Central, împărțind Basarabia în două zone. Nordul se zice pentru liniștea socială a fost rezervat Țărăniștilor, iar sudul pentru Partidul Poporului, adică pentru prietenii mării și pravoslavniciei Rusii, cari nu au avut altă atențiune pentru România decât a zice că „Basarabia a fost zugrumată”.

În adevăr, în cea ce privește nordul Basarabiei adică la Soroca, s'a pus prin intervențiunea D-lui Niță o listă quasi oficială, zisă „Paratoner”. Explicația este ușor de înțeles. Trebuia acolo, pentru ca lista partidului țărănesc să fie asigurată, guvernul să se presinte desmembrat, prin o listă oficială a partidului și una desidentă.

Această listă paratoner a apărut atât de bine lista oficială a guvernului (Partidul Poporului) încât această din urmă, ca și lista paratoner, au căzut cu cel mai mare succes.

Pe lista paratoner trebuie să se știe că s'a strecurat atunci, în mod clandestin, cu autorizarea guvernului și voința lui Stere, numele acestui trădător. Prin aceasta, D-I Niță, cari opera pe două fronturi, credea că dacă nu va reuși lista țărănească, va avea atunci cu siguranță succes lista boerilor unde figura numele lui C. Stere prietenul guvernului. În nici un caz nu va reuși, știa prea bine D-I Niță lista guvernului central cu avocatul Gh. Niculescu în frunte. Și grație acestor expediențe politice, cât p'aci dacă reușea această listă, C. Stere era să fie botezat averescan. Dar socoteala de acasă nu se potrivește cu cea din târg. Sterea a căzut în alegeri spre norocirea partidului Țărănesc, care prin polița de recunoștință ce D-I P. Halippa personal o avea de plătit lui Stere, a trebuit a deschide larg porțile sale, unei pacoste naționale, pentru ca aci Sterea intrat, să aibă prilejul de a fi întrebuițat de liberali în opera de descompunere și de desagregare probabilă în viitor a altor partide politice.

Dacă cetitorii mei nu mă cred, de cele ce la Soroca și în Basarabia s'au petrecut, îi rog foarte mult să întrebe pe D-l Boutmy de Catzman, Președintele Zemstvei Soroca, guvernamental sadea, care însă făcea opoziție guvernului, refuzând listei oficiale ori ce concurs administrativ, pe care bine-înțeles îl dădea listei în desidență de opoziție în care figura D-sa, deși fusese numit în serviciu de către D-l General Averescu. Avea această listă a guvernului din Chișinău, prin opoziție de acea a guvernului central, toate mijloacele ce la îndemână le poate da o administrațiune centrală ca Zemstva, și pe care mai figura și numele lui Stere.

7) S'A ALES Deputat Sterea la Soroca, acolo unde alegătorii, acei țărani moldoveni, cu dragoste de țară și de lege, cu sufletul lor curat și cinstit, copleșit însă de naivitatea lor ce nu cunoșteau viața politică, au fost exploatați de astă dată de către conducătorii săi. De acei conducători cari au sacrificat pe șeful partidului țărănesc ce până mai eri era D-l Inculeț, călcând astfel ori ce jurăminte, ori ce interese democratice și naționale, atunci când a fost vorba de interesele lor personale ca șefi ai unui al doilea partid țărănesc, și care partid de ei se va conduce în viitor după această schismă politică. Prima lor grijă a fost să primească în sânul lor elementul dizolvant, pe trădătorul C. Stere, pe care l'a cocoțat acolo unde faptele sale nu-i dădeau dreptul, întru cât el nu este de cât un sperjur care în momentele cele mai grele ale Patriei, a prestat inamicului Țărei, serviciile sale.

Nici când nu ar fi crezut țărani din Soroca că alesul lor și-a călcat jurământul către Rege, atunci când el promitea Nemților, dușmanilor Patriei și Poporului Român, desființarea Monarhiei și înlocuirea ei prin forma republicană sau cu o altă dinastie. Dacă D-l Halippa ar fi spus țărănilor din Soroca adevărul despre Stere, atunci aceștia, cu toți, cu mic, cu mare, s'ar fi sculat până la unul și pe Stere cu pietre l'ar fi alungat să-și pună candidatura, acolo, în teritoriul ocupat, unde alegătorii din vechiul Regat nici când nu ar fi avut naivitatea să aleagă pe acel ce și-a tradat Țara și Regele.

Concluziuni la chestiunile tratate la punctele 1-7

Din cele arătate până aci, se vede clar că nu atât valoarea intelectuală sau pretensele legături sufletești cu Basarabia ale lui Stere i-a dat posibilitatea să se aleagă la Soroca, ci mai mult întâmplarea, psihologia norodului Moldovean dusă prin naivitate și dragoste către P. Halippa (original din Soroca), până acolo, ca ei, țărani Soroceni, primeau de bune, curate și cinstite toate spusele conjuțeșanului lor, care prin ascendența extra-ordinar de mare ce o are asupra acestor țărani Soroceni, ar fi putut să asigure chiar reușita ori căruia animal cu patru picioare, numai și numai să-l fi pus pe listă și recomandat Sorocenilor. La aceasta se mai adaogă, psihologia semnului „coasa și grebla”, lipsa de armonie din sânul partidului poporului local și a altor afirmațiuni politice rădicate la rang de partid fiind că un așa partid există și în vechiul Regat*.

---

* Partidul Liberal.

Pe lângă toate acestea trebuie să mai avem în vedere că sprijinul puternic dat lui Stere de către partidul țărănesc ajutat de către întreaga administrație, a fost în mod tacit aprobat și ratificat de către chiar D-l Niță ministru și reprezentant al guvernului la Chișinău, și care prieten personal cu fostul său profesor, s'a interesat foarte de aproape de reușita lui C. Stere.

Acest fapt este deci foarte regretabil după cum scrie și Generalul Alex. Lupașcu Stejar: „că unii români din Basarabia în frunte cu D-l P. Halippa, ale căror bune intențiuni nu le punem la îndoială, și în care țara întregită, pe baza trecutei lor activități românești, își pusese toate speranțele, printr'o greșită înțelegere a politicii naționale și a intereselor superioare ale Statului român întregit au luat în brațele lor curate pe canalii trădătoare de Patrie, care îndrăznește acum să se identifice cu Basarabia din care a fugit ca un laș sub regimul țarist pentru a trăda în vechiul Regat interesele cele mai superioare și mai vitale ale întregului neam”; iar mai departe cere guvernului: „De a trimete în fața justiției care să pedepsească în mod exemplar, ștreangul ar fi prea puțin, pe cel mai odios criminal politic, C. Stere care nu mai poate avea nici un drept în această țară, și care constituie un pericol pentru politica și ordinea internă”.

Intervențiunea bine voitoare a fruntașilor basarabeni ca și a guvernului pentru C. Stere și contra D-lui Pascal Toncescu* este ceva neexplicabil cu pretențiune de plin progres politic. Pentru noi, aceasta dacă nu este ordonată de guvern, rămâne o trădare politică, ce pare că voia să creeze trădătorului, un mediu apropiat faptelor sale, dar cu o mai mică intensitate.

Fapta D-lui Ministru Niță nu cadrează de fel frumos cu demnitatea sa. Iată pentru ce rămâne ca D-l General Averescu să ne spue ce fel de politică face C. Stere susținut în alegere de către guvern, căci noi vedem că până azi încă de el nu s'a lepădat ca „Domnul de Satana”. De ar fi altfel un șef de guvern și un guvern întreg avea de hotărât între a deschide dosarul de judecată a lui Stere suspendat de liberali și discuțiunile înfocate pentru validarea sau invalidarea lui Sterea. Ar fi dat dovada, D-l General, că încă D-sa este pătruns de acel înalt sentiment de disciplină socială care cere aplicarea aceluiași măsuri, tuturor celor cari se fac vinovați de aceeași greșală. D-sa nu avea de ce se teme și cutremura în fața unui om și chiar a unei provincii. Era de datoria D-sale să-l arate Basarabenilor pe Stere în toată goliciunea infamiei sale. Nu a făcut-o. Nu ne rămâne de cât să felicităm guvernul și partidul pentru reabilitarea unui trădător, zicându-le: „Să vă trăiască, căci cu drept cuvânt meritați oamenii ce i-ați ales și patronat în disprețul opiniei publice”!

Și acum când cunoaștem faptele, putem avea convingerea a afirma că D-l Ionescu Olt care pe la Soroca nu a fost, a scris numai din auzire și fără a se fi convins câtuși de puțin, atunci când a formulat cauzele din care rezultă că Stere s'a ales la Soroca grație valorii sale.

În rezumat, alegerea sa la Soroca, C. Stere o datorește:

1) Sprijinului ascuns a guvernului din Basarabia care nu a luat nici o măsură, ca funcționarii să nu se amestece în alegeri, tolerând chiar ca ei să fie

---

* Candidatul Partidului Poporului.

agenți de propagandă și chiar delegați a candidatului la birourile electorale, în rezumat niște simpli agenți electorali a partidului țărănesc, implicit a lui Sterea, care prin acești funcționari chemați unii din ei să aplice legea agrară, iar alții să facă administrație, promitea după cum am arătat „pământ gratuit și suprimarea impozitelor”.

2) A avut sprijinul Partidului Țărănesc; partid puternic în Basarabia și în fruntea căruia se găsea P. Halippa care este originar din Soroca, și care abuzând de autoritatea sa morală și uitând că este român din aceeași țară cu acel ce o trădase, a dat indicațiuni maselor electorale (norodului) ce avea încredere în el, să glăsuiească numai lista „Coasa și Grebla”, fără ca să le fi dat însă și indicațiunile necesare despre personalitatea lui Stere ca trădător de Țara, de Lege, de Neam și Rege.

Activitatea lui C. Stere

Acum, după ce am arătat cum a reușit C. Stere la Soroca răspunzând la articolul D-lui Ionescu Olt, pentru a servi pe colegii mei alegători din județul Soroca, acolo unde am și candidat când-va numai pentru a putea străbate în razele de votare între țărani moldoveni și a face propagandă națională, astfel cum am făcut'o ori unde și în ori ce activitate ce am avut în ținutul Sorocei ca și în ținutul Chișinăului.

Ne mai rămâne să reamintim opiniei publice românești, cea străină și minoritară neinteresându-ne, cum a contribuit Sterea la lupta pentru întregirea neamului și ce parte a luat el în marele război, înainte de război, ca și după război, pentru ca o lume întreagă românească să cunoască cine a fost, cine este și cine poate fi în viitor Const. Stere.

În această ordine de idei rezumăm activitatea nefasta a lui Stere concentrată și cu oare cari aprecieri în următoarele puncte:

Const. Stere – aprecieri generale

C. Stere o viață întreagă pe unde a trecut, chiar și în Rusia, nu a făcut de cât operă de cultură negativă. El a semănat pretutindeni, la Universitatea din Iași zavistia, intriga și ura, mai întâiu între Studenți, apoi între Studenți și profesori, între aceștia din urmă și rectori și mai'mult chiar în sânul formației liberale locale unde el a fost un element dizolvant. Aceasta explică ușor faptul pentru ce Stere era hulit de o lume întreagă și pentru ce mai târziu ca un fel de recunoștință, *sui generis*, pleacă din formațiunea politică ce la îmbrățișat și făcut om, pentru a se arunca în brațele unui alt partid politic în care prin o autoritate diabolică de sigur, după cum se arată zorile activității sale, va semăna vânt pentru a culege mai târziu furtună, anarhie și bolsevism.

Const. Stere și Rusia

Înainte de Război, în tot deauna C. Stere căuta să dovedească că Rusia este slabă și că într'un eventual război ea va fi bătută. În timpul războiului Balcanic,

numai și numai de a nu fi alături de fruntașii țării, C. Stere pledează de astă dată teza Bulgarilor, după care noi Românii nu aveam nici un drept a cere avantajii și compensațiuni teritoriale, dacă nu am intervenit la timp și formulat de la începutul războiului pretențiunile noastre. Și aceasta pe motivul că Rusia a tot puternică va cuceri Dardanelele, România, va anexa slavii de sud ș.a.

După Stere, în acel timp urma ca Rusia să rezolve la noi în Țara cucerită, Problema agrară, dând țăranilor latifundiele boerești, exilând pe boeri. Este de notat că Stere vânduse deja partea sa de la părinți ce i se cuvenea în moșia Cerepcău din ținutul Soroca, Din fericire însă conducătorii noștri cu răspundere au gândit și procedat altfel de cât C. Stere.

Am reamintit acest episod pentru ca lumea să vadă egoismul strâmt al acestui profesor, și ceea ce dorea el Țării sale. Încă de pe atunci făcea repetiții la școala Trădărei ce mai târziu în 1916-1918 avea să o aplice în stil mare.

Const. Stere și manifestul Universității din Iași

Osanalele cântate de Profesorul Universitar Stere și redactarea acelui memorabil manifest ca din partea Universității din Iași, desolidarizează această înaltă Instituție de cultură de sora ei, Universitatea din București, fapt care i-a adus îndepărtarea sa din demnitatea de Rector, întru cât în calitatea sa legală de slujbaş a statului a depășit cadrul libertății de idei. Această simplă îndepărtare a nemulțumit însă pe toți acei ce și iubeau Țara și cari vedeau din partea guvernului o slăbiciune prin lipsa unei puternice și exemplare sancțiuni, care dicta ca Stere să fie nu numai demis, dar chiar trimes în fața aceleiași justiție care a funcționat pentru toată lumea. Dacă aceasta nu a avut loc, dacă alții înfundau oca, atunci numai și numai că acest om s'a bucurat de o favoare din partea guvernului, care nu știm pentru ce, ca și în cazul dezertării și trădării a păstrat acestui „Brutus al României” o situațiune morală care i-a permis mai târziu să creadă că crima este o virtute și cetățeanul care o comite, un exemplu, ceia ce îi dă și dreptul de a avea pretențiuni să conducă și să îndrumeze politica statului Român. Și nu ne vom mira de fel dacă ca mâine Criminalul cu situație morală va forța voința Suveranului de ai încredința Preșidenția Consiliului de Miniștri.

Dar e bine să se știe dacă aceasta se va împlini când-va, cei iubitori de Patrie au avut grija de a desemna omul ce punându-se în cale și sacrificându-se va scăpa Țara, Neam și Rege de Impostorul Satir și Trădător.

Const. Stere și Transilvania

Const. Stere face în Transilvania o propaganda și sfătuește pe Copiii suferinții de pe plaiurile îndoliate ale Ardealului să fie loiali dualității austro-ungare și să lupte alături de armatele germane, asigurând atunci C. Stere pe frații ardeleni că sub nici un cuvânt România nu va fi de partea Franței. Și-a făcut aceasta C. Stere, se zice, din propria sa inițiativă, fără ca cei ce guvernau Țara să'l fi autorizat și angajat la astfel de fapte, cu toate că el călătorea în unul din automobilele oficiale. Dacă altfel s'ar fi petrecut acest fapt, Marele Român

I. I. C. Brătianu ar fi spus'o de mult Țării că așa ceva s'a întâmplat. Că nevoia cauzei întregirei neamului, pentru a îndepărta atențiunea inamicilor noștri în acele vremuri de grea restriște, a cerut ca din punct de vedere politic să avem un spion în Ardeal, care să se sacrifice chiar în interesul neamului și care nu putea fi de cât C. Stere.

Dar D-I I. I. C. Brătianu nu numai că nu a dat desmințire, care să ridice acuzarea adusă lui Sterea; dar din contra, în camera de la o 1915 a lăsat pe C. Stere să tăgăduiască călătoria sa în acel Ardeal al aspirațiunilor noastre milenare, pe care însă omul fără caracter s'a grăbit, în timpul ocupațiunei, să o destăinuiască în ziarul „Lumina”.

Pentru un astfel de om care la cea mai glorioasă răspântie a Istoriei neamului românesc, a căutat să îndrumeze sufletele Ardealului spre prăpastie, Ardelenii nu pot avea de cât un sentiment de justificată repulsiune.

C. Stere și Englezii

C. Stere preda la Universitatea din Iași cursul de „Drept Constituțional”. Din introducerea făcută acestui curs la 1903, extragem următoarele rânduri:

„Grație geniului și energiei rasei anglo-saxone, această problemă a fost rezolvată în formă de Stat constituțional (p. 232) Istoria politică engleză a introdus în sfera dreptului constituțional al Statelor civilizate următoarele elemente: principiul reprezentațiunei naționale, principiul de autonomie locală, ca bază a libertăților publice și a organizării politice centrale; organizația Parlamentului cu două Camere legiuitoare; principiul de responsabilitate ministerială; sistemul Guvernului parlamentar., în sfârșit, toată doctrina unui Rege constituțional. Acest bogat tesaur de principii și practice politice a fost transmis de poporul englez restului omenirii” (p. 210-211).

Examinând aceste rânduri, ele dau măsura inconsecvenței lui Stere. Dacă comparăm însă înțelesul lor cu situația fostului Profesor în timpul războiului, se naște întrebarea: De ce n'a rămas C. Stere la „Acest bogat tesaur de principii și practice politice”, în loc de a cădea în grava greșeală de a nu se achita cum promitea atunci? De ce n'a păstrat recunoștința Regelui și dragoste Țării atunci când a cerut: depunerea acestui Rege loial, căruia i-a jurat credință la intrarea în funcțiune și desființarea independenței Patriei sale cu alipirea sa la un stat străin? Nu era oare mai bine ca el să fi rămas în acea atmosferă caldă și simpatică de studii, respectând vechile sale idei personale, la cari ori ce s'ar fi întâmplat, nu trebuia a renunța, rădicându-se împotriva Țării sale, a Țării sale în plin războiu, atunci umilită și batjocorită? Nu a făcut-o. Aceasta dovedește lipsă de caracter întrupat prin înfățișarea înaintea Regelui pe care a vrut a-l detrona și predicarea reintrării în ordinea de stat pe care a vrut a o desființa.

Const. Stere și Clerul Român

Mitropolitul Primat al României Konon Arămescu și Arhiepiscopul Scriban, două valori ale clerului român, siluiți de C. Sterea sub presiunea baionetelor

Germane, au semnat acel memorabil și de tristă memorie manifest, prin care ostașii României erau îndemnați la deșerțiune, fapt care a dus la demisia forțată a celui dintâi și darea în judecată a celui din urmă. Pentru apărarea lor, C. Sterea, dacă în sufletul său mai avea un grăunte de caracter, ori ce s'ar fi întâmplat, avea el marea datorie de a rămâne în țară în apropierea victimelor sale, iar nu de a se refugia în Elveția unde nici Judecătorul de Instrucție, nici Comisarul Regal nu-l mai puteau urmări. Și dacă Sterea nu a făcut-o, este că și-a dat seama ce este Patria și cum el era un trădător, a găsit că e mai bine să fugă de cât să rămână în serviciul Patriei și al celor pe cari i-a nenorocit.

Const. Stere – Colonel Consilier Juridic Dezertor

Sterea a rămas în Bucureștii ocupației Germane; iar dușmanii României s'a folosit de el urzind tot soiul de umilințe și formând conspirațiuni în scopul de a îndepărta dinastia domnitoare și a aprinde o luptă fratricidă între fiii aceluiși popor, atunci când el, Stere, Deputatul și Intelectualul, conducător spiritual al neamului, avea suprema datorie să urmeze Steagul Țării, Armata, Rege și Guvern. Și cu atât mai mult trebuia Stere a îndeplini această îndatorire, cu cât în calitate sa de Consilier Juridic îmbrăcat în haina de Colonel, el Directorul „Vieței Românești”, cărturarul care a făcut apologia patriotismului lui Goga, se găsea în mod direct și obligatoriu în serviciul Armatei și a Țării. Or, dacă C. Stere a rămas în București, neurmând armata în serviciul căreia se găsea și pe a cărui steag jurase, fără ca Guvernul Țării și Comandamentul Suprem să-i fi dat o însărcinare specială și prin respectarea formelor să-l fi demobilizat, întru cât noi nu cunoaștem un act public cu un astfel de caracter, atunci C. Stere nu poate fi de cât un dezertor ca cei mulți țărani cari au mărit contingentul delinvenților Curților marțiale, unii fiind condamnați cu pedepse grele, iar alții fiind că sunt Țărani, li s'a ridicat dreptul la împroprietărire, pentru a-i face mai bine să înțeleagă că au lipsit de la îndatorirea sfântă ce o aveau de a-și apăra Țara și Regele lor.

Un dezertor a fost și Const. Stere, întocmai acelor umili și naivi țărani care ascultând de povețele altora îmbrăcați în sufletul lui Sterea, sau unii datorită împrejurărilor, au rămas în teritoriul ocupat, dezertând de la datorie. Și el ca și cei din urmă și-a călcat jurământul de credință, pângărind frumosul Tricolor al Țării sale, atunci în mare suferință și în plină durere; cu deosebirea că atunci când unii din acești țărani zac și azi în pușcărie, iar alții nu au pământ, el, intelectualul dezertor, tocmai din forul chemat a face dreptate și aplica sancțiuni contra celor rătăciți din calea datoriei, este liber, are avere, reprezintă Basarabia și, ca o culme a ironiei, face parte din Partidul țărănesc... El este mai mult chiar încurajat în fapta sa nedemnă de către acei politicieni cari nu au autoritatea necesară, de a aduce la ordine pe acel ce Țara și'a trădat. Pentru ce? Noi nu putem înțelege! Datorită acestei lipsă de autoritate morală, M. S. Regele la Iași a fost nevoit să îmbrățișeze un desertor, se zice chiar că ar fi sărutat pe „Iuda neamului Românesc” și a primi în vremuri grele oare care pretinse servicii dela

acest desertor în cauza Basarabiei, fiind că el prin el reprezenta Tirania vrăjmașului Patriei, căruia este ușor de înțeles că trebuia pentru moment să fim:

„Cap plecat, Sabia nu-l taie” căci numai astfel mai târziu s'a putut Țara salva și înfăptui o Românie Mare.

Fapta de desertare a lui Stere, privită prin oglinda Codului Justiției militare, este calificată ca „Dezertare la inamic”, fiind pedepsită cu moartea.

Or, contra lui Stere nu s'a luat nici o măsură și nu s'a aplicat sancțiunile severe ce le indica legea contra celor ce dezertează la inamic.

Opinia publică care nu cunoaște nici un ordin de demobilizare a lui Stere, sau dacă el a existat nu-i cunoaște rațiunea pentru care s'a produs, se întreabă: Pentru ce guvernul și comandamentul armatei par atât de străini de fapta lui Stere și'l acoperă cu răspunderea lor? Sunt însă unele persoane care afirmă că C. Sterea ar fi dimisionat Este așa ceva oare posibil? Cu siguranță că nu. Dar dacă guvernării i-ar fi primit dimisiunea, oare aceasta nu echivalează cu o dezertare, atunci când pe această cale C. Stere a căutat a se substrahe de la datoria ce o avea către patrie?

Pentru noi aceasta este un mister. Cei în drept, sau cei ce știu ceva au datoria să răspundă.

8) Cei trei Coloneli: Colonelul A. Sturdza, C. Crăiniceanu și C. Stere

Din felul cum s'a procedat cu C. Stere față de crima sa de înaltă trădare, rezultă clar că în România sunt două categorii de vinovați, din cari unii oropsiți, iar alții priveligiați, și două sisteme de a judeca pe cei vinovați.

Și dacă acest sistem face parte din mentalitatea conducătorilor noștri, atunci nu văd rațiunea de stat, că dacă pe Stere l'am absolvit fiind că era om de idei, principii și convingeri, ca să uităm pe Colonelul Sturdza, care în trecutul său a fost poate mai bun român ca Stere și a cărui idei și convingeri erau în sudatul lui poate mai curate ca ale omului ce a fost pentru aceste idei și convingeri plătit de comandatura germană.

În adevăr, Colonelul Sturdza în trecutul lui a fost pentru tineretul ce a crescut sub conducerea lui în școala de ofițeri, un făuritor de suflete, un creator al unor vremuri noi. El a făcut studiile sale în Prusia, fiind astfel pregătit în regimul militar al celei mai puternice armate din lume. Purta în sufletul său un ideal lămurit și o concepțiune precisă despre adevăratul spirit care trebuie să stăpânească la organizarea unei armate. Colonelul Sturdza nu s'a mărginit la educația elevilor săi numai de o disciplină exterioară, de o disciplină închisă. El baza disciplina reală pe o disciplină a spiritului și a caracterului, astfel că disciplina militară a oastei o înțelegea el clădită pe substratul cald și hrănitor al disciplinei sufletești. Colonelul Sturdza este acel ce a dat armatei române o înnoire sufletească și mai toți elevii săi din școala militară din infanterie, cât și ofițerii pe care i-a comandat au încadrat și comandat în războiul nostru unități, unde ei reprezentau nucleul crescut într'un ideal.

Dacă însă din nenorocire Sturdza care a fost exponentul sincer al acelei Deutsche Kultur, care credea el că va avea întâietate în lume, a greșit în vremuri

grele față de patria sa, în credința că evenimentele nu se mai pot schimba, nu e mai puțin adevărat că curentul format de el în dragostea de Țară, Neam și Rege a creat eroi, ce mai ales în partea a 2-a a războiului ne au dat Mărăști, Oituzul și Mărășești. Colonelul Sturdza a trecut în lagărul german prin dezertare, copleșit fiind de durerea Patriei ce o credea pierdută, căci pierdută ar fi fost, dacă în acelaș timp nu ne salva revoluția rusească, care ne a întors Basarabia și ne a arătat calea gloriei.

Cele arătate de noi, primesc o consfințire prin frumoasele cuvinte scrise de D-I N. Iorga* cu ocazia duelului dintre Căpitan Cășuneanu și Maiorul Sturdza:

„Va trece și asta, Maiorul Sturdza, prietene de credință și de ideal. Se închid și răni mai adânci pe cari nu le vede nimeni ca să le poată alina. Cruzimea brutală a vieții e poate cea mai blândă din cruzimele ei. Vei merge înaintea altui dușman și sabia lui te va urmări poate tot așa de victorioasă. Viața ne va rămâne însă, prin acea potrivire nobilă a împrejurărilor care a făcut pe oameni, să așeze pe Dumnezeu în cer. Și, odată ce viața sa va fi, anume lucruri nu vor putea să mai rămâe. Și când ele vor fi cu totul înlăturate, pe lângă folosul înoirii sufletești a oștirei noastre, vei fi lăsat pentru tineri unul din acele exemple de stăruință eroică în mărturisirea de adevăr pentru binele țării, care nu dispar nici odată”.

Astfel a apreciat N. Iorga valoarea civică și militară a Colonelului Sturdza! Și nici că se poate o mai frumoasă caracterizare de cât aceea ce se desprinde din aceste rânduri. Dacă prevederile marelui cărturar nu s'au împlinit, cu siguranță cauzele greșelii în care a căzut valorosul colonel trebuesc căutate nu în caracterul lui Sturdza, ci în firea sa prea impresionabilă față de nenorocirea ce se abătuse asupra României sale.

În adevăr, din punct de vedere psihologic, cuvântarea lui Sturdza ținută la 9/22 Aprilie 1917 la Stralsund, ofițerilor români prizonieri, ne dă dovadă de mentalitatea lui bolnavă cauzată de puternice comoțiuni nervoase: „Vin din Moldova, care e într'o stare de plâns: pământurile necultivate, podoabele codrilor arse pentru bivouacuri și lucrări strategice. La tot pasul foamete, boală și vițiu. Țara o paragină, familii îndurerate femei siluite, cu un cuvânt populația ajunsă la aman, din pricina hoardelor amicilor trufași și lacomi”**.

C. Stere care a rămas însă la inamic cere forțelor vii ce se aflau în luptă, ca împreună cu Drapel și Dinastie să renunțe la un ideal, adoptând acest trădător cu fermitate principiile, planurile și postulatele Austro-Germane.

Și după cum scrie Cezar Stoica***: „N'a înțeles Const. Stere, acest tulburător al ordinii publice, că războiul nostru n'a fost urmarea unei datorii ce aveam să ne punem puterile noastre în serviciul dreptății, ci era manifestarea conștiinței noastre într'o luptă în care alături de o necesitate națională urma să alegem între dreptul lezată și cea mai teribilă tiranie ce a amenințat vre'o dată lumea”.

---

* „Neamul Românesc”, 1908.

** Armata rusă.

*** Avocat în Orhei.

Ca unul ce în gradul de Lt.-Colonel am făcut parte din brigada „Horia, Cloșca și Crișan”, comandată la începutul războiului de către Colonelul Al. Sturdza, este de a mea datorie să mărturisesc marea mulțumire ce cuprinsese pe acel care avusese distinsa onoare de a i se încredința sarcina să organizeze, să instruiască și să conducă în războiul de întregire a neamului o Brigadă, a cărei denumire sintetiza aspirațiunile Ardealului, către o viață românească independentă, către o Românie Mare.

Pentru nici un motiv și pentru nimeni din subalternii săi nu a putut să se întrezărească în acele zile cea mai mică bănuială, care să acopere de neîncredere pe acel ce ne comanda, pe acel ce prin patriotismul său închegat în dragostea de Țară, ne ruga ca fiecare din noi să punem toată energia, munca și priceperea noastră și să facem orice sacrificii, pentru a putea da cât mai curând ochii cu inamicul, pentru a acoperi de glorie Drapelele brigăzei cu numele celor trei martiri ai Ardealului.

Nimeni din noi n'am fi putut când-va gândi ca nu va trece mult și armata ca și țara va fi lipsită de un vajnic fiu al ei, care întrupa disciplina ostășească alături de dragostea de soldat și Patrie.

Ce considerațiuni și care era starea lui sufletească, cu siguranță deprimată în clipa când a greșit către Patrie, către sine însuși chiar, noi nu o putem cunoaște. Și aceasta cu atât mai mult, cu cât la procesul său ca și la acel a Colonelului Crăiniceanu, el era departe, hulit de ai săi, desprețuit poate de vrăjmaș al cărui prizonier era și de el dânșii poate se serveau.

Aceleași aprecieri ne vom permite a le face aci și asupra greșelei Colonelului Crăiniceanu, iarăși un element ostășesc de mare valoare și care după umila noastră părere a fost suprimat în mod nelegal, într-o clipă de două judecată pe baza recursului Comisarului Regal, nu a fost conform legii, știut fiind că în acel timp prin Decret Regal recursul era suprimat pentru acuzat ca și pentru Ministerul public.

Dat fiind asemănarea greșelei în care au căzut Colonelul Consilier Juridic C. Stere, Colonelii Al. Sturdza și Crăiniceanu și pentru cari aplicarea sancțiunilor au fost diferite; moarte pentru cel din urmă, expatriere pentru cel de al doilea, pe când pentru C. Stere ertare, libertate și toată atențiunea deosebită ce poate să o dea un Stat, un guvern și societatea, unui om ce nu o merită. Suntem în credință că din punct de vedere sufletesc, chestiunea Sturdza, Stere, Crăiniceanu este mai complicată și mai plină de mistere de cât o putem înțelege noi. Aceleași greșeli, însă sancțiuni diferite. Dacă Sturdza și Crăiniceanu au greșit în o clipă din viața lor, copleșiți de durere și în speranța că vor putea ajuta Patria lor pentru păstrarea independenței ei, atunci grav amenințată de prietenii „Ruși” ca și de dușmanii „Austro-Germani”, C. Stere de la începutul și până la sfârșitul războiului este recidivist și incorijibil, fiind cu toate acestea cel mai menajat.

Pentru ca lumea să poată pătrunde misterele acestei trădări de Patrie, dat fiind că nici unul din cei trei coloneli acuzați de trădare nu au avut probabil, din cauza unui jurământ existent, fie între ei, fie față de conducătorii politici ai țării,

posibilitatea de a se apăra și mărturisi adevărul care a stat la baza greșitei lor acțiuni, credem că este cazul ca Guvernul, Marele Stat Major și ori ce om politic sau militar care prin situația lor dețin acte și au cunoștința de felul cum s'a produs și decurs fapta trădării, să pună la dispoziția Ministerului de Război toate informațiunile care ar putea servi la publicarea oficială a unei Cărți Negre asupra cazului de trădare făcut de doi coloneli de pe front* ca și de alți doi colonei mobilizați unul la Justiția Militară** și altul la Direcția Generală a Poștelor și Telegrafelor***.

În cunoștință de cele arătate mai sus ne întrebăm: Oare este drept ca Sturza să fie stigmatizat ca trădător prin o condamnare la moarte, stând acolo în țara inamică departe de Patrie, iar C. Stere în România Mare să sfideze virtutea patriotismului și să ne sfâșie cu cinism și nerușinare?

A sosit, credem noi, momentul să-l readucem în țară, să-i punem candidatura în unul din ținuturile Basarabiei care suntem siguri că va alege Deputat pe Colonelul care s'a manifestat cu atâta energie contra Tovarășilor noștri de luptă „Ruși”. Suntem siguri că va reuși, cu atât mai mult cu cât va fi susținut de Stere și prietenii săi.

Intrat în Sfatul Țării, se va apăra atunci Colonelul învinovat de trădare de patrie, iar țara va putea cunoaște ceva din misterele războiului nostru, dacă în această direcțiune nu va tăcea și el ca și Sterea, care de toate ne'a spus, numai cu a cui autorizare a rămas în Bucureștii ocupației germane și dacă autorizat a fost a se conduce cum s'a văzut, nu ne-a spus'o.

Dacă țara și guvernul au nevoie de Stere, cu atât mai mult vor profita de la Sturza care reintegrat în drepturile sale și înaintat general ca o favoare specială ce în țara noastră se dă trădării de Neam și Rege, va putea fi când-va Ministrul de Război în Cabinetul prezidat de C. Stere ca Prim Ministru, căci o presimțire mă asigură că nu va trece mult și vom vedea un guvern prezidat de C. Stere. La noi în țară, cu morala noastră politică, așa ceva este și posibil și ușor de împlinit.

Const. Stere și Neculai Iorga

Dar nu numai pentru Țara sa, C. Stere binele ei nu a dorit, dar cu micimea lui de suflet și egoismul său căuta să conteste calitățile de savanți la colegii săi Profesori de Universitate. În această ordine de idei, voi reaminti faptul odios a lui Stere, care de și în fața mărturiei marelui și universalului istoric al lumii, Lampecht, care aducea laude celui mai mare istoric ce l are România, lui Nicolai Iorga, a avut îndrăzneala și cinismul omului fără caracter de a contesta această calitate marelui nostru erou intelectual național, pe care Dușmanii noștri încă înainte de război îl acoperiseră cu marea onoare de a nu-i mai permite intrarea pe pământul scump nouă, al Bucovinei. A contestat Stere valoarea celui mai mare om popular în țara noastră, nu cum a fost, ci cum este ea astăzi, lui

* Coloneii Sturza și Crăiniceanu.

** Colonelul consilier juridic C. Stere.

*** Colonelul Verzea.

N. Iorga, trecut deja de mult în lumea legendelor neamului nostru pentru acei ce nu l cunosc de cât din auzite.

A contestat Stere înalta cultură a Zeului nostru național, a lui N. Iorga, care a atins acel apogeu la care Sterea nu se putea când va ridica, atunci înainte de război, cu atât mai mult acum după război, când sufletul lui înecat în noroiul infamiei a ridicat contra Țării sale arma trădării.

Dat fiind că C. Stere se laudă că prin faptul alegerii, Basarabienii l'au acoperit cu încrederea lor, reamintim un fapt pe care să nu l uite el și lumea Românească să știe, că N. Iorga, în prima manifestare de viața Românească a Basarabiei, a fost ales în ținutul Bălților Deputat, nu cu majorități, dar aproape cu unanimități, dacă nu ne referim la acele minorități cari fără a fi Ruși fac pe patrioții Ruși. La rândul lor, aleșii Basarabiei reuniți de astă dată în mare adunare națională, în unanimitate și aclamațiune au ales pe N. Iorga Președinte al primei Camere a Deputaților (Sfatul Țării) din România Mare. Și cu toată această mare onoare și desăvârșită încredere ce s'a dat marelui nostru erou intelectual național, fără discuțiuni, ci numai prin ovațiuni, nu numai de Basarabia, dar de o Țară întreagă de la Tisa la Nistru, N. Iorga nu s'a gândit o clipă să speculeze în profitul său personal situațiunea înaltă ce o avea, cum a făcut pigmeul trădător C. Stere mai târziu, întru cât nu a luat parte la această primă adunare națională în care pătrunsese prin grija ce au avut prietenii săi, cu voia lui P. Halippa, de al strecura pe lista deputaților din o poziție de la Cetatea Albă. A trădat C. Stere atunci intereresele Țăranilor ce i-au dat voturile. Nu s'a prezentat la Adunarea Deputaților în care prin surprindere fusese validat. Încă în mintea sa fapta trădării nu era dată uitării și în lașitatea sa a preferat mai bine să plece și să petreacă în Elveția, decât să vină acolo unde l'au trimes Țăranii din Cetatea Albă.

Dacă dintr'un egoism îngust C. Stere a contestat valoarea lui N. Iorga, în schimb însă, savantul Profesor, călăuzit de un sentiment de dragoste pentru Țară și luând ca bază acușările contra celor din Moldova, contra celor ce au făcut războiul și pe cari C. Stere îi arată ca „Domnii de la Iași”, și-a făcut în Camera Deputaților datoria de a răspunde infamiilor debitate de C. Stere în următorii termeni:

„Domnii dela Iași”, cari au făcut războiul, pleacă și se duc înaintea frontului, înaintea frontului soldatului în care o scânteie din viață se mai ținea, înaintea frontului soldatului rău hrănit, înaintea soldatului degerat de frigul iernei, zdrobit până în adâncul ființei lui, înaintea soldatului care în Iulie avuse visul acela nebun, că poate să treacă prin rândurile nemților, ca să-și vadă pe ai lui de acasă, cari erau supuși stoarcerii și tuturor insultelor străinilor; și „d-nii dela Iași” ar fi spus: noi suntem ticăloșii, mergem la București ca să ne împuște; în locul nostru vin D-nii aceștia cari în adevăr nu sunt „dela Iași”, ci sunt dela Bucureștii ocupațiunei, și reprezintă toate umilințele și tot servilismul de care, o parte fără demnitate din clasa conducătoare a unui popor se poate acoperi, stând lângă străin și ajutând scopurile sale.

În ceia ce privește unele articole din „Lumina” lui C. Stere și tot în Camera Deputaților, D-l Iorga se întreabă:

1) „Se poate un mai criminal act de înaltă trădare, decât să afirmi cu dușmanul pe teritoriu, că țara ta a provocat războiul, că inamicul n'a avut de cât candoarea de a se apăra?

2) Unde se mai poate găsi un asemenea caz de politică patologică? Unde ar fi rămas nepedepsit un asemenea om? Unde i s'ar fi îngăduit să mai ridice glasul și, ca culme, să râvnească nu numai a vorbi în numele țării pe care o vânduse dușmanului, dar a o și conduce?

Cei cari și-au făcut datoria față de țară cer ca Const. Stere să fie dat judecăței.

S'a crezut poate că indulgența nejustificată îl va face să se retragă singur în uitare, care ar fi trebuit să-i fie idealul pentru restul vieții.

Cei cari au crezut-o s'au înșelat. Const. Stere vrea să lucreze din nou – pentru acelaș dușman, sau pentru altul, sau pentru toți împreună.

Aceasta nu se poate îngădui!

Atunci când zac în ocnă cei cari au avut naivitatea să-l creadă și să treacă în rândurile inamicului; atunci când cei provocați de el sunt zilnic condamnați și ispășesc pedepse grele, spre dezastrul lor și al familiilor; atunci când suntem datori să venerăm în fapt pe morții din războiu și să dăm urmașilor exemple vii de salubritate morală; atunci când țărănimea trebuia sa fie apărată de molima celor cari au vândut-o în vremea războiului; nu se poate ca agentul provocator, instrumentul inamicului, complotistul în contra statului și dinastiei, să sfideze românismul întreg cu libertatea sa și cu uneltirile sale.

Pentru întărirea operei plătită ca sânge, pentru triumful ideii democratice, care nu poate răzbi fără sancțiunile corespunzătoare meritelor și păcatelor, pentru respectul sentimentului național, care nu îngăduie ca eroii să fie uitați și trădătorii cruțați, cerem darea în judecată a lui Const. Stere.

Facem răspunzător guvernul Brătianu de această nedreptate cari ia proporțiile unei sfidări naționale și-i cerem să reintre în legalitate”.

Această cuvântare ne întărește credința că ceia ce nu s'a făcut sau nu s'a voit a se face, trimiterea lui C. Stere în judecată de către Guvernele Militare, Federației, Partidului Poporului sau ale Liberalilor, se va înfăptui în ziua când D-l N. Iorga va fi chemat prin încrederea M. S. Regelui, să ia Preșidenția Consiliului de Miniștri a României Mari.

Numai în acea zi, Poporul Român va căpăta o satisfacțiune, când N. Iorga Prim Ministru va trimete în judecată, mai bine mai târziu de cât niciodată, pe C. Stere, care, neținând seama de comunitatea de sentimente generoase și patriotice, care neuitând diferențele de idei și credință politică, nu a făcut act de solidaritate socială cu noi, cu toții care în acele vremuri de jertfire aveam:

1) O gândire: Liberarea teritorului ocupat de dușmanul ce ne-a cotropit.

2) Un obiectiv: Războiu până la realizarea aspirațiilor noastre naționale, purtat de o singură voință, acea a tuturor Românilor: să învingem! Să învingem cu orice preț!

- 3) O politică: Zdrobirea dușmanului care era și al marilor noștri aliați, garantând mărirea și întregirea Patriei, siguranța Lumei, a progresului și a civilizației.
- 4) O credință: Victoria finală a vitezei noastre armate, și
- 5) Recunoștință și admirațiune pentru armată cu toți eroii săi cunoscuți sau necunoscuți.

Const. Stere și Banca Generală

În timpul ocupației C. Stere a continuat să funcționeze la o instituție financiară care nu-și avea sediul legal în țară, fapt nepermis unui profesor universitar și încă de drept. El cunoștea foarte bine că se pune astfel în conflict cu legile țării și dipozitiunile lor, perzând calitatea de cetățean român prin însuși faptul primirii unei funcțiuni în serviciul unui stat străin.

La Banca Generală el este acela care, ca Român, a prezidat emisiunea de hârtie monedă în valoare de mai multe miliarde, fără nici o garanție și pe care Germanii o împrăștiau fără socoteală cumpărând conștiințele și plătind cu ea averea luată și munca țaranului. Această hârtie care la reocuparea țării gâsindu'se în mâna țăranilor, a trebuit, ca o necesitate de Stat, să fie schimbată cu hârtie emisiune a Băncii Naționale, împrejurare în care s'au plătit și milioanele rămase fără socoteală în mâinile speculanților, excrocilor, tâlharilor și altor trădători, după urma retragerii armatelor dușmane.

Pentru plata acestei datorii publice se va zvârcoli Țara și generațiunile viitoare mulți ani de aci încoace în cea mai neagră mizerie și cea mai mare sărăcie.

Const. Stere și „Lumina”

Const. Stere a împrumutat dușmanului României serviciile sale din punct de vedere cultural, până într-un atît, că devenise un instrument conștient în serviciul acestui dușman. El a înființat fiind subvenționat cu fonduri date de Comandatura Germană și a condus prin o acțiune criminală ziarul său „Lumina” cu colaboratori impuși de dușmanul Patriei sale.

În adevăr, guvernatorul Tülff von Tschepe a pus la dispoziția lui C. Stere toate fondurile necesare, cu condițiunea ca nota dominantă a celor scrise în aceasta gazetă să fie în interesul acelor dușmani ai noștri, pentru ca ei astfel să o răspândească în rândurile armatei române.

Referitor la aceste fapte, D-l Cancicov avocat și fost deputat arată:

„Cu vorba și cu fapta într'o gazetă «Lumina», C. Stere a denunțat dușmanului toate slăbiciunile și secretele politice ale Regelui Ferdinand și ale Primului său Ministru Brătianu; a îndemnat populația să detroneze dinastia și să urmeze politica inamicului; a ajutat la aprovizionarea armatelor ce în tranșeele de la Mărășești a înmormântat floarea tineretului țărânilor românești din Regat; a cerut desființarea independenței Regatului român și încorporarea țării noastre la Austro-Ungaria”.

În aceste condițiuni, „Lumina” era un adevărat izvor de întunec a sentimentului național și a dragostei de Țară. În coloanele acestui ziar, C. Stere, atunci când ne găseam la răspântia istorică a războiului de întregire și desrobire a neamului, și-a bătut joc de cei 800.000 de mucenici ai românismului și de tot ce era mai scump poporului românesc.

Dat fiind că „Lumina” ca și alte manifeste ce se imprimau în Bucureștii ocupației, se găsea în serviciul dușmanului Patriei, ea era prin ajutorul aeroplanelor ce sburau deasupra tranșelor ca și prin tunuri, aruncată de către Austro-Germani în șanțurile de fortificații, în acele șanțuri în cari frații de un sânge și de o lege cu C. Stere rămași credincioși Regelui și Țării, stăteau la pândă, umezi, flămânzi poate, înfrigurați, dar veșnic zi și noapte, luni de zile, la datorie fără șovăire.

Aruncau Germanii această gazetă de sub direcțiunea lui Stere, cu articole semnate de el și plină de informațiuni criminale, în scopul de a dizolva puterea de rezistență a Țării, sămănând desnădejdea în rândurile armatei noastre. Se sfătuiău ostașii României a trece în rândurile armatei Germane, pentru a lupta contra celui mai loial Suveran din lume, contra Regelui Român care dăinuia cu acei ce-și iubeau Patria, în acel colțișor de Țară, în Moldova suferințelor unui întreg popor, păzind cu sfințenie onoarea României, oglindită atât de frumos în Tricolorul sub al cărui pânză, apărându-o, cădeau cu miile, cu zecile de mii Copii Patriei, însângărând meleagurile și apele Moldovei.

Și fiind că acele articole, manifeste și informațiuni loveau fără cruțare în sentimentele aproape unanime ale Poporului Român, exceptând pe acel popor românesc din calea Văcărești, ce cu flori și cu cunune au eșit cândva întru întâmpinarea dușmanului, au avut un trist răsunset în sufletele noastre, ele au fost primite nu numai cu răceală, dar și cu acea durere, scârbă și indignare cari cereau suprimarea trădătorului nu numai din viața publică, dar și din acea fizică.

Cum era trimeasă „Lumina” în tranșeele armatelor române, ne referim la următoarele rânduri spuse de la tribuna Camerei Deputaților de către Generalul Cantacuzino Grănicerul:

„Proza lui Stere era trimeasă prin tunuri cari se chemau Minenwerfer; se scoteau cartușele din aceste tunuri și în locul lor se puneau teancuri de jurnale, care prin puterea exploziei erau aruncate în șanțurile noastre. În chipul acesta am primit «Gazeta Bucureștilor», «Lumina» și un apel al unui mitropolit. Și toate astea veneau în tranșee. Prima aruncătura care a venit, m’a făcut să cred că înebunesc. Eram într’o zi mai grea de cât toate celelalte, când șanțurile erau pline la dreapta și la stânga, tocmai atunci când am primit prima încărcătură cu «Lumina». N’am putut, d-lor, să-mi închipuiesc că poate să existe un om care să facă astfel de fapte.”

Care era stilul și cuprinsul acestor articole, pentru edificarea cetitorilor, vom reproduce câteva fragmente din acel ziar al trădărei:

(Din „Lumina” de la 1 Septembrie 1917)

„Și războiul a rupt ultimul vâl; guvernul român s'a crezut în drept de a-și trâmbița triumful, pentru că Regele României a fost numit aici în țara lui comandant al armatei în care fusese înglobată oștirea lui... Nu știm dacă numirea a fost revocată de sfatul revoluționar de pe malurile Nevei... Încriminările sunt inutile și nedrepte. Respectul nu se poate sipula printr'un contract. El se impune prin autoritatea proprie, isvorâtă din forța vie a unei instituțiuni. Această autoritate și această forță n'a avut-o și n'a putut-o avea Coroana României, fiind dată minciuna dela baza vieții noastre de stat”.

„...Cu groază ne întrebăm: din nou aceeași minciună? O existență șubredă fără nici-o siguranță pentru ziua de mâine; un stat a cărui suveranitate e menită numai să acopere neputința desăvârșită în fața comploturilor străine? O coroană fără prestigiu și forță vie, acum și mai mult ca înainte bătută ca o trestie între facțiuni sprijinite din afară? Viața publică lipsită de cinste și seriozitate; pururea toată atmosfera otrăvită? Mai bine moarte”.

Iar mai departe:

„În această siguranță nu putem ajunge decât pe o singură cale: România trebuie să intre în forma ce urmează s'o stabilim în complexul politic și economic al Europei centrale („Mittel-Europa”) de care ne leagă toate interesele noastre materiale și morale... De asemeni, numai prin realizarea concepțiunii cuprinsă în acest termen de „Europa Centrală” se poate asigura României noi și o dinastie puternică și respectată...”.

(În „Lumina” de la 4 Septembrie 1917)

„Și în acest conflict e lesne de constatat că în fond, ori cari ar fi aparențele și interpretările actelor diplomatice, acțiunea germană are caracterul defensiv. Ca și în diferendul economic cu imperiul britanic, nu Germania, ci Anglia avea nevoie de război, nu Germania, ci Anglia putea aspira la distrugerea flotei sau răpirea coloniilor statului rival, tot așa și aci Germania nu pretindea decât menținerea regimului „porților deschise”, nu ea, ci Rusia și-a afirmat voința de a cuceri Constantinopolul și Strâmtoarele.”

„...Legile și reformele votate însă se aplică în Germania cu rigurozitate... Căci acest popor extrem de serios nu înțelege să se joace cu cuvintele; se decide greu la reforme, dar când se decide, le realizează în plin și cinstit.”

„...Să ne venim în fire. Sunt risipite visurile pentru care am pornit războiul. Pentru ce mai urmează măcelul?”

(În „Lumina” de la 5 Septembrie 1917)

Cu ocazia aniversării Turtucaei, C. Stere demonstrează că înfrângerea militară dela Turtucaia nu e nimic pe lângă cea politică, fiindcă s'a dovedit că trebuie să facem războiul așa cum o doreau nemții!

(În „Lumina” de la 7 Septembrie 1917)

„Dacă România rămânea credincioasă tradițiilor sale politice și adevăratelor interese naționale, ea... putea să-și asigure un glorios rol în istoria mondială, participând activ la crearea Europei Centrale și la organizarea politică temeinică a Orientului european. Ce perspective de mărire și putere se deschideau astfel neamului românesc întreg!”

Iar mai departe:

„Dar învățământul Istoric, ce se revarsă din chiar catastrofa provocată de această politică nenorocită, e cu atât mai luminos: Românismul nu poate avea viitor de cât în organizația politică și economică a basinului dunărean, ca factor al Europei Centrale”.

În cea ce privește Basarabia, atunci când armata română abia trecuse Prutul, C. Stere scrie (În „Lumina” de la 31 Ianuarie 1918).

„De fapt, armata românească a trecut Prutul și s’a îndreptat spre Chișinău, nu pentru realizarea revendicărilor naționale românești, ci numai ca un factor al războiului civil din Rusia. Ocuparea Chișinăului apare ca un simplu incident al luptelor contrarevoluționare... Așa dar campania românească din Basarabia nu are în fond caracterul unei acțiuni de Stat, ci se înfățișează ca o participare a trupelor române la luptele dintre diferite partide revoluționare din Rusia. Oricare ar fi rezultatul acestei participări, din punctul de vedere rusesc, ea nu poate duce din punctul de vedere românesc decât la un nou dezastru.”

Dacă pe lângă informațiunile zilnice cetind și aceste crâmpie din „Lumina” mai poate cine va crede că felul de a vedea și simți a lui C. Stere poate fi calificat ca o simplă părere politică, care nu a putut aduce nici un rău țării, deși se scrie în interesul dușmanului Patriei, atunci ne întrebăm... Ce s’ar fi ales de România noastră dacă după declararea războiului oamenii noștri politici ar fi avut în acele timpuri grele fiecare câte o părere, alta decât cea a conducătorilor oficiali și a Țării legale? Ce s’ar fi întâmplat și cine mai lupta pentru Țară, Lege, Tron și Rege dacă fie care soldat țaran în parte ar fi dimisionat, rămânând în Bucureștii ocupației germane și scriind fie care la câte o gazetă nemțească sau la una vândută nemților?

C. Stere care în ziarul „Lumina” n’a scris un cuvânt de suferințele basarabenilor pentru a le lua apărarea are cuvântul, să răspundă la întrebările de mai sus.

Acel ce conducea, scriea și trimetea „Lumina” pe front nu era altul de cât Străinul de azi de la Sorooca, străin cu totul până în adâncul sufletului de sângele aceluia neam românesc care a știut, atunci când C. Stere lucra contra intereselor românești și a patriei sale, a știut să se înalțe prin forțele sale morale, la acele înalte culmi etice ce atingeau cerul aspirațiilor sale milenare și cari cu greu un alt neam a putut când va să le atingă.

Trebue însă să se știe că articolele din „Lumina” erau mai otrăvite de cât chiar bombele aeroplanelor trimise de dușmanul nostru, căci ele aveau ca scop pervertirea sufletului celui mai bun soldat din lume. Soldat pe care C. Stere nu la cunoscut, nu l’a apreciat. Și nici nu avea de unde un delăsător al datoriei (Dezertor) să cunoască pe acest ostaș, care atunci când Țara era tăiată în două, când în față ne pândeau dușmanii alături de Stere și prietenii lui, iar în spate tovarășii cu cari porniserăm la luptă, El nu s’a cutremurat, El nu s’a abătut din drumul datoriei chiar în fața „Luminei Intunec” a lui Stere. A deschis ostașul Român în lume o largă cale la dreptatea sfântă a Neamului Românesc, dreptate apărată de peptul, arma, baioneta și glonțul acestui ostaș și de sacrificiul sutelor

de mii de victime ale războiului de întregire, ale neamului în așteptare mai bine de o mie de ani.

Dar nu numai îndemnul la dezertare, care implică cerea forțelor vii ale națiunii ce se aflau pe front ca împreună cu Drapel, Armata și Dinastie să renunțe la un ideal, era opera lui C. Stere, a acestui rob pățimăș al răzburărei prin ori ce mijloace, dar tot prin ziarul său „Lumina”, C. Stere, luni de zile, aducea neconținut acuzațiuni acelor pe cari îi credea că sunt adversarii săi politici la politica Germană ce o făcea. Uitase acest reneșat al neamului că un neam întreg de frați, prieten nu-i putea fi, atunci când toată glia românească sângera sub brutalitatea morală și materială a prietenilor săi germani.

El făcea astfel procesul patrioților de la Iași, după el „a trădătorilor cari nu au ascultat de Profetul Stere și au avut îndrăzneala să declare război Austriei”. Prin aceste articole dădea naștere la un curent de ostilitate în inimile celor slabi și prea creduli din teritoriul ocupat.

Și cu atât mai laș era acel ce acuza, cu cât acei pe care Stere îi denunța Austro-Germanilor, se găseau din cauza evenimentelor pribegi retrași alături de armată, făcând parte din armată chiar, în acea Moldovă a suferințelor, dar unde mai târziu s'a pecetluit gloria neamului. Acolo de unde în amărăciunea lor morală și materială ei nu se puteau apăra de calomniile și atacurile ce le debita pe comptul lor și în absența lor, omul fără de caracter, C. Stere, rămas fără voie, deci dezertor la inamic, prin ziarul „Lumina” ce apărea acolo în Bucureștii Românești sub ocupație germană.

Prin „Lumina” sa, C. Stere a micșorat pentru un moment puterea de rezistență sufletească a românilor din teritoriul ocupat, copleșind în acelaș timp de durere pe frații Ardeleni și Bucovineni la cetirea știrilor ce le dădea Sterea în acel timp ce coincidea cu defecțiunea Rusă, cum că „Armata Română nu mai luptă. Soldații s'au dat în brațele bolșevicilor și că au făcut revoluție; iar guvernul Român a fost trimis în Siberia și Regele Ferdinand este arestat în fortăreața Petru și Pavel din Petrograd”. Așa scria C. Stere tocmai atunci când Țăranul ostaș necunoscut, simbol de glorie străbună, murea pe front, cu arma'n mână, cu fața către inamic. Armata, Rege, toate Instituțiunile noastre naționale și toți oamenii mari ai Țării nu au fost cruțați de acest satir în ticăloșia sa care nu are păreche în Istoria Țării, fiind poate mai cumplită de cât aceea a Dragomanului Moruzi, care în 1812 a tradat cauza Basarabiei Moldovenești, dar pe care Turcii sub suzeranitatea căror se afla Moldova, nu au stat o clipă la îndoială, dând exemplu că Trădătorul plătește cu capul său trădarea. În schimb, C. Stere, păcătosul, se urcă în capul celor fără de păcate, uitând că cu toată ertarea, crimele contra națiunii sunt imprescriptibile și că criminalul nu are alt drept decât la eclipsarea lui definitivă din Societate. El trebuie să rămână mulțumit că grație unui favor neexplicabil își mai poartă azi capul pe umeri, care încă de mult trebuia ciuruit de gloanțele unui Pluton de execuție.

Faptul că ziarul „Lumina”, de trista memorie, a fost subvenționat de germani, face dovadă perimtorie că C. Stere nu a știut să se oprească la timp,

pentru ca astfel spiritul său de consecvență să nu îmbrace forma unei adevărate trădări de neam.

Dacă C. Stere susține că toată acțiunea lui a fost pornită din convingere, fără a fi fost mânat de interese materiale, atunci să ne răspundă acest vândut străinilor: Cum cadrează această falsă mărturie și cu realitatea subvenționării ziarului, pentru ca în el, Stere să-și permită a scrie cea ce nu s'a scris în nici o altă țară din lume contra propriilor interese ale Țării sale.

Cu intrarea în București a armatelor Române, „Lumina” încetează să mai apară; iar marii noștri Aliați au cerut aplicarea de sancțiuni severe contra trădătorilor, implicit conta lui Stere care a fost atunci arestat. Dar trecutul său, relațiunile sale sociale și mila cătorva prieteni cu trecere la guvern, care au făcut tot posibilul ca să se suspende măsurile luate de justiția militară contra lui Stere, permite acestuia să plece în Elveția, pentru a pune timp la mijloc și a face să se uite astfel acea pagină dureroasă înscrisă în istoria războiului nostru prin lipsa de patriotism a lui Sterea.

A scăpat astfel Sterea de stâlpul execuției. Nu s'a procedat cu el astfel cum au procedat Francezii în timp de pace chiar, cu cei patru scriitori de la „Gazette des Ardennes” cari au fost condamnați la moarte și împușcați la Vincennes pentru articole publicate și cari aveau mare asemănare cu acele ale lui C. Stere din „Lumina”.

Dacă C. Stere a plecat în străinătate ne mai având grija de moarte, au rămas însă în Țară foștii săi colaboratori, cari la timp au fost trimiși în judecata curților marțiale pentru înțelegerea cu inamicul și condamnați, după cum condamnați au mai fost atâția mulți ostași, unii chiar pe nedrept, presupuși a se fi îndepărtat de la datoria lor de străjeri ai neamului, onoarei Patriei și pământului strămoșesc.

Voi termina acest capitol referitor la ziarul „Lumina” cu rândurile bine simțite apărute în „Revista Vremei” sub semnătura D-lui Grigorie Gafencu:

„Oștile dușmane atacau pe Siret. În Bucovina Rușii înfrânți fugeau... și din Carpați până la Marea Baltică, nici o piedică nu se mai ridica în calea năvălitorilor. Știam că ori ce am face eram pierduți. Ne-am hotărât să luptăm. Atunci desnădejdea, stăpână cucernică și înverșunată, pătrunse în toate inimile și se impuse voinicilor ca și mișeilor. Dar pe când în orașele din spate ea biciui până la măduvă tot putregaiul vieții noastre publice, spre Siret ea făuri din sângele nostru cel mai bun o izbândă minunată.

În zilele acele ne-a fost dat să primim pe front «Lumina».

Pumnii pe care i-am strâns atunci, nu-i vom descleșta niciodată înaintea omului care a rămas străin până în fundul sufletului, de vlaga sfântă care a ridicat acest popor blajin, tenace și atât de păcătos, la înălțimi pe care nu le poate atinge decât un neam mare, o izolare împinsă până la această extremitate este criminală”.

Să ne fie îngăduit să reamintim vecinic străinului de la Soroca, osânda ce i se cuvine: Moarte pentru trădător; iar nu libertate și ertare.

Presa Străină și Const. Stere

„Gazette de Lausanne” (No. 20, Oct. 917) din o țară neutră, Elveția, scria despre activitatea patriotică a lui C. Stere:

„Atitudinea acestui renegat român față de propria sa patrie și față de propriul său neam provoacă o legitimă surpriză de profundă indignare din partea noastră. Cum se poate ca un stat să poseadă asemenea oameni? Cum a putut renegatul român, care se îmbată de succesele armatelor Austro-Ungare-Germane, armate în luptă cu cea română, să aducă elogiul fățișe conducătorilor Statelor cu care țara sa se găsește în stare de război, să fie profesor universitar? Ce educație sufletească o fi dat acest renegat tineretului român și care o fi cultura sa?”

Marele ziar francez din Paris „Le Temps”, din 1921, prin Lt. Colonel Reboul, trimis în Țara Noastră pentru a se ocupa de propaganda germană, în articolul său „Propaganda între minorități” se exprimă:

„Germania vrea să împiedice strânsa unire a tuturor elementelor din România Mare. Pentru deșeurile scopurilor mai depărtate ale Germaniei, România nu trebuie decât să fie puternică și unită. Dar Germanii încearcă prin toate mijloacele să împiedice această operă de consolidare. Pentru aceasta, Germania a influențat unele agitațiuni în România. Famosul Stere nu lucrează decât după instigațiunile sale. Acesta e un om inteligent și de o vanitate formidabilă. De origine basarabean, el a fost sub regimul țarist exilat în Rusia. A cunoscut pe Lenin și Pilsudski. E lipsit de orice simț moral, de orice sentiment de pudoare. Viața sa privată o dovedește îndeajuns. În 1914, el pontase pe succesul german. Numit colonel jurist la intrarea în războiul a României, el n'a voit să se refugieze în Rusia, când guvernul român a fost nevoit să evacueze Bucureștiul; la apropierea armatelor germane, el a rămas în București cu germanii și s'a pus în serviciul lor. A condus un ziar Românesc „Lumina”, care lăuda succesele germanilor și invita pe soldații români să dezerteze de la datoria lor. Santinelele germane aruncau pachete din această literatură în tranșeele românești. Stere a preconizat succesiv, numirea pe tronul României a unui fiu al Kaizerului, apoi a lui Carol de Habsburg. El era valetul lor supus. La plecarea germanilor, el a îndrăznit să rămâie la București, făcând pe toată lumea să uite greșelile ce le făcuse în timpul războiului. A fost dat în judecată; instrucția a mers greu și înainte ca ea să fie terminată, Stere a fost ales deputat de către un colegiu electoral din Basarabia. Acum el vrea să creeze un partid revoluționar care va fi germanofil și federalist.”

„Gazete de Prague”, organ Cehoslovac, în anii din urmă scrie:

„S'a stabilit că C. Stere, deși colonel în armata română și profesor de drept la Universitatea din Iași, a rămas în teritoriul ocupat, unde a intrat în serviciul și în solda Komandaturei lui Mackensen, nu numai că a scos ziarul „Lumina” cu subvenții de la inamic, dar s'a dus în persoană la Berlin, la mareșalul Ludendorff, căruia i-a înmănat un memoriu în care cerea ca România să fie încorporată Puterilor Centrale și ca măsurile cele mai riguroase să fie luate

împotriva partidelor politice române, care au întreprins războiul de eliberare. E greu de conceput o trădare mai completă și e surprinzător că un astfel de personaj a putut fi nu numai menajat de către guverne, dar admis în sânul unui partid politic nou devenind adevăratul său mentor”.

Ne mulțumim din cele multe numai cu aceste câte-va expuneri pentru ca opinia publică a României Mari să vadă ce păreri aveau în 1917 și 1920 oamenii din țări civilizate, cum este Franța și Elveția despre acel ce și-a tradat Țara și Regele.

Const. Stere și Memoriul adresat Puterilor Centrale. Trădarea

În timpul ocupației Germane, C. Stere a redactat și distribuit oamenilor de stat ai Puterilor Centrale, la Viena și Berlin, un memoriu din care se desprinde opera lui Stere, de trădare și practizare cu inamicul Țării sale; iar în Martie 1917, personal, acest trădător de neam și țară s'a dus la Berlin, predând acel memoriu Generalului Ludendorf, șeful Marelui Stat Major al armatei ce invadase o parte din țara noastră.

Prin acest memoriu care era concomitent cu acțiunea de supremă jertfă a ostașilor noștri ce apărau Moldova, ultim colțișor de pământ sfânt ce ne mai rămăsese, C. Stere arată dușmanilor Țării că România ar putea cu mult folos pentru ea, a fi o anexă a Imperiului Habsburgilor (Austro-Ungariei). Pentru aceasta trebuia, după autorul memoriului, nici mai mult, nici mai puțin decât:

a) Sacrificarea individualității României ca regat independent și alipirea ei la Puterile Centrale, nu prin o alianță politică militară, ci prin o Constituțiune de stat omogen.

b) Detronarea Dinastiei aleasă de Poporul Românesc, care sub conducerea acestei Dinastii înfăptuise Independența, Regalitatea și trebuia să mai aducă la îndeplinire visul secular al întregirii neamului într'o Românie Mare și Tare de la Nistru până la Tisa, încinsă de brâul Carpaților, străjeri ce rotesc privirile lor către toate hotarele Țării.

Prin astfel de fapte, C. Stere nu a făcut altceva de cât să întindă cu prietenie mâna sa dușmanului asupritor, amenințând pe frații de un sânge și de o lege, că nu au dreptul unei soarte mai bune și că singurul Dumnezeu căruia trebuie să ne închinăm este dușmanul cotropitor.

Și că adevărat sunt cele arătate până aci, în un moment de reculegere și cu oarecare pocăința iezuitică ne-o mărturisește singur C. Stere declarând: „când Țara era amenințată de împărțire, m'am crezut în drept (Ne întrebăm în ce calitate?) să spun ori cui că dacă asemenea împărțire ar fi fost realizabilă, Puterile Centrale n'au interesul să impună Poporului Românesc această tristă soartă și că de preferit ar fi reunirea tuturor Țărilor Românești sub un singur scut”; iar mai departe: „Nu am cerut detronarea, dar în vederea eventualității unor jertfe, am declarat că pentru păstrarea integrității Țării, (dacă integritate poate fi atunci când ești înglobat unui Imperiu ca cel Austro-German) nici un sacrificiu nu ar fi prea mare”.

Dacă privim faptele lui Stere prin oglinda codului penal, ținând în seamă că în plin războiu, el redactează memorii contra intereselor poporului român, organizează conspirațiuni, tratează cu o putere străină, uneltește și complotează direct și personal cu Comandamentul armatelor Austro-Germane pentru a dărâma Constituția Statului Român și schimba indiferent cu ce mijloace forma de guvernământ a Statului odată cu răsturnarea Dinastiei, făcând apel și chemând pe dușmanul patriei ca să pună în sprijinul și realizarea ideilor sale baionetele și gloanțele lui. Atunci Constantin Stere nu poate fi considerat de drept de cât ca un criminal ordinar, ce a comis cea mai gravă și mai detestabilă acțiune criminală ce îmbracă haina feloniei, criminalul fiind un militar sub drapel consilier juridic cu gradul de colonel. Crima sa este „înalță trădare” îndreptată direct contra siguranței interioare și exterioare a Statului Român și contra vieții, integrității și libertății persoanei sacre și inviolabile a Regelui nostru, contra celui mai mare și mai popular Român, cum este el numit din acea clipă istorică, când prin sacrificiul legăturilor cu familia Sa, a vrut să fie și a rămas cu adevărat Român.

Pentru fapta comisă de C. Stere, Codul Justiției militare prevede pe lângă alte pedepse și degradarea militară care se aplică în fața trupeii sub arme, când în numele Regelui se rupe condamnatului nedemn care și-a pierdut integritatea morală toate însemnele militare, i se sfarmă sabia, iar el pierde pe viitor titlu, rang, decorațiuni, pensiuine având ca urmare și o degradațiune civică.

În timpuri mai vechi strămoșii noștri „Romani” pedepseau trădarea „Crimen Perduellionis” cu moartea, declarând pe osândit ca dușman al Statului (Hosts) care nu mai putea să se bucure de cinstea să poarte numele unui „Civis Romanus”; iar după legile lui Arcadin și Honoriu, rușinea tatălui se revărsa chiar și asupra copiilor: „Infamia eos paterna semper comitetur, ad nullos prorsus honores, ad nulla sacramenta perveniant”.

La dușmanii noștri chiar, în dreptul antic german, călcarea credinței către țară era considerată ca trădare, iar trădătorul care putea scăpa de urgia poporului ce ar fi pus mâna pe el și omorât fără nici o judecată, era declarat „friedlos”, care va să zică că nu mai stă sub scutul dreptului. Alungat cu rușine din sânul poporului, el devine un lup care numai în întunericul codrului poate afla adăpost.

Se vede, dar, că crima de înaltă trădare nu este ertată în dreptul modern, după cum ea nu era ertată nici în dreptul antic.

Totuși la noi, în România așa ceva s'a întâmplat. Este o mare diferență de la sancțiunile ce le dădeau străbunii poporului nostru celor ce-și trădau țara și neamul și larga toleranță ce guvernele M. S. Regelui ca și justiția țării civilă și militară, o acordă aceluia a cărui nume reamintește în sufletul fiecărui Român iubitor de Țară și de Neam cuvântul „Trădător” care a comis Delicte contra Patriei, contra Puterilor Statului și contra Suveranului său, suveran pe care o lume întregă i-a dat numele de „Regele cel mai loial”.

Unui astfel de Trădător i se fac favoruri deosebite, nu este dat în judecată; dat în judecată se suspendă urmărirea, înlesnindu-se o călătorie de plăcere în

Elveția, pentru ca mai târziu să i să peardă dosarul, iar Trădătorul reîntors să se plimbe liber de la Tisa până la Nistru și să reprezinte Țara legală.

În ori ce altă Țară, chiar în acea a dușmanului în serviciul cărui a fost Const. Stere, el nu mai era vrednic să poarte înaintea gradului de colonel consilier juridic ce până azi nu i-a fost încă ridicat. El nu mai este vrednic când-va să mai poarte sabia simbol al puterii și al cinstei sale de ofițer consilier juridic în grad de colonel. El și-a pierdut această cinste în noroiul infamiei sale și din prima zi a întoarcerii victorioase a armatelor Române în teritoriul ocupat vremelnic de austro-germani, trebuiau aplicate cu cea mai mare severitate acestui trădător sancțiunile pe care le prevede legea prin codul justiției militare în timp de război.

Cu toate aceste nici până azi guvernele și comandamentul superior al armatei, cari pe lângă cei vinovați, pentru puterea exemplului și din greșală au mai trimis în pușcărie ca și la moarte o mulțime de suflete nevinovate, suflete de buni și adevărați români, nu au deschis sau nu au continuat acțiunea de dare în judecată a „Dezertorului – Trădător” ca și cum de astă dată puterea exemplului nu ar mai fi avut nici un efect, întru cât ne găsim în fața unui vinovat, de care o autoritate pare a avea frică.

Mărturisim că noi, care pe nedrept am suferit rigorile legii, fără ca nici măcar să ne fie permis a cere drepturile ce justiția țării ni le-a acordat ulterior și pentru care nu vom renunța, nu înțelegem rațiunea de a fi a unui astfel de regim special și de favor care ridică tradarea la rang de virtute civică și pe trădător la cel de erou național.

Const. Stere după războiul de întregire a Neamului

Nu numai înainte și în timpul războiului, când neamul nostru intrase în marea luptă pentru dezrobirea fraților și unitatea națională, C. Stere a fost prin ideile sale un trădător al unui ideal, dar chiar după război, prin un spirit de deplasată consecvență logică și personală el continuă a fi filogerman și a avea convingeri în dauna țării, uitând că calitățile personale ale individului trebuie să rămână în planuri cu totul secundare față de marile interese naționale.

Și tot un trădător a liniștei țării în timp de pace a fost Stere atunci când cu falsitate s'a înscris în Partidul Țărănesc din Basarabia, înțelegând folosul ce va putea trage din împrejurări favorabile, că acolo orașele sunt străine, iar satele moldovenești sunt lipsite de reprezentanți intelectuali, cari la început erau desemnați în persoana elevilor de seminar, de liceu și în cazuri mai fericite de învățători cari nici limba țării bine nu o cunoșteau.

În mijlocul unor astfel de mediocrități intelectuale (o spunem fără răutate, dar și fără înconjur) ajutat de către conducătorii lor puțini la număr (Intelectuali desăvârșiți) și din care unii fuseseră pe timpuri de pribegie elevii lui C. Stere, cu o perfidie fără seamăn, abuzând de buna credință a fostului său elev P. Halippa, a îndrăznit în parlament să transforme o chestiune personală în acea a unei provincii (Basarabia). Acest fapt ne face să punem întrebarea: Cu ce a greșit oare Basarabia pentru a i se impune de acei ce o conduc cu sufletul lor curat să

poarte greutatea și răspunderea celei mai de neînțeleș solidarizări cu omul cel mai viclean din țară, care în Cameră (Sfatul Țărei) a pus chestiunea astfel: Ori sunt validat, ori reprezentanții Basarabiei se retrag din Parlament. Felul de a gândi astfel este atât de monstruos și murdar ca și întreaga lui viața, încât el nu poate fi explicat de cât ca un produs fatal al unui suflet lipsit de conștiință de om, de neam și lege, care este împins până acolo, că dragostea de patrie și naționalismul pentru el este redus și pus în funcțiune de trădare de neam.

În adevăr, numai un trădător al patriei și neamului său poate să speculeze, acolo în Basarabia Românească, în mod criminal, anumite nemulțumiri ale fraților basarabeni, întreținând în Basarabia un curent ostil intereselor românismului, numai și numai pentru ambițiunea nebună ca el, Stere, simbolul trădării de neam să se ridice, ori ce ar fi să se întâmple, chiar pe ruinele patriei atât de iertătoare cu el și pentru care dorea revoluțiunea ce a anunțat-o la Chișinău.

Numai astfel se explică faptul pentru ce C. Stere, la întrunirea din Sala Triumf la Soroca, a îndrăznit ca punând mâna pe jandarmul din sală să-și rădă de uniforma țării sale. Și dacă acel jandarm nu și-a făcut datoria să-l suprime în acea clipă de supremă apărare a unei onoare ofensată, aceasta se datorește consemnului dat jandarmilor de șeful lor ca să nu reacționeze ori ce s'ar întâmpla. S'a menajat astfel în mod neexplicabil frații noștri basarabeni către care, martor ocular eram, Stere li se adresează aruncând privirea lui teatrală către și peste Nistru: „acolo crește iarbă verde, iar nu putregaiul care s'a răspândit în Basarabia de când au venit autoritățile române de peste Prut cu tot ce a fost mai scăzut în Regat ca funcționari publici”.

Și au ascultat în liniște aceste naive, bune și blânde suflete moldovenești și fără a-și putea da seama de îndemnul lui Stere la „ură către Patria noastră”.

Prin astfel de acte a știut C. Stere să creeze în mintea țărănimei din Basarabia nu ideea armonizării de interese de clasă, ci ideea de ură și revoluție, la umbra căreia să se poată, în strâmtul său egoism, pe sine înălța. Unui astfel de om care a călcat în picioare cele mai sfinte și nobile sentimente îi putem răspunde cu o cugetare politică a D-lui N. Iorga:

„Se cuvine ca un om politic să cinstească locul de obârșie prin tot ce munca, priceperea și cultura sa poate să folosească concetățenilor săi, iar nu să se cinstească pe sine, luând de la ei ceia ce-i poate folosi pentru ridicarea sa”.

Ce a câștigat trădătorul de la foștii săi concetățeni, știm; ce au câștigat aceștia însă, pe urma zbuciumatei activități a omului lipsit de sentimentul de răspundere față de patrie care ordonă jertfe morale pe altarul ei, nu știm.

În adevăr, Const. Stere a speculat în mod nedemn și criminal nemulțumirile basarabenilor, întreținând acolo, în Basarabia, un curent contrat intereselor românești; iar prin șantajul simpatiei basarabenilor, C. Stere își permite necuviința de a sfida pe conducătorii Țării, începând cu Primul Ministru, cu D-I I. I. C. Brătianu, care i-a fost când-va șef de partid.

Acesta este adevărul care ne dă dreptul a spune despre C. Stere: „Ecce Homo”.

Const. Stere și Generalul comandant al Diviziei Armatei Regale Române din Chișinău

În zilele când evenimentele războiului mondial prăbușeau Germania, Austria și Rusia, asigurând constituirea statelor conform principiilor etnice.

În zilele când se discuta și se pregătea unirea Basarabiei cu România mică de eri, Al. Marghiloman, datorită împrejurărilor excepționale și prin încrederea M. S. Regelui, este chemat să formeze guvernul. În dubla sa calitate, de Prim Ministru și Sfetnic al M. S. Regelui, Al. Marghiloman pleacă la Chișinău spre a pregăti și lua parte la marele act al unirii ce urma să se declare acolo de către Sfatul Țării al Republicii Moldovenești. Era în acel timp cine-va la Chișinău, reamintim numele Generalului de Brigadă Ernest Broșteanu, care restabilise liniștea turburată de bolșevici și care fusese aclamat în Sfătui Țării.

Se găsea atunci acolo la Chișinău o strajă românească, reprezentată prin eroul din Dobrogea, prin militarul desăvârșit, care în numele Regelui și a Țării era expresiunea desăvârșită a sufletului, inimii și gândirii noastre românești în mijlocul fraților basarabeni. În Basarabia Românească, în acea Basarabie ce prin reprezentanții ei urma ca în câte-va zile, ore chiar, să se hotărască, nu numai de soarta acestei părți din vechea Moldovă, dar chiar de soarta neamului întreg.

În prezilele unirii, atunci când Primul Ministru a României mici de odinioară, Alex. Marghiloman sosește în Chișinău, este așteptat la gară de Generalul E. Broșteanu, care raportează și face cunoscut Primului Ministru a Țării adevărata stare sufletească a Basarabiei și fraților moldoveni ce în majoritate aproape de unanimitate (90%) așteptau cu nerăbdare semnalul unirii și alipirei la Patria mamă a pământului unde s'au născut și trăiau din tată în fiu și din moși strămoși, ca moldoveni, ca români cari doreau să trăiască încă odată ca strămoșii lor, în o Moldovă mare a Marelui Ștefan, în România Mare a Idolului și scumpului nostru Rege, Ferdinand I.

În acea zi și în acele clipe, Generalul E. Broșteanu observând prezența lui C. Stere lângă Primul Ministru al țării, el, omul de ordine și iubitor de Patrie, nici când nu a putut crede că un trădător și dezertor poate sta alături de acel ce în acele clipe reprezenta quintesența afirmațiunii naționale ale unui neam întreg. „D-le Ministru, ce caută și ce rol are acest Domn în apropierea D-v?” fu întrebarea pusă Primului Ministru de către Generalul Broșteanu. Primul Ministru răspunde însă Generalului Comandant astfel: „Considerațiuni de ordin politic mă obligă la aceasta. Este chestiunea să pregătim azi cât mai repede unirea. Este nevoie de oare care propagandă, care reclamă prezența la Chișinău a lui C. Stere de origină basarabean”.

Cunoscător profund a sufletelor moldovenești, prin un răspuns scurt, demn și plin de convingere personală, ce se desprindea din sufletul, inima și mintea sa, Generalul Broșteanu asigură pe Primul Ministru: „Pentru unire nu este nevoie de acest domn căzut într'o atât de gravă greșală față de Țară, Lege, Neam și Rege. Să fie sigur D-l Prim Ministru că față de sufletul curat al Moldovenilor pregătiți și predispuși la marele act al unirii, prezența lui Const. Stere este de

prisos”. După credința noastră, afirmațiunea Generalului Comandant era justificată. Prezența lui C. Stere la Chișinău lăsa impresiunea că este cineva, și acel cineva nu putea fi de cât dușmanul Țării noastre, care pregătea astfel reabilitarea acelui ce nu a înțeles cea mai sfântă datorie pentru mărirea neamului său înăuntrul granițelor etnice, geografice și morale ale României Mari de azi.

Față de răspunsul hotărât și românesc a unui brav ostaș și bun român, Primul Ministru se adresează Comandantului Diviziei: „Generale! valoarea și considerațiunile militare sunt una și chestiunile politice-diplomatice sunt alta. Cele dintâi cer un suflet, o minte și o inimă, iar cele din urmă reclamă adeseori o fineță care te face să strângi mâna nu numai a dușmanului Patriei, dar chiar acea a unui trădător de Țară, după ce mai înainte mâinile tale le-ai acoperit cu mănuși”.

Acesta este adevărul. Și cât de bine ar fi fost pentru Țară, pentru Armată și pentru Rege dacă omul politic și diplomatul ar fi ascultat atunci de sfatul plin de înțelepciune a ostașului care în capul unui regiment a udat glia strămoșască din Dobrogea cu sângele lui.

Const. Stere Deputat de (Acherman) Cetatea Albă, Candidat de Senator la Chișinău și de Deputat la Soroca

Const. Stere a mai fost odată ales deputat în 1919, la Cetatea Albă, unde candidatura sa i-a fost pusă prin îngrijirea D-lui Doctor Cazacu și Sergiu Niță care azi, în calitate de Ministru al Basarabiei, represintă și este Șeful Partidului Poporului din această provincie, a partidului care azi din cauza slăbiciunii și nehotărârei sale aduce în Parlamentul Țării Discuția validării unui Trădător.

La Cetatea Albă, numele lui Stere s'a strecurat cu multă dibăcie și nebagat în seamă, dat fiind entuziasmul alegerilor care aveau să desemneze primul Parlament și Constituanta României Mari.

În acele împrejurări, nimeni nu a pronunțat numele lui Stere, dacă sau nu trebuie să fie validat, întru cât cuvântul de ordine era ca toți aleșii să fie validați și astfel Stere a fost validat, – a fost deputat fără sgomot și punând în ferbere o Țară întregă prin răscolirea unor fapte condamnate de toți cei cu inimă română.

La Chișinău, de asemenea, prin grija D-lor Cazacu și Costin s'a pus candidatura lui Stere la Senat, unde având numai circa 3.000 voturi nu a fost ales. La Soroca, Partidul Democrat Muncitor hotărâse ca Stere să fie pus pe lista de Deputați, și numai datorită unei greșite interpretări a Președintelui Stinghe, lista nu a putut fi primită.

Această sarcină de a pune candidatura lui Stere, ca o fatalitate îmi fusese mie încredințată de Costin, colegul meu pe lista de Deputați a partidului Democrat Muncitor în Chișinău. Nu cunoșteam atunci isprava lui Stere, căci nu aș fi primit nici în ruptul capului această misiune.

Dintre toți Țărăniștii din Soroca numai Moș Ion Codreanu s'a interesat de Stere. Ceil'alți nici unul, și în o listă de 12 deputați în care figura și D-l P. Halippa, nu s'a găsit și pentru C. Stere un loc.

Acesta este adevărul.

Un fapt însă trebuie să mire pe toată lumea, care are dreptul a se întreba: Unde era Halippa în acea vreme? De ce Costin, Cazacu, Niță, cu toții în opoziție, să insiste la punerea candidaturii lui Stere, atunci când P. Halippa, care era la putere, era poate mai indicat ca să se intereseze și să asigure candidatura Profesorului său? Nu a făcut-o. Pentru ce oare azi această schimbare în sufletul, inima și mintea D-lui Halippa? Poate atunci cu mai mult cuvânt era cazul ca la alegerea și validarea lui Stere să pună atâta patimă, poate și mai multă ca azi, întru cât atunci deasupra capului lui Stere atârna „Sabia lui Damocles”, iar el se găse exilat în Elveția.

În ceea ce privește pe Stere, se poate spune că în acea ocazie pe de o parte a înșelat poporul, iar pe de alta a fost un laș, de oare ce birul cu fugiții a dat.

În adevăr ca un laș și înșelător s'a purtat Deputatul de Cetatea Albă care de frica pedepsei și până nu a fost pus în siguranță, nu și-a dat osteneala să părăsească frumoasele peisaje din Swetaria (cum zic Basarabeni la Elveția) pentru a se întoarce în țară dacă se știa nevinovat și de la înălțimea tribunei aceluia Sfat al Țării unde îl trimiseseră țărani din Cetatea Albă, să lumineze pe de o parte opinia publică asupra gravei acuzațiuni ce plutea ca un val negru și murdar asupra sa, iar pe de altă parte să apere interesele norodului Moldovean, de dragul cărui se perde locuitorul C. Stere azi așa de mult.

În acele timpuri chestiunea agrară prezenta pentru Basarabia și chiar pentru vechiul Regat mai mult interes ca azi.

Const. Stere și Justiția Țării

Că contra lui C. Stere s'a ridicat acuzarea de înalta trădare și pactizare cu inamicul și că datorită nu se știe căror interveniri dosarul său a fost închis fără ca opinia publică să poată cunoaște ordonanța de neurmărire. Totuși noi putem a ști că prin o toleranță și o absolvire clandestină din partea liberalilor cari și astăzi continuă al acuza, neacordându-i onorul de a sta cu el de vorbă, C. Stere, arestatul din 1919, este transferat de la Văcărești la Sanatoriul Elisaveta, pentru ca de aci tot prin aceiași largă bună voință, acordându-i un pașaport, să poată lua calea străinătății în Elveția, în timp ce în țară, ca o sfidare adusă justiției civile ca și celei militare Comisarul Regal și Judecătorul de Instrucție, să-l caute fără a-i da de rost, până la primirea ordinului de suspendare urmăririi contra aceluia ce se formulase de către judecători vrednici următoarea ordonanță definitivă:

CORPUL II ARMATĂ
CURTEA MARȚIALĂ
Cabinetul 11 Instrucție
ORDONANȚA DEFINITIVĂ

Noi, maior Gh. Nicolescu-Bolintin, substitut de comisar Regal, raportor al Curtei Marțiale a Corpului 2 Armată.

Având în vedere actele de instrucțiune penală, adresate de acest cabinet și aflat în dosarul No. 141/1919 contra lor:

Constantin Stere, român, major, născut în comuna Horodiștea (Basarabia), domiciliat în București, str. Polonă 21, profesor universitar;

Având în vedere ordinele de urmărire No. 1871 din 19 Martie 1919, No. 9745 din 5 Ianuarie 1919, emise de d. general comandant al Corpului 2 Armată, de atentat contra persoanei Domnului și de întreținere de relațiuni cu inamicul în scop de a-i favoriza întreprinderile:

Având în vedere interogatorii inculpaților, declarațiunile martorilor și informatorilor, procesele-verbale de confruntare și celelalte acte din dosar,

Expunem următoarele (urmează înșirarea faptelor penale, considerentele care le încadrează în textele de lege) și finalul:

„Suntem de părere ca inculpatul C. Stere să fie trimis în judecata Curții Marțiale pentru faptul prevăzut și pedepsit de art. 198, al. 2, comb. cu art. 60 din codul justiției militare*”.

Această ordonanță definitivă ne face dovadă deplină că comandamentul armatei și justiția militară a Țării prin energicul magistrat de carieră Maior Gh. Nicolescu-Bolintin și-a făcut datoria, dar că guvernele și politica s’au așezat în calea justiției împedcând-o și punându-o în imposibilitate a’și îndeplini mai departe opera de asanare începută, pentru a nu lăsa liber sau în viață pe acel ce Țara nu și-a iubit-o, dar pe care a trădat-o, călcând în picioare jertfele celor 800.000 (optsute de mii) mucenici ai neamului ce au udat cu sângele lor glia scumpă a Țării.

Const. Stere și Corpul Ofițeresc al Armatei Regale Române

Dacă pentru motive de susceptibilitate politică C. Stere nu a fost trimes înaintea Curților Marțiale, a căror sentință ar fi scris acest nume în cartea neagră a neamului, nu înțelegem de ce Corpul Ofițeresc român tolerează în mijlocul său pe un Dezertor-Trădător, pecetluit de opinia publică, nu însă de legile și conducătorii Statului Român.

Credem că este momentul „Mieux vaut tard que jamais” ca din punct de vedere a demnității și prestigiului Corpului Ofițeresc, ca D-l Ministru de Răsboi

---

* Art. 198, c. j. m. Se pedepsește cu moartea și degradațiune militară tot militarul: care întreține înțelegeri cu inamicul în scop de a favoriza întreprinderile sale.

Art. 53, titlul 2 ad. la c. j. m. De asemenea se pedepsește cu moartea în timp de război, iar în timp de mobilizare cu munca silnică oricine în mod clandestin, deghizat sub false pretexte sau oricare alt mijloc fraudulos va săvârși vreo faptă care ar primejdi siguranța statului, operațiunile armatei, apărarea țării sau care ar înlesni operațiunile inamicului.

Art. 78. Atentatul ce ar avea de scop de a surpa, prin mijloace răzvrătitoare și ridicarea de popor, forma guvernului, sau de a ațâța pe locuitori de a se scula în contra autorității Domnului, se va pedepsi cu recluziunea.

Art. 79. Complotul ce ar avea de scop vreuna din criméle menționate la art. 76 și 78, dacă a fost urmat de un act săvârșit sau început spre a pregăti executarea acelor crime, se va pedepsi cu detențiunea: iar dacă complotul n’a fost urmat de nici un act săvârșit sau început spre a prepara vreuna din acele crime, pedeapsa va fi aceea a închisorii.

Complotul este atunci când, prin sfătuire, se va fi luat întreaga hotărâre și se va fi făcut punerea la cale între două sau mai multe persoane spre a ajunge la săvârșirea vreuneia din cele două crime prevăzute la art. 76 și 78.

să trimeată înaintea unui Consiliu de Reformă și a scoate din rândurile armatei pe acel ce a greșit față de Țară și Armată.

Este o necesitate socială și un stimulent puternic pentru cei cari și-au făcut datoria, ca C. Stere, în calitatea sa de ofițer de rezervă consilier juridic în gradul de colonel, să fie reformat pentru ca, astfel, dacă un nou război va mai avea loc, armata sa nu fie moral obligată a chema în serviciul său în acelaș grad și situațiune pe acel ce în războiul de întregire a neamului n'a știut a fi la înălțimea morală a vremurilor de patriotică chemare.

Până ce Consiliul de Reformă se va pronunța, C. Stere rămâne în mod fatal în mijlocul Corpului Ofițeresc cu gradul său, însă sub povara unor grave acuzațiuni, pentru cari încă justiția militară nu s'a pronunțat.

Aceste acuzațiuni drepte sau neîntemeiate nu pot de cât să jignească profund un întreg corp ofițeresc, care nu poate admite sa vadă printre ei pe acel camarad, care datoria sa nu a știut să și-o facă nici chiar în clipele cele mai grele.

Corpul Ofițerilor (activi și rezervă) armatei regale române, nu poate privi cu ochi buni ca un trădător de țară să mai continue a avea un grad și a face parte din corp. Ei așteaptă și cer de la guvern și comandamentul armatei sancțiuni, care să pună la adăpost acest nobil corp de rușinea de a număra în sânul său un dezertor de țară, trădător.

Indulgență nejustificată

Față cu cele arătate până aci ne întrebăm: Pentru ce oare Guvernele și Comandantul Suprem al Armatei au acoperit și acoperă cu atâta bună voință și indulgență vina de dezertare și tradare a lui Const. Stere? De ce oare se cutremură aceste organe puternice în fața unui om, când ele prin lege, prin delegațiunea poporului sunt investite cu autoritatea și dreptul de a face ca legea să se aplice egal și deopotrivă pentru toți? Când știut este că Generalul C. Prezan nu a ezitat o clipă de a trimete la moarte, trecând peste legalitate și prin o nouă judecată în recurs, atunci când recursul era deopotrivă suspendat pentru acuzat ca și pentru Ministerul public, pe fiul surorii sale, pe Colonelul Crăiniceanu, pe care l'a crezut vinovat.

Indulgența aceasta nu numai că un bun exemplu nu poate să fie, dar ea permite azi unui trădător inconștient să arunce vâlul uitărei peste faptele sale murdare, tiranizând o țară întreagă cu autoritatea omului care crede că el a determinat alipirea Basarabiei la Patria Mamă, având chiar curajul, ca să nu zic obrăznicia, ca în plin parlament (Sfatul Țării) să declare că „Concetățenii mei Basarabeni (din mijlocul cărora a fugit și cu ei nu a trăit, întocmai cum și din mijlocul fraților din regat, în vremuri grele ca un laș la străini a dezertat) mi-au dat de la război încoace toate satisfacțiunile, la cari aş putea pretinde, alegându'mă neconținut cu majorități mari în diferite județe în parlamentul Țării”. Aceste declarații făcute ca și cum nu ar fi oameni care să nu cunoască, că atunci când s'a prezintat în alegeri nesuștinut de Pan. Halippa a căzut cu mari minorități, reușind numai atunci când Pan. Halippa și D-r Cazacu i-au plătit în

dauna Țării polițele de recunoștință din vremea când aceștia din urmă erau studenți la Universitatea din Iași, uitând D-lor că pe acea vreme Stere încă nu avusese ocazia a-și fi dat arama pe față.

Acest fel de justificare nu înseamnă că suveranitatea poporului s'a pronunțat, dacă acest popor din cuprinsul județului Soroca nu a cunoscut de cea ce este capabil C. Stere și cu atât mai mult Dosarul unei Dezertțiuni și Trădări. Faptul că 36.000 de alegători, de buni și blânzi țărani (excluzând minoritățile vrăjmașe), în naivitatea lor, înșelați de cei ce aveau de plătit lui Stere polițe morale, au ales pe acesta, nu poate erta moralmente păcatele unui trădător din vremea războiului, trădător care a pactizat cu inamicul neîndeplinindu-și datoria față de Patria sa.

Dacă faptele lui Stere, Dezertare și Trădare, ar fi fost cunoscute de cei 36.000 de alegători de pe malul Nistrului, și suflete curate ca P. Halippa și ar fi dat osteneala să-i convingă de adevăr, iar nu de al glorifica pe el, s'ar fi știut atunci de acești țărani că Stere nu a avut față de Patria sa, implicit față de ei, acel sentiment de adâncă răspundere morală care cerea Profesorului Universitar, militarului Consilier juridic în grad de Colonel, și omului politic, înainte de toate, ca el, ca bun și adevărat român, luând exemplul de la Regele lui, să nu'și fi trădat cauza Neamului din care parte face și ale cărei speranțe și aspirațiuni nu erau încă dărmate cu toată victoria armatelor Austro-Germane.

Atunci cu siguranță că ori cât ar fi fost recomandat de P. Halippa, Stere nu ar fi întrunit poate de cât sufragiile minorităților ce numai prietene neamului nostru nu pot fi.

Dar dacă sunt Basarabeni cari idolizează pe Stere sunt și din acei ce prin presa țării gândesc altfel de Stere și care nu înțeleg că Basarabia este zestrea lui Stere ce i-a fost dată ca recompensă a trădării de câțiva din foștii săi elevi:

„Ce rușine! Un om, care s'a coborât până acolo încât a primit arginții dușmanului, ca să insulte tot ce e demn de respect: ideea de naționalitate, iubirea de patrie, sacrificiul sublim a eroilor români în războiul pentru neatâr-narea neamului nostru, nu poate să aibă nici o legătură sufletească cu partea Moldovei de peste Prut, ori care ar fi fost voturile obținute de el în momente de rătăcire, sub impulsul curentului revoluționar. Stere nu e Basarabia; iar mândrii și nobilii moldoveni de peste Nistru, dacă ar cunoaște actele de trădare ale alesului lor la Soroca și Cetatea Albă nu ar mai putea să se solidarizeze cu el”.

Și cu toată alegerea lui C. Stere la Soroca, fapta sa de defetism nu poate fi nici o dată amnestiată. Ertare pentru un trădător nu este nici în cer, și mai ales aci pe pământ. Un criminal ordinar poate fi ertat dacă într'o clipă de beție a ridicat o viață. Pentru trădarea de Neam, de Lege și de Rege nu există ertare, nu există formulă de justificare de cât numai Pocăința, departe, departe de tot de lumea neamului tău, căruia trebuiesc păstrate momente de liniște, rezervându-se trădătorului dacă nu celula condamnatului, cel puțin un pașaport spre a se duce acolo unde nimeni nu-l cunoaște și unde nimănui rău nu va putea face.

Având în vedere cele mai sus arătate, dacă contra lui Stere nu se vor lua măsuri, atunci ca mâine, datorită uitării faptelor criminale, în o țară în cari

guvernele nu au curajul civic necesar ca să suprimă un vinovat, se va întâmpla dacă nu mai mult de cât cu Racowschi care a fost menajat, cel puțin să vedem ca Consilier a Tronului pe un Dezertor și un Tradător politic, a cărui activitate nenorocită în trecut nu poate fi uitată de cât dând uitărei și scoțând din viața noastră publică pe acel ce a înfăptuit-o.

Contrar, sentimentele de nedreptate sociale isvorâte din neaplicarea legilor și sancțiunilor, grație sistemului de protecționism și favoritism „pentru unii mumă, iar pentru alții ciumă” vor grava adânc pe pânza cristalină a conștiinței celor nedreptățiți, a eroilor anonimi ai neamului încă în viață, a urmașilor lor precum și a tuturor celor ce cât de puțin s’au sacrificat pentru țara lor, vor grava repet un Sentiment de neîncredere și de dispreț față: a) de legile ce nu se aplică, sau se aplică după împrejurări și din greșală dacă nu cu intențiune de a suprima suflete nevinovate; b) ca și față de conducătorii Statului, ce rolul lor social sincer și curat în conducerea Țării ei încă nu’l cunosc sau îl nesocotesc.

Const. Stere și Guvernul

Față de acțiunea lui C. Stere rău au făcut, rând pe rând, guvernele Țării că nu au lăsat liberă acțiune Curților Marțiale ca să judece pe C. Stere pe vinovatul de trei ori, ca militar, ca funcționar public și ca om politic, căci:

a) Desfidându-se opinia publică și magistratura militară a Țării, s’a lăsat în libertate Trădătorul unui neam, a unei Țări și a unui Rege, pentru ca el să se bucure de exercițiul drepturilor sale de cetățean; atunci când după urma lui o mulțime de nevinovați, au fost pe nedrept condamnați, iar tovarășii săi de la „Lumina” dați judecăței. Om cu intențiuni megalomane, C. Stere își bate joc de extrema indulgență a guvernelor și publică nesupărat programe de constituție și de guvernământ. Vrea să dea directive politice impunând formule în problemele sociale zilnice.

b) A nu judeca pe un trădător înseamnă, în primul rând, că te faci părtaș cu el la trădare și în urmă recunoști că societatea nu voește ai face dreptate; că nu voește a aplica acel principiu din dreptul roman:

„Fiat justitiae, pereat mundus”

c) Că aceiași justiție nu a funcționat la fel pentru toată lumea. În adevăr atunci când alții ca Verzea* și Crăiniceanu** erau trimiși la ocnă sau li se suprima viața în fața unei gropi fără cruce și’ a unui ploton de execuție, unora din contra li se acordau favoruri fie ei chiar trădători, din cauză că în tot deauna unor anumiți guvernanți le era probabil frică de acel ce îi amenința cu Basarabia.

În ceia ce privește acțiunea lui Alexandru Marghiloman, care prin diplomația sa ne-a pastrat Dinastia și Armata, ori cât de bun patriot ar fi fost, ea este de asemenea condamnată căci trecând cu multă ușurință peste trădare a permis și poate, noi nu știm, a rugat chiar pe C. Stere să meargă la Chișinău, la Sfatul Țării, dându-i astfel prilejul de a mai șterge ceva din noroiul infamiei care îl acoperea.

* Colonelul Victor Verzea.

** Colonelul Ctin. Crăiniceanu.

I s'a dat astfel lui Stere posibilitatea de a avea un rol la alipirea Basarabiei, prin faptul că a fost impus în Sfatul Țărei, care chiar fără prezența de scurtă durată a lui C. Stere în mijlocul său ar fi declarat unirea. Era această unire o fatalitate istorică isvorâtă din o necesitate națională.

În adevăr, chiar fără concursul României, să știe de toți că alipirea Basarabiei își are obârșia în congresul tuturor moldovenilor cari s'au adunat în Octombrie 1917 la Chișinău, unde au proclamat autonomia politică și teritorială a Basarabiei și unirea a tot ce era Moldovean. Acest congres, la care C. Stere noi știm că nu a luat parte de oare ce atunci el era în dragostea și prietenia dușmanului la București, a hotărât convocarea Adunării Naționale cu denumirea moldovenească de „Sfatul Țărei” și care s'a adunat o lună mai târziu, având la baza sa liberul arbitru și cea mai largă democrație. Deja sentimentul național se desvoltase, atunci când Zemstva din Bălți și Adunarea Breslelor, Proprietarilor și Intelectualilor din Soroca proclamară unirea cu România, ca o indicațiune dată Sfatului Țărei.

Cât privește pe C. Stere, se știe azi ca în timpul războiului el a luptat pentru eghemonia puterilor centrale, primind arginții dușmanului, nici de cum pentru desrobirea Basarabiei.

N'a scris în acea epocă C. Stere nici un cuvânt despre suferințele fraților basarabeni, greu încercați din cauza războiului civil provocat de bolșevici. El era urmărit atunci de triumful Puterilor Centrale și de biruința Sovietelor Rusești. Nici prin gând nu-i trecea să scrie și să lupte pentru liberarea Basarabiei, în care intrarea armatelor române era condamnată de C. Stere prin un articol de presă scris în „Lumina”:

„Armata română n'are ce căuta în Basarabia, de oare ce conjunctura tulburărilor din Rusia nu poate fi prielnică pentru aspirațiunile românești, de cât cu condițiunea ca înainte de încheerea păcii definitive cu Rusia, România să-și fi asigurat sprijinul Puterilor Centrale. Această asigurare, guvernul din Iași nu ne-o poate da”. („Lumina” din 31 Ianuarie 1918.)

Și mai departe:

„Nu intrați în Basarabia fără ordinul Puterilor Centrale; nu liberați Basarabia azi; atâta vreme cât victoria definitivă a Germaniei și Austro-Ungariei nu este încă fapt îndeplinit, de oarece, în cazul contrariu, întreg episodul nu va rămâne de cât ca o dureroasă amintire...” (același articol scris de C. Stere la 31 Ian. 1918).

Din aceste rânduri se vede clar că C. Stere a agitat chestia Basarabiei nu în funcțiune de interesele noastre românești, ci de acele ale sale, cari erau în același timp ale Puterilor Centrale.

Nu vom uita de asemenea să nu condamnăm acțiunea Generalului Al. Averescu din a cărui armată a făcut parte cei doi Coloneli, Sturza și Crăiniceanu, pentru a căror acte de trădare și pentru care guvernul are datoria a publica o carte neagră, s'au dat cele mai aspre sancțiuni. S'a suprimat viața celui din urma (în mod nelegal și arbitrar), condamnând la pribegie veșnică pe cel d'întâi. Părerea noastră este că Guvernul Generalului Averescu s'a făcut vinovat fiind

că a stat de vorbă cu dezertorul ca și cu trădătorul, fără a'și fi făcut datoria, întru cât a tolerat lui. C. Stere să fie lăsat în libertate și să reprezinte Țara legală în Parlamentul României Mari; atunci când când Colonelul Sturza se găsește peste hotar, Crăiniceanu sub gliea țării, iar colaboratorii lui Stere de la „Lumina” sunt traduși judecăței Curților Marțiale.

Obligațiunile morale pentru C. Stere

În fața gravei acuzațiuni de pactizare cu inamicul și trădarea de către el a intereselor nu numai a unei țări, dar ale unui neam întreg;

În fața Crimei pedepsită nu numai de morala unui popor, dar chiar și de legile lui organice;

Const. Stere are de îndeplinit o sfântă datorie pentru el. Este necesar a face dovadă că în cadrele frontierilor României Mari sunt caractere cari se pot jertfi atunci când este chestiune de dreptate, de libertate și lumină* cerând guvernului nu numai puricarea ordonanței de neurmărire dacă există, dar chiar și redeschiderea dosarului de trădare și pactizare cu inamicul. Și cu atât mai mult trebuie ca C. Sterea să facă acest gest, cu cât o mulțime de copii ai țării, mulți nevinovați și'au pierdut o parte viața populând cimitirile, iar alții umplând pușcăriile fiind că au avut unii ușurința de a sta de vorbă cu dușmanul țării mai puțin poate ca Sterea și alții de a primi ca prizonieri un tratament mai bun.

Să nu uite C. Sterea; că un om de inimă nu poate să se strecoare printre degete, profitând de clemența regală, acordată prin guvernul Văitoianu, pentru a nu târâ în fața Curții Marțiale pe bătrânul mare om de Stat, pe fostul Consilier al Tronului, pe Petre Carp, care totuși atunci când războiul s'a declarat, trimete pe fii săi să moară pentru Țară pe câmpul de onoare, primind astfel războiul în fapt și fără a mai discuta.

Dacă P. Carp a avut o viziune greșită în ceia ce privește viitorul țării, nu e mai puțin adevărat că el și cu tovarășii săi, întregi și până la capăt în fața destinului dușman, s'au dat în lături. Fără a încerca să priceapă „minunea” care-i doborâse, ei s'au resemnat să poarte singuri și retrași povara convingerilor frânte. De sigur că nimeni nu va îndrăzni să blesteme în urma lor.

C. Stere, din contra, nu s'a resemnat. Când țara era sub jug dușman, el, chemat sau mai sigur impus de germani, pleacă în Basarabia sub pretextul că un trădător de țară trebuie să ajute guvernul M. S. Regelui la opera de unire a Basarabiei. A uitat atunci C. Stere, cuvintele sfinte ale marelui nostru istoric N. Iorga, că:

„Ori ce român are dreptul să facă politică în țara aceasta de ori ce fel, dar cu o condiție, ca atunci când cei mai buni fii ai ei sângerău de durere și-și vărsău sângele pe câmpiile de onoare pentru libertate, ca atunci când steagul Țării și Regele nostru erau de o parte a tranșelor de bătae, de cealaltă să nu să fi găsit în luptă cu noi decât dușmanii firești ai poporului român. Când însă alții*

* Nu este aici vorba de „Lumina”, gazeta întuneric a lui C. Stere.

* C. Stere.

ședeau în țara ocupată, la București, braț la braț cu acești dușmani, mâncau la masă cu ei și erau în cea mai deplină tandreță cu dânșii, pălmuind în față suferința noastră, ei nu mai pot avea nici odată dreptul de a se erija în conducători și a reclama de la țară aceia ce Țara și Regele nu le poate și nu trebuie să le dea”.

Mai mult încă, mai târziu, fără nici o mustrare de conștiință, alesul celor trei zeci și șease de mii de țărani basarabeni, adică alesul lui P. Halippa, a suit triumfător dealul Mitropoliei și a cerut cu oare care lipsa de cuviință și în mod provocator să i se facă dreptate, lui, care în clipe grele pentru România, a avut unele atitudini nepermise și jignitoare intereselor generale și naționale, el s'a apărut susținând că unul sau altul dintre Primii Miniștri ai Țării l'a încurajat la o politică cu Puterile Centrale, fără însă să-și fi examinat conștiința și să vadă dacă rolul ce i se atribuiseră în acest caz era conform convingerilor sale. Aceasta în timp de pace (neutralitate), nu însă după ce s'a declarat războiul de întregire. În acest caz nu avea dreptul un om singur să se creadă cel mai cuminte într'o țară, și s'o ducă la perzare. Ori care ar fi fost convingerea lui C. Stere înainte ca țara oficială să fi luat vre-o hotărâre, ea nu mai poate dăinui atunci când țara s'a angajat pentru respectarea onoarei sale naționale. Din acea clipă nimeni, cu atât mai mult C. Stere, nu avea dreptul să judece și să simtă altfel, dar și mai puțin ca să lucreze de cât cum gândea și simțea Patria întreagă.

Ori Stere s'a abătut de la această linie de conduită generală. El și-a dăunat țara în momente de mare primejdie. El s'a făcut vinovat de un act de înaltă trădare de patrie. El nu merita deci cruțarea concetățenilor săi cari cer lumină, cari cer dreptate pentru națiunea atinsă în amorul ei propriu.

Trădătorii trebuiesc pedepsiți fără milă, fără excepție. Un exemplu, două, trei, mai multe chiar, sunt necesare pentru educația cetățenească a poporului nostru cari numără atât de mulți străini români, de ocazie în mijlocul lui.

Dar dacă C. Stere este un om de caracter și onoare și, în adevăr, se crede nevinovat, nu ne îndoim o clipă că o datorie sfântă pentru el îl va determina să nu lase a se crede că legea în țara noastră nu este aceeași pentru toți, azi când Curțile Marțiale funcționează, azi când abia s'a terminat procesul celor de la Crefeld, acuzați ca și Stere de trădare și practizare cu inamicul. Proces în care Curtea Marțială trimete la ocnă pe un brav Colonel, care a avut nenorocirea a'și face datoria atunci când s'a găsit strâns într'un clește implacabil și nu a voit să ucidă fără de nici un folos pentru armată ca și pentru țară o mână de oameni, cari în primă perioadă a campaniei au intrat poate cei din urmă în captivitate*.

Trebue, dar, neaparat ca Stere să-și ridice fruntea sus, să-și purifice conștiința și privind orizontul larg către trecut, dacă legea este egală pentru toți, să facă ca mine și cu mulți alți nevinovați, martiri a unui războiu, cari am suferit de pe urma celor ce nu au știut a-și face datoria la începutul războiului, sau a celor ce țara și-au tradat, cari nedreptățiți fiind nu am putut să primim grația Regească. Am fost demni, iar nu lași. Am suferit cu resemnare și am rămas în

* Ne referim la anul 1921, atunci când am luat hotărârea a serie acest articol – azi completat.

patria noastră fără ca la adăpostul unui pașaport să ne refugiem în Elveția, cum a făcut-o C. Stere. În schimb, însă, cu sufletele noastre curate, am cerut Suveranului și Sfatului Țării dreptate Regească în cadrul legilor. Am cerut revizuirea proceselor noastre, căci eram nevinovați și nevinovați am fost găsiți. Noi pe nimeni vinovați nu am făcut de greșelile făcute, nu numai de opinia publică, dar de justiția țării chiar. „Erare humanum est”, mai ales în acele timpuri când oameni ca C. Stere, în cari țara pune cele mai frumoase speranțe, au lepădat uniforma țării lor, au rămas la inamic, fără ca nimeni să-i fi angajat la așa ceva și au pus la dispoziția lui serviciile lor pentru a-l ajuta la îngenunchierea țării și jefuirea ei.

Trebue, dar, ca C. Stere să ceară judecarea unui proces pentru dovedirea adevărului, adevăr pe care un întreg popor cu suflet românesc trebue al cunoaște.

Este o datorie pentru C. Stere a face acest gest, atât față de țara întreagă în general, cât și de alegătorii din Soroca, în special; cu atât mai mult cu cât în timpul războiului, ca și după războiu, prin propaganda sa, a făcut victime morale și materiale.

Trebue, deci, ca Justiția Țării să-și facă datoria, dând urmașilor exemple de solidaritate morală astfel ca:

D) În cazul dacă Const. Stere, prin o acțiune păgubitoare Țării, este vinovat, el să fie trimes ori alături de Bujor^{*}, care și el, dacă admitem teza lui C. Stere, în felul său de a gândi și acționa, a fost convins că face un bine țării sale; ori să i se înlenească calea pribegiei către Sturza pentru care hotarele Țării sunt închise pentru totdeauna și despre care se știe că în trecut a fost cel puțin tot așa de bun patriot ca și C. Stere. Și el a fost un om de idei și convingere, prieten de credință și de ideal chiar cu D-I Iorga, care spunea despre acest ofițer că: „El va fi acela care va da României sale, României noastre iubite, oastea pe care să se poată răzima cu siguranță în îndeplinirea chemării sale istorice”. Cu toate acestea, în timpul războiului, și el ca și C. Stere a căzut în acea gravă greșală, făcând acel gest nenorocit, care după mentalitatea sa nu era o tradare, ci tocmai credea el că-și servește țara în dorul lui cel mare de a face numai bine și a aduce îndepărtarea Rușilor ce puseseră stăpânire pe Moldova.

Erau, în acele timpuri, clipe atât de grele, în care toți fiii unui acelaș neam trebuiau a fi strânși uniți în jurul Drapelului Țării, cu un singur gând și cu o singură simțire pentru fericirea scumpei noastre Românie, Românie pentru care orice sacrificiu al nostru personal nu era prea mare; iar unii din noi, fiind că a fost nevoie, am îndurat în liniște și cu curaj chiar cele mai mari nedreptăți.

Dar C. Stere nu a fost cu noi, el a trecut de partea dușmanului și pentru această singură faptă, dacă ea a avut loc, justiția se va pronunța, nu poate fi ertare pentru el nici în cer, nici aici pe pământ.

Pentru întărirea operei plătita cu sânge, pentru triumful ideilor democratice, pentru respectul memoriei eroilor și sentimentului național se cere ca trădătorii să nu fie ertați.

---

* Care fiind sub povara unei condamnări a fost totuși ales deputat **da Covurii**, aceia ce nu a împiedicat lui, contrar de modul cum s'a procedat cu C. Stere.

Dacă la toate greșelile lui C. Stere mai adăugăm și alte nevrednicii, atunci nu știm cari din cei doi vinovați trebuia să mai trăiască. Colonelul Crăniceanu care înaintea morții, în momentul suprem și-a recunoscut greșala și, sărutând cu efuziune pentru ultima oră Drapelul țării sale, și-a cerut ertare sau Const. Stere, care, deși acuzat de înaltă trădare și practizare cu inamicul, este acoperit de atâta indulgență de toate guvernele și lasat liber, pentru ca desfidând o lume întreagă și în disprețul opiniei publice încă nu pe deplin luminată, să ne facă programe de guvernământ și să reprezinte Țara în Parlament, acolo unde a fost trimis prin plata unei polițe de recunoștință a fostului său elev Pan. Halippa, poliță plătită astfel în dauna Țării și neamului românesc.

II) Dacă însă acțiunea lui C Stere, acoperită de mister, a fost călăuzită de dragostea Țării și ordonate de acei ce aveau menirea de a conduce destinele Țării, atunci justiția ridicând vâlul aruncat asupra acestor fapte, se va cunoaște scopul curat; și dacă el a fost sau nu urmărit de acțiunea lui C. Stere, se va cunoaște tot adevărul, vinovăția și nevinovăția lui Stere, care sigur să fie că în acest caz va fi de toată lumea, de la opincă la Vlădică, îmbrățișat cu dragoste ca un bun și adevărat patriot. El va fi primit cu onoare acolo în Sfatul Țării, acolo unde l'au trimis țărani din ținutul Sorocei, pentru a mai fi încă o dată ca și în trecut folositor de astă dată neamului Românesc, nu numai din Basarabia, dar neamului Românesc de pretutiudeni, în ale cărui serviciu să pună toată cultura și puterea sa de muncă. Căci trebuie să recunoaștem că Const. Stere în trecut, până la un punct, și-a servit țara. Astfel ca profesor, om de legi și om politic a adus reale servicii nu numai înainte de războiu, dar și în timpul din urmă sub vremea ocupațiunii germane, când a fost chemat în Moldova de către Alexandru Marghiloman, dacă adevărat este, nu atât fiind că ar fi fost indispensabil, ci mai mult de a măguli orgoliul basarabenilor. Atunci se credea că el ar fi armonizat sufletele basarabene cu cele din vechiul Regat, ușurând oare cum puțin unirea Basarabiei răpitate cu Țara Mamă. Pentru acest fapt și din trebuința unei cauze atât de mari, spun acei ce știu că C. Sterea a fost decorat și îmbrățișat de M. S. Regele, care a făcut de nevoie un astfel de mare sacrificiu în acele timpuri când altfel nu ar fi putut face față de acel ce-l vânduse pe trei zeci de arginți.

Dar această faptă a lui C. Stere, chiar de ar fi ea cât de măreață, nu este îndeajuns pentru a scuza greșelile sale din timpul războiului, mai ales când aceste fapte sunt cuprinse în cadrul Trădării de Țară, Neam și Rege. Pentru a ilustra cele afirmate de noi aci, vom da ca exemplu pe fiul cari își omoară părinții săi cari i-au dat viață, fiu care în urmă tot un paricid rămâne, ori cari i-ar fi faptele sale bune, ca rezultat al unei pocăinți.

Astfel că, ori cari i-ar fi faptele bune din trecut, prezent și viitor, el, C. Stere, dacă prin judecată dovadă contrară nu face, rămâne față de Patria sa un Trădător, cari nu mai merită stima și dragostea celorlalți frați ai săi, copiii ai aceleiași Patrii.

Și în adevăr, cele mai frumoase calități a lui C. Stere au fost, la un moment dat, întunecate de o puternică umbră aruncată asupra sa prin o atitudine antiromânească, manifestată de el în cele mai dureroase momente ale vieții

neamului nostru, ajuns la o grea răspântie, adică tocmai atunci când unui bun român și unui bun patriot i se cerea cea mai mare răbdare morală și cel mai desăvârșit sacrificiu a intereselor persoanei sale. El trebuia să pună în acele vremuri toate calitățile sale dacă le avea, în serviciul neamului și toate defectele sale în ale dușmanului. C. Stere a procedat însă altfel. Cu drept cuvânt Matei Cantacuzino a scris despre C. Stere că: „Rolul lui C. Stere ca barbat politic a suferit o știrbire prin faptul că în fața inamicului atunci triumfător, C. Stere n'a știut să păzească atitudinea rezervată pe care cel mai elementar simț de pietate românească ar fi trebuit să i-o impună”. Se dovedește dar, că Const. Stere nu a fost la înalțimea îndatoririlor sale morale și, din contra, a dat sprijinul lui dușmanilor Țării. Deci, cu drept cuvânt chiar fără sancțiuni, el nu poate fi de cât un „Trădător” care s'a culcat fără grijă la adăpostul lașității, pentru ca, prin ertare, Țara să uite dezertarea și trădare a de care s'a făcut vinovat.

Pentru ca faptele bune din trecut ale lui C. Stere să fie luate în considerație, trebuie, și el este obligat față de opinia publică, față de prietenii săi, față de alegătorii de la Soroca:

1) Să se disculpe de toate acuzațiunile ce i se aduc de către reprezentanții unor anumite grupări politice, cari au talentul numai să acuze, dar nu au curajul de a-l trimete în fața justiției de frică poate că Stere apărându-se, să nu mai implice și pe alții la opera sa de trădare.

2) Să ceară să fie deferit Justiției, nu însă celei civile, ci celei militare în timp de război, singura care poate să-și dea verdictul dacă el este sau nu vinovat, pentru ca astfel să-l acopere de onoruri, să-i rezerve o celulă lângă Bujor, sau să-i pregătească un culcuș alături de Crăiniceanu.

Trebue pentru morala publică și este în interesul Guvernanților, Armatei și Țării ca să se termine odată cu echivocul în care se află C. Stere, care deși acuzat de trădare se găsește în Cameră, ca și cum unui trădător i se permitea a cere audiențe la Capul Statului și a sta fără sfială de vorbă cu cei ce guvernează țara, cari îl disprețuesc, fără însă ca până azi, în judecată să-l fi trimes.

Până atunci, însă, Const. Stere rămâne pentru noi toți „un putregai național”. Rămâne scris în cartea neagră a neamului, alături de toți acei ce nu și-au făcut datoria către Țară, Lege, Tron și Rege, alături de Verzea, Sturza și Bujor și de toți acei căzuți în grava greșală de a-și fi călcat jurământul către Rege, trădând Țara și Neamul.

Ultim cuvânt

În ceia ce mă privește, atunci când am scris aceste rânduri, nu m'am gândit la C. Stere, pe care pentru prima oară l'am cunoscut și văzut la Soroca, dar la faptele sale ca și la nedreptățile făcute în timpul războiului și după războiu, la mulți din acei cari deși datoria și-au îndeplinit, nu au avut un sprijin și nu au fost favorizați de soartă; fie că ei nu făceau parte din familiile sau prietenii acelor cari prin situația lor au condus adesea ori destinele instituțiilor țării; fie că prin felul lor plin de demnitate și prestigiu ei nu au înțeles a se umili.

Nu m'am gândit să fac personalități, nu am cunoscut pe C. Stere decât din auzite și cetite, și în vremuri când fondasem și conduceam Revista „Ilustrațiunea Națională” aveam despre C. Stere credința formată din cetirea „Vieții Românești” cum că el trebuie să fie un om al suferinței; că a fost când-va martir și că are la buza educațiunii sale o licență poate prea democratică, ca urmare firească a tiraniei exercitată când-va contra lui de autocrația și absolutismul rusesc.

Nu se putea de nimeni crede că el, mai târziu, va specula situația sa în stat ca și cultura căpătată la umbra Universității din Iași, punându-se în serviciul dușmanului patriei, în acele clipe când toată suflarea românească era cu gândul către nestrămutata înfăptuire a visului de veacuri a neamului, vis ce avea așa să fie, prin credința în virtuțile strămoșești; virtuți cari n'au stat săpate pe pânza conștiinței sufletului lui C. Stere, care avea și el, ca și noi toți, aceiași sfântă datorie către Neam, Țară și Rege.

Dacă adevărat este că C. Stere a căzut în grava greșală de trădare și dezertare, dat fiind acuzațiunile ce i s'au adus de un partid politic, de un guvern, de armată, de presă, ca și de la tribuna parlamentară, atunci cazul este atât de grav pentru un cetățean al țării, fost profesor educator al tinerimei, încât cu îngrijorare ne întrebăm: care oare să fie cauza, ca atunci când cine-va este acuzat pentru astfel de fapte să nu fie judecat, fiind lăsat în libertate, în liniște și pace?

Răspunsul este clar. Ne găsim în fața unei probleme, a unei ecuațiuni sociale de gradul al doilea în care cei doi factori necunoscuți x și y sunt funcțiune de modul cum se pune problema de către cei ce acuză și de acel ce este acuzat.

În ori ce caz, atât pentru C. Stere, cât și pentru guvern, problema nu poate sta nerezolvată față de opinia publică a țării, căci anumite persoane interesate în astfel de împrejurări pot pescui în apă tulbure.

Opinia publică sfătuește pe C. Stere și roagă pe guvernul țării, în special pe guvernul liberal, ca și din o parte și din alta să se intervină și să se găsească formula prin care Țara și Armata să cunoască în adevăr dacă: C. Stere este nevinovat sau el a căzut față de țară în greșeala de Trădare Dezertare.

În stadiul în care însă se găsește astăzi acuzarea ca și apararea, ne determină a afirma că, după părerea noastră, este ceva barbar și imoral ca un guvern, ori care ar fi el, să nu facă lumină; să nu dea dreptate unui om dacă o are. Nu se ține o viața întreagă un om sub tiranie, amenințări continui și cu sabia lui Damocles d'asupra capului lui.

Dacă Guvernul nu ordonă judecarea lui C. Stere, atunci fac dovadă că sunt solidari cu el și au și ei multe greșeli pe care țara nu le cunoaște.

Dacă Stere nu cere a fi judecat atunci implicit, ipso facto, el recunoaște că a căzut în greșeală și fără supărare nu are dreptul a protesta prin prietenii săi politici speculând sentimentele și buna lor credință.

C. Stere nu are dreptate a crede că poate schimba judecătorii, înlocuindu-i ca în Rusia cu norodul ce l'au ales și parlamentul ce l'a validat. Aceasta credință nu este compatibilă cu mentalitatea unui fost profesor de drept constituțional. În adevăr:

a) Dacă țărani din Soroca sfătuiți de P. Halippa l'au ales pe Stere, este că el s'a prezentat înaintea lor ca și a biroului electoral Soroca, fără o sentință de condamnare, în care caz nici nu ar fi putut să fi fost admis a candida.

b) Camera Deputaților nu este o instanța de judecată penală. Ea a procedat la validare, neputându-se baza numai pe simple bănuieli. Dacă și Stere și Bujor ar fi avut după alegere o sentință de condamnare definitivă, suntem siguri că Parlamentul ar fi luat drept cuvânt de evanghelie sentința puterii judecătorești, dată în cadrul constituției și legilor Țării. Dar ca așa ceva să se fi putut întâmpla trebuia ca guvernul să'și fi făcut la timp datoria, aplicând legea.

Neavând, repet încă o dată, nimic cu C. Stere, ci numai cu faptele ce i se impută, ca unul ce în războiu am suferit pe nedrept și care sufăr încă, deși dreptate mi s'a făcut, declar că mențin până la proba contrarie credința mea, care este aceeași ca a D-lui I. C. Brătianu, a Guvernului, a Țării culte și conștiente, a Presei, a opiniei publice, ca și a tuturor celor ce au luptat pe front în acel timp când C. Stere, negândindu-se la ogoarele de unde au răsărit acele forțe naționale, cari prin muncă și tăcere au luptat la nevoie pentru păstrarea comorilor ființei noastre românești, trăia liniștit în solda dușmanului în Bucureștii ocupației Germane.

Fără a ne perde credința noastră, expresiune a generației de azi care este strâns legată de tragedia marelui războiu, în care s'au jertfit cei mai iubiți copii ai Patriei, vom sfătui pe toți cetățenii cu suflet și inimă românească să aibă ca deviză:

Jos trădarea. Sus virtutea! strigând din toată inima și cu tot tufletul:

Trăiască Neamul nostru în cuprinsul hotarelor eterne ale României Mari, înfăptuite de țărani noștri, ostași plugari.

Trăiască Regele Unirei!

Trăiască Regele României Mari!

Locot. Colonel Constantin L. Bottez

Fost Deputat Supleant al Județului Chișinău, Cenzor și membru al Comitetului Partidului Național din județul Fălciu, Inginer Hotarnic

(Locot. Colonel Constantin L. Bottez, Huși, Tipografia și Legătoria de Cărți George Jorică, 1925, p. 5-78.)

16.

D-l C. Stere dă lecții

Cei cari și-au închipuit că odată cu demisia sa din Partidul Național-Țărănist, d-l C. Stere și-a turnat cenușe în cap, pocăit, și s'a resemnat să dispară din viața publică a României întregite, s'au înșelat amarnic. S'ar părea că printre aceștia se găsește, în primul rând, d. Iuliu Maniu...

Nu, fostul director al „Luminei” are cu totul alte gânduri și e muncit cu totul de alte simțăminte. El dă lecții partidului din care a făcut parte până ieri,

are destăinuiri grave de scos la iveală, și mai are încă amenințări în tolba sa de răsvrătit. Într'o scrisoare adresată d-lui Ion Codreanu, publicată în „Adevărul”, d-l C. Stere ridică un colț de perdea asupra acțiunii de a fi împiedicat cu Partidul Național-Țărănist să apuce pe panta aventurii:

– „Și totuși, de sigur că îți aduci aminte, moș Ioane, scrie d. C. Stere, cum conducerea partidului nostru era gata de mai multe ori să ne arunce în niște aventuri nesocotite, care ar fi putut avea urmări fatale, ca nerecunoașterea Regenței și a regelui Mihai, marșul asupra Bucureștilor din Alba Iulia”... E foarte interesant pentru noi să aflăm, că la vreme de opoziție tocmai d. C. Stere, ostracizat opiniei publice românești, a reprezentat elementul echilibrator!

Dar mai departe? După ce înșiră, din punctul său de vedere greșelile guvernării, d. Iuliu Maniu, fostul mentor al acestuia, anunță întemeierea unui nou și adevărat partid țărănesc, rupt din actualul conglomerat care ne cârmuiește astăzi și își presimte apropiata reintrare în arena politică: „dacă îmi va fi dat încă să trăiesc și să am puteri, în ceasurile hotărâtoare (acest partid) mă va vedea din nou în mijlocul său”.

Duelul Iuliu Maniu – C. Stere, după tovărășia de ieri, va fi, mâine, foarte pitoresc. Îl așteptăm...

(*Țara Noastră*, Cluj, anul X, no. 16, 13 aprilie 1930, p. 616.)

17. „Jertfa” democrației: D-l Stere spune că a fost și este persecutat

Desigur că o fi rămas în mintea oricui veșnicul cântec repetat de d. prof. Stere că întreaga d-sale viață a fost persecutat în România din pricina credințelor sale democratice. Și la congresul din Tighina, profesorul dela Iași s'a jeluie publicului adunat că, în țara românească, d-sa a fost singurul democrat sincer și deaceia tot timpul a fost persecutat.

Cu drept cuvânt, cei ce ascultă și nu știu povestea vieții, din vechiul regat, a d-lut prof. Stere, se pot înduioșa și pot urma orbește pe deputatul de Soroca care spune că în timpul rușilor și în România liberă, a suferit pentru democratismul său integral.

Deaceia congresiștii adunați la Tighina, Duminica trecută, au cerut parlamentarilor să le explice care-i pricina adevărată a „persecuțiilor” pe care le suferă d. Stere.

Unii dintre congresiști știau adevărul. Unii însă nu. Și și-a luat sarcina aceasta de a lămuri d. Stâncescu, senator de Lăpușna.

Teza d-lui Stâncescu este aceasta. Și acesta este adevărul adevărat: D. Stere este un democrat de ocazie. Adică în vremea alegerilor și cu prilejul alcătuirii organizațiilor politice. Și pentru că terenul alegerilor și a organizării politice pentru d-sa este Basarabia, d. Stere este democrat numai în Basarabia și numai pentru Basarabia.

La noi, vine în propagandă politică încălțat cu o pereche de bocanci rupți, cu hainele cele mai vechi și cu pălărie de 60 lei pe cap.

Pentru că țărani să-l vadă din îmbrăcăminte mai aproape de felul îmbrăcăminte lor și să-și închipue că d. Stere este așa de persecutat în Vechiul Regat, încât nu are nici cu ce să-și cumpere o pereche de ghete și de haine mai bune.

Dincolo, peste Prut, în București, țărani nu au ocazie să-l vadă pe d. Stere în cel mai luxos hotel și în cea mai strălucitoare redingotă.

„Persecutat” o viață întreagă pentru democratismul d-sale?

Dar dacă a fost persecutat atât de tare d. prof. Stere cum de a ajuns la cea mai înaltă situație în cultura românească, fiind rectorul Universității din Iași?

Dacă a fost persecutat, cum de a ajuns profesor universitar?

Dacă a fost persecutat, cum de a ajuns să aibă acea situație politică extraordinară pe care a avut-o viața politică românească?

Dacă a fost persecutat, cum de a ajuns să fie atâția ani de zile în fruntea partidului liberal.

Dacă a fost persecutat, cum de a ajuns d. Stere să conducă de fapt, ani întregi, partidul liberal?

Dacă a fost persecutat d. Stere, cum de a ajuns să fie sfătuitor prieten foarte apreciat în mijlocul familiei noastre regale (așa cum personal d-sa afirmă).

Aceasta înseamnă persecuție? Să judece basarabeni dacă persecuția poate duce la cele mai înalte onoruri pe care le-a avut d. Stere.

A! Dar basarabeni nu știu toți aceste toate, de aceia compătimesc pe „persecutatul” Stere, și dau crezare „jalnicei sale tragedii”!

A fost d. Stere democrat? Sau este în adevăr democrat d. Stere, așa precum spune? A fost singurul democrat în țara românească?

Dar d. Stere a fost la conducerea partidului liberal ani întregi. Și ceea ce a făcut partidul liberal numai democrație nu a fost.

Dar d. Stere a fost apoi sfătuitorul lui Ionel I. C. Brăteanu și Ionel Brăteanu a condus partidul liberal după sfaturile profesorului Stere.

Poate cineva să învinuiască pe Ionel Brăteanu că a făcut prea multă democrație?

Dimpotrivă! Ionel Brăteanu a fost unul dintre cei mai autocrați oameni politici pe care i-a avut țara românească. Cum s'a împăcat o viață întreagă „democrația” d-lui Stere cu autocrația și oligarhia lui Ionel Brăteanu? Dacă era d. Stere democrat, de ce a rămas lângă Ionel Brăteanu și la conducerea partidului liberal și a primit dela el cele mai mari onoruri și rectoratul Universității din Iași?

Dar, dacă d. Stere a fost acel democrat de care se vorbește continuu, cum a putut merge la Constanța, în 1912, să sărute mâna Țarului și să i se închine lui, când știut este că d. Stere fugise din Rusia din pricina urei care o purta țarismului – după cum afirma d-sa. Cum? În Rusia fuge de țar și când țarul vine în vizită în România te duci să-i săruti mâna și să ceri ertare? Aceasta este consecință democratică, – acesta este democratism – titlu de bază căruia

zece ani d. Stere a împiedicat normalizarea vieții publice în Basarabia, iar în timpul din urmă pornește la anarhizarea vieții politice de aci?

Dar dacă d. Stere este democrat, cum se împacă cu prietenia prințului Barbu Știrbei, cu care împreună răsturna guvernele averescane pentru a pune la loc guverne liberale și răsturna guverne liberale pentru a pune pe averescani, – ca apoi la fiecare schimbare de guvern de acest fel să vină în Basarabia și să se plângă alegătorilor că Regatul îl persecută, că vechiul regat este oligarh și că d-sa singur este sincer democrat. Și jocul acesta a durat zece ani de zile. Căci întorcându-se la București din Basarabia, plănuia cu prințul Barbu Știrbei o altă schimbare de guvern între Brăteanu și Averescu.

Dar dacă d-sa este democrat, cum de a ajutat pe Barbu Știrbei să fie prim ministru în guvernul de zece zile din 1927 și de ce a împins d-sa pe național țărăniști să-și trimită și ei reprezentanți în acel guvern al lui Barbu Știrbei, prietenul cel mai bun al d-lui Stere, care nu era de loc democrat?

Între Ionel Brăteanu și Barbu Știrbei nu era loc pentru democrație. Și locul acesta era al prof. Stere. Să profiți de neștiința sătenilor din Basarabia și a unora dintre târgoveții Basarabiei cari nu știu aceasta, și să spui că ai fost și ești democrat, că ai fost și ești persecutat pentru această democrație este ușor. Basarabienii nu mai pot fi speculați. Basarabienii trebuie să știe adevărul. Basarabienii trebuie să știe că atunci când d. Stere a rămas în teritoriul ocupat de nemți în timpul războiului, a apărat întâi și întâi averea lui Barbu și a lui Ionel Brăteanu. Și a dat și posibilități ca aceasta avere compusă din moșii întinse lucrate de țărani chinuiți să crească cu sută la sută.

Și după această operă democratică a d-lui Stere, a urmat faptele de care îl acuză întreaga țară românească săvârșite în timpul războiului. Dar aceasta a fost publicată într-un număr trecut al ziarului nostru.

Cam în felul celor de mai sus a vorbit d. Senator Stăncescu la Tighina. Și dacă la intrarea în sala congresului a d-lui prof. Stere, nimeni, dar absolut nimeni n-a aplaudat, apoi cuvântarea d-lui Stăncescu a fost aplaudată de întreaga asistență care dorea să asculte tot adevărul cu toate încercările câtorva parlamentari steriști de a nu lăsa pe d Stăncescu să vorbească.

Cetățenii din Tighina au aflat la congres adevărul. Cetățenii din întreaga Basarabie îl află azi.

(*Viața Basarabiei*, anul X, nr. 9, 6 iulie 1930, p. 3.)

18. Constantin Stere

În timpul unei stagiuni de conferințe la postul de Radio București am făcut o experiență: publicului îi place să anunți un subiect și să-i vorbești de altul. Orice câte ori s-au abătut de la chestiune – fie că subiectul trebuia ocolit, fie că vorbitorul se afla dedesubtul nivelului ales – conferențiarilor erau viu felicități... Este o analogie cu ceea ce se întâmplă în viața internațională: oamenii vor să se

bată – și se întâlnesc la conferințele de pace; vor să li se micșoreze sărăcia și măsurile specialiștilor le-o îndoiesc; ajunge o dorință de ieftinire că se produce un congres și vine o scumpete. Și, ca la conferințele de la microfon, autorii sunt viu felicitați... Ei au izbutit să obție un lucru, diametral opus obiectivului urmărit.

Dacă te ții în marginile unui subiect ales, publicul pretinde că ești ordonat și banal, lucrurile petrecându-se ca în Cartea de Citire. Publicul e obosit de concordante și vrea discordanța. Ne-ar plăcea, de pildă, să punem un deget pe orgă și în loc de sunetul caracteristic al clapei să auzim absurdul hohot de râs al claviaturii: variațiune și surpriză. Începem să vrem totdeauna altceva și ne găsim totdeauna într-altă parte.

Publicul cultivat, care a parcurs noțiunile și cunoaște materialele și arhitectura lor, nu le mai suportă clădite și le preferă răsturnate... Iată ce nu a putut înțelege critica artistică și socială fixă, trezită dinaintea unor fenomene de indisciplina și desordine aparentă, inexplicabile în câmpul didactic și supărătoare pentru că sfărâmă cristalele unor frumuseți abia dogmatizate.

Războiul a perfecționat în sensul lor sentimentele de discordanță, ivite în cei 40 de ani de pace. N-am putea numi decadentă epoca anterioară anului 1914, căci laboratoriile, uzinele și națiunile au muncit, ordonate înlănțuirilor sociale; dar o uzură a fișșinilor intelectuale a putut să fie verificată în tezele politice, în natura teoriilor emise și în toată activitatea, mai ales artistică, unde omul fiind mai liber și mai puțin legiferat prin categorică și unanimă consimțire, s-a putut manifesta în toată puterea oboselii lui... Războiul a înflăcărat energiile morale, obosindu-le în patru ani de spaimă și îndârjire, pe altă dimensiune; pe dimensiunea speranței. La vechea „neurastenie”, de acum 30 de ani, a colaborat deziluzia stăruitoare, din laptele căreia amar s-au hrănit popoarele timp de 1.500 de zile și 1.500 de nopți...

Sincronismul și concordanțele s-au stricat atât de mult încât oamenii nu mai pot intercala minutarele sufletești în axul din care au căzut, falsificate zilnic mai tare, din pricină că medicii sociali aparțin unei terapii anacronice și unui codex desuet. Sinceritatea lor nu mai folosește, buna lor credință e de prisos: ideea nu mai este idee, sentimentul nu mai e sentiment; s-au devalutat. Pe dedesubtul cuvintelor s-au rotit înțelesurile, cu o diferență de 90 de grade, învârtite solidar, ca pe un macaz: în lumina albă a intrat o lumină roșie, în bătaia căreia nu se mai pot clar descifra corespondențele dintre noțiuni...

Poate că așa va fi fost în toate ceasurile de apoi ale vechilor civilizații. Cu o variantă: că elitele vechi erau restrânse, că participau la evenimente numai câțiva oameni, popoarele rămânând intacte, pe linia lentei și patriarhalei fericite dezvoltări prin individualități; pe când azi, mijloacele de contact necunoscute în tot trecutul, fac din popoarele globului o colonie, vecine în fiecă secundă unele cu altele. Durerile fulgeră instantaneu în cinci târâmuri odată și ideile, nesupuse unei singure pante și albiu curg în desfrâu și risipă. Risipa temperamentului actual.

Publicul preferă modelului caricatura, ca și artiștii, niște caricaturiști verbali, intelectuali și grafici ai vieții. Linia strâmbă pare mai inspirată decât geometrica ei.

Dacă nu am pomenit încă numele d-lui Stere în text, nu însemnează că nu am vorbit până-acum de d-sa. Dl. Stere nu este d. Stere; este și sterismul, adică tragedia intelectualului, izolat în propriul lui orizont. Oamenii din jurului d-lui Stere s-au modificat, înțelesurile au descrescut, concordanța s-a rupt. D. Stere, fondatorul, [indescifrabil] Profesor Cantacuzino¹ al revistei „Viața Românească”, face parte din școala matematică a cugetării, pentru care un lucru comportă un singur înțeles și numai unul: o școală care a orientat cultura și viața timp de câteva sute de ani, până la război. Individualitate massivă și dură, făcută pentru autoritate și pentru o expresie dictatorială a existenței, D. Stere s-a retras din circulația forfotită, împrejmuindu-se dincolo de bine și de rău.

A indica o individualitate este a o descoperi în contra-sensul cursului normal, monoton și tipic. A vorbi despre D. Stere, un învățat, un politic și un literat este un lucru delicat de greu; cu atât mai delicat cu cât nu-i putem zice *Stere*, ca unui absent de marmură sau de bronz, ci *Domnul Stere*, personaj prezent, care poate că ne aude, de undeva din această sală, ne urmărește și ne analizează și care peste câteva minute va vorbi dinaintea domniilor voastre. N-aș vrea să zic că am fi prezentat mai bine pe Stere decât pe Domnul Stere, dar ne sfiim de ambele alternative, pentru că se impune caricaturistului, însărcinat să dea documentul, un pipăit mai subtil, mai adecuat cu filigranul și care să poată urmări cu degetul transparența, ca o sinuozitate în relief. D. Stere a ieșit din monotonie încă din prima d-sale tinerețe, când făcea parte din monotonia rusă și, strămutat în monotonia românească, nu putea viețui în pace nici cu ea, fiind esențialmente antimonoton, ca orice individualitate; anti-politic ca om politic, anti-social ca om social și anti-literar ca om de litere, aproape anti-științific ca om se știință.

Dacă te uiți cu băgare de seamă în timpuri, cazul Stere e cazul tuturor individualităților, fie că au avut răgazul să aibă dreptate, fie că dreptatea lor așteptată nu s-a împlinit. S-ar putea împinge sensul ideii mai departe și s-ar putea defini proporțiile individualității în raport indirect cu popularitatea și cu termenul recunoașterii colective; ceea ce n-ar avea de fapt multă importanță, fiind individualității pure rămânând singuratică în eternitate, cu piscurile înalte, emancipate de tovarășia cu pământul.

Mi-aș permite să precizez că aproape nu cunosc dela om la om, dela mic la mare, pe dl. Constantin Stere. Mă gândeam că înainte de această așa numită prezentare să bat cu cârja drumețului la poarta de lemn a reședinții de la Bucov, unde mi s-a povestit că Taciturnul trăește între plante japoneze și copaci siberini, împresurat de grădini și livezi și, mai departe, de ceruri...

Dar aș fi prezentat cu atât mai mult pe Domnul Stere decât pe Stere, copiat de-a dreptul, fotografic, și la suflet și fizicește, acest stăpânitor exercitând, zic-se, o influență fascinantă și depersonalizând pe cei ce se apropie de el cu blândețea unei atracții admirative; ca acele raze ultra- sau infrascurte, descoperite de curând în laboratorii, și a cărora întâlnire cu materia organizată îi deslânează

---

¹ Ion Cantacuzino.

cohesiunea moleculară... Se potrivește mai mult și cu modesta fire a prezentatorului și cu scrupulozitatea sarcinii, ca schița înfățișată aci să fie mai puțin verosimilă decât caricaturală și luată pe dinafară; și se potrivea și cu preferințele unui public rafinat, pentru depărtare și imprecis...

Imaginea mentală adevărată, aceea care se păstrează după compulsarea mărturiilor și după o examinare de aproape e fugitivă – dintr-un om, ca și dintr-un peisaj neputând dura mai mult material esențial decât în sunetul unei vocale. Ființa cu adevărat totală a unei individualități e schematică și încapă într-un semn dintre o literă și o cifră... Auditorul și cititorul au trebuință de un parfum, planta, rădăcina și botanica aparținând științei descriptive.

Alți contemporani sunt înzestrați cu daruri tonice și sedative. Viața lor surâzătoare și abilă prezintă, ca mătasea imitată, toate culorile care se poartă, o subțirime gentilă și elasticitățile de urzeală și preț cele mai variate, armonizate cu orice croială și cu mai multe croieli în același costum. Ei nu supără și nu strâng.

Dl. Stere are harul suferinței: acolo unde apare, se deosebește și tulbură: în Parlament, la Universitate, în presă, în literatură. Timbrul personalității d-sale bate orele întregi, cu sunete grave, inatent la agrementul și facilitatea secunde. Din orologiul unui turn nici tehnicitatea epocii nu poate să facă un ceasornic de buzunar, o brățară la încheetura mâinii sau o jartieră cu cadran.

Dintre toate căile parcurse zilnic, până la un număr de casă, în care omul fericit dispăre ca să petreacă sau să se odihnească, dl. Stere și-a ales drumul fără sfârșit și fără pauză al înconjurului lumii, înfățișat întotdeauna pe linia de margini, de unde vin constelațiile și vântul...

Acest om, căruia nu-i lipsește niciuna din avuțiile intelectuale și de prestigiu ale unei elite întregi, putea să fie idolatrizat, purtat pe pavăză, pe umeri, învăluit cu steaguri, cu lauri și nimburi.

A refuzat!

(Tudor Arghezi, în *Adeverul literar și artistic*, București, anul XI, seria II, nr. 629, 25 decembrie 1932, p. 3.)

19. Constantin Stere

Nu-i de loc exagerat, când spunem că n'a fost în țara românească, om politic mai calomniat, ocărât și prigonit ca profesorul C. Stere. Oameni de vază și cu autoritate i-au asvârlit în față cele mai grele cuvinte, l-au copleșit cu cele mai grave învinuiri. A fost omul care a cunoscut oprobiul opiniei publice.

Nu era desemnat decât cu epitetul de trădător. Puțin i-a lipsit ca să apară în fața plutonului de execuție. Sunt oameni care au regretat că n'a avut loc o asemenea ispravă. Absolvirea lui Stere de osânda penală au socotit-o ca o slăbire a disciplinei naționale. Abia azi ne putem da seama de pierderea ireparabilă, pe care ar fi suferit-o literatura română prin moartea „trădătorului” Stere. Fără ingratitudea țărâniștilor, literatura noastră ar fi fost enorm

păgubită, prin lipsa romanelor sale. Pe vremea aceea însă nimeni nu putea bănuși în profesorul de drept constituțional și doctrinarul poporanismului, care depășise vârsta de cincizeci de ani, pe scriitorul de rasă care avea să îmbogățească literatura română cu admirabilele sale romane. Cel mult ar fi fost deplânsă pierderea publicistului; cu toate că un ochi ager ar fi putut descoperi cu ușurință în autorul minunatului eseu „Un Petroniu al Secolului al XIX-lea”, însemnările fugare „Patru zile în Ardeal” și paginile intitulate „În voia valurilor”, pe scriitorul de talent capabil să producă opere de valoare. În acele pagini găsim însușirile care caracterizează pe scriitor: spirit de observație, emotivitate artistică, putere de evocare și capacitate de exprimare a celor văzute și trăite.

Era o vreme însă când toate aceste lucruri erau ignorate. A trebuit să vie ingratitudinea țărăniștilor, cu amărăciunea iluziilor spulberate, cu revolta mândriei ultragiante, ca desgustat de oameni și decepționat de evenimente, să se retragă din viața politică, unde risipise din belșug vreme, sănătate, avere, energie și muncă fără preget și să se refugieze în lumea ficțiunilor artistice. În acest domeniu și la o vârstă înaintată a căutat el să realizeze ceea ce n'a putut îndeplini pe tărâmul activității practice căreia i s'a dat o viață întreagă cu trup și suflet. Și muzele, capricioasele muze, față de care el a fost prea puțin curtenitor în viață, s'au arătat cu dânsul pline de bunăvoință. L-au copleșit cu favoarea grațiilor lor. Și, dragă doamne, la ce vârstă înaintată. În asemenea condiții era foarte explicabilă neîncrederea cu care publicul a întâmpinat vestea apariției romanului lui Stere. La ce se putea aștepta cititorul dela un bătrân profesor de drept constituțional care se manifestase numai pe tărâmul politic și al publicisticii? Cel mult se acorda romanului o valoare documentară, deși excelentul portret al lui Iuliu Maniu, „Domnul Prezident”, era de natură să îndreptățească multe speranțe. Atât publicul cel mare, cât și elita n'aveau în vedere decât considerente apriorice, în bună parte bine întemeiate. Debutul literar la o vârstă așa de înaintată, ca și toate celelalte antecedente din viața sa, veneau să justifice neîncrederea cu care cititorul întâmpina romanele solitarului dela Bucov. În ciuda acestor judecăți apriorice și spre uimirea tuturor, dela primul său volum, profesorul și doctrinarul Stere se relevă ca un scriitor de mână întâia. Unul după altul, volumele care urmează vin să întărească și să sporească reputația sa literară, consacându-l definitiv între frunții literaturii române.

Cu toate lipsurile ce reprezintă defecte de compoziție și tehnică, accente declamatorii și lucruri de umplutură care stânjenesc acțiunea și păgubesc interesul artistic, precum și intervenția autorului, care se întrevede la fiecare pas, totuși romanul lui Stere, prin proporțiile care le are, prin temă, cadru, varietate de mediu și tipuri e fără pereche în literatura noastră; e romanul de proporție și factură occidentală. Alături de Rebreanu, el devine maestrul romanului românesc, într'o vreme când acest gen cunoaște o perioadă de înflorire. Socot că nu-i lipsită de tâlc coincidența că cei doi mai buni romancierii ai noștri ni i-au dat provinciile alipite. Tot ce-a putut da regatul înainte de război a fost Duiliu Zamfirescu sau Rădulescu-Niger, iar astăzi pe Cezar Petrescu sau

Ionel Teodoreanu. Câtă deosebire între aceștia și cei doi reprezentanți ai provinciilor alipite. Gen de maturitate literară, în care se oglindește viața obștească, cu multiplele și variatele ei aspecte, romanul presupune un anumit grad de evoluție socială, cu anumită ambianță și tensiune. Sub dominația unor mari și puternice împărății, care jucau un rol de frunte în concertul politicii mondiale, provinciile alipite au fost puse în situația să cunoască o viață mai amplă, frământată de fel de fel de curente și mișcări. Lupta națională în deosebi mobilizase în ea toată energia de care erau capabile aceste frânturi ale neamului românesc. Datorită acestei lupte încordate, au pus în valoare virtuțile latente ale poporului. Odată cu trezirea conștiinții naționale, s'a trezit în sufletul norodului conștiința propriei lui valori și aceea a chemării ce are de îndeplinit. Din sânul unui asemenea mediu se putea ridica romancierul de rasă. Îi revine Basarabiei meritul de a ne fi dat pe unul din cei doi mari romancieri ai noștri. Dealtfel, aceasta nu e singura contribuție prețioasă pe care Basarabia o aduce culturii românești. Și B. P. Hașdeu, dacă nu cea mai puternică desigur cea mai complexă personalitate culturală din veacul trecut, a fost tot un fiu al provinciei de peste Prut. Cu aceste două prețioase contribuții, Basarabia și-a achitat în mod onorabil tributul cultural față de țara mamă.

Vlăstar de viță boerească, sub un regim al privilegiilor de clasă, tânărul C. Stere era destinat prin naștere și avere să fie un privilegiat al soartei. Fără nici o trudă și vreun alt merit decât acela al blazonului, era chemat să ocupe un loc de cinste la banchetul vieții. Megieșii moșiei lui părintești ocupau în Rusia țaristă demnități din cele mai înalte; unul din ei ministru, altul fost mare șambelan al curții imperiale și leader al partidului conservator. La privilegiile de care era în drept să se bucure ca odraslă a aristocrației, se adăugau însușirile personale cu care îl înzestraseră din belșug natura. În asemenea condiții, oricine își poate da seama că-i erau deschise toate drumurile, fiindu-i accesibile cele mai înalte demnități în ierarhia socială. Și toate acestea cu prea puțină trudă și opinteală. Nu era însă plămădit din aluatul oamenilor comuni care se mulțumesc cu traiul tihnit, succese fără riscuri și cu searbădele satisfacții de beneficiar al vieții. Fire generoasă, uită întocmirile omenești care săpa prăpastie între el, feciorul de boer și clăcașii de pe moșia părintească. Nu caută să ia seama la ceiace îndepărtează pe om de om, ci la ceia ce-i apropie. În sufletul lui găsesc ecou suferințele și năzuințele claselor desmoștenite. Nu putea să treacă prin viață nepăsător, când mulțimea fără număr se sbate în ghiarele mizeriei și ale desnădejdei. Liniștea și confortul, plătite cu ignorarea suferințelor umane, îi apăreau ca o monstruoasă morală. Deaceia simte nevoia să se devoteze clasei desmoștenite, cu tot avântul și energia caracteristice tinereții. Prin zelul și devotamentul său par'că a vrut să răscumpere vina clasei privilegiate din care făcea parte. În ochii adolescentului, înflăcărat de văpaia idealului, perspectiva unei vieți senine și tihnite, fără accidente și furtună, nu exercita nici un fel de atracție. Dimpotrivă, îl atrăgea cu putere irezistibilă vijelia luptei pentru desrobirea norodului. În ea credea că găsește explicația rostului existenței sale. Nici un sacrificiu nu i se părea prea mare ca să răsplătească satisfacția

conștiinții împăcate. Nici astăzi, cu toate dezamăgirile încercate, cu toată ingratitudea cu care a fost tratat, Stere nu s'ar da înapoi să-și reia viața dela capăt. Așa e structura sa sufletească: să năzuiască, să lupte, să pătimească.

Oricât ar încerca unii ca din examenul mâinilor sale să ne înfățișeze un Stere apatic și apolitic, el rămâne un luptător în toată puterea cuvântului. Întreaga lui activitate vine să desmintă afirmația amatorului de paradoxe. În mâna lui condeiul și cuvântul devin arme de luptă. Inteligența și cultura au valoare pentru dânsul în măsura în care îl ajută la izbânda cauzei sale. Chiar și arta n'o concepe decât ca o funcție socială. Concepția „artei pentru artă” după dânsul e o concepție lipsită de sens. Rolul artistului e să servească umanitatea în idealurile ei înalte. E edificator în această privință, admirabilul eseu asupra lui Oscar Wilde. Credincios acestui ideal, el renunță bucuros la toate privilegiile clasei, la carieră sigură și cu trai tihnit, ca să accepte bărbătește apriga luptă a vieții. La o vârstă când pe alți tineri de seama lui nu-i preocupă decât distracțiile, el cunoaște temnița și exilul. În carcera și în pustietatea Siberiei își face ucenicia vieții. La această școală a experienții dureroase a învățat să descifreze problemele grave pe care le pune viața, să se cunoască pe sine și pe alții, să-și cioplească personalitatea prin suferință, trudă și meditație. Din această costisitoare experiență, vor ieși cele trei volume ale sale: „Vania Răutu”, „Lutul” și „Hotarul”. Prin varietatea tipurilor și mediului pe care ni le prezintă, prin conflictele sufletești și problemele sociale ce pune, romanul lui Stere e fără pereche în literatură românească. Chiar în literatura mondială, rare sunt operele de talia „Hotarului”, în care Siberia să fie înfățișată în toată grozăvia și măreția ei. Sunt pagini scrise cu sânge. Nici astăzi, după scurgerea atâtor ani de zile, nu poate să-și amintească fără emoții acea perioadă a exilului; e mândria vieții sale.

De câte ori la vre-o întrunire publică vorbește de Siberia, fața i se transfigurează, ochii îi scapără, iar vocea lui capătă intonații metalice. Și nu fără melancolie își amintește că a fost tovarășul de exil al lui Lenin și Pilsudski. Unul din ei își înscrie numele în istoria omenirii prin îndrăzneța și uriașa lui Operă de reformă politico-socială, iar celălalt devine întemeietorul statului polon. Numai el, în țara românească n'a ocupat decât demnitatea de prefect; i s'a disputat până și mandatul de deputat. Oricine era socotit vrednic să reprezinte în parlament țărănimea basarabeană, afară de basarabeanul Stere care era în acelaș timp și doctrinarul poporanismului. Și fostul tovarăș de exil al lui Lenin și Pilsudski, nu era omul de duzină, ci tânărul înzestrat cu multe și reale însușiri care de timpuriu îl impusese între fruntașii vieții intelectuale din Rusia. Numai împrejurările sunt de vină că Stere n'a putut să dea întreaga măsură a capacității sale politice, jucând astfel rolul la care îl indicau calitățile și meritele sale. Desigur, în alte vremuri sau în altă țară, cu alte moravuri, cu totul altul ar fi fost rolul lui Stere. Prin instinct însă, oligarhia și plutocrația română au simțit în el un adversar ireductibil. Era singurul agrarian din țară care știa ce vrea, avea fanatismul credinței, devotamentul cauzei obștești și voința neînduplecată de înfăptuire. Un asemenea adversar temut trebuia sau răpus sau făcut inofensiv. Pentru doborârea lui s'au exploatat cu maximul de îndemânare, unele greșeli pe

care Stere le-a săvârșit în timpul războiului. Astăzi, când avem elementele necesare ca să ne putem pronunța în cunoștință de cauză, ne dăm seama că a fost greșită politica preconizată de Stere în timpul neutralității. Evenimentele au dovedit cu prisosință că politica cea bună a fost politica „instinctului național” reprezentată de Brătianu, Take Ionescu și Filipescu, și care spre fericirea țării a triumfat. Însuși Stere își recunoaște greșala. Nu prevăzuse intrarea Americii în războiu, cum nu credea că desmembrarea Austro-Ungariei va urma așa de repede prăbușirii Rusiei. Nu credea decât o singură primejdie: Rusia țaristă.

Nu-l obseda decât singura țintă: eliberarea Basarabiei, provincia românească cea mai periclitată în existența națională. Cu această provincie credea el că trebuie să înceapă dezrobirea fraților subjugăți. Socotea că drumul către Ardeal trece prin Basarabia. Era convins pe de altă parte, și lucrul acesta îl susținea încă din 1913, că Rusia merge spre înfrângere și revoluție. Nici vorbă nu poate fi, prin urmare, de o nesocotire a intereselor naționale. N'a fost la mijloc decât o greșală de calcul și perspectivă. Și toate acestea provenite din marea lui dragoste pentru Basarabia. A avut defectul optic de a vedea întreaga politică a țării românești prin prisma Basarabiei.

Aci stă și vina și meritul lui.

Stere avea perfectă dreptate când spunea că: „chiar dacă nu există un basarabean, trebuie inventat unul ca să fie un glas de protestare împotriva fatalității istorice”. Prin origine, cultură și întreaga lui activitate, el era cel mai indicat să-și asume această sarcină anevoioasă. Cu toate multiplele lui ocupații și preocupări de ordin profesional, politic și publicistic, nu pierdea din vedere Basarabia. Cu concursul lui Stere s'a înființat în Basarabia cel dintâi ziar românesc și s'a creat o tipografie. La 1905, nu pregetă să treacă Prutul, să ia parte la revoluție. A fost un moment impresionant, când cu prilejul acestei călătorii, Stere s'a îmbrățișat cu Filipescu care venise să-l însoțească până la gară. Dragostea de neam îi unea într'o simțire pe acești doi buni români care altminteri pe tărâmul concepției politico-sociale, erau adversari ireductibili. Oricât de pornit ar fi cineva împotriva „trădătorului Stere”, nimeni însă nu va putea să-i tăgăduiască rolul jucat la unirea Basarabiei. În Sfatul Țării a desfășurat o intensă și fertilă activitate în favoarea unirii: rostește aproape treizeci de discursuri. Utilizează cu îndemânare toate mijloacele ca să triumfe ideea unirii. „Trebuie să fac, spune el lui Marghiloman, pe nebunul cu nebunii și pentru unii revoluționari să mă arăt mai aprins ca ei. E un impas de trecut; îi vom pune în șase luni la acelaș nivel cu restul țării” (Marghiloman, „Memorii”).

A reușit să smulgă din blocul țărănesc al lui Țiganco pe țărani moldoveni și să împrăstie neîncrederea pe care o aveau unii intelectuali și țărani moldoveni față de regat. N'a fost o operă tocmai așa de lesnicioasă. Trecutul lui revoluționar ca și cunoscuta sa activitate în promovarea ideilor democratice, erau motive hotărâtoare care îi înlesneau sarcina prin încrederea pe care o inspira și prestigiul de care se bucura. Când în ziua de 27 Martie, după multe conciliabule, ezitări, tratative și discuții animate, sfatul votează cu majoritate impresionantă unirea, Stere nu-și poate reține lacrimile de bucurie. E clipa cea mai

impresionantă din sbuciumata lui viață. Soarta îl învrednicește să vadă cu ochii împlinirea celui mai scump vis pe care l-ar fi putut întrezări cândva înflăcărată lui imaginație în momentele ei de îndrăzneță avântare. I-a fost dat să aibă satisfacția să vadă încoronate de succes eforturile lui de o viață întreagă. Acest moment de satisfacție, prin raritatea și intensitatea lui, a răscumpărat toate amărăciunile și suferințele de care a avut parte în viață. Nu trebuie, pe de altă parte, să pierdem din vedere că juristul Stere a dat pactului unirii baza juridică care consacră din punct de vedere internațional drepturile noastre asupra Basarabiei. Prin votul liber al Sfatului Țării, adunarea obștească a norodului basarabeian, pe baza principiului autodeterminării popoarelor, care potrivit concepției wilsoniene de mai târziu va deveni lege în materie de jurisdicție internațională, Basarabia hotărăște unirea ei cu patria mamă. Dacă Stere n'ar fi adus țării decât numai aceste servicii și ele ar fi îndestulătoare ca dânsul să fi binemeritat dele patrie. Contribuția lui însă e apreciabilă și în altă direcție. El întemeiază și conduce cu multă pricepere revista „Viața Românească” care a făcut epocă în viața noastră culturală. În coloanele acestei reviste propovăduiește el poporanismul, doctrina care are ca scop tocmai punerea în valoare a specificului românesc. Cauza națională găsește în el un slujitor devotat. Revoluționarul romantic din tinerețe își dă repede seama că nu e îngăduit cuiva să-și risipească energia în urmărirea himerei socialiste, atâta timp cât neamul din care face parte nu și-a realizat unitatea națională. Pe drept cuvânt găsea că nu venise pentru România vremea luptelor sociale. Mișcarea socialistă, într'o țară eminentamente agricolă, cu mari latifundiari și vot cenșitar, lipsită de industrie și fără proletariat, și în deosebi cu legitime aspirații naționale, apărea cu totul anacronică și lipsită de sens. Condamnată să nu folosească cu nimic societății românești, era totuși de natură s'o păgubească prin diversiunea care o crea, prin difuzarea unor idealuri nepotrivite cu momentul istoric al evoluției neamului nostru ca și prin slăbirea coeziunii naționale, într'un moment când acest neam avea mai mult ca oricând nevoie de aceasta. A căutat și a reușit să convingă de aceste adevăruri și pe conducătorii socialiști din acea vreme. Burghezimea română ar trebui să-i fie recunoscătoare lui Stere pentru acest serviciu. În deosebi, partidul liberal îi datorește multă recunoștință. La înscrierea „generoșilor”, acea pleiadă de intelectuali capabili care a întinerit partidul, dându-i vigoare, vioiciune și strălucire, Stere a jucat un rol de seamă. El este în partid șeful necontestat al aripei stângi și campionul marilor reforme democratice, menite să schimbe radical fața societății românești. Până la 1914, Stere a fost consilierul intim al lui Brătianu. Cu dânsul se sfătuia totdeauna și stabilea planul de bătae. Zi cu zi și clipă cu clipă, în cadrele partidului ca și în afară de ele, a luptat Stere pentru promovarea marilor reforme democratice: exproprierea și votul universal. N'a fost în țara românească un partizan mai aprig al reformelor ca dânsul. Simțul lui de echitate socială, nu putea concepe ca un milion de țărani să stăpânească numai trei milioane de hectare, iar peste patru milioane de hectare să fie deținute de o mie de latifundiari; cu alte cuvinte, numai o treime din pământul țării stăpânit de un milion de săteni, iar restul de

două treimi de o mie de boeri, revenind astfel în mijlociu pentru fiecare mare proprietar peste patru mii de hectare. Nu se putea închipui o nedreptate mai strigătoare la cer. Stere nu lasă să treacă nici un prilej fără să scoată în evidență primejdia națională și socială a unei asemenea stări de lucruri, cerând măsuri de îndreptare. Pe drept cuvând socotea că este în paguba interesului național, ca regatul, chemat să joace rolul Piemontului în viața neamului românesc, să se prezinte în stare de inferioritate față de provinciile subjugate.

Pentru țăranul ardelean care stăpânea 82% din totalul proprietății private, iar proprietatea mare era reprezentată numai în proporția de 10%, statul român în care țăranimea abia deținea 42.50% din cuprinsul proprietății, pe câtă vreme o mie de mari latifundiari ocupau 46%, nu putea constitui pentru el un pământ al făgăduinții. Chiar și țăranul basarabean de sub regimul țarist, se găsea într'o situație mai avantajoasă decât cel din România liberă. Ca să pună capăt unei asemenea stări de lucruri, foarte vătămătoare intereselor naționale, Stere susține cu îndârjire urgența reformei agrare. Cum vedem, prin urmare, peste tot preocupările de ordin național vin pe primul plan. Ca un ornagiu pentru serviciul adus de Stere cauzei naționale, Ardelenii i-au dăruit înainte de războiu o ramură de laur în argint. Un asemenea bun român, cu un stat de serviciu amplu în slujba țării, e înfățișat opiniei publice ca un trădător de neam, e întemnițat la Văcărești ca atare și dat în judecata consiliului de război. Numai datorită intervenției lui Ionel Brătianu și a însuși regelui Ferdinand, nu s'a dat curs acțiunii judiciare. I-a rămas, însă, până astăzi în suspensie, ca să atârne asupra lui ca sabia lui Damocle. „Non bis in idem” îi va striga Ionel Brătianu dela tribuna camerei, cu semeție dojenitoare. Care să fie acele păcate grele de care s'a făcut vinovat Stere, ca să fie îndreptățită prigoana deslănțuită cu atâta furie împotriva sa? De bună seamă, nu poate fi vorba de politica care a preconizat-o în timpul neutralității, chiar dacă ea s'a dovedit a fi greșită. Dacă n'ar fi fost decât originea lui basarabeană și era îndeajuns de justificată atitudinea sa. Ceiace i se impută cu asprime, e atitudinea lui din timpul ocupației.

Privită superficial, ea are aparență de vinovăție: a rămas în teritoriul ocupat, a editat sub oblăduirea dușmană ziarul „Lumina” unde ataca guvernul țării ce se găsea în război, a întreprins acțiuni politice în care intra între altele și răsturnarea dinastiei, deși deținea în armata română gradul de colonel. Desigur, din punct de vedere formal, unele din aceste fapte constituie grave infracțiuni la codul justiției militare, care înțelege să pedepsească asemenea abateri, în timp de război mai cu seamă, cu severitate exemplară. Câți bieți soldați, în timpul războiului, n'au fost executați, fiindcă doborâți de oboseala fizică și sufletească a atâtor zile de luptă, de nopți nedormite și lipsuri îndurate, au ațipit o clipă, cu toată vijelia iernei și a spectrului morții în față. E nevoie să restabilim unele fapte. Din câte se afirmă, rezultă că Stere n'a rămas în teritoriul ocupat din proprie inițiativă, ci ca și Procopiu, după dorința expresă a lui Ionel Brătianu, iar în ceiace privește situația militară, trebuie să se știe că n'a fost mobilizat, ci a primit benevol o însărcinare de jurisconsult pe lângă cartierul general. Restul acuzațiilor comportă discuții care depășesc cadrul articolului de față. În ce mă

privește, sunt de părere că politica lui Stere a fost complet greșită. Dar oricare ar fi greșelile de care s'a făcut vinovat Stere, în niciun caz nu i se poate tăgădui buna lui credință că-și servește țara și neamul. Situația disperată a frontului era de natură să îndreptățească perspectiva cea mai întunecată pentru soarta țării. Nu erau decât câteva luni de zile dela declararea războiului și două treimi din pământul țării era în mâna vrășmașului. Ajutorul aliaților apărea iluzoriu, iar în coaste ne pândeau primejdia rusească. În acele clipe de desnădejde, Stere n'a avut luciditatea și calmul lui Ionel Brătianu, nici intuiția profetică a lui Tache Ionescu sau Iorga care, în ciuda vitregiei momentului, s'au îndărătnicit să creadă în isbânda finală. Copleșit de emoția momentului, căuta cu disperare pentru țară o ieșire din acest impas; credea că o găsește într'o nouă orientare politică. Nu se dădea în lături ca pentru ușurarea sarcinii să preconizeze răsturnarea suveranului care prin fapte se dovedise a fi unul din cei mai mari domnitori ce i-a avut țara românească. Desigur, aceasta constituie una din greșelile de care s'a făcut vinovat Stere. În judecarea acțiunilor sale însă, nu trebuie să pierdem din vedere structura lui sufletească aparte.

A trăit și s'a dezvoltat în atmosfera revoluționară a cercurilor intelectuale din a doua jumătate a sec. trecut. În aceste condiții și-a însușit mentalitatea revoluționarului care nu-i de loc dispus să-și reglementeze conduita după prescripțiile codului elaborat de autorități și opinia publică. În ochii revoluționarului, infracțiunea unor asemenea dispoziții nu apare ca ceva ilicit. El nu înțelege să se supună decât comandamentelor conștiinței sale. Privită sub această lumină, se explică foarte lesne întreaga acțiune a lui Stere. Încredințat că nu lucrează decât în interesele țării sale, el a pierdut din vedere o seamă de alte considerente. Oligarhia și plutocrația română care simțeau în el un adversar redutabil, n'au lăsat să le scape din mână momentul. Își dădeau seama că prin ideologie, educație, prestigiu, inteligență, cultură și temperament, era omul cel mai indicat să organizeze temeinic forțele tinere ale democrației românești.

Deaceia au exploatat cu multă îndemânare greșelile comise de Stere, reușind să mobilizeze împotriva lui toate resentimentele opiniei publice. Într'o clipă, au fost uitate toate meritele pe care le avea Stere. Burghezimea română a înțeles să plătească cu ingraturitate serviciile pe care el le-a adus cauzei naționale. Țărămimea, pentru emanciparea căreia a luptat din răzputeri cu condeii, cuvântul și fapta, n'a știut să facă zid în jurul celui mai aprig și destoinic susținător al ei. Doar basarabeni au meritul de a fi încercat o rezistență. Cele 36.000 de voturi cu care ei au trimes pe Stere în parlament, sunt dovada unei conștiințe cetățenești care face cinste Basarabiei. Impresionantă manifestație, dar incapabilă să apere de prigoană pe doctrinarul țărănismului integral. Culmea ironiei o constituie faptul că tocmai Partidul Național Țărănist, la a cărei întemeiere, organizare și expansiune Stere a avut un rol covârșitor, găsește cu cale să-i dea lovitura de grație. O sumedenie de oameni care n'au avut nimic comun cu țărănimea și cu democrația, s'au pomenit peste noapte beneficiari ai regimului țărănist, în timp ce campionul cel mai vrednic al democrației țărănești, e pur și simplu dat afară din partid. E unul din cele mai

penibile spectacole pe care le-a oferit democrația română. Această ispravă a politicianilor a avut însă urmări din cele mai fericite. Ea a dat literaturii pe romancierul Stere. Pentru acest dar așa de prețios, literatura română e recunoscătoare ingraturii țărăniștilor. Cu toată bucuria de care e animată, totuși nu poate să n'aibă un regret. Fără voe se întreabă cu melancolie: ce-ar fi însemnat Stere în literatură, dacă de timpuriu s'ar fi îndeletnicit cu ea? Și răspunsul nu e greu de dat, dacă ne gândim la ceiace a produs la o vârstă așa de înaintată. Deacea, sunt multe persoane care socot că rău a făcut Stere de s'a amestecat în viața politică, în loc să se consacre exclusiv activității literare. Desigur, dacă ne gândim numai la câștigul ce l-ar fi realizat literatura, suntem și noi înclinați să împărtășim regretul. Când avem însă în vedere rolul lui Stere în eliberarea Basarabiei și promovarea democrației țărănești, nu ne mai este îngăduit să regretăm participarea lui la viața publică.

Lipsa lui ar fi însemnat o pagubă ireparabilă. Când istoria nepărtinitoare, ce judecă pe fiecare după merite și contribuție, își va rosti verdictul, Stere va figura în galeria marilor bărbați pe care i-a avut acest neam. În deosebi țărănimea, la a cărei emancipare a luptat din răzputeri, va fi cea dintâi care îi va aduce prinosul de recunoștință.

Țărănimea de mâine, liberă și stăpână pe destinele ei, îl va absolvi de toate greșelile pe care le-a comis în viață, îl va răzbuna de toate nedreptățile îndurate și-i va proslăvi memoria.

(Stere Diamandi, în *Gândul vremii*, Iași, anul II, no. 2, 15 februarie, 1934, p. 6-16.)

20.

Cronica literară

C. Stere: *În preajma revoluției* – roman – patru vol.: *Smaragda Theodorovna, Vania Răutu, Lutul...*, *Hotarul...*

În țara noastră – a tuturor confuziilor, a înălțărilor de o zi și a operelor de o noapte – nici literatura nu poate eluda această generală lege de superficialitate. Iată romanul. Așteptat atâta timp ca o dovadă a maturității noastre în creație, îl avem în sfârșit azi, ca o avalanșă de hârtie tipărită, gen cultivat până la hipertrofie, în raport cu celelalte. Și totuși realizările autentice, definitive, sânt ridicol de puține față de această gălăgie... De ce? Fiindcă, mai mult decât orice, romanul se refuză obicinuitei și caracteristicii noastre panici a improvizației. În această epocă literară de frângere a regulilor, de întrepătrundere a genurilor, romanul nu poate totuși ignora două condiții esențiale: aglomerarea cât mai îndelungă a unui cât mai vast și mai divers material, indiferent din ce domeniu, și o construcție a acestuia, o cristalizare pe anumite axe.

Prin urmare, ceva cu totul opus improvizației. Ori noi am avut penibil de puțini oameni care să-și dea seama, onest, de acest lucru. În schimb, legiuni de scriitori cari, dacă au adus-o bine din condeiu într'o poezie sau o pagină de

jurnal intim, cari deci au așa numitul „talent”, și-au închipuit că se pot dispensa de povara materialului de viață, înflorind frumos pe hârtie un gol sufletesc mai mult sau mai puțin absorbant, sau, dimpotrivă, oameni onești – pe cari o soartă în afara celor comune, i-a purtat prin multe vijelii și arșite, le-a îmbibat sufletul ca pe un imens burete cu tot oțetul și toată mierea vieții – cred că prin simpla lui stoarcere se pot trezi peste noapte romancieri. Scriitori ușurei, neîncovoiți de povara vieții și oameni copleșiți de amintiri însă lipsiți de experiența literară, care să-i ajute în selectare și construcție se epuizează deopotrivă în efort steril. Negreșit, ultimii sânt mult mai preferabili, sânt chiar vrednici de atenție: aduc cel puțin *ceva*. Din nefericire, sânt prea puțini față de atâția fulgi ce plutesc pe valurile unduloase ale vieții noastre literare.

Dl. C. Stere e dintre acești câțiva. O fecundă apropiere de viața și literatura imensei Rusii, o soartă frământată ce l-a purtat peste atâtea latitudini geografice, printre atâtea neamuri de oameni, l-au făcut purtătorul unei minunate poveri de chipuri și icoane ce trebuia descărcată. Cele patru volume masive, urmându-și la scurte intervale, ca o revărsare de ape mari, aglomerează un impresionant material de viață.

Dar numai atât. Materialul rămâne amorf, condamnat caducității. Când stai să inventariezi conștiincios ce rămâne din cele aproape 1.500 de pagini, e o nesfârșită tristețe.

Nu îi neg d-lui C. Stere chiar talentul, nici chiar posibilitatea de a fi un bun romancier. Deocamdată s'a arătat însă un simplu diletant, acumulând în construcția primului său roman atâtea erori, atâtea naivități, încât te întrebi ce imensă forță de viață trebuie să fi avut materialul ce i s'a întipărit în amintire, dacă a rezistat atâtor diformări pe hârtie.

Dela început, dl. Stere oscilează nehotărît în sărăcia unor elementare probleme de tehnică literară și concepție. Și-ar fi vrut opera roman vast, frescă balzaciană de oameni și existențe și l-a realizat cu indicibilă pauperitate prin cea mai elementară tehnică a memoriilor. Cartea nu e o învălmășire de vieți, nu e o arhitectură, ci monotonă înșirare de boabe pe acelaș fir. Dacă am proceda ca în științele naturale, căutând tipul inițial al unei specii, cred că n'am putea găsi o formă mai elementară: viața unui singur om, privită dintr'un singur punct de vedere și însemnată printr'un singur procedeu al notației strict cronologice, a evenimentelor strict raportate la erou, în capitole strict limitate la încadrarea materialului dat, fără nici o corespondență între ele decât firul timpului.

În cele 180 de capitole de până acum, unul singur inversează ordinea cronologică: e cel dela început, „Cortina se ridică”, doar vreo câteva își întind antenele mai departe de locul în care a poposit „fetișul” romanului, Vania Răutu; unul îngăduie o deplasare la Schüsselburg, în închisoarea Undinei, deplasare socotită strict necesară ca să explice îndârjirea prigoanei țariste și alte câteva cu tribulațiile Taniei pentru a deveni soția eroului.

Sărăcia acestei strâmte viziuni epice, a acestei băbești tehnice literare, e deadreptul înduioșetoare – sub firma ce bălăbănește imensă cât un cer „În preajma revoluției”.

S'ar putea obiecta că această formă literară e o limitare voită. Romancierul n'ar fi urmărit decât formația sufletească a lui Vania Răutu.

Dar chiar așa pusă problema, rămâne tot o naivitate de tehnică și concepție literară. Să conscri 1.500 de pagini *copilăriei* unui personaj, să le umpli cu viața sufletească întru totul larvară a primilor săi 19 ani, și mai ales să-i analizezi cu mijloacele întru totul rudimentare pe care vom vedea că le-a utilizat dl. Stere – înseamnă lipsa oricărui echilibru în creație.

Însuși prologul: „Smaragda Teodorovna” e caracteristic. Cel puțin aici autorul avea prilejul și datoria unei mai largi orhestrații. Dar și aici, aceiași linie unică: *Smaragda*. Conflictul e pur interior sau, mai bine zis, vrea să fie. În ce măsură se conturează, vom vedea la timp. Singurul personaj ce putea să crească până la ciocnire era *Iorgu Răutu*. Recunosc, e reliefat puternic, admirabil chiar poate cea mai frumoasă figură a romanului, însă firea lui blândă sub sălbătică și dragostea lui de om bătrân, îl paralizază.

Dar, redusă la acest fir elementar, sprijinită de niște mijloace de investigație psihologică, pe cari le vom vedea tot atât de elementare, această temă literară nu putea umple cu substanță patru volume și 1.500 de pagini.

Atunci – spre deplina tristețe a lucrurilor – romancierul se simplifică, *memorialist*, și se complică totodată inutil, *sociolog*. Balzac a avut ambiția de a regiza „comedia umană”, aglomerând în pagini oameni cari *trăesc*, în ciocniri sau alăturări, căzând sau în înălțare peste trupurile altora. Dl. Stere vrea mai mult și mai puțin totodată: să închidă într'un dosar *tot ce a văzut*: oameni și stări sociale. Sociolog însă, nu îl prezintă în împletiri de viață, ci prin alăturări de fișe. De aci, acele caracteristice capitole ale cărții, de vreo câteva pagini doar, în cari e prezentat cu corectitudinea unei fotografii pentru identitate personajul indicat chiar în titlu. Ca să ne dăm seama cât loc ocupă această preocupare în economia romanului, amintesc că aproape 50 din cele 180 de capitole sânt doar astfel de prezentări. Și conștiinciozitatea sociologică a autorului e atât de mare, încât nu lipsește nici un portret de comentarii superflue. Iată, de pildă, cum e adnotat unul dintre puținii prinși *numai* în mișcare, prin urmare la cari comentariul e redus la minimum: „Figura părintelui Vasile era caracteristică pentru acele vremuri în Basarabia și documenta singură, mai bine decât orice studii și cercetări, situația din provincia de peste Prut, pe la mijlocul veacului trecut” (p. 49 vol. I).

În cele trei pagini ale portretului lui *Manin*, Dracul Arab, încearcă să-i facă într'un singur pasaj întreaga sa filogenie și ontogenie (pag. 168 vol. II).

Tot din aceiași conștiinciozitate deplasată, sânt însemnate cu grijă în roman atâtea și atâtea tipuri cari n'au valoare în sine, nici rost în structura cărții, ci destinate să completeze doar arida frescă socială: Lemeș Lăutarul, Gaspar Gasparovici, „Gazeta”, Leizer Arhitectul, Petrovici Bartic, Aristide Brezoi, Pawlovici Brașevan etc.

Pe lângă aceste capitole – portretistice – arhiva sociologică a d-lui Stere alătură și o mulțime de alte capitole – strict expozitive – a stărilor politice și

sociale, legate de structura romanului cu cele mai slabe fire: Gazeta, Conciliabule, Preliminarii, Habemus Papam, Pocăiții și răsvrățiții, Războiul și mișcarea revoluționară, Seminariștii, Odeșiții, Calea Revoluției, 1 Martie 1881 etc.

Repet, materialul putea fi transformat, fuzionat artistic. Nu din prezența lui fac un cap de acuzație. Ci din felul cum a fost prezentat: în acele capitole – cutiute ermetic închise, mirosind a naftalină științifică, făcând imposibilă revărsarea în fluviu larg, a vieții romanului; din acea impresie de autor copleșit de fișe, pe care o degajează ordonarea lor rece și seacă. Însă nu și *obiectivă*. Din contră, construcție tezistă, suprapunere care să dea un simbol facil, formule naive.

Însemn deocamdată ca indiciu a spiritului de construcție una din amuzantele obsesii ale autorului aceea a capului „enorm”. Citez numai din vol. II: Leizer „un omuleț cu un enorm cap” (p. 68), Manin „un om cu un cap enorm pentru un trup prea scurt” (p. 164), Avram Zelkind „un trușor slăbuț, numai piele și oase, un cap enorm” (p. 234) etc.

În adevăr, acele primordiale erori de construcție a romanului sânt amplificate prin aglomerarea a o mie și una de convențiuni și diformări cauzate pe deoparte de arierata formațiune literară a autorului și de insuficiențele sale în analiză, iar pe de alta de tezismul său acut.

Atmosfera caracteristică a scrisului său, procedeele convenționale pe cari le întrebuințează pentru însemnarea stărilor sufletești, mijloacele senzaționale la cari apelează, pudicitatea extremă în însemnarea vieții, și atâtea alte semne, indică la dl. Stere o formație literară ce nu depășește epoca romanelor lui *Turghenieff*. Nu-i fac injuria de a afirma că n'a mai citit nimic din ceea ce a apărut de atunci și până azi. Cred însă că sânt foarte rari acei oameni, a căror elasticitate spirituală – în sensul bun al cuvântului – le îngăduie să-și depășească, la bătrânețe personalitatea, așa cum a cristalizat în epoca de formație. În orice caz, dl. Stere nu se arată printre aceștia.

Atmosfera literară a *Smaragdei Theodorovna*, e, bunăoară, atât de vetustă, încat dl. Perpessicius n'a șovăit să o apropie, cu toată delicatețea, de proza lui *Costache Negruzzi*. În adevăr, parcă citești „Zoe” sau „O alergare de cai”. Nu e vorba de stil. Aici se găsesc scuze pentru romancierii mici, prin apel la creditul celor mari. Ci de vizibila incapacitate de analiză sufletească: „Smaragdița respira violent, apăsând cu un deget tâmpla stângă și sprijinindu-și sânul, agitat de uraganul de simțiri vrăjmașe care o cuprinsese năprasnic. Ea se simțea posedată de duhul răsvrătirii, dar nici nu putea, nici nu mai voia să-l stăpânească! Asta-i viața? își aducea aminte ea, și parcă auzea și sunetul cuvintelor din ajun: «de la cincisprezece ani robită între pivniță și cămară... trei copii»... (p. 280).

Evident, azi nu se mai poate scrie astfel. Pentru incapacitatea de obiectivare, dialogul e adesea caracteristic. El urmărește ritmul sufletesc al autorului, nu al personajului: „Trebuie să-i dăm – spuse ea, totuși, silindu-se să-și înăbușe răzvrătirea – trebuie să-i dăm un ceaiu de romaniță” (p. 281). Acest „trebuie să-i dăm” repetat, e un artificiu stilistic ce de mult nu mai e posibil. Autorul nu poate urmări firul delicat al unei evoluții sufletești fără să nu

fie silit să apeleze la întâmplări neobișnuite, tari, senzaționale chiar – accidente – cari să aibă valoare de jaloane, lămurind prin ele înșile, forțând chiar mersul crizei – accidente cari îl scutesc astfel de subtilitatea unei analize, a unei luminări a imponderabilelor psihice. Analiza, urmând astfel doar linia exterioară a evenimentelor, e silită să se rezume la salturi, la stabilirea unor trepte, cari uneori se distanțează până la contrazicere formală.

Iată evoluția Smaragdei: unica speranță a unor oameni scăpătați, e aproape cumpărată, la 16 ani, de un om de două ori mai bătrân ca ea, Iorgu Răutu. Fricoasa fetiță devine totuși energica stăpână a solului și a gospodăriei, de o anormală maturitate în judecată, deși continuă să se joace cu păpușile. Până când întâlnește pe contele *Przewiki*, un cavaler de cea mai pură și naivă linie romantică. „Ea se simțea atrasă de acest tânăr manierat și bine crescut, care a cunoscut saloanele de elită și Curțile marilor Capitale din Europa; care știa nu numai să povestească tribulațiunile și episoadele dramatice ale vieții sale agitate, dar să și discute, în formă ușoară și plăcută, chestiuni de modă și de literatură, desvelindu-și cu acest prilej sentimente înalte și delicate” (vol. I p. 178). Acesta-i trimite o scrisoare poetică după câteva luni, o îmbrățișează; ea fuge îngrozită. Ca să se hotărască, a trebuit să survină, nici mai mult, nici mai puțin decât nașterea nedorită a celui de al treilea copil, Vania. Însă, aproape de domiciliul conjugal, dragostea rămânea ineficace. Ca să o determine la evadare, trebuie să survină un nou accident: boala băietului. Pleacă la Odessa spre a se întâlni liberă cu contele. Într-o zi, la ora 5, se hotărî să-i cedeze. La ora 3 sosește o telegramă care anunță boala gravă a fetiței sale, Sonia. Firește, mama se întoarce și fetița moare. Muștrări de conștiință și un plus de ură, inexplicabilă deși mereu și savant explicată, față de Vania. Ca și cum această lovitură de teatru n’ar fi suficientă, urmează încă două, ca să nu mai fie nici o îndoială asupra procesului sufletesc al Smărăndiței: o servitoare i se plânge că delicatul conte a lăsat-o însărcinată și o prietenă îl anunță că el a fost prins trișând la cărți, exclus din oștire, luându-și lumea în cap. Gradația șirului previzibil de evenimente era astfel epuizată. Însă evoluția Smaragdei nu era sfârșită. În acest stadiu nu putea rămâne, căci nu putea ajunge decât la sinucidere. Atunci autorul apelează la *supranatural*, singurul care mai rămăsese. O criză mistică, rezolvată într’un pasaj și apoi într’o pagină, prin două apariții a Maicii Domnului – și iată pe candida copilă de altădată transformată complect într’o severă castelană care va cenzura fără milă până la sfârșit, moravurile sorocene.

Același convenționalism, aceiași simbolică facilă aceleași procedee melodramatice, aceiași insuficiență în analiză și în urmărirea evoluției lui Vania, agravate aici de ostentativul tezism. În adevăr, nu e vorba propriu zis de formația lui Vania, ci de *formația poporanismului și rusofobiei sale*. De aceea, cu toate cele trei volume, Vania nu e om, e umbra hipertrofiată a unei idei.

Nu e însă cea trăire într’o idee, acel sbucium agonice într’o problematică etică, – a eroilor romanului rusesc – ci simplă schemă abstractă.

Tragedia mamei lui Vania era necesară pentru a-i provoca izolarea în familie și ca să-l asvârle în mijlocul poporului.

În adevăr, încă înainte de a deschide ochii, întâmplări patetice sau simbolice se ngrămădesc vertiginos asupra-i. Nașterea sa necesită o intervenție chirurgicală și pune viața mamei în pericol; tatăl nici nu vrea să-l vadă; doică îi e hărăzită o fată ce născuse cu păcat; mereu bolnav, ca să scape de moarte, printr-o ceremonie superstițioasă, e vândut unei familii de țărani: dublu simbol, popular și poporanist.

Dela primii săi pași în viață, autorul ține să precizeze: „Toată copilăria lui fiind învăluită în atmosfera luptelor și a preocupărilor inspirate de reforma agrară – toate celulele sufletului său au fost saturate de această atmosferă” (p. 13, vol. II). Ceea ce îl determină ca de mic să fie apărător al obijduiților, începând cu puii și sfârșind cu clăcașa Maria Vornicu. Infiltrațiile poporaniste se înșiră apoi metodic: dragostea pentru țaranca Irina, adevărata lui mamă, prietenia lui cu Tănăsică, episod patetic ce amintește mult de „Vasile Porojan” al lui Alecsandri, lecțiile aspre și teatrale de democrație ale convenționalului său meditator etc.

Strămutat la liceu, monografistul conștiincios care e autorul, se simte dator să-i însemne *primele lecturi*, într'un capitol special – procedură strict științifică.

Aici, poporanismul său se convertește în umanitarism. La 12 ani apără eroic pe evrei, pe Dumnezeu, dă lecții profesorilor. Devine revoluționar, organizează prima „comună” – învață carte pe cei grei de cap, înfruntă concepția burgheză a tatălui său și angajează o idilă cu melodramaticul personaj: *Undina*. Arestat, se solidarizează cu tovarășii, deși putea să scape. În închisoare, peste problematica sa doctrinară se aștern complicații. Neapărat, necesare. Fiindcă în singurătatea închisorii, Vania trebuia să stea de vorbă cu el însuși, deși era doar o fărâamă de om încă. Aceste complicații menite să evedențieze adâncimea sufletului lui Vania sânt sbuciumul sexual și cel filosofic, cari se împletesc aici cu desăvârșire.

Autorul își urmărise eroul în evoluția erotică, de mai înainte. Însemnase, conștiincios, primele amintiri, în legătură cu bătrâna Iosefovna. Acest capitol freudist e doar un exces de zel științific, deoarece n'are legături cu restul, viața erotică a lui Vania decurgând normal în urma inițierii sale, în mod idilic-poporanist, de către Ilenuța, prietena sa din copilărie. În închisoare, cele două imagini: cea convențională a *Undinei* și cea idilică a *Ilenuței*, se suprapun, se ciocnesc, producând filosofie. Una simbolizează, firește, cerul, idealul, cealaltă lutul, păcatul. Filosofia aceasta naivă e denumită „blăstămatele chestiuni”, e augmentată prin controverse cu versurile lui Jean Marie Guyau și decurge cam astfel:

„De ce?

Pentru ce?

Ilenuța... Undina... Tania...

Tania!

Biet suflet scârbit și el de lutul trupesc! Și ea rătăcește în spațiul nemăsurat, menținută numai de puterea oarbă a gravitațiunii...

Nu e nici un luminiș în negura aceasta opacă? Dar atunci de ce s'a născut, de ce s'a dezvoltat, și pentru ce trăiește omenirea?

De ce și pentru ce?

Blăstămată chestiune!" (pag. 107, vol. III).

Se va spune că la această vârstă, un pui de om, fie chiar erou de roman, nu putea să filozofeze altfel. Just. Atunci de ce atâta atenție, pe zeci de pagini? Și de ce altceva nimic în sufletul său de copil?

Cu partea doua a volumului „Lutul” (III) – „Spre alte zări” – care, de fapt, e greșit plasată aici, alăturându-se în totul, ca material și atmosferă, caetulul următor – „Hotarul” – mijeste o altă lumină.

Întm, pe deoparte, în lumea de taină a Rusiei orientale și a Siberiei, iar pe de alta intuim primele semne ale unui proces sufletesc – singurul autentic – căruia i-am fi dorit o mai apăsată atenție: primii muguri, în Răutu, al conștiinței sale *etnice*. Din păcate, schița procesului e sumară și cu desăvârșire abstractizată. Unicul moment bine prins – unul din cele mai autentice ale romanului – e acel din „barjanka” ce aluneca pe „Măicuța Volga”, când Vania își dă seama câtă deosebire e între această imensitate de ape, oameni și pământ, și lumea senină, adunată mică între dealuri, a plaiurilor sale moldovene. Dovadă că dl. Stere poate fi subtil, când nu vrea să fie mai mult.

În rest, problematica se rezumă la formularea abstractă a legăturilor cu Năpădenii și Ilenuța (vol. III p. 120), la revolta lui Răutu când observă că Moldovenii sânt considerați alături de tătari, kirghizi etc. (vol. III p. 262), la silueta Bucovineanului rătăcit prin Rusia (vol. III p. 327) și la patetica întâlnire, în Siberia, cu *Ruxanda Moldovanca*, episod care, conturat cu delicatețe, ar fi fost frumos, însă prin atitudinea convențională a lui Răutu, devine melodramatic (vol. IV Cap. IX).

La sfârșit considerații teoretice. Vania își dă seama că țarismul nu poate fi combătut eficace decât din afară. Unica soluție: trecerea în România și aici lupta cu vecinul dela Răsărit. Exact atitudinea și justificarea d-lui Stere: un fel de proclamație personală.

Trebuie să fiu drept, recunoscând că această abstractă problematică nu ia atât cât „blăstămatele chestiuni” în volumele anterioare. Că, pocnind de năvala vieții, cu toate silințele ideologice ale d-lui Stere, cu toată pudicitatea sa care îl face să îndrăznească foarte puțin în însemnarea crudă a acelor temnițe de infern ale Siberiei – „Hotarul” e cel mai bun din serie, răsplătind într-o câțva truda și așteptarea lectorului. Fără a fi mai puțin aglomerat de episoade convenționale, ca acea sosire a Taniei, acea serie de victime amoroase ale sale, începând cu Mehmed și sfârșind cu colonelul Pocrowski – acea tuberculoză oportună, acea avalanșă de morți de prieteni și prietene – începând cu a sa – cari trebuiau să-l deslege în mod rapid pe Vania de revoluție și de Rusia – în acest volum se strecoară ceva din uriașa palpație de viață a Siberiei, în care firava personalitate a lui Răutu se pierde.

Deși cu acea lipsă de curaj în trăsătură, pe care am amintit-o, viziuni din închisorile siberiene, instantanee din acele convoiuri de exilați, desvăluie brutal

colțuri de lume sumbră, de viață ce merita un creion. Apoi acea aspră poezie a „taigalei”, cu așezările ei de țărani ruși sălbăticiți, incisiv creionați în acel episod al judecății „mirului”, cu minele ei de aur și robii lor îndobitociți, cu fauna ei rară și neamurile sale nomade, cu râurile imense și furtunile lor; și mai cu seamă, acea viață ciudată a „tundrei” cu încremenirea ei sub zăpadă și magia aurorii boreale, iarna, și cu acea frenetică și bruscă isbucnire, vara, sânt tot atâtea prilejuri de pagini frumoase, cu tot stilul lor vechiu, cu toate procedeele lor de descripție, depășite azi. Uneori, chiar înflorări reținute de lirism luminează cartea.

Odată, cine știe, poate dl. Stere va lăsa „blăstămatele chestiuni”, va renunța la comentarii. Deabia atunci se va putea socoti integrat definitiv literaturii.

(Ovidiu Papadima, în *Gândirea*, București, anul XIII, no. 4, aprilie, 1934, p. 153-157.)

21. C. Stere: „În preajma revoluției” – roman

Volumul „Nostalgii” cuprinde o nouă și decisivă etapă de evoluție sufletească a lui Vania Răutu, eroul central al romanului d-lui Stere, și constituie ultimul episod din surghiunul politic al tânărului revoluționar. Romanul este plin de mișcare, de acțiune; el ne zugrăvește oameni și destine, iar acest bogat material uman și documentar este prelucrat cu multă subtilitate și servește de justificare tezei, pe care o susține autorul.

O strânsă legătură unește diferitele episoade ale acestui roman, un fir invizibil leagă evenimentele dispărate, la aparență, pentru ca să justifice noua orientare a eroului. Dl. Stere analizează cu multă măiestrie nostalgia, care stă la baza tuturor acțiunilor omenеști, acea sete de ideal, ale cărei realizări între fenomenele lumii reale¹. În această lumină, idealul apare ca o supremă realitate, el stă la baza tuturor acțiunilor omenеști. Și toate destinele din acest roman sunt călăuzite de nostalgia necunoscutului. Dela modesta femeie yacută, abia schițată, care își sacrifică liniștea ei și viața copiilor, împinsă de nostalgia unei țări ideale cu cer albastru, flori și fructe, la asprul destin al Mariei Culiceeva, pe care nostalgia țărmlui abia întrezărit al Crimeei și setea de-o dragoste ideală o împing pe drumul greu al suferinții fără popas, ni se dezvăluеște mereu această sete de ideal.

Deportat în adâncurile Siberiei, la poalele Saianilor, în sufletul lui Vania Răutu încolțește nostalgia patriei sale necunoscute, înaintea ochilor săi sufletești răsare cu intensitatea unui ideal, icoana României. Informațiile pe cari le are despre țară sunt sumuare, cunoștințele incomplete, dar el se simte legat de ea sufletește și inima-i arde de dorul ei.

¹ Frază fără logică în textul original.

„Și totuși simt ca și dumneata că această țară himerică de care provincia mea natală e despărțită de vreo optzeci de ani, îmi este patria; și inima-mi arde de dorul ei. Cred că există aici o cauză adâncă. În primul rând, omul, ca animal social prin excelență, nu este desevărsit decât ca membru al unui grup. Numai ca atare își poate da măsura puterilor sale. Răslețirea Basarabiei nu a putut distruge legătura ei organică cu restul națiunii. Și în afară de această legătură, nu mă simt întreg. Astfel simțul nostalgiei are la mine un caracter ciudat: România mă atrage, mă fascinează și, în același timp, îmi inspiră groaza necunoscutului.”

Astfel transformat, Vania petrece ultimul termen al deportării, luând parte la tragediile fără seamăn ale tovarășilor săi până la împlinirea sorocului.

Descrierea călătoriei în sanie, pe care o face Răutu la întoarcerea din exil, dela Minusinsk până la Urali, constituie cele mai frumoase pagini ale romanului. Stilul sobru, reținut evocă cu multă plasticitate nemărginirea orizonturilor siberiene.

Ajuns acasă, Vania, înstrăinat de-ai săi, neîndreptățit de neînțelegătoria sa mamă Smaragda Teodorovna își consacră tot timpul pregătirilor pentru trecerea sa în România.

Nimic nu-l poate îndupleca să renunțe la acest plan, nici spusele tatălui său, care-i zugrăvește superficialitatea moravurilor de aici, nici marele număr de dezertori, cari descriu în culori negre, regimul la care au fost supuși.

Conștient de greutatea cari îl așteaptă, dar chinuit, în același timp, de nostalgia țării sale, Vania Răutu se aruncă în bezna necunoscutului, călăuzit de convingerea pe care și-o exprimase într-o convorbire cu buna lui prietenă Maria Culiceeva: „Dar poate în orice nostalgie, noi nu dorim patria reală, așa cum o cunoaștem, ci o patrie idealizată, așa cum am vrea să fie. Și dorul se simte atât mai viu, cu cât mai greu poate fi găsită patria idealurilor tale”.

(V. Branisce-Căliman, în *Brașovul literar*, anul IV, no. 21-22, ianuarie-februarie 1935, p. 157-158.)

22. Coadă unui roman: *Nostalgii*, de C. Stere

După o lungă așteptare, în sfârșit puterăm avea anul trecut și capătul lungului roman al dlui C. Stere. Împărțit pe 5 volume, trecuse mult de când cetisem al 4-lea volum și-i lipsea sfârșitul.

Era o lucrare fără coadă. În vara trecută, însă, scriitorul și-a încheiat lucrarea. Doritorii de a o ceti până la capăt au primit cu veselie știrea că a răsărit în librării și vol. 5, cu numele „Nostalgii”.

Abia acumă însă ne dăm seama că romanul era isprăvit de mai înainte. Dacă la vol. 4 aninam încă un capitol, cel despre plecarea lui Vania Răutu din Siberia peste Prut, în Moldova, romanul era gata cu vol. 4.

Atunci ce cuprinde vol. 5? Povestiri din vremea petrecerii lui Răutu în Siberia, dar fără legătură cu șirul povestirii de mai nainte. Sunt mai mult zugrăviri răslețe din viața care se trăia pe atunci în Siberia, nu numai a revoluționarilor și nu numai în legătură cu traiul lor. Tot ce întâmplător a căzut pe sub ochii lui Răutu, trăsături din viața feluritelor popoare ale Siberiei, autorul a crezut că se cuvine să fie cuprinse în coada romanului său.

Luete una câte una, ele se cetesc ca noutăți frumoase. Cum trăia chinezul? care era starea de suflet a budistului? ce neam de oameni erau vârnacii?, – iată lucruri din care aflăm ceva.

Foarte mult îți dă de gândit cap. 15, despre felul cum se au între ei Chinezii și Japonezii. Dar luete cu grămada – cele mai multe sunt bucăți străine de șirul povestirii și le cetești numai ca bucăți cu însemnătate în ele însele.

Din punctul acesta de vedere, această coadă a romanului îți răsare ca acele mari scrieri, împărțite pe multe volume, în care volumul din urmă cuprinde numai bucățele, precum bibliografii, cataloage, însemnări, care se anină la trupul cel mare al lucrării. Deci povestirea din acest volum din urmă este mai destrămată, întrucât sunt vârâte într'ânsa amănunte care stau numai pe marginea el. Viața casnică a revoluționarilor și a altor locuitori, cu multe urâțenii și trăsături grosolane ale lor, ies la iveală într'o măsură prea mare. Uneori dai și de scârboșenii care nu te trag de loc să le cetești.

Mai puțin se vede în acest volum viața de săcâială și de hărțuială care se desfășoară între cei surghiuniți și călăii lor. Tocmai de aceea, dacă e vorba de spălătul rufelor, de alergarea după o spălătoareasă, de tăiatul lemnului ori de treaba la bucătărie, amănunte ca acestea se cetesc cu oarecare plictiseală.

Spunând acestea, nu înseamnă însă că tot volumul, din cap în cap, e numai în felul acesta. Sunt și capitole care deapănă fără oprire firul povestirii din volumele trecute. Găsești povestiri în care privești ferberea gândirii revoluționare. Acestea sunt singurele care leagă volumul de firul celor trecute și-ți dau prilej să gândești asupra trăsnelilor revoluționare. Așa este, de pildă, mărghăritarul de gândire revoluționară ca „într'o țară ca Rusia, revoluția nu poate triumfa decât dacă va fi masacrată toată populația mai în vârstă de 25 ani... Unui adevărat revoluționar, puțin i-ar păsa dacă ar peri și 90% din poporul rus, – numai ca restul să trăiască până la revoluția mondială!”

Iaca hal de minte revoluționară! Să omori lumea ca să iasă după visurile tale!

Această destăinuire a dlui Stere arată cu ce aiureli își hrănea mintea revoluția de atunci și pe mâna cărei gândiri intra tineretul care ardea după o învoire a vieții rusești!

Că acele trăsneli au ajuns a fi grozăvii, se vede din revoluțiunea care a și urmat în faptă. Trăsniții au pus mâna pe putere și au înecat țara în sânge, cum am văzut.

Dacă ar fi fost numai visuri!

Un mare frâu a fost, în mijlocul trăsnelilor revoluționare, gândirea națională. Răutu, dacă n'a ajuns cu gândirea la asemenea băiguieli, pricina a

fost numai înrădăcinarea sa în simțirea națională. Este o trăsătură de lumină priveliștea că acest tânăr nu s'a cufundat de tot în rătăcirile revoluționare, că nu s'a făcut o apă și un pământ cu ei, ci și-a păstrat neîncetat inima caldă pentru cei din neamul său.

Câteva pagini despre un schimb de scrisori, pe românește, cu frați din neamul său de aiurea, câteva pomeniri de scrieri românești care mai luminează viața surghiunitului dau o svâcnire mai dulce povestirii care te ametește cu lucruri prea de rând și prea străine de noi și de cuprinsul povestirii.

Trăsături mai înălțate, fie prin svâcnirea iubirii de oameni pentru cel părăsit și strivit în aspra viață a surghiunului, fie printr'o desfășurare de gânduri mai alese găsim în cap. 22 și 23. În sfârșit, cu deosebită sete se cetește pornirea surghiunitului pe drumul întoarcerii.

Aici povestirea ni se pare prea grăbită. Am fi dorit să știm ceva mai mult despre felul cum ochii celui încercat vedeau și judecau lucrurile, după lungile pățanii. Priveliștile trec prea iute pe dinaintea ochilor noștri, ca din sborul trenului.

Încheind romanul, avem și deslegarea ghicitorii. Toată povestirea nu este decât petrecerea scriitorului ca surghinuit în năcazurile Siberiei. După zeci de ani, el scrie ce a văzut, ce a pățit și a simțit.

Se cuvenea ca această povestire să fie scrisă. Acum o avem. Știm ce a fost traiul lui C. Stere în Siberia, știm ce a îndurat unul din ai noștri pentru dorul său de a vedea ridicați pe ai săi.

Totuși dorul acesta nu găsit calea cea mai bună în alipirea către răsvrățiții mâncați de închipuiri turbate și cu totul depărtate de vatra dorurilor naționale. Tocmai scrisul dlui Stere ne ajută să vedem pe acești neodihniți într'o lumină care te înfioară.

Ei nu se pot lipi de noi. Umblă cu gânduri cari sunt o grea amenințare pentru toată lumea. Își trag un calapod al lor și vor să ghemuiască toată lumea în ce socotesc ei viața cea mai înaltă. Trăiasc-o ei, dacă le place! Dar ce zor au să turbeze pe toți să intre în cătușele lor!

Acesta e capătul romanului dlui Stere: a-ți face încă și mai neplăcută șleahta celor ce luptau pentru „libertate”. Noi tâlcuim acum prin ce vedem înfăptuit și strigăm îngroziți: Doamne ferește!

Dl Stere ne-a slujit a face să nu-i avem deloc la inimă. Ducă-se pe pustii!

(Arhim. Scriban, în *Viața ilustrată*, Sibiu, anul II, nr. 7, iulie 1935, p. 20-21.)

23.

C. Stere la 70 de ani

D. Pamfil Șeicaru, directorul ziarului „Curentul” a publicat în numărul de ieri, următorul articol:

C. Stere a împlinit șaptezeci de ani. Nu i se vor închina numere festive, nu va fi sărbătorit în fastul solemnității, nu i se vor da banchete la care să se

rostească discursuri; C. Stere a eșit de mult din actualitate. Omul în jurul căruia până mai eri huiiau patimile, omul cel mai atacat, omul, al cărui nume figura cotidian în presă, C. Stere nu mai stârnește vuetul de eri, se strecoară prin actualitate, străin de toată zădarnica risipă de pasiuni, de interese învăluite în toga idealurilor. Are, astăzi, o liniște fără accentul tragic de eri, stă cuprins în lumea evocărilor literare, iar din sbuciumul de eri nu reține decât ecoul de viață intensă, necesar creației literare.

Și ce vijelioasă existență, ce pasionată risipă de sensibilitate și inteligență. Adolescent conspirator, revoluționar trecut romantic prin temnițele țariste, ca să cunoască, apoi, ca deportat politic acea existență de o cumplită mizerie în pustiurile de gheață ale Siberiei; evadat, munci spre a-și crea în Iași o situație de profesor la Universitate. Firește începuturi așa de tragice au creat o fizionomie de singuratec, au determinat pe omul risipirilor generoase, de iubitoare luptă pentru oameni să se retransereze într'o singură adumbrită de mizantropie.

Teoretic, C. Stere a rămas acelas închinător al drepturilor omului; practic, C. Stere s'a refuzat oricărei legături de intimitate cu oamenii. Izolat în bibliotecă, străbătând, cu o neostenită pasiune, toate domeniile gândului, C. Stere înfățișa o figură stranie în existența noastră de comunicativitate facilă, meridională. Un cărturar ursuz, un om de o rară severitate, refractar compromisurilor, vrăjmaș abdicărilor, un orgolios al provocatoarelor intransigenți, intrat în partidul liberal, C. Stere și-a adus întreg bagajul ideologic și inteligența lui cuprinzătoare, vasta lui cultură i-a creat o situație preponderantă în partid asupra căruia exercita o fascinantă autoritate spirituală. Tot ce s'a petrecut ca transformare ideologică în partidul liberal, dela 1906 și până la 1914, lui C. Stere se datorește în bună parte. Îndărătnic, C. Stere rămânea credincios acelor idealuri din tinerețe pentru care suferise surghiunul Siberiei, acelor credinți în care se spovedise generoasa rasvrătire a adolescenței. Hulit, înconjurat de uri sălbatece, nici un moment C. Stere nu s'a renegat. Avea chiar voluptatea acestor adversități, se simțea omagiat prin furtuna urilor pe care le stârnea. Și cu cât clocotea mai puternic ura în preajma lui, cu atât se simțea mai îndărătnic legat de ideea pe care o afirma cu o provocătoare tărie.

Atitudinea lui C. Stere din 1914, nu-i decât aceeași îndărătnică fidelitate față de amintirile tinereții. Păstra Rusiei țariste ura pe care o culesese prin temniță, în pustietățile înghețate ale Siberiei, în acea chinuită existență de deportat politic.

Spre a-și ascunde originile acelei teribil adversități, C. Stere a căutat să-i dea explicații, să-i formeze cadrul legitimațiilor prin raționarea unei atitudini politice. Nu exista o problemă de orientare politică, a unei națiuni la cea mai tragică răspântie a istoriei, existau pentru C. Stere amintirile chinuitei lui tinereți, acea crâncenă ură împotriva Rusiei țariste. Se simțea chiar mândru de această izolare într'o atitudine ce, pentru el, era de fapt, revanșa, replica

răsbunătoare a tinereții deportate în nordul Siberiei. Sub aparențe de rece judecată, sub bogăția argumentelor, sub acea severă obiectivitate, palpitau toate amintirile, tresărea sufletul adolescent în aprigă dorință de revanșă. Toată atitudinea lui C. Stere nu a fost decât o îndărătnică fidelitate păstrată adolescențului conspirator împotriva regimului țarist.

Omul care s'a voit singur, omul care s'a complăcut într'o orgolioasă izolare, a trebuit să cunoască și replica sângeroasă a provocării în care se complăcuse. După unire, C. Stere a început să ispășească în acea neostenită, generală adversitate. Uri fără nici o margine, uri cumplite, uri care sporeau continuu.

Prezența lui C. Stere într'un partid era suficientă ca acel partid să se simtă ostracizat. Un partid nou, un partid în care păreau că se înfiripă înprospătate de o viață tânără, idealurile poporanismului – partidul țărănist – primește contribuția inteligenței, pasiunii politice a lui C. Stere, care rezuma nesdruncinatele fidelități ale basarabenilor. Aducea în această tovărășie tot clocotul pasionatei lui ființi, se revărsă bogată, generoasă, inteligența lui spre a da partidului un prestigiu de doctrină, un fast de ideologie. Dacă uneori îl osteneau modestele minți, așa de modestele inteligențe ale partidului, se simțea în schimb răsplătit prin acea atmosferă de respect, de credință pe care o respira, mai ales la clubul basarabean. Era pentru C. Stere o mângâiere că, în huetul furtunii de adversități, sufletul lui, hărțuit continuu, află un refugiu, un adăpost de prietenii devotate, de admirații neclintite în credința lor.

Și ani în șir C. Stere a trăit în această înviorătoare iluzie, până ce, într'o zi, a venit ceasul greu al încercării, când romantismul lui C. Stere a primit o teribilă desmeticire. Crezuse în tăria de caracter a oamenilor simpli, crezuse în neprihănirea sufletelor simple și, într'o zi, verifică amara lui amăgire.

După lungi și dramatice spovedanii, după confruntarea patetică a amintirilor, la clubul parlamentarilor basarabeni a avut loc ostracizarea lui C. Stere din Partidul Național-Țărănist.

Poate cea mai grea zi din viața cea mai încercată a unui om.

În ziua aceea, C. Stere se va fi simțit cel mai singur om și singurătatea o va fi simțit sporită prin acel gol al sufletului, prin neputința de a mai înfiripa măcar o frântură de iluzie fie cât de ștearsă. Crezuse în oameni și oamenii-l chinuseră, crezuse în idei și ideile îl înșelaseră, crezuse în invincibila forță a raționamentului în politică și i-a fost dat să-i cunoască amăgirea. Sărac de orice iluzie, recapitulând cea mai sbuciumată existență, a fost nevoit să-i facă cel mai trist bilanț. Fără să mai încerce o luptă a cărei zădărnicie îi e evidentă. C. Stere s'a resemnat. A fost atunci în acel ceas de tragică singurătate, când gândurile s'au aciuat melancolice lângă năprasnica voință ostenită, incapabilă de a mai svâcni într'o încordare, o recapitulare, acea confruntare a omului cu propriul lui destin, acea mută, dramatică inventariere a sufletului răvășit.

Și, liniștit, fără să mai încerce nici o răfuială, fără să-și definească rostul lui într'un partid, căruia îi dăruise aprig toate puterile lui sufletești și energia

excepționalei inteligențe, C. Stere s'a strecurat din actualitate spre a intra într'un domeniu unde actualității îi este interzis accesul.

Primul roman din ciclul „În preajma revoluției” a provocat o generală uimire. Din cenușa existenței politice, ca și pasărea legendară. C. Stere răsărise tânăr, de o prospețime ce dădea un farmec deosebit acelor pagini de puternică evocare, de amestec de realism robust și poezie, de analiză sufletească, de o rară subtilitate și cuceritoare descripție lirică a locurilor. C. Stere părea că se revanșează asupra întregii lui vieți risipite pe drumurile amăgitoare ale ideilor politice.

Firește, a surprins apariția, în literatură, la 65 de ani. și cu o vigoare de o frământătoare tinerețe. Toată experiența unei vieți de o dramatică intensitate, tot senzaționalul unei existențe, tot ce i-a fost dat să cunoască, să prindă din frământarea atâtor ani, în atâtea medii diverse. C. Stere le aducea ca o neprețuită contribuție la suflul de pasionantă putere de sugestie a romanelor lui.

Pentru un pasionat al ideilor, pentru un fanatic al unor acțiuni politice, ceiace dă o deosebită valoare literară acestui ciclu de romane, este absența oricărei tendințe. Nu sunt teze politice, formând urzeala unei literaturi în care personagiile n'au alt rost decât al ilustrării unor argumentări, în care evenimentele par desfășurarea unei demonstrații; romanele lui C. Stere sunt liberate de orice iobăgie a literaturii teziste, sunt ample fresce în care trăesc, cu o halucinantă putere de viață, oamenii ce au respirat, ce s'au trudit, ce au iubit, au visat, s'au amăgit, au fost biruitori și înfrânți în spațiul de timp dela 1860 și până în zilele noastre.

A încercat și Saint-Beuve să facă literatură în romanul lui „Volupté”, dar n'a isbutit să închege o singură pagină care să trăiască.

Poate că citind ciclul de romane „În preajma revoluției” compari această evadare literară cu încercarea de roman „Thomas Graindorge” a lui Taine. Istoricul revoluției franceze, criticul din „Essai sur Tite Live”, a încercat o incursie în domeniul ficțiunii literare, un roman de fină analiză intelectuală, mai mult o spovedanie deghizată, ușor de urmărit dacă citești și bogata lui corespondență și în special scrisorile către Prévost-Paradol. Dar totul rămâne estompat, frecare pagină dându-ți impresia unei foi dintr'un herbar, pe care o mână delicată a prins florile veștede ale amintirilor.

Literatura lui C. Stere este de o robusteță impresionantă, în fiecare pagină gălgâie viața cu o intensitate neobicinuită.

Ce importă omul politic înfrânt, strivit, ostracizat, dacă de sub dărămăturile unei existențe s'a ridicat, într'o formă nouă, purificată, dându-se culturii românești în valoarea permanentă a unei opere literare?

Ce importă surghiunul tăcerii de azi; când mâine îl va răsplăti freamătul inimilor ce vor bate pe paginile scrise de C. Stere?

E cea mai frumoasă revanșă a unui învins.

(Pamfil Șeicaru, în *Adevărul*, București, an 49, nr. 15902, 19 noiembrie 1935, p. 6.)

24. **Literatura socialistă:** **C. Stere: *În ajun***

În ciclul de romane „În preajma revoluției” d. C. Stere ne-a dăruit prin editura Adevărul, la împlinirea vârstei de 70 ani, volumul al 7-lea intitulat „În ajun”. Poate că este cel mai reprezentativ dintre romane ca realități românești. Sunt evocate stările din ajunul războiului mondial, în deosebi conflictele dintre cele două tabere intelectuale grupate în jurul „Convorbirilor Literare” și „Vieții Românești”. Nu încapе îndoială că problema fundamentală a romanelor d-lui C. Stere este problema socialistă. Romancierul nu cruță cât de puțin pe frunțașii mișcării, ci-i ironizează în mod nemilos pentru interminabile discuțiuni asupra amănuntelor pentru a despica firu-n patru.

Atât de vii sunt înprospătate frământările societății românești contemporane din Moldova, Muntenia și Transilvania, încât d. C. Săteanu a putut publica un tablou detailat al personalităților vizate de d. Stere. Sunt potriviri care nu mai înșeală, ci sar în ochi.

Avem deci o frescă a vremii, d. Stere imortalizând curente și figuri până la posibilitatea identificării lor precise; conturile în perspectiva timpului vor păstra o valoare documentară.

D-l C. Stere desbate sub forma literară a romanului marea chestiune a socialismului, care deja de mult face parte din patrimoniul civilizației mondiale și nu mai poate fi contestat și ignorat, oricât de aprigă ar fi prigoana militarismului prusaco-hitlerist. Cine se consacră în mod serios studiului critic al romanului Stere, trebuie să urmărească nervul central al operei care este gândirea socialistă plimbată pe meleagurile Siberiei, ca și pe ale Europei apusene și ale României.

Cu greu și-ar fi putut alcătui o temă atât de ingrată și vastă, decât un sociolog de talia d-lui Stere, care este tot atât de inițiat într'ale politicii și literaturii. La „Viața Românească” d. Stere a făcut proba unei vaste erudiții de critică literară. D-sa este una dintre cele mai complexe și superioare personalități ale sociologiei, culturii și literaturii române.

(Ion Clopoțel, în *Societatea de Măine*, București, anul XII, no. 11-12, nov.-dec. 1935, p. 158.)

25. **Constantin Stere și problemele constituționale**

Constantin Stere este, desigur, una dintre cele mai proeminente personalități din țara noastră.

Cu o cultură vastă și sănătoasă și cu un spirit de adâncă pătrundere a teoriilor și de justă înțelegere și drămuire a realităților, C. Stere se înnumără printre puținii oameni dela noi cu adâncă înțelegere politică și socială.

După lungi nopți de meditație într'o cabană de pe taiga siberiană, el trece Prutul și începe a cerceta și stematiza realitățile românești.

Își dădu seama că principala condiție de ridicare intelectuală și socială a poporului era libertatea și posibilitatea de emancipare a țăranului, și, pe baza acestor constatări, pornește curentul „poporanist”.

Omul politic, profesorul de drept constituțional și sociologul Stere a dus de atunci o continuă luptă în slujba acestor idealuri.

În acest articol, vom spicui câteva păreri ale constituționalistului Stere, servindu-ne de „expunerea de motive”, pe care el a făcut-o la anteproiectul de Constituție, prezentat de Partidul Țărănesc în 1922.

O Constituție este afirmația unei națiuni, susține C. Stere, și, în acest sens, definiția din Constituția engleză este cea mai clară: „o națiune este un popor capabil să-și exercite «self-guvernamentul» și care are conștiința unității pe care i-o crează această acțiune”.

Afirmația suveranității naționale și împiedecarea definitivă a posibilității „unui regim autocratic cu rezerve de putere personală” sunt condiții esențiale ca un popor să alcătuiască o națiune și un subiect de drept internațional public. Forma de stat nu e decât o haină juridică pe care poporul o îmbracă în virtutea dreptului său de autodeterminare.

În acest sens, C. Stere amintește și dispozițiile pactului Ligii Națiunilor, care prevede că un stat ce nu e bazat pe autodeterminare nu e considerat destul de matur să se conducă singur și e pus „sub tutela unei națiuni mai dezvoltate”, iar dacă e sub un regim autocratic e „în afară de ordinea de drept”.

România este recunoscută prin tratatele păcii, țară independentă și autonomă. În convențiile făcute cu țările „neprincipale” (pe temeiul tratatelor dela St. Germain și Versailles) se fixează însă acestor țări oarecari îndatoriri speciale. Astfel, România e obligată „a înscrie în constituție garanții de libertate și dreptate tuturor lăcuitorilor fără deosebire de rasă, limbă și religie”; stipulație de interes internațional pusă sub garanția Societății Națiunilor. Semnătura marilor puteri pentru „sporiri însemnate de teritorii” e condiționată de această obligație. Bazându-se pe aceste considerente, C. Stere conchide că nu poate fi vorba de o constituție a Regatului altfel decât prin manifestarea desăvârșit liberă a națiunii întregi, căci, spune el, „oricare încercare de a impune o Constituție, violentând sau chiar nesocotind numai voința cetățenească nu ar da o temelie solidă edificiului politic al Regatului și ar putea deschide calea unor eventualități la cari nimeni nu are dreptul să expună viitorul țării”.

În consecință: Adunarea Națională Constituantă trebuie să fie anume convocată și trebuie să se asigure garanții pentru libertatea alegerilor.

Nefăcându-se Constituția în aceste condiții s'ar naște contradicții între situația de drept și situație de fapt (națiunea liberă).

Principiile ce trebuie să stea la baza Constituției sunt: garanția drepturilor și libertăților cetățenești și autonomia locală.

Deplina garanție a drepturilor și libertăților trebuie să fie însoțită de „remedii”, de posibilități de valorificare a acestor drepturi, căci, spune el,

„deosebire între Stat polițienesc și Stat de drept constă tocmai în faptul că în cel dintâi legile nu obligă pe agenții puterii publice față de cetățeni, ci numai față de Suveran, față de Statul întrupat în organele lui superioare, – pe când într'un Stat de drept, orice normă juridică, chiar a dreptului public, dă naștere unui drept subiectiv în persoana oricărui cetățean și acesta trebuie să aibă posibilitatea de a-l valorifica cu ajutorul justiției”.

Al doilea mare principiu e „autonomia locală”, bazată pe faptul existenței unor elemente naturale și primitive ale Statului: comunele.

Fără aceste două principii „adică fără siguranța libertății individuale și a libertății comunale, oricât de perfect ar fi aparatul central de guvernare, constituționalismul rămâne o simplă față în dosul căreia se pot ascunde arbitrariul și despotismul”.

În acest sens, trebuie corectate greșelile Constituției din 1866.

Această problemă „în abstracto” (toate drepturile și libertățile individuale ca și descentralizarea administrativă și independența comunală) nu constituie însă garanțiile acestor drepturi.

O altă condiție esențială a unui regim constituțional e „asigurarea libertății alegerilor”. „Rușinea parlamentelor «fabricate» trebuie să dispară dacă voim să ne asigurăm viitorul de stat european”.

Puterea legiuitoare trebuie, după C. Stere, să rezide într'un organ „unicameral”, deoarece un al doilea organ ar trebui să fie o „reprezentanță organică a societății, cu bază profesională, lucru nerealizabil în țări agricole cu structură unitară și cu predominanța proprietății țărănești. Această unicameralitate a puterii legiuitoare trebuie însă să aibă două corective: 1) un organ consultativ „Sfatul economic superior” (format pe bază de reprezentare a diferitelor categorii economice și profesionale și funcționând ca un „Consiliu legislativ”) și 2) „plebiscitul” (făcut din inițiativa Regelui, a Adunării Deputaților și, în cazuri excepționale, din inițiativă populară). Acesta ar avea un rol educativ și ar stăvili abuzurile majorităților „fabricate”, putând fi provocat de minoritățile parlamentare ce întrunesc o treime din voturi. Femeile trebuie să aibă dreptul de vot.

În privința puterii judecătorești, cerea să i se asigure completă independență. Competența exclusivă trebuie să aparțină instanțelor ordinare. Instanțele extraordinare militare pot fi admise numai în timp de război. Toate instanțele judecătorești pot examina constituționalitatea legilor.

În privința autonomiei locale a satelor, obștiile sătești, adunări plene ale sătenilor, trebuie să aibă dreptul de a hotărî în afacerile sătești.

Acestea sunt principalele idei expuse de d. C. Stere în „Expunerea de motive” la anteproiectul Partidului Țărănesc.

Expunerea de motive se încheie cu aceste frumoase rânduri:

„Acest anteproiect constituie o platformă de luptă pentru idealul de libertate cetățenească și dreptate socială.

De statornicia luptătorilor în credințele lor și de energia lor, va atârna măsura în care poporul românesc se va apropia de înfăptuirea acestui ideal.

În orice caz, istoria ne arată fără greș că toate tiraniile sunt menite pieirei și că numai instituțiile libere pot deslănțui energiile naționale”.

Credem că e bine să amintim azi, în vremuri politice cam echivoce, ideile libertare ale constituționalistului Stere.

Concepția lui asupra națiunii trebuie amintită de asemenea naționaliștilor mânuitori de bătă, iar condițiile în cari se pot desvolta forțele națiunii trebuiesc la fel evidențiate tuturor amatorilor diletanți adepții ai dictaturii.

(Constantin Arămescu, în *Revista de studii sociologice și muncitorești*, București, anul III, nr. 10, trim. I, aprilie 1936, p. 23-26.)

26. Constantin Stere, romanul său și Unirea: între viață, vis și istorie

Constantin Stere a murit! În urma unei boale de care suferea (miocardită), în vârstă de 71 ani, la 27 iunie, la conacul din Bucov, marele om politic a închis ochii după chinuri groaznice. Deplângem pe acest fiu al Basarabiei. Articolul ce-i dedicăm trebuia de altfel să apară în numărul de față al revistei noastre. Suntem obiectivi și statornici, încât chiar în fața morții nu schimbăm cuvintele odată adresate. Iar deasupra vremurilor Constantin Stere, uriașul politic, va trece în Pantheonul României întregite.

Romanul lui C. Stere, „În preajma revoluției”, stă în centrul preocupărilor critice și ale cititorului nostru. Succesul acestui Roman se datorește desigur măestriei autorului, talentului de scriitor, dar și reclamei vaste a editurii „Adevărul” în legătură cu renumele său de om politic, care *se crede* că-și spovedește în fața istoriei păcatele vieții sale. Succesul acesta se datorește însă și faptului că Romanul este o *autobiografie romanțată*, în care mulți găsesc prototipurile vieții din trecut, zugrăvite cu toată sinceritatea unui roman de bulevard, deci un succes de scandal! Și dacă aceasta nu s’a observat când C. Stere a vorbit de oamenii morți, de frunțașii Basarabiei de altă dată, atunci faptul menționat reiese foarte clar în relief în ultimele volume ale Romanului, unde apare orașul legendar, Ciubărești, o caricatură asupra Iașilor dintr’un trecut nu așa îndepărtat. Orașul lui Ciubăr Vodă!

Într’un interviu publicat în „Adevărul Literar” (nr. 784, 15 Dec. 1935), C. Stere contestă faptul că Ciubăreștii corespund în totul Iașilor, dar recunoaște c’a împrumutat unele (chiar prea multe) trăsături caracteristice ale capitalei Moldovei și ajunge la concluzia că prin Ciubărești el *flatează* chiar, nu ponegrește orașul Iași. Ieșenii îi sunt recunoscători, însă refuză complimentul! În „Revista Critică” apare un articol interesant al d-lui Iuliu Pascu: „C. Stere în adevărata-i «Lumină»”, care răspunde destul de judicios lui Stere. În pagina 13 a articolului se dă o cheie pentru descifrarea – de altfel foarte ușoară – a tuturor numelor proprii, schimonosite în Roman, și pe seama cărora, în felul acesta, ajung unele critici și ironii neplăcute auzului Ieșenilor. Exemple câte vreți – zice

d-l I. Pascu: Copou – Ogaru, Tg. Cucului – Tg. Pupezei, Calcaina – Calcarina, Tătărași – Cazacini, Broscărie – Glodărie, str. Lăpușneanu – str. Moțoc etc. etc. G. Ibrăileanu – Ciorbadgioglu, Al. Philippide – Alecu Themistoclide, N. Iorga – Cr. Arghir etc. etc.

„Un roman cu o evidentă înfățișare istorică – adaogă d-l I. Pascu – nu poate folosi termeni și glume pentru nu timp și într-un loc, în care ele nu se întrebunțau”. D-l Pascu are deplină dreptate, mai ales deoarece C. Stere însuși recunoaște că Romanul său este „istoria unei epoci”, „un document – ce cred eu că va fi extrem de prețios în viitor”, „reflexul unei epoci în sufletul unui intelectual conștient de vremurile în care trăiește”. Este „ceva”!

Romanul lui C. Stere îl putem împărți în *trei* părți bine determinate: a) Basarabia de altă dată, b) mediul revoluționar și Siberia, c) România contemporană, în ultimele volume. Și dacă pentru România s’au găsit cavalerii cari că lupte împotriva tendențiozității lui C. Stere, apoi nimeni nu s’a găsit, care să ridice mănua aruncată Basarabiei și Rusiei de odinioară! Chiar d-l I. Pascu în acuzarea d-sale de subiectivism subtil a lui C. Stere, crede că „distanța în timp și-n spațiu dintre ele – evenimentele vieții din Basarabia – și noi *toți* cetitorii lui C. Stere, *se lasă*, se cer chiar, a fi romanțate”. Nu suntem „*toți*”, căci pentru unii din noi descrierea Ciubăreștilor, așa cum s’a făcut, este o rușine mai mică decât zugrăvirea șarjată a strămoșilor noștri din Basarabia. Am găsit Basarabeni, cari abia astăzi au început să citească Romanul lui C. Stere, ca să cunoască *realitățile* din Vechiul Regat, văzut de Stere. Am găsit însă, cu regret, și Basarabeni, cari, fără să cunoască *Basarabia de altă dată*, au fost seduși și ei de autobiografia romanțată a lui C. Stere în zugrăvirea unui aspect inexistent și de caricatură a Basarabiei de odinioară.

De câțva timp de ex. revista „Viața Basarabiei” publică un ciclu de articole de popularizare ale unui tânăr prof. Al. M. Nicov: „C. Stere. «În preajma revoluției»”. În necunoștință de cauză, d-l Nicov (Nr. 9, 1935, pag. 614) crede că Stere „este *singurul* scriitor basarabean care ne-a redat și ne redă cu atâta măiestrie *oglanda fidelă* a vieții sociale și politice a Basarabiei, începând cu jumătatea secolului trecut, caracterizând boerimea moldovenească cu toate îndeletnicirile, obiceiurile și manifestările ei”. Nu este nici „*singurul*” (au mai fost P. Crușevan, D. Moruzi, C. Stamati, Olga Nacco, L. Dobronravov și câți alții), nici nu dă o „*oglandă fidelă*”! D-l Nicov îl identifică cu totul pe C. Stere cu Vania Răutu și-l crede coborât dintr’o familie boierească, cunosător *de aceea* a acestei pături sociale și care a știut să ne arăte realitatea (Nr. 10, 1935, pag. 679). Apoi, dacă așa privesc autobiografia romanțată a lui C. Stere Basarabeni înșiși, ce să zică atunci frații noștri de peste Prut și Milcov?

În interviul său din „Adevărul Literar”, C. Stere recunoaște subiectivismul său în expunerea din Roman. D-l I. Pascu numește acest Roman: *o formidabilă pledoarie*, ce se întinde până acum pe șapte volume, însumând 2.636 pagini! Nu putem, deci, să nu recunoaștem că autobiografia romanțată a lui C. Stere nu este o născocire spontană a unui talent preocupat de valoarea

artistică, în sine, a operei sale (I. Pascu), nu este, deci cu atât mai mult, o oglindă fidelă a realității, ci o lucrare destul de artistică care are totuși un substrat de justificare a unor circumstanțe din viața omului politic – C. Stere. D-l Pascu vede în Roman o evidențiere a admirației față de Vania Răutu, „omul tuturor eroismelor”, dar și cu o prea mare înclinare spre scîrbă și dispreț pentru aproape tot ce este românesc, păstrîndu-și laudele numai pentru „idealiștii” poporului „ales” (Evreii). Vania Răutu este supraomul lui C. Stere, „eroul vremii noastre”, al său, un Peciorin ideal la care caută să se apropie Lermontov al nostru. C Stere – cel egoist teribil care n’a iubit pe nimeni în toată viața lui! – zice d-l I. Pascu, făcând excepție, poate, pentru delicioasa țărăncuță Ilenuța, din Năpădenii copilăriei lui Stere. Dar și exemplul acesta cade, căci C. Stere însuș mi-a declarat că dragostea această tinerească n’a existat în viața lui. Da, opera lui C. Stere este o pledoarie ingenioasă a unui titan politic, care caută prin acest *vis fantastic* (ca expunere) să-și justifice, în istorie, multe împrejurări melodramatice din viața sa. Chiar și reușește în parte, căci Romanul este mai răspândit decât adevărul istoric, iar autobiografia romanțată este citită cu duioșie de contemporanii noștri. „Romanul lui C. Stere – scrie d-l I. Pascu – este un mijloc pentru explicarea și justificarea politice sale de supt ocupația germană prin povestirea suferințelor îndurate de el pentru focul lui cel mare – dărâmarea țarismului, căruia i-a dat toată puterea sa de iubire, de ură și de idealism, toată puterea sa de viață”. Este o părere pe care n’o împărtășim cu totul.

Doi ani în urmă, într’o cameră a hotelului „Londra” din Chișinău, am avut o convorbire cu bătrânul Stere. Era prin Decembrie 1933, când a venit în Basarabia în ajunul alegerilor parlamentare. N’am luat un interviu propriu zis, însemnând orice cuvânt, dar în aceeași zi am înscris această convorbire, publicînd-o sub formă de impresii în revista noastră (No. 7-8, Aprilie-Mai 1934). Ca bogăție de material, impresiile aceste întrec interviul din „Adevărul Literar”, reflectînd în bună parte acelaș șir de idei.

„Fiecare autor – mi-a zis C. Stere – ia din viață descrierile caracteristice, îmbinându-le cât mai artistic; în genere însă personagiile nu sunt produsul exclusiv al realității și, *ca document istoric, romanul meu nu poate fi considerat*. Vania Răutu, parțial, e luat din viața mea, dar și celelalte personaje au multe trăsături ale vieții mele”.

Vorbeam rusește, încât cuvintele puteau să fie altele, sensul însă: nu! Romanul *nu era* considerat pe atunci de autor ca document istoric! Mi-a spus aceasta imediat ce i-am atras atenția asupra unui șir de inexactități în caracterizarea majorității boierilor basarabeni.

Era departe să apară volumele despre trecerea lui Vania Răutu în România și C. Stere mi-a schițat numai planul viitor:

„Și totuși Răutu nu sunt eu! N’am avut roman cu Ilenuța, nici soția mea n’a murit. Vania Răutu era un revoluționar rus. La întoarcere din exil, în Basarabia, găsește el decăderea gospodăriei moșierești și înlocuirea elementului dinainte cu elementul venetic, arendaș-armean... El trece în România și parcă

cade pe o planetă nouă: totul e altfel... Va urma răscoala țăranilor în România, suprimarea ei, ... războiul Mondial. După război Răutu moare, împușcat de patrioții români. Eu sunt Român; tatăl meu nici nu vorbea rusește. Răutu însă era un revoluționar rus, se lupta împotriva imperialismului rusesc și nici într'un caz nu vroia să meargă alături de Rusia țaristă, văzând în distrugerea ei victoria idealului său. Deși educat în Rusia, era cetățeanul lumii”!

C. Stere mi-a și zis că el dictează câte un volum de Roman pe lună, încât, dacă va trăi, în trei – patru luni îl va termina. Timpul s'a scurs mai repede decât a presupus, încât poate și planul scrierii a deviat dela bazele de pornire. Poate și Răutu a devenit mai naționalist și identic sufletește cu autorul însuș. Însă d-l I. Pascu tot îl consideră pe C. Stere ca un înstrăinat al idealurilor națiunii noastre.

„În primele patru volume – scrie d-l I. Pascu – C. Stere se ridică până la cele mai mărețe culmi ale talentului său literar; se ridică și se menține. În volumul al cincilea își începe coborîșul, pentruca în ultimele două să-și dea în petec, căzând în adevărat mahalagism”.

C. Stere a rămas același! Puteți judeca dacă a fost tot timpul un artist de valoare mare sau un scriitor de romane de bulevard, cu melodrame mahalagiste? Diferența este în situații, în necunoașterea stărilor de lucruri ale Basarabiei și ale Rusiei, ce-o arată frații noștri de dincolo de Prut și Milcov, crezând că Stere a zugrăvit realități. La fel credem și noi că Ciubăreștii este o oglindă fidelă a Iașilor! Așa e?

În această privință vom da ca exemplu pe umoristul rus Arcadie Buhov: povestește cum era silit să scrie un roman senzațional. Terfelea pe reprezentanții societății și toți priveau cu n interes deosebit la imaginile șarjate, îmbibate într'o descriere de intimități pripărate. Toți se interesau de continuare, se bucurau „exactității” zugrăvirii altora și... se supărau imediat ce apăreau și ei pe scenă.

Dacă ar mai exista Basarabia *de altă dată*, adică nu s ar fi întâmplat distrugerea complectă a clasei moșierilor, ce-o descrie C. Stere în primele două volume, apoi volumele acelea ar fi trebuit să aibă aici efectul Ciubăreștilor, la Iași. Însă copiii acestor boieri mari de odinioară sunt astăzi declasați și nu posedă destui bani pentru o bucată de pâine, dar cu atât mai mult pentru cumpărarea unui volum de roman. De aceea și lovitura, dată cu dispreț leului bătrân (dacă nu celui mort), n'a frapat prea mult conștiința majorității basarabene. Iar „oamenii noi”, de astăzi, *nici nu cunosc* ceea ce a fost Basarabia de pe vremuri. Și cu toate aceste, în bună parte, la început Romanul s'a împrăștiat în Basarabia datorită faptului că atingea direct pe oamenii rămași încă în viață sau bine cunoscuți în trecut. Calitățile artistice rămâneau pe planul al doilea, iar fondul de roman senzațional triumfa.

A mai avut succes, în Basarabia, Romanul lui C. Stere prin faptul că cititorul acestei provincii, obișnuit cu scrisul romanelor rusești, a găsit în volumele „În preajma revoluției” un reflex exact al scrisului rusesc. Deși n'am putea clasa Romanul lui Stere în nici o categorie propriu zisă de romane, iar pe de altă parte n'am putea să-l comparăm cu paginile splendide, deși uitate, ale romanelor lui D. Moruzi, „Pribegi în Țara răpită”, sau P. Crușevan „Milioane”,

totuși trebuie să subliniem metoda lui specific rusească de-a povesti, lipsindu-i numai lirismul și romantismul scriitorului rus. C. Stere este crescut în spiritul literaturii ruse din decadele VII-VIII ale secolului trecut; este unul din revoluționarii-nihiliști imortalizați de Turgheniev în al său „Bazarov”, un fel de Stere sau Vania Răutu, dacă vreți. Începând însă scrierea mai literară și relativ romantică, autorul devine mereu mai pătimăș cu cât ajunge la adversarii săi politici, trecând limita satirei lui Șcedrin¹, fără să ajungă la comicul pur redat de acest scriitor rus.

C. Stere este fiul unui arendaș grec, deși, chiar d-l I. Pascu, îl consideră a lu Răutu, fecior de boier moldovean. Aș putea adăoga câteva trăsături interesante despre familia Stere, ritmul vieții ei, tatăl și mama lui C. Stere și familia mamei sale. Sunt totuși intimități, care și ele ar aduce articolul acesta la o treaptă de „roman senzațional”. Arendașul Gheorghe Steri sau Sterea (Iorgu Răutu?) s'a îmbogățit și s'a împroprietărit la Cerepcău sau Ciripcov, jud. Soroca, nu departe de moșia de pe malul Nistrului, Năpădenii sau Napadova, care aparținea întotdeauna boierilor Ergiu (Hârjiu), nu însă Răuteștilor.

Despre C. Stere la pensionul pastorului Faltin și la liceul Regional din Chișinău am și scris în No. 7-8 al acestei reviste.

E de amintit numai și de data aceasta că Stere împovărează adevărul și forțează faptele, pregătind un tărâm mai fertil pentru creșterea idealurilor de mai târziu. Un profesor, Moldoveanul Gherasim Lașcu, pune la limba greacă o notă bună unui idiot; în roman însă profesorul devine de obârșie galițiană, iar ceilalți „persecutori” sunt Rușii. Foarte subiectiv și injust privește C. Stere chestiunea evreiască la liceu, unde doi (!) sărmani elevi evrei pătimesc ca'n iadul lui Dante. Cercetând cazul după arhive, scrieri și la conșcolarul lui Stere, avocatul A. H. Gheorgiu, am stabilit că nici n'a existat acolo problema „numerus-ului clausus”, fiind dovadă absolvirea liceului în 1884 (clasa lui Stere) de *cel puțin* 15 (!) Evrei, din numărul total de 39 tineri.

Am cunoscut foarte bine pe regretatul Gh. C. Groșii († 1932), cumnatul lui C. Stere și prototipul lui Sașa Lungu din Roman, care mi-a povestit personal că faptele au decurs altfel decât apar în Roman, fiind prea întunecate pe fondul unui țesut chiar real în aparență. Alt conșcolar este Petea Stan – Petea Stanevici, care moare, în 1886, suferind de oftică. Fratele său este bunul nostru cunoscut F. M. Stanevici. Cunoscut personal pe absolvenții acestui liceu chiar mai în vârstă decât C. Stere, de ex. d-l P. P. Kuzminski și alții, încât nu-mi rămâne nimic neclar în viața școlară și arestarea lui Stere la Chișinău. Primăvara 1884, când conșcolarii lor se prezentau la examene de absolvire, C. Stere, Goroșenco, Rodkevici, fiul secretarului de consistor și Samvelov din Grigoriopol, au fost arestați în căsuța celui din urmă (str. Podolscaia între str. Pușkin și Gogol).

Abia astăzi trebuie să recunoaștem că persecutarea distrugătorilor statului în Rusia nu se exercita cu toată severitatea ce se impunea de importanța momentului. Abia astăzi, deoarece elementele „revoluționare” din Rusia au dat

¹ Mihail Evgrafovici Saltikov-Șcedrin.

pildă de conducere în țara „eliberată” de sub despotismul împăraților. Abia astăzi, deoarece dictatorii zilei în Europa se aseamănă mai mult cu colegii lor din America Sudică, decât cu „ohranca” rusă. Un anarhist ca Bacunin (nobil ereditar) a îndurat mai mult temnița austriacă, decât cea rusească, căci în Austria a stat doi ani legat în lanțuri de păreții cazematelor. Iar în Rusia țaristă zilnic cădea împușcată de revoluționari o jertfă a „liberalismului” – un ministru, general sau guvernator. Falanga morții în frunte cu împăratul Alexandru I, eliberatorul poporului, omorât cu o zi înainte de-a fi dat constituția țării, Marele Duce Serghei Alexandrovici, Stolâpin, Pleve, Sipeaghin și sute de fruntași distinși, cari au precedat tragedia familiei împăratului Nicolai II și a Rusiei întregi. Totuși revoluționarii ruși dedică multe pagini teroarei ce se exercita împotriva lor (ce-ar zice ei astăzi?), și printre aceștia desigur și Basarabeni Z. Arbore („Temniță și exil”) și C. Stere, cu Romanul său. Și unul și altul exagerează faptele și sună adesea cu lanțurile ce nici nu le-au purtat, arată semnele cătușelor, pe care nici nu le-au văzut. „Pohod na Sibir” – cuvintele tradiționale în România, când se vorbește de deportații Rusiei, cari, în scurtă vreme, mai toți evadau în străinătate, unde conspirau cu succes mai mare. Iar astăzi – „pohod na tot svet” – în lumea veșniciei, de unde nu s’ar întoarce nici C. Stere, nici ceilalți. De altfel, C. Stere, după părerea revoluționarilor, a tradat cauza lor, când a cerut grațierea (rev. „Bâlœ”). Acel C. Stere, care caută să creeze în Roman o atmosferă și mai îngrozitoare, înmormântând pe soția lui Răutu, rămasă în viață până’n prezent, și care povestește chiar năsbății despre viața liniștită și îmbelșugată a Rusiei de odinioară, când adaogă în interviu: „unde aproape douăzeci de ani Rusia a fost un cimitir; unde faptul că oamenii se puteau menține cu energie și putere de nădejde apăsătoare ca o adevărată minune; unde oamenii trăiau ca fiarele prigonite și nu știau de vor putea petrece două nopți în același adăpost, nu știau de vor avea ce mânca a doua zi”... O perlă ca aceasta n’am găsit încă în întreaga comoară a descrierilor Rusiei țariste de adversarii ei cei mai aprigi.

Câtva timp în urmă am discutat despre C. Stere și Romanul său cu diferiți fruntași ai României, în special ai Basarabiei, cari mi-au expus părerea lor sinceră asupra problemei tratate de mine. Printr’aceștia au fost d-nii Pan. Halippa, Dr. Nic. Lupu, Prof. Șt. Ciobanu și alții. Din convorbirile acestea am cules un material care-mi completează cele necesare pentru cunoașterea mai profundă a lui Vania Răutu, celui adevărat însă. Despre omul acesta vanitos, înzestrat de o cultură largă, dar căruia îi lipsește sufletul și egocentrismul căruia calcă toate granițele. Autorul, care-și plătește polițele prin Roman, ridiculizează și batjocorește pe unii și ignorează pe alții, dar plătește și cu nerecunoștință amintirii unor prieteni sinceri. Și care povestește devotatului său G. Ibrăileanu, pe patul de moarte al aceluia, de... caraghiosul Ciorbadgioglu, fără să înțeleagă chiar că și numele acesta îi era o monedă falsă răsplătită pentru talanții de aur ce i-a sacrificat pentru Răutu săracul Ciorbadgioglu...

Dacă însă frații de dincolo de Prut se indignează de atitudinea „romancierului” – omul politic cu roman, C. Stere, apoi ce se zicem noi? Am putea și noi să alcătuim o cheie pentru descifrarea ponegririi frunțașilor Basarabiei de odinioară, cari batjocoriți în parte, creiază o impresie, departe de realitate, despre clasa conducătoare a Basarabiei secolului trecut. Iată-l pe conu Petrache Bârsianu din Boroseni, mareșal la Soroca, și soția sa coana Rozalia, – Petrache C. Braescu († 1896) din Corbula, mareșal între anii 1881 – 87, însurat cu Rozalia Stârce. Costea Ursu din Măcăreni – Const. Russo din Macarovca, baronul August Milbrey von Pfälzer-Groner zu Holstrom – Vas. Butmi de Kațman, surorile Ramani – Stamati, Țiuleni – moșia Țau, Aristide Nic. Brezò – Aristide St. Casso, soția sa Cleopatra Constantinovna – Alexandra Spiridonovna, Vasile Petrovici Bartic – Vas. Constantinovici Vartic, mareșalul Stepan Gheorghievici și Paulina Andreevna Cazara din Vântura – Ivan Egorovici și Olga Nicolaevna Câtargi din Cobâlnea, Vasile Carnovschi din Sângera – Kalmuțki din Sângereia, Alexandru Matveevici Vatrută – Cotruță, Const. Dim. Chirilă – Chiriac, Caspar Gasp. Nazarian din hotelul «Paris» – Muraciov din hotelul «Suisse», Feodor Feod. Carpinski – Krupenski, Chiriac Chirilovici Leon – Chiriac Vasilevid Leonard etc., etc.

C. Stere sosește în România. Poartă jaloanele de „mareșal”, de revoluționar rus, dar deodată aduce o deziluzie studențimii române printr’o conferință, în care face apologia... Regelui Carol I! Apoi – socialist – se înscrie în partidul liberal și caută să dovedească posterior, chiar studenților veniți din Basarabia, că este partidul cel mai de stânga, pe care-l necesită România. În fine, când Împăratul Nicolai II vizitează Constanța, nu se știe de ce, fostul revoluționar, în haine de gală, se prezintă acolo...

Totuși, când mă gândesc la Constantin Stere mi-aduc aminte de uriașii politici cu patimi înfocate, energie colosală, dorinți nemărginite, prăbușiri, dar și izbânzi rareori încăpătoare într’o viață. Reușitele lor sunt greu suportabile pigmeilor – poporul dimprejur; deși ne iubiți de mulțime, adeseori ei pășesc în fruntea statelor, ajungând la toate, datorită geniului lor. Plutesc neliniștiți pe valurile lunecătoare ale vieții politice, sunt aruncați sus spre pedestalurile idolilor mulțimii, însă se prăbușesc lesne, ca iarăși să răsară la suprafață datorită forței lor dinamice. Demagogie, intervenționism, compromisuri, abuzul de deviza: „scopul scuză mijloacele” – toate acestea fac parte integrantă din viața gigantilor politici și totuși ideologia lor egoistă, în majoritatea cazurilor este superioară aceleia a... pigmeilor onești, din preajma lor.

Mirabeau... Clemenceau... Stere!

Apropierea e la locul ei, cel puțin în parte. C. Stere este un colos politic, a cărui rază de acțiune a fost mai restrânsă. De altfel și d-l I. Pascu scrie despre C. Stere: „Într-o așa viață, a unui așa om, care născut dincoace de Prut, ar fi fost poate prin moldoveneasca-i inteligență politică înăscută un al doilea Kogălniceanu, eu văd cum se desprinde în depănarea anilor, tot mai puternic, firul tragic în care i-a fost legat, în neștirea lui copilărească, în «centrelor de autocultură» din Chișinău, cel mai nobil dintre toate simțimintele unui om,

sentimentul național”. C. Stere – un înstrăinat de idealurile României, colosul cu o ideologie de grandoare egoistă, de data aceasta – inferioară celor din preajma lui, prin faptul că Stere este un înstrăinat *și pentru Basarabia* și idealurile ei. Omul care *n'a făcut nimic* (în sensul practic al cuvântului) pentru provincia sa natală, deși multe posibilități le avea... Acelaș om, care totuși considera în mania lui egocentristă, că dânsul rămâne suportul Basarabiei, nu însă Basarabia i-a slujit întotdeauna de suport și mai ales după prăbușirea sa în urma războiului Mondial. Omul politic, care zicea pe atunci: „«cazul Stere» este cazul Basarabiei întregi”.

Desigur C. Stere are merite în fața României. Încă pe la sfârșitul veacului trecut el a devenit promotorul poporanismului în țara aceasta. E destul să citim ziarul socialist „Evenimentul Literar”, unde scria, sub pseudonimul de „C. Sărcăleanu”, apoi revista „Viața Românească”... Deși d-l Pascu consideră că Stere n'a iubit nici știința, nici catedra de profesor, totuși suntem de altă părere: C. Stere nu credem să fi fost un profesor *mai rău* decât alții; a ajuns rector al Universității din Iași, a lăsat și câteva scrieri: „Evoluția individualității și noțiunea de persoană în drept” (1897), „Introducerea în studiul dreptului constituțional” (1903) etc.

Ca prefect și om politic de pe vremuri, C. Stere elogia partidul liberal; era de altfel un elector bun, în sensul actual al cuvântului. El a contribuit la ridicarea lui Ionel Brătianu la șefia partidului liberal și a reprezentat, în țară, interesele Românilor din Transilvania. Dar de-atunci încă Basarabia i-a slujit de trambulină în viața politică de ascensiune urgentată: Stere a îndemnat pe I. Brătianu și Al. Constantinescu să susțină bănește mișcarea moldovenească (și revoluționară) din Basarabia. El a venit la Chișinău, unde, citind versurile lui Octavian Goga, a redeșteptat sentimentele naționale ale tineretului și-a predat d-lui N. P. Florov, actualmente profesor universitar la Iași, câteva mii de ruble pentru editarea ziarului „Basarabia” (1906). Ca agent de legătură între Stere și Basarabia a rămas N. I. Andronovici. Bătrânul E. G. Gavriliță, urmat de P. Halippa, I. Pelivan, V. Oatul, M. Vântu, N. A. Popovschi, Al Mateevici, frații Inculeț, T. Roman, Gh. Stârcea, V. Hartia, A. Nour, I. Friptu, C. Porumbescu, Gh. Druță și alții, s'a pus în fruntea ziarului, care totuși – spre nemulțumirea guvernanților români – apărea prea social-revoluționar; de aceea, Stere a intervenit pentru trimiterea în Basarabia, ca redactor, a lui S. Cujbă, care trebuia să introducă un spirit mai național*.

Când acești tineri Basarabeni au venit să studieze la Universitatea din Iași, C. Stere a înțeles să le dea un oarecare sprijin, pe când de ex. „Neamul Românesc” (Nr. 65 – 1907) protesta împotriva „venirii a vre-o zece studenți jidano-ruși, cari au început în diferite cercuri o vie propagandă de socialism jidovesc”. Adeseaori, pe la 1908, studenții se strângeau în strada Sărării la profesorul lor – Stere. Într'un timp scurt aci s'au perindat: P. Halippa, I. Pelivan,

* Despre cele de mai sus au scris d-nii Șt. Ciobanu (rev. „Viața Basarabiei”, 1933) și F. Inculeț („Cuvânt Moldovenesc”). Aceleași chestiuni am desbătut cu d-nii Gh. Madan, S. Cujbă și alții.

S. Niță, I. Scodigor, Vântu, Alistar, Măță, Musteață, Loghin, Prodan, Șchiopul, Cristea și alții. Nu se știe de ce, Stere îl distingea pe S. Niță. Cu toate acestea în zilele revoluției din 1907, pe când era prefect de județ la Iași, el a dispus la arestarea lui S. Niță și M. Vântu, cari s'au îndreptat la sate ca să studieze o revoluție în viață. Mai târziu, în strada Sărâriei, Basarabeni adesea ocărau pe profesorul lor de faptul acesta, care nu corespundea învățaturii lui Oleg Uspenski, Peșehonov, Mihailovski, Lavrov, Cernășevski...

Nu urmărim firul exact cronologic. C. Stere, nevoit să se retragă din rectoratul universității, ajunge în preajma războiului Mondial. În 1916, România intră în război, aliată cu țările care nu puteau să-i aducă anexarea Basarabiei. *Se zice* că de aceea C. Stere – dușmanul aprig al țarismului – s'a manifestat împotriva Regelui și a armatei noastre. Era deputat și colonel român, care parada în uniformă. Un medic, și el mare om politic, i-a refuzat un certificat de boală, care să-i aprobe șederea la București, amenințat deja de Germani. De ce Stere dorea să rămână în mijlocul vrăjmașilor? *Se zice*: „en tout malheur cherchez la femme”. Chiar dacă a pornit de-aici, a ajuns la o formulare ideologică de... dușman al țarismului. Afirmă însă alții că ar fi avut și o misiune specială de la I. Brătianu (?). *Se zice* c'a atras la punctul său de vedere pe câțiva fruntași ai țării. Toți aceștia au devenit trădători ai Neamului; cine știe însă cum ar fi decurs evenimentele dacă războiul s'ar fi terminat altfel? Poate ei ar fi devenit salvatorii Neamului! La o facultate de teologie din țară avem doi fruntași însemnați ai Bisericii Române, cari s'au manifestat în timpul războiului Mondial la fel cu Stere. Mai găsim acolo și un profesor laic, de aceeași atitudine în trecut, ca și un om politic cu vază în acel județ, amintit în memoriile lui Al. Marghiloman. De toți aceștia opinia publică a cam uitat și numai C. Stere – mare om politic – a rămas „trădător de Neam”!

Într'adevăr, ca și ceilalți, C. Stere nu s'a mărginit cu șederea la București. El a devenit un adept al Germanilor, în favoarea cărora pleda în ziarul ce-l edita „Lumina”. În 1917, a plecat la Wiena și Berlin, unde a prezentat memoriile, în care cerea detronarea Dinastiei, încorporarea României în „Mittel-Europa” sau alegerea ca rege a împăratului Austriei, protesta împotriva anexării Basarabiei la România „fără aprobarea puterilor centrale” etc.

Anexarea Basarabiei la România putea să se facă pe baza faptului că'n urma invitației directorilor Republicii Moldovenești, din 11 Decembrie 1917, provincia era ocupată de armata română. Anexarea nu putea însă să fie considerată ca o unire de bună voie; din punctul de vedere internațional pierdea România, iar din cel național-intern pierdea și Basarabia... Meritul lui Constantin Stere și a încă câtorva constă tocmai în faptul că au convins pe prim-ministrul Al. Marghiloman să aștepte votul Sfatului Țării. Aceasta era destul de greu de efectuat, deoarece opinia publică a României era defavorabilă Parlamentului Basarabiei, despre care, încă în 1924, ziarul „Universul” (Nr. 145), reflectând această opinie, scria: „intrarea armatei române în Basarabia nu convenea bolșevicilor ruși, precum nici Sfatului Țării – organizat și compus tot

din bolșevici, la începutul lunii Ianuarie 1918. Organul din urmă ceruse încorporarea Basarabiei în Republica federativă rusă”.

Cine și cum a făcut Unirea este o problemă de discutat. În tot cazul, boierimea basarabeană a avut un rol frumos în manifestarea aceasta. Primul act spre Unire, ca act politic, l-a dat județul Bălți, într’o moțiune din 3 Martie 1918, semnată de delegații marilor proprietari – nobilii D. Ciolac, D. Kiupenski, B. Butmi de Kațman, Șișco, C. P. Hâncu, Ciuhurean, M. Novițki, C. Leancă, președintele zemstvei, și alții:

„Proclamăm astăzi în mod solemn, în fața lui Dumnezeu și lumii întregi, că cerem Unirea Basarabiei cu Regatul României, sub al cărui regim constituțional și ocrotirea legilor de monarhie democratică, vedem siguranța existenței noastre naționale și a propășirii economice și culturale”.

Raportul boierimii locale putem să-l stabilim și din discursurile ținute la Congresul marilor proprietari, care a avut loc la 17 Martie 1918, la Chișinău (ziarul „Bessarabskii iujnii krai”, Nr. 1701 din 20 Martie 1918). Congresul a fost prezidat de mareșalul nobilimii jud. Tighina, D. D. Pisarjevski, puțin înainte arestat la Odessa de bolșevici, iar mai târziu ucis în Mongolia.

„Proprietățile de pământ – rosti Pisarjevski – sunt sufletul statului; fără ele țara poate să fie condamnată la foame”. Cam în acelaș timp, la 7 Iunie, în Comisia agrară a Sfatului Țării, proprietarul A. Synadino adaogă: „Proprietatea mare, după statistici, dă un venit la recoltă cu 28% mai mare decât proprietățile țărănești. Dintr’aceste numai 2 – 3% rămân la proprietar, iar restul de 25% trec la lucrători. La sate aceasta au înțeles abia acuma, când populația a rămas fără câștig. Acelora cari spun că o să fie revoluție, le-aș răspunde că o să fie, dar contrară! Starea bună a țăranilor, e legată nedespărțit de interesele noastre. Nu se poate deci trece o reformă, care ar aduce daună bunei stări a populației”. Cu timpul adevărul s’a reliefat și mai mult, iar crearea colectivelor în Rusia Sovietică, rămâne și mai însemnată în privința aceasta. Pe-atunci însă, în preajma Unirii – la 17 Martie – la Congres, fostul mareșal al jud. Cetatea-Albă, M. E. Poncet, declara că devastarea moșiilor și a economiilor modele se face după instrucțiile comitetelor pământene și ale Sfatului Țării, care stă la fruntea acestei revoluții dezastruoase, ca un organ fără credit și încredere. „Trebue – exclamă oratorul – să ne adresăm la o putere reală – la Românii (!), cari, fără îndoială, sunt în stare să ne ajute!” Și moțiunea Congresului suna: „În vederea ultimelor ordine ale Sfatului Țării, care au răspândit numai mișcarea bolșevică, autorizăm pe d-nii Pisarjevski, Zvolinski și Țanco-Kilcic de a interveni înaintea unuia dintre statele vecine (nu altul desigur decât România) pentru introducerea orânduelii în jud. Tighina”.

La 26 Martie, la Chișinău sosește Al. Marghiloman; toate le descrie în memoriile sale. Ia masa la Viad de Herța, iar ceaiul la P. V. Synadino; petrece seara la concertul lui Enescu și a d-nei Dicescu; îl înconjoară prințesele Trubețcaia și Cantacuzino, d-nele Gore, Istrate și alte reprezentante ale elitei. A doua zi, în dimineața zilei Unirii, 27 Martie/9 Aprilie, Marghiloman primește vizitele mareșalilor R. Gr. Doliva-Dobrovolski și Pisarjevski, pe cari îi

sfătuiește să se pregătească cu răbdare la alegerile în Constituantă și-i asigură în numele guvernului de o atitudine de apreciere față de ei. Unirea era pe punctul de a se face de... nobilimea basarabeană!

Ce făceau însă în același timp cei din Sfatul Țării?

E primejdios încă să scrii o istorie autentică a ultimilor 20 de ani. Soarta ziaristului V. V. Iacobavici, autorul unor asemenea schițe, omorât, în împrejurări necercetate în noaptea de 1 Iulie 1928, ne este dovadă. Dar și cenzura n'ar admite.

Curentul național-moldovenesc se menținea din vechime în Basarabia și era promovat de boierimea băștinașă, de toți acești Stroescu, Casso, Leonard, Dicescu, Feodosiu, Gore și alții de seama lor, de cenaclele lor, de întregul așezământ al vieții lor, care e ușor de cunoscut recapitulând cu atenție paginile revistei noastre. În Societatea Moldovenească din 1905 lua parte chiar și faimosul Al. Krupenski, care și el juca în tinerețe, la țară, hora strămoșiască. Și dacă mai târziu a devenit un dușman aprig al Unirii, e poate și prin faptul c'a fost nevoit să apere boierimea Basarabiei împotriva jafului reformei agrare, ca ultimul conducător și mareșal provincial al acestei boierimi.

Pe bazele Societății Moldovenești din 1905, în 1917 Vlad. de Herța a organizat partidul politic Moldovenesc, distrus de revoluție. Partidul era nuanțat prin naționalismul său, iar fărâməturile lui au slujit d-lui Pan. Halippa pentru crearea Partidului Țărănesc. Pe lângă acest partid a mai apărut pe suprafața vieții politice a Basarabiei și drojdia fierberii revoluționare, care a împiedicat participarea în Sfatul Țării chiar a lui Stroescu, Herța, Gore, Semigradov, Anghel și a altora, – reprezentanții însemnați ai grupării moldovenești de odinioară. Social-revoluționarii le-au sacrificat, ca și cauza națională. Totuși, registorul revoluției ruse – Kerenscki, purtat pe aripile gândului la revoluția franceză, a căutat să vadă în Basarabia o *Vendee* a Rusiei. Pentru adâncirea revoluției a fost trimis în această provincie mărginașă un grup de revoluționari în frunte cu d-nii I. Inculeț* și P. Erhan, recomandați comisarului Guvernului Provizoriu, d-l Vlad. Cristi. În curând, d-l Inculeț a devenit ajutorul comisarului Guvernului și președintele Sfatului Țării, iar d-l Erhan – președinte al Consiliului Directorilor Generali. Revoluția se adâncea!

Istoricul de viitor va cerceta odată discursurile parlamentare despre Basarabia, unde va afla multe date prețioase în privința istoriei provinciei noastre. Probabil va cerceta și discursul d-lui Pan. Halippa, ținut la Cameră, la 30 Ianuarie 1923, despre acela care „denunța Rumcerodului rusesc, pe cei din Sfatul Țării, cari ceream negreșit venirea armatei române și ce-am avut de suferit o știm numai noi”. Credem că nu va trece cu vedere viitorul istoric nici scrisoarea d-lui I. Pelivan, publicată la 10 Octombrie 1922 în „Adevărul”, către I. Brătianu:

„Cum procedau și cum «adânceau revoluția»... au știut și o simt aproape toți moșierii din Basarabia... Unui din acești «tovarăși» Rudiev, fiind numit... comisar al județului Bălți, s'a pus la sfârșitul lui 1917 în fruntea bandiților

* D-l Inculeț le descrie toate acestea în rev. „Generația Unirii”.

bolșevici, cari au omorât mai mulți moșieri și au devastat și jefuit cel puțin 50 la sută din conacurile și averile boierești... Când armata română trecea Prutul, la începutul lui Ianuarie 1918, ... dă ordin de bătae regimentelor moldovenești și le trimite la Cojușna și Ghidighici, spre a se bate cu armata română. Iar în ziua de 6 Ianuarie... după ce și-a bătut joc în gara Chișinău de batalionul ardelenesc ce venea din Kiev, trimit proteste amenințătoare guvernului român la Iași... În aceeași faimoasă ședință a «Sovietului deputaților soldățești și muncitorești»... denunță ca trădători pe toți colegii lor însărcinați de a trata cu guvernul român intrarea armatelor. Aceștia sunt condamnați la moarte”. Am putea lungi capitolul de față, însă preferăm să recomandăm cititorului studiul documentat al d-lui prof. Șt. Ciobanu sau lucrarea d-lui D. Bogos: „La răspântie. Moldova dela Nistru în anii 1917-1918” (Chișinău, 1924), unde se pot găsi multe date însemnate despre Unire.

Cu modestie ne resemnăm în fața abilității materialului și lăsăm altora să cerceteze cine și cum a făcut Unirea. Rămâne doar faptul că Sfatul Țării, mai mult unealtă, decât parlament, nu în totul poate să-și asume rolul unionist. Dar ca să tacă opinia boierimii străvechi a Basarabiei, opinie ce a răsunat în tot cursul secolului trecut, pretutindeni s'a exercitat o teroare asupra acestor moșieri și s'a jefuit averea lor. E destul să ne aducem aminte de omorul în Decembrie 1917 al lui M. Razu sau al lui Hr. Anuș, atacurile dela Caracușeni, Boroseni și devastarea aproape a tuturor moșiilor din tot largul Basarabiei, ca să ne dăm seama de aceasta.

Și totuși, pe punctul de-a încheia tratativele de Unire cu Patria – România, boierimea basarabească și-a exprimat punctul ei de vedere, care era cât pe ce să fie confirmat, fără intervenția Sfatului Țării. În momentul acela a și apărut iarăși Constantin Stere. Din memorialul lui Al. Marghiloman observăm o răceală față de dânsul a guvernanților Republicii Moldovenești și simpatia pe care o manifesta față de Români nobilimea. Îi era și lui Marghiloman mai dragă această boierime moldovenească. Singurul care se frământa în mijlocul ambelor curente contrare, era Stere.

C. Stere sosește la Chișinău la 24 Martie. E așteptat ca un semizeu, un făcător de minuni – scrie d-l D. Bogos. La 27 Martie el este cooptat ca deputat în Sfatul Țării, unde rostește discursul, care determină votarea Unirii.

„În viața unui om și în istoria unui popor, nu sunt multe clipe ca acestea. Sunt mândru și fericit că mi-ați dat puțința de a mă înjuga la luptă pentru drepturile și libertatea Basarabiei, al cărei fiu sunt. Înfundat în temnițele Siberiei de către un despot, mă întorc astăzi pe pământul țării mele în strălucirea libertății, pe care ați cucerit-o prin sângele dvs... Nimeni altul decât dvs. poate nu are dreptul de a vorbi în numele Basarabiei... Revoluția ne-a adus aici. Ați aprins aici o făclie, care a ars toate pergamentele feudale, care a nimicit toate privilegiile de castă, rămânând un popor, care se întemeiază numai pe ogor și pe munca intelectuală. Dvs. trebui să duceți făclia și dincolo pentru dărâmarea putregaiului și a nedreptăților, ca să fiți apărătorii întregului neam românesc în cea mai grea clipă a istoriei sale. Astăzi noi decretăm, drepturile revoluției

pentru România... Dar ce poate să se întâmple – continuă Stere în rusește – dacă nu vă veți uni? Vor veni în numele Basarabiei acei cari v'au stăpânit până eri; stăpânirea României va fi nevoită să vorbească cu ei și fapta aceasta nu va fi a voastră. Dacă s'ar face numai cu acordul boierilor, ce ar eși din toate drepturile dobândite prin revoluție?... Votând unirea, votați pentru libertatea și drepturile lor. Ogorul va fi al d-vs. și nimic în lume nu vi-l va mai putea lua”.

În clădirea colegiului nobilimii – liceul No. III de băieți, – se ținea ședința Sfatului Țării. Cu toate măsurile luate, nu se știa încă cum se va exprima votul. În atmosfera de fierbere, ca un clopot convingător a răsunat discursul lui C. Stere. Știa și amenința că Guvernul din Iași va încheia tratative cu boierimea Basarabiei, încât un Vasile Stroescu va decreta Unirea, precum un Iancu Flondor a decretat-o pentru Bucovina. Amenința cu desființarea tuturor drepturilor câștigate prin revoluție, care au și fost desființate prin Unirea necondiționată din 27 Noembrie 1918. Amenința cu desființarea reformei agrare în proporții revoluționare, ce s'au menținut în Basarabia, ruinând-o. A doua zi, cenzura a tăiat aceste cuvinte din discursul lui Stere și abia peste câțiva ani opinia publică a României a aflat o parte din adevăruri. Cenzura a servit adesea. D-l Pan. Halippa, în Iunie 1925, a declarat în Cameră: „Chiar bolșevicii n'au putut împiedeca presa noastră și au trebuit să vie armatele românești – pe care noi, din Sfatul Țării le-am chemat – pentru ca din nou gazetele noastre să înceteze și să se reînființeze cenzura”.

Dacă Unirea s'ar fi făcut numai de Sfatul Țării, atunci – din toate punctele de vedere – ea n'ar fi decât un act izolat. Unirea rămâne însă un act istoric, o scenă finală a tragediei seculare a unui popor, care se deșteaptă. Și dacă s'a menținut în Basarabia și s'a manifestat dorul nestins pentru Unire, atunci desigur meritul nu este al celor cari – în mare parte – incidental au căzut în Sfatul Țării. Revoluția a fost un *pretext*, iar Sfatul Țării – un *instrument*! Chiar dacă arhiducele Austriei n'ar fi fost omorât la Sarajevo, totuși războiul Mondial ar fi izbucnit. Iar instrumentul – revolverul – dacă ar fi el sau altul, aceasta nu importă omenirea. La fel și în împrejurările din 1918, după o așa viață ca'n Basarabia veacului trecut, Unirea era o *necesitate*, un final inevitabil și natural, care nu atârna deloc de Sfatul Țării și existența sau inexistența unui asemenea instrument!

„Unirea Basarabiei – scrie Pavel Gore – a fost zămislită și pregătită de Partidul Național-Moldovenesc din 1917 și realizată de armata română. Rolul Sfatului Țării n'a fost de loc acesta, despre care se aude; el a fost numai un mic și slab instrument al împrejurărilor. Istoria nepărtinitoare va arăta aceasta.”

Iar reforma agrară nu este și ea o lege izvorâtă din mintea lapidară a unor bărbați de stat, ci urmarea unui puhoi al revoluției, care din anumite cauze lăuntrice a păstrat Statul constituțional al României Mari, deși a spulberat aproape tot ce-a adus revoluția – ca legislație – din drumul său. Au rămas numai oamenii revoluției, o buturugă în calea propășirii Basarabiei Unite, în favoarea cărora a trebuit să fie sacrificată și reforma agrară.

Să nu uităm ca Basarabia astăzi ajunsă *provincie înfometată* – era una din primele din cele peste 70 de gubernii ale Rusiei, în ce privește producția cerealelor; era vestită prin viticultura și horticultura ei, bogată în herghelii de cai și turme de vite. Nu este o urmare a crizei această ruină a Basarabiei, ci un rezultat al loviturii crude aduse prin reforma agrară – agriculturii provinciei noastre. Programul unor deputați ai Sfatului Țării presupunea această sechestrare a pământului, precum și diferite principii enunțate de bolșevici, chiar și pacea – „bez contribuții i Anexii” – fără contribuții și anexări la Rusia, de care rămânea *nedezlipită*... Basarabia! Evaluarea pământului, în conformitate cu legea ad hoc făcută, a fost o batjocură în raport cu cea din Regatul Vechiu și celelalte provincii alipite. Nu s’a luat în considerație nici proporția, care urma să rămâne neexpropriată. Unora nu le-a fost lăsată nici măcar cota legală de 100 ha, iar pădurile, chiar și parcurile, plantate de moșieri, au fost expropriate. Răscumpărarea nu s’a terminat nici astăzi, încât avutul propriu al Basarabenilor și, deci, al Basarabiei, nu li s’a răsplătit lor, în acest fel pierzând Basarabia din nepriceperea fruntașilor noștri – milioane de lei, cari urmau să fie vărsați în această provincie. Nicăeri în România Mare nu s’a procedat la fel iar țărănimii i s’a dat pământul, fără mijloace de a-l lucra, fără inventar și semințe, încât s’a ruinat și mica proprietate a provinciei noastre.

Relațiile dintre moșieri și țărănime au fost în trecut foarte bune. Astfel se explică puținele crime – în raport cu Rusia – săvârșite în timpul revoluției din 1917-18, când devastau moșiile aproape exclusiv bandele ce se întorceau de pe front, puse la cale de diferite elemente suspecte. Nici atunci, când mai înainte, la începutul acestui secol, au pornit mișcările agrare în Rusia și în România (1907), ele n’au găsit răsunăt în Basarabia.

„Nobilimea – zicea, în 1890, I. E. Catargi – este din vechime prietenul poporului și străjerul cel mai apropiat al intereselor lui”. C. V. Leonard, tot pe atunci a accentuat că, deși nobilimea Basarabiei este încă tânără ca clasă existentă, totuși ea posedă un sfert de pământ al provinciei și nu-l vinde cămătarilor, manifestând o dragoste deosebită față de ogoarele strămoșești. La fel și guvernul Rusiei, căutând să acapareze simpatiile masselor largi ale poporului în Basarabia moldovenească, în 1864, când se făcea împrumietărirea țaranilor – șerbi în Rusia, deși numai țiganii erau șerbi în Basarabia, guvernul a dispus la o împrumietărare și a țărănimii basarabene, căreia i s’a dat de 8-16 ori mai mult pământ, ca și’n Polonia, decât în Rusia Centrală. A urmat apoi reforma agrară a ministrului Stolâpin, care ar merita un studiu special. Când toate aceste chestiuni s’au pus în discuția Congresului foștilor proprietari mari ai Basarabiei, ținut la 24 Februarie 1923, la Chișinău, unde au participat d-nii P. Kuzminski, Catargi, Synadino, Donici, Krupenski, Ciolac, Cavalioti, Niemitz ș.a., d-l Kuzminski a declarat că boierimea basarabeană a sacrificat 2/3 din avutul său pentru împrumietărirea țaranilor în 1864. Acest Congres cerea răscumpărarea pământului expropriat de Sfatul Țării după criteriul rațional din Vechiul Regat și restul provinciilor alipite. Mai cerea – *apărând interesele țărănimii* – ca

împroprietărirea să se facă numai țărănimii, nu însă tuturor, cum s'a procedat („Universul” No. 54, Martie 1923). Atunci averea pământească se risipea nepriceput, împroprietărirea se făcea tuturor, chiar și plebeilor și burghezilor, cetățenilor nedestoinici, cari nu lucrau acel ogor, iar astăzi țăranul geme din lipsa pământului, chiar acolo unde s'a făcut împroprietărirea.

„Și numai eu – aduc ca încheere cuvintele pline de regret ale lui Pavel Gore – care nici odată n'am pricinuit nici un rău țării mele, acum sunt lipsit de dreptul meu, cred, istoric și natural, de a avea în țara mea măcar un petec de pământ, așa cum îl au acuma nu numai țăraniii noștri moldoveni, ci și străinii, venetici și vrăjmași ai țării mele. Nu cer nici o milă, ci simt numai datoria mea să aduc aminte Instituțiunii de împroprietărire din Basarabia că dreptatea, tradițiile vechi istorice și vocea sângelui românesc nu trebuie și nu pot să fie uitate și mai cu seamă atunci când toate imperativele acestea nu contrazic deloc intereselor unei clase privilegiate de azi, indiferent băștinașe sau străine după compunerea ei – țărănimei. Chiar și cei mai mari dușmani din trecutul nostru, domni și boieri fanarioți, când mazileau pe boierii pământeni nu luau dela dânșii, sub forma de pedeapsă, răzeșiile lor strămoșești. Sunt mazilit și sunt ruinat, dar totuși nu trebuie să fiu și rupt de pe pământul meu. Și în caz dacă legea agrară nouă nu-mi îngăduie o sută de hectare, ar trebui după părerea mea să am atât cât are un țăran venetic, care în timpul «svobodei» a distrus și a prădat tot ce purta urma unei culturi agricole sau generale, așa de pildă cum au făcut la 1917 țăraniii din satul Buzdugan, arendașii unei moșii mănăstirești la moșia nevestei mele, Dănuțeni din jud. Bălți.”

Aceasta scria marele român Pavel Gore, care cel dintâi, în Basarabia, împotriva protestelor majorității, se adresează Congresului învățătorilor: „Frați Români”! (25 Mai 1917) și care primul ridică deasupra casei sale tricolorul României. Ce să zicem atunci despre ceilalți boieri moldoveni ai Basarabiei? Prin revoluție ei au fost înlăturați dela cârma Basarabiei, iar reforma agrară a fost lovitura de moarte dată clasei sociale, cu atâtea merite în trecut. Lovitura care s'a răsfrânt asupra provinciei întregi, din corpul căreia făcea parte integrantă nobilimea locală. Basarabiei i s'a tăiat capul și deaceia astăzi auzim că Basarabia... n'are oameni. Teroarea ce se exercita împotriva boierimii a continuat încă mai mult timp, până când a distrus-o la ruina de astăzi; la prima încercare, în 1919, de-a se constitui într'o „Ligă Românească”^{*} organizația a fost dizolvată, iar până astăzi unii fruntași ai Basarabiei protestează la București împotriva satisfacției îndreptățite a foștilor moșieri în ce privește pădurile expropriate, uitând că această satisfacție ar vărsa Basarabiei sărăcite mai multe zeci de milioane.

Subiectul, care l-am urmărit și l-am expus fără un sistem deosebit, s'ar putea dezvolta într'un studiu întreg. Vom căuta însă să facem o încheere.

C. Stere a insistat ca d-nii I. Inculeț și D. Ciugurean să între ca miniștri în guvernul lui Al. Marghiloman. După părerea sa: era ceva simbolic, iar ca

---

* „Din trecutul nostru”, No. 7-8, pag. 25.

rezultat concret – a avut demisia d-lui Inculeț din președinția Sfatului Țării, unde a ajuns însuș Stere. Peste câteva zile Sfatul Țării a luat vacanță, urmând ca să activeze numai două Comisii pentru elaborarea Constituției și desăvârșirea reformei agrare. C. Stere ținea niște conferințe lungi în aceste comisii și la Consiliul Directorilor, încât a început să fie evitat de membrii acestor foruri de conducere. Supărat, a plecat la Iași, de unde dorea să se retragă în Elveția – refugiul clasic al nihilistilor ruși de pe vremuri, sau... să ajungă la posturile cele mai înalte, prin intermediul lui Barbu Știrbei.

C. Stere – trădătorul, care în fața opiniei României a realizat totuși Unirea Basarabiei. C. Stere, pe care l-a îmbrățișat cu lacrimi Marghiloman, iar Regele Ferdinand l-a pus alături de apostolii Unirii, distingându-l cu ordine înalte. C. Stere, cu toate acestea, a fost arestat și întemnițat la Văcărești. De alții au uitat, de Stere – nu!

Peste câțva timp i s'a dat posibilitate să plece în Elveția. În lipsa lui, după două încercări nereușite, în 1921, la Soroca, prietenii au depus candidatura sa în Parlament.

De-atunci, în toate legislațiile, C. Stere a reprezentat Basarabia și... *n'a realizat nimic pentru provincia sa natală*. În Iulie 1929, a fost proclamat senator de drept. D-l Mareșal Prezan în momentul acela a părăsit Senatul. La 27 Martie 1930, la Opera Română, la strigătul: „Trăiască Stere” – d-nii generali Măldărescu, Petala și Rudeanu au părăsit sala. De alții au uitat, de Stere – nu!

Constantin Stere avea multe defecte, rămânea poate și un înstrăinat de idealul românesc, însă pentru aceea ce-a efectuat dânsul pozitiv – cât de puțin era aceasta în raport cu personalitatea măreață a sa, de om politic – n'a fost răsplătit decât cu atacuri și nerecunoștință. Poate, era altfel dacă în Martie 1918 el adera la „Unirea boierească”, căci – ca spirit și viață, mai ales în timpul din urmă – Stere a fost un boier mare, un urmaș autentic al Răuteștilor legendari. Scriitorul Stere, care n'a vorbit în Roman de toate așezemintele superioare ale Basarabiei, care însă a bazat proiectul său de lege administrativă din 1928 pe principiul zemstvelor Basarabene. Constantin Stere, care la bătrânețe s'a resemnat cu dispreț la conacul din Bucov, în fața vieții triviale și urii politicienilor răufăcători, precum de altfel au făcut-o și ceilalți mari Basarabeni: B. Hasdeu, V. Stroescu, Z. Arbore, N. Alecsandri, P. Gore, M. Feodosiu și încă zeci de fruntași ai provinciei noastre, visând la o altă soartă – mai bună, pentru *România lor*. Formarea în spiritul idealist al literaturii ruse n'a înstrăinat, ci a înobilat pe oamenii aceștia. Însă, pe când unii dintre ei au știut să răsbată la calea dreaptă, C. Stere – „legat în neștirea lui copilărească” – a pierdut firul ce trebuia să traseze mai ales în istoria Basarabiei. Numele său va rămâne în istorie nemuritor, dar rece! Vania Răutu și-a scris testamentul său, dar cu nimic nu va îndrepta fașa trecutului. Iar strașnica-i pledoarie din Roman, nu va aduce nici un folos real provinciei noastre, ca și ponegrirea unor icoane din trecutul mai luminos, fie în Basarabia, fie în Rusia de altă dată.

„Omul drept nu ascultă decât glasul conștiinței sale și nu caută pentru faptele sale justificare în părerile altora”. Aceste cuvinte ale lui Platon din

„Republica”, C. Stere le aduce ca motto la volumul său istoric, de preludii la romanul „În preajma revoluției” – „Documente și lămuriri politice. Preludii: Partidul Național Țărănesc și «Cazul Stere»” (București, 1930). Și după un motto ca acesta, Stere o viață întreagă caută să-și justifice faptele în fața opiniei publice. Caută să explice încotro l-a mânat Demonul, departe de înțelesul celorla din jurul său. C. Stere, care în zilele noastre a scris și a judecat autoritar întâmplările din preajma revoluției, parcă ar fi scris pe atunci, prevăzând totul așa cum s’a întâmplat, dar cu experiența arbitrară de astăzi, a unei vieți trăite.

„Și veți binecuvânta suferințele pe care vi le-am pricinuit în neștire”...

O forță singulară în traiul poporului nostru, care antrena pe declinul personalității sale massele, fără se se supună disciplinei acestor masse. O viață expusă în vis, care sub forma ei reală va ajunge și în istorie!

(Gh. Bezveconnâi, în *Din trecutul nostru*, Chișinău, 4, nr. 31-34, aprilie-iulie 1936, p. 97-118.)

27.

Constantin Stere

Pășind în al 71-lea an al vieții, s’a sfârșit, s’a ars și s’a terminat cu un mare om. Cenușa aceluia ce-a fost Constantin Stere nu va mai fi un ghimpe în ochii, în spatele nimănui. Adevărata lui valoare începe deacum să se afirme și neîntârziat va fi recunoscută. Hulit și bârfit de invidioși și ocolit de ipocriți se retrăsese scârbit și sfidător în taina înțelepciunii de om superior și de scriitor ales la Bucovul liniștitor, inspirator și îndepărtat de intrigi, pentru a surprinde societatea aceasta egoistă, afaceristă, sărbătorească și clevetitoare cu acele admirabile opt lucrări de sub ciclul „În preajma revoluției”.

Constantin Stere s’a impus, a predominat și a rămas, pentru unii, un adevărat intelectual de rasă, pentru alții, prea mult „naționaliști” și prea puțin oameni, un trădător. Timpul nu va întârzia să acopere slăbiciunile dând dreptatea, care-i una singură, aceluia ce-o merită.

Cultura lui vastă, adâncă și variată, inteligența sa vie, tulburătoare, credința-i nestrămutată în anumite convingeri și tăcerea lui înțeleaptă, dar usturătoare, au fost scânteii ce trebuiau stinse, motive de harță pentru acei ce-și creiază merite din a acuza, trambuline de parvenit prin a uneli.

Disparația acestui neșovăelnic caracter, a acestui temut critic, acestui apreciat literat și profesor al universității din Iași fac să ne descoperim cu pietate.

În fața memoriei sale ne gândim cu repulsie la acei ce cu drapelul național în mână se pretează și se angajează în cele mai josnice afaceri personale.

(Const. Gh. Popescu, în *Afirmarea*, Satu Mare, an I, no. 4-5, iunie-iulie 1936, p. 68.)

28. La moartea lui Constantin Stere

S'a sfârșit, așadar, furtuna marelui suflet sbuciumat, cum puține au fost altele în țara aceasta. Fiind în cel de-al 71-lea an al vieții, C. Stere avea o putere creatoare minunată, o energie care și-a amânat sfârșitul până aproape de încheierea operei sale capitale pe tărâmul literar, romanul „În preajma Revoluției”. Subscriitorul acestor rânduri aștepta încheierea vastei opere pentru a putea oferi cititorilor acestei reviste un bilanț al ei. Și iată că viața scriitorului și-a curmat firul, înainte de publicarea întregului roman, despre care am dori să aflăm că va fi tipărit și restul din manuscrisul pe care-l socotim terminat. Dar cine știe de va fi astfel! Ar fi păcat să nu citim ce-a gândit Vania Răutu, prin mintea dublului său C. Stere, despre frământările acestui neam pe care dănsul l-a iubit atât și așa de ciudat, în sbuciumul său prin Marea Trecere!

După ce, datorită temperamentului său furtunos și neîmpăcat, n'a avut noroc în politica țării noastre, pe care acest singuratic vizionar o vedea în încăpățanată încredere altfel, împotriva tuturor, tot literatura a trebuit să-i dăruiască putința unei spovedanii plină de sinceritate, caustică și iertătoare. Un om care a început să lupte sub flamura internațională spre a dărâma un imperiu, s-a resemnat să fie învins și să moară în singurătate în țara lui și a neamului său, ajuns pe căile întortochiate ale destinului la aceeași poartă, dar pe alte căi, ce el i-o doria. Și cu siguranță că sufletul lui, generos și bun, în toată strășnicia luptei ce-l înflăcăra, a înțeles că drumurile vieții, chiar când duc pe căi spinoase la înfrângeri personale, trebuiesc binecuvântate dacă propria suferință întărește binele tuturor. Stere a fost un învins în luptă. Justificarea înțelesului acestei lupte nu era pentru el o scuză, ci o lămurire a unui om care a greșit, a greșit grav și mult, dar care a fost sincer și mai ales care și-a sacrificat totul pentru idealul său, oricând și până la urmă. Nu s'ar putea spune acest lucru despre mulți *patrioți* români contemporani, care înțeleg mai puțin sacrificarea gloriei personale, a popularității ieftene, pe care o gădilă cu retorice stăruințe și, mai ales, sacrificarea unei cariere și a interesului propriu. A fost un strălucit profesor universitar de care studenții lui, și cei de opinii contrare, erau mândri. A fost un luptător la care pasiunea și inteligența se cumpăneau cu feluri de izbândă. Generația studenților ieșeni dintre 1913-1916 a avut în Const. Stere un adversar. El a avut în noi, entuziaști „naționaliști” extremiști, niște potrivnici cari-l admirau din toial absolutismului lor, dar îl și combăteau cu pasiune. Pe vremea rectoratului său din preajma războiului, aceste două forțe adverse s'au ciocnit la Iași. Izbitura era impresionantă: un titan de o inteligență matură și de o cultură foarte aleasă, împotriva unui entuziasm tineresc a unui mănunchiu de post-adolescenți, începători într-ale culturii, printre care se aflau, e drept, câteva inteligențe strălucite ce și-au câștigat roluri marcante în societatea Românească de după războiu. De fapt însă, nu se ciocneau aici decât două mentalități sbuciumate de fiorul și neprevăzutul sorții care aruncase zarul hotărârii viitorului pentru un neam ce nu cunoscuse decât suferința. Nu cred că s'ar putea

judeca altfel în perspectiva istoriei acel sbucium din preajma războiului, încheiat astăzi prin moartea lui Constantin Stere. Nu-i nici creștinește, nici omenește drept să ne pripim cu altfel de judecăți! Mai ales că patima de ori ce fel nu a fost niciodată cel mai înțelept judecător. Și, dacă nici-un judecător de pe lumea asta nu poate ierta cu desăvârșire nimic, oricât ar înțelege de mult, el nu poate înțelege desăvârșit toate. Un lucru însă trebuie însemnat. Oricât de neînfricoșată și de aprigă se afirmase atunci cerbicea de bour a Basarabeanului care credea că părerea lui și numai aceasta este cea bună, ea a fost înfrântă. Din clipa aceea, din 1915, rectoratul lui C. Stere și situația lui politică în partidul în care era un fruntaș, au fost compromise. Și vremurile au vrut să arate, cu o epică cruzime, că el s'a înșelat. Dar nu trebuie să se uite că omul a înțeles în cele din urmă singurătatea în care se izolase și a aflat refugiu în acea mare spovedanie a luptei eroice pe care neînfrântul și neînțeleșul Vania Răutu a încercat s'o înfăptuiască pentru binele semenilor săi. Moartea acestui luptător răpește dintre noi o fărâmă din acel idealism curaj pe care Moldova l-a împărțășit – în forme variate – din belșug, pe tot cuprinsul țării în epoca modernă de înfiripare a statului românesc. Dacă în politica practică a democratismului românesc D. Stere va însemna o jertfă, mult timp neînțeleasă în ciuda de impresionanta ei izolare, pe ogorul spiritualității, și ca gânditor și ca literat, el va rămânea un îndrumător și un neîntrecut povestitor. În paginile sale epice, se găsesc superbe realizări de artă. Ele trebuiesc apreciate ca atare, făcând abstracție de simpatiile ori de antipatia noastră personală pentru omul ce ne va rămânea mult timp neînțeleș, necunoscut – pentru unii – iubit, prieten sau frate de luptă – pentru alții. Artistul însă e al nostru, al tuturor. El este scriitorul care a dat limbii noastre una din capodoperele acestui secol.

Când istoria va căuta să găsească creațiilor acestui suflet un loc binemeritat, făcând dreptate gânditorului, criticului și romancierului C. Stere, ea va trebui să arate, fără patimă, atunci, că acel care a scris „Evoluția individualității și noțiunea de persoane”, articolele de filosofie azi necercetate din revista „Arhiva” dela Iași, (în care autorul lor apărea unul din primii răspânditori al filosofiei lui Wundt¹ la noi) precum și celebrele studii intitulate „Social democratism sau Poporanism” (publicate în „Viața Românească”), a fost o fală a scrisului românesc. Deasemeni, va trebui să se judece drept ideologia criteriului care a îndrumat din tăcere și liniște sub pseudonimul C. Șercăleanu, curentul poporanist (volumul „În literatură”), alături de camaradul său G. Ibrăileanu. Socotim însă că numele lui Constantin Stere va însemna pentru viitoarele generații, trecute dincolo de negura prezentului, gloria unui mare povestitor ce se va desprinde din ciclul romanelor încadrate sub titlul „În preajma Revoluției”. Și atunci, când cei de astăzi, prieteni și adversari ai omului care a știut să iubească și să urască plin de înverșunare, vom fi pășit pragul unui timp prea tulbure pentru a putea desprinde limpede chipul unei personalități uriașe din vârtoarea actualității, judecata istoriei va izbuti să spună mai mult și mai

¹ Wilhelm Maximilian Wundt a fost psiholog, fiziolog și filozof german.

bine. Nouă ne rămâne, totuși, durerea zilei de astăzi, sinceră și vie: cu C. Stere a murit unul din prea puținii oameni mari ai vremurilor noastre.

(Romulus Demetrescu, în *Pagini literare*, Turda, an III, no. 6-7-8, iunie-iulie-august 1936, p. 355-357.)

29. C. Stere și „Viața Basarabiei”. O amintire

Era în toamna anului 1921, deci acum cincisprezece ani. Pe atunci, la Chișinău, era grămădit statul major al noului partid țărănesc, desprins din zgura celui vechiu și fuzionat cu partidul țărănesc din vechiul regat. Se vorbea cu febrilitate despre chipul cum ar putea fi mai bine organizat și mai ales lumea era preocupată de propagandă.

Mi-aduc aminte de numeroase conciliabile care se țineau la d. Halippa acasă și la care participa regulat și prof. C. Stere. Pe atunci nu erau la modă gărziile. Nici pomeneală de așa ceva. Lupta se dădea pe terenul ideilor. Nici-o preocupare deci de formare de gărzi, de numiri de comandanți de toate gradele, de uniforme, insigne, drapele etc. Arma cea mai puternică era ideia, ideia exprimată prin vorbă și scris. Vorbitori erau. Mai era nevoie și de scriitori. Cei ce țineau condeiul în mână au fost solicitați și fără zestre politică chemați la consfătuire. Eram de față câțiva publiciști timizi în fața matadorilor politici și gata să ne punem în serviciul cauzei. În salonul – același ca și acum – al d-lui Halippa, retrași prin unghere și numai ochi și urechi, stam ghemuiți pe scaune ori chiar în foteluri răposatul C. Alexandrescu, Titus Hotnog, I. Negrescu, N. Dunăreanu, subsemnatul ș.a.

Era vorba să se editeze o foaie a partidului. S-a căzut de acord ca să se reediteze vechea foaie „Viața Basarabiei” a lui Gavriliță și Nour. S-a discutat mult asupra mijloacelor, tehnice etc.

În definitiv, conducătorul foii avea să fie același Halippa, care în 1906-7, aproape copil, luase o parte activă la redactarea foliilor moldovenești „Basarabia” și „Viața Basarabiei”.

Îmi aduc aminte de o intervenție a profesorului Stere. Discuția era în toi asupra tehnice. Mai toți susțineau că foia să se prezinte cu material variat, vioiu, redat pe scurt. Profesorul, a cărui figură domina adunarea, se rostește cu glasul lui potolit, dar grav, că trebuie rupt cu tradiția de a fi pe placul cetitorilor, dându-i ceva ușor, plăcut și comestibil. Dimpotrivă, se rostește maestrul, factura ziarului trebuie să fie serioasă, iar articolele bine încheiate, în care ideia să fie solid și suficient argumentată, fără să ne uităm la lungimea sau la scurtimea lor.

Apoi Stere ne dă pilda unui director al unui mare cotidian politic, care în fiecare zi fixa prin linii fața ziarului, determinând geometricește, prin spații de diferite mărimi, cuprinsul articolelor. Lui Stere îi părea acest procedeu artificial și chiar ridicol și se exprima că el merge de-a dreptul împotriva progresului, întru-cât nu forma creiază fondul, ci dimpotrivă. Și totuși profesorul n-avea dreptate, căci educația publicului și a celui cetitor mai ales nu poate fi făcută

printr-o metodă de bruscare a deprinderilor, oricât de bine intenționat ai fi și oricât de solid te-ai prezenta, ci treptat, prin imixtiunea zi de zi, ceas de ceas în sufletul lui și în deprinderile lui, a ceea ce este simțire și idee, răspândite pe calea scrisului. De aceia și marele cotidian, despre care vorbea cam în zeflema profesorul, a fost mare, a prins, și, cedând la început gustul cetitorului, a putut la rândul său apoi să-l formeze așa cum a dorit.

C. Stere a scris în primele numere ale ziarului „Viața Basarabiei” șapte articole de doctrină politică (no. 1-7, 25 sept.-6 nov. 1921), în care arată rostul partidului țărănesc. Claritatea, argumentarea strânsă, convingerea sunt calitățile fundamentale ale articolelor.

Prin ele se fixează definitiv și ideologia și tactica partidului țărănesc. Ce a urmat pe urmă a fost o desvoltare a ideilor cuprinse în cele șapte articole ale profesorului Stere, dela care nu s-a abătut o iotă. Pentru curiozitate dăm și câteva din titlurile acelor articole: „Rostul partidelor politice”, „Caracterul partidului țărănesc”, „Partidul țărănesc și puterea”, „Cele două căi” etc.

Partidul țărănesc, fondat pe această bază, a avut un mare ecou în opinia publică. El reprezintă un curent nou, sănătos și necesar de viață socială. După ce s-a organizat pe întreaga țară, ca partid național-țărănesc, a venit înfățișat la „putere”. C. Stere era acum omul zilei și vedea triumful unei idei pentru care militase o viață întreagă. În culmea slavei, însă, a fost trăsniț de alte puteri, devenite în fața ofensivei țărănești nevăzute și care acum începuse să-și scoată iarăși capul la iveală.

C. Stere, conducătorul spiritual al Basarabiei țărănești și întregului Partid Național-Țărănesc, a trebuit să se retragă din partidul la a cărui încheiere a avut rolul principal. Lovitura a fost și pentru om, dar a fost și pentru partid. Atunci s-a văzut că țărănimea ajunsă pe culmea dealului politic a fost dată iarăși de vale și din nou, cu trudă din ce în ce mai mare, nevoită să urce coasta lunecoasă a dealului blestemat. Va ajunge din nou pe culme? Dacă da, atunci pentru totdeauna.

(I. Zaborovschi, în *Viața Basarabiei*, Chișinău, anul V, nr. 1035, 2 iulie 1936, p. 1, 4.)

30. Basarabia și moartea lui Constantin Stere: o viață de om închinată unei provincii

Chișinău. Prin moartea lui Constantin Stere, Basarabia românească pierde pe cel mai însemnat fiu al ei. Cu Constantin Stere dispare figura cea mai proeminentă pe care a dat-o provincia dintre Prut și Nistru, dela B. P. Hajdeu încoace.

Basarabia mai pierde însă pe acela dintre fiii săi care, mai mult ca oricine altul, în decursul unei vieți îndelungate, plină de lupte și frământări, s'a străduit neconținut să asigure provinciei sale natale locul ce i se cuvenea, atât din punct de vedere național, cât și din punct de vedere social.

Apartinând, prin naștere, clasei boerești, acelei minorități privilegiate vechiului imperiu rusesc, dotat de natură cu imense însușiri intelectuale, Constantin Stere ar fi putut ajunge cu ușurință unul din conducătorii Rusiei de eri. Constantin Stere n'a voit însă să se folosească de nici unul din privilegiile enumerate mai sus.

Intrat de tânăr în vârtoarea revoluționară, militant aprig pentru idei generoase, Stere a socotit că datoria sa cea mai de seamă este lupta pentru scoaterea norodului basarabean din acea „pușcărie a popoarelor” care era imperiul rus, asigurând moldovenilor basarabeni o viață liberă și democratică, în comunitatea românilor de pretutindeni.

Neînțeles de conducătorii mișcării revoluționare rusești, pentru cari „socialul” prima „naționalul”, Stere a venit în mica Românie de eri începând lupta pentru a trezi atenția opiniei publice asupra problemei basarabene. Luptă grea, însă necesară.

Atenția opiniei publice în Regat era îndreptată mai cu seamă asupra soartei românilor din Austro-Ungaria. Legăturile mai ușoare dintre aceștia și românii din vechiul regat, acțiunea mai strălucitoare a conducătorilor partidului național, o oarecare acțiune de presă, făcuse ca interesul general să se oprească asupra românilor din Ardeal.

Pe de altă parte, se socotea mai probabilă o desmembrare a statului austro-ungar și deci mai ușoară eliberarea românilor din Ardeal decât desmembrarea imperiului rus și eliberarea Basarabiei.

Lupta pentru cauza basarabeană

De la venirea sa în vechiul regat, Constantin Stere s'a străduit să arate opiniei publice adevărata situație a românilor basarabeni ca și adevărata situație din Rusia. Pentru a-și atinge scopul urmărit, Constantin Stere a intrat în politica românească și a activat temeinic pe ogorul publicisticii.

În politică, Stere s'a alăturat aceluia partid care prin componența sa socială părea a fi mai ușor convins despre trista soartă a românilor basarabeni, iar pe calea publicisticii Stere s'a străduit să arate în adevărata lor lumină realitățile basarabene. În acea minunată revistă „Viața Românească”, Constantin Stere a publicat o serie de studii asupra stării românilor din Basarabia, care vor rămâne documente omenești egalate de puțini, până în zilele noastre.

Proscris, urmărit de autoritățile imperiale, Stere n'a ezitat totuși de a trece în Basarabia, atunci când în Rusia se petreceau grave fenomene sociale, în mijlocul cărora drumul poporului moldovenesc din provincia trans-pruteană trebuia trasat.

Astfel vine Stere în Basarabia, în 1906, isbutind să unească pe diferiții conducători ai moldovenimii și marcând trecerea sa prin fundarea ziarului „Basarabia”, cea dintâi gazetă românească din provincia noastră. Dar trenul nu era încă propice. Constantin Stere revine în regat și își reia locul de profesor și apoi de rector al Universității din Iași, în care calitate aduce la Iași și hrănește cu știință și spirit românesc floarea tineretului moldovenesc din Basarabia.

„Cazul Stere”

În 1914, odată cu izbucnirea războiului mondial, Constantin Stere adoptă cunoscuta sa atitudine de luptă împotriva Rusiei, pentru desrobirea Basarabiei. Rău înțeles de opinia publică, pe care nu avusese timp s'o pregătească suficient, Stere nu a fost urmat de cât de foarte puțini. Imensa majoritate a țării cerea ca Basarabia să fie sacrificată Ardealului. Acest sacrificiu, Stere nu l'a putut consimți și astfel a devenit, după intrarea României în războiu, „cazul Stere”.

Pentru basarabeni, „cazul Stere” n'a existat niciodată. Basarabeni au înțeles și aprobat atitudinea lui Constantin Stere, dictată de o fermă convingere și de o uriașă dragoste pentru provincia sa natală. Basarabia, devenită „Republica Moldovenească” trebuia să-și fixeze o nouă soartă. La Chișinău se adunase „Sfatul Țării”, într'o ședință hotărâtoare, asupra căreia își aveau ațintite privirile românilor de pretutindeni. Situația era din cele mai grele.

Stere la Chișinău

În clipele acelea grele, Constantin Stere vine la Chișinău. Ce a însemnat venirea lui Stere în Capitala Basarabiei, în acele zile din Martie 1918, ne-o spune cunoscutul basarabean d. Dimtri Bogos, în lucrarea sa „La Răspântie”. Mărturisesc că sosirea d-lui Stere se aștepta ca a unui semi-zeu, făcător de minuni. Și într'adevăr d-lui s'a arătat la înălțimea chemării...

În seara de 24 Martie, în localul soc. „Felicia”, a fost un delir când vorbea Stere. L'am văzut atunci de prima oară în viață: cu o voce fermă, hotărâtoare, cu o logică de fier, explica d. Stere necesitatea actului Unirii. Cred că d. Stere niciodată în viața lui n'a fost așa de tare, așa de convingător, ca în seara de 24 Martie. Clipe înălțătoare, clipe mărețe, care nu se vor uita niciodată în viață...

A doua zi, 25 Martie, a urmat consfătuirea în consiliul de miniștri, asemenea în „Fracțiunea țărănească” și în „Blocul moldovenesc”. Bine înțeles că d. Stere n'avea nevoie de a vorbi în „bloc” și toată iscusința o pune la consfătuirile cu „Fracțiunea țărănească”. Aci d. Stere a putut converti la calea adevărată mai mulți moldoveni țărani, fără de cari nu s'ar fi putut forma majoritatea pentru unire.

O altă cuvântare istorică a lui Constantin Stere este aceea rostită în ședința Sfatului Țării de la 27 Martie 1918, când a determinat votarea unirii, cu o covârșitoare majoritate. „Gândiți-vă că nu este numai vorba despre dv., ci și de copiii voștri, de cei ce vă vor urma; vă vor ierta ei oare, când vor ști oare, când vor ști că părinții lor au dat cu piciorul în dreptul și fericirea copiilor, nepoților și strănepoților lor: Nici o bănuială să nu vă clatine sufletul! În vremurile tulburi de sbucium și suferințe, care s'au abătut ca o neagră și fioroasă nenorocire peste neamul românesc, s'au făcut greșeli multe. Dar cea mai mare fără de lege ar fi aceea când munca voastră ar rămâne zadarnică, căci multe șiruri de vieți ar fi trebuit să mai strângă, ca să vie iarăși o clipă ca aceasta”.

Lupta pentru democrație

După unire, Const. Stere se retrage pentru scurtă vreme din viața politică, pentru a reapare atunci când i s'a părut că Basarabia are din nou nevoie de scutul său și o provincie întreagă îl cheamă să se pună în fruntea mișcării pentru o viață democratică în România întregită. Ce a însemnat acțiunea lui Constantin Stere, înregimentat în partidul țărănesc mai întâiu, în cel național-țărănesc, mai târziu, în epoca celor zece ani de opoziție, e încă viu în mințile tuturor. A urmat apoi venirea Partidului Național Țărănesc la putere, care însă n'a însemnat satisfacerea revendicărilor basarabene și Constantin Stere a rămas un izolat în propriul său partid.

Ceva mai târziu, a venit faimosul incident dela Operă, din 30 Martie 1930, aducând cu sine plecarea lui Constantin Stere din Partidul Național Țărănesc, fundarea Partidului Țărănist-Democrat și apoi fuziunea cu partidul condus de d. Grigore Iunian.

În toate aceste acțiuni politice, Constantin Stere a avut un obiectiv constant: îmbunătățirea situației țărănimii de pretutindeni, dar mai ales a aceleia din Basarabia.

Concomitent, Stere a avut de suferit și mari decepții. Părăsirea lui de către oamenii pe cari îi considera ca prieteni devotați și mai cu seamă faptul că în această părăsire au jucat mai puțin rol ideile, decât anumite momeli materiale, n'a putut să nu impresioneze adânc pe acel idealist care a fost Constantin Stere.

Actualitatea literară

În cele din urmă, mînat de boală, Constantin Stere a decis să se retragă din viața politică militantă și s'a dedicat literaturii. Astfel, Stere a hărăzit literelor române acea minunată frescă „În preajma revoluției”, descrierea emoționantă a fiului de boer basarabean crescut și trăit în mediul revoluționar, a vieții revoluționarilor ruși, a sbuciumului Basarabiei și basarabenilor sub jug străin, a stărilor din vechiul regat în perioada dinainte de războiu.

Și Constantin Stere, omul cel mai hulit din această țară, a făcut minunea ca la o vârstă când alții își încheie socotelile vieții să înceapă o viață nouă, îmbinând luciul amintirilor cu strălucirea imaginației și raliind în jurul scriitorului intelectualitatea mai multor oameni.

Astăzi Constantin Stere nu mai este. Plîns sincer de o întreagă provincie, care își dă seama de pierderea ce o suferă, acțiunea lui Constantin Stere va fi fixată definitiv de istoricii viitorului, cari, de sub zgura patimilor inerente vremurilor, nu vor putea să nu găsească jarul incandescent al realizărilor lui C. Stere.

Iar pentru o mai bună înțelegere a tot ceia ce a făcut Stere, acest pasionat iubitor al Basarabiei, cercetătorul de mâine va ține seama de cuvintele lui Platon, pe care Stere le-a pus ca prefață volumului său de „Documentări și lămuriri politice”.

„Omul drept nu ascultă decât de glasul conștiinței sale și nu caută pentru faptele sale justificare în părerile altora. El poate trece ca cel mai scelerat dintre

oameni, încât conștiința lui să fie supusă celor mai aspre încercări, dar ea nu poate fi clătinată nici prin infamia ce se aruncă asupra lui, nici prin relele tratări: ci până la moarte el va păși neclintit pe cărările luminate de conștiința lui, cu toate că semenii săi vor socoti ca un om rău și netrebnic...

El va fi bătut ce vergi, torturat, pus în fiare, i se vor arde ochii cu fierul roșu; în sfârșit, după ce îl vor face să sufere toate relele, îl vor răstigni pe cruce...ca să înțeleagă că nu trebuie să fii om drept, ci numai să pari altora, urmând cărări bătute. Dar conștiința, Demonul său, nu-i îngăduie ca judecării sale proprii să-i fie substituită judecata altora, fie chiar a lumii întregi”.

Înțelepciunea filosofului grec străpunge bezna de ură și luminează activitatea celui pe care răii nu l’au cruțat nici după moarte...

(A. Căndea, în *Adevărul*, București, nr. 16083, 1 iulie 1936, p. 6.)

31. La moartea lui C. Stere

Știrea despre moartea lui C. Stere a fost cunoscută în Iași după o oră dela trecerea lui în lumea veșniciei. Ea a produs o profundă impresie în orașul în care el se stabilise după ce a trecut Prutul și în care a fundat marea revistă „Viața Românească”, punând acolo bazele principale ale poporanismului. Tot la Iași, după războiul din Basarabia, C. Stere întemeiasc „Liga reformelor” alcătuită din generoși și democrați, cari au format stânga Partidului Național Liberal, sub șefia lui Ion I. C. Brătianu.

Între cei cari l-au vizitat în timpul din urmă la conacul său dela Bucov a fost și profesorul și scriitorul ieșan Octav Botez. În decursul unei lungi convorbiri, care a durat 3 ore dimineața și alte 3 în după amiaza aceleiași zile, d. Octav Botez a conferit cu fostul director al „Vieții Românești” atât asupra problemelor politice și sociale, cât și asupra literaturii naționale.

Regretatul C. Stere a făcut criticului ieșan o serie de importante destăinuiri. De curând, a apărut într’o revistă bulgară un studiu asupra romanului „În preajma revoluției”, pe care o editură bulgară dorește a-l edita în această limbă și pentru care editura ceruse consimțământul regretatului autor.

Asupra situației politice din țară, în convorbirea pe care a avut-o cu d. Octav Botez, C. Stere s’a arătat foarte îndurerat văzând lupta ce se duce împotriva democrației române.

O adâncă depresiune morală a cuprins pe C. Stere când a aflat din ziare de știrea morții lui G. Ibrăileanu. Pe patul de suferință, într’un sanatoriu din București, C. Stere a trimis d-nei Ibrăileanu o scrisoare de condoleanțe, iar rândurile scrise pentru numărul comemorativ al „Vieții Românești”, în amintirea devotatului său prieten ieșan, sunt ultimele sale cuvinte ce-au văzut lumina tiparului.

(Arald, în *Adevărul*, București, nr. 16083, 1 iulie 1936, p. 6.)

32.**† C. Stere**

În momentul în care închidem ediția, aflăm trista veste că, în vila dela Bucov, a încetat din viață Const. Stere.

Nu-ți vine să crezi: inteligența unică și vrăjitoare, cultura formidabilă, cuvântul acela cald și ferm, nu mai există decât ca duioase amintiri ale oamenilor, cari l'au cunoscut și l'au iubit.

Iată un om, care și-a împletit destinul tragicei sale vieți cu însuși destinul istoric al patriei. C. Stere a cultivat ideea democrată într'o epocă, în care urmele supunerii către Înalta Poartă nu se șterseseră încă și într'o vreme când clasa stăpânitoare era obișnuită să considere țărănimea țării ca o turmă de robi.

C. Stere a animat, cu splendida lui intelectualitate, generația antebelică de intelectuali, cari găsiu în „Vața Românească” o orientare de doctrină politică și un sprijin sufletesc.

C. Stere e părintele spiritual al democrației românești, prin scrierile lui, prin acțiunile lui, și, mai ales, prin directiva ce a impus partidului liberal, într'un moment de răscruce.

C. Stere e autorul celebrei scrisori publicată de Ionel Brătianu și prin care acesta, în numele partidului liberal, se angaja la înfăptuirea marelor reforme: împrăștierea și sufragiul universal.

Atitudinea din timpul războiului s'a explicat definitiv, pentru toți oamenii de bună credință, prin grija pe care basarabeianul C. Stere a avut-o de a nu pierde momentul istoric pentru recâștigarea Basarabiei.

Și C. Stere a avut această satisfacție de a prezida unirea Basarabiei cu patria mamă, satisfacție care nu a putut fi egalată, în grandoarea și intensitatea ei, decât de ura sălbatecă, cu care l'a urmărit, după războiu, politicieni veroshi și lipsiți de scrupule, cari nu-i puteau ierta superioritatea lui!

„Omul supărător” încetase de 6 ani să mai supere! Se retrăsese din viața politică și s'a dedicat unei minunate cariere literare, amintind prin talentul cu care a mânuit condeiul, pe marii oameni politici francezi, Clemenceau, Jaurès etc., cari își găseau refugiul în litere, oricâteori amărăciunile politice îi înecau!

Nu poate să existe intelectual, oricât ar fi orbit de patimă politică, care să nu recunoască geniul și radianța intelectualitate, a celui ce a închis ochii, deună-zi, în parcul cu flori proaspete dela Bucov.

(Redacția, în *Revista de studii sociologice și muncitorești*, București, anul III, nr. 11, trim. II, iulie 1936, p. 19.)

33.**C. Stere și Basarabia**

În seara zilei de 6 Iulie a. c., la clubul Partidului Național Țărănesc din Chișinău a avut loc o ședință specială, consacrată memoriei lui Constantin Stere, la care d-l senator Pan. Halippa a rostit o frumoasă conferință omagiind memoria ilustrului dispărut.

Întrucât cele rostite de d-l Pan. Halippa cuprind unele date inedite asupra vieții și activității aceluia care a fost C. Stere, precum și asupra rolului său însemnat în viața publică a Basarabiei, dăm mai jos un rezumat al acestei conferințe.

V. Neaga

*

Ne întrunim în acest for – își începe d-l Pan. Halippa cuvântarea – în urma tristului eveniment, moartea vajnicului și neînfricoșatului luptător: C. Stere. (Adunarea se scoală în picioare și păstrează câteva minute o pioasă tăcere).

Să-mi îngăduiți să fac elogiul acestui mare român, mare om, basarabean și ideolog al țăranismului, care multă vreme a fost conducătorul și animatorul partidului nostru, om de a cărui gândire nimeni dintre noi nu ne-am putut dispensa, chiar și după ce a părăsit partidul.

O mai fac aceasta și pentruca tinerii noștri, dornici să muncească pe câmpul luptelor obștești, să cunoască sbuciumul și aportul înaintașilor lor care și-au sacrificat viața pe altarul binelui tuturor.

Între lut și azur

Născut în 1865, dintr'o familie de boieri moldoveni din jud. Soroca, C. Stere a fost pus din capul locului în situația de a înțelege rostul vieții. Copil foarte înzestrat dela natură cu aptitudini intelectuale și morale, C. Stere încă pe băncile liceului de băeți din Chișinău (actualul liceu B. P. Hasdeu), unde și-a făcut studiile, a citit mult și serios, formându-și o vastă documentațiune asupra vieții, pe care el a conceput-o ca pe o neconținută luptă între lut și azur, între instinct și rațiune, între polul animalic și acel divin din ființa omului. Și întotdeauna C. Stere a crezut în puterea și biruința moralității în om, pentru care a luptat până în ultimele clipe ale vieții.

În viața socială, antinomia aceasta se menține prin lupta pe care a dus-o C. Stere împotriva opresiunii celor mulți și nedreptății. De aceea, C. Stere, în politică, a luptat întotdeauna pentru binele mulțimii, fiind un convins democrat și poporanist.

Viața lui, din tinerețe și până în clipa când a închis ochii trecând în lumea veșniciei, și-a consacrat-o, în întregime, acestei lupte. Avem norocul să i-o cunoaștem în toată plenitudinea, pentru că acum, la bătrânețe, învingând povara anilor de atâta zbućium, a scris și ne-a lăsat un roman uriaș, în care își descrie viața, an cu an.

Nimic n'a fost în stare să-l abată din drumul drept pe care îl mână conștiința și rațiunea lui. De pe băncile școlii chiar a fost pus sub supravegherea autorităților rusești. Apoi a stat pe la închisori: la Chișinău, Odesa, Butârchi, Chiev și în Siberia.

A stat pentru că C. Stere făcea parte dintre acei oameni ce nu puteau suporta reacțiunea grozavă ce a cuprins Rusia sub Alexandru al III-lea și a luptat în această atmosferă, încadrându-se în mișcarea revoluționară a intelectualității rusești.

Stere la Iași

Dar C. Stere nu era numai un mare ideolog socialist și luptător pentru binele masselor largi ale norodului, ci el era și un naționalist. De aceea, după Siberia, el s'a tras pe linia unde îi dicta conștiința lui de român: a trecut Prutul și s'a instalat la Iași.

Aici, Stere s'a angajat dintr'odată în lupta pentru ridicarea țărânimii. Îl vedem colaborând cu articole de critică socială și politică la „Adevărul literar” și „Evenimentul literar” dela Iași, semnând Șarcăleanu. Apoi, își face studiile universitare, tipărindu-și, în 1897, teza „Evoluția individualității și noțiunea de persoană în drept”, în urma căreia a fost numit profesor la Catedra de drept constituțional dela Universitatea din Iași, post pe care l-a deținut toată viața.

Dar C. Stere era și om de acțiune practică. De aceea îl vedem înrolându-se în cadrele „Grupul tinerilor generoși” de la Iași, militând activ în partidul liberal, singurul partid românesc de pe atunci cu vederi democratice mai largi. Om al realităților, C. Stere și-a dat numai decît seama că un partid democratic de masse și pentru masse, în sensul concepțiunilor lui poporaniste, n'a putut încă să existe în țara românească în împrejurările aceluia timp. De aceea, activând în partidul liberal, și-a dat silința să-l transforme într'un instrument de luptă pentru binele țărânimii, singurul proletariat din țara românească de pe vremea aceea. Și în bună măsură lui i se datorează faptul că acest partid a îmbrățișat vederi mai de stînga și mai radicale; căci C. Stere a fost neconținut mîna dreaptă și sfetnicul cel mai apropiat al lui I. Brătianu, redactând programe, manifeste etc.

Mai mult chiar. Este lucru cunoscut, că C. Stere a fost acela care a conceput toate reformele de ordin social și economic, realizate de partidul liberal în care militase, a inițiat și a redactat proiecte de legi și a. m. d. Apoi conștient convingerilor lui democratice, el a luptat neconținut împotriva votului restrîns și pentru sufragiul universal.

Dacă C. Stere n'ar fi activat în partidul liberal, imprimându-i prin puterea sugestivă a personalității sale un caracter democratic, acest partid n'ar fi putut depăși cadrele restrînse ale unei grupări și acțiuni pur burgheze și conservatoare.

În 1907, anul trist al revoltei țărănești, care a izbucnit datorită faptului că nu s'au îmfăptuit la timp reformele obștești și agrare ce se tot promiteau țărânimii, dar nu se realizau, un viciu încă actual în țara românească, îl vedem pe C. Stere prefect al jud. Iași, potolind spiritele, nu pe calea represiunii forțate și cu arme, cum a procedat mai târziu generalul Averescu, ci cu mijloace pașnice, mergând el însuși în mijlocul poporului răsculat.

Între Iași și Chișinău

Dela 1906, C. Stere participă și la viața românească a Basarabiei, determinând încheierea primei lupte moldovenești în Chișinău, prin înființarea și susținerea materială și morală a gazetei „Basarabia”, pe care niciodată n'a încetat s'o sprijine.

Totodată, dându-și seama că lupta națională în Basarabia, trebuie împrăștiată și susținută neconținut prin strânse legături ideologice și sufletești cu frații de dincolo de Prut, C. Stere a îndemnat o seamă de tineri ca să meargă la Iași, pentru a face studii românești, unde el i-a ajutat și i-a susținut.

Atunci au plecat să urmeze universitatea la Iași: d-na dr. Elena Alistari, actuala directoare a liceului eparhial din Chișinău, d-na dr. Coteanu dela Orhei, sora d-lui Ion Pelivan, d-na dr. Vântu etc. Iar mai târziu, tot la Iași au venit: Ion Costin, actualul primar al municipiului Chișinău, Sergiu Niță, fost ministru, și cel care vă vorbește.

Atitudinea lui C. Stere față de acești tineri era aceea a unui frate mai mare, care ne întrunea din când în când acasă la el, unde se discutau, cu foarte multă aprindere, fel de fel de probleme politice, în legătură cu politica românească și stările din Basarabia.

În timpul rectoratului său, a făcut ca o parte din studenții basarabeni, cari nu au venit, să capete burse. Totodată pe mine și pe Alexe Nour ne-a introdus în familia marii reviste „Viața Românească”.

Dintre problemele timpului, pe care din când în când trebuia să le discutăm, erau ciocnirile studenților basarabeni cu acei din vechiul regat pe tema democrației, a socialismului și a antisemitismului.

Între unii din studenții basarabeni și profesorul de economie politică A. C. Cuza au fost chiar și conflicte, în urma cărora tinerii Ion Scodigor și Ion Măță s’au retras dela Universitate și s’au reîntors în Basarabia, pentru ca să continue studiile la Universitățile din Rusia.

Și pe atunci, dl. A. C. Cuza, naționalistul și creștinul A. C. Cuza, găsea că noi, basarabeni, suntem jidoviți și socialiști și nu vroia să ție seama că noi tocmai de dorul culturii naționale și din îndemnul de a ține legătura strânsă între provincia noastră și România, veneam să facem studii la Iași.

Ca și acum, D-l A. C. Cuza, era mai aproape sufletește de trădătorul de neam Pavel Crușevan, care organiza pogromuri împotriva evreilor și asmuția poliția rusească împotriva naționaliștilor moldoveni din Basarabia, cari înjghebaseră prima gazetă românească din Basarabia, la Chișinău: „Basarabia”.

Prin credințele sale profund democratice și avântul ce-i domina toată ființa pentru binele masselor largi ale poporului, C. Stere opunea lui A. C. Cuza, spiritul sănătos și lucrativ al seriozității și conștiințozității în politică, influențând în acest sens și asupra tinerilor basarabeni ce urmau studiile la Iași.

Și în Ardeal tot Stere

Dar activitatea națională și politică a lui C. Stere, nu s’a redus numai la Vechiul Regat și Basarabia. C. Stere a avut întotdeauna intuiția neamului întregit în granițele lui firești, a sfințit-o în sufletul său și a urmărit cu dârzenie realizarea ei.

Paralel cu activitatea politică ce o desfășura în vechiul regat pentru ridicarea țărânimii, și aceea națională, peste Prut, pentru trezirea și afirmarea

conștiinței românești în Basarabia, C. Stere a luat parte efectivă la frământările și mișcarea națională din Ardeal. În acest scop, el făcea multe călătorii în Transilvania, fiind deseori chemat stăruitor de conducătorii mișcării naționale de acolo.

Și peste munți, ca și în Vechiul Regat, el a reușit, în scurt timp, să se impună prin luciditatea gândirii sale politice, prin claritatea cu care vedea problemele, prin logica cu care le despica și întreaga sa personalitate dominantă.

Participând aproape la toate consfăturile naționaliștilor ardeleni, C. Stere a devenit chiar un fel de arbitru în conflictele ce se iscau între diferite păreri și grupări politice.

Primatul Basarabiei

În această perioadă de viață, când C. Stere se găsea în plină activitate politică și națională, survine războiul mondial. De aici începe pentru el un adevărat calvar. Totul pleacă dela atitudinea lui Stere față de războiu, pentru care i s'a atribuit acest epitet grozav de „trădător”.

Care a fost această atitudine? Este drept că Stere era de părere, și nu se jena să și-o exprime, că România trebuie să meargă alături cu Puterile Centrale.

Ca unul ce cunoștea bine stările de fapt din Rusia, vechi revoluționar, C. Stere avea convingerea că Rusia va ieși zdrobită din Război și distrusă de valul revoluției. Dar atât în această din urmă perspectivă, cât mai cu seamă în cealaltă, când rușii ar fi ieșit biruitori, alianța României cu Rusia implica dela sine renunțarea la Basarabia, poate pentru vecie.

Ca basarabean, unicul reprezentant pe vremea aceea al provinciei noastre în politica Vechiului Regat, Stere a pus dela început primatul Basarabiei, susținând că România trebuie să meargă alături de Puterile Centrale, pentru a dobândi în primul rând Basarabia.

Că realitatea de mai târziu a răsturnat prevederile lui C. Stere e mai mult o întâmplare și un noroc pentru noi, ce se datorește izbucnirii revoluției în Rusia. Logica însă era desigur de partea lui și a fost deci foarte natural ca el, în calitatea lui de basarabean, să apere în primul rând interesele românești ale provinciei sale. Cu atât mai mult că condițiile de viață ale românilor basarabeni erau cu mult mai grele, periclitând interesele naționale ale neamului într'o măsură mai mare, decât acele ale românilor din celelalte provincii subjugate.

Acesta este adevărul și acestea sunt motivele, care l-au determinat pe C. Stere să adopte atitudinea cunoscută față de războiul mondial, susținând că România trebuie să meargă alături de Germania și Puterile Centrale.

„Trădătorul” Stere

O altă „crimă” ce se pune în sarcina lui C. Stere, este că a rămas la București în timpul ocupației germane și că a scos ziarul „Lumina”. Ori, și în această din urmă privință, dușmanii și ponegritorii săi n'au cătuși de puțin dreptate.

Este lucru știut că Stere n'a rămas la București din propria inițiativă și fără autorizarea guvernului român dela Iași, ci în urma unei delegații a lui

Ionel Brătianu, care i-a încredințat o misiune specială la București. Cei ce vor cerceta testamentul și arhiva lui C. Stere vor fi în măsură să precizeze dacă această delegație a fost dată în scris sau numai verbal. Lucru cert este, însă, că Ionel Brătianu i-a dat-o.

Care a fost rostul acestei delegații și misiunea lui C. Stere la București în timpul ocupației germane, nu este greu de înțeles. De când există statul român ca organizare mai mult sau mai puțin independentă, el a fost nevoit să practice, în orientarea internațională, politica celor două fiare băgate în foc.

Astfel, mult timp, secole de-a rândul, țările românești au dus o politică dublă față de Turcia și Rusia în același timp, căci așa îi puneau împrejurările și cerințele politice ale neamului nostru, acel timp prins în vârtejul influențelor celor două state rivale din Balcani.

Și în timpul războiului mondial trebuia ca statul român să aibă o rezervă pregătită de cu vreme, în cazul dacă Puterile Aliante ar fi fost învinse. Pregătirea atmosferei și stabilirea condițiilor cu Germania în vederea acestei eventualități posibile a fost delegat C. Stere și Ionel Brătianu ca să rămână la București în timpul ocupației nemților. Tot în acest scop a scos el și ziarul „Lumina” prin care căuta să se achite de misiunea ce i-a fost încredințată.

Cunoscându-se aceste lucruri este mai mult decât ridicol se vorbească de o „trădare” a lui C. Stere. Minciuna aceasta a fost inventată și întreținută cu atâta atrocitate patimașă de dușmanii săi, din răutate și invidie. Vroiau să nimicească un om în care vedeau o personalitate puternică, capabilă să se impună și să impună. De altfel, nici opinia publică serioasă din Vechiul Regat și mai cu seamă aceea din Basarabia n'a luat niciodată în serios această învinuire ce a fost aruncată lui C. Stere, cu totul pe nedrept. Dovadă este simpatia cu care a fost primit C. Stere în Basarabia și activitatea bine cunoscută și apreciată de toți românii conștienți, pe care a desfășurat-o pentru Unire.

Mi-aduc aminte, când s'a format guvernul Marghiloman, m-am dus la el și m'a întrebat: vă trebuie Stere? I-am răspuns că este foarte necesar la Chișinău și, întrucât și-a terminat misiunea la București, trebuie să se reîntoarcă în Basarabia. Câteva zile după aceea, C. Stere a căpătat bilet de liberă trecere dela Comandamentul german și a venit pe la mijlocul lui Martie 1918, la Chișinău.

Stere și unirea

Aici el a intrat deodată în vârtoarea acțiunii ce o desfășuram cu toții pentru realizarea Unirii. L-am introdus numai decât în toate fracțiunile „Sfatului țării”. Peste tot Stere a jucat un mare rol politic și național. Orator cu o putere neîntrecută de sugestie și convingere, printr'o serie de discursuri, adevărate capod'opere retorice, și acțiunea ce a desfășurat-o, C. Stere a reușit să înlătore multe piedici din calea Unirii, să paralizeze animozitățile din diferite grupări și să înlătore fricțiunile.

Era maximum de contribuție și dibăcie diplomatică ce se putea cere dela un om, care, pe deoparte, trebuia să vie cu argumentație revoluționară rusească

pentru ca să convingă fracțiunile minoritare și radical-socialiste din „Sfatul Țării” că Unirea se va face pe baza ideilor și a drepturilor acordate de revoluția rusească, determinându-i prin aceasta să se alieze actului Unirii, iar, pe de altă parte, să însuflească fracțiunilor naționaliste din Blocul Moldovenesc încredere în șansele alipirii, curaj în acțiune și siguranță în victoria finală a românismului.

Este o contribuție prețioasă care a fost recunoscută și apreciată în fața întregii țări de regretatul rege Ferdinand I, care l-a decorat și a stat alături de el pe balconul palatului dela Iași, în fața unei imense mulțimi, care îi aclama, sărbătorind, cu lacrimi în ochi, revenirea Basarabiei la Patria Mamă.

Să se gândească acum cei ce-și pot scruta sincer conștiința și sufletul, dacă C. Stere poate fi numit trădător!

A urmat apoi o scurtă epocă când C. Stere a fost nevoit să plece în Elveția, tot datorită campaniei pătimașe ce se ducea împotriva lui pe chestia „trădării”. Atunci a fost prima dată ales ca deputat din partea Basarabiei (județul Soroca) în Parlamentul României Mari. Ales aproape cu unanimitatea voturilor. Cel mai bun răspuns pe care l-a putut da Basarabia celor ce batjocoreau pe nedrept pe unul dintre cei mai vrednici fii ai săi.

Ideologul partidului

Reîntors în țară, Stere a luat parte activă la încheierea partidului țărănesc din Basarabia, iar apoi la contopirea lui cu acel din Vechiul Regat. De atunci și până în 1931, C. Stere a lucrat neîncetat în cadrele Partidului Național Țărănesc, fiind ales de mai multe ori în Parlament. Și aici personalitatea lui puternică și-a cucerit locul cuvenit. C. Stere a fost unul dintre fruntași cei mai de seamă ai partidului nostru, ideologul care a inspirat întregul program, creatorul democrației românești și nelipsit colaborator la toate reformele înfăptuite de partid.

În 1931 s'a produs despărțirea.

Niciodată nimeni nu a tăgăduit situația lui C. Stere în partid și nu i-a impus plecarea. Demisia a fost hotărâtă de el personal. Și atunci basarabienii au adoptat în această chestiune tactica celor două fiare în foc: unii cu Stere, alții cu partidul.

Se vede că așa a fost sortit acestui om, care reprezenta tragedia personificată a Basarabiei, să bea cupa amărăciunilor și a decepțiilor până la fund.

Și totuși, după o viață așa de sbuciumată, plină de atâtea neazuri și frământări, titanul n'a capitulat. Retras în singurătatea de la Bucov, C. Stere a reînviat ca pasărea Phönix, din cenușă, devenind unul dintre romancierii noștri cei mai de vază. Cele opt volume scrise de el constituie o operă care va rămânea pentru totdeauna în istoria literaturii românești, atât prin talentul cu care au fost concepute, cât și prin forma lor frumoasă.

Un democrat convins, C. Stere a fost în același timp și un aristocrat distins al gândirii. O energie inepuizabilă și o minte enciclopedică care își găsea aplicațiunea și crea în orice domeniu de activitate omenească politic, cultural, științific, economic etc. cu aceeași finețe de analiză și aceeași putere de sinteză.

Un om care a făcut cinste Basarabiei și țării lui, simbolizând o epocă întreagă, una din cele mai însemnate și sbuciumate ale neamului nostru.

De aceea se cuvine ca memoria lui să fie slăvită. Stere nu mai este în viață, dar el trăește și nu va muri niciodată în sufletele noastre ale tuturor.

Să-i fie țărâna ușoară!

(Întreaga adunare se scoală în picioare și păstrează câteva minute o pioasă tăcere).

Pan. Halippa

Cronica – despre Stere. Oameni

Gorki și Stere. – Ploioasa toamnă își respiră pletele gălbejite; unde și unde, în mișoasa frunzătură, câte o pleopă ofilită se lasă și se scutură, neștiut, oropsită, fără regrete, fără suspine, fără nădejde și fără amintire. Pașii vieții cu aceeași măsură, cu același nepăsare, fără grabă, își poartă destinul într'o evoluție stranie, în zadar cercetată de mintea mărginită a omului. E un apus... Ca altul ori ca niciunul, într'amândouă e adevăr: ca altul pentru aducerea aminte, ca niciunul pentru viața ta personală.

Nu e niciodată bine să judeci lucrurile sub imediata și copleșitoare lor prezență. Pentru a păstra o judecată limpede e potrivit să te regăsești pe tine. Entuziasmul prea mare, durerea prea vie – sunt dăunătoare echilibrului sufletesc; mintea care știe să pună ordine, numai în cumpătare poate să dea adevărata măsură, numai la rece poate argumenta și a da maxime înțelepte. Așa ar vorbi un filosof.

Am așteptat și noi să treacă puhoiul tristelor evenimente, să se limpezească cerul durerilor noroase, să se risipească pâcla strădalnicilor jeluiri ale acestei omeniri amorfe și nefericite.

A murit Gorki... A murit Stere...

A murit un apostol... A murit un martir...

Încă, parcă te mai stăpânește sughițul de plâns. Inimă, fii tare!

[...]

După cum atâția martiri, predecesori și posteriori creștinismului au expiat vina slăbiciunii, întrucât numai Hristos a avut în el acel grăunte de muștar al credinței, deși nu desăvârșit (de ce acel, Doamne, Doamne, de ce mai părăsit? înainte de a-și da duhul), într'o altă ordine de idei, Stere s'a vrut reformator, a vrut să schimbe un așezământ vechi, să dea lumii o nouă concepție de viață, o nouă credință, i-a lipsit însă senina împăcare cu sine, i-a lipsit adâncirea în sine a credinței și nu i-a fost dat de soartă decât să pătimească, fără să vadă aruncată în viitor umbra luminoasă a biruinței credo-ului său. Poate n'a fost înțeles! E sigur, însă, că adepți a avut atât de puțini, atât de anemici, încât văzând zădărniciia unei acțiuni atât de nobile, pe care o înjghebase în mintea sa acest temperament explosiv, mediteranean, s'a retras la Bucov, în singurătatea și tovarășia unei vegetațiuni luxuriante, umbră a unui trecut spulberat în zări.

Stere s'a încrezut peste măsură de mult în propriile-i forțe, în despotica-i superioritate. Se lămurește în el o trăsătură caracteristică profilului sufletesc al

basarabeanului. Când e slab, tace; dar se socoate, din pricina exaltatului său egos, tare și vrea să dea impresia că pune ceva la cale; dacă are o cultură mai vastă, se încapăținează să creadă că e unsul Domnului pe pământ, că e împodobit cu toate talentele și toate capacitățile. Lumea însă, cu instinctul ei fără șovăială, refuză să accepte aceste haruri fără a fi manifeste în acțiune și începe martirajul eroului. Înjură, trăsnește, se retrage în scoica „personalității”...

Scăderile acestea, pe lângă cele „fatal legate de o mână de pământ”, nu pot, totuși, rupe nimic din măreția mitului Stere. În inima fiecărui basarabean e un colțisor, unde e ascuns un gând pătimăș, plin de risc și spaimă, pe care îl dosește, cum face un copil, în toată amplexarea egoismului său ca pe o bomboană furată, închizând ochii și strângând maxilarele și pumnii, parcă în fața moralei neînduplecate. Ce ar fi fost de s’ar fi împlinit visul lui Stere, pentru că mai curând vis a fost decât realitate? Stere – dictator... Basarabia...?

Rafail Radiana

Prăbușirea uriașului dela Bucov

Distinsul publicist și poet Vladimir Cavarnali, în ziarul „Cruciada Românilor”, an II, Nr. 80, semnează articolul de mai jos:

Retragerea lui Constantin Stere la Bucov, după o viață alimentată de o continuă agitație, n’ a fost o părăsire a terenului de luptă, unde i-a fost atât de plăcut să se avânte, ci o nouă încercare de a găsi o atitudine de apostol. Dacă a fost atacat cu atâta înverșunare, a fost în schimb adorat și idolatrizat de mulțime. El reprezenta una din acele individualități, care împart oamenii în două tabere: a acelor care aderă și a celor care te țintesc cu săgețile lor otrăvite.

Dușmanii lui de totdeauna, urcați astăzi pe baricada unul naționalism care otrăvește și ruinează, n’ au înțeles că în sufletul lui Constantin Stere se ridica flacăra eroului creator de istorie. S’ au năpustit asupra-i ca niște hiene, pentru ca împroșcându-l cu murdării, să distrugă o acțiune plină de învățăminte și de convingeri. Din turnul lor ornat cu mitraliere, au trecut printr’ un tribunal format din nulități, cunoștința unui om pe care nici odată nu l’ au putut înțelege.

Lumina arsă în structura luptelor sale, venea din adâncimile nelămurite ale istoriei. Înzestrat cu o formidabilă putere de gândire, el descrie în teoriile sale politice și sociale firele unui organism trezit de ochiul lui în besna depărtărilor. Rapiditatea vieții noastre de stat, care poartă vina că astăzi poporul e umilit și se află cu botul la pământ, n’ au înțeles că în structura gândirii acestei individualități se află poate concentrate toate realitățile de mâine ale poporului românesc. Au răsărit după, cu limbile lor veninoase, dar nu și-au dat seama nici o clipă, că a scalpa o conștiință de talia lui Constantin Stere aduce un prejudiciu mare autorității poporului tău în lume.

Cercetați bine peripețiile lui aproape legendare în istoria noastră politică, căutați taina acestor uriașe eforturi de a se regăsi pe sine și vă veți da seama că figura lui Constantin Stere, se mișcă ca un imbold deasupra unul pământ nesigur și pustiu.

În Rusia țaristă, unde Constantin Stere a ridicat pumnul pentru prima oară, s'a simțit izolat între străini. Hotărît să plece de acolo, uita că lupta se intensifică și e mai fructuoasă în mijlocul intelectualilor, ... popor pornit să profetizeze și să creeze idoli noi. Evadarea lui din Rusia, nu este o salvare din închisoare, ci o nouă etapă în drum spre regăsire.

Individualitate incomodă, date forței sale lăuntrice, a nemulțumit întotdeauna pe toți și nu s'a simțit nicăieri între oameni mai bine ca poate între florile sale exotice din Bucov. Este tragică această continuă căutare a unui reazim sigur. Aripele lui desfăcute imperial deasupra vieții politice a țării, au provocat veșnicele hiene, gata să sfâșie să murdărească, să scuipe otrava. Panica șueratului lor de reptile a cunoscut un moment lumina astrului și tupilați după ziduri, ghemuți în colțuri întunecate, l-au urmărit cu degetul pe trăgaci.

Dar nu l-au putut doborî!

Oricât i-ar nega valoarea cenzorii de profesie, Constantin Stere rămâne o conștiință uriașă în Istoria politică și culturală a acestei țări.

Hotărîrea de a rămâne pe drumul dictat de propria-i convingere, de a nu se lăsa clătinat de oscilațiile vieții politice crează împrejurul lui o aureolă crescută din legendă. Să ții fruntea sus, să pășești viguros și să rămâi teafăr ca în prima zi de drumeție este o atitudine de neiertat. Se grupează atunci toate resturile dela periferia vieții spirituale și slobozesc piatra din praștia lor parșivă. De aceea, figura lui este o apariție exotică în cultura politică a acestei țări.

Ar fi cu mult mai util pentru adversarii de ieri și de totdeauna ca în loc să-i pângărească memoria, să încerce să învețe ceva din rezistența lui de granit și din marea patimă a luptei de idei. Câți analfabeți, câte reptile incolore stăpânesc astăzi viața noastră politică! Const. Stere le poate fi o călăuză, mult exemplu de caracter, de tărie, de convingeri.

Pentru Basarabia, Const. Stere are o valoare aparte.

Lupta lui în contra colosului țarist, victoria obiectivelor create în mare parte de el, nu numai că nu ne permit de a-l critica, ci sunt fapte puternice care ne determină să-l iubim și să-l idolatrizăm. Pentru ca să smulgi Basarabia din trupul Rusiei țariste, nu numai că ai datoria să-i urăști regimul medieval, despotic, ci ești obligat să pactizezi cu dușmanii lui ca utilizând toate mijloacele să-i sfărâmi cele trei capete ale flamurei. Și Constantin Stere s'a mișcat pe linia trasată de propria lui conștiință, reclamată de popor, confundată cu obiectivele acelor momente istorice. Cum nu s'au gândit cei care l-au urit și l-au lovit că loviturile și veninul urii se răsfrâng asupra întregii Basarabii? Provincia asta asfixiată nu va ridica odată capul să-și ceară drepturile și să organizeze asaltul victorios al cinstei, al adevărurilor, al brațelor care doboară la pământ edificiile putrede și construiesc încordat, sobru, frumusețile înflorite în visurile clare ale gânditorilor ei?

Acum, când din trupul uriașului dela Bucov n'a rămas decât un pumn de cenușă, este momentul de a se răscoli toate articolele lui doctrinare, de a ne

înfunda între magistrarele pagini de literatură, „În preajma revoluției”, și de a-i căuta sensul existenței lui istorice în viața spirituală a acestui popor.

Vladimir Cavernali

(*Viața Basarabiei*, iulie-august 1936, număr consacrat jubileului a 60 ani de viață și 35 ani de activitate național-obștească a d-lui Ion Pelivan, p. 601-613.)

34.

Constantin Stere

Stabilit de ani de zile la Bucov, izolat de lume și aproape ieșit din actualitate, închis în lumea gândurilor și cărților, concentrat până în ceasul din urmă asupra operei sale literare de mari proporții *În preajma Revoluției* pe care voia s'o termine, îmbătrânit înainte de vreme – pentru că vârsta de 70 de ani nu înseamnă neapărat o bătrânețe – și mai presus de toate împresurat de o adâncă neliniște cu privire la sguuirile societății contemporane, moare marele basarabean Constantin Stere.

E una dintre aparițiunile cele mai complexe și mai caracteristice ale intelectualității românești. Cu greu poate fi definită în mod cuprinzător și drept. Suntem prea sub influența tiranică a actualității, decât ca să putem vorbi cu toată obiectivitatea reclamată de vasta sa activitate de patru decenii.

Sunt două perioade distincte în viața sa agitată și ținută în ritmul rapidelor creșteri ale românismului din toate provinciile. Constantin Stere a avut un amestec puternic în evoluția provinciilor românești, cum vom vedea. Nu numai Basarabia i-a format obiect statornic al îngrijorărilor și acțiunilor, ci cunoștința sa sociologică s'a întins asupra fenomenului întreg românesc, sub orice aspect l-ai lua: politic, cultural sau literar. Și, de altfel, Constantin Stere e recunoscut ca un drumeț neegalat, poate singurul român care a străbătut regiunile tropice și polare, Răsăritul Orientului și Apusul Europei. A fost un voiajat, un cunoscător la fața locului al atâtor complexe geografice și culturale. Cu Transilvania a luat contact în două chipuri: prin cronicile apărute cu regularitate în „Viața Românească”, și prin intervențiunea sa politică din 10 Martie 1912 când a izbutit să făurească împăcarea dintre oficialitatea Partidului Național Român și disidența tribunistă; grație puterii sale excepționale de muncă, prestigiului personal al intelectualului superior și cunoașterii oamenilor și împrejurărilor timpului, C. Stere a aplanat conflictul grav dela Arad, și a fost admirat în mod unanim de aderenții celor două tabere adverse.

Perioada de până la războiu a fost încununată de glorie. Stere urcase cele mai frumoase ascensiuni cunoscuse satisfacțiuni fără seamăn.

Profesorul de drept constituțional dela Universitatea din Iași era o autoritate a științii sociologice. Adusese din Basarabia o pleiadă întreagă de tineri ocrotiți de el cu scopul de a prepara dezrobirea de sub țarismul imperialist.

Participa din plin la arena politică. Partidul liberal, în care tineretul democrat condus de Ionel Brătianu înfrânsese pe bătrânii retrograzi și

inaugurase direcția cea mai de stânga (grație cărui fapt partidul liberal absorbise pe „generoși”, pe cei mai de seamă socialiști, aproape epuizând mișcarea socialistă – și odată istoria se va pronunța dacă socialiștii timpului au procedat bine stingând prima lor mișcare prin fuziunea cu liberalii vremii – și atrăgând multe forțe neutre intelectuale) l-a ales șef al organizației din capitala Moldovei și l-a onorat cu misiuni grele și de încredere timp de aproape 20 de ani.

Însă cea mai mare reputație și-a câștigat-o Stere prin fondarea și conducerea revistei „Viața Românească” – timp de 16 ani.

Geniul lui Stere a știut grupa lângă „Viața Românească” floarea inițiaților în științele sociale și floarea literaților moldoveni în deosebi.

„Viața Românească” a însemnat un fapt cultural ce a făcut epocă. Sceptrul cultural moldovean a trecut dela junimismul „Convorbirilor Literare” la poporanismul „Vieții Românești”. Influența marelui reviste dela Iași s’a resimțit de către întreaga suflare românească. „Viața Românească” a fost o comoară nesecată de studii grele asupra actualității românești și europene. Pentru întâia oară o revistă românească atacă în mod sistematic și cu autoritatea celor mai bune condee problemele sociale ale vremii. Prin nivelul discuțiilor, profunzimea cercetărilor și îmbrățișarea largă a actualităților „Viața Românească” a exercitat cea mai rodnică direcție spirituală asupra contemporanilor.

E meritul lui Constantin Stere că a organizat o revistă de valoarea „Vieții Românești”, arsenal de arme intelectuale victorioase. De pe această tribună înaltă și-a dezvoltat concepția poporanismului, punând problema țărănească la temelul edificiului de Stat. Poporanismul, democratismul și socialismul și-au găsit în coloanele „Vieții Românești” interpretii cei mai sinceri, mai chemați și mai larg orientați din vechiul regat român.

Înrâurirea „Vieții Românești” a fost profundă, regenerând viața publică și stimulând la investigațiuni metodice în domeniul culturii, literaturii și sociologiei politice. Foloasele au fost mari pentru contemporani. Resurse inepuizabile de gândire și îndrumare practică. Partidul liberal a profitat larg de pe urma focarului de idei al „Vieții Românești”.

Renumele lui Stere se înfipsese definitiv în conștiința publică. Perioada antebelică a fost marcată de strălucire, neumbrită cu nimic; îi surâdea viitorul cel mai promițător. Toate porțile înălțărilor îi erau deschise în viața de Stat.

Deodată însă intervine cataclismul mondial. România în tabăra aliaților alături de Rusia țaristă care sugruma Basarabia. În spiritul lui Stere nu încăpea îndoială: el nu putea admite continuarea subjugării Basarabiei. A rămas sub ocupația germană, pentru ca să facă orice bine ar putea în favoarea scumpei sale provincii, pentru care suferise temnițe și deportări siberiene, descrise în mod magistral în seria romanelor sale „În preajma revoluției”.

Așa s’a ajuns la faimoasa „trădare” a lui Stere. Nu s’a ținut seama de imperatiile conștiinței statornice a marelui basarabean. De pe urma campaniilor denigrante ale patriotarșilor de ultima oră, Stere s’a ales cu o adevărată ostracizare. A fost înlăturat dela catedra universitară. „Democrații” Partidului Național Țărănesc au căutat să scape de el, deși au beneficiat de inteligența

sclipitoare a aceluia care a redactat proiectul reformei administrative, ba care a elaborat însuși programul partidului. Iuliu Maniu și ceilalți „democrați”, convinși s’au lăsat intimidați de campaniile facile ale reacționarilor reținuți în dosul „Universului” și s’au lepădat de Stere. Acesta a prins mișcarea și într’o filipică usturătoare a imortalizat oportunismul „Domnului Președinte”.

După război i s’au închis lui Stere toate drumurile de afirmare. Nu și-a mai putut spune cuvântul. Desiluzionat, a dat o direcție nouă preocupărilor sale. Și-a luat revanșa împotriva mocirlei politice. S’a dedicat exclusiv scrisului și dintr’odată s’a ivit în câmpul literelor ca un romancier de resurse neobișnuite.

Cu toate că mai figura politicește în partidul radical-țărănist – și cât de grăitoare este această atitudine rectilină a poporanistului care a părăsit pe liberalii deplasați la dreapta! – de sub președinția omului de subtilă inteligență și de mișcări iuți care este d. Grigore Iunian, totuși, aportul său în mișcarea politică a încetat mai ales din cauza sănătății sdruncinate.

Până în ultima respirație a lucrat la desăvârșirea ciclului de romane „În preajma revoluției”, splendidă frescă a specificului românesc. Îndeosebi cele dintâi trei romane sunt adevărate perle de artă și zugrăvesc mediul basarabean și sbuciumul deportaților în imensitățile Siberiei.

Constantin Stere a fost un intelectual în accepțiunea cea mai plină a cuvântului, înzestrat pedeeasupra cu o putere uriașe de muncă și deținând un rol dintre cele mai predominante în timpul său. Profesorul, sociologul, literatul, agitatorul politic, organizatorul și polemistul au lăsat dăre adânci și nemuritoare în istoria românilor.

(Ion Clopoțel, în *Societatea de Mâine*, București, anul XIII, nr. 5, august 1936, p. 115-116.)

35. Anul academic 1935/36: dare de seamă făcută de d-l Rector Traian Bratu cu ocazia deschiderii cursurilor anului 1936/37

A fost doborât de moarte, după ce la 1 Februarie 1936 devenise profesor onorar, Constantin Stere, o personalitate masivă, covârșitoare, care tocmai din cauza aceasta a fost, pe de o parte, admirat și glorificat cu devotament, pe de alta parte hulit și dușmănit peste măsură. Nu-i nici momentul și nu noi suntem chemați a-l judeca, mai ales că „dosarul Stere” nu este cunoscut și nici nu se știe bine unde se găsește și că prin urmare numai viitorul și istoria vor putea da sentință definitivă în privința lui, dar aceasta abia atunci când patimile se vor fi liniștit și obiectivitatea va fi cu puțință. Și cu toate că vremurile încă turburi și patimile încă aprinse l’au ținut departe de catedra sa în tot timpul dela război încoace, sunt dator să aduc de aici și cu acest prilej omagiul de admirație și de recunoștință al Universității noastre omului de o cultură adâncă și cuprinzătoare, teoreticianului și cunoscătorului profund al dreptului constituțional, personalității robuste și ireductibile, care nu admitea decât admirație totală din partea aceluia care-i erau aproape și pe care îi copleșea, sau ură neînduplecată,

neînvinșă din partea acelorora, care nu puteau sau nu voiau a-l înțelege; omului care a întemeiat revista „Viața Românească” și prin ea a aruncat în toată opinia noastră publică o bogăție rară de fermenți binefăcători pentru dezvoltarea ulterioară a vieții culturale și politice românești; în sfârșit, omului care a avut un rol atât de însemnat, poate hotărâtor în revenirea la matcă a Moldovei de dincolo de Prut. Și sunt convins că în măsura în care patimile și resentimentele personale vor amuți, în aceeași măsură și figura lui Constantin Stere va rămânea din ce în ce mai neîmbinată și mai strălucitoare ca a unui mare cunoscător al dreptului, a unui mare răspânditor de idei politice, a unui important factor în dezvoltarea culturală a anilor din primele două decenii ale acestui secol și a unui mare Român, mai bine zis Moldovean din Basarabia, căci în această origine a lui e toată explicația firei și faptelor lui. Deci, Universitatea noastră se va putea mândri de a-l fi avut printre profesorii săi și-i păstrează o recunoscătoare amintire.

(*Anuarul Universității din Iași 1935/1936*, Iași, 1937, p. 4-5.)

36.

Constantin Stere

„Aurais-je pu – comme originaire de Bessarabie et comme ancien révolutionnaire – me résigner et abandonner la lutte au moment décisif? Aurais-je pu laisser se glisser le doute dans leurs âmes sincères – et, moi, Stere, les tromper sciemment? Plutôt la mort!”

Ces lignes renferment une destinée et une profession de foi. Stere s’y révèle entier, indomptable, frémissant d’une conviction passionnée, idéaliste et révolutionnaire, sincère et intraitable.

Il n’a pas connu en effet la transaction, les demi-mesures et l’accommodement. Son âme a été dominée par le commandement d’une loi morale. L’oppression et l’injustice sociale, la privation de la liberté individuelle, le spectacle de la contrainte et de la dégradation humaine, ont fait de lui un révolutionnaire. Stere a été de tout temps un combattant pénétré de la nécessité du sacrifice personnel, convaincu de l’efficacité de la lutte contre les iniquités. Il n’a jamais abandonné la lutte. Il a pu être momentanément réduit au silence, piétiné ou déshonoré, mais cela n’a fait que redoubler sa vitalité, sa violence, son âpreté. Tout au plus si un sarcasme cinglant, dur, chargé d’amertume, a terni son idéalisme premier de lutteur enthousiaste et généreux.

Constantin Stere avait gardé, malgré les expériences désastreuses de sa vie mouvementée, un respect profond pour la personnalité humaine. Respect, mais non confiance. Il y avait dans cette âme un doute tragique et douloureux. Les hommes l’avaient définitivement blessée. Ils s’étaient montrés si piètres, si mesquins et si lâches, que le révolutionnaire avait fini par les mépriser. Certes, il n’avait jamais perdu tout espoir. C’est le propre des grands idéalistes de croire toujours à leur idéal, malgré les nombreux démentis que leur inflige l’expérience. Mais on soupçonnait dans son regard une circonspection fébrile, une

tension inquiète. On aurait dit que dans ses relations avec les hommes, il prenait ses précautions.

Mais, s'il ne pouvait plus croire, sans examen préalable, à la sincérité des hommes, il a toujours cru à l'Homme et à l'idéal. Stere resta jusqu'à la fin de sa vie un idéaliste. Son idéalisme relevait d'une sorte de romantisme, que la dureté de la vie n'avait pas réussi à galvauder et que le scepticisme n'avait jamais altéré. Il n'avait jamais désespéré. Il y avait en lui une disponibilité inépuisable d'enthousiasme et de ferveur. Non que l'amertume ne l'envahît parfois au cours de son existence, ni que la bassesse de certains hommes ne l'eût bien des fois rempli de mépris. C'était là des moments de dépression passagère. Stere ne tardait pas à se ressaisir et à affirmer à nouveau son idéal et sa fermeté.

Il y avait là un dramatisme aigu, un pathétique profondément humain. Stere a été écartelé par la vie et harcelé par ses propres partisans. Il a été tour à tour exalté et renié, admiré et haï, par les mêmes hommes. L'injustice à laquelle il a été voué a été si criarde, les passions qu'il a déchaînées ont été si violentes, les accents que lui ont arrachés ses déboires ont été si poignants, que son drame de conscience s'était dévoilé dans toute son acuité. Stere n'a pas vécu uniquement sur le plan politique et social. Il a intéressé à ses déchirements tous ceux qui pouvaient comprendre l'intensité de son désespoir et qui savaient regarder au-delà de l'aspect extérieur de son existence. Pour ceux-là il est apparu comme une formidable énergie, comme un esprit généreux et franc, que les adversités du sort ont durement éprouvé, sans toutefois abattre. C'était un éprouvé, mais non un vaincu.

Car il n'avait jamais déposé les armes. Si, vers la fin de son existence, il s'était retiré de la vie politique, il n'en continuait pas moins son action par ses écrits.

Il a toujours été un homme incommode et un indésirable. Sa puissante personnalité irritait et troublait la gravité empesée des hommes à principes. La médiocrité en était meurtrie, piquée au vif. Elle le détestait. Sentiment réciproque d'ailleurs. Mais comme la médiocrité, en politique comme ailleurs, représente la majorité, Stere a été ostracisé par la médiocrité, par la majorité, donc par la politique.

Il n'en pouvait pas être autrement. Dans la vie politique la vertu suprême est le manque de scrupules et d'idéal. Ceux qui ne s'embarrassent pas de principes et de programmes sont ceux qui arrivent. Ce n'était pas le cas de Stere. Dans la lutte politique il s'était ingénié à se forger certaines règles de jeu, que ses adversaires ignoraient ou feignaient d'ignorer. Cette honnêteté envers lui-même et envers les autres lui a causé bien des déboires. Stere le savait, mais il ne s'en plaignait pas. Malgré tout, il faut accepter son destin.

On pourrait croire qu'avec le temps il eût évolué vers une sérénité objective. On eût voulu l'entendre frémir, à l'instar de Clémenceau, à l'approche du soir de la pensée. Il n'en fut rien. Il reste sur ses positions et continua à guerroyer avec le même fanatisme.

Mais, idéaliste impénitent et révolutionnaire par vocation, il a quitté une seule fois la dureté farouche du combattant et ce fut pour décrire son adolescence et sa jeunesse. Il nous les a décrites en pages vibrantes, chargées d'un parfum agreste. Une atmosphère de pureté, de vaillance acharnée et de sincérité foncière s'en dégage. Même une objectivité calme, saturée de nostalgie et de regrets.

Ce fut un court moment de trêve dans cette course effrénée. En reprenant l'action de son roman cyclique, qui, à proprement parler, n'est qu'une longue autobiographie déguisée, il redevint l'homme qu'il fut toujours. La musique du souvenir cessa. L'homme se souvint de sa mission, de ses devoirs, de ses luttes. Il redevint dur, cassant, prêt à donner et à recevoir des coups.

Un pareil homme ne pouvait pas laisser indifférent. Il a été selon le cas, admiré ou haï.

C'était son destin.

*
*   *

Doué d'un sens psychologique très aigu, ayant une vision minutieuse des milieux les plus variés et le don d'évoquer avec une richesse de détails surprenante le passé et les hommes, Constantin Stere a donné à la littérature roumaine un roman touffu, vaste et d'un large mouvement épique. C'est une immense fresque où grouillent de nombreux personnages et s'enchevêtrent les fils de plusieurs drames. Les personnages se détachent de son exposé avec netteté, nuancés, divers et vivants. De la riche expérience de sa vie, l'auteur a su ressusciter tout un monde, qu'il s'est efforcé de présenter avec objectivité. La force épique singulière de son talent, le mouvement soutenu de sa narration, la vigueur de ses traits et surtout son adhésion intime à certains milieux, rendue encore plus pathétique par la perspective du temps écoulé, lui avaient permis d'écrire quelques volumes où, malgré une certaine prolixité, la veine du romancier naturaliste s'affirme puissamment.

Malheureusement, au fur et à mesure qu'il s'approchait du temps présent, le polémiste l'emportait sur l'observateur, la caricature se substituait peu à peu aux portraits et l'exposé se chargeait d'allusions politiques et de personnages à clef. Cela a nui dans une large mesure à l'équilibre et au fini artistique de son roman, soutenu d'ailleurs par la charpente solide d'une observation pénétrante.

L'homme n'avait pas su, jusqu'à la fin, et malgré son effort, se détacher de lui-même et faire taire son tempérament de combattant. Cependant son œuvre restera, dernier témoignage de ce pathétique combat avec lui-même.

(Ion Biberi, în *Etudes sur la littérature roumaine contemporaine*, Paris, Editions Corymbe, 1937, p. 42-45.)

37. **Mărturii rusești despre Const. Stere** **Memoriile lui S.A. Jebunev**

Arhivele rusești dinainte de război, cu datele lor privitoare la activitatea revoluționară, au devenit accesibile abia după revoluția din anul 1917. Totuși, și în anii 1905-1907, un timp oarecare și-au făcut apariția o mulțime de publicațiuni cu date scoase din arhivele cancelariilor secrete, memoriile întemnițaților din fortărețele Petropavlovsc, Schlüsselburg și ale exilaților din Siberia, în măsura în care cenzura, ceva mai blândă decât în anii precedenți, permitea această apariție.

Dintre aceste reviste, un loc de frunte îl ocupă „Bâloie” (Trecutul) 1905-1907, cu o apariție aproape neregulată, drastic cenzurată și prea des confiscată. A fost editată de cunoscutul agitator W. Burtzev¹, care l-a demască pe provocatorul Azew² și pe pușchinistul W. E. Șogolov.

În numărul 5 al revistei (17 mai 1907), p. 1907, se află publicate memoriile revoluționarului S. A. Jebunev, exilat la Turinsc (Siberia), între anii 1880-1890. A fost inculpat în „procesul celor 193”, a stat în prevenție patru ani de zile și, după multe peregrinări prin închisorile rusești, a fost trimis în Siberia, unde a stat cu domiciliul forțat peste 20 de ani, cu întemnițări sporadice pentru încălcarea regulamentelor administrative.

La Turinsc, Jebunev l-a cunoscut pe Constantin Stere (Steri, cum scrie J.). În timpul reacțiunii, după asasinarea lui Alexandru al II-lea, Jebunev se află în Siberia (1888).

El dă următoarele lămuriri despre Stere: „Afacerea Dogaev (un agent provocator n. ns) și arestarea lui Lopatin (vestitul revoluționar Gherman Lopatin, pe urmă emigrat la Paris n. ns.) au măturat ultimele formațiuni ale organizației «Narodnaia Volia». Printre cei arestați în anul 1885 se află studentul Universității din Novorossia (Odessa n. ns.). Constantin Stere, trimis forțat la Curgan din gubernia Tobolsc. Acolo a avut conflict cu administrația locală și – pentru acest fapt – a fost transferat de guvernatorul din Tobolsc la nord de orașul Turinsc.

În timpul acela, printre noi, exilații guberniei Tobolsc, circula ideea de a uni pe toți deținuții politici prin editarea unei reviste șapirografiate. Inițiatorul acestei idei a fost Constantin Stere. În anul 1887, el, împreună cu alți exilați politici, scoate la Turinsc această revistă șapirografiată. Câteva exemplare au fost trimise în Siberia Orientală, însă pe drum mesageria a fost deschisă și au început cercetări. Stere, împreună cu ceilalți făptași, a fost arestat și trimis forțat („slosan”) în gubernia Enisei.

După ispășirea pedepsei, Stere s-a întors acasă, dar și acolo a găsit o atmosferă înăbușitoare; era sfârșitul domniei lui Alexandru al III-lea. Apăsarea

---

¹ Vladimir Burtsev.

² Evno Azev.

regimului autocrat era grea și Stere, român de origine, a părăsit Rusia, plecând în patria sa nouă, România.

Iată ce mi-a transmis o persoană (Jebunev nu indică numele acelei persoane n. ns.) demnă de toată încrederea, care l-a văzut pe Stere în România: «cultivat în spiritul literaturii rusești, Stere a nimerit într-o țară înapoiată, unde formele exterioare ale unui stat constituțional nu corespundeau întocmai conținutului interior. Clasa conducătoare este egoistă și șovină. Nicăieri în lume nu există o mișcare mai accentuat antisemită ca în România».

La început, Stere a intrat în contact cu partidul social democrat român, în fruntea căruia se aflau emigranții ruși. Dar de la sine se înțelege că într-o țară înapoiată, cu industria în fașe, social democrația nu putea să aibă un câmp larg de activitate. Însă Stere, plecând din Rusia, tocmai căuta acest câmp de activitate. A plecat de la socialiști, intrând în partidul liberal român, fiind ales deputat în parlament. Realitatea a arătat cât de greșit a fost calculul lui Stere. Tovarășii săi de luptă, membrii partidului liberal, s-au dovedit egoiști până în măduva oaselor, capabili doar de intrigări politicianiste. Dacă Stere se întorcea din Siberia în Rusia cu câțiva ani mai târziu, când a început destinderea, el ar fi rămas aci, devenind un om de frunte în viața publică.

Mi se spunea că discursurile lui Stere aveau un succes remarcabil în Adunarea deputaților, încât au atras atenția Curții Regale române, fiind chemat și la Palat. Cu toate acestea, mie îmi era mai la inimă Stere de mai înainte: sincer, dârz, departe de ori ce compromisuri, acel Stere pe care în mod atât de tragic l-a influențat schimbarea de front a lui Lev Tihomirov”.

S. A. Jebunev l-a cunoscut bine pe Lev Tihomirov. Acesta a fost unul din fruntașii mișcării „Narodnaia Volia”, un revoluționar și un gânditor. În anii reacțiunii, după asasinarea lui Alexandru al II-lea, Tihomirov se lasă de ideile revoluționare, ceea ce de altfel au făcut și alții, cu deosebire că el intră în serviciul ziarului reacționar „Moskovskiye Vedomosti” ca prim redactor, combătând pe tovarășii săi de ieri.

Jebunev povestește cum l-a influențat pe Stere trădarea lui Lev Tihomirov. Fapta s-a întâmplat în anul 1888, la Turin, unde se aflau atât Jebunev, cât și Stere. „Într-una din zile – scrie Jebunev – în celula lui Stere a intrat procurorul gubernial din Tobolsk și cu multă perfidie îi spune: «Iată, citește te rog opera bunului dumatle Lev Tihomirov». Și cu aceste cuvinte îi întinde lui Stere un număr recent apărut din «Moskovskiye Vedomosti», cu un articol al lui Lev Tihomirov. Numele acestuia era bine apreciat și cunoscut în cercurile revoluționare. Întemnițat într-o pușcărie din fundul Siberiei, Stere habar n-avea de evoluția pe care a urmat-o Lev Tihomirov. Acesta era cunoscut lui Stere ca redactor al organului revoluției «Vestnic Narodnoi Voli». Articolul lui Tihomirov l-a lovit pe Stere ca trăsnetul și, fără să gândească mult, după plecarea procurorului se spânzură. Din fericire, frânghia nu rezistă trupului robust a lui Stere și el căzu jos. La sgomotul produs au alergat gardienii care l-au găsit pe Stere jos, în nesimțire”.

Cu aceste cuvinte încheie S. A. Jebunev partea din memoriile sale privitoare la Stere.

Amintirile lui Jebunev prezintă interes, în primul rând, ca un document, în al doilea rând, reflectează opinia revoluționarilor ruși asupra luptătorului basarabean, ceiace în literatura noastră, mi se pare, lipsește.

În toamna anului 1935, adică cu un an și ceva înainte de a muri, Const. Stere, într-o convorbire publicată în ziarul „Facla”, printre altele, spune: „Sunt probabil singurul român din generația actuală căruia i-a fost dat să vadă valurile Oceanului Pacific și ale celui Atlantic și întinderea înghețată a mărilor polare ca și caldul Mediteranei și care a fost coborât în cele mai adânci straturi ale societății, în lumea de crimă și mizerie sufletească și a putut totodată să se înalțe la culmile piramidei sociale”.

Din memoriile lui Jebunev se vede că așa s-au întâmplat lucrurile. Dealtfel, acum câțiva ani, fără a mai sublinia pasagiile respective din romanul „În preajma revoluției”, Const. Stere, într-o scrisoare publicată în „Dimineața”, se referă la epoca aceea de criză sufletească și zbucium pe care a trecut-o la Turinșc, în exil.

(Alex. Kidel, în *Adeverul literar și artistic*, București, anul XVIII, seria III, no. 876, 19 sept. 1937, p. 9.)

Biobibliografie (1895-1937)

Cercetarea bibliografică Constantin Stere (1895-1937) constituie un produs informațional elaborat prin investigarea unei plaje de surse localizate, în principal, în colecțiile enciclopedice ale Bibliotecii Centrale Universitare „Mihai Eminescu” Iași (cărți, extrase, ziare, reviste și anuare), completate cu resurse electronice identificate prin accesarea unor biblioteci digitale românești (Biblioteca Digitală BCU Cluj, Biblioteca Digitală a Bucureștilor și Biblioteca Digitală Națională). Colectarea referințelor bibliografice a avut în vedere două criterii de selecție: relevanța informațiilor expuse în raport cu subiectul cercetării (ipostazele biografice, culturale, istorice, politice etc. ale vieții lui Constantin Stere, consemnate de contemporanii săi) și datele de apariție ale documentelor (din 1895, momentul dobândirii cetățeniei române, până în 1937, la un an după moartea sa). În ceea ce privește structurarea materialului bibliografic, în vederea obținerii unei imagini diacronice a conținutului, cele 418 referințe – adnotate, în cea mai mare parte a lor – au fost organizate cronologic, cu mențiunea că articolele din periodice sunt plasate după publicațiile monografice descrise.

1895

1. Lege. Articol unic – În virtutea art. 9 din Constituțiune, se recunoște D-lui Constantin G. Stere, român din Basarabia, calitatea de cetățian român. În: *Monitorul Oficial. Regatul României* (București), nr. 284, 28 martie (9 aprilie) 1895, p. 9.859, col. 2, 3.

Această lege s-a votat „de Adunarea deputaților în ședința de la 17 Februarie anul 1895” și „de Senat în ședința de la 11 Martie anul 1895”.

1896

2. Studenții Facultății de drept de la 1857-1896. În: *Anuariul Universității din Iași pe Anul Scolariu 1895-1896 precedat de o ochire retrospectivă asupra învățământului superior din Iași*, 1896, p. 58-73.

În lista studenților din anul universitar 1892-1893, la poziția 961 (p. 72), este menționat numele: Const. Sterea.

3. Studenții Facultăților în anul școlariu 1895-1896: Facultatea de Drept. În: *Anuariul Universității din Iași pe Anul Scolariu 1895-1896 precedat de o ochire retrospectivă asupra învățământului superior din Iași*, 1896, p. 140-141.

În lista studenților, la poziția 104 (p. 141), este menționat numele: Constantin Sterea.

1897

4. [Teza de licență în drept a lui C. Stere]. În: *Opinia* (Iași), 1, nr. 45, 22 iun. 1897, p. 3.

Textul integral al știrii: „Mîine, duminică, la 9 ore dimineață, d. C. Stere, va susține importanta sa teză de licență în drept, tratînd despre: *Individul în antichitate și în societatea actuală*. Comisiunea se compune din dd. Ureche, președinte, și Tanoviceanu, Misir, Alexandrescu, membri.”

5. Informațiuni: [C. G. Stere și-a susținut teza de licență]. În: *Noutatea* (Iași), 1, nr. 2, 24 iun. 1897, p. 2.

„Jeri înainte de amiază dl C. G. Stere distinsul student al facultății de drept și-a susținut teza de licență în drept tratînd despre: *Evoluția individualității și noțiunea de persoană în drept*.”

6. O teză în drept. În: *Opinia* (Iași), 1, nr. 46, 24 iun. 1897, p. 3.

„Teza d-lui C. Sterea: *Evoluția individualității și noțiunea de persoană în drept* a fost pentru facultatea noastră de drept un eveniment real și mult așteptat. Lucrarea d-lui Sterea, după expresia unuia din membrii juriului, a reabilitat oare-cum tezele acestei

facultăți, care erau o eternă decepție și făceau puțină onoare științei dreptului în genere și facultății noastre în specie.”

7. Știri universitare: [Eri dimineață înaintea unui public studențesc de peste 60 persoane, Dl. C. Stere și-a susținut teza sa de licență]. În: *Evenimentul* (Iași), 5, nr. 1.273, 24 iun. 1897, p. 3.

Notiță despre susținerea tezei de licență de către C. Stere și despre festivitățile care au urmat.

Lui C. Stere i s-a acordat „nota maximă de 50”.

8. STEUERMAN RODION, A. Drept și dreptate: cu prilejul tezei d-lui C. Stere / Leandru. În: *Noutatea* (Iași), 1, nr. 3, 25 iun. 1897, p. 2.

9. STEUERMAN RODION, A. C. Stere / Rodion. În: *Opinia* (Iași), 1, nr. 48, 27 iun. 1897, p. 2.

Rubrica: Figura zilei.

10. O tesă de licență în drept / Sylvio. În: *Era nouă* (Iași), 8, nr. 384, 29 iun. 1897, p. 2-3.

„Tesa d-lui Stere este mai puțin un studiu juridic, pe cât o lucrare remarcabilă de sociologie.”

11. Evoluția individualității: Tesă de licență în drept, de C. Stere. În: *Drapelul* (București), 1, nr. 41, 1 iul. 1897, p. 1.

Prezentare entuziastă a lucrării.

12. DRAGOMIRESCU, Mihail. Evoluția individualității și noțiunea de persoană în drept. Tesă de licență, de C.G. Stere. Iași Tip. Goldner, 1897 / Pollux. În: *Convorbiri literare* (București), 31, nr. 9, 1 sept. 1897, p. 829-839.

Despre lucrarea de licență a lui C. Stere.

13. XENOPOL, A.D. C.G. Stere – Evoluția individualității și noțiuni de persoană în drept, Teză de licență în drept. Iași 1897 un vol. în 8 mic, de XV și 250 de pagini. În: *Arhiva* (Iași), 8, nr. 9 și 10, sept.-oct. 1897, p. 585-587.

„Într-un cuvânt teza d-lui Sterea reiese mult, neasămănat de mult, din cadrul cunoscut al tezelor de licență; este o lucrare proprie a unui om care cugetă și a cărui cugetare este înarmată cu știința trebuitoare spre a străbate la adevăr.”

14. DRAGOMIRESCU, Mihail. D-lui Xenopol în privința d-lui Stere / Castor. În: *Convorbiri literare* (București), 31, nr. 12, 1 dec. 1897, p. 1181-1183.

Despre lucrarea de licență a lui C. Stere. Replică la un articol al lui A.D. Xenopol din *Arhiva*.

1898

15. Licențiații Facultăților de drept, litere și științi din Iași din anul 1896-97: Facultatea de Drept. În: *Anuariul Universității din Iași pe Anul Școlariu 1896-97*, 1898, p. 72.

La poziția 12, este menționat Constantin Sterea.

1899

16. Demisia d-lui C. Sterea. În: *Dreptatea* (București), 4, nr. 976, 8 febr. 1899, p. 3.

Confirmarea zvonului despre demisia lui C. Stere, „ajutor de primar la Iași, membru al grupărei socialiste”.

17. Demisia d-lui Sterea / S. În: *Evenimentul* (Iași), 7, nr. 1.742, 12 febr. 1899, p. 1.

Din funcția de ajutor de primar.

1900

18. Merci! În: *Liberalul* (Iași), 1, nr. 13, 15 mart. 1900, p. 1.

C. Stere este felicitat pentru portretele satirice făcute lui Filipescu și Ionescu la întrunirea publică a Partidului Liberal.

19. Răspunsul d-lui P. Th. Missir. În: *Liberalul* (Iași), 1, nr. 37, 15 apr. 1900, p. 2.

Pornind de la răspunsul lui P. Th. Missir, din *Epoca*, la o scrisoare deschisă adresată de C. Stere, articolul lămurește o serie de probleme legate de înscrierea lui Stere la liberali.

20. Întrunirea de protestare: cuvântarea d-lui C. Sterea. În: *Liberalul* (Iași), 1, nr. 212, [21] nov. 1900, p. 2.

Data de apariție a fost tipărită greșit pe publicație: 12 noiembrie 1900. Întrunire organizată de Partidul Liberal ieșean pentru a protesta împotriva guvernului conservator.

1901

21. Marele partid din Iași. În: *Evenimentul* (Iași), 9, nr. 29, 28 febr. 1901, p. 1.

Numele lui C. Stere figurează pe lista candidaților Partidului Liberal.

- 22. „Recomandații” / Z.** În: *Evenimentul* (Iași), 9, nr. 32, 3 mart. 1901, p. 1.
Candidatura lui C. Stere pe listele Partidului Liberal este văzută ca „o altă ciudățenie”.
- 23. Ingerințe social-colectiviste.** În: *Evenimentul* (Iași), 9, nr. 35, 7 mart. 1901, p. 2.
C. Stere conduce acțiunea de propagandă liberală prin sate.
- 24. Întrunirile colectiviste: iar miluiți!** În: *Evenimentul* (Iași), nr. 9, nr. 35, 7 mart. 1901, p. 1.
„[...] d-nii C. Sterea și Radu Vasiliu au fost probabil însărcinați de club să explice auditoriului ce înțelege partidul liberal prin așa numitul cartel încheiat cu vre-o cîți-va conservatori.”
- 25. Teroarea de sîmbătă.** În: *Evenimentul* (Iași), 9, nr. 42, 13 mart. 1901, p. 1.
C. Stere și G. Panu sunt acuzați că au întocmit lista pe baza căreia simpatizanții conservatorilor au fost împiedicați să voteze.
- 26. [D. C. Sterea a fost numit profesor suplinitor la Universitate. Somăm pe liberali să-i retragă candidatura de la colegiul al treilea de oare-ce nu mai poate fi ales].** În: *Evenimentul* (Iași), 9, nr. 43, 14 mart. 1901, p. 1.
- 27. Socialistul îmburghezit.** În: *Evenimentul* (Iași), 9, nr. 44, 15 mart. 1901, p. 1.
C. Stere.
- 28. Candidatul de azi.** În: *Evenimentul* (Iași), 9, nr. 45, 16 mart. 1901, p. 1.
C. Stere, candidat din partea liberalilor.
- 29. Cazul D-lui C. Stere / C.** În: *Evenimentul* (Iași), 9, nr. 48, 20 mart. 1901, p. 1-2.
C. Stere a fost numit profesor suplinitor la Universitate și a fost ales deputat cu încălcarea legii.
- 30. Un profesor de drept constituțional.** În: *Evenimentul* (Iași), 9, nr. 52, 24 mart. 1901, p. 1.
C. Stere.
- 31. Evoluțiunea d-lui Stere.** În: *Evenimentul* (Iași), 9, nr. 64, 10 apr. 1901, p. 1.
- 32. Pentru domnul Stere / Ev.** În: *Evenimentul* (Iași), 9, nr. 65, 11 apr. 1901, p. 1.
Odată cu începerea cursului pe care Stere îl ține la Universitate, se reiau acuzațiile de incompatibilitate între funcția de profesor suplinitor și cea de deputat.

1903

33. IORGA, Nicolae. [C. Stere: „Introducere în studiul dreptului constituțional”. Partea I. Iași, 1903, 241 p]. În: *Convorbiri literare* (București), 37, nr. 5, mai 1903, p. 476-477.

34. Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice. Conform art. 68 bis din regulamentul pentru numirea docenților, agregăților și profesorilor universitari, se publică lucrările în baza cărora d. C. G. Sterea a fost numit profesor la catedra de drept constituțional și administrativ de la facultatea de drept din Iași, prin înaltul decret regal No. 2.203 din 26 Iunie 1903, (publicat în *Monitorul Oficial* No. 73 din 29 Iunie 1903). În: *Monitorul Oficial. Regatul României* (București), nr. 95, 25 iul. (7 aug.) 1903, p. 3542-3545.

1904

35. Alegerea de la 30 Decembre / Even. În: *Evenimentul* (Iași), 11, nr. 263, 1 ian. 1904, p. 1.

Multiple referiri la C. Stere în contextul alegerilor pentru Cameră, desfășurate la Iași.

36. PRASIN, Spiru. Însemnătatea alegerii de la 30 Decembrie / S. Prasin. În: *Evenimentul* (Iași), 11, nr. 264, 3 ian. 1904, p. 1.

Despre „succesul d-lui Sterea” în alegeri și promisiunile Partidului Liberal. Într-un afiș, acesta spune alegătorilor: „Vroiți Pământ prin casa rurală? Vroiți Dreptate prin votul universal și direct? Votați pentru C. Stere, candidat liberal!”

37. Din palinodiile d-lui Sterea: D. Sterea filo- și anti-semit. În: *Evenimentul* (Iași), 11, nr. 266, 6 ian. 1904, p. 1.

38. Învățătorii și d. Stere. În: *Evenimentul* (Iași), 11, nr. 266, 6 ian. 1904, p. 1.

„Ingratitudinea d-lui Stere începe. A treia zi după victorie nu mai sînt primarii și subprefecții, acei cari l’au făcut deputat, ci învățătorii.”

39. PRASIN, Spiru. Doi mandatarî / S. Prasin. În: *Evenimentul* (Iași), 11, nr. 268, 10 ian. 1904, p. 1.

„S’a iscat o ceartă între doi mandatarî ai Iașului, d-nii P. Missir și C. Stere, între un deputat nou-ales și un senator, ales grație cartelului.”

40. PRASIN, Spiru. În plin socialism / S. Prasin. În: *Evenimentul* (Iași), 11, nr. 270, 13 ian. 1904, p. 1.

„D. Stere a desfășurat la Iași steagul roș. Campania electorală, dusă în numele partidului liberal, a fost dusă exclusiv de foștii prieteni socialiști, cu arme de idei din arsenalul socialismului.”

- 41. O nouă Stereadă.** În: *Evenimentul* (Iași), 12, nr. 4, 15 febr. 1904, p. 1.
Stere folosește din nou corupția în campania electorală din comuna Bivolari.
- 42. Zvonuri politice.** În: *Evenimentul* (Iași), 12, nr. 26, 12 mart. 1904, p. 1.
C. Stere este cel care dă tonul nemulțumirilor din Partidul Liberal din Iași.
- 43. Semne rele.** În: *Evenimentul* (Iași), 12, nr. 34, 21 mart. 1904, p. 2.
În Partidul Liberal, apar semne de împăcare între bătrânii „ocultiști” și tinerii „generoși” între care se numără și Stere.
- 44. COSMOVICI, L.C. Scrisoare deschisă: Domnului C. Sterea, deputat.** În: *Evenimentul* (Iași), nr. 39, 28 mart. 1904, p. 3.
L.C. Cosmovici se arată deranjat de atitudinea lui Stere față de discursul rostit de semnatar în ședința Camerei din 15 martie.
- 45. Apărarea lui Stere / Lear.** În: *Evenimentul* (Iași), 12, nr. 151, 17 aug. 1904, p. 1.
Din ziarul *Liberalul*, în legătură cu promisiunile pe care le făcuse Stere în campania electorală pentru alegerea sa ca deputat în Colegiul al III-lea.
- 46. Apărarea d-lui Stere / V.** În: *Evenimentul* (Iași), 12, nr. 158, 19 aug. 1904, p. 1.
Din ziarul *Liberalul*, în legătură cu promisiunile pe care le făcuse Stere în campania electorală pentru alegerea sa ca deputat în Colegiul al III-lea.
- 47. Să dea pământ!** În: *Evenimentul* (Iași), 12, nr. 168, 5 sept. 1904, p. 1.
Legătura dintre revoltele țărănești și afișul electoral al lui Stere: „Vreți pământ? Votați pe d. Stere”.
- 48. Cazul domnului Stere / Alfa.** În: *Adeverul: politic* (București), 17, nr. 5424, 9 sept. 1904, p. 1.
„Presa conservatoare atacă pe d. Stere, deputatul colegiului al treilea de Iași; presa officioasă nu’l apără”.
- 49. Ocultiștii și D. Stere / R.P.** În: *Adeverul: politic* (București), 17, nr. 5428, 13 sept. 1904, p. 1.
Cuprinde secțiunile: „Acuzațiile aduse d-lui Stere”; „Apărarea «Voinței»”; „Intervenirea vechilor cadre”; „D. Stere abandonat de ocultiști”; „Amintiri dureroase”.
- 50. Pesimismul D-lui Stere.** În: *Evenimentul* (Iași), 12, nr. 181, 23 sept. 1904, p. 1.
Stere se simte tras pe sfoară de conducătorii liberali.
- 51. Buttman și Stere: o ordonanță senzațională.** În: *Evenimentul* (Iași), 12, nr. 208, 24 oct. 1904, p. 1.
Ambii au promis pământ în campania electorală. Prin ordonanța judecătorului de instrucție din Vaslui, Buttman este acuzat de escrocherie.

52. Între d-nii Sterea și Penescu / Lys. În: *Evenimentul* (Iași), 12, nr. 230, 21 nov. 1904, p. 2.

Sub masca prieteniei, Stere îi subminează autoritatea lui Penescu la Primăria Iași.

53. O excludere cu succes. În: *Evenimentul* (Iași), 12, nr. 230, 21 nov. 1904, p. 1.

C. Stere a fost exclus din comisia bugetară, dar va fi trecut la serviciul exterior.

54. Candidatura d-lui Sterea / Lys. În: *Evenimentul* (Iași), 12, nr. 260, 31 dec. 1904, p. 2.

C. Stere ar dori să fie în fruntea listei liberale pentru colegiul III de Cameră și, eventual, și pentru alegerile comunale.

1905

55. Unde este „vreți pământ”? În: *Evenimentul* (Iași), 12, nr. 278, 23 ian. 1905, p. 1.

În campania electorală, afișele cu „Vreți pământ, votați pe d. Sterea” n-au mai apărut.

1906

56. Informațiuni literare: XXXIV. În: *Tribuna* (Arad), 10, nr. 60, 28 mart. (10 apr.) 1906, p. 4.

Cronică la primul număr al revistei *Viața Românească*, directori C. Stere și P. Bujor (Anul I, Vol. I, 1906). Informații despre pseudonimul lui C. Stere: „Directorii noiei reviste sunt dnii C. Stere (iscălește și C. Șărcăleanu) și P. Bujor”.

57. C. Stere și C. Șărcăleanu / P. Nicanor & Co. În: *Viața Românească* (Iași), 1, nr. 4, apr. 1906, p. 140.

58. „Viața Românească...”. În: *Tribuna* (Arad), 10, nr. 94, 17/30 mai 1906, p. 4-5.

Despre articolul lui C. Stere dedicat poeziilor lui Octavian Goga, semnat cu pseudonimul C. Șărcăleanu, apărut în *Viața Românească* (An. I, Vol. 1, 1906). Este preluat și un fragment din *Revista idealistă* cu privire la textul lui C. Șărcăleanu / C. Stere despre O. Goga, apărut în revista *Viața Românească*.

1907

59. DIMITRIU, I.D. Campania de pacificare în județul Iași / I.D. Dimitriu, institutor. În: *Opinia* (Iași), 4, nr. 101, 20 mart. 1907, p. 2.

Rolul lui C. Stere.

- 60. Fără comentarii...** În: *Opinia* (Iași), 4, nr. 113, 3 apr. 1907, p. 1.
Sunt selectate și reproduse o serie de opinii ale lui C. Stere, prefect al județului Iași, despre ultimele evenimente din țară, după *Viața Românească*, numărul pe martie.
- 61. CUZA, A.C. Suveica d-lui C. Stere.** În: *Evenimentul* (Iași), 15, nr. 95, 8 iun. 1907, p. 3.
În legătură cu suspiciunile de fraudare a votului în circumscripția Toma Cosma (Iași).
- 62. Duelul Sterea – A.C. Cuza / Dan.** În: *Adeverul* (București), 19, nr. 6393, 11 iun. 1907, p. 3.
- 63. Cazul d-lui Stere / S.Y.R.** În: *Adeverul* (București), 19, nr. 6405, 23 iun. 1907, p. 1.
Despre conflictul dintre profesorul C. Stere și studenții cuziști.
- 64. D. Stere și amnestia.** În: *Tribuna* (Arad), 11, nr. 149, 6/19 iul. 1907 (Număr poporal 28), p. 3.
Comentariu la articolul cu titlul „Amnestia”, publicat de C. Stere în *Viața Românească*.

1908

- 65. Incidentul Stere – „Opinia”.** În: *Opinia* (Iași), 5, nr. 385, 11 mart. 1908, p. 3.
Martorii trimiși de Stere cer satisfacție autorului articolului ofensator publicat de *Opinia* în data de 8 martie (L. Antoniu).
- 66. Duelul Lascăr – Stere.** În: *Opinia* (Iași), 5, nr. 386, 12 mart. 1908, p. 3.
- 67. DOBROGEANU-GHEREA, Constantin. Un mic răspuns la o mică recenzie.** În: *Viitorul social* (Iași), 1, nr. 10, mai 1908, p. 241-251.
Despre recenzia lui G. Ibrăileanu, publicată în *Viața Românească*, nr. 7/1907, asupra conferinței lui C. Dobrogeanu-Gherea, „Din ideile fundamentale ale socialismului științific”. În acest „mic răspuns”, scris în ianuarie 1907, se fac referiri și la Șărcăleanu (C. Stere).
- 68. DOBROGEANU-GHEREA, Constantin. Post-scriptum sau Cuvinte uitate.** În: *Viitorul social* (Iași), 1, nr. 10, mai 1908, p. 251-274.
Post-scriptum la articolul lui C. Dobrogeanu-Gherea: „Un mic răspuns la o mică recenzie” (*Viitorul social*, nr. 10/1908). Autorul dorește să atragă atenția „asupra unui neajuns, care ie comun” unei serii de articole semnate C. Stere și Șărcăleanu: „necunoașterea sau ignorarea mișcării socialiste din țară de la începuturile iei și a literaturii acestei mișcări”.

69. RACOVSKI, C. Poporanism, socialism și realitate. În: *Viitorul social* (Iași), 1, nr. 11-12, iun.-iul. 1908, p. 329-367.

Mențiuni referitoare la studiile lui C. Stere consacrate acestor teme.

70. Articolul d-lui Stere. În: *Tribuna* (Arad), 12, nr. 278, 14/27 dec. 1908, p. 1-2.

Comentariu la articolul lui C. Stere, cu titlul „Imperiul habsburgilor și politica românilor”, publicat în *Tribuna* (Arad), 12, nr. 275, 11/24 dec. 1908, p. 2-4 și nr. 276, 12/25 dec. 1908, p. 2-3 (Număr poporal 50). Articol apărut inițial în *Viața Românească*.

71. „Lupta” din Budapesta și articolul d-lui C. Stere / P. Nicanor & Co. În: *Viața Românească* (Iași), 3, nr. 12, dec. 1908, p. 449-450.

În *Lupta*, se comentează articolul lui Stere „Imperiul Habsburgilor și politica Românilor”, publicat în nr. 11 din 1908 al *Vieții Românești*.

1909

72. RĂDULESCU-MOTRU, C. Poporanismul politic și democrația conservatoare: I. În: *Noua Revistă Română* (București), 6, nr. 13, 5 iul. 1909, p. 195-198.

Concepția despre poporanism a lui C. Stere. Articol republicat în: „Poporanismul politic și Democrația Conservatoare” / C. Rădulescu-Motru. București: Albert Baer, 1909, p. 3-15.

73. RĂDULESCU-MOTRU, C. Poporanismul politic și democrația conservatoare: II (Urmare și fine). În: *Noua Revistă Română* (București), 6, nr. 14, 12 iul. 1909, p. 211-216.

Concepția despre poporanism a lui C. Stere. Articol republicat în: „Poporanismul politic și Democrația Conservatoare” / C. Rădulescu-Motru. București: Albert Baer, 1909, p. 15-32.

74. RĂDULESCU-MOTRU, C. Poporanismul politic și Democrația Conservatoare. București: Albert Baer, 1909, 32 p. Extras din *Noua Revistă Română*.

Concepția despre poporanism a lui C. Stere. Cuprinde părțile I și II ale articolului „Poporanismul politic și democrația conservatoare” apărute în *Noua Revistă Română* (București), nr. 13 (5 iul. 1909) și nr. 14 (12 iul. 1909).

75. Noul partid liberal din Iași / R. În: *Evenimentul* (Iași), 17, nr. 137, 26 iul. 1909, p. 1.

C. Stere dorește să înființeze un nou partid liberal, în jurul *Vieții Românești*.

76. D. C. Stere ca avocat. Afacerea Zemstvoului. Fondurile „Vieții Românești”. În: *Evenimentul* (Iași), 17, nr. 147, 9 aug. 1909, p. 1-3.

77. Nedemnitatea proprietarilor liberali. În: *Epoca* (București), 15, nr. 189, 19 aug. 1909, p. 1.

Pornind de la un articol despre Partidul Liberal, publicat de G. Ibrăileanu în *Viața Românească*, sunt comentate opiniile lui Stere asupra proprietății și exproprierii.

78. Cazul d-lui Stere. În: *Epoca* (București), 15, nr. 190, 20 aug. 1909, p. 2.
Despre acuzațiile „aduse d-lui C. Stere în afacerea Zemstvouului”.

79. Locmaua, idealul liberalilor. În: *Epoca* (București), 15, nr. 190, 20 aug. 1909, p. 1.

Sunt criticați liberalii care, pe de o parte, prin vocea lui Stere (ca reprezentant al „generoșilor”) vorbește despre caracterul nelegitim al proprietății și despre expropriere, iar, pe de altă parte, proprietarii liberali continuă să „încaseze bani și să păstreze locmalele din partid”.

80. HOLBAN, A.D. Teza lui Stere. În: *Evenimentul* (Iași), 17, nr. 167, 4 sept. 1909, p. 1.

81. Cazul Stere: noi dovezi din Basarabia. În: *Evenimentul* (Iași), 17, nr. 171, 10 sept. 1909, p. 1.

C. Stere, avocat al Zemstvouului.

82. Roadele ideilor profesorului Stere / Un grup de studenți ieșeni. În: *Evenimentul* (Iași), 17, nr. 172, 11 sept. 1909, p. 1.

P. Halippa, ucenicul favorit al lui C. Stere, la Congresul Studențesc.

83. Constituirea Societății scriitorilor români. În: *Luceafărul* (Sibiu), 8, nr. 19, 1 oct. [1909], p. 443.

Constituirea definitivă a „Societății scriitorilor români”, pe data de 3 septembrie 1909, în amfiteatrul Liceului „Gheorghe Lazăr” din București (Mihail Sadoveanu, președinte). Printre cei votați în calitate de membri activi ai Societății se numără și C. Stere.

84. Congresul băncilor populare și cooperativelor sătești din România (Raport special). În: *Revista economică* (Sibiu), 11, nr. 41, 10 oct. 1909, p. 416-417.

Printre participanții la al IV-lea Congres al băncilor populare și cooperativelor sătești din România (septembrie 1909, Ploiești) s-a numărat și C. Stere, deputat și director al revistei *Viața Românească*. Detalii despre cuvântările susținute de I.G. Duca (fostul director al băncilor populare și deputat) și Spiru Haret (ministrul Instrucțiunii publice).

85. „Mișcarea” și d. Stere. În: *Evenimentul* (Iași), 17, nr. 204, 18 oct. 1909, p. 1.

Mișcarea acuză *Evenimentul* că duce o campanie pentru „distrugerea d-lui Stere prin ori și ce mijloace”.

86. Cum cântă dl. Stere în lume / Bum. În: *Evenimentul* (Iași), 17, nr. 216, 3 nov. 1909, p. 1.

Versuri satirice.

87. Cum cântă d. Stere acasă / Bum. În: *Evenimentul* (Iași), 17, nr. 217, 4 nov. 1909, p. 1.

Versuri satirice.

1910

88. DOBROGEANU-GHEREA, Constantin. Probleme vitale. În: *Neoio-băgia: studiu economico-sociologic al problemei noastre agrare. București: Socec, 1910, p. 425-494.*

„În acest capitol adițional doresc numai să arunc o mică fâșie de lumină, să deschid o mică perspectivă asupra chestiunii sociale a țării [...]”. C. Stere este menționat la paginile: 430, 480, 485-491.

89. LABIN, S. În chestiunea evreiască. În: *Viața socială* (București), 1, nr. 4, mai 1910, p. 297-304.

Multiple referiri la poziția lui C. Stere în această problemă.

90. LABIN, S. Chestiunea evreiască. Observațiunile d-lui Ibrăileanu. În: *Viața socială* (București), 1, nr. 5-6, iun.-iul. 1910, p. 388-393.

Autorul condamnă atitudinea celor care militează pentru limitarea numărului evreilor din România (Ibrăileanu, Stere, Iorga și A.C. Cuza).

91. Procura d-lui Stere. În: *Opinia* (Iași), 7, nr. 1.107, 8 sept. 1910, p. 1.

Despre alegerea lui C. Stere ca șef al Partidului Liberal din Iași. „Iar într'un moment în care nimeni nu se gîndește la șefia partidului liberal din Iași, d. Stere dă procură altora să conducă treburile aceluia partid.”

92. Viața Romînească (Noem.). În: *Viața socială* (București), 1, nr. 11-12, dec. 1910, p. 342-343.

Din acest număr al *Vieții Românești*, este comentat, printre altele, răspunsul lui C. Stere la critica poporanismului făcută de C. Dobrogeanu-Gherea.

1911

93. Grandioasa manifestație a partidului național-liberal ieșan. Serbătorirea d-lui Constantin Stere. În: *Mișcarea* (Iași), 3, nr. 74, 3 apr. 1911, p. 1-3.

C. Stere în fruntea clubului liberal din Iași.

94. „Poporanismul rusesc” / P. Nicanor & Co. În: *Viața Românească* (Iași), 6, nr. 9, sept. 1911, p. 447-449.

Într-o polemică cu C. Stere, *Noua Revistă Română* atribuie paternitatea poporanismului român lui A. Herzen.

95. Declarațiile d-lui C. Stere / A.W. În: *Adeverul* (București), 24, nr. 7959, 8 nov. 1911, p. 1.

„Șeful liberalilor ieșeni precizează noua platformă de luptă a partidului liberal și face importante declarațiuni asupra reformelor agrare.”

96. Farsorii Democrației: „Adevărul” contra colegiului unic și pentru colegiul-minciună. În: *Mișcarea* (Iași), 3, nr. 253, 18 nov. 1911, p. 1.

Spre deosebire de *Adevărul*, *Mișcarea* susține propunerea pentru colegiul unic făcută de C. Stere în discursul rostit la Iași.

97. Să-și păzească pielea! În: *Evenimentul* (Iași), 19, nr. 248, 22 dec. 1911, p. 1.

Declarația lui Stere de la întrunirea clubului liberal din Iași, în legătură cu lupta pe baricade împotriva guvernului.

98. D. C. Stere pe baricade! În: *Evenimentul* (Iași), 19, nr. 258, 31 dec. 1911, p. 1.

În legătură cu declarația lui C. Stere că este dispus să urce pe baricade pentru a schimba guvernul.

1912

99. Aplanarea conflictului Goga-Vaida. În: *Mișcarea* (Iași), 4, nr. 21, 29 ian. 1912, p. 3.

Rolul lui C. Stere.

100. [Conservatorii ieșeni dezaprobă energic organizarea banchetului în cinstea lui Stere]. În: *Evenimentul* (Iași), 19, nr. 281, 8 febr. 1912, p. 3.

101. COSMOVICI, Leo. Pehlivăanii. În: *Evenimentul* (Iași), 19, nr. 281, 8 febr. 1912, p. 2.

Se declară împotriva sărbătoririi lui Stere „sub masca împăcării Românilor Transilvăneni”.

102. Scrisoare deschisă D-lor Halița, Ursu și Sporea inițiatorii banchetului organizat în cinstea d-lui Stere pentru sărbătorirea „activității” d-sale de peste munți / Un cetățean nepăcălit. În: *Evenimentul* (Iași), 19, nr. 281, 8 febr. 1912, p. 2.

- 103. Banchetul de aseară.** În: *Evenimentul* (Iași), 19, nr. 282, 9 febr. 1912, p. 3.
Banchetul în onoarea lui C. Stere, la care A.C. Cuza nu a participat.
- 104. Manifestația națională de asară.** În: *Mișcarea* (Iași), 4, nr. 29, 9 febr. 1912, p. 1-3.
C. Stere, sărbătorit pentru rolul său în aplanarea conflictului Vaida – Goga.
- 105. Șarlatanul.** În: *Evenimentul* (Iași), 19, nr. 282, 9 febr. 1912, p. 1.
Pamflet. Despre C. Stere.
- 106. Șurubul naționalist.** În: *Evenimentul* (Iași), 19, nr. 283, 10 febr. 1912, p. 2.
C. Stere a vrut să se bucure de un succes ieftin. Banchetul dat în cinstea lui s-a redus la „un chef cu lăutari la care au luat parte mai ales cei nechemați”.
- 107. Iașul cultural.** În: *Evenimentul* (Iași), 19, nr. 285, 12 febr. 1912, p. 1.
Constantin Stere (șeful clubului liberal din Iași) și intelectualitatea ieșeană.
- 108. Sărbătorirea dlui Stere.** În: *Luceafărul* (Sibiu), 11, nr. 7, 12 febr. 1912, p. 159.
Se anunță că Stere a fost sărbătorit la Iași pentru medierea conflictului Vaida – Goga.
- 109. Constituționalitatea legilor și Justiția – Opiniunile d-lui C. Stere.** În: *Evenimentul* (Iași), 19, nr. 293, 22 febr. 1912, p. 2.
- 110. Întrunire la Iași?** În: *Evenimentul* (Iași), 19, nr. 294, 23 febr. 1912, p. 1.
Opoziția, sub conducerea lui Bădărău și Stere, anunță o întrunire pentru a protesta împotriva descentralizării administrative.
- 111. Unde este d-l Stere?** În: *Evenimentul* (Iași), 19, nr. 296, 25 febr. 1912, p. 1.
Stere n-a participat la întrunirea liberală de la sala Pastia.
- 112. Incidentul Vaida-Goga.** În: *Luceafărul* (Sibiu), 11, nr. 6, 28 febr. 1912, p. 140.
Se subliniază rolul lui C. Stere în aplanarea conflictului.
- 113. O personalitate.** În: *Luceafărul* (Sibiu), 11, nr. 11, 11 mart. 1912, p. 224.
Note pe marginea rolului jucat de C. Stere în medierea conflictului Vaida – Goga.
- 114. Două ipostase: d. Stere profesor, d. Stere om politic.** În: *Evenimentul* (Iași), 20, nr. 15, 16 mart. 1912, p. 1.

115. Apărătorii „Coroanei”: D. Stere despre partidul conservator. În: *Evenimentul* (Iași), 20, nr. 16, 17 mart. 1912, p. 1.

116. Șarlatanul teoretician. În: *Evenimentul* (Iași), 20, nr. 21, 23 mart. 1912, p. 1.

Evenimentul atrage atenția asupra contradicțiilor dintre ceea ce susține profesorul de drept constituțional și ceea ce susține politicianul Stere privitor la posibilitatea ca magistrații să discute constituționalitatea legilor.

117. „Titanul” socialist. În: *Evenimentul* (Iași), 20, nr. 28, 25 mart. 1912, p. 1.

În legătură cu comentariile făcute de C. Stere la declarațiile din Cameră ale lui Petre Carp.

118. Liniște, d-le Stere! În: *Evenimentul* (Iași), 20, nr. 37, 13 apr. 1912, p. 1.

C. Stere nu a fost numit ministru liberal, chiar dacă partidul său a ajuns la putere.

119. O scaldă! În: *Evenimentul* (Iași), 20, nr. 39, 15 apr. 1912, p. 1.

Întors la Universitate, Stere polemizează cu *Evenimentul*, care atrăsese atenția asupra contradicțiilor dintre ceea ce susține profesorul de drept constituțional și ceea ce susține politicianul Stere privitor la posibilitatea ca magistrații să discute constituționalitatea legilor.

120. În voia valurilor de C. Nistrul – „Viața Românească”: I / Christian. În: *Mișcarea* (Iași), 4, nr. 157, 17 iul. 1912, p. 1.

C. Nistrul este pseudonimul lui C. Stere.

121. În voia valurilor de C. Nistrul – „Viața Românească”: II / Christian. În: *Mișcarea* (Iași), 4, nr. 158, 18 iul. 1912, p. 1-2.

C. Nistrul este pseudonimul lui C. Stere.

1913

122. IAMANDI-ADRIAN, Victor. „Poporanismul” gazetei „Evenimentul literar” nu se poate asemăna cu „poporanismul” revistei „Viața Românească”. În: *Poporanismul literar al „Vieței Românești” / cu un cuvânt introductiv de N. Iorga.* Iași: Tipografia Națională, 1913, p. 47-60.

Despre articolele referitoare la „poporanism”, publicate de C. Stere sub numele C. Șarcăleanu, în *Evenimentul literar*.

123. LOCUSTEANU, Petre; ISER, Iosif. C. Stere. În: *Cincizeci figuri contemporane / deseneuri de Iser; text de P. Locusteanu.* București: Flacăra, 1913, p. XII-XIII.

- 124. DRĂGHICESCU, D. Domnul C. Stere și politica noastră externă.** În: *Noua Revistă Română* (București), 13, nr. 10, 6 ian. 1913, p. 140-142.
Articol polemic. Despre „articolele d-lui C. Stere, din ultimele două no ale *Vieții Românești*”: „Războiul din Balcani și atitudinea României” (*Viața Românească*, Iași, 7, nr. 9, sept. 1912) și „Perspectivele războiului Austro-Rus și România” (*Viața Românească*, Iași, 7, nr. 11-12, nov.-dec. 1912).
- 125. Articolul d-lui Stere și «Noua Revistă Română» / P. Nicanor & Co.** În: *Viața Românească* (Iași), 8, nr. 1, ian. 1913, p. 122-129.
Articol polemic. Răspuns articolului „Domnul C. Stere și politica noastră externă”, publicat de D. Drăghicescu în *Noua Revistă Română* (București), 13, nr. 10, 6 ian. 1913, p. 140-142.
- 126. DRĂGHICESCU, D. Politica noastră externă. – (Răspuns *Vieții Românești*).** În: *Noua Revistă Română* (București), 13, nr. 19, 10 mart. 1913, p. 290-293.
Articol polemic. Răspuns articolului din *Viața Românească* (Iași), 8, nr. 1, ian. 1913, p. 122-129, cu titlul „Articolul d-lui Stere și «Noua Revistă Română»”, semnat P. Nicanor & Co.
- 127. D. Stere și chestia evreiască / Dan.** În: *Înfrățirea* (București), 1, nr. 37, 13 oct. 1913, p. 4.
- 128. Viața Românească jidovito-antisemită.** În: *Viața Românească* (Iași), 8, nr. 10, oct. 1913, p. 116-117.
Comentând notițele referitoare la „omorul ritual” și „chestia Manasse” din numărul anterior al *Vieții Românești*, publicația *Înfrățirea*, „organul uniunii evreilor pământeni”, aduce în discuție poziția lui C. Stere în problema evreiască.
- 129. „Viața Românească” și chestiunea noastră.** În: *Înfrățirea* (București), 1, nr. 40, 3 nov. 1913, p. 1.
Comentarii asupra articolului din nr. 9 al revistei *Viața Românească*, în care „se dau sfaturi tinerelor generațiuni asupra modului cum trebuie dusă lupta în contra noastră” (a evreilor).
- 130. Scrisoarea d-lui Stere / S.Y.R.** În: *Adeverul* (București), 26, nr. 8722, 22 dec. 1913, p. 1.
„Rectorul Universității de Iași, d. C. Stere, publică o scrisoare în chestia atitudinii «studentimei» ieșene cu prilejul vandalismelor contra întrunirilor muncitorești.”

1914

- 131. RĂDULESCU-MOTRU, C. Procesul Radu Rosetti – C. Stere / A.C.C.** În: *Noua Revistă Română* (București), 15, nr. 15, 16 mart. 1914, p. 238.
Radu Rosetti l-a dat în judecată pe directorul *Vieții Românești*, C. Stere, ca urmare a faptului că i-a fost refuzat dreptul la replică în paginile revistei.

132. Cele două curente din partidul liberal. Oltenia contra d-lui Stere. În: *Adeverul* (București), 27, nr. 8.906, 1 iul. 1914, p. 3.

133. MILLE, Constantin. Curentul Stere. În: *Adeverul* (București) 27, nr. 8.906, 1 iul. 1914, p. 1.

În legătură cu reforma electorală.

134. Opera smintiților! Conservatorii democrați și „anarhiștii” d-lui Stere. În: *Adeverul* (București), 27, nr. 8.907, 2 iul. 1914, p. 3.

Este reprodus un articol din *Opinia* (Iași), în legătură cu atitudinea Partidului Conservator-Democrat față de „Liga reformelor” organizată de C. Stere.

135. Constituirea Ligei reformelor. În: *Adeverul* (București) 27, nr. 8909, 4 iul. 1914, p. 3.

La inițiativa lui C. Stere.

136. Liga pentru reforme / A.B. În: *Adeverul* (București), 27, nr. 8909, 4 iul. 1914, p. 1.

Organizată la Iași, la inițiativa lui C. Stere.

137. Liga dela Iași. Cum s’a constituit / R.X. În: *Adeverul* (București), 27, nr. 8910, 5 iul. 1914, p. 1.

„Mărturisim că ne-am așteptat la o manifestare mai puternică cu ocazia constituirii Ligei de la Iași pentru apărarea reformelor. Se făcuse mare zgomot în jurul acțiunii d-lui Stere și, după manifestările din Cameră, se părea că acțiunea d-lui Stere are ecou.”

138. Mobilizarea „ligei reformelor”: 50.000 săteni vor defila pe Calea Victoriei! / Dan. În: *Adeverul* (București), 27, nr. 8910, 5 iul. 1914, p. 2.

Referiri la Stere și Sassu în legătură cu faptul că „Liga reformelor” ar mobiliza masele țărănești în sprijinul legii pentru colegiul unic.

139. Disensiunile liberalilor în chestia reformelor. Polemica Stere – Burileanu. În: *Adeverul* (București), 27, nr. 8911, 6 iul. 1914, p. 2.

Cu o caricatură: „Liga reformelor”, la p. 1.

140. Acțiunea de la Iași / R.X. În: *Adeverul* (București), 27, nr. 8913, 8 iul. 1914, p. 1.

Comentarii asupra „Ligii reformelor” și a susținerii pe care această mișcare, inițiată de C. Stere, o va avea din partea tuturor liberalilor.

141. MILLE, Constantin. Țăranii în Capitală. În: *Adeverul* (București), 27, nr. 8913, 8 iul. 1914, p. 1.

În legătură cu planul Ligii reformelor de a impune reformele sub presiunea a 50.000 de țărani aduși la București.

142. Un articol al dlui Stere. În: *Românul* (Arad), 4, nr. 162, 24 iul. v. (6 aug. n.) 1914, p. 1.

„D. Const. Stere profesor universitar la Iași și vicepresident al camerei române scrie un articol de mare importanță în ziarul «Universul» și ia o poziție hotărâtă împotriva manifestațiilor antiaustriace [...]»

143. XENI, C. Dl. C. Stere și neutralitatea / C. Xeni fost deputat. În: *Adeverul* (București), 27, nr. 9836, 31 iul. 1914, p. 1.

144. „Curentul Stere” / S.Y.R. În: *Adeverul* (București), 27, nr. 9840, 4 aug. 1914, p. 1.

145. Don colonel Stere / L. În: *Adeverul* (București), 27, nr. 9844, 8 aug. 1914, p. 1.

Profesorii universitari C. Stere, Valerian Urseanu, Paul Negulescu și Dem. Negulescu au fost angajați consilieri judiciari la Ministerul de Război (cu gradul de colonel).

146. Întrunirea universitarilor ieșeni. Declarațiile d-lui C. Stere / Dan. În: *Adeverul* (București), 27, nr. 9884, 17 sept. 1914, p. 4.

Iași, 15 sept. 1914. Întrunirea „Marelui colegiu universitar”, prezidată de rectorul C. Stere, în cadrul căreia mai mulți profesori universitari ieșeni se pronunță cu privire la acțiunea României în cadrul războiului mondial. Rectorul C. Stere declară că „e partizanul eșirei României din neutralitate și că se va supune oricărei acțiuni”.

1915

147. XENI, C. D. C. Stere iar vorbește. În: *Adeverul* (București), [28], nr. 10197, 1 aug. 1915, p. 1-2.

Articolul lui C. Stere, cu titlul „Din carnetul unui solitar. Pentru ce sînt un trădător”, apărut în *Viața Românească* (nr. 5-6, 1915).

148. IONESCU, Dr. Toma. Cazul Stere: I / Aesculap. În: *Adeverul* (București), [28], nr. 10216, 19 aug. 1915, p. 1.

„În numărul de Mai-Iunie, al *Vieții Românești*, a apărut articolul d-lui Constantin Stere: «Din Carnetul unui solitar, pentru ce sînt un trădător?»»

149. IONESCU, Dr. Toma. Cazul Stere: II / Aesculap. În: *Adeverul* (București), [28], nr. 10217, 20 aug. 1915, p. 1.

150. ȘERBAN, N. Germanofilismul „Vieții Românești”. În: *Vieța nouă* (București), 11, nr. 6-7, 1 aug.-1 sept. 1915, p. 187-205.

Despre articolul cu titlul „Din carnetul unui solitar”, publicat de C. Stere în *Viața Românească*, mai-iun. 1915, nr. 5-6.

151. ȘERBAN, N. Germanofilismul „Vieții Românești” (Răspuns D-lui C. Stere). București: Tipografia G.A. Lazareanu, 1915, 20 p. Extras din «Viața Nouă» din 1 Septembrie 1915.

Despre articolul cu titlul „Din carnetul unui solitar”, publicat de C. Stere în *Viața Românească*, mai-iun. 1915, nr. 5-6.

152. N. Șerban. Germanofilismul «Vieții românești» (Răspuns d-lui C. Stere). București, 1915 / G.T. În: *Viața Românească* (Iași), 10, nr. 7-9, 1915, p. 297-298.

153. HEFTER, Alfred. C. Stere / Ciric. În: *Versuri și proză* (Iași), 4, nr. 6, 12 sept. 1915, p. 131-133.

Pe prima copertă a acestui număr, apare un desen cu C. Stere, cu titlul: „Un rîstignit”.

154. DUSCIAN, I. Un interview al d-lui C. Stere. Statele mici nu pot avea o politică a lor zice d. C. Stere / Dr. I. Duscian. În: *Adeverul* (București), 28, nr. 10278, 21 oct. 1915, p. 1-2.

În discuție – un interviu acordat de C. Stere ziarului liberalilor din Kiev, *Kievskaja Misl*.

155. Lupta de la Cameră. Discursul d-lui Diamandy. Cum s’a apărât D. C. Stere / A.B. În: *Adeverul* (București), 28, nr. 10335, 17 dec. 1915, p. 1.

1916

156. HEFTER, Alfred. C. Stere. În: *Cuvinte despre oameni: vol. I / A.H. Hidalgo; desene de Popa.* Iași: Editura „Versuri și proză”, 1916, p. 11-17.

Conține și un desen care îl reprezintă pe C. Stere. La pagina 88, apare următoarea mențiune: „Portretele adunate în această carte au apărut în revista *Versuri și proză* în anii 1915-1916 iscălite Ciric. Ele apar acum culese în Atelierele Tipografiei *Versuri și proză* din Iași”.

157. IAMANDI, Victor. Anarhia de la Universitate. În: *Evenimentul* (Iași), 23, nr. 262, 1 ian. 1916, p. 3.

Sub conducerea Rectorului C. Stere.

158. Dl. Stere înfierat de frunțașii liberali. În: *Evenimentul* (Iași), 23, nr. 264, 5 ian. 1916, p. 1.

Pentru atitudinea sa filogermană.

159. Reportaj postum. C. Stere – Take Ionescu / H.-r. În: *Versuri și proză* (Iași), 5, nr. 20-21, 16 ian. 1916, p. 348-350.

160. În ajunul grevei universitare: Hotărârea Senatului Universitar – Desființarea soc. Studențești – Agitația printre studenți – Declaraarea grevei. În: *Evenimentul* (Iași), 23, nr. 280, 26 ian. 1916, p. 1.

161. Cnutul în Universitate. În: *Evenimentul* (Iași), 23, nr. 281, 27 ian. 1916, p. 1.

Despre Rectorul C. Stere.

162. Sterea, Riegler, Leon. În: *Evenimentul* (Iași), 23, nr. 282, 28 ian. 1916, p. 1.

Dorința lor este ca Universitatea din Iași să devină „un local dedicat «Kulturii» și Cultului German”.

163. Greva studențimei Universitare. În: *Evenimentul* (Iași), 23, nr. 284, 30 ian. 1916, p. 1.

Ca urmare a conflictului dintre studenți și Rectorul C. Stere.

164. „Ordinea și Disciplina” d-lui C. Stere. În: *Evenimentul* (Iași), 24, nr. 3, 6 febr. 1916, p. 1.

Poziția de forță adoptată de Stere față de studenții care au manifestat la 20 decembrie.

165. Domnul Stere către părinți... / Ni-ton. În: *Evenimentul* (Iași), 24, nr. 5, 9 febr. 1916, p. 1.

Despre conflictul dintre Rectorul C. Stere și studenți.

166. Un răspuns d-lui rector C. Stere / Un părinte. În: *Evenimentul* (Iași), 24, nr. 7, 11 febr. 1916, p. 1.

167. RĂDULESCU-MOTRU, C. Greva studenților / Verax. În: *Noua Revistă Română* (București), 17, nr. 24, 7-14 febr. 1916, p. 345.

„Rectorul Universității din Iași, d-l C. Stere, crezând că societățile studenților universitari dela noi au scopul pe care societățile similare îl au în Rusia, adică au scopul de a pregăti atentatele în contra autorității Statului, a profitat de prima desordine produsă în localul Universității din Iași, pentru a desființa Centrul studențesc și Societatea studenților în medicină.”

168. Aplanarea conflictului de la Universitate: „Naționalul” despre provocatorul C. Stere. În: *Evenimentul* (Iași), 24, nr. 11, 16 febr. 1916, p. 1.

169. Demisia Rectorului. În: *Opinia* (Iași), 13, nr. 2.693, 18 febr. 1916, p. 1.

Ca urmare a manifestațiilor studențești din 20 decembrie.

170. Triumful studențimei. Triumful dreptății. În: *Evenimentul* (Iași), 24, nr. 13, 18 febr. 1916, p. 1.

În conflictul cu C. Stere.

- 171. Plecarea d-lui C. Stere în Elveția.** În: *Evenimentul* (Iași), 24, nr. 16, 21 febr. 1916, p. 1.
Anunțată de Stere.
- 172. Alegerea de la Universitate.** În: *Evenimentul* (Iași), 24, nr. 29, 8 mart. 1916, p. 1.
Pentru funcția de Rector.
- 173. Alegerea de la Universitate: câte-va observațiuni și fapte.** În: *Opinia* (Iași), 13, nr. 2.709, 8 mart. 1916, p. 1.
Voturile pro și contra lui Stere, în funcție de orientarea politică a celor care au votat.
- 174. Concediu... definitiv.** În: *Evenimentul* (Iași), 24, nr. 29, 8 mart. 1916, p. 1.
C. Stere a pierdut funcția de Rector, prietenia lui Brătianu, încrederea guvernului și, se pare, șefia clubului liberal din Iași.
- 175. Rectorul ales de guvern!** În: *Opinia* (Iași), 13, nr. 2.710, 9 mart. 1916, p. 1.
Despre alegerile de la Universitate, după demisia lui C. Stere.
- 176. Stere redivivus / Dela Brașov.** În: *Adeverul* (București), 29, nr. 10443, 6 apr. 1916, p. 1.
Comentarii cu privire la un interviu al lui C. Stere.
- 177. Criza șefiei liberale la Iași.** În: *Evenimentul* (Iași), 24, nr. 72, 3 mai 1916, p. 1.
C. Stere nu mai este, de mult, recunoscut ca șef de către liberalii ieșeni.
- 178. Criza liberală de la Iași: Atitudinea d-lui Stere – Lupta sa împotriva partidului – Alegerea d-lui Gh. Mârzescu ca șef – Alegerea d-lor Climescu. C.B. Penescu și Ath. Gheorghiu.** În: *Evenimentul* (Iași), 24, nr. 77, 8 mai 1916, p. 1.
- 179. Portretul d-lui Stere.** În: *Evenimentul* (Iași), 24, nr. 91, 28 mai 1916, p. 1.
- 180. ȘEICARU, Pamfil. C. Nistrul – În voia valurilor – (Icoane din Siberia) / P. Șeicaru.** În: *Versuri și proză* (Iași), 5, nr. 8, 18 iun. 1916, p. 124-125.
C. Nistrul este pseudonimul lui C. Stere.
- 181. STEUERMAN RODION, A. Patru zile în Ardeal / Rodion.** În: *Opinia* (Iași), 13, nr. 2.829, 9 aug. 1916, p. 1.
Schیța lui C. Stere, „Patru zile în Ardeal”, din *Viața Românească*, este recomandată cititorilor.

1917

182. [Plecarea lui C. Stere la Stockholm]. În: *Mișcarea* (Iași), 9, nr. 124, 4 iun. 1917, p. 2.

Textul integral al știrii: „Ziarele rusești anunță că d. Constantin Stere a plecat din București la Stokolm spre a participa la conferința socialistă de acolo. Sperăm, pentru cinstea d-lui C. Stere, că această informație nu se va adevăra”.

183. Regele Carol despre primul Consiliu de Coroană. O audiență a d-lui C. Stere. În: *Lumina* (București), 1, nr. 40, 11 oct. 1917, p. 1-2.

1918

184. Dl. C. Stere în Basarabia. În: *România nouă* (Chișinău), 2, nr. 56, 27 mart. 1918, p. 1.

Despre sosirea la Chișinău, pe 24 martie 1918, a lui C. Stere, „profesor la Universitatea din Iași și vechiu luptător pentru dezrobirea Basarabiei”.

185. Banchetul în onoarea d-lui C. Stere. În: *România nouă* (Chișinău), 2, nr. 57, 28 mart. 1918, p. 4.

„Guvernul Republicii moldovenești a oferit d-lui Constantin Stere un banchet, care s'a ținut sâmbătă în 24 Martie la ceasurile 8 seara, în restaurantul societății *Făclia*. Acest banchet a reunit pe toți deputații din Sfatul Țării, precum și o mulțime de alți intelectuali.”

186. SADOVEANU, Mihail. C. Stere. În: *Lumina* (București), 2, nr. 232, 24 apr. 1918, p. 1.

1919

187. Rătăciții. Înconștiență. În: *Luceafărul* (București), nr. 3-4, 1-15 febr. 1919, p. 80; nr. 5, 1 mart. 1919, p. 104.

S. Mehedinți și C. Stere sunt somați să-și asume vina pentru poziția lor din timpul războiului.

188. TĂSLĂUANU, Octav C. Morala scriitorului / T. Codru. În: *Luceafărul* (București), 14, nr. 6, 15 mart. 1919, p. 131-133.

După o serie de considerații asupra responsabilității sociale a scriitorului, este criticată atitudinea germanofilă a lui Stere din timpul războiului.

189. Atitudinea d-lui C. Stere. În: *Izbânda* (București), 1, nr. 166, 8 mai 1919, p. 1.

Se infirmă zvonurile plecării lui Stere ca profesor la Viena.

190. Arestarea d-lui C. Stere. În: *Izbânda* (București), 1, nr. 171, 13 mai 1919, p. 1.

Ca urmare a cercetărilor privind „complotul contra dinastiei”.

191. Eliberarea complotiștilor. În: *Izbânda* (București), 1, nr. 198, 9 iun. 1919, p. 1.

C. Stere este eliberat după ce fusese cercetat pentru „complot contra dinastiei”.

192. GALACTION, G. Constantin Stere. În: *Chemarea* (București), 2, nr. 55, 9 iun. 1919, p. 1.

1920

193. Știrile Agenției Damian – prin telefon – [despre un interviu al lui C. Stere]. În: *Gazeta Transilvaniei* (Brașov, București), 83, nr. 120, 13 iun. 1920, p. 4.

Textul integral al știrii: „11 Iunie 1920. *București*. – Dl Const. Stere care a sosit la București a dat un interviu prin care declară că deocamdată nu participă la viața politică, asupra căreia se va pronunța în curând”.

194. Viața Românească, (August, nr. 6). În: *Convorbiri literare* (București), 52, nr. 8-9, aug.-sept. 1920, p. 558.

Din numărul 6 al *Vieții Românești*, este comentat articolul lui C. Stere: „Pax britannica”.

195. FAGURE, Em. D. Pax Britannica? În: *Adeverul* (București), 33, nr. 11223, 30 oct. 1920, p. 1.

Reintrarea lui C. Stere în viața publică. Considerații în legătură cu articolul „Pax britannica” publicat de Stere în *Viața Românească*, nr. 6/1920.

196. Acțiunea politică a d-lui C. Stere. În: *Adeverul* (București), 33, nr. 11225, 2 nov. 1920, p. 4.

Informații cu privire la acțiunea politică a lui C. Stere din Basarabia.

1921

197. CUZA, A.C. Idealul Național și acțiunea d-lui C. Stere: discurs rostit în ședința Adunării deputaților dela 8 Martie 1921. [Iași]: [Lumina Moldovei], [1921], 52 p.

198. DAVIDESCU, N. C. Stere: „Un caz de conștiință”. În: *Aspecte și direcții literare*: vol. 1: *Cîte-va cărți, cîte-va idei, cîți-va oameni (1914-1921)*. București: *Viața Românească*, 1921, p. 140-144.

199. IORGA, Nicolae. Procesul „Luminii” la Camera Deputaților: discurs rostit în ziua de 9 martie 1921. București: Imprimeria Statului, 1921, 47 p.

Ca urmare a tipăririi ziarului Lumina în Bucureștiul ocupat, N. Iorga cere invalidarea alegerii lui C. Stere ca deputat.

200. IORGA, Nicolae; IONESCO, Take. La trahison de Stéré: discours prononcés au cours des séances des 8 et 9 mars 1921 de la Chambre des députés roumaine. Bucarest: Imprimerie „Cultura Neamului Românesc”, 1921, 69 p.

Conține: „Discours de Mr. N. Iorga, Député, ancien président de la Chambre, membre de l'Académie Roumaine, prononcé au cours de la séance du 8 mars 1921 de la Chambre des députés roumaine” (p. 3-36); „Discours de Mr. Take Ionesco, Ministre des Affaires Etrangères, prononcé au cours de la séance du 9 mars 1921 de la Chambre des députés roumaine” (p. 37-69).

201. Candidatura d-lui C. Stere: Liberalii opun candidaturii d-lui Stere pe a doctorului Ciuhureanu. – Țărăniștii și d. Stere. – D. Niță și d. Stere / N.S. În: *Adeverul* (București), 34, nr. 11285, 14 ian. 1921, p. 3.

Începerea campaniei electorale în județul Soroca, unde își depusese candidatura C. Stere.

202. BACALBAȘA, Constantin. Când nu sunt principii!... În: *Adeverul* (București), 34, nr. 11330, 10 mart. 1921, p. 1.

Cazul Constantin Stere.

203. D-nii Cuza, Gr. Filipescu, Mihalache, Maniu și Iorga vorbesc despre cazul Stere. În: *Adeverul* (București), 34, nr. 11330, 10 mart. 1921, p. 3.

204. BOTEZ, Octav. C. Stere, În literatură. Edit. „Viața Românească”, 1921, Iași, Prețul 12 lei. În: *Viața Românească* (Iași), 13, nr. 5, mai 1921, p. 289-290.

205. CUCU, D.I. C. Stere, „În literatură” / D.I.C. În: *Gândirea* (Cluj), 1, nr. 1, 1 mai 1921, p. 16-17.

C. Stere. „În literatură”. Iași: *Viața Românească*, 1921, 179 p. Volumul cuprinde texte publicate înainte de război, sub pseudonimul C. Șărcăleanu, în *Evenimentul literar și Viața Românească*.

206. PETRESCU, Cezar. [Cuvântările D-lui C. Stere] / C.P. În: *Gândirea* (Cluj), 1, nr. 5, 1 iul. 1921, p. 99.

Despre volumul ce cuprinde cuvântările rostite în ședințele Camerei din 4, 5 și 9 martie, cu prilejul validării alegerilor de la Soroca.

1922

207. Cazul profesorului Stere. În: *Adeverul* (București), 35, nr. 11763, 4 aug. 1922, p. 4.

Informații cu privire la: cererea Colegiului Universității din Iași pentru reintegrarea lui C. Stere la catedră; răspunsul ministrului C. Anghelescu; o scrisoare de mulțumire a lui Stere adresată rectorului universității ieșene.

208. Cazul Stere / G. În: *Adeverul* (București), 35, nr. 11764, 5 aug. 1922, p. 1.

„Răspunsul dat de d. Ministru Anghelescu universității din Iași în chestia reintegrării d-lui Stere arată încă o dată cu câtă meschinărie politicenească se tratează la noi chestiile cele mai serioase”.

209. Cazul profesorului Stere. Ministerul de instrucție decide ca profesorul Stere să rămâie suspendat. Răspunsul dat colegiului universitar. În: *Adeverul* (București), 35, nr. 11765, 6 aug. 1922, p. 4.

Răspunsul ministrului C. Anghelescu dat Colegiului universitar din Iași, care se pronunțase în favoarea rechemării lui C. Stere la catedră (cererea de suspendare fusese făcută de către Consiliul profesoral din Iași, cu respectarea dispozițiilor legale). Ministrul se pronunță pentru menținerea suspendării, până la pronunțarea comisiei de judecată.

210. Rechemarea d-lui Stere: acțiunea profesorilor ieșeni. În: *Adeverul* (București), 35, nr. 11767, 8 aug. 1922, p. 2.

Textul integral al știrii: „Iași – La rectorat s’a primit răspunsul ministrului de instrucție, cu privire la rechemarea la catedră a d-lui C. Stere. Mai mulți profesori ne asigură, că îndată după isprăvirea vacanței, chestia va veni din nou în discuția colegiului universitar, după care o acțiune energică va fi desfășurată, pentru ca dezideratul Universității să fie adus la îndeplinire”.

211. „Adevărul” și cazul Stere / G. În: *Adeverul* (București), 35, nr. 11768, 9 aug. 1922, p. 1.

„Sub acest titlu un confrate încearcă să demonstreze cu un exemplu cât de greșită e «campania» Adevărului «pentru reabilitarea d-lui Stere»: în Belgia flamandul Muller a fost condamnat de jurați la închisoare, pentru că a ajutat pe inamic în timpul ocupațiunii”.

212. Convorbire cu fostul ministru Petrovici: Cazul Stere; Întrevederile dela Sovata. În: *Adeverul* (București), 35, nr. 11768, 9 aug. 1922, p. 3.

Poziția lui I. Petrovici cu privire la reprimirea lui C. Stere la universitatea ieșeană (argumentele lui Petrovici sunt pro Stere).

213. CANTACUZINO, Matei B. Lămuriri în chestia Stere. În: *Adeverul* (București), 35, nr. 11769, 10 aug. 1922, p. 1.

Lămuriri cu privire la revenirea lui C. Stere la Universitatea din Iași.

214. Iar cazul Stere / G. În: *Adeverul* (București), 35, nr. 11770, 11 aug. 1922, p. 1.

215. Un profesor despre cazul Stere. Ce ne spune d. Petru Dragomirescu / D. În: *Adeverul* (București), 35, nr. 11773, 14 aug. 1922, p. 4.

Printre altele, profesorul Petru Dragomirescu își exprimă nemulțumirea în legătură cu răspunsul ministerului în „cazul” Stere: „Și mă ridic împotriva răspunsului pe care ministerul l’a trimis rectoratului, pentru că el păcătuiește din punctul de vedere al legii, al interesului Facultății de drept și al moralității”.

216. GRAUR, Const. Confuzie ciudată – Ce zice rațiunea rece în ceea ce se cheamă „cazul Stere”. În: *Adeverul* (București), 35, nr. 11777, 18 aug. 1922, p. 1.

Poziția lui Const. Graur cu privire la reintegrarea lui C. Stere la Universitatea din Iași.

217. Lămuririle d-lui Mihalache: atitudinea d-lui Mihalache față de cazul Stere. În: *Adeverul* (București), 35, nr. 11777, 18 aug. 1922, p. 3.

Articolul cuprinde și un text al lui I. Mihalache apărut în *Aurora*, cu titlul „Răspuns unor intrigi”.

218. CANTACUZINO, Matei B. Încă un cuvânt în chestia Stere. În: *Adeverul* (București), 35, nr. 11786, 27 aug. 1922, p. 1.

„Ca contribuțiune la lămurirea opiniunii publice cu privire la avizul emis de colegiul profesoral al Universității din Iași, în chestiunea profesorilor rămași suspendați din timpul războiului aș dori să mai spun un scurt cuvânt [...]”

1923

219. CIOBANU, Ștefan. Publicațiile periodice românești. În: *Cultura românească în Basarabia sub stăpânirea rusă*. Chișinău: Editura „Asociației Uniunea Culturală Bisericească din Chișinău”, 1923, p. 285-313.

„Și Românii basarabeni, o mână de intelectuali din Chișinău, și-au pus în gând să scoată un ziar. Aceasta s’a făcut cu concursul basarabenilor, care se găseau în vechiul regat: profesorul universității din Iași C. Stere a venit la Chișinău, unde a pus la cale, cu cei câțiva basarabeni scoaterea primului ziar românesc în provincia dintre Prut și Nistru. La 24 Mai, Mercuri, la anul 1906 apare primul număr al «gazetei național-democratice Basarabia», tipărită la început cu litere rusești”. (p. 287-288)

220. SUȚU, Rudolf. Iași de odinioară: [vol. I]. Iași: Tipografia „Lumina Moldovei”, 1923, 316 p.

Din Cuprins: „D. Const. Stere” (p. 33). Alte trimiteri la C. Stere: p. 198 și 249.

221. Doui vrăjmași / Aladin. În: *Contimporanul* (București), 2, nr. 27, 20 ian. 1923, p. 1.

Nicolae Iorga și Constantin Stere.

222. CANTACUZINO, Matei B. **Fuziune?** În: *Adeverul* (București), 36, nr. 12062, 4 iun. 1923, p. 1.

„Opiniunea publică a fost în zilele din urmă penibil impresionată prin știrea înregistrată de unele ziare că, într’o recentă adunare a partidului țărănesc, d. Stere ar fi propus fuziunea cu partidul național.”

223. Discursul d-lui Stere la Cameră: Rolul partidului țărănesc în politica țării; Constituția cea nouă e incompletă și reacționară / C. În: *Adeverul* (București), 36, nr. 12215, 22 nov. 1923, p. 3.

1924

224. BOGOS, D. **[Iată că se apropie și ultima etapă prin care trebuie să treacă Basarabia înaintea „Unirei”]**. În: *La răspântie: Moldova de la Nistru în anii 1917-1918*. Chișinău: Glasul Țării, 1924, p. 134-136.

Despre participarea lui C. Stere la evenimentele din 24-26 martie 1918, de la Chișinău.

225. BOGOS, D. **[A doua zi, 27 Martie, ședința solemnă a proclamării „Unirei”]**. În: *La răspântie: Moldova de la Nistru în anii 1917-1918*. Chișinău: Glasul Țării, 1924, p. 136-143.

La pagina 137, se menționează că „se proclamă de «blocul moldovenesc» deputat d-l Stere, care ia cuvântul și pătrunde până’n adâncul inimilor ascultătorilor”.

226. Țăranii moldoveni despre trădătorul Const. Stere. București: Universul, 1924, 32 p.

227. HODOȘ, Alexandru. **Jurnalul unei fuziuni – Sau: Basmul cu cocoșul roșu –**. În: *Țara Noastră* (Cluj), 6, nr. 27, 6 iul. 1924, p. 850-853.

Fragment dintr-un jurnal din 1924, în care apar mai multe referiri la C. Stere. Numele autorului jurnalului este necunoscut. Potrivit notiței introductive a lui Alexandru Hodoș, fragmentul este transcris dintr-un „caet gros, aruncat în iarbă”, pe care îl găsisese în grădina Cișmigiu. Cel mai probabil, însemnările aparțin unui „fruntaș politic”.

1925

228. BOTTEZ, Constantin L. **Trădarea – dezertarea și tolerarea lui Constantin Stere fost Colonel Consilier Juridic: I. Alegerea de la Soroca și II. Activitatea sa negativă în războiul de întregire a neamului /** povestirea faptelor de Locot. Colonel Constantin L. Bottez. Huși: Tipografia și Legătoria de Cărți George Jorică, 1925, 79 p.

229. „**Adeverul**” și **scrisoarea d-lui Stere.** În: *Adeverul* (București), 38, nr. 12697, 5 mai 1925, p. 6.

230. D. Brătianu și cazul Stere. În: *Adeverul* (București), 38, nr. 12697, 5 mai 1925, p. 6.

231. Guvernul și maltratarea d-lui Halippa. D. Ionel Brătianu atacă pe d. Stere. Discuția reformei administrative. În: *Adeverul* (București), 38, nr. 12697, 5 mai 1925, p. 4.

232. Polemica Brătianu – Stere: Două trădări; În fine, un proces, deocamdată promis; E lucru serios? / Rep. În: *Adevărul* (București), 38, nr. 12697, 5 mai 1925, p. 1.

În ședința Camerei, Brătianu îl acuză pe Stere că ar fi autorul agitației care a dus la agresarea lui Pan Halippa, amintind și de atitudinea filogermană pe care Stere a avut-o în timpul războiului.

1926

233. GHIBU, Onisifor. Deslipirea Basarabiei de Rusia. În: *Dela Basarabia rusească la Basarabia românească: analiza unui proces istoric – însoțită de 186 documente*: vol. 1. Cluj: [s.n.], 1926, p. CLVI-CLXXXI.

C. Stere este menționat la paginile CLXIII-CLXXXI.

234. LOVINESCU, Eugen. 1. Prepoporanismul d-lui C. Stere din Evenimentul literar. În: *Istoria literaturii române contemporane*: vol. I: *Evoluția ideologiei literare*. București: Ancora, 1926, p. 80-83.

235. LOVINESCU, Eugen. Critica poporanistă: d. C. Stere. În: *Istoria literaturii române contemporane*: vol. II: *Evoluția criticii literare*. București: Ancora, 1926, p. 67-71.

236. BOGDAN-DUICĂ, G. Contra d-lui C. Stere. I. Peripeția atitudinii mele. În: *Cuvântul* (București), 3, nr. 496, 3 iul. 1926, p. 1.

237. BOGDAN-DUICĂ, G. Contra d-lui C. Stere. II. Țara și d. C. Stere. În: *Cuvântul* (București), 3, nr. 497, 4 iul. 1926, p. 1, 3.

238. BOGDAN-DUICĂ, G. Contra d-lui C. Stere. III. D. C. Stere și partidul său. În: *Cuvântul* (București), 3, nr. 498, 5 iul. 1926, p. 1, 3.

239. BOGDAN-DUICĂ, G. Contra d-lui C. Stere. IV. Concurența partidelor. În: *Cuvântul* (București), 3, nr. 499, 7 iul. 1926, p. 1, 3.

240. PANAITESCU, Em. C. Stere și partidul țărănesc. În: *Cuvântul* (București), 3, nr. 502, 10 iul. 1926, p. 1, 3.

241. BOGDAN-DUICĂ, G. **Contra d-lui C. Stere. V.** În: *Cuvântul* (București), 3, nr. 510, 19 iul. 1926, p. 2.

242. RALEA, Mihai D. **Pentru d. C. Stere. I. Ce n-a înțeles d. Bogdan-Duică.** În: *Adeverul* (București), 39, nr. 13065, 22 iul. 1926, p. 1, 2.

243. RALEA, Mihai D. **Pentru d. C. Stere. II. Argumentele d-lui Bogdan-Duică.** În: *Adeverul* (București), 39, nr. 13066, 23 iul. 1926, p. 1, 2.

244. RALEA, Mihai D. **Pentru d. C. Stere. III. Semnificația operei lui C. Stere.** În: *Adeverul* (București), 39, nr. 13067, 24 iul. 1926, p. 1, 2.

1927

245. DAFIN, Ioan. **Const. Stere.** În: *Figuri ieșene: I. Iași: „Viața Românească”*, 1927, p. 40-43.

246. ANTONIU, Lascăr. **Senatoria de drept a d-lui Const. Stere: s'a făcut o greșală, care trebuie reparată.** În: *Adeverul* (București), 40, nr. 13449, 21 oct. 1927, p. 4.

„D. Constantin Stere a cerut Înaltei Curți de Casație recunoașterea sa ca senator de drept. I s'a respins cererea.”

1928

247. DAFIN, Ioan. **Const. Stere.** În: *Figuri ieșene*. Ediția II-a revăzută și completată. Iași: *Viața Românească*, [1928], p. 36-38.

248. DAFIN, Ioan. **Între Socialiști și Liberali – D-l C. Stere.** În: *Iașul cultural și social: amintiri și însemnări*: [vol. I] / Ion Dafin. Iași: *Viața Românească*, 1928, p. 142-156.

249. LOVINESCU, Eugen. **C. Stere.** În: *Critice*: [vol.] V: *Figurine*. Ediție definitivă. București: Ancora, 1928, p. 194-196.

1929

250. DAFIN, Ioan. **Iașii cultural și social: amintiri și însemnări**: vol. II. Iași: *Viața Românească*, 1929, 279 p.

C. Stere este menționat la paginile: 70, 79, 87-89, 134-138, 140-142, 145, 147-148, 174, 191-193, 195, 218-219, 239-241, 243, 245.

251. Stere Constantin. În: *Minerva. Enciclopedie română cu peste 1.000 clișee în text, 100 hărți simple, 10 hărți în color și 50 planșe artistice.* Cluj: Editura Comitetului de redacție al Enciclopediei Române Minerva, 1929, p. 893-894.

Anul nașterii lui C. Stere este menționat greșit: 1880.

252. ARGHEZI, Tudor. C. Stere. În: *Bilete de papagal* (București), 2, nr. 332, 6 mart. 1929, p. 1-2.

253. VORNIC, Tiberiu. Reforma administrativă la Cameră. După discursul d-lui C. Stere. În: *Adeverul* (București), 42, nr. 13978, 19 iul. 1929, p. 1.

Articol însoțit de o fotografie a lui C. Stere.

1930

254. D-l C. Stere dă lecții. În: *Țara Noastră* (Cluj), 10, nr. 16, 13 apr. 1930, p. 616.

Comentarii cu privire la o scrisoare a lui C. Stere adresată lui Ion Codreanu, publicată de *Adevărul*.

255. HODOȘ, Alexandru. Cronica politice interne. Tragedia dela hotel Metropol. În: *Țara Noastră* (Cluj), 10, nr. 16, 13 apr. 1930, p. 605-606.

O întrunire la hotelul Metropol, în cadrul căreia „s'a dat homerică bătălie *pro Stere*” (printre protagoniști, Ion Codreanu și Pan. Halippa). Alte detalii referitoare la plecarea lui C. Stere din Partidul Național-Țărănesc și la contextul politic de la vremea respectivă.

256. Ce spune un bătrân cărturar basarabean despre d. Stere: povestirea d-lui Zamfir Arbore. În: *Viața Basarabiei: organul Partidului Național-Țărănesc din Basarabia* (Chișinău), 10, nr. 9, 6 iul. 1930, p. 2.

257. Congresele „steriste”. În: *Viața Basarabiei: organul Partidului Național-Țărănesc din Basarabia* (Chișinău), 10, nr. 9, 6 iul. 1930, p. 1.

Despre congresele ținute de un grup mic de deputați „cari s'au rupt” de Partidul Național Țărănesc, după demisia lui C. Stere din partid.

258. „Jertfa” democrației: d-l Stere spune că a fost și este persecutat. În: *Viața Basarabiei: organul Partidului Național-Țărănesc din Basarabia* (Chișinău), 10, nr. 9, 6 iul. 1930, p. 3.

259. MARCU-BALȘ, P. Contribuții la „chestia Stere”. În: *Viața Românească* (București), 22, nr. 7-8, iul.-aug. 1930, p. 29-50.

260. LEONEANU, L. **Câteva zile în intimitatea d-lui C. Stere. Note și impresii cu prilejul apariției volumului „Preludii”.** În: *Adevărul literar și artistic* (București), 9, nr. 512, 28 sept. 1930, p. 1-2.

261. SUCHIANU, D. I. **C. Stere. Documentări și lămuriri politice. Preludii, Editura „Adevărul”, prețul 120 lei.** În: *Adevărul literar și artistic* (București), 9, nr. 513, 5 oct. 1930, p. 7.

262. LEONEANU, L. **O pagină sentimentală din viața d-lui C. Stere.** În: *Adevărul literar și artistic* (București), 9, nr. 521, 30 nov. 1930, p. 3.

1931

263. SĂTEANU C. **Un manuscript rătăcit de C. Stere și G. Ibrăileanu.** În: *Adevărul literar și artistic* (București), 10, nr. 550, 21 iun. 1931, p. 1-2.

În articol, sunt redată fragmente din „Manuscriptul rătăcit”, operă filosofică și psihologică, pierdut în colecția uitată a ziarului *Adevărul literar* în care a fost publicat.

264. TEODOREANU, Al. O. **Două solii.** În: *Gândirea* (București), 11, nr. 11, nov. 1931, p. 452.

„În vâltoarea acelor clipe hotărâtoare pentru soarta noastră, ținuturile apăsate de călcâi străin ne-au trimis doi soli: Ardealul, pe poetul Octavian Goga, Basarabia pe profesorul Constantin Stere”.

265. **Romanul d-lui C. Stere / h.** În: *Adevărul literar și artistic* (București), 10, nr. 576, 20 dec. 1931, p. 7.

1932

266. LEONEANU, L. **Romanul d-lui C. Stere. În Preajma Revoluției: Smaragda Theodorovna: Atmosfera, Personajele, Subiectul.** În: *Adevărul literar și artistic* (București), 10, nr. 579, 10 ian. 1932, p. 1-2.

267. CLOPOȚEL, Ion. **C. Stere: În preajma Revoluției (două volume: Smaragda Theodorovna și Vania Răutu, editura „Adevărul” București, lei 160).** În: *Societatea de Mâine* (Cluj), 9, nr. 2-3, 1-15 febr. 1932, p. 22.

268. CĂLINESCU, G. **Romanul d-lui Const. Stere.** În: *Adevărul literar și artistic* (București), 10, nr. 585, 21 febr. 1932, p. 1-2.

Constantin Stere. „În preajma revoluției”: vol. 1: „Smaragda Theodorovna”; vol. 2: „Copilăria și adolescența lui Vania Răutu”. București: Adevărul, 1932.

269. DIMA, Al. **Romanul d-lui C. Stere.** În: *Datina* (Turnu Severin), 10, nr. 1-3, ian.-mart. 1932, p. 26-27.

„Din opera aceasta a d-lui Stere au apărut până acum numai două volume. [...] doar notele preludiului din «Smaragda Teodorovna» și primele măsuri din «Vania Răutu» au fost realizate.”

270. **Memorialiști basarabeni** / P. Nicanor & Co. În: *Viața Românească* (București), 24, nr. 3-4, mart.-apr. 1932, p. 363-366.

Zamfir Arbore și C. Stere.

271. STRUȚEANU, Scarlat. **C. Stere: În preajma revoluției. I. Smaragda Theodorovna; II. Copilăria și adolescența lui Vania Răutu. Editura „Adevărul”.** În: *Convorbiri literare* (București), 65, mart.-apr. 1932, p. 313-319.

272. SUCHIANU, D.I. **Romanul d-lui C. Stere.** În: *Viața Românească* (București), 24, nr. 3-4, mart.-apr. 1932, p. 329-335.

Despre romanul lui C. Stere: „În preajma revoluției”.

273. „**Zărilor**”. În: *Societatea de Măine* (Cluj), 9, nr. 6, apr. 1932, p. 87.

„Am citit întâiele patru numere din foaia săptămânală «Zărilor» întemeiată de distinsul cărturar Constantin Stere [...]”.

274. **Cazul Stere.** În: *România literară* (București), 1, nr. 7, 2 apr. 1932, p. 2.

Despre romanul lui C. Stere, „În preajma revoluției”, care s-a vândut imediat.

275. VIȚCHI, S.A. **O vedere asupra romanului „În preajma revoluției”.** În: *Adevărul literar și artistic* (București), 11, nr. 605, 10 iul. 1932, p. 6.

276. GABRIELESCU, Alice. **Smaragda Theodorovna.** În: *Adevărul literar și artistic* (București), 11, nr. 607, 24 iul. 1932, p. 7.

Constantin Stere. „În preajma revoluției”: vol. 1: „Smaragda Theodorovna”. București: Adevărul, 1932.

277. SEBASTIAN, Mihail. **C. Stere: Smaragda Theodorovna (Editura „Adevărul” S. A.) I.** În: *România literară* (București), 1, nr. 27, 20 aug. 1932, p. 3.

278. SEBASTIAN, Mihail. **C. Stere: Vania Răutu (Editura „Adevărul” S. A.) II.** În: *România literară* (București), 1, nr. 29, 3 sept. 1932, p. 3.

279. BLAZIAN, Henri B. **C. Stere. „În preajma revoluției”: roman: vol. 3: „Lutul”, Edit. Adevărul, 1932 / H. Bl.** În: *Adevărul literar și artistic* (București), 11, nr. 619, 16 oct. 1932, p. 7.

- 280.** CĂLINESCU, G. **Romanul d-lui C. Stere – Lutul** –. În: *Adevărul literar și artistic* (București), 11, nr. 620, 23 oct. 1932, p. 1.
Constantin Stere. „În preajma revoluției”: vol. 3: „Lutul”. București: Adevărul, 1932.
- 281.** SEBASTIAN, Mihail. **C. Stere: Lutul (În preajma revoluției. III) Editura Adevărul S. A.** În: *România literară* (București), 1, nr. 37, 29 oct. 1932, p. 3.
- 282.** CIOMAC, Christian. **C. Stere: „În preajma revoluției”: I. Smaragda Theodorovna. II. Vania Răutu.** În: *Adevărul literar și artistic* (București), 11, nr. 621, 30 oct. 1932, p. 2.
Constantin Stere. „În preajma revoluției”: vol. 1: „Smaragda Theodorovna”; vol. 2: „Copilăria și adolescența lui Vania Răutu”. București: Adevărul, 1932.
- 283.** PHILIPPIDE, Al. A. **Un roman de energie și voință. C. Stere: În preajma revoluției: vol. III Lutul... (Edit. „Adeverul”).** În: *Adevărul literar și artistic* (București), 11, nr. 621, 30 oct. 1932, p. 7.
Constantin Stere. „În preajma revoluției”: vol. 3: „Lutul”. București: Adevărul, 1932.
- 284.** CĂLINESCU, G. **Patru ore cu d. Const. Stere.** În: *Adevărul literar și artistic* (București), 11, nr. 622, 6 nov. 1932, p. 1.
- 285.** STRUȚEANU, Scarlat. **C. Stere: În preajma revoluției, vol. III, Lutul (Ed. Adevărul).** În: *Convorbiri literare* (București), 65, nov.-dec. 1932, p. 742-746.
„În acest al treilea volum al vigurosului său roman, autorul nu ne-a rănit niciuna din iluziile pe care ni le făurisem cu prilejul celor dintâi două.”
- 286.** ARGHEZI, Tudor. **Constantin Stere.** În: *Adevărul literar și artistic* (București), 11, nr. 629, 25 dec. 1932, p. 3.

1933

- 287.** CONSTANTINESCU, Pompiliu. **D. C. Stere – romancier.** În: *Critice*. București: Vremea, 1933, p. 218-233.
- 288.** FROLLO, Mia. **Caleidoscop de literatură românească. Două personalități, două romane.** În: *Observatorul* (Beiuș), 6, nr. 1, ian. 1933, p. 26-29.
Titlul articolului la Cuprins: „Două romane, Două personalități (E. Lovinescu – C. Stere)”.
- 289.** STRUȚEANU, Scarlat. **C. Stere: În preajma revoluției, IV Hotarul.** În: *Convorbiri literare* (București), 66, febr. 1933, p. 186-193.

290. CĂLINESCU, G. C. **Stere: Hotarul.** În: *Adevărul literar și artistic* (București), 12, nr. 636, 12 febr. 1933, p. 7.

Constantin Stere. „În preajma revoluției”: vol. 4: „Hotarul”. București: Adevărul, 1933.

291. CONSTANTINESCU, Pompiliu. **C. Stere: Hotarul (roman), edit. „Adevărul”.** În: *Vremea* (București), nr. [283], Paști 1933, p. 18.

292. PAPADIMA, Ovidiu. **C. Stere: În preajma revoluției – Roman. – 4 vol.: Smaragda Theodorovna, Vania Răutu, Lutul..., Hotarul...** În: *Gândirea* (Cluj), 13, nr. 4, apr. 1933, p. 153-157.

293. SEVASTOS, M. **O tragedie. C. Stere. Iuliu Maniu.** În: *Adevărul literar și artistic* (București), 12, nr. 647, 30 apr. 1933, p. 1.

În cadrul rubricii: „Din viață – nu din cărți”, articolul face referire la demisia domnului Iuliu Maniu de la șefia Partidului Național-Țărănesc și excluderea domnului C. Stere din Partidul Național-Țărănesc.

1934

294. MARIA, regină a României. **Iași, Vineri 30 Martie/12 Aprilie 1918.** În: *Povestea vieții mele*: vol. 3: *Ani de războiu / Maria, regina României*. Ediția a 2-a. București: Adeverul, [1934], p. 482-484.

Conține și informații referitoare la C. Stere, despre care regina Maria scrie: „La urmă primi pe Stere, un om greu de primit, un socialist convins care numai leal nu s’a arătat față de noi, dar căruia i se pot ierta multe, fiindcă a avut ca singur ideal totdeauna: unirea Basarabiei cu România”.

295. TEODORESCU-BRANIȘTE, Tudor. **Ultimii democrați? Erorile partidului național-țărănesc. Cazul Stere.** În: *Cuvântul liber* (București), nr. 13, 3 febr. 1934, p. 6-7.

296. DIAMANDI, Sterie. **Constantin Stere.** În: *Gândul vremii* (Iași), 2, nr. 2, 15 febr. 1934, p. 6-16.

297. **Pe dl Stere nu-l lasă să intre în Senat.** În: *Unirea Poporului* (Blaj), 16, nr. 8, 25 febr. 1934, p. 6.

Textul integral al știrii despre C. Stere: „Dl Stere a fost ales deputat în mai multe județe. Ca să ajungă din partidul D-Sale cât mai mulți în parlament, D-Sa s’a hotărât să-și ocupe scaunul de senator de drept, iar în locul D-Sale să intre alții. La aceasta se opun însă mareșalul Prezan și ceilalți generali membrii ai Senatului. Ei au declarat cu toții că în clipita când intră dl Stere în Senat, ei părăsesc Senatul, fiindcă dl Stere ar fi fost, în cursul marelui războiu, trădător de neam”.

298. DĂSCĂLESCU, Lucreția. **Femeia în opera d-lui C. Stere.** În: *Adevărul literar și artistic* (București), 13, nr. 692, 11 mart. 1934, p. 7.

299. Maurice Paleologue: *Ultima Țarină, cu o prefață de C. Stere*, Edit. Adevărul, 227 pag., 50 lei / D.G. În: *Satul și Școala* (Cluj), 3, nr. 7-8, mart.-apr. 1934, p. 271.

„Traducerea aceasta se bucură de marele avantaj de a avea o lungă prefață de C. Stere, de o valoare documentară deosebită.”

300. PAPANIMA, Ovidiu. C. Stere: *În preajma revoluției – Roman. – Patru vol.: Smaragda Theodorovna, Vania Răutu, Lutul..., Hotarul...* În: *Gândirea* (București), 13, nr. 4, apr. [1934], p. 153-157.

301. SEVASTOS, M. Autorul „Nostalgiei”. În: *Adevărul literar și artistic* (București), 13, nr. 712, 29 iul. 1934, p. 1.

Constantin Stere. „În preajma revoluției”: vol. 5: „Nostalgii”. București: Adevărul, 1934.

302. PANDREA, Petre. C. Stere: *Nostalgii*. În: *Viața Românească* (București), 26, nr. 19-20, oct. 1934, p. 64-65.

303. CĂLINESCU, G. C. Stere, *Nostalgii*. În: *Adevărul literar și artistic* (București), 13, nr. 725, 28 oct. 1934, p. 9-10.

Constantin Stere. „În preajma revoluției”: vol. 5: „Nostalgii”. București: Adevărul, 1934.

304. CHINEZU, I. Constantin Stere, *Nostalgii*. În: *Gând românesc* (Cluj), 2, nr. 11, nov. 1934, p. 588-590.

Constantin Stere. „În preajma revoluției”: vol. 5: „Nostalgii”. București: Adevărul, 1934.

305. TRANDAFIR, Horia. *Nostalgii* (al 5-lea roman din seria «În preajma revoluției») de C. Stere, Editura Adevărul, lei 80. În: *Societatea de Mâine* (București), 11, nr. 12, dec. 1934, p. 186.

1935

306. ANTONESCU, Eftimie. *Cazul Const. Stere*. În: *Tendințe și curente noi în noul cod penal. Cazul C. Stere în Senat: discursuri rostite în Senat în ședințele dela 5 și 6 februarie 1935 și 20 februarie 1934*. București: Imprimeria Centrală, 1935, p. 47-51.

Discurs rostit în Senat, în ședința din 20 februarie 1934, în legătură cu învinuirea „de trădare în vreme de războiu” adusă lui C. Stere.

307. DIAMANDI, Sterie. Constantin Stere. În: *Galeria oamenilor politici: Regele Ferdinand, Ionel Brătianu, Take Ionescu, Vintilă Brătianu,*

Ion G. Duca, Nicolae Iorga, Iuliu Maniu, Constantin Stere, Ion Mihalache, A.C. Cuza, C. Argetoianu, M. Manoilescu. București: Editura „Cugetarea”, [1935?], p. 209-223.

Articol apărut în revista *Gândul vremii*, în februarie 1934.

308. LEONEANU, L. C. Stere: note și impresii cu prilejul apariției volumului „Preludii”. În: *Portrete literare și politice.* București: Imprimeriile „Independența”, 1935, p. 7-17.

309. LEONEANU, L. D-l Const. Stere despre romanul d-lui M. Sevastos. În: *Portrete literare și politice.* București: Imprimeriile „Independența”, 1935, p. 93-97.

M. Sevastos. „Aventurile din strada Grădinilor”. București: Adevărul, [1934].

310. LEONEANU, L. Romanul D-lui C. Stere. În: *Portrete literare și politice.* București: Imprimeriile „Independența”, 1935, p. 19-26.

„În mai puțin de douăzeci de zile – sau mai exact, de nopți – d. Stere mi-a dictat primul volum. Au fost seri în care, fără exagerare, îmi dicta până la două sute de pagini de manuscris. [...] Eroii principali ai romanului sunt Smaragda Teodorovna și soțul ei Iorgu Răutu.”

311. TOPLICEANU, Alexandru. Constantin Stere. În: *Portrete.* București: Cartea Românească, [1935?], p. 65-72.

312. PAPADIMA, Ovidiu. [C. Stere, Nostalgii]. În: *Gândirea* (Cluj), 14, nr. 1, ian. 1935, p. 49-50.

313. CIOCULESCU, Șerban. Aspecte epice contemporane: 3. C. Stere: În preajma revoluției, vol. V, Nostalgii, roman, editura «Adevărul». În: *Revista Fundațiilor Regale* (București), 2, nr. 1, 1 ian. 1935, p. 158-161.

Titlul articolului este preluat de la p. 153.

314. BRANISCE-CĂLIMAN, V. C. Stere: „În preajma revoluției” roman. Ed. „Adevărul” vol. V. „Nostalgii”. În: *Brașovul literar*, 4, nr. 21-22 (Număr festiv), ian.-febr. 1935, p. 157-158.

315. Viața lui C. Stere. În: *Viața Basarabiei: revistă lunară* (Chișinău), 4, nr. 2, febr. 1935, p. 77-78.

316. CONSTANTINESCU, Pompiliu. C. Stere: Nostalgii, v. V din „În preajma revoluției”, ediția 3 „Adevărul”. În: *Vremea* (București), 8, nr. 374, 3 febr. 1935, p. 4.

Conține și o caricatură cu titlul: „C. Stere”.

- 317. CĂLINESCU, G. C. Stere, *În preajma revoluției, VI, Ciubăreștii.*** În: *Adevărul literar și artistic* (București), 14, nr. 754, 19 mai 1935, p. 9-10.
C. Stere. „În preajma revoluției”: vol. 6: „Ciubărești”. București: Adevărul, 1935.
- 318. SADOVEANU, Izabela. Romane...** În: *Adevărul literar și artistic* (București), 14, nr. 755, 26 mai 1935, p. 1.
Despre C. Stere și romanele sale.
- 319. Tragedia română / KYO.** În: *Adevărul literar și artistic* (București), 14, nr. 760, 30 iun. 1935, p. 1.
Constantin Stere. „În preajma revoluției”: vol. 6: „Ciubărești”. București: Adevărul, 1935.
- 320. SCRIBAN, Arhimandrit. Coada unui roman: Nostalgii, de C. Stere /** Arhim. Scriban. În: *Viața ilustrată* (Sibiu), 2, nr. 7, iul. 1935, p. 20-21.
C. Stere. „În preajma revoluției”: vol. 5: „Nostalgii”. București: Adevărul, 1935.
- 321. CIOCULESCU, Șerban. Aspecte epice contemporane: 4. C. Stere: *În preajma Revoluției, Ciubărești, roman (volumul al VI-lea), editura «Adevărul» S.A.*** În: *Revista Fundațiilor Regale* (București), 2, nr. 8, 1 aug. 1935, p. 420-423.
Titlul articolului este preluat de la p. 409.
- 322. BRĂNIȘTEANU, B. Constantin Stere.** În: *Adevărul* (București), 49, nr. 15900, 16 nov. 1935, p. 1.
„Rareori s’a putut spune despre un om, cu mai multă dreptate, că viața lui a fost o continuă, o tragică luptă.”
- 323. ȘEICARU, Pamfil. C. Stere la 70 de ani.** În: *Adevărul* (București), 49, nr. 15902, 19 nov. 1935, p. 6.
Articol preluat din *Curentul*, 1935. Text însoțit de o fotografie a lui C. Stere.
- 324. CÂNDEA, A. Basarabia și aniversarea d-lui C. Stere. O viață închinată unei provincii.** În: *Adevărul* (București), 49, nr. 15903, 20 nov. 1935, p. 6.
Aniversarea vârstei de 70 de ani a lui C. Stere.
- 325. CĂLINESCU, G. Constantin Stere.** În: *Adevărul literar și artistic* (București), 14, nr. 781, 24 nov. 1935, p. 1-2.
- 326. Știri diverse: [informații cu privire la pensionarea lui C. Stere].** În: *Adevărul* (București), 49, nr. 15910, 28 nov. 1935, p. 8.
Textul integral al știrii: „Ministerul instrucțiunii a pus în retragere din oficiu, pe ziua de 1 Februarie 1936, pe d. *Constantin Stere*, profesor titular la catedra de drept constituțional și administrativ dela facultatea de drept din Iași, care a împlinit limita de

vârstă prevăzută de art. 57 din legea învățământului universitar și urmează a-și regula drepturile la pensie”.

327. C. Stere la 70 de ani / P. Nicanor & Co. În: *Viața Românească* (București), 27, nr. 11-12, nov.-dec. 1935, p. 87.

328. CLOPOȚEL, Ion. Literatura socialistă: C. Stere: În Ajun. În: *Societatea de Mâine* (București), 12, nr. 11-12, nov.-dec. 1935, p. 158.

C. Stere. „În preajma revoluției”: vol. 7: „În ajun”. București: Adeverul.

329. SADOVEANU, Izabela. Primul roman cu cheie. În: *Adevărul literar și artistic* (București), 14, nr. 782, 1 dec. 1935, p. 10.

„Romanele d-lui C. Stere au pus din nou în discuție veșnic noua și pasionanta problemă a romanului cu cheie”.

330. CĂLINESCU, G. C. Stere: „În ajun”. În: *Adevărul literar și artistic* (București), 14, nr. 784, 15 dec. 1935, p. 1.

Constantin Stere. „În preajma revoluției”: vol. 7: „În ajun”. București: Adeverul, 1935.

331. DEMETRESCU, Romulus. Însemnări: Rebreanu – Sadoveanu – Stere – Bustul lui Caragiale în republica Ploeștilor. În: *Pagini literare* (Turda), 2, nr. 11-12, 15 dec. 1935, p. 472-474.

Aniversările scriitorilor Liviu Rebreanu (50 de ani), Mihail Sadoveanu (55 de ani) și Constantin Stere (70 de ani). Titlul articolului, „Rebreanu – Sadoveanu – Stere – Bustul lui Caragiale în republica Ploeștilor” apare doar la cuprins (p. 1).

332. SADOVEANU, Izabela. Ion Răutu în vâltoare... În: *Adevărul literar și artistic* (București), 14, nr. 784, 15 dec. 1935, p. 1.

Constantin Stere. „În preajma revoluției”: vol. 2: „Vania Răutu”. București: Adeverul, 1935.

1936

333. C. Stere. – Ciubărești... În ajun / m.f. În: *Observatorul* (București), 9, nr. 1, ian. 1936, p. 58.

„Ultimele volume apărute ale romanului biografic al Domnului Stere...”.

334. C. Stere. În: *Adevărul literar și artistic* (București), 15, nr. 787, 5 ian. 1936, p. 10.

Despre C. Stere, omagiu adus de revista *Drum* și revista *Manifest*, din care sunt reproduse câteva pasaje.

- 335.** CONSTANTINESCU, Pompiliu. **Între pamflet și roman.** În: *Vremea* (București), 9, nr. 421, 19 ian. 1936, p. 10.
Despre două volume din romanul „În preajma revoluției”: „Ciubărești” și „În ajun”.
- 336.** C. Stere. În: *Adevărul literar și artistic* (București), 15, nr. 791, 2 febr. 1936, p. 10.
Reproduce un pasaj dintr-un articol închinat lui C. Stere, la împlinirea vârstei de șaptezeci de ani, articol apărut în revista *Hotarul*.
- 337.** C. Stere / O.B. În: *Însemnări ieșene*, 1, nr. 4, 15 febr. 1936, p. 150.
- 338.** PASCU, Iuliu. **C. Stere în adevărata-i «lumină».** În: *Revista critică* (Iași), 10, nr. 1, ian.-mart. 1936, p. 1-29.
- 339.** PASCU, Iuliu. **C. Stere în adevărata-i «lumină».** Iași: Tipografia Alexandru Terek, 1936, 29 p. Extras din *Revista critică* din Iași.
- 340.** «Uraganul» / Cronicar. În: *Societatea de Mâine* (București), 13, nr. 3, mart. 1936, p. 72.
Acesta „este titlul celui de al 8-lea roman al d-lui C. Stere din seria «În preajma revoluției»”.
- 341.** CIOCULESCU, Șerban. **Aspecte epice contemporane: 3. C. Stere: În preajma revoluției, roman, vol. VII, În ajun, edit. Adevărul, 1935.** În: *Revista Fundațiilor Regale* (București), 3, nr. 3, 1 mart. 1936, p. 658-662.
Titlul articolului este preluat de la p. 652.
- 342.** ANDREI, Petre. **Const. Stere.** În: *Revista de studii sociologice și muncitorești* (București), 3, nr. 10, trim. I, apr. 1936, p. 3.
„Număr omagial pentru sociologul C. Stere – cu ocazia împlinirii vârstei de 70 ani.”
- 343.** ARĂMEȘCU, Constantin. **C. Stere și problemele constituționale.** În: *Revista de studii sociologice și muncitorești* (București), 3, nr. 10, trim. I, apr. 1936, p. 23-26.
„Număr omagial pentru sociologul C. Stere – cu ocazia împlinirii vârstei de 70 ani.”
- 344.** ARGHEZI, Tudor. **C. Stere, cugetătorul!** În: *Revista de studii sociologice și muncitorești* (București), 3, nr. 10, trim. I, apr. 1936, p. 7-8.
„Număr omagial pentru sociologul C. Stere – cu ocazia împlinirii vârstei de 70 ani.”
- 345.** MATHEESCU, N.N. **Sistemul sociologic al d-lui C. Stere.** În: *Revista de studii sociologice și muncitorești* (București), 3, nr. 10, trim. I, apr. 1936, p. 13-18.
„Număr omagial pentru sociologul C. Stere – cu ocazia împlinirii vârstei de 70 ani.”

„*Revista de studii sociologice și muncitorești* și-a luat sarcina de a evidenția valoarea științifică europeană, a lucrărilor de sociologie, semnate de d. C. Stere, în 1897, în 1903 și în 1907.”

346. MOLDOVAN, Roman E. **Despre „Social-democrație sau poporanism?”**. În: *Revista de studii sociologice și muncitorești* (București), 3, nr. 10, trim. I, apr. 1936, p. 19-22.

„Număr omagial pentru sociologul C. Stere – cu ocazia împlinirii vârstei de 70 ani.”

347. PANDREA, Petre. **„Cazul Stere”**. În: *Revista de studii sociologice și muncitorești* (București), 3, nr. 10, trim. I, apr. 1936, p. 9-12.

„Număr omagial pentru sociologul C. Stere – cu ocazia împlinirii vârstei de 70 ani.”

348. RALEA, Mihai D. **Personalitatea d-lui C. Stere**. În: *Revista de studii sociologice și muncitorești* (București), 3, nr. 10, trim. I, apr. 1936, p. 5-6.

„Număr omagial pentru sociologul C. Stere – cu ocazia împlinirii vârstei de 70 ani.”

349. CHIRIȚESCU, Gh. **C. Stere, „Uraganul”**. **„În preajma revoluției”**. Edit. **Adevărul**, 1936, 407 p. În: *Însemnări ieșene*, 1, nr. 8, 15 apr. 1936, p. 378-380.

350. CĂLINESCU, G. **C. Stere: „Uraganul”**. În: *Adevărul literar și artistic* (București), 15, nr. 802, 19 apr. 1936, p. 9.

Constantin Stere. „În preajma revoluției”: vol. 8: „Uraganul”. București: Adevărul, 1935.

351. CONSTANTINESCU, Pompiliu. **C. Stere: Uraganul (roman); vol. VIII din „În preajma revoluției”; edit. „Adevărul”**. În: *Vremea* (București), 9, nr. 435, 3 mai 1936, p. 2.

352. ATANASIU, Gh. **C. Stere: „Uraganul” (roman). Ed. „Adevărul”**. În: *Luceafărul* (Timișoara), 2, nr. 6, iun. 1936, p. 319-320.

353. GRUIA, I. **C. Stere: În preajma revoluției „Uraganul” (vol. VIII). Editura „Adevărul”**. În: *Gândul vremii* (Iași), 4, nr. 6, 15 iun. 1936, p. 13-14.

354. BOTEZ, Demostene. **Biruința cea de pe urmă**. În: *Adeverul* (București), 50, nr. 16081, 28 iun. 1936, p. 1-2.

In memoriam Constantin Stere. Articol însoțit de o fotografie.

355. **Incinerarea marelui scriitor se va face Duminică, în Capitală**. În: *Adeverul* (București), 50, nr. 16081, 28 iun. 1936, p. 7.

Informații despre moartea și înmormântarea lui C. Stere.

356. Opera lui C. Stere. În: *Adeverul* (București), 50, nr. 16081, 28 iun. 1936, p. 7.

In memoriam Constantin Stere. Articolul cuprinde date biobibliografice și este însoțit de o fotografie (cu mențiunea „C. Stere la Bucov”).

357. PANDREA, Petre. C. Stere. În: *Adeverul* (București), 50, nr. 16081, 28 iun. 1936, p. 1.

In memoriam Constantin Stere.

358. SEVASTOS, M. C. Stere și democrația. În: *Adeverul* (București), 50, nr. 16082, 30 iun. 1936, p. 1.

„Din lagărul advers, i se strigă peste mormânt: Trădătorule! Iar tovarășii lui de idei stau cu brațele încrucișate. E un moment funebru al democrației.”

359. BEZVECONNĂI, Gh. G. Constantin Stere, romanul său și Unirea: între viață, vis și istorie. În: *Din trecutul nostru* (Chișinău), 4, nr. 31-34, apr.-iul. 1936, p. 97-118.

Despre romanul „În preajma revoluției”. Articol publicat după moartea lui Stere: „Iar de-asupra vremurilor Constantin Stere – uriașul politic, va trece în Pantheonul României întregite”.

360. POPESCU, Const. Gh. Răboj. În: *Afirmarea* (Satu-Mare), 1, nr. 4-5, iun.-iul. 1936, p. 68.

La Sumar, titlul articolului este „Constantin Stere”. Articol *in memoriam*.

361. C. Stere / Redacția. În: *Revista de studii sociologice și muncitorești* (București), 3, nr. 11, trim. II, iul. 1936, p. 19.

Articol scris la aflarea veștii că „în viaa dela Bucov, a încetat din viață Const. Stere”.

362. CÂNDEA, A. Basarabia și moartea lui Constantin Stere: o viață de om închinată unei provincii. În: *Adeverul* (București), 50, nr. 16083, 1 iul. 1936, p. 6.

„Prin moartea lui Constantin Stere Basarabia românească pierde pe cel mai însemnat fiu al ei. Cu Constantin Stere dispare figura cea mai proeminentă pe care a dat-o provincia dintre Prut și Nistru, dela B.P. Hajdeu încoace.”

363. La moartea lui C. Stere / Arald. În: *Adeverul* (București), 50, nr. 16083, 1 iul. 1936, p. 6.

Este menționat și faptul că rândurile scrise de C. Stere „pentru numărul comemorativ al «Vieții Românești», în amintirea lui G. Ibrăileanu, „sunt ultimele sale cuvinte ce-au văzut lumina tiparului”.

364. ROMAN, Horia. C. Stere și florile. În: *Adeverul* (București), 50, nr. 16083, 1 iul. 1936, p. 1.

In memoriam C. Stere. „Ultimii ani ai lui Stere au fost închinați florilor și literaturii.”

365. CIOCULESCU, Șerban. **Constantin Stere.** În: *Adeverul* (București), 50, nr. 16084, 2 iul. 1936, p. 1-2.

366. FLORIN, I. C. **Stere și astronomia.** În: *Adeverul* (București), 50, nr. 16084, 2 iul. 1936, p. 2.

C. Stere a fost și „un pasionat iubitor al astronomiei”, care „avea la Iași propriul său observator astronomic, cum avea la București amiralul Urseanu”.

367. Partidul Radical-Țărănesc. În: *Adeverul* (București), 50, nr. 16084, 2 iul. 1936, p. 1.

In memoriam Constantin Stere, „președinte de onoare al partidului radical-țărănesc”.

368. ZABOROVSKI, I. C. **Stere și „Viața Basarabiei”: o amintire.** În: *Viața Basarabiei* (Chișinău), 5, nr. 1035, 2 iul. 1936, p. 1, 4.

„C. Stere a scris în primele numere ale ziarului «Viața Basarabiei» șapte articole de doctrină politică [...]. Prin ele se fixează definitiv și ideologia și doctrina și tactica partidului țărănesc.”

369. DINU, Gh. **Constantin Stere. Tineretul, legatar al luptei lui.** În: *Cuvântul liber* (București), nr. 35, 4 iul. 1936, p. 2.

370. A murit Constantin Stere. În: *Unirea Poporului* (Blaj), 18, nr. 27, 5 iul. 1936, p. 5.

371. CĂLINESCU, G. C. **Stere.** În: *Adevărul literar și artistic* (București), 15, nr. 813, 5 iul. 1936, p. 3.

372. SEVASTOS, M. **În memoria lui Constantin Stere.** În: *Adevărul literar și artistic* (București), 15, nr. 813, 5 iul. 1936, p. 1-2.

373. Chestiunea scrisorii lui Ionel Brătianu către C. Stere. În: *Opinia* (Iași), 32, nr. 8.772, 7 iul. 1936, p. 4.

Această scrisoare l-ar reabilita pe C. Stere, dar el nu dorește publicarea documentului pentru că una dintre persoanele în cauză (M.S. Regina Maria) este încă în viață.

374. MATASARU, L.S. C. Stere a rămas în București cu învoirea lui Ionel Brătianu: comunicarea unui martor al vremii. În: *Opinia* (Iași), 32, nr. 8774, 9 iul. 1936, p. 1.

375. SADOVEANU, Mihail. **Constantin Stere.** În: *Însemnări ieșene*, 1, nr. 13-14, 15 iul. 1936, p. 1-2.

376. Const. Stere la Bucov. În: *Adevărul literar și artistic* (București), 15, nr. 815, 19 iul. 1936, p. 1.

Sunt reproduse câteva pagini din volumul „Portrete literare și politice”, scris de L. Leoneanu, fostul secretar al profesorului C. Stere.

- 377.** LEONEANU, L. **Const. Stere la Bucov. Cum scrie d. Stere.** În: *Adevărul literar și artistic* (București), 15, nr. 816, 26 iul. 1936, p. 5.
Din volumul lui L. Leoneanu, „Portrete literare și politice”, sunt reproduse câteva pagini privitoare la cum scria C. Stere.
- 378.** SADOVEANU, Izabela. **Amintiri. Cei care au plecat...** În: *Adevărul literar și artistic* (București), 15, nr. 816, 26 iul. 1936, p. 1-2.
Amintiri despre C. Stere.
- 379.** DEMETRESCU, Romulus. **La moartea lui Constantin Stere.** În: *Pagini literare* (Turda), 3, nr. 6-7-8, iun.-iul.-aug. 1936, p. 355-357.
- 380.** CLOPOȚEL, Ion. **Constantin Stere.** În: *Societatea de Mâine* (București), 13, nr. 5, aug. 1936, p. 115-116.
In memoriam Constantin Stere.
- 381.** *Libertatea*, Anul IV, nr. 13-14. „Constantin Stere”. În: *Însemnări ieșene*, 1, nr. 15-16, 15 aug. 1936, p. 150-151.
Articolul „Constantin Stere” a fost preluat din *Libertatea*.
- 382.** CAVARNALI, Vladimir. **Prăbușirea uriașului dela Bucov.** În: *Viața Basarabiei: revistă lunară* (Chișinău), 5, nr. 9, sept. 1936, p. 92-93.
Despre C. Stere. Articol preluat din ziarul *Cruciada Românismlui* (A. II, Nr. 80).
- 383.** COSTENCO, Nicolai. **Oameni: [Gorki și Stere] / Rafail Radiana.** În: *Viața Basarabiei: revistă lunară* (Chișinău), 5, nr. 9, sept. 1936, p. 89-92.
Despre C. Stere: p. 89, 91-92.
- 384.** HALIPPA, Pan. **C. Stere și Basarabia.** În: *Viața Basarabiei: revistă lunară* (Chișinău), 5, nr. 9, sept. 1936, p. 81-88.
- 385.** CLOPOȚEL, Ion. **C. Stere.** În: *Adevărul literar și artistic* (București), 15, nr. 823, 13 sept. 1936, p. 2.
Este reprodus textul prin care domnul Ion Clopoțel evocă, în ultimul număr al revistei *Societatea de Mâine*, viața, opera și personalitatea lui Constantin Stere.
- 386.** CIOCULESCU, Șerban. **Aspecte epice contemporane: 5. C. Stere: În preajma revoluției, roman, vol. VIII, Uraganul, editura Adevărul, 1936.** În: *Revista Fundațiilor Regale* (București), 3, nr. 11, 1 nov. 1936, p. 406-410.
Titlul articolului este preluat de la p. 397.
- 387.** IONESCU, Ghiță. **Opera lui C. Stere.** În: *Adevărul literar și artistic* (București), 15, nr. 834, 29 nov. 1936, p. 1.
Omagiu adus la moartea sa.

1937

388. BIBERI, Ion. **Constantin Stere.** În: *Études sur la littérature roumaine contemporaine*. Paris: Editions Corymbe, 1937, p. 42-45.

389. CANTACUZINO, Sabina. **Din viața familiei I.C. Brătianu. Războiul: 1914-1919** / ilustrații de Stef. Constantinescu. București: Universul, 1937, 447 p.

Din Cuprins: „Lumina și Stere” (p. 222-223). Alte trimiteri la C. Stere: p. 160, 268, 285, 287, 304, 311, 312, 317, 324 și 375.

390. MATHEESCU, N.N. **În loc de prefață. O interesantă scrisoare a prof. C. Stere cu privire la subiectul acestei lucrări.** În: *Sociologie politică. Țărănismul și clasa mijlocie. Cu o scrisoare de C. Stere*. București: Editura „Revistei de studii sociologice și muncitorești”, 1937, p. 3-8.

Reproduce și scrisoarea trimisă de C. Stere lui N.N. Matheescu, la data de 31.V.1930.

391. MATHEESCU, N.N. **Evoluția ideologică a țărănismului român: C. Stere – V. Madgearu – Mihai D. Ralea.** În: *Sociologie politică. Țărănismul și clasa mijlocie. Cu o scrisoare de C. Stere*. București: Editura „Revistei de studii sociologice și muncitorești”, 1937, p. 11-18.

392. BRATU, Traian. **Anul academic 1935/36: dare de seamă făcută de D-l Rector Traian Bratu cu ocazia deschiderii cursurilor anului 1936/37.** În: *Anuarul Universității pe anul academic 1935/1936* (Iași), vol. 21, 1937, p. 3-9.

Cu o scurtă prezentare a lui C. Stere la p. 4-5. „A fost doborât de moarte, după ce la 1 Februarie 1936 devenise profesor onorar, și Constantin Stere, o personalitate masivă covârșitoare, care tocmai din cauza aceasta a fost, pe de o parte, admirat și glorificat cu devotament, pe de alta parte hulit și dușmănit peste măsură.”

393. DAȘCOVICI, Neculai. **Constantin Stere (1865-1936).** În: *Anuarul Universității pe anul academic 1935/1936* (Iași), vol. 21, 1937, p. 108-112.

„De sigur, moartea lui a însemnat o pierdere pentru corpul didactic al Universității noastre, dar pierderea lui Stere pentru înalta instituție din capitala Moldovei datează din ziua izbucnirii marelui război și a declarării neutralității României.”

394. SEVASTOS, M. **C. Stere și istoria.** În: *Adevărul literar și artistic* (București), 18, nr. 846, 21 febr. 1937, p. 18.

395. ANDREI, Petre. **Constantin Stere.** În: *Viața Românească* (București), 29, nr. 1-3, ian.-mart. 1937, p. 3-5.

396. BELDIE, V.G. **C. Stere, prietenul celor umili.** În: *Viața Românească* (București), 29, nr. 1-3, ian.-mart. 1937, p. 6-9.

397. BOTEZ, Demostene. **Profesorul C. Stere**. În: *Viața Românească* (București), 29, nr. 1-3, ian.-mart. 1937, p. 148-150.
398. BOTEZ, I. **Portret**. În: *Viața Românească* (București), 29, nr. 1-3, ian.-mart. 1937, p. 10.
C. Stere.
399. BOTEZ, Octav. **Cîteva note asupra romancierului**. În: *Viața Românească* (București), 29, nr. 1-3, ian.-mart. 1937, p. 11-14.
Despre C. Stere.
400. CARP, M. **Soarta predestinată**. În: *Viața Românească* (București), 29, nr. 1-3, ian.-mart. 1937, p. 15-25.
Despre C. Stere.
401. CAZACU, P. **Drumul vieții**. În: *Viața Românească* (București), 29, nr. 1-3, ian.-mart. 1937, p. 26-29.
Despre C. Stere.
402. CRĂCIUN, Eugen. **Cîteva însemnări despre C. Stere**. În: *Viața Românească* (București), 29, nr. 1-3, ian.-mart. 1937, p. 30-32.
403. HALIPPA, Pan. **C. Stere și Basarabia**. În: *Viața Românească* (București), 29, nr. 1-3, ian.-mart. 1937, p. 33-42.
404. IACOBESCU, Teodor C. **Constantin Stere, alesul Cetății Albe**. În: *Viața Românească* (București), 29, nr. 1-3, ian.-mart. 1937, p. 43-44.
405. IORDAN, Iorgu. **Constantin Stere, profesor**. În: *Viața Românească* (București), 29, nr. 1-3, ian.-mart. 1937, p. 45-49.
406. LUPU, N. **Amintiri despre C. Stere**. În: *Viața Românească* (București), 29, nr. 1-3, ian.-mart. 1937, p. 50-52.
407. MANCAȘ, Mircea. **C. Stere, ideologul**. În: *Viața Românească* (București), 29, nr. 1-3, ian.-mart. 1937, p. 53-57.
408. MATHEESCU, N.N. **C. Stere și problemele muncitorești**. În: *Viața Românească* (București), 29, nr. 1-3, ian.-mart. 1937, p. 58-63.
409. MOLDOVANU, D. **Despre C. Stere**. În: *Viața Românească* (București), 29, nr. 1-3, ian.-mart. 1937, p. 64-67.
410. PANDREA, Petre. **C. Stere și „specificul politic” românesc**. În: *Viața Românească* (București), 29, nr. 1-3, ian.-mart. 1937, p. 68-87.

411. PAUL, Radu M. **Gândirea sociologică a lui C. Stere.** În: *Viața Românească* (București), 29, nr. 1-3, ian.-mart. 1937, p. 88-100.

412. POPOVSCHI, Nicolae. **Constantin Stere și Basarabia.** În: *Viața Românească* (București), 29, nr. 1-3, ian.-mart. 1937, p. 101-117.

413. RALEA, Mihail. **C. Stere.** În: *Viața Românească* (București), 29, nr. 1-3, ian.-mart. 1937, p. 118-122.

414. SADOVEANU, Mihail. **Jertfa lui Stere.** În: *Viața Românească* (București), 29, nr. 1-3, ian.-mart. 1937, p. 123.

415. SUCHIANU, D.I. **Patriotul Stere.** În: *Viața Românească* (București), 29, nr. 1-3, ian.-mart. 1937, p. 129-133.

416. VOICU, Șt. **Ideologia lui C. Stere.** *Viața Românească* (București), 29, nr. 1-3, ian.-mart. 1937, p. 134-147.

417. SADOVEANU, Izabela. **Un an dela moartea lui C. Stere / Iz. Sadoveanu.** În: *Adevărul literar și artistic* (București), 18, nr. 865, 4 iul. 1937, p. 3.

418. KIDEL, Alex. **Mărturii rusești despre Const. Stere. Memoriile lui S.A. Jebunev.** În: *Adevărul literar și artistic* (București), 18, nr. 876, 19 sept. 1937, p. 9.

În memoriile lui S.A. Jebunev, publicate în revista *Bâloie (Trecutul)*, nr. 5, 17 mai 1907, p. 1907, se găsesc numeroase informații despre C. Stere, pe care Jebunev îl cunoscuse la Turin (Siberia), în 1888.

Camelia Stumbea
Elena Bondor
Cezara Gherghel
Irina Melinte